

СЕРІЯ: ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА
ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВА

ТОМ II

ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО

2001

UKRAINIAN HISTORICAL ASSOCIATION
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
M.HRUSHEVS'KYI'S INSTITUTE
FOR ARCHEOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

SERIES: EPISTOLARY SOURCES TO HRUSHEVS'KYI STUDIES
VOLUME II

THE CORRESPONDENCE OF MYKHAILO HRUSHEVS'KYI

Lubomyr Wynar, Editor

Raisa Maiboroda, Vsevolod Naulko, Halyna Burlaka, Ihor Hyrych, Compilers

2001

KYIV — NEW YORK — PARIS — L'VIV — TORONTO

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ім.М.ГРУШЕВСЬКОГО

СЕРІЯ: ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВА
ТОМ II

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Редактор — Любомир Винар

Упорядники — Раїса Майборода, Всеволод Наулко, Галина Бурлака, Ігор Гирич

2001

КИЇВ — НЬЮ-ЙОРК — ПАРИЖ — ЛЬВІВ — ТОРОНТО

ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

THE CORRESPONDENCE
OF MYKHAILO HRUSHEVS'KYI

**ББК 63.3(4 УКР)6-8
Л63**

Другий том “Епістолярних джерел грушевськознавства” включає повне листування М.Грушевського з М.Біляшівським і Ф.Вовком, а також листи В.Дорошенка і В.Липинського до М.Грушевського. Ці листи зберігаються в ЦДІА України у м.Києві, архіві Інститута археології НАН України й Інституті рукописів НБУ ім.В.Вернадського. Вони хронологічно охоплюють період від 90-х років XIX до 20-х років XX століття.

На першій сторінці обкладинки — зображення медалі Михайла Грушевського (автор Яніс Струпуліс), яка щорічно присвоюється Науковим товариством ім.Шевченка у Львові визначним діячам науки і культури.

Оригінал-макет, верстка — Святослав Русич
Обробка ілюстрацій — Ірина Назімова

Листування Михайла Грушевського. Т.ІІ — Упор.: Р.Майборода, В.Наулко, Г.Бурлака, І.Гирич; ред. Л.Винар. — Київ—Нью-Йорк: УІТ, 2001. — 412 с.; іл. — Епістолярні джерела грушевськознавства.

ISBN 1-879070-13-8

© Українське Історичне Товариство (УІТ),
ІУАД ім.М.Грушевського НАН України, 2001
© Передмови. Л.Винар, П.Сохань, 2001
© Упорядкування, коментарі, вступна стаття.
Раїса Майборода, Всеволод Наулко,
Галина Бурлака, Ігор Гирич, 2001

ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВА: РІК 2001

У 1996 році, у зв'язку з відзначенням 130-ліття з дня народження Михайла Сергійовича Грушевського (29.XII.1866 — 25.XI.1934), Управа Українського Історичного Товариства вирішила започаткувати систематичне видання джерельних архівних матеріалів, що розкривають життя і діяльність історика. Ще раніше в журналі “Український Історик” було започатковано друкування листів М. Грушевського, що зберігались в архівах Америки і Канади, а від 1990-их років — в архівах України. Така була передісторія серійного видання “Епістолярні джерела грушевськознавства”, яку УІТ видає у співпраці з іншими науковими установами.

Перший том цієї серії “Листування Михайла Грушевського” появилася у 1997 році у співпраці з Інститутом літератури ім.Т.Г.Шевченка Національної Академії Наук України. У передмові до нього ми писали: “Видання першого тому серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” — це перша спроба видання повного комплексу листування М.Грушевського, що зберігається у різних архівах України. Віримо, що в майбутньому появляться даліші томи нами запланованої серії у співпраці з різними науковими установами... Епістолярні джерела є незаступимими у всебічному вивченні родинного і побутового життя Грушевського, у дослідженні його академічно-наукової, суспільно-політичної і культурно-освітньої діяльності і взагалі у насвітленні багатовимірного історичного процесу найновішої доби історії України”*. Наші сподівання виправдались, і сьогодні появляється новий том серії у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства ім.М.Грушевського НАН України. Цим виданням УІТ і інші наукові установи відзначають 135-ліття життя Великого Українця, що припадає на 2001 рік, який Українське Історичне Товариство проголошує “Роком Михайла Грушевського”.

Для підготовки другого і наступних томів серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” ми запросили до співпраці дослідників із різних наукових установ, зокрема Українського Історичного Товариства, Інститу-

* Любомир Винар. “Епістолярні джерела грушевськознавства. Передмова”. Листування Михайла Грушевського, т.1. Ред. Л.Винар, упорядник Г.Бурлака. Київ—Нью-Йорк: УІТ, Інститут літератури ім.Т.Шевченка, 1997, стор. 8.

ту літератури ім.Т.Шевченка, Інституту археографії та джерелознавства ім.М.Грушевського, Наукового Товариства ім.Т.Шевченка тощо. Саме завдяки гармонійній взаємодії Українського Історичного Товариства з Інститутом археографії та джерелознавства й Інститутом літератури появляється наш другий том “Листування М. Грушевського”.

Корпус цього тому складають 382 листи взаємного листування Михайла Грушевського з одним із найвидатніших українських археологів та етнографів Федором Вовком (1847-1918) і археологом та фундатором музейної справи Миколою Біляшівським (1867-1926), листи видатного бібліографа і літературознавця Володимира Дорошенка (1886-1963) та ідеолога українського консерватизму, видатного історика В'ячеслава Липинського (1882-1931) до Михайла Сергійовича. На жаль, поки що не вдалося нам віднайти листів-відповідей Грушевського до В.Дорошенка. Листи М.Грушевського до В.Липинського правдоподібно не збереглися до наших часів.

Статистичне авторсько-хронологічне співставлення листування Михайла Грушевського і його адресатів та кореспондентів дає ясну картину епістолярної спадщини грушевськознавства в цьому виданні.

Статистична таблиця №1 (листи М.Грушевського)

Адресат	Час написання	Кількість
Федір Вовк	1895-1913	73
Микола Біляшівський	1895-1912	34

Статистична таблиця №2 (листи до М.Грушевського)

Адресат	Час написання	Кількість
Федір Вовк	1895-1913	72
Микола Біляшівський	1891-1912	84
В'ячеслав Липинський	1908-1913	59
Володимир Дорошенко	1907-1927	60

Хронологічно листування охоплює часи діяльності М.Грушевського у Львівському Науковому Товаристві ім.Т.Шевченка до 1913 року включно і три листи Володимира Дорошенка з 1927 року, коли Грушевський редагував журнал “Україна” і очолював історичні установи ВУАН.

Археографічна передмова І.Гирича подає характеристики архівних фондів, в яких знаходяться листи М.Грушевського і його адресатів та розкриває інші археографічні проблеми, пов'язані з нашим виданням.

Листи Михайла Грушевського, Миколи Біляшівського, Федора Вовка, В'ячеслава Липинського і Володимира Дорошенка, що публікуються в цьому томі, за малими винятками досі не були відомі дослідникам життя і діяльності М.Грушевського і його доби. Вони становлять унікальне першоджерело для вивчення розвитку української національної культури і науки кінця XIX століття і першої чверти ХХ. У центрі цього науково-історичного процесу стоїть Михайло Грушевський, неперевершений орга-

нізатор українського наукового життя, вчений-енциклопедист, який кермує “некоронованою Академією Наук” — Науковим Товариством ім.Т.Шевченка в 1900-х роках, розбудовує українські музеї і бібліотеки, видавництва і українську пресу, співпрацює з провідними представниками міжнародної науки і українськими вченими, молодими студентами і систематично розбудовує основи української національної культури.

Всі його адресати і кореспонденти були відомими вченими і громадськими діячами і близькими співробітниками М.Грушевського. Так, колосальний фактологічний матеріал, що міститься в листуванні історика з Федором Вовком, дає змогу не тільки дослідити їхні взаємини, а й ролю у розвиткові антропології, етнології, краєзнавства тощо. Ділові і приватні листи Миколи Біляшівського, який співпрацював з М.Грушевським над виданням джерельних матеріалів, допомагають розкрити процес розвитку наукової діяльності НТШ. Листування з В.Липинським проливає нове світло на наукові і особисті зв'язки двох вчених. Кореспонденція В.Дорошенка містить інформацію про видавничу діяльність НТШ і ВУАН, а також інші важливі інформації про історика.

Подане листування також розкриває риси характеру й особистості М.Грушевського та його адресатів. У зв'язку з цим на основі нового першоджерельного матеріалу слід перевірити гіпотезу про аподиктичний характер історика, його “невгамовні амбіції”, брак товариського ставлення до співробітників. Навпаки, листування показує, що М.Грушевський був виrozumілим до своїх співробітників і до їхніх професійних та особистих потреб. Прикладом для такого твердження можуть служити листи В.Дорошенка. Вміщені в цьому виданні епістолярні джерела вносять новий, досі незнаний матеріал про наукову, редакційну, видавничу і суспільну діяльність М.Грушевського і його співпрацю з провідними українськими вченими.

Як організатор наукового життя НТШ М.Грушевський був рішучий, але заразом у всіх важливих наукових питаннях радився зі своїми співробітниками. З листування М.Грушевського і його адресатів виразно бачимо ролю Грушевського спеціаліста з історії, етнографії, археології та інших дисциплін. Цей другий том епістолярних джерел значно поширює наукову базу до вивчення українського історично-культурного процесу кінця XIX — початку XX століття. Про зміст листування подано коротку, але важливу аналізу в коментарях упорядників цього тому:

Всеволод Наулко, етнолог, упорядник листування видатного етнографа і археолога Федора Вовка, близького співробітника М.Грушевського в НТШ;

Раїса Майборода, історик, упорядник листування з Миколою Біляшівським, археологом і одним із фундаторів музейної справи в Україні, близьким співробітником історика.

Ігор Гирич, історик, заступник голови Київського осередку УІТ, головний упорядник тому, безпосередньо відповідає за листування М.Грушевського з В.Липинським.

Галина Бурлака, літературознавець, упорядник першого тому нашої серії, відповідає за упорядкування листів В.Дорошенка.

Ми щиро дякуємо усім упорядникам-грушевськознавцям за їхню віддану працю, що уможливила появу цього тому епістолярної спадщини, директорів Інституту археології та джерелознавства ім.М.Грушевського проф. П.Соханеві за співпрацю у виданні цієї серії.

Виринає тепер основне питання про наступні томи серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”, яка буде продовжуватися і вже готуються до друку декілька томів, з яких згадаємо:

1) Листи-відповіді письменників, літераторів і співробітників М.Грушевського (друга частина першого тому) — упорядник к.ф.н. Галина Бурлака, співвидавець — Інститут літератури;

2) Листування Михайла Грушевського з Мироном Кордубою, одним з найдібніших учнів М.Грушевського і виданим українським істориком. Упорядник -- к.ф.н. Олег Купчинський;

3) Листування Олександра і Михайла Грушевських. Упорядник — к.і.н. Ігор Гирич.

Також плянується до видання окремих томів листування М.Грушевського з львівськими науковими і політичними діячами О.Барвінським, Ю.Романчуком, К.Левицьким і іншими. Розглядається можливість видання листування І.Джиджори, одного з найближчих співробітників і учнів історика.

Пропоноване видання листування М.Грушевського заповнює поважну прогалину в історичних джерелах. У міру можливого, Українське Історичне Товариство плянує щорічно готувати до друку один том листування М.Грушевського у співпраці з різними науковими установами. Вірю, що ми вив'яжемося з цього відповідального завдання і серія “Епістолярні джерела грушевськознавства” буде продовжуватись. Солідний початок уже зроблено.

*Любомир ВІНАР,
редактор серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”,
Президент Українського Історичного Товариства
Кент, 1 березня 2001 р.*

ПОДЯКА

Насамкінець хочемо висловити щирі подяку людям, без праці яких цей том не з'явився б у світ. Упорядники і редактор дякують директору Інституту рукописів НБУ д.і.н. Любові Дубровіній за надану можливість скопіювати оригінали листів М.Грушевського до М.Біляшівського, керівництву ЦДІА України у м.Києві Ользі Музичук і Людмилі Демченко за сприяння в роботі з фондом М.Грушевського.

Книга “Листування Михайла Грушевського”, т.ІІ появляється за допомогою і завдяки дотації Українського Історичного Товариства, Видавничого Фонду М.Грушевського ім.Василя і Тетяни Ростунів.

EPISTOLARY SOURCES TO HRUSHEVS'KYI STUDIES: VOL. II

Editor's Foreword

This year of 2001 marks the 135th anniversary of the birth of Mykhailo Hrushevs'kyi (September 29, 1866 – November 25, 1934), the most prominent Ukrainian historian and promoter of Ukrainian culture and scholarship, author of the monumental *History of Ukraine-Rus'* and *History of Ukrainian Literature*, and the first President of the Ukrainian National Republic in 1918.

The Correspondence of Mykhailo Hrushevs'kyi is the second volume within the Series *The Epistolary Sources to Hrushevs'kyi Studies* and is published by the Ukrainian Historical Association in cooperation with the M. Hrushevs'kyi Institute of Archeography and Fontology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The purpose for the series is to publish the correspondence of Hrushevs'kyi and his contemporaries – an epistolary heritage which serves as a major source to the study of the recent period of Ukrainian history and the Hrushevs'kyi historical era. This publication includes seventy-three letters written by Hrushevs'kyi to the renowned archeologist and anthropologist Fedir Vovk (1847-1818), and thirty-four letters to Mykola Bilashivs'kyi (1867-1926), a noted museologist and archeologist. Also included are seventy-two letters of response by F. Vovk as well as eighty-four responses by Mykola Bilashivs'kyi. In addition, this volume contains fifty-nine letters written to Hrushevs'kyi by noted historian Viacheslav Lypyns'kyi (1882-1931) and sixty letters written by Volodymyr Doroshenko (1879-1963), an eminent Ukrainian bibliographer and literary scholar. In total, there are three hundred and eighty-seven letters included in this volume. The letters span over thirty-two years of Hrushevs'kyi's life, covering the period between 1895 to 1927. There is an introduction to each correspondent as well as a commentary to each letter, prepared by Halyna Burlaka, Ihor Hyrych, Raisa Maiboroda and Vsevolod Naulko. In addition, introductory articles by Lubomyr Wynar and Ihor Hyrych provide a general background to the correspondence.

This second volume of Mykhailo Hrushevs'kyi's correspondence fills a major lacuna in the historical sources, allowing for a fuller and more objective analysis of the momentous contribution made by Hrushevs'kyi and his associates to the building of the Ukrainian national culture. The publication of this volume is a significant and unique contribution to the study of Mykhailo Hrushevs'kyi and the modern period of the Ukrainian cultural, intellectual and socio-political history.

The publication of this volume has been made possible in part through the Tetiana and Wasyl Rostun Hrushevs'kyi Publication Fund.

Lubomyr R. WYNAR,

Editor

President, Ukrainian Historical Association

Kent, March 7, 2001

ДРУГИЙ ТОМ ЕПІСТОЛЯРІЮ М.ГРУШЕВСЬКОГО

Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім.М.Грушевського (ІУАД) від самого початку своєї діяльності одним з головних своїх завдань вважав видання творчої спадщини Михайла Грушевського. Окреме й найважливіше місце у ній займають епістолярні джерела.

Справу видання епістолярію М.Грушевського, розпочату УІТ ще у 60-их роках ХХ століття в журнальному варіанті “Українського історика”, було втілено у 1997 році виданням першого тому “Епістолярних джерел грушевськознавства”. Наш інститут вітає ініціативу голови УІТ професора Любомира Винара по виданню спільними зусиллями різних академічних, наукових й громадських установ в Україні та за її межами наступних томів епістолярної серії.

Глибоко символічним є поява цього другого тому “Епістолярних джерел грушевськознавства” в якості спільного видання Українського історичного товариства (УІТ) й Інституту української археографії та джерелознавства ім.М.Грушевського НАН України (ІУАД). УІТ було першою науковою інституцією, яка розпочала друкувати листи М. Грушевського, що збереглися в архівозбірнях США і Канади, а з кінця 80-х — і у 90-і роки активно публікувала епістолярну спадщину нашого найбільшого історика з архівів України. ІУАД ще на початку 1990-х років виступив з ініціативою підготовки повного зібрання творів М.Грушевського, в якому окремою серією мала бути представлена епістолярна спадщина цього вченого і громадсько-політичного діяча. Тоді ж наш інститут склав приблизний план-проспект такої серії, яка за першими підрахунками мала складатися з 25-30 томів.

На жаль, скрутні фінансові можливості нашої держави у 90-і роки ХХ століття, а з цим і невідрадний економічний стан нашого інституту не дозволили втілити в життя поступальний абетковий принцип підготовки кожного з томів епістолярної серії. За цим принципом (який, наприклад, покладений був в основу Східноєвропейським дослідним інститутом В.Липинського в Філадельфії при виданні епістолярної спадщини В.Липинського) порядок розташування кореспондентів або адресатів вченого визначала перша літера прізвища. В результаті листи мали б подаватися

хронологічно, в межах авторства однієї особи від -А- до -Я-. Планувалося у випадках, коли збереглося обопільне листування, подавати його в цілості в одному томі за принципом “лист—відповідь”. Проте реалії життя підказали інший вибір — друкувати епістолярій в залежності від ступеня археографічної підготовки того чи іншого масиву листів.

Це дало можливість залучити до роботи всіх дослідників-археографів епістолярної спадщини М.Грушевського: працівників академічних інститутів, центральних архівних установ, музейних співробітників та окремих вчених-істориків, готових підключитися до даної програми. Так перший том епістолярних джерел грушевськознавства готував інститут літератури ім.Т.Шевченка НАН України. Його складено за принципом збереження архівного матеріалу, бо до нього увійшли листи М.Грушевського до письменників і літераторів, фонди яких зберігаються в Рукописному відділі цього інституту.

Другий том епістолярної серії, підготовлений головним чином співробітниками ІУАД, він є результатом тривалої роботи науковців різних відділів інституту, об'єднаних іменем нашого найбільшого історика. Це зайвий раз підтверджує думку, що будь який суспільно-політичний й громадсько-культурний процес в Україні кінця ХІХ — початку ХХ століття так чи інакше проходив за участю Михайла Грушевського.

Якщо кожного року з'являтиметься том листування Михайла Грушевського, то напевно наші діти, все ж побачать у завершеному вигляді цю грандіозну серію, аналогів яким ми не маємо на пострадянському просторі.

*Павло СОХАНЬ,
директор Інституту української археографії
та джерелознавства ім.М.Грушевського НАН України,
член-кореспондент НАН України*

ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
ТА МИКОЛИ БІЛЯШІВСЬКОГО

Микола Біляшівський

ПЕРЕДМОВА

Багата епістолярна спадщина Михайла Грушевського рясніє іменами десятків добре знаних та менш відомих сучасним поколінням представників суспільно-культурного руху в Україні кінця XIX — першої третини XX століття — вчених, письменників, літературознавців, художників, педагогів, громадсько-політичних діячів. Серед численних адресатів М.Грушевського був і український археолог та етнограф, фундатор музейної справи в Україні Микола Біляшівський (1867-1926 рр.). М.Біляшівський високо цінував науковий талант та активну громадянську позицію М.Грушевського, вважаючи його першим серед тих, “кому близька мета відродження рідного краю, хто життя своє кладе на сю мету”.

Їх листовне знайомство відбулося з ініціативи М.Грушевського влітку 1891 року. Михайло Грушевський, на той час магістрант Київського університету св.Володимира, очевидно, у зв'язку з підготовкою до друку своєї праці “Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия” звернувся до Миколи Біляшівського з проханням надати йому перелік ремісничих виробів, віднайдених останнім під час розкопок городища княжої доби Родень на так званій Княжій Горі поблизу Канева. Регулярне листування та творча співпраця М.Грушевського та М.Біляшівського розпочалися в грудні 1894 року і тривали близько двох десятиліть.

На сьогоднішній день з їхньої епістолярної спадщини збереглося більше сотні листів. Листи М.Грушевського (загальне їх число — 34*) знаходяться у фонді М.Біляшівського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України. Крайні хронологічні межі цих листів — 1891-1912 роки. Короткі регести названих листів у числі інших документів М.Грушевського з фондів Інституту рукопису були опубліковані в 1991 році С.Кіржаєвим**. Пропоновані до нинішнього видання листи М.Біляшівського до М.Грушевського зберігаються у фонді Грушевських (№1235) ЦДІА України у Києві. Загальна кількість листів складає на сьогодні 84. Хоча окремі зауваження, які зустрічаються в листуванні, дають підстави припустити, що це теж далеко не повний комплекс. Часові межі листування становлять більше двох десятиліть років (1891-1912 рр.). Кількісний розподіл листів за роками репрезентує подана нижче невелика статистична таблиця (див. стор.17).

Як свідчить таблиця, найбільш регулярним листування було в 1895-1898 роках, під час перебування М.Грушевського у Львові, а М.Біляшівського у Варшаві, де він з 1893 по 1898 рік обіймав посаду начальника архівів колишнього Фінансового управління Царства Польського, або Варшавської казенної палати. У Варшаві М.Біляшівський, ознайомившись

* Хоча слід зазначити: А.Винницький у статті “Микола Теодотович Біляшівський, його життя і музейна робота” (Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. — К., 1926. — Кн.ІХ. — С.14) пише про наявність у справі М.Біляшівського “з півсотні листів М.С.Грушевського”.

** Документальні матеріали М.С.Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН УРСР: Каталог / Уклад С.М.Кіржаєв. — К., 1991. — С.37-44.

Роки	Кількість листів		Роки	Кількість листів	
	Біляшівський	Грушевський		Біляшівський	Грушевський
1891	1	1	1903	—	2
1894	2	2	1904	4	—
1895	11	10	1905	3	2
1896	9	2	1906	—	—
1897	19	—	1907	2	—
1898	10	—	1908	1	2
1899	1	—	1909	5	4
1900	3	—	1910	5	2
1901	1	—	1911	4	3
1902	3	2	1912	—	2

ближче з документальними багатствами, зібраними у фондах керованого ним архіву, прагне будь-що донести до української наукової громадськості відомості про них. З цією метою він розпочинає роботу по складанню опису архіву, пропонує заснувати спеціальне архівне видання і добивається від Міністерства фінансів виділення на це певної суми грошей. У планах М.Біляшівського була також і публікація джерел з історії України, зокрема люстраційних описів державних маєтків Волині 1663 року та Поділля 1665 року. Особистим видавничим проектам М.Біляшівського щодо люстрацій королівщин українських земель XVII століття не судилося втілитися у життя, однак безперечним є його вагомий внесок у підготовку до друку перших томів люстраційних описів започаткованої Михайлом Грушевським фундаментальної серії “Жерела до історії України-Руси”. Як свідчить листування, М.Біляшівський у відповідь на прохання М.Грушевського не лише намагався подати якнайповнішу інформацію про зібрані в архіві описово-статистичні матеріали з історії України, але й організував копіювання потрібних документів, уточнював окремі незрозумілі для М.Грушевського частини тексту, нарешті проводив звірку з оригіналом надісланих версток. М.Біляшівський, на пропозицію М.Грушевського, починає активно співпрацювати у “Записках” — головному друкованому органі Наукового товариства ім.Шевченка у Львові, надсилаючи рецензії та окремі документальні матеріали з фонду архіву казенної палати.

Значну частину листування М.Біляшівського з М.Грушевським становлять листи, надіслані М.Біляшівським з Києва, де починаючи з 1898 року він плідно працює в музейній справі, очолюючи Український музей у Києві. Перебуваючи в Києві, М.Біляшівський продовжує активно співробітничати з НТШ у Львові. На прохання М.Грушевського, він надає суттєву допомогу у формуванні колекції музею Наукового товариства ім.Шевченка у Львові. Листи київського періоду містять також відомості про роботу М.Біляшівського по організації великої виставки прикладного мистецтва та кустарних виробів, що відбулася в Києві у 1905-1906 роках.

Декілька листів до М.Грушевського відправлено М.Біляшівським з Рівного, де за його участі було засновано відомий музей Волині в с.Городок. Фінансував цей проект добре знайий на Волині меценат барон Ф.Р.Штейнгель.

Серед листів М.Біляшівського є кілька з Ніцци, Праги, Ліпська (Лейпціга), де він перебував у наукових відрядженнях та на лікуванні.

Даючи загальну характеристику пропонованих до друку листів Миколи Біляшівського до Михайла Грушевського, слід зазначити, що майже всі вони датовані. В оригінальному тексті, як правило, спочатку зазначено місце відправки листа: Варшава, Київ, Рівне і т.д. чи просто вказано — “Архів”. Потім йде дата (іноді і за новим, і за старим стилем), назва місяця російською мовою чи римською цифрою та рік (у більшості випадків написано лише дві останні цифри). При підготовці до видання форму цієї частини листів було уніфіковано і в тексті подано курсивом, але при цьому збережено авторське датування. За умови, коли на листах не було проведено дату відправки, вони датувались за поштовим штемпелем або за змістом. Окремі листи написано на поштових бланках зі спеціальними позначками: “Закрытое письмо”, “Открытое письмо”. Два листи написані на офіційних бланках Українського наукового товариства у Києві та “Комиссии по устройству выставки прикладного искусства и кустарных изделий...” Переважну більшість листів писано по-українськи. М.Біляшівський був радий можливості поспілкуватися рідною мовою. В одному з перших листів до М.Грушевського він, зокрема, писав: “Дуже зрадив я, як одержав Ваш лист, зрадив, що почув рідну мову...”. Кілька листів написані російською мовою. Це — перші листи від 4 серпня 1891 року та 10 грудня 1894 року, коли М.Біляшівський і М.Грушевський були ще не досить добре знайомі. По-російськи написані також листи, відправлені з Варшави на поштових бланках з позначкою “Открытое письмо”. Такого роду кореспонденція писалася російською мовою, очевидно, з цензурних міркувань. Кілька листів, невеликі за обсягом, мають вигляд записок, писаних іноді нашвидкоруч олівцем. Один з листів відправлено на ім'я Марії Сильвестрівни — дружини М.Грушевського, з якою М.Біляшівський був особисто знайомий, з повагою до неї ставився і щоразу передавав найщиріші вітання. У кінці майже всіх листів стоїть особистий підпис М.Біляшівського. Відсутність підпису застережено в примітках.

Стосовно листів Михайла Грушевського слід нагадати, що їх збереглося значно менше в порівнянні з листами М.Біляшівського, тому наявні листи, на жаль, не дають можливості повністю реконструювати епістолярний діалог М.Грушевського та М.Біляшівського, проте в цілому вони відтворюють динаміку та географію листування.

Географія листів М.Грушевського, які дійшли до нас, неширока. Основна частина з них відправлена зі Львова, де він жив і працював з 1894 по 1913 рік. Є кілька листів, що надіслані з Москви, Владикавказу та Дрездена, де вчений перебував у відрядженні, на відпочинку в рідних чи на лікуванні. Записки, які складають суттєву частину кореспонденції, написані М.Грушевським у Києві. Хронологічно листування Михайла Грушевського з Миколою Біляшівським збігається з львівським періодом його життя. Це був, як відомо, чи не найплідніший період у біографії М.Грушевського як вченого, організатора української науки, громадського діяча.

Листування М.Грушевського та М.Біляшівського, особливо 1894-1898 років, тематично небагате і має чисто практичне спрямування. В листах йдеться головним чином про реалізацію зініційованої М.Грушевським видавничої програми, зокрема про підготовку до друку люстрацій та інвентарних описів королівщин Галичини XVI століття. Проте, незважаючи

на прикладний характер, епістолярні матеріали все ж передають напружену атмосферу перших років роботи М.Грушевського в Науковому товаристві ім.Шевченка, його зусилля, спрямовані на розгортання широко-масштабної науково-видавничої діяльності, його вміння організувати людей і об'єднати їх навколо спільної мети.

У листах йдеться про документальну серію “Жерела до історії України-Руси”, видання “Записок Наукового товариства ім.Шевченка”, редактором яких М.Грушевський став у 1895 році, а також про “Етнографічний збірник”. У листуванні не раз згадується про труднощі пересилання часописів НТШ на терени Росії. Судячи з окремих зауважень, у листуванні, очевидно, підіймалися також актуальні проблеми громадсько-політичного життя в Україні кінця ХІХ — початку ХХ століття. Проте листи з такої тематики не збереглися. Виняток становлять кілька кореспонденцій, в яких представлено точку зору М.Грушевського стосовно причини неучасті членів Наукового товариства ім.Шевченка в Археологічному з'їзді 1902 року в Харкові. Михайло Грушевський постійно заохочує археографічні студії М.Біляшівського, консультує його з питань джерелознавства, ділиться з ним власним досвідом підготовки до друку польськомовних видань.

Листування має не лише діловий, але й суто дружній характер. М.Грушевський цікавиться станом здоров'я М.Біляшівського, намагається його морально підтримати.

У кореспонденції початку ХХ століття знайшла певне відображення діяльність заснованого 1907 року Українського наукового товариства у Києві. Організація роботи Товариства, видання “Літературно-наукового вісника”, зібрання колекцій археологічних та етнографічних пам'яток, організація виставок — ось теми, які стають головними у листуванні М.Грушевського та М.Біляшівського 1907-1912 років.

У листах М.Грушевського знаходимо згадки про багатьох відомих діячів української та зарубіжної науки і культури: В.Антоновича, І.Франка, Ф.Вовка, Д.Щербаківського, А.Яблоновського, А.Чоловського та ін.

Характерною особливістю епістолярної спадщини М.Грушевського, яка знайшла своє підтвердження і в його листуванні з М.Біляшівським, є те, що частина листів за його підписом повністю чи частково написані рукою дружини — Марії Сильвестрівни. До даного видання включено також кілька листів та записок самої Марії Грушевської до Миколи Біляшівського, які зберігаються в його особистому архіві Інституту рукопису НБ України, оскільки вони органічно пов'язані із загальним контекстом листування. Листівки та записки Марії Сильвестрівни свідчать про дружні стосунки Миколи Біляшівського з родиною Грушевських, які почали складатись у львівський період.

Листи М.Грушевського, а особливо записки дуже часто не датовані. Іноді на них є примітки, зроблені олівцем рукою М.Біляшівського про день одержання кореспонденції. У разі відсутності дати вона встановлювалась приблизно, за поштовим штемпелем чи за змістом листа. У публікації її подано у квадратних дужках.

Переважна більшість листів М.Грушевського написана українською мовою, за винятком двох перших та тих, що писались на відкритих бланках. Кілька листів написано на офіційних бланках Наукового товариства ім.Шевченка у Львові.

До сказаного вище слід додати, що кожен лист, який публікується, супроводжується відомостями про місце зберігання, номер фонду та справи. Археографічні зауваження до тексту подано у підрядкових посиланнях, примітки довідково-історичного характеру вміщено в кінці тому. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках. Непрочитані з тих чи інших причин фрагменти тексту позначаються трьома крапками в зірочках *...*. При нечіткому написанні слів в оригіналі або при скороченнях, відновлення яких викликало сумнів, після сумнівного слова в дужках ставився знак питання (?).

* * *

Листування М.Біляшівського та М.Грушевського підготовлене до публікації з урахуванням основних положень проекту "Правил видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською української редакції", розробленого В.В.Німчуком*, методичних рекомендацій, виголошених у статті І.Б.Гирича та В.П.Ляхоцького "До проблеми археографічного опрацювання епістолярної спадщини українських громадських й політичних діячів кінця ХІХ — першої третини ХХ ст."** та низки передмов до публікацій епістолярної спадщини діячів української науки і культури.

При підготовці до друку листів М.Біляшівського і М.Грушевського упорядник прагнув до максимального збереження особливостей авторської лексики та синтаксису, як головної умови підготовки до видання такого роду документів. Зокрема, не піддавались осучасненню застарілі слова, не замінювались часто вживані русизми (*неділя* замість *тиждень*, *помічник*, *больниця* і т.ін.), полонізми (*артикул*, *справоздання*, *в огулі*, *збожа*, *гандель*) та діалектні слова типу: *як ся маєте*, *хтілось*, *балакав*, *сей*.

Що торкається правопису слів та пунктуації, то вони були піддані частковим змінам у напрямку наближення їх до сучасних орфографічних та пунктуаційних норм української мови. Йдеться, передусім, про вживання великої літери, правопису часток з різними частинами мови, вживання м'якого знака та апострофа і т.д. Обґрунтування основних випадків змін правопису, вживаного у листах, подається нижче. Зокрема:

1) частки *-ся* (*-сь*), які виступають у ролі суфіксів у дієсловах; *-би*, *-що*, що входять до складу сполучників (*якби*, *якщо*, *щодо*); *-де*, яка виступає префіксом у різних частинах мови (*декого*, *декілька*, *дещо*, *деяку*) пишуться разом, а не окремо чи через дефіс, як це є в авторському тексті;

2) частка *-небудь*, що виступає в ролі суфікса у складі прислівників (*де-небудь*, *як-небудь*), пишеться через дефіс замість окремо, як це практикується в оригіналі;

3) частка *б*, що виконує формотворчу роль, пишеться окремо, а не через дефіс чи разом (пор.: *ми-б* — *ми б*, *можна-б* — *можна б*, *було-б*, *булоб* — *було б*);

4) частка *не-* з прислівниками та прикметниками у випадках, коли з її додаванням не утворюється слово з протилежним значенням та коли

* Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською української редакції. — Част.1.; проект. — К., 1995.

** Див.: Архіви України. — 1995. — №4-6. — С.81-88.

слово без *не-* не вживається теж пишеться разом (*непотрібного, незвісно, непевно, небагато, незабаром*), хоча у первісному тексті частка *не-* у названих вище випадках пишеться окремо;

5) частка *не* з дієсловами, якщо вживається для заперечення дії, пишеться окремо, хоча в оригіналі часті випадки написання *не* з дієсловами разом (*незабувайте — не забувайте*);

6) прислівники, що мають префікси прийменникового походження, пишуться також разом (*ввечері, вдень, начисто*), хоча в оригіналі вони написані окремо;

7) згідно з сучасною вимовою на початку слова та після голосних вживалася літера *є*, замість *е*, як це прийнято в авторському тексті (*єсть — єсть, працює — працює, маєте — маєте, своєму — своєму, перекладаємо — перекладаємо*);

8) сполука *іо* та буква *ё* замінюється на *йо* на початку слова й після голосних (*іому — йому, єму — йому, моёго — мойого*) та буквосполучкою *ьо* всередині й кінці слова після приголосних (*усёго — усього, него — нього*);

9) замість літери *и* між приголосними вживається *і* (*архив — архів, бронхит — бронхіт, віленського — віленського, цікавого — цікавого*);

10) після шиплячих та *г, к, х*, як і вимагається сучасним правописом, пишемо *и*, а не *і* (*ціх — цих, цім — цим, зіму — зиму*);

11) для передачі сполуки *йі* на початку слова і після голосної вживається *ї* (*йім — їм, йіду — їду*);

12) суфікси *-ський, -цький, -зький* відповідно до сучасних норм правопису пишемо з м'яким знаком, хоча у авторському тексті у названих суфіксах він відсутній (*польський — польський, руске — руське, белзке — белзьке*);

13) після губних приголосних перед йотованими голосними та після префіксів, що закінчуються на приголосний, вживається апостроф, відсутній у таких випадках в оригіналі (*п'ятниця — п'ятниця, з'їзд — з'їзд, пам'ять — пам'ять*);

14) у випадках подовження та подвоєння приголосних використовуються сучасні правописні норми (*виданє — видання, житя — життя*);

15) твердий знак *ъ* в кінці слів відкидається;

16) головним чином за сучасними правилами вживається велика літера;

17) написання слів, що не підпадають під описані вище випадки, залишилось таким же, як воно подається авторами, незважаючи на те, що це не завжди відповідає вимогам сучасного правопису;

18) в оригінальному тексті трапляються випадки різного написання тих самих слів. За таких умов вживалася та форма, яка ближча до сучасних правописних норм (*вістник — вісник, мабудь — мабуть, міні — мені*);

19) внесено часткові зміни у пунктуацію.

Раїса МАЙБОРОДА,
кандидат історичних наук

1891

№ 1. Лист М.Біляшівського

Боярка, 4 серпня 1891 р.

Боярка, 4 авг. 91 г.

В субботу я к Вам забегал, но не застал дома. Сообщаю письменно о находках на Княжей горе¹ по интересующему Вас предмету. Кузнечные инструменты: 1) небольшая железная наковальня с квадратной верхней поверхностью; 2) громадный кузнечный молот с плоскими концами; 3) небольшой молоточек, один конец его плоский, другой сплюснутый. (Этот последний молоточек скорее относится к столярным инструментам); 4) *шлак от перегоревшего железа*. Плотничьи и столярные: 1) 2 средней величины бурава; 2) инструмент в виде прогнутаго ножика для выбирания или вырезывания дерева; 3) кольцеобразный широкий инструмент для такого же назначения; 4) 2 большие долота, сплошные железные; 5) небольшое долото или скорее стамеска с ручкой, сделанной из рога. Это долотцо найдено вместе с 15 другими железными вещами (большей частью земледельческие орудия); 6) маленькая изогнутая стамесочка с полукруглым острием. Токарное — о существовании токарного производства говорит найденная в кусках обуглившаяся** деревянная чашка. Литейное — на него указывает не вполне вышедшее, вследствие недостачи металла, зеркало из сплава меди и олова, а также найденная раньше каменная форма для отлива крестов.

Найдено также много брусков разной величины для оттачивания инструментов и даже, кажется, часть каменного точильного колеса. Бруски сделаны из такого же камня как и теперь.

Вот и все по части инструментов, большинство же предметов — земледельческие орудия, рыболовные принадлежности, части збури, затем орудия войны: стрелы, куски мечей, копья и кроме того масса других всевозможных вещей.

Никак не мог узнать как Вас по отчеству, знаю, что Михаил, а дальше ни..., а потому простите, что письмо без должного обращения

Ваш Н.Біляшевский

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 189-191.

* * Ця частина тексту подана поверх рядка.

** Помилково в кінці слова написано дві літери я, одна з яких пізніше перекреслена.

№ 2. Лист М.Грушевського

[Київ, 5 серпня 1891 р.]*

Многоуважаемый Николай Федотович!

Я был очень огорчен, застав вчера Вашу карточку. Не ожидая Вашего посещения, я не предупредил Вас, что по утрам, до обеда, не бываю дома. Повторяю свою просьбу, если она не затруднит Вас особенно, прислать реестрик инструментов или изделий (исключая общераспространенные украшения и т.п.) ремесел: кузнечного, литейного, столярного, бондарного, гончарного, ткацкого (буде есть), шевского, земледелия, садоводства (не замечено ли остатков садов?), рыболовства и пр.под. Нельзя ли возстановить тип хаты? (делана в сруб или как есть землянка?). Нет ли остатков камен[ных] построек?

За сообщение очень буду благодарен.

Готовый к услугам

М.Грушевский**

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, стр.859.

1894

№ 3. Лист М.Грушевського

[Львів], 27 листопада (9 грудня) 1894 р.
27/XI/9/XII.94

Многоуважаемый Николай Федорович!

Если не ошибаюсь, Вы заведываете Архивом Казенной палаты². Пишу на удачу и по старому знакомству, прошу не отказать мне в ответе на следующие вопросы:

1) могут ли заграничные профессора пользоваться этим архивом для ученых целей т.е. заниматься в нем и просить копий без разрешения каких-либо властей (в данном случае дело идет обо мне); если нет, то от кого зависит разрешение?

2) имеется ли при Архиве сведущий переписчик, который мог бы делать копии за плату (и какую)?

3) имеются ли в Архиве Вашем люстрации³ 1564-5 г. и 1570 [г.] Русского воеводства (т.е. Галиции+Холмщины) или имеются также и более ранние инвентари⁴ и люстрации (не тарифы⁵)?

Надеюсь, что Вы, зная условия архивной работы, не посетуете на это беспокойство и не затруднитесь ответить мне.

Я теперь, как Вы может быть знаете, во Львове de jure сопрого профессором всеобщей истории, а de facto — истории Руси.

* Лист датований за поштовим штампелем.

** У верхній частині аркуша додаток наступного змісту: *Адресуйте либо Ниж[ня] Владимирск[ая], №25 либо еще лучше в Университет Ивану Михайловичу Каманину⁶ с перед[ачей]*. Це повторний лист М.Грушевського, перший не зберігся.

XXXI, 860. 21/21 / 9/ки 94.

Микола Грушевський?
 Михайлі Федоровичу!

Єди не отримав, що запровадив архив-
 коло Каршиної Палати. Книгу на удачу і
 по сродому так само, як і промислу не отримав
 шість в отриманні не створює проблеми:

1) Можуть ли запровадити професора публі-
 цування архивом для урештлення
 т.є. фінансувати в них і продати копії
 без роз'яснень, на яких мовлять (в дея-
 ком сенсі) до них ідей 18 лист), сели
 істор, що от того рівень роз'яснень.

2) Можуть ли при архиві створювати

Здесьнее наше "научное товариство"⁷ приняло мое предложение издавать сборник актов и памятников до истории Руси⁸. И на первый том хочу пустить люстрации Русского воеводства XVI в. (это, конечно, займет несколько небольших томов). Коллекция люстраций 1564-5 г. есть в Московском архиве⁹, и я заказал копии. Ваш архив тоже богат люстрациями, и я, не зная удастся ли вскоре самому побывать в Варшаве, прошу не отказать в сообщении некоторых сведений.

С совершенным почтением

Михаил Грушевский

Адрес: Львов (Австрия) Мих[аил] Грушевский. Проф[ессор] Уни-
 верситета.

НБ України, Інститут рукопису, ф. XXXI, стр. 860.

№ 4. Лист М. Біляшівського

Варшава, 10 грудня 1894 р.
Варшава, 10 декабря 94

Дорогой земляче!

Простите, что долго не отвечал на Ваше письмо. Прежде всего — недосуг, а затем пришлось рыться в Архиве, чтобы хотя приблизительно дать ответ на ваши вопросы.

1) Могут ли профессора заграничные записаться в Архив? — Могут, но, насколько мне известно, предстоит длинная церемония — подача прошения министру финансов (Архив в ведении этого министерства), последний сделает запрос сюда и т.п. Но если бы Вы захотели заниматься, то мы бы это дело устроили проще. Вы бы занимались без всяких разрешений. Таким же упрощенным способом можно бы было сделать и нужные копии.

2) Хотя у меня нет писца даже плохого, придется обращаться в Главный Архив¹⁰ (к Павинскому¹¹).

Обращаюсь теперь к последнему, главному. В отделе люстраций¹² в нашем Архиве есть одна, относ[ящаяся] до Руси: “Summarius omnium et singulorum proventuum in capit[aneati]bus Russiae, Podoliae et Belzensis terrarum”¹³. — 1564 г. Затем масса инвентарей отдельных староств¹⁴. Я их просмотрел почти все, но многие из них носят характер “поборовых” книг — лишь перечисление населения с обозначением поборов, хотя с другой стороны много и таких, какие Вам нужны.

Конечно, лучше всего бы было если бы Вы сами с ними познакомились. Для примера я привожу некоторые: Староство *Галичское* — Inwentarz st[arostwa] Haliczkiego — 1569¹⁵; Rejestr st[arostwa] Halicz. wszystkich pożytków wybierania — 1570¹⁶; Inwentarz st[arostwa] Halicz. 1582¹⁷ (подробный). Тоже 1582 [г.] — st[arostwa] Kołomyjskiego¹⁸. Inwent[ar]z capit[aneatus] Leopoliensis — 1558¹⁹; Oddawanie st[arostwa] Lwowskiego — 1564²⁰ (небольшое); Inv[entarium] indificiorum arcis in ferioris et superioris Leopoliensis — 1574²¹.

Inv[entarium] st[arostwa] Lwowski[ego] — 1593²². “Regestrum capitaneatus Przemysliensis” — 1497²³; Inv[entarium] omn[ium] et singulorum proventuum capitaneatus Przemysliensis — 1553²⁴.

Масса инвентарей других староств²⁵: Грубешовск[ого] (1569), Красновоставск[ого] (1550, 1572), Кнышинск[ого] (1569, 1573), Любачевск[ого] (1539, 1565), Рогатинск[ого] (1539, 1574), Ратненск[ого] (1556, 1569, 1592), Снятинск[ого] (1571).

Это все инвентари с характ[ером] люстраций. Первого же рода есть гораздо раннего времени. (Напр[имер], Львова — 1534, Галича — 1535 и т.п.)²⁶.

Я очень рад, что Товариство приняло Ваше предложение — сколько еще предстоит работать в этом направлении.

По переезде в Варшаву, немного ознакомившись с Архивом, с его богатствами, у меня явилась мысль затеять издание при Архиве. Похлопотал, и с нового года будет отпускатся на это небольшая сумма.

На первый раз думаю остановиться на люстрациях Подолия 1665 [г.] и Волыни 1663 [г.]²⁷, т.к. предшествовавшие этому времени люстрации уже большей частью изданы и к ним можно дать лишь дополнения, что быть может со временем и удастся сделать (есть, напр[имер] вышеупомянутый “Summagius” Подолия 1564 г.²⁸, люстрация Волыни 1616 [г.]²⁹, несколько ревизий и инвент[арей] Любеча и Остра³⁰ и т.п.).

Так как я мало смыслу в подобного рода работах, то обратился к Алек[сандре] Яков[левне] Ефименко³¹ (она ведь теперь занимается историей Малороссии), быть может она даст небольшое предисловие по люстр[ациям] половины XVII в. Обращаюсь и, если позволите, буду и впредь обращаться за советами и поддержкой и к Вам. Есть, напр[имер] в Архиве несколько инвентарей Барского ст[ароства] XVI в.³² можно и из них что-ниб[удь] сделать.

Затем, не будете ли Вы добры указать мне — занимался ли кто-ниб[удь] в нашем Архиве (кроме Яблон[овского]³³)? Вообще, известно ли ученому миру его содержание? Если нет, то я возьмусь (что, отчасти, и делаю уже) за обзор всего, что касается Украины.

Пишите.

Ваш Н.Билишевский

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 1-4.

№ 5. Лист М.Грушевського

*[Львів, грудень 1894 р.]**

Дорогий земляче!

Дякую, що ласкаві були мені так докладно на все відписати. Тільки що лист Ваш одержав.

Ваш замір видавати люстрації дуже добрий, можу тільки його приплеснути, і як можу чим бути Вам корисним — якою порадою чи відомістю — завше прошу до мене звертатись.

Скарби Вашого Архіва (з якого дещо я мав через посередництво В.Б.Антоновича³⁴ від Рудченка³⁵) невідомі, оскільки я знаю, цілком, тому огляд Архіва Вашого був би річчю дуже цікавою. А ще краще якби Ви спромоглись на писаря і за його поміччю уложили каталог архіва, подібний до “Описания Метрики” Пташицького³⁶, наприклад. Але й більш загальний огляд є дуже корисний і він міг би бути навіть передмовою до люстрацій.

Люстрації Поділля 1665 р. я знаю трохи — я мав її в Гловнім Архиві (Lustrationes №74). Вона трохи многословна, але цікава, бо малює спустошення Поділля дуже виразно. Доповненнями до неї можуть бути тарифи, видані в ч.VII т.ІІ “Архива...”³⁷. Для Барщини я використав їх (в гл.IV, гл.VII своєї розправи³⁸, в передмові до ч.VIII т.ІІ “Архива”)**.

* Лист не датований. На арк.1 примітка: *Пол[учил] 15 дек. 94 г.*

** Частина речення подана над рядком.

З люстр[ації] 1665 р. я маю частину в копії. Чи не пригодились би вона Вам? Я з великою охотою б її Вам послав. Волинська люстрація 1663 р. мені не відома. В згаданім томі (VII, II) видрукована тарифа Брацлавщини 1664 р.³⁹ Отже Ваші матеріали були би доповненням того, і передмова могла би загально оглянути цілу Руїну.

Окрім Павинського і Яблоновського в архіві Вашім робив др. Александр Чоловський⁴⁰, начальник Архіву Львівського магістрата. Має і деякі копії (я бачив в його люстр[ації] Галицьк[ого] стар[оства] 1580-х р.). Більш не знаю.

Завести свого писаря Вам би конечно потрібно, раніш хтось видно, споряжав копії в Вашім архіві.

Я зберався поїхати до Москви й Варшави на Різдво, та не прийшлося. Думаю взяти собі місячний отпуск коло Паски десь. До всяких міністрів сими днями посилаю цілу партію прошеній про дозвіл користати з архівів.

В першій томі нашого видавництва я, власне, хочу видруковати люстрації з 1564 р. (скільки влізе) воев[одства] Руського в Москві. Так з них старства: Красностав, Хелм, Городло, Грубешов, Тишовець, Грабовець, Белз, Сокаль, Кам'янка, Снятин, Коломия, Галич, Тереволь, Рогатин, Жидачів, Стрий, Дрогобич, Санок, Перемишль, Львів, Любачов, Замах, Лежайськ, (се воев[одства] Руське і Белзьке). [1] Будьте ласкаві, погляньте в свому Сумаріушу 1564 [р.] чи нема окрім сих старств іще яких-небудь там. Чи Сумаріуш містить широкі люстрації (не реєстри)? В московськ[им] екземплярі має[ться] 54 листа*.

2) Порівняйте початок Галицького старства, що Вам посилаю, з люстрацією в тім Сумаріуші. І верніть мені. Чи вони ідентичні? Якби знайшлися які нові старства того року, то я в таким разі буду просити чи не можна справді зтягнути копіїста хоч з Главного Архіву, але прошу попереду написати.

Бувайте здорові. Жичу Вам веселих свят.
З щирою повагою

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф. XXXI, спр. 861.

№ 6. Лист М. Біляшівського

*Варшава, 17 грудня 1894 р.
Варшава, 17 дек. 94 р.*

Дорогий земляче!

Дуже зрадів я, як одержав Ваш лист — зрадів, що почув рідну мову, що маю тепер чоловіка, котрий може мене порадить в моїх замірах. Жалкую, що не доведеться скоро побачитись з Вами — така нудьга напала тут на мене, що аж заслаб, не маючи з ким слова промовити, кийляне лінив — мало хто пише, а в цій Варшаві Ви знаєте які люде.

* Частина речення написана на полі.

Варшава 25
17 1794
Дорогий друге!

Дуже сподіваюсь, як відповість Вам лист — сподіваюсь, що почув відомо шаву, що маю тепер забавки, козри шави мене порадило в своїй фантазі. Навіщо, що не введіть скоро подорожників з Варшави, щоб не каната ур на мене, що аби жувати, не хотіли з вами слова промовити, кийсьне виступи, — маю що писати а в цій Варшаві. Вам знають, чим надіє. В цій самі не знаю що вийде з того діла, що з радучим: грошей мало, видавати одну люстр[ацію]. Подолія 1665 — дуже худа буде книжка, пристягнути сюди люстр[ацію] Волині 1663 [р.] — дуже товста, та к тому ж, Волинська люстр[ація] не дає нічого, що характеризувало б Руїну.

Проте ж надії не гублю, працюю тепер над люстраціями, роблю огляд їх — може стане в пригоді до предмови; яка сила тут люстрацій аж до самого кінця XVIII в., єсть над чим працювати, якби тільки охота.

З писаними у мене бода не зможемо зрозуміти
в листі Мотуза, кийсьне жувати.

Я ще сам не знаю, що вийде з того діла, що я задумав: грошей мало, видавати одну люстр[ацію] Подолія 1665 [р.] дуже худа буде книжка, пристягнути сюди люстр[ацію] Волині 1663 [р.] — дуже товста, та к тому ж, Волинська люстр[ація] не дає нічого, що характеризувало б Руїну.

Проте ж надії не гублю, працюю тепер над люстраціями, роблю огляд їх — може стане в пригоді до предмови; яка сила тут люстрацій аж до самого кінця XVIII в., єсть над чим працювати, якби тільки охота.

З писарем у мене біда: не можна знайти, я взяв хлопця *...*

Скажіть мені в Главному Архіві теж єсть люстрації? Скільки ще добра в цій Варшаві!

Щодо “Summariusa” 1564 р., то я його знов переглядав. Це праця якогось Станісл[ава] Дембінського⁴¹. На першій листі єсть і вірші його до Сигизмунда Августа⁴² Quod mihi mandasti, Rex clementissime, feci... і т.д.

Не можна казати, що Sum[marius] містить в собі широкі люстрації. Проте ж як викинуть Подолію, то на Руське і Белзьке воєв[одства] останеться 500 листів! Правда, Summ[arius] написан “волами”, но все ж таки не знаю як поширити 54 f. до 500? Єсть в Summ. і староства котрих нема у Вас:

Самборське (55 листів). Ратненське (27 лист[ів]) і Любомельське (20 лист[ів]). А в Summ. я не знайшов Жидачева, може пропустив? Звірив я початок Галицьк[ого] стар[оства]. Деякі одміни єсть, в огулі невеликі. Ось як в Summ. Ваш початок. “Capitaneatus Haliciensis oppidum ejusdem. W ktorym mieszczenie i przedmieszczenie czynszu dorocznego ogulem wszytcy daia — 20. Szewczow na ten czas salva auctione et diminutione iest — 10, który daja czynszu dorocznego po gr. 12 ale iz tego czynszu Woith dziedziczny połowicze bierze (?), tedy na zamkową stronę uczini — 2. Jatek czernickich* iest 8, z kazdej przichodzi loju po piaczi kamion kazdi valoris gros. 30, czini — 40”⁴³.

До сього часу не маю одвіту від А.Я.Ефименко, не знаю чи захоче вона дати передмову. На Різдво хотів було їхати в Київ, та виходить діло. Так що не можна. Придється святкувати в Варшаві — це не дуже мені по серцю! Ну бувайте щасливі. Простіть, що так погано надряпав.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.]**

Хомен[товський]⁴⁴ видрук[ував] з уряд[ової] копії 1723 р. С.354-402, *...* цілком сучасна писовня і помилки.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.5-8.

1895

№ 7. Лист М.Грушевського

[Львів], 1(13) січня 1895 р.
1(13)/1.95

З Новим роком, з новим щастям, дорогий земляче!

Аби ще жили собі щасливо і працювали.

Дуже Вам дякую за порівняння й відомості, які мені дали. Якби Ви розжились на якогось писаря, то просив би для себе староства Самборсько[го] з того Суммаріуша.

... Текст не прочитано у зв'язку з пошкодженням аркуша.

* Помилка, потрібно: gzeźnickich.

** Додаток до листа від 17.12.1894 року (?). Текст написано олівцем.

Так потішили отсе мене своїм листом і таким щирим земляком показалися, що я до Вас з іншою справою удаюся. Знаєте може, що тутешнє Товариство наукове видає орган науковий “Записки”⁴⁵. Досі вишло 4 книжки. Р[оку] 1895 сподіваємось видати 3 томи з тим, щоб з 1896 перейти на трьохмісячник. Вони складаються з відділа статей, наукової хроніки, бібліографічного (рецензії) й заміток (документи поодинокі, замітки наукові). Чи би не мали охоти і собі приступити до сього видавництва? (З України російської маємо також співробітників). Наприклад, чи не взяли би на себе давати рецензії на археологічні видання російські щодо України, почавши з р[оку] 1894? Се було б Вам нетрудно, і нам корисно. Якщо згода, то напишіть скорше, щоб умотивитись в сій справі. В кн[ига] має вийти в середині фебруаля.

В Главнім архіві є окремиий відділ люстрацій, досить великий. Звідти взяв свої люстрації Яблоновский (Źródła... t.V). Окрім того, шмат люстрацій коронних є в Литов[ській] Метриці Архіва міністер[ства] юстиції.

Будьте здорові і щасливі. Щиро прихильний

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, стр.862.

№ 8. Лист М.Біляшівського

Варшава, 3 січня 1895 р.

Варшава, 3.I.95

Дорогий земляче!

Кінець Святкам — не дуже весело пройшли. Найбільш від того, що моє начальство почало показувать пазюри, так що й охота пропада до роботи. Ви мабуть знаєте, що таке Рудченко — сім п'ятниць на неділі. Не знаю як там далі буде з моєю думкою видать матеріяли, а проте ж, будьте ласкаві, пришліть Вашу копію люстраці[ї] Подолія 1665 р.⁴⁶

Я[к] іде Ваше діло? Сьогодні був у мене в Архіві Яблоновський. Він часами заходить “понюхать”. Питав за Вас і сказав от що: “Треба “известить” Вас, що вони з Павінським в своїй “Polska XVI w.”⁴⁷ почали видавать матеріяли по Галіції — як раз ті, що і Ви, що вони уже надруковані, тільки діло стало за передмовою, щоб Ви дарма не працювали і т.д.”.

А мені здається, що це він все набрехав. Ваш замір став їм попере дороги, щоб лучче розібрать це діло я на цих днях навідаюся до цензури — там повинні знать.

Як коли здумаєте приїхать у Варшаву до нашого Архіву, то забирайте з собою офіціяльні папери, бо Рудченко все мені про це торочить, хоча можна буде обійтись і без цього, а так про запас.

Бувайте здорові, пишіть

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.9-10.

№ 9. Лист М.Біляшівського

Варшава, 10 січня 1895 р.

Варшава, 10 янв. 95

Дорогий земляче!

Перш усього велике спасибі за копію люстрації Подолія 1665 [р.] — вона дуже стане в пригоді. Тепер о Яблон[овском]. Був я учора в цензурі — шукали, переглядали книжки, де записують усе, що пропущено цензурою, і люстрацій галицьких не знайшли. Послідня замітка єсть про “Mazowszy”⁴⁸ тай годі. Так що остаюсь певним, що Ябл[оновський] збрехав. Мені здається, що Вам не треба дивитися на їх; матеріялів так багато, що й для них хватить. Проте ж* я постараюсь ще декого роспитать.

Люстр[ацію] Самборськ[ого] староства я вже почав переписувать, тільки так, як єсть, не звертаючи на теперішню польську мову.

Моє діло з видаванням люстрацій йде вперед. Перший випуск думаю скласти з: 1) мойого обзора матеріялів; 2) передмови до люстрацій Подолія 1665 р. А.Я.Ефименко і 3) самої люстрації. На перший раз буде. На другий випуск піде люстр[ація] Волині 1663 [р.], а дальш ще не загадую⁴⁹.

З радістю берусь за рецензії для “Записок”, я їх читав усі (4). Тільки не знаю, як быть з книжками: тут трудно достать. Як буде в пригоді, то на перший раз пошлю Вам маленьку замітку про книжку Зарецкого “Гончарный промысел в Полтавской губ[ернии]”⁵⁰. Скажіть, чи буде потрібна?

Хочу Вас просить чи не можна як-небудь достать Словарь Умантця⁵¹ і скільки; як це зробіть?

Та ще дещо інше хтілось би роздобути з Львова. Офіціальний папір — це від міністра. Коли думаете у Варшаву? Дуже хочеться побачитись з Вами, порадитись.

Рудченко лютує, насилу уламав, щоб видавать так, як я хочу.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 11-13.

№ 10. Лист М.Грушевського

[Львів], 13 січня 1895 р.

13/І.95

Дорогий Земляче!

Дай Вам, боже, здоровля за Вашу щирість! Спасибі, що допитались в цензурі. Я думаю, що Яблоновский забераеться до тариф Руськ[ого] воевод[ства] (не думаю, щоб таки начисто збрехав). Якщо заведе мову, скажіть йому, що я видаю люстрації 1564-5 р., і, як він хоче в сій справі порозумітись, най напише, що, власне, він видавати хоче.

* Наступна за словом літера закреслена.

За переписування Самбірського староства спасибі. Дасте мені знати скільки треба буде за се копіїсту. До Варшави і Москви рвусь — та ба се не від мене залежить. Ще не втратив надії поїхати коло великодних свят, хоч не знаю чи буду вже тоді мати дозвіл від міністрів (я послав аж до чотирьох прошення).

Щодо люстрації 1665 р. Поділля, то пам'ятай[те], що моя копія — тільки частина. План Вашого видавництва добрий, боже помагай. Особливо ж подякують Вам за огляд архіва.

Замітку на Зарецького посилайте. Як скоро пришлете, то ще піде на V кн., що вийде в лютім, перед роковинами. “Записки” проходять сяк-так до Росії і я думаю, що як заадресую Вам в Архів Казенної палати, то думаю дійдуть, а от як з “Словарем...” быть — се трудно. Треба якогось професорського або вельможного адреса. Чи не маєте такого?

Коли ласка, дайте рецензії на Бобринського т.П⁵², на останній том Московських Трудов⁵³, та й взагалі як що маєте археологічного датованого р.1894 і такого, щоб до нашої території належало. “Записки” стають на ноги і коло їх варто попрацювати. На V кн. я вже маю коло 40 рецензій і справоздань (“отчетов”).

Будьте здорові і не забувайте мене і мого клопоту.

Щиро поважаючий застаюсь

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, спр.863.

№ 11. Лист М.Біляшівського

Варшава, 7 лютого 1895 р.

Варшава, 7 февр. 95

Дорогий земляче!

Не писав Вам так довго — паки, паки утік від біди. Заслаб якимось бронхітом, добре, що не піддався хоробі. Тепер, хвалить бога, здоров. Як одчуняв — почав ловить пана Яблоновського. Разів зо чтири був у нього, та не заставав дома. Вчора побачились. Я зараз і пристав. Тепер він мені сказав, що хотять видавать тарифи, так що поміхи для Вашої праці не буде.

Моє діло стоїть. Рудченко пише доклад міністру, щоб дав грошей на видавання. Не знаю як там буде. Я працюю над обзором⁵⁴, багато есть цікавого, правда, більш усього з XVIII в., але матеріял такий, що й теперішні статистики не зробили б докладнійше. Разом з цим листом посилаю Вам половину ревізії Самборськ[ого] староства. Зробили копію своїм коштом, так що платить Вам за неї не приходиться. Не знаю тільки чи пригодиться ця копія, я старався, щоб була докладна.

Ми переписували так, як есть, не знаю, як Ви будете друковать, чи так, чи теперішнім правописанием.

Чи не бачили Ви часом в Главнім Архіві люстрації Подолії 1569 р.⁵⁵ Вона десь повинна быть, в нашому архіві — нема. Може і її

прийдеться надруковать. Як ся маєте, земляче? На мене оці дні якась нудьга напала, міста собі не знайду. Пишіть як буде що.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Рудченко отдав мені приказ: нікому не давати ні строчки з Архіва. Може Ви побуваєте в Варшаві перед тим, як видавати Вашу працю, тоді поміхи не буде і з Самб[ірським] староств[ом]. Хоча можна обійтись і без Рудченка, наприклад, якби Влад[имир] Боніф[атійович] попросив се для себе — він спустить дати.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 14-16.

№ 12. Лист М.Грушевського

[Львів], 14 лютого 1895 р.
14/II.95

Дорогий земляче!

Дякую Вам дуже за кавалок Самборщини. Тільки, вибачайте, не мило мені брати її від Вас в дарунок, удержання ж хлопця щось коштує Вам! Я й так дуже вдячний, що добре потрудилися. Дякую і за звістку про Яблоновського. Радію, що моя думка підтвердилася. Люстрація 1569 р. (властиво вона тяглась і до 1570, і може й 1571 р.) в Главнім архіві *Lustrationes* №45. Я звідти видав Барське староство. Там вкупі воев[одства] Подольське, Руське і Белзьке. Два останні я замірявся, як не пропаду, видати звідти. Я маю методу видавати польські акти письмом оригіналу точно. На мою думку, поправляти на сучасну правопись не є щасливо*, бо в таких поправках, раз на сю стежку ступити, ніколи не можна поставити міцного критерія.

В Варшаву я збираюсь, як Біг дасть, вже після Паски, а поперед у Москву. З'явлюсь я російським підданим і київським магістром (бо подання моє про увільнення вернули і я значить ще довго не буду увільнений). Як Ви думаете, невже Рудченко мені в такому званні до архіву доступу не дасть? Адже він не обов'язаний навіть знати чи я був за границею.

Ви мені обіцяли рецензію на Зарецького і я все ждав. А також я просив Вас про деякі археологічні рецензії. Будьте ласкаві, се буде прислуга для діла немала. "Записки" протяглися і ще не вийшли.

Бувайте здорові і не забувайте.

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф. XXXI, стр. 864.

* Слово повторюється двічі.

№ 13. Лист М.Біляшівського

Варшава, 4(16) березня 1895 р.*

Варшава, 4/16 марта 95

Шановний земляче!

Посилаю Вам остатню часть Самбора, те, чого (найбільш в кінці) не розібрав, може хто надійде в Архів, тоді попрошу щоб розписали, а може й Ви самі над'їдете. Друковать люстрації (чи ревізії) Ви будете не разом же, ні? Щодо мого хлопця, то він служить і получа жаловання, другої спішної роботи не було, я йому й дав переписувать. Простіть ради Бога, що й досі не послав Вам рецензії. Подспіла така година, що й дохнуть ніколи, та ще боюсь я за свою українську мову. Самі бачите, як погано у мене вона виходить. Як тільки пройде гарячка зараз-зараз надряпаю.

Скажіть мені чи не знаєте, де можна знайти очерк королівських добр (у Яблоновського я читав)⁵⁶ до кінця XVIII в. потім, що це таке “dworzani”, котрого послала Комісія Скарбова⁵⁷ робить інвентарі? І ще одно: що це таке “Jurie communicativo” (переход добр після смерти чоловіка до вдови)? Моє видання замерзло, незвісно ще чи дадуть грошей. На Святки хочу поїхати додому, хоча не знаю ще, як там буде з відпуском.

Ваш М.Біляшев[ський]

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 18.

№ 14. Лист М.Грушевського

[Москва, березень 1895 р.]**

Дорогий земляче!

На останній лист Ваш я загаюся трохи з відповіддю, збираючись виїздити зі Львова, и пишу Вам вже з Москви. Туди приїхав 13 і тепер потопаю в морі архівних втіх. Тут пробуду до 25 мабуть, потім поїду трохи на Кавказ, а по святах збераяюся до Вас.

Я Вас питаю якось, і ви забули мені відповісти: чи Рудченко може не дозволити мені користати з архіва яко російському підданому, магистру рус[ской] ист[ории] и пр. и пр. Отже, цілком не проскрибовському чоловіку? І де він буде по Пасці? Ви мене запитали про дещо: jure communicativo (інакший ще термін in Solidum), коли маєтність дається одному супругу с правом другого супруга володіти маєтністю по його смерті до кінця свого життя. Дворяне — королівські “чиновники особых поручений” на королівськім дворі, їм доручалась іноді і ревізія, хоч то не була їх спеціальність, а виконували вони найрізніші порученності. Може ще що, то прошу написать.

За рецензії паки і паки пригадуюсь Вам. За мову не турбуйтеся — вигладимо. Я маю й таких співробітників, що пишуть по російську

* Лист написано на бланку з позначкою “Закрытое письмо”.

** Лист не датований, проте на ньому є позначка М.Біляшівського: *Получ[ил] 17 марта [18]95.*

рецензії, а ми перекладаємо вже. Як що маєте готове, то пришліть сюди, а як ні — то, будьте ласкаві, виберіть годинку й щось понапишіть, що я Вас просив.

Прохаска⁵⁸, почувши від мене про Ваш Архів, став просити аби я їм щось хоч коротенько про се написав. Я, не бувши охочим до служби чужим богам, відмовився, але на замість прийшла мені ідея — заким вийде з друку Ваша опись архіва, предобре зробили б Ви, якби написали короткий огляд сього архіву з особливою увагою до того, що там є для українських земель, і дали се до “Записок”.

Якби уважали ніяким ставити під ним своє ім’я, то можна б се зробити так, що я ніби приватно дістав від Вас се, ніби в формі письма, і опубліковав від себе. Добре, га??

Дуже Вам вдячний за другу половину Самборщини. Але тут така, бачте, справа. Мені б далі хтілося б і більше виписів з Вашого архіву, а сього *gratis* робити не можна. Чи не могли б Ви поставити справу так, як вона стоїть в Главнім архіві, що “чиновники (значить — Ваш хлопець) архива исполняют требования выписей для ученых целей за установленное померное вознаграждение”. Воно б і для нашого брата було б великою полегкостю і переписувачу була б замога, бо в Главнім архіві сі гроші йдуть на замогу тім же самим урядникам і поліпшують їх жаловання.

Напишіть мені сюди.

Адрес: Неглинный проезд. Номера “Кремль” 47 Михаилу Грушевскому.

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, стр. 865.

№ 15. Лист М.Біляшівського

Варшава, 20 березня 1895 р.

Варшава, 20 марта 95

Дорогий земляче!

Як це Ви так швиденько перелетіли з Львова аж в Москву? Посилаю Вам рецензію на “Гончарн[ий] промисел”, почав було писати по нашому, та нічого не виходить, так уже, будьте ласкаві, там де-небудь на Кавказі (ну та й літаєте Ви!) перелицюйте, як тільки вона буде в пригоді, бо надряпав наспіх.

Рудченко тепер в Петербурзі, на сучасній неділі повернеться сюди. Він мені все балакав про “разрешение министра”. Проте ж мені здається, що як приїдете, то мусить пустити, довідавшись, що Ви руський підданий. Завести таких порядків як в Главному Архіві поки що не можна. Добре, що хоть хлопець тепер єсть, а то й того не було.

Щодо огляду могого Архіву, то такий коротенький пійде в те видання, що ми розпочали, а як воно не родившись помре — тоді поміркуєм.

На Святки рушаю у Київ, вже достав отпуск. Їду в п'ятницю (24го) або в суботу. А Ви в Київ не повернете? Після свят жду Вас у Варшаві (отпуск маю з 27 марта на дві неділі). Як Москва, архів? Дуже хотілось побачити знову, я тут в Варшаві зовсім закис.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 19-20.

№ 16. Лист М.Грушевського

[Львів], 30 травня (11 червня) 1895 р.
30(11)/V.95*

Дорогий Земляче!

Не знаю, як вийшло, що наше розставання (?) якось чудно сталося. Мали ми на двірці залізниці попрощатись, а проте виглядав-виглядав Вас та й не вгледів. А тепер нема від Вас ані гласу, ані послухання. Чи може думаєте, що вже мене з світу згладили? Ще живу, дякувати Богу.

Я друкую тепер "Записки" кн. II за сей рік. Окрім того розпочаті два томи "Джерел", один том "Етнографічного збірника"⁵⁹. Хтілось би й сей видати до от'їзда, та не знаю чи встиг. А виїхати я думаю перед Петром-Павлом десь.

Як же Ваше здоров'я і як Ваша "работоспособность", взагалі як ся маєте, земляк? Жду від Вас дечого обіцяного з бібліографії. Чи не могли б прислати? (Бобринського вже не треба). А може щось і з власної ініціативи? Добре б зробили.

А ргоров.** "Записки" доходять і на адреси простих смертних. Недавно послав Ястребову⁶⁰ — дійшли. Може і Вам послати? Яка адреса Вашого мешкання? Від Рачинського⁶¹ дістав недавно транспорт копій, щось аркушів з 40. Чи видали вже йому грошей? І спитайте його при нагоді чи переписуються ті документи з Головного Архіву, яких я зоставив вимітку?

Я живу собі, якби його сказати, не знаю чи добре, чи зле. Є багато й доброго, й злого. А що переважає, хто його вгадає? Знаю тільки, що з нетерплячкою жду часу, коли буду сидіти на хуторі. Книжка "Записок" повинна вийти десь тижнів за 2-3 і в її рецензія на Зарецького.

Бувайте здорові.

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф. XXXI, стр. 866.

* Дата написана олівцем.

** До речі (з лат.).

№ 17. Лист М.Біляшівського

Варшава, 16(28) червня 1895 р.
Варшава, 16/28 іюня 95

Дорогий земляче!

Листи наші розминулись, від того й не написав Вам обо всім о чім питали в Вашім листі. Своє мішкання я міняю; не знаю, де буду, так що з “Записками” трохи зачекайте.

Як Ваше здоровля? Дивіться, хоч Ви тримайтесь, на собі я вже крест поставив. Як ще протянеться з год таке, то не поминайте лихом. Це кажу не жартуючи, сам не знаю яку й раду дати собі: броси та броси. Заспокоюсь на хвилину, а потім знову. Ну буде!

Ваш лист одібрав вчора, але пізно. Не міг вспіти зробити що кажете, посилаю копії сьогодні.

Може надряпаю деяку рецензію. Якби Ви знали, що робиться з моєю головою. Чи скоро кінець усьому?

Бувайте здорові, пишіть, як що буде треба — з радістю зроблю.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.24-26.

№ 18. Лист М.Грушевського

[Львів], 19 червня (1 липня) 1895 р.*
19/VI (1/VII).95

Дорогий Земляче!

Дуже дякую за таке море відписання потрібних для мене виписок. А от дуже було прикро читати, що Ви пишете за стан свого здоров'я. Та не падайте духом, бо в сих нервових хворобах все під час пароксими чоловіку здається, що вже все пропало, а пароксима минає та й тільки. Моє здоров'я так собі, превомагаю по малості. Роботи багато і чую себе втомленим. Оце закінчився друк 2-ої книжки “Записок” за сей рік. Люстрацій надруковано 11 аркушів. Друкується “Етнографічний збірник”.

Виїхати думав ще перед Петром-Павлом, а тепер не знаю чи виїду й на Петра через різні університетські справи. Від Рачинського знову одержав пачку копій.

Літній мій адрес — Владикавказ. М.С.Г-му.

Бувайте здорові, бо поспішаю.

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

[P.S.] Чи знайшлось місце при палаті Вашому дядьку? А справа Київського музею чую вже серйозно трактується⁶²?

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, спр.867.

* Дата написана олівцем.

№ 19. Лист М.Грушевського

[Владикавказ], 19 липня (1 серпня) 1895 р.
19/VII (1/VIII).95

Дорогий Земляче!

Попереду всього дякую Вам дуже за так швидко вислані виписки з кн. люстрацій: поспіли на час.

Я виїхав в початку липня (іюля) з Львова й, спинившись в Києві на кілька годин, посунув далі на Кавказ. Тепер сидимо на хуторі, звідки й пишу до Вас.

Все було б добре, якби не так багато всякої роботи, обов'язкової й добровільної, й не так мало часу.

В кінці августа думаю приїхати в Київ. Може ще поїду звідти в Москву на якийсь час.

Перша книжка “Джерел” приходить до кінця: є вже 14 аркушів. Ще треба плисти аркушів 4-5, але потім ще треба статтю, і се мені дає клопоту: дуже трудно буде обмежитись тою частиною люстрацій, що я вже маю в руках, а щоби поспіла скоро решта копій — мала надія. От в сій справі меж іншого може й знадобитись Москва. Далі друкується III(VII) книжка “Записок” (чи не можна вже тепер Вам послати попередніх), “Етнографічний збірник” etc?

Дуже мені прикро було читати те, що Ви за себе написали. Хоч я певен, що так зле не є з Вами, як Вам здається, але самий вже такий притосклий (?) стан Ваш психічний мене дуже зражає!

Від Рачинського дістав лист, де він пише, що кидає Головний архів і на своє місце Вам іншого порекомендував. Се мені прикро. Напишіть, будьте ласкаві, як Ви з ним поразувались? Скільки ще в Вас лишилося (якщо лишилося)? Чи переписує його наступник?

Я не пригадую, чи просив Вас зробити ще для мене виписки з тої книжки люстрацій 1564 р. f.540 v. — 1. Solskie woitowstwo i f.478-81. Medinicze.

Щодо останнього, то є в Дрогобицькім старостві Мединичі. Я посилаю Вам сі листки і Ви, при нагоді, їх вернете. Як се те саме, так не треба виписувать (те саме щодо річи, а не до буквальності, бо та одмінна все).

Виписки сі вишлете з копіями іншими разом — сюди, якщо буде се ще до 20 августа, постарайтесь. Напишіть за себе, що Ви робите, і як Ваші “самочувствіе”?

Будьте здоровенькі!

Щиро прихильний

Михайло Грушевський*

Адрес: Владикавказ. М.Г-му.

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, стр.868.

* Аркуш частково пошкоджений.

№ 20. Лист М.Біляшівського

Варшава, 10 серпня 1895 р.

Варшава, 10 авг. 95

Дорогий земляче!

Сьогодні мій помічник сказав, що новий переписчик — Влодарський⁶³ був вже два рази, та все не заставав мене. Я зараз послав у Голонний Архів кур'єра. Пан Влодарський прийшов, ми балакали. Мені здається, що він чоловік опитний (він переписував “Regestrum fumalium” Подолії⁶⁴).

Взяв тепер дві книжки, де Перемишль⁶⁵. Ну тепер я спокоен.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.27.

№ 21. Лист М.Грушевського

[Львів], 9(21) жовтня 1895 р.*

9(21)/X.95**

Дорогий Земляче!

Так ми з Вами й не побачились більше в Києві. Не встиг я й спитати Вашої адреси, куди посилати “Записки”. Оце вийшла VII кн. і разом (завтра) вийти має т.1 “Етнографічного збірника”. Хоч не знаю чи пустять “Записки”, але поспробувати годиться.

Перешукавши свої папери, не найшов я Вашої вимітки про козаків. *...* Або лист пропав, або хто його зна. Тим часом я б хотів, якби можна, Вашу ту замітку в “Miscellanea”⁶⁶ подати, то ж чи не були б Ви ласкаві мені її наново прислати.

Ще проханка. На кінці Самбірського староства, що я не перевіряв, є кілька непевних місць. Посилаю Вам коректу з їх оригіналами. Загляньте, будьте ласкаві.

Се перший том цим кінчиться. Стало лише за ввідною статтею. Я ледве приїхав до Львова, як захоровав, і збираюся їхати лічитись. А Ви як ся маєте?

Випустив деякі свої річи (“Виїмки з джерел до історії Русі”⁶⁷, Відчит про Сінкевича⁶⁸). Хтів би Вам заслати, та на яку адресу?

Цілую Вас! Напишіть. Рецензій все від Вас не маю — се зле. Напишіть на I [том] Віленського з'їзду⁶⁹, але не затягайте, якщо здорові.

Бувайте здорові.

Михайло Грушевський

[P.S.] Чи Влодарський переписує документи? Бо я б наказав ще даліше.

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, спр.873.

* Зверху в лівому кутку аркуша примітка: *Получ[ил] 11 окт. 95.*

** Дата подана в кінці листа. Попередньо стояло: *19(21)...*

... Слово перекреслено.

№ 22. Лист М.Біляшівського

Варшава, 13 жовтня 1895 р.

Варшава, 13 окт. 95

Шановний земляче!

Дуже зрадів, одібравши від Вас лист — неначе б Вас самих побачив в Архіві, позичив у Вас енергії, котра мені так потрібна і котрої завше не хвата.

Як моя “замітка” про козаків (усього 3 “пыльных” строки!) загубилась, то туди їй дорога, не варта вона нічого. Коректу Самбірського стар[оства] в тих місцях, що Ви одмітили — виправив по оригіналу.

Вчора був Влодарський, приніс Перемишль (посилається разом з цим листом). Тепер взяв переписувати Санок⁷⁰, працює він не дуже швидко, гроші йому (за 28 аркушів по 60 коп. — 16 р. 80 к.) заплачу 20-го, тепер не було.

Щодо рецензії, то це цілком залежить від моїх проклятих нервів — дві неділі як вернувся з Києва, ледве зовсім не здурів — так було погано, тепер легше. Посовітувався з одним професором Щербаком⁷¹ (неначебто земляк?), сказав, що спасение — вода, отце тепер два раза на день і хожу в гідропатичну лічебницю, не знаю, як далі, а тепер нічого... Треба “зібратись” та надряпачь хоч маленьку* — й так цілий рік пройшов даремне.

Дуже хотілось би достати і “Записки”, і другі львівські видання — якби тільки пропустили. Мій адрес: Новогродская, д. №11, кв.2. (пропишіть для “страху” увесь мій титул: “Начальнику Архивов б[увшого] Финансового управления Царства Польского”). Жалкую, що не трапилось ще хоч раз побачитись у Києві — та бачте, я уже їздив, був у себе на горі, а потім в Качановці у “пана” Тарновського⁷², обводив йому початок Княжої Гори.

Хочете замітку: 1581 рік⁷³, три запорожця десь пограбили татарських коней [вони (коні), подрібно описані], продали їх в Черкасах якимсь людям, а їх з тими кіньми попав якийсь Янчій Венгер під Білою Церквою і т.д. Пришлю, тоді побачите чи буде в пригоді.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.28-31.

№ 23. Лист М.Грушевського

[Львів], 19(31) жовтня 1895 р.**

19(31)/X.95

Дорогий Земляче!

Ще закавичка: в кінці Самбор[ського] староства, фольварки: sianozęczy: tamze na Zablocziu stog 1 paszim 7 чи не можна прочитать szazen? бо passim не підходить⁷⁴. Намалюйте мені як воно виглядає.

* Очевидно пропущено слово замітку.

** Дата проставлена олівцем.

Я виїзжаю (нездужав і взяв *...* отпуск). Адрес: Саксонія Lachten Weisserhirsch bei Dresden. Lahmanns Sanatorium. Prof. М.Н-ий. Пишіть хоч кореспонденткою. За справки дякую. Поплеться Вам сьогодні книжка. Не знаю чи дійде: все трудніше стає перевести.

Бувайте здорові.

Вимітку пришліть, якщо можна (за козаків).

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, спр. 869.

№ 24. Лист М.Грушевського

[Дрезден], 19(31) жовтня 1895 р.
19(31)/X.95*

Я послал Вам сьогодні письмо, прося сделать справку еще:

Самбор[ское] старо[ство] в конце *sianożęczy na Zablocziu stog 1, paszim*. Нельзя ли читать *Sazniow?*, а то *paszim*** не підходить. Намалюйте, як воно вигляда. Пишу л. этот вторично, а то не написал на письме *Russie*, а кинул уже в дороге к Кракову. Адрес мой: Sachsen (Саксония) Weissenkirsche bei Dresden. Lahmanns Sanatorium. Prof. М.Нruschewski.

Пишіть за себе. Бувайте здорові.

Ваш Михайло Грушевський***

НБ України, Інститут рукопису, ф.ХХХІ, спр. 870.

№ 25. Лист М.Біляшівського

Варшава, 25 жовтня 1895 р.

Варшава, 25 окт. 95

Дорогий земляче!

Листи (2) Ваші одібрав. Справлявся в ревізії, але ж там так і стоїть:

Stog 1 paszim 7 (чи не *passim?*). (Що воно означа по латині? Я забув!) *przess 1 rok bywa*. Малюю це слово: *paszim*.

Що це таке з Вами трапилось? Невже так міцно захорували? Запрацювались дуже — от що! Що таке у Вас? Нерви чи так що? Послідні дві неділі я чую трохи ліпше, лічусь тепер водою і здається, що вода поможе. Часами тільки з “психікою” бува погано — боюсь я цього.

В Архіві робота йде ледве-ледве. Не знаю коли придеться її скінчить, а треба було б!

... Слово не прочитане.

* Лист написаний на бланку з позначкою “Картка кореспондентийная”.

** Над цим словом подано альтернативний варіант написання (*paszim—passim*).

*** Поверх тексту напис олівцем такого змісту: *Просив ще прислати вимітку, якщо можна.*

Я Влодарському казав, що будуть нові папери до переписування. Він просив дати вимітку, що переписувати, бо тепер має багато вільного часу. Так що, будьте ласкаві, дайте, як єсть у Вас.

Що то буде з львівськими кижками? Чи можна буде получать? Ви ще не посилали ні однієї? Пишіть як здоров'я!

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.32-33.

№ 26. Лист М.Біляшівського

*[Варшава], 2(14) грудня 1895 р.
2/14 дек. 95*

Дорогий земляче!

Давно не писав Вам. Дуже зле чую себе, остатні дні покинув і на службу ходити, треба буде зовсім покинути. Нема ніякого способу працювати. Як Ваше здоров'я? І що саме з Вами трапилось, яка хвороба? Я вже тут і водою, і електричеством... Трохи стане легше і потім знов. Через це і архівна робота іде через пень колоду, не знаю коли і кінець.

Влодарський переписує, у мене лежать 34 аркуші. Не знаю тільки куди їх посилать — напишіть. Там трохи грошей забракло із тих, що я зостався винен, але небагато.

Тепер виправляю рукопись люстрацій XVII в., котрі може буде видавать Київська Комісія⁷⁵ з передмовою Єфіменчихи.

Погано, голубчику, не знаю, що далі буде.

Пишіть як Ваше здоров'я.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.34-35.

№ 27. Лист М.Біляшівського

Варшава, 29 грудня [1895 р.]
Варшава, 29 дек.*

Дорогий земляче!

Послав я вже давненько лист Вам, та заадресував в Саксонію. Ви мабуть вже вернулись у Львів. Так що і лист мій Вас не знайшов, т[ак] к[ак] недавно Влодарський казав мені, що в Головнім Архіві одібрали від Вас лист з Львова. Влодарський переписує вже остатню книгу, просить, щоб дали що-небудь нове, так що, будьте ласкаві, напишіть.

У мене вже зібралось чимало аркушів переписки. Посилать чи подождать поки скінчить усе?

Я чую себе зовсім погано, а тут ще з Рудченком нелади, мабуть прийдеться попрощатися з Архівом. Я б це давно зробив, якби скінчив

* Рік встановлено на основі листів М.Грушевського.

свою опись. А то проклята хвороба, ніяк не можу узятись до роботи як слід.

Як же Ваше здоров'я? Чи не швидко Ви знов взяли до праці? Пишіть! Хотілось би достать хоча кілька остатніх книжок "Записок" (ті, що під Вашим редакторо[ванням]), може пустять. Адрес: Варшава. Казенная палата. Начальнику архивов *...*

Яблоновський вже отдав до друку свій остатній том "України"⁷⁶. Познайомив він мене з Карловичем⁷⁷, у котрого буду брать книжки по етнографії.

Вишліть і "Етнограф[ічний] збірник", що недавно випустили. Ми почитаємось, як (?) тих грошей, що Ви залишили уже трохи не хватило.

Пишіть.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 192-194.

1896

№ 28. Лист М.Грушевського

[Львів], 1(13) січня 1896 р.
1(13).І.96*

Дорогий Земляче!

З Новим Роком! Дай боже здоров'я, і сил, і щастя. Я винуват, що не відповів на Ваші два листи, писані до Саксонії. Я скінчив своє лічення в середині ноября (довше не можна було), але лист мені переслали. Та я був весь той час зайнятий виходом тому "Жерел" і т.п. Та й якийсь на мене такий важкий стих найшов і досі.

Ліченням своїм дуже задоволений і, знаєте, радив би його Вам дуже. Для нервового розстрою воно повинно б бути дуже помічне. На початку грудня їздив трохи в Київ (тихцем), а потім знову порався з своїми виданнями.

"Записки" VII і VIII і "Етногр[афічний] зб[ірник]" послано Вам. Першої посилки довго не було. Я думав, що Ви її дістали, а це звертають кн. VIII, потім і попередню посилку, що лезла по різних митарствах, заборонено!

Чи не можна на професорську адресу? А інакше треба буде Вам іншим способом доставити, лише на се треба час. Прикро, що Вам зле. Добре, якби могли Ви до Weissenkirche справді. Правда, грошів (з ліченням коштує 30-5 руб. тижнево), але користно.

Якби Ви пішли з архіва, се б мені утруднило справу. Про всяк випадок треба поспішити переписку.

... Слово не прочитано, очевидно, це підпис М.Біляшівського.

* У верхній частині аркуша напис олівцем: *Переплутавши листи, я послав лист сей був до одного львовянина, аж тепер його Вам посылаю.* Один аркуш пошкоджено.

Посилаю вимітку, а Ви напишіть, скільки гроша видали. Ще прошу зробити сі справки (для опечаток) в кн. №119.

Дай Вам, Боже, здоров'я!

Щиро прихил[ьний]

Михайло Грушевський

[P.S.] Переписане вишліть.

Справки з кн.№119 (XLVI)⁷⁸

f. 363

bruijyszeni potragi*

[f.] 365 roznie*

ossiadlich

f. 365 v. (Lipie) computat compunan?*

[f.] 371 v. (Smoza в кінці [?]) wini* do blechu

[f.] 391 v. вверху Thas* yako byli z dawnich.

Переписувать (якщо не переписано ще для мене):

Ратно — отд.І кн.№34 (1510 — и до конца этой дудки) І кн.№37 (1500 г.)

Белз — отд.LVI (1572) (B.IV) и 1544 (f.1-8) ibid.

Любачов — отд.LVI. L.2.I. (1555 и 1556 f.98-212, 240-391 и до конца) L.2.I (1534). — f.540-598.

Бар — отд.LVI. B.5.I. 1551 и 1554⁷⁹. **

НБ України, Інститут рукопису, ф.XXXI, спр.871.

№ 29. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 9 січня 1896 р.

Архив, 9 янв. 96

Дорогий земляче!

Я так і думав, що була омилка з листами. Спасибі за пам'ять і за жадання. Може Бог дасть трохи стану на ноги. Та по правді казавши яка з мене користь? От Вам треба берегтись. З Варшави мені ніяк не можна вирватись. Недавно був Рудченко, таку підняв бучу. Я думаю, що треба буде втікати. Тепер в Архів “прикомандирован” пан Эварницький⁸⁰, “знаток археологии Южной России”, як пише Рудченко. Щоб ми вмісті зробили огляд Архіву як найскоріше. Він хоче, щоб це усе було готово за яких-неб[удь] 2 місяці. Свою працю я пишу потроху, зле тільки, що нема тут з ким посовітуватись — от якби Ви заглянули. Остатній тиждень мені трохи стало легше, взявся до роботи, обробляю “квартиру”⁸¹.

Прикро мені, що з книжками така маруда — я знайшов професора, тут вже буде без “сумнения”, висилайте: Варшава. Университет. Профессору Ивану Порфирьевичу Филевичу⁸².

* Над цими словами подані альтернативні варіанти написання окремих частин (potragi—pstragi, rocznie—roznie, compunan—computan, wini—winni, thas—thaas).

** Аркуш 2 пошкоджено.

З варшавських новин скажу Вам, що Яблоновський друкує вже свій XXII том⁸³. Частенько бува у мене, познайомив де з ким, наприклад, з Карловичем — етнографом. Еварницький держав магістерські экзамени, осталась ще політична економія. Хочє nobilitуватись у Києві, та мабуть що там діло не вигорить.

Разом з цим листом посилаю й рукопись. Як Влодарський приїде, покажу що далі переписувать. В книжці 119 зробив справки.

Бувайте здоровенькі! Ще раз спасибі за пам'ять.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.]

З книги 119.

f. 363 *szevi, potragi*

[f.] 365. *roznie ossiadlich*

[f.] 365 об. (Lipiec) *computat*

[f.] 371 об. (Smoza) — *wi* на другій строці — *ni*, що буде *winni*

[f.] 391 об. *Thas yako* і т.д. — так і буде, нижче єсть знову

Thas Slowicznego.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.36-38.

№ 30. Лист М.Грушевського

[Львів], 12(24) січня 1896 р.
12(24)/І.96

Високоповажний Земляче!

Тільки що дістав Ваш лист і сказав послати на Філевича кн.V-VIII “Записок” і “Етногр[афічний] збірник”. Пошлеться завтра, а по кількох днях навідайтесь. Як дістанете — дайте знать, пошлемо решту томів. На його ж адресу думаю можна буде послати й “Словарь” український.

Прикрі річи пишете за архів. Дуже було б сумно, якби Ви мусіли звідти уступити. А за здоров'я своє мусите подумать і я дуже ще раз рекомендую Вам лічення гігієнічне.

Я собі нічого — превозмагаю, хоч почуваю себе вкрай недобре. Але робота йде, справа росте. Ужундовали ми комісію археографічну, т.І “Жерел” скінчений, властиво друкується т.ІІ.

За гроші не пам'ятаю, скільки я лишив у Вас. Себто скільки Ви видали своїх не знаю. Дайте знати, будьте ласкаві. І ще: скажіть переписати мені з інвентаря (№ 119) Долинську жупу і войтовство⁸⁴ (се в кінці), і пошліть, як буде.

Здоровлю Вас! Дай Боже всього найкращого!

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису, ф. XXXI, стр. 872.

№ 31. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 12 січня 1896 р.
Архів, 12 янв. 96

Дорогий земляче!

Тільки що одібрав Ваш лист. Спасибі, що вислали “Записки”. Грошей я у Вас взяв 75 р., а скільки вислав, то там видно з росписок. Добре не пам’ятаю, але здається што небагато передав. Будьте ласкаві, заплатіть з решти за “Записки”, за “Словник”, та полічіть і пересилку книжок.

Що кажете переписать, зараз дам своєму хлопцеві. Рукописі, що зібралось, ще не посилаю, чекаю 20го, коли Влодарський принесе ще, тоді разом вишлю. Не можна було б получить і том “Жерел”, як вийде, усе на того ж Филевича.

Еварницький ще не заявлявся в Архів, та мабуть тільки для форми зайде: що треба було, то вже зробив — получил 200 крб. “в счет будущей работы”.

Після экзаменов зб[ирається] зост[атись] (?) в Петербур[зі]: “Поїду до Волконського (помічник міністра) просить, щоб дав місце профессора, а як так не можна буде, то я на височайше ім’я...”

Чую себе трохи легше, якось трохи просвітліло в голові. Був вчора у Яблоновського, показував мені уже 2 готових аркуші “України”, а всіх буде 34! Пані Ефименко хоче писать по історії економічних умовій життя — як передмова до люстрацій, котрі я їй послав, але хоче видавать не тільки *люстрації 1663 та 1665 р.* Подолії і Волині, а і Белзьке, і Руське воєв[одства] по люстрації 1616 р. Я їй написав, щоб підождала Ваших “Жерел”. Не знаю, чи згодиться з Київською комісією.

Тим часом будьте здоровенькі.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.39-42.

№ 32. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 19 січня 1896 р.
Архів, 19 янв. 96

Дорогий земляче!

Шукав, шукав Долинської жупи і войтовства, та й не знайшов, бо в кн[изи] 119 нема. Есть Czło Dolinskie [f.540, об.541] і Solskie woithowstwo зараз за ним. Може це? Я дав до переписування.

“Записок” ще не одібрав. Сегодня піду до Филевича, може уже есть. Вибачайте, що мало написав, новин жодних нема.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.43-44.

* * Ця частина тексту подана поверх рядка.

№ 33. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 10(22) квітня 1896 р.
10/22 апр. 96

Дорогий земляче!

Давно вже не писал Вам, та мало нового об чім можна було б писать. Составляю тепер “Указатель”, т.е. перевозжу тільки той, котрий єсть у нас в Архіві⁸⁵. Щоб зробити зовсім новий треба кілька літ праці, а Рудченко хоче, щоб до 1-го янв[аря] 97 “Указатель” був уже надрукований”.

Влодарський переписує для Вас, в цьому місяці казав, що скінчить. Тоді перешлю Вам усю рукопись і рахунок. Про літо ще сам не знаю: як і що. Хочу поїхати на з’їзд до Риги⁸⁶, а до того часу треба буде сидіть в Варшаві.

Будьте ласкаві, вишліть “Старинну історію Галичини” Партицького⁸⁷. Тоже на ім’я Филевича. Цей послідній випустив книжку: “История Древней Руси”⁸⁸. Хоче пустить як докторську дисертацію.

На святах був на Волині, у знайомих, та свята були холодні. Не дуже весело в такий час на селі. Ну бувайте здорові. Справді, як здоров’я?

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 45-47.

№ 34. Лист М.Біляшівського

Варшава, 4 травня 1896 р.
Варшава, 4 мая 96

Дорогий земляче!

Спасибі за лист і за книжку Партицького — я її вже одібрав. Прошлий тиждень цілком увесь пролежав — щось з животом сталось. Лікар каже, що усе нерви. Щодо рефератів, то здається нема ніяких новин по моїй часті...

От Влодарського одібрав остатні аркуші, що він переписував. Незабаром вишлю Вам. Треба нам пораховатись: взяв я у Вас 75 р., от Товариства прислано 20, итого 95 р. По першим рахункам, котрі я Вам послав, я, здається, заплатив 92 р., тепер посилаю ще три на 39 р. Итого 131 р. Так що я перевершив на 36 р. З цих грошей, будьте ласкаві, висчитайте за “Записки”, за ті, що маю (V-IX) за цей рік, та і за будущий, та, як можна, вишліть перші книжки; за “Жерела”, “Етногр[афічний] збірник”, Партицького. Хотілось би достать і “Словник”. На всякий случай нехай частина цих грошей останеться у Вас, а решту, як можна, припліть.

Май і іюнь буду сидіть у Варшаві, а там може поїду до Риги — купаця на з’їзд.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 48-49.

№ 35. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 11 жовтня 1896 р.
11/Х.96

Дорогий земляче!

Простіть мене ради Бога, що так довго не давав отповіді на Ваш лист. Я сам недавно вернувся. Був на з'їзді, потім в Петербурзі, а тепер роботи по горло. Як тільки буде свobodнійше, зараз візьмусь за Вашу рукопись. Для "Записок" децю намітив: рецензію на "Сборник в пользу еврейских школ"⁸⁹ і разом з цим хочу дати невеликий артикул на підставі архівних матеріялів такого змісту: число жидівських книжок на Україні і Галичині в кінці XVIII ст. (це був такий податок на жидівські книжки) і вони перевірені. Потім маю замір децю зібрати, що єсть в Архіві, про гандель на Україні (реєстри комор⁹⁰ і т.і.), потім знайшлося децю з праць Тадеуша Чацького⁹¹ теж до України. Як бачите, там єсть багато, треба тільки часу. Через місяць треба уже буде приступити до друкування "Указателя архива", щоб закінчить до Нового року, а далі візьмусь до праці задля "Записок".

Ну бувайте здорові!

Уклон жінці.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Усе, що посилали, одібрав.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.50.

№ 36. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 29 жовтня 1896 р.
29.Х.96

Земляче!

Посилаю рукопись. Простіть, що так довго тримав. Замітку про з'їзд зроблю, тільки не знаю, яка вона вийде. Трудно писать два рази про те саме⁹². Ну там побачимо!

Будьте здорові.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Що означа ся приписка на однім з Ваших листів — "Замойск"?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.54.

№ 37. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 5(17) листопада 1896 р.
5/17.XI.96

Дорогий земляче!

Був сьогодні у Красінських⁹³, звів "Panosz" у*. Про Рожинського⁹⁴ єсть тільки ці 8 віршей. Передивив і всю книжку; вона в малу

* Слово не прочитане, подане в скороченому варіанті.

чвертку, дуже обрізана, так що нема нумерації. Пересчитав листи: 119, так що сторін буде 238, але остатня чиста. Познайомився із змістом. Цікавого історичного мало, більшу ма цікавість зо сторони літературної. По моєму цілком друкувати не варто.

Споминати про мене — нема за що, так що подождіть, як стану в якій іншій більшій пригоді.

Спасибі жінці Вашій за пам'ятку.

Бувайте здорові.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] У бібліотеці Красінських маю знайомого — Вольського⁹⁵. Гарний чоловік, він сам мені ще раніше казав, що у них в бібліотеці єсть дуже багато цікавого для України, і щоб це подавати у Львів.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.55-56.

№ 38. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 26 листопада 1896 р.

26 ноябр. 96

Дорогий земляче!

Посилаю замітку о з'їзді. Незграбна вишла — вибачайте. Не було коли як слід написати. Заголовок поставите який самі знаєте. Потім там треба дописати ще виноску, побачите в рукописі. Я думаю, що замітка піде в "Хроніку"⁹⁶, вона не годиться для окремій статті? Якщо можна, то зробіть кілька одбиток в аркушах.

На свята думаю поїхати у Київ. Бувайте здоровенькі. Уклон жінці.

Ваш Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.57.

1897

№ 39. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 30 січня 1897 р.

30 янв. 97

Дорогий земляче!

Що чути нового? Як праця? Я був на свята у Києві, а потім і в Москві. Тепер вожусь з переписсю, а далі треба взятися до роботи для "Записок".

Тут часто справляється Яблоновський про те, що Ви будете друкувати. Боїться, щоб не зішлись його і Ваші видання. Дав мені реестрик того, що у них в "Zgudlach" уже надруковано, це вийде скоро в світ.

У нас тут у Варшаві зміни: поляки ждуть чогось, не знаю чи діждуться тільки.

Ну бувайте здорові.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.70-71.

№ 40. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 22 квітня 1897 р.
22 квітня 97

Простіть, що не зараз одвітив Вам. Я недавно приїхав з Києва, де був на Святках, і тут назбиралось дечого багато.

В реєстрі Перемишльським⁹⁷ буде Danilowa, титул так і зостанеться Proventuum tenuta Przemisliensis, і попереду його нема нічого. Єсть у мене замітка для “Записок”. Заголовок може бути такий: “Проект поліпшення гандлю на Україні 1784 р.”⁹⁸ Послав би його зараз, та треба навести деякі справи. Документ пошлю Вам по-польски, щоб не перекладати два рази. Маю замір давати що-небудь у кожную книжку “Записок”. Будьте ласкаві, напишіть, коли треба посилати, щоб попало в книжку?

Тепер і до Вас прохання. Єсть тут у мене в Варшаві приятель, дуже добрий чоловік, такий барон Штейнгель⁹⁹. Зиму він живе у Варшаві, літо — на Волині, де має власність. Дуже багато робить для людей. Збудував больницу, будує школу. Тепер має замір засновати у себе на Волині (с.Городок близько Ровного) музей, де б було зібране усе, що характеризує Волинь. Сам він взявся за естественный відділ, я взяв археологію і етнографію. Уже дещо єсть і по археології, і по етнографії. Особний відділ займе бібліотека спеціально по Волині. Чи не можна на Вас притиснути? Знаю добре, що у Вас нема часу, але так, як що трапиться, не запам’ятайте. Наприклад, чи не маєте чого у себе непотрібного з книжок?

Єсть там у Вас во Львові такий жидок — Лейба Ігель*. У нього єсть багато книжок. Чи нема у Вас одбити Вашого “Волинського вопроса”¹⁰⁰. Шукаю Стецького¹⁰¹, тільки треба без оправи — у нас будуть свої оправи.

Штейнгель асигнував 600 карбов. на рік. Це не дуже багато. Протеж можна і на ці гроші що-небудь зробити.

Ваш М.Біляшевський

Уклон жінці!!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 66-69.

№ 41. Лист М.Біляшівського

[Варшава, 30 квітня 1897 р.]**

Дорогий земляче!

Щодо справок, то ось що міг, то зробив.

[oddz.] 54. № 37¹⁰²Стор.4 — Suburbani... Volyanin... nie est — так і буде est.

Andris Czvetnar i Nikel Czvetnar — пописано однаково, але може бути і Czvernow скоріше Czvernar.

* В оригіналі прізвище правлено.

** Лист датований за поштовим штемпелем.

[oddz.] 56. P.1 ¹⁰³

Стор.6. Написано так gire, ні в яким разі не буде quarta.

Стор.7 Korythkowicz de $\frac{1}{2}$ dali* перепльотчиком обрізано, видно тільки вершок *l* — може від *laneo*?**

“Щодо дяки, то поки що то ще “неудобно”, але може скоро буде “удобно”. Маю замір тікати з Архіва, куди ще сам не знаю.

У Головнім Архіві Вержбовський¹⁰⁴ начальствує і, як чути, веде себе дуже по-чиновничі. Як хочете, я справлюсь.

За впис спасибі, може чим і стану в пригоді. Замітку маю, не посилаю, ніяк не можу знайти справок. Будьте ласкаві, скажіть, де я міг би знайти відомості о Херсоні, о закладанню його, о порті, о компанії Antoine, котра займалась гандлем збожа?

І ще одно прохання, чи не можна достати у Львові.

1) Własta Józef “Opowiadania historyczne z dziejów okolicy Słuczy i jej dopływów”. Видано у Львові, здається, в цім році.

2) Korwicki “Wędrówka ad źródeł do wyscia Horunia”.

(Nowa biblioteka Uniwersalna. Kraków, 1891).

Якщо знайдеться, то через Филевича.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.72-75.

№ 42. Лист М.Біляшівського

Варшава, 30 квітня 1897 р.***

30 квітня 97 р.

С удовольствием исполняю что могу. Напрасно просите извинений. Жаль только, что мало чем могу быть полезным.

[oddz.] 56. P.1. 8 стр.

...2 gallos и т.д. — не мог найти этого места на 8 стр. и на той этого нет.

19 стр. isti — нет того слова, у переписчиков, вероятно, поставлено потому, что слова de integris относятся к 5-ти строкам. Item Janko et Sydor de integra area 2 truncos avene et 2 gallos dant**** относятся только к Janko и Sydor и стоят на боку не в строке.

Ваш Н.Біляшевський

[P.S.] Утром послал Вам письмо, там quartis без всяких сомнений.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.77.

* У тексті так і подано латинськими літерами.

** Далі йдуть ще кілька уточнень по цій справі на с. 11, 13, 15, 17, 19.

*** Лист написано на бланку з позначкою “Открытое письмо”. Це другий лист від 30 квітня 1897 року.

**** Ця частина тексту уточнювалась за публікацією: Записки НТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — Кн.5. — С.24.

№ 43. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 2 травня 1897 р.*
2 мая 97

Если Вам случайно попадутся №№ львовских или краковских газет, где только будут помещены некрологи или биографии недавно умершего Готфрида Оссовского¹⁰⁵ будьте добры поберегите для меня.

Простите, что беспокою.

Ваш Н.Биляшевский

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.59.

№ 44. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 9 травня 1897 р.*
9/V.97[oddz.] 56. P.I. C.10 gallos
quilitet — так прямо і стоить.

...et Tfiedi similiter solunt. Villa medietas solvit 1/2 trungam in vere 1/2 (trungam было пропущено, что это такое trungam? Читается ясно? porcos naberet

Стр.17 utetalii knyaszice... et dant
et hoc vocatur prasznyczne.¹⁰⁶

Если еще что нужно — с удовольствием сделаю. У Ролле¹⁰⁷ (я уже прочел) нет ничего о Херсонесе Костанді Antoine. Еще наведу справки, на днях вышлю *...*

Ваш Н.Биляшевский

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.61.

№ 45. Лист М.Біляшівського

Варшава, 22 травня 1897 р.
У Варшаві, 22 мая 97

Дорогий Михайло Сергієвич!

Завтра рано посилаю Вам “проект”. Що знаєте, то і робить з ним. Не знаю, чи не ліпше було б перекласти польський текст? Спішив я з проектом, та і часу не було. 2 дні бавився тут Володимир Боніфат[ійович]. Багато було такого, про що треба було розмовляти. Уговорились ми з ним, може літом я поїду на екскурсію на Буг.

Був у Головному Архіві, от яка справа: люстрація 1570 р. переписувалась. 11 марта 1896 р. послано Вам у Львів 25 аркушів, але від Вас не одібрав Архів ні вісти, ні грошей 7 р. 75 к., котрі належали за переписування цих 25-ти аркушів. Із поводу цього дальш не переписували. Це мені так сказали архівні чиновники.

* Лист написано на бланку з позначкою “Открытое письмо”.

... Текст не прочитано.

Ви мабуть не одібрали цієї посилки? Чи не треба Вам рецензії на “Русские древности” Кон[дакова] і Толстого, т.V.¹⁰⁸?

Коли виїжджаєте з Львова?

За послані книжки — спасибі. Як достану — напишу рецензію. Щодо “заклику”, то буду тут старатись у Варшаві. “Патриот свого отечества” вже піддається”. Може знайду ще кого-небудь!

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.21-23.

№ 46. Лист М.Біляшівського

*Варшава, 24 травня 1897 р.**

Вар., 24 мая 1897

Забыл Вам написать, что перебираться я думаю еще сравнительно не скоро. Во всяком случае весь этот год пробуду на месте. В посланном “проекте”, будьте добры, если найдете нужным, делайте какие угодно исправления и добавления.

Книжки уже получил.

Ваш Н.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.63.

№ 47. Лист М.Біляшівського

Варшава, 30 травня 1897 р.

Варшава, 30 мая 97

Дорогий Михайло Сергієвич!

Дуже дякую, за Ваш лист. За прислану грамоту від Товариства. Як уже Вам казав, так тепер ще раз скажу: буду старатись чим тільки можна буде помагати Вам і Товариству.

Згожуюсь з Вами в тім, що пишете про “стовпів”. Сидючи в Варшаві, про наші справи знаю тільки уривцем це в огулі, лучче знаю киевлян. І знаєте що? Як поїду туди, то хоч би зараз вертатись!

Експурсія обезпечена, так що в іюлі рушаю на Буг.

Тим часом бувайте здоровенькі.

Сердечний поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.78-81.

* Лист написано на бланку з позначкою “Открытое письмо”.

№ 48. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 9 червня 1897 р.
9 юнія 97

Дорогий земляче!

Вертаю корректуру. Треба було б усе придержати. Ваша тема вже давно була у мене на думці, і коли я перегляжував “рапорти”¹⁰⁹, то навіть поробив замітки, але ця праця займе багато часу, візьмусь, коли вернусь з екскурсії.

Єсть вже вибраний матеріал (з тих же “рапортів”): 1) про народні “волнения” на Україні (дещо про гайдамаків — 1768 р., а більше за 1789 [р.], про котрий Волод[имир] Боніф[атійович] приготував там “Архиву Юго-Зап[адной] [России]. 2) кілька оригінальних заміток (до сить пространних) Т.Чацького про торговлю на Україні. Треба тільки скласти, але тепер нема часу: готовлюсь до екскурсії.

Одна рецензія вже почата, коли будуть готові і другі дві — вишлю.

Спасибі за книжку, будьте ласкаві, ведіть мій рахунок або, коли будете писати, пришліть, щоб не затягти, і потім не запам’ятовати.

Бувайте здоровенькі!

Поклін жінці.

Вам М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.89-90.

№ 49. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 11 червня 1897 р.*
11 юнія 97

Посылаю одну библиограф[ическую] заметку — быть может остальных скоро не успею. Масса всевозможных дел и делишек. Быть может для заметки еще попаду в XVIII т.

Ваш Н.Биляшевский

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.65.

№ 50. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 20 червня 1897 р.
20 юнія 97

Дорогий земляче!

Простіть, що затримав рецензії. Приїхав тут з Одеси Матвієв¹¹⁰, так що я по цілих днях мушу бути з ним. Треба б і його як-небудь пристроїти до “Записок”. Чоловік спосібний, тільки без видержки. Він скоро їде на Волинь, має замір дещо зробити задля Київського з’їзду¹¹¹. (М. обслідує Берестечко).

* Лист написано на бланку з позначкою “Открытое письмо”.

Не знаю, коли я поїду на Буг. Від Володимира Боніфат[ійовича] досі не маю звістки. Був я у Головному Архіві, там для Вас переписують.

Посилаю кілька слів про книжку Власта¹¹², а щодо Кондакова, то не знаю чи вспію. Там треба написати більше і глибше. Кудюю Ви поїдете?

Низенький поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 91-92.

№ 51. Лист М.Біляшівського

*[Варшава], 24 червня 1897 р.
24 юнія 97*

Дорогий земляче!

Достав Ваш лист. Щодо справок, то на сторони 10 (Brylnczycze) слово пописано невиразно — *ziomrz* — може бути і *procus*, але непевно; в двох других місцях так, як єсть. Книжку (XVII [т.] “Записок”) одібрав, так що далі можна буде висилати впрост до мене.

Получив сьогодні 2 томи “Трудів” VIII і IX з’їздів¹¹³. Як буде час, то ще у Львів пришлю рецензії.

Волод[имир] Бон[іфатійович] пише до мене, що моя екскурсія забезпечена. Маю замір так числа 10-го липня рушати. Перш поїду на Волинь у Городок — треба упорядкувати речі нашого музею. Потім на 2-3 дні в Харцизск. Єсть там діло, і звідтіля вернусь на Зап[адний] Буг і буду шляться 2 місяці. План екскурсії широкий, якби тільки спосібність усе зробити.

Бувайте здорові.

Поклін (низенький) жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 93-94.

№ 52. Лист М.Біляшівського

*Варшава, 23 вересня 1897 р.
Варшава, 23 сент. 97*

Дорогий земляче!

Вчора тільки вернувся з екскурсії. Не все так вийшло, як хтілося. Треба було поставити на ноги Городецький музей, а це забрало багато часу, так що Буга я ще не зачепив. Якщо буде спосібність, то вже на той год поїду.

Щодо люстрації, то я зробив, що Ви казали. Одмін небагато, я виписав їх на окрімну картку, котру разом з цим посилаю.

Інші обрахунки зроблю на цих днях. Побуваю у Головнім Архіві і побалакаю з Влодарським. Тільки напишіть, які інвентарі переписувать. Для “Записки” буду давать, що можна буде. Завтра пошлю дещо.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 82-83.

№ 53. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 24 вересня 1897 р.
24 сент. 97*

Висилаю 100 рублів. Це у фонд Академії. Маю надію, що достану ще на видавництво. Поки що нехай буде від незнаного.

Напишіть, будьте ласкаві, чи треба вам вернуть II т. люстрацій¹¹⁴? Якби мені дізнатись скільки я винен за книжки друкарні? Чи не можна мені вислати (через Филевича) “Wspomnienia Wołyniaka, Львів, 1896 рік.

Ще ось що: чи не вишло одбитку з “Przewodnika naukowo-literackiego”¹¹⁵ “Przyazdki po Wołyniu”, Serya druga, zesz. X.” (перший у нас єсть)? Потім чи нема III-го тома Словника Уманьця. Скільки? Зараз однесу “Записки” в редакцію “Bibl[ioteki] Warsz[awskiej]”¹¹⁶.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Скоро пришлю рецензії на “Труды” VIII і IX з’їздів.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 87-88.

№ 54. Лист М.Біляшівського

*[Варшава], 8 жовтня 1897 р.
8 окт. 97*

Шановний Михайло Сергієвич!

Спасибі за лист. Разом з цим посилаю рукопись — Olieszicze. Послав вже Вам “Жерела” та ще брошурку д.Машкова¹¹⁷. Може хто напише рецензію. XVII кн. одніс в редакцію Bibl[ioteki] Warsz[awskiej], просив, щоб дали вимітку яких книжок бракує.

Яблоновський просить вислати йому I, і як вийде, то і II том “Жерел”¹¹⁸. За це він пришле з “Teki Pawińskiego” 2 перших томи¹¹⁹.

Книжки вишліть на моє ім’я. Для “Записок” дещо єсть на приміті, незабаром пришлю. Дожидуюсь рахунки з друкарні. Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Чого Вам не подобаюця псевдоніми? Щодо ініціалів¹²⁰ — то скільки хочете, але цілком ще не можна.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 95-96.

* Лист датовано 24 вересня 1897 року. Проте на ньому є ще примітка: *Передав 15/X [18]97 н.с.*

№ 55. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 12 жовтня 1897 р.

12 окт. 97

Дорогий земляче!

Учора одібрав лист з Петербурга, в котрім від кола української молодіжі прошено, щоб достати ім галицькі видання. Чи не можна буде Вам вислати “Життє і слово”¹²¹ за цей рік на ім’я Филевича. Що буде стоїть — я заплачу (мені вернуть гроші). А потім теж і “Записки” за цей рік. Якось мені були прислані гроші за праці задля Товариства. Так чи не можна замість грошей вислати на моє ім’я ще один екземпляр, котрий я буду посилати у Петербург? Якщо можна, то, будьте ласкаві, відпишіть. На будучому тижні рушаю на неділю у Петербург. Може що і зроблю.

Ще одно прохання. Будьте ласкаві, вишліть “Ateny Wołyńskie”¹²² Rolle (сина) — це монографія про Кременець видана, здається, у Львові. Простіть, що так докучаю Вам.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.97-98.

№ 56. Лист М.Біляшівського

Варшава, 26 листопада 1897 р.

Варшава, 26 листопада 97 р.

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Посилаю разом з цим давно обіцяну рецензію на “Труды” Московського з’їзду. Друкуйте цю, але як з цим можна ще підіждати, то я незабаром пришлю ще рецензію на “Труды” Віленського з’їзду, а як достану книжок, то і на праці Петерб[ургського] арх[еологического] общества. Тоді археологічні видання будуть укупі обговорено.

Проте ж робіть так, як вважаєте за ліпше.

Посилаю 8 карбов[анців] за книжки, що мені прислано. До кого б мені звертатись, щоб Вас не трудити? От, наприклад, хтілось би мати для музея “Ateny Wołyńskie” та 2 екземпляри “Історії...” Огоновського¹²³. * Ці можна на моє ім’я. Яка річна оплата членства в Товаристві? За цей рік я ще не послав.

Я працюю, роботи багато.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с.99-100.

* Примітка М.Біляшівського: *А то тим часом і 1 екземпляр.*

№ 57. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 23 грудня 1897 р.
23.XII/97

Дорогий Земляче!

Спасибі за лист. 1) Яблоновського ще не бачив. 2) У Головнім Архіві був, переписують вони дуже зтиха. Що переписано, посилаю Вам разом з цим. Вержбовський задав всім урядникам багато роботи, так що я маю замір взяти книгу до свого Архіву — нехай мій хлопець переписує. 3) Влодарський уже почав переписувати з мого Архіву. 4) Рецензії послав, на Толстого, будьте ласкаві, напишіть самі. Я ще напишу на “Wspomnienia Wołyńska”, а то часу не маю. 5) “Bibl[ioteku] Warsz[awsku]” просив дати Вам вимітку, та як бачу не дали — піду ще раз. 6) “Записки” XX [т.], “Вістник”, “Жерела” і “Етног[рафічний] збір[ик]” одібрав, дуже дякую. 7) Просив я Вас написати, яка членська складка. Тепер посилаю 40 рублів: 16 руб. — на 2 екземпляри “Вістника”, тільки прошу висилати не разом, а один екземпляр як вийде, другий — через неділі 2-3. Решта грошей — на “Історію руської літератури” Огоновського, котру вишліть, а з остатку, будьте ласкаві, заплатіть мою членську вкладку за рік або за 2, як уже час. І ще прохання: чи не можна “Ateuy Wołyńskie”? Для “Записок” готовлю дещо.

Поклін низенький жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.84-86.

1898

№ 58. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 16 січня 1898 р.
16/I/98

Дорогий земляче!

Достав від Вас лист. Чи одібрали Ви мій лист з 40-ка карбованцями? Дуже жаль, що таке робить цензура. Що там було для мене? Боюсь, що Ви не достали мого листа з грошима. Влодарському дав ще перед святами переписувать.

У “Bibl[ioteku] Warsz[awsku]” ще раз навідаюсь. На Толстого, будьте ласкаві, напишіть самі, бо у мене й книжки нема тут.

Клопотів маю багато, так що й час марно йде.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с.101-102.

№ 59. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 21 січня 1898 р.
21/І.98

Високошановний Михайло Сергієвич!

Посилаю разом з цим частину паперів, переписаних Влодарським. Заплатив за них 13 р. 20 к. “Wspomnienia Wołyniaka” дав для рецензії одному теж волиняку, але він щось не спішить. Якщо не напише, то я сам зроблю. Посилаю маленьку рецензію на “Братскую помощь постр[адавшим] армянам”¹²⁴.

Чи не можна б достати мій рахунок (тим грошам, що послав в остатній раз)?

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 103-104.

№ 60. Лист М.Біляшівського

Варшава, 4 лютого 1898 р.*
Варшава, 4/ІІ.98

Дорогий земляче

Достав від Вас лист. Дуже дякую. Кілька разів був у Головнім Архіві. Біда з тим Вержбовським, такий, як кремінь. Нічого з ним не можна зробити. Усі тут нарікають на нього: і свої, і чужі. Нарешті умовились ми з ним так, що, окрім його переписчика, будуть переписувать для Вас ще один студент та мій хлопець з Архіву. Може так піде скоріше.

При Вашім листі був рахунок друкарні. Там проставлено, що на книжки від мене узято 24 кар[бованці]. Я Вам послав 40. Чи може зі цього виключено за 2 екземпляри “Галицького Вістника”? Якщо так, то, будьте ласкаві, скажіть щоб вислали мені другий екземпляр. Аби тільки не разом, а так через неділі 2, один по другому, бо я достаю тільки один, сьогодні достав другу книжку.

Тут з Варшави виписав ще один хлопець, та цензура не дала йому, не знаю від чого се?

Нового тут у нас мало і в маю маю замір кидати Варшаву.

Усього доброго.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 105-107.

* На аркуші є різні замальовки олівцем.

№ 61. Лист М.Біляшівського

Варшава, 20 березня 1898 р.
У Варшаві, 20/III/98

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Лист Ваш достав. Пишу тепер на швидку руку, бо треба складатись — завтра рушаю у Київ шукать долі. В редакції “Bibl[ioteki] Warsz[awskiej]” був два рази (це вже було давно). Одніс їм одну книжку “Записок” (тепер вже не пам’ятаю який №). Другий раз заходив, щоб достати список того, що у них бракує з “Записок”. Та обидва рази не було там нікого путящого. Посилаю рукописі, ще раз просив Влодарського приспішити з переписуванням. Хочу щоб до мого виїзду (це буде в маю) скінчив.

Послав їм “Отчет” Городецького музея¹²⁵. Щодо Филевича, то я з ним не хочу вже мати ніякого діла. Знаєте Ви добре, яке це *...* стерво...

Ну бувайте здорові.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с. 108-109.

№ 62. Лист М.Біляшівського

[Варшава], 20 травня 1898 р.
20 мая 98 р.

Посилаю решту переписаного. Дав сьогодні переписувати з нової картки, що Ви прислали. Через 2-3 тижні рушаю в екскурсію, переписування буде доглядати тим часом мій помішник.

“Вістника” дістав тільки 2 перших книжки — далі мабуть цензура не пускає.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с. 115.

№ 63. Лист М.Біляшівського

Варшава, 21 травня 1898 р.
Варш., 21 мая 98

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Посилаю разом з цим “Regestrum theloniei Leopoliensis...” 1545 р.¹²⁶ Може пригодиться. Матеріяли такого роду, як Ви знаєте, дуже рідко трапляються. Якщо стане в пригоді, то зробіть там у себе копію. Назад верніть за адресою:

Варшава, Казенная палата.

Казимиру Марцинковському (це мій помішник).

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с. 110.

... Слово закреслене, але далі написане повторно.

№ 64. Лист М.Біляшівського

Варшава, 10(22) червня 1898 р.

Варшава, 10/22 іюня 98

Дорогий земляче!

Був я учора у Яблоновського. Ось, що надруковано у його книжці: усе поборові реєстри¹²⁷:

Перемишль, Самбор, Дрогобич, Стрий, Санок — 1589 р.

Львів, Жидачів, Галич — 1578 р.

Коломия — 1579 р.

Перемишль — 1508 р.

Самбор, Дрогобич, Стрий (разом) — 1508 р.

Перемишль, Санок, Львів, Галич — 1515 р.

Усі землі і повіти.

NB.

А тепер ще:

Холм і Красностав з повітами — 1564 р.

Белз, Грабовечь, Городло і Буск — 1578 р.

Белз, Буск, Любачів — 1531 р.

Оце і усе, що надруковано. Просить Вас Яблоновський чи нема* де у Львові поборового реєстру Теревовлі 1578 р.? І як сього року нема, то більш менш сії епохи? Як є, то просить переписати і вислати на мое ім'я.

Поки буду у Варшаві, постараюсь переписати те, що Вам потрібне. Моїм замістителем, здається, буде Евгений Деген¹²⁸. Не знаю, чи знаєте Ви його. Чоловік він такий, що з ним можна буде мати діло.

У Варшаві пробуду ще тижнів 3, а може й більш.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 113-114.

№ 65. Лист М.Біляшівського

Варшава, 13 червня 1898 р.

Варшава, 13/VI/98

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Простіть, що я забарився з отвітом — був на розкопках. Усе, що Ви казали, вже дано до переписування Влодарському, і я просив його посилати впрост до Вас. Ви пишете, що від'їжджаєте 25, так, будьте ласкаві, дайте Влодарському адресу, куди він має посилати рукописі. Живе він: Варшава, Хладна, 32.

Я їду на Буг, може вспію оглянути берега його від Влодави до Бреста.

Виїду коло 20-го іюня.

* У тексті помилково написано окремо.

Я ще не знаю сам, де буду мешкати у Києві, так що і адреси для “Літературно-Наукового Вістника” подати не можу. 1-го августа буду вже у Києві.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 111-112.

№ 66. Лист М.Біляшівського

Варшава, 19 червня (1 липня) 1898 р.
Варш., 19/VI(1/VI).98

Дорогий земляче!

Послав Вам учора те, що переписав у Головнім Архіві мій скриба. У Головному Архіві тепер такі порядки, що людям науки не дає Вержбовський навіть понюхати, що єсть в Архіві. Мені здається, що Вам треба буде написати впрост до старшого председателя Судебної палати Аристово. З Вержбовським до ладу не дійдете. Тут усі, навіть і поляки, не знають, що з ним і робити.

Завтра рушаю на Буг.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшев[ський]

P.S. За переписку я заплатив 2 карбованця.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 116-117.

№ 67. Лист М.Біляшівського

Київ, 15 листопада 1898 р.
Київ, 15/XI.98

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Вибачте мені на сей раз — спізнився Вам одписати на Ваш привітальний (?) лист. Перш до діла. Все, що Ви отмітили для переписування, я передав Влодарському. Більшу частину він переписав, гроші йому заплачено і Ви мені їх вернули. Решту просив посилать Вам. Мабуть вже до сього часу він переписав і послав Вам, да ба Ви самі були у Варшаві, мабуть балакали як не з самим Влодарським, то з Марцинковським — моїм булим помішником.

“Вістник” я одібрав: 1-шу і 2-гу книжки по одному екземплярі, і вже тут у Києві за жовтень — 2 екз[емпляра]. Будьте ласкаві, скажіть кому слід дослати. Чи не можна мені достати “Устав” Товариства, бо я не знаю, яка членська передплата. Для “Записок” єсть вже переписаний матеріал для одної статті, та не зберусь тільки дати кілька слів передмови. Це про поїздку Тадеуша Чацького на Україну.

Роботи тепер у мене багато. Не вистарча на все часу. Далі може буде легше, тоді що-небудь надряпаю і для “Записок”.

Тим часом будьте здорові.*
Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський
[P.S.] “Вістник” і “Записки” нехай посилають: Киев, Библиотека
Политехнического інститута — і більш нічого.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 118-121.

1899

№ 68. Лист М.Біляшівського

*Київ, 2(14) березня 1899 р.
Київ, 2/14 марця 99 р.*

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Вибачте, будь ласка, що так довго не писав до Вас — роботи те-
пер така сила, що й сказати трудно. З радійстою б взявся б за рецензії
“Отчетов” Арх[еологической] ком[иссии]¹²⁹, та чи не можна трохи подо-
ждать?

З присланих книжок решту передам Вашому братові, та ще ніяк
не зібрався передивитись, що у мене єсть, а чого немає.

Як буде з рахунками за прислані книжки? Будьте ласкаві, ска-
жіть тому, хто посила, щоб вів мій рахунок. Не платив я ще членської
передплати у Товариство — скільки треба? Чи не можна б мені присла-
ти твори Шевченка львівське видання¹³⁰? Тільки треба з висилкою пі-
дождать місяців два та нехай взагалі через цей час нічого не посилають
через бібліотеку, бо це тепер не зовсім безпечно.

Як ся маєте? Чи будете скоро у Києві, тоді не минайте і моєї хати.
Ваш М.Біляшевський

Поклін жінці!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 122-124.

1900

№ 69. Лист М.Біляшівського

*[Київ], 25 січня 1900 р.
25/1/1900*

Шановний Михайло Сергієвич!

Дуже винен перед Вами і перед “Записками”. Але коли б Ви зна-
ли обставини мого теперішнього життя, зменшили б мою вину.

По правді Вам кажу:дохнуть нема часу. Моя бібліотека та ще з
таким помічником як д.Милавський — каторга, а не служба. Потім я

* На с.120 у правому нижньому куті примітка: *д.об.* — дивись оборот.

завідую Подвижним музеєм Общ[ества] грамотн[ости]¹³¹, член Правл[е-
ния] нового музею¹³², на мені музей Тарновського¹³³ і т.д., і т.д.

На “Летопись”¹³⁴ вистачає дуже мало часу, не кажучи вже про те, що на яку-неб[удь] більшу наукову працю часу зовсім нема.

Щодо з’їзду, то я на ньому мало коли й бував. Будьте ласкаві, напишіть, яка замітка про з’їзд потрібна? Що треба: чи тільки по Україні чи обширнійше? На коли? Бачив ХХХІ і ХХХІІ — дуже цікавий том¹³⁵, подам у “Літописі” обширну замітку. Книжок не висилайте, бо цензура робить досмотр усім загран[ичним] посилкам.

Дуже, дуже дякую за пам’ять. Жінці скажіть, що рада б душа в рай, та гріхи не пускають.

Збираю річи для Вашого музею¹³⁶.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 125-127.

№ 70. Лист М.Біляшівського

[Київ], 10(23) березня 1900 р.
10/23/III/1900*

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Посилаю Вам частину справоздання про з’їзд¹³⁷, незабаром пришлю й кінець. Вибачайте, що не дуже докладно зробив — не маю часу на більш пильнішу працю. Закрутився в різних справах так, що й розкрутитись поки що не можу та ще й уряд (щоб він завався) відбирає останні сили. Та й що і казати...

Добродій Труш¹³⁸, котрий прийшовся мені дуже до сподоби, теж біга по цілих днях: вдень малює, ввечері — на вечерниці. Спасибі Вам, що Ви його до мене направили — якось веселіше в хаті, а то часом дуже сумно буває...

Ось і тепер похрапає на отомані аж серце радіє. Тільки сьогорочна затижна зима дуже йому надокучила...

Поки що усього найкращого. Поклін шановній жінці Вашої! Може скоро побачимось — серед літа таки дуже хочу рушити за кордон, аж на виставу; по дорозі і у Львів заверну... Як жив буду...

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 128-129.

№ 71. Лист М.Біляшівського

*[Київ], 24 березня [1900 р.]**
24/III*

Вибачайте, що спізнився, та ще за те, що справоздання про з’їзд вишлю таким нікчемним. Щиру правду кажу — усі дні зовсім дурна

* Лист без підпису.

** Лист написаний на поштовому бланку з позначкою “Открытое письмо”. Місце відправки листа та рік вказано за поштовим штемпелем.

голова, що далі, то гірше, сил нема витримати. Таке життя — нема хвилини вільної, щоб почитати, поробити для себе, для діла...

Ваш М.Біля[шевський]*

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 131.

1901

№ 72. Лист М.Біляшівського

*[Київ], 7 квітня 1901 р.
7/IV/01*

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Дуже, дуже винен перед Вами, що так довго не давав про себе звістки, але за ріжними клопотами так бува, що як зараз не напишеш, то потім вже трудно. Я завше пам'ятаю про “Записки” і про реферат “Отчетов Ист[орико]-Археол[огической] Комиссии”, але тут я не міг їх достати і навіть в моїй “Літописі” не дав про них звістки, та мені здається, що в останніх роках “Отчетов” і не виходило.

З великою охотою буду шукать тут старинностей, про котрі Ви пишете. Біда тільки, що вони тепер тут дуже дорого цінуються, проте дещо можна буде достати.

Що робить пан Труш? Чи збирається, як казав, знов до нас?

Роботи у мене, як завше, багато і більша частина сієї роботи неприємна, так що часом і нудно на світі жити...

Засилаю щирий привіт жінці.

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Будь ласка, веліть вислати мені посилкою на адресу: Київ, бібліотека Києвск[ого] Политехнич[еского] інститута:

1) останній том (III-ій) “Матеріялів по етнології”¹³⁹ и 2) “Записки” за 1900 рік. Що буде коштувати — зараз вишлю.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 132-134.

1902

№ 73. Лист М.Біляшівського

*[Ніцца], 10 січня 1902 р.**
10/I/02*

Дорогий земляче!

Несподівано попав я у Ніццу, де пробуду ще днів з десять. Та не в цім діло. Якось у Києві Є.К.Трегубов¹⁴⁰ казав мені написати до Уварової¹⁴¹ і запитати про те, чи буде на Харківському з'їзді¹⁴² допущена

* Аркуш частково пошкоджений.

** Лист написаний на художньому бланку.

наша мова. Я написав і перед виїздом за кордон одібрав від неї листа, котрий мене трохи, а навіть і дуже, здивував. Вона пише, що з погляду на те, що з'їзд не буде мати нічого цікавого для чужестранців, нема заміру і піднімати яzikове запитання. Але пише далі, щоб я завідомив її, хто з галичан збирається на з'їзд, і про що і скільки мають вони замір доложити рефератів.

Як бачите, діло стоїть кепсько. Проте воно ще не програє, і я дуже Вас прошу — дайте мені більш-менш докладні відомості про всіх, хто збирається на з'їзд, щоб я мав, що написати до Уварової. А потім порадьте: як з нею балакати про се діло. Буду тут ждати від Вас листа. Через днів 10-12 мабуть загляну у Париж.

Сердечний привіт жінці.

Ваш М.Біляшевський

Адреса як вижче.*

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 135-136.

№ 74. Лист М.Грушевського

[Львів, січень 1902 р.]**

Дорогий Земляче!

Не писав Вам зараз, бо лист дістав тоді вже, коли б мій лист не міг уже Вас застати в Ніцці (я був на провінції, на святах, і туди мені Ваш лист переслано). Отже пишу до Києва, надіючися, що Ви вже повернули.

Досі ані Товар[иство] ім.Ш[евченка], ані поодинокі особи, що були прошені на Кийвський конгрес, не дістали запрошень до Харкова, тому й ніякої дискусії в сій справі ані публічної, ані приватної не було. Скільки миру знає, реферати б знайшлися, але прецедент 1899 р. Ледве чи Товариство схтіло б робити таку акцію *en grand* як тоді, тим більше, що становище, яке зайняли земляки тоді, те освітлення, яке вони дали справі: що все йде з того лише, що галицькі референти по-російськи не вміють, а принципіального значення та справа не має, унеможливили виступ на *Харківський* з'їзд мені і д-ру Франку¹⁴³, бо ж простіть, дуже добре звісно, що ми оба дуже достаточо володіємо російською мовою, а якраз ми два дали головну суму рефератів в 1899 р. Стільки до сеї справи.

Що ж Ви поробляєте й чому не даєте нічого до "Записок"? Київ, здається, Вас зіпсував зовсім: доки ще були в Варшаві, то все ж таки щось від Вас приходило, а тепер ані сміху!

Щиро прихильний

Михайло Грушевський

[P.S.] Від жінки поклін.

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.874.

* Адреса вказана на титульній стороні поштового бланку: *Hotel de Nice. Boulevard Cabacel.*

** Лист не датований. Дата встановлена на основі листа М.Біляшівського.

* * Написано над рядком.

№ 75. Лист М.Біляшівського

[Київ], 26 березня 1902 р.
26/ІІІ/02

Дорогий земляче!

Спішу завітати Вас, що мабуть через тиждень-два я зовсім покидаю уряд бібліотекаря у Політехнікумі і дуже прошу перекажіть у книгарню Наук[ового] Тов[ариства], щоб більше книжок не посилали — там Степенко¹⁴⁴ багато виписує, тому вже не можна.

Вибрали мене за директора Музею — саме по мені робота. З тих грошей, що мені прислано на древності, я стратив рублів 11-13 — дуже мало трапляється тепер знайти і купити що-небудь путне. Як зробить з рештою? Чи вернути назад чи залишити до літа — може що і наввернеться?

У мене повна голова ріжних плянів щодо Музея¹⁴⁵: Завожу етнографічний відділ, відділ пам'яток української старовини (котрого й початку до сього часу не було) і т.д.

Незабаром надрукую у "Літописі" і Вапу "Відозву до Земляків"¹⁴⁶.

Ну усього найкращого!

Низенький поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

P.S. Я написав до Уварової — відповіді ще не достав.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 138-139.

№ 76. Лист М.Грушевського

Львів, 9(22) червня 1902 р.*
Львів, 9(22)/VI.1902

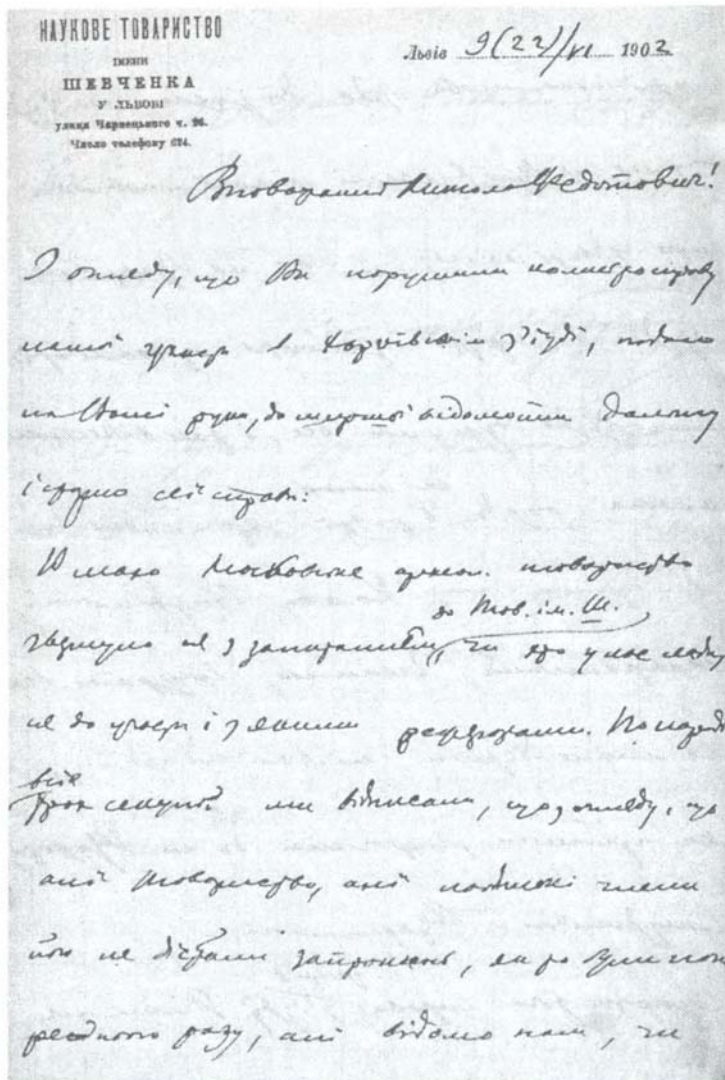
В/поважний Миколо Федотович!

З огляду, що Ви порушили колись то справу нашої участі в Харківськiм з'їзді, подаю на Ваші руки до ширшої відомості дальшу історію сеї справи.

В маю Московське археол[огічне] товариство¹⁴⁷ звернулося з запитанням *до Тов[ариства] ім.Ш[евченка]*, чи хто у нас ладиться до участі і з якими рефератами. По пораді *всіх* трьох секцій, ми відписали, що з огляду, що ані Товариство, ані поодинокі члени його не дістали запрошень, як то були попереднього разу, ані відомо нам чи українська мова буде допущена на з'їзді. У нас не було взагалі ніякої мови досі про участь нашу, у нас не було, але студії в крузі предметів археологічних з'їздів і тут у нас всі, і так вчислено кілька розвідок, *які мають* в роботі окрім мене ще д-р Франко, проф. Колеса¹⁴⁸, Студинський¹⁴⁹, Верхратський¹⁵⁰, Гнатюк¹⁵¹, Щурат¹⁵². На се ми не дістали ніякої відповіді, тільки прийшли запрошення до п.п. Щурата, Студинського й Верхратського.

* На бланку Наукового товариства ім.Шевченка.

* * Написано над рядком.

Супроти того справа *участі в* з'їзді більше не була порушувана, й, очевидно, що участь Т-во не буде мати в нім, принаймні *...*. Здоровлю Вас. Щиро при[хильний]

Михайло Грушевський

[P.S.] А Ви зовсім уже забули про Записки, нічого не даєте для них так (?) уже років зо два? Не добре, земляче, не добре!..

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.875.

* * Написано над рядком.

... Не прочитано.

№ 77. Лист М.Біляшівського

Київ, 17 грудня 1902 р.
Київ, 17/ХІІ/02

Вельмишановний Михайло Сергієвич!

Дуже, дуже винен перед Вами — не міг дати справоздання про Харківський з'їзд. Вибачте, але я тепер в таких обставинах, що правду казати, ледве душа тримається. Літом був дуже хорий. Повернувшись стільки набралось різної роботи, що не знаю як далі буде, бо хворість все мене не кидає. Ледве, ледве дав про з'їзд у “Київську Стар[ину]”¹⁵³, та й то спізнився.

Я кинув, як Ви мабуть знаєте, бібліотеку. Хоч тепер і директором музею, та там грошей на жалування нема. Дав один добродій трохи, та тільки часово, прийшлося шукать заробітка, а часу вільного мало, бо й в музеї роботи багато. Завожу бібліотеку, етнографічний відділ, історичний відділ — його майже зовсім не було, і т.д. А тепер знов інше діло. З 1903 р. почну видавати “Літопись” окремим виданням. Дозвіл вже маю. Буде виходити 6 разів на рік по 3 аркуші. В першу голову, окрім іншого матеріялу, маю думку пустить переклад “Магдаленського майстерства” добродія Вовка¹⁵⁴. Тільки без малюнків буде погано — так оце велике прохання до Вас — чи не вислали б Ви мені клиш? Дуже буду дякувать.

Я написав про се Вовку, і як він згодиться, вишліть! Висилайте так: Podwoloczyska* Herru Katzner, а він вже перешле мені, тільки напишіть йому, що се у Київ, для мене.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

Поки що для “Літописі” маю дуже мало матеріялу**.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 140-143.

1903

№ 78. Лист М.Грушевського

Львів, 3 січня 1903 р.***
Львів, 3.І н.с. 903

В/поважний Микола Федотович!

В справі клішів писав уже д.Вовк, але ся справа мусить пройти через ухвалу відділу, а засідання його буде аж по руським Новім році. Думаю, що буде згода й тоді вишлються.

Прикро, що Ви пишете. Але в кождім разі про справоздання з Харк[івського] з'їзду просимо, і взагалі нас не забувати.

* Попередньо назва містечка була написана по-українськи, потім перекреслена.

** Ця частина текста міститься у верхньому лівому кутку с.140.

*** На бланку Наукового товариства ім.Шевченка.

При нагоді чи не були б Ви ласкаві попросити д.Ханенка¹⁵⁵, як він нам прислав I-III кн. своїх “Древностей...”, аби прислав і дальші. Ми радо пришлемо йому наші видання на якусь касабську (?) адресу: посилали на мою, але не пройшли.

Здоровлю Вас святами.

Ваш М.Грушевський

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.876.

№ 79. Лист М.Грушевського

*Львів, 3(16) січня 1903 р.**

Львів, 3(16)/І.1903

В/поважний Миколо Федотович!

Сьогодні посилаються вам кліші — по ужиттю просимо звернути. В прикладі розуміється зазначите, що се приклад із “Записок”. Просимо як найскорше справозд[ання] з Харківського з’їзду і взагалі нас не забувати.

Здоровлю Вас щиро Новим роком!

Ваш Грушевський

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.877.

1904

№ 80. Лист М.Біляшівського

Прага, 3 червня 1904 р.

Прага, 3/VI/04

Дорогий Михайло Сергієвич!

Два роки тому назад захорував я на нерви (вони ніколи у мене добрі [не були]). Оце цілий місяць був у Ліпску, де мені робили операцію.

Вертаючись додому, хочу на день-два заїхати до Львова. У Празі пробуду ще днів 2 та у Кракові теж.

Щирий поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

До скорого побачення.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр.331, с. 144-145.

* На бланку Наукового товариства ім.Шевченка.

№ 81. Лист М.Біляшівського

[Київ], 21 червня (3 липня) [1904 р.]*
21/3/VI/VII

Так склалося, що я впрост зі Львова та поїхав у Київ. Сегодня їду до Штейнгеля. Послав Вам 74 карбованці. Вибачте, що не вислав усіх. Я забув, що треба платити відсотки у Земський банк за хутір. В кінці іюля вишлю решту.

Будь ласка, скажіть вислати "Хроніку" (Справоздання). Адрес — Ровно, с.Городок, барону Ф.Р.Штейнгель. Другий — Київ, Городской Музей.

Ваш М.Біляшевський**

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 147.

№ 82. Лист М.Біляшівського

[Ровно, 27 червня 1904 р.]***

Отсе знов прошу, що таке:

- 1) Тинк, затинкований
- 2) Батранки
- 3) і наче на барді виконаний (ст. 10)
- 4) Довкола неї знаки Євангелістів¹⁵⁶ (іві)

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Подайте у Городок, Ровно, Волинь бар[ону] Ф.Р.Штейнгелю для мене.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 187.

№ 83. Лист М.Біляшівського

Київ, 3 [серпня] 1904 р.**
Київ, 3/15.04

Дорогий Михайло Сергієвич!

Разом з сим листом посилаю переводом 73 карбованці, що з 77-ма буде 140****, чи 70 гульден — здається я таку сумму у Вас позичав. Проклинаю той час, коли взявся за переклад Niederle¹⁵⁷ — таке пусте, а з-за нього часопись спізнюється.

Вашим низький поклін.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 149.

* У лівому куті сторінки примітка: *Вислано 11.VII.1904.*

** Лист написано на поштовому бланку з позначкою "Открытое письмо".

*** За поштовим штемпелем лист із Рівного відправлений 27 червня.

**** У тексті помилково 140 замість 150.

1905

№ 84. Лист М. Грушевського

Дорогий Микола Федотович!

Давно вже я не мав від Вас вісти. А тільки
 Вам був через проф. Ступинського дві українські
 нотушки; чи хочете ще? Петер власне собі
 давши мене собі комісіонер, що зібрав новий
 гайок. За Київка дів я був ає майи, поти
 місти лінійти де що і для Вас. А може че
 раме що з орінційноі української фірми.
 а до Київка дуже сарний епітал за 100 руб
 (250 Крон), кімта тарілів по 20-30 Крон; коли
 що побуде скотілів ратинітис що і за дну ціну.

Чи відали Ви єї суетинди, що ^{ми} Франци Вас
 брїти, брати! для що кі, тио бутьте левди
 зайти йому іє хог тейер, його сарсе. Назарівне
 Д.

Писітка недвигайно зугала є, гакуйте, що не
 прийдеши!

Чи рукаєти нового Коло Вас; як здорово, коли
 брїдете?

Щиро Ваш Микола Грушевський

Львів, 5(18) лютого 1905 р.
Львів, 18(5)/ІІ.1905

Дорогий Микола Федотович!

Давно вже я не мав від Вас відомості. Я післав Вам був через проф. Студинського дві гуцульські штучки, чи хочете ще? Тепер, власне, повідомив мене мій комісіонер, що зібрав новий запас. За кілька днів я буду се мати, тож міг би лишити дещо й для Вас. А може хочете що з артистичної гуцульської різьби. Є до куплення дуже гарний столик за 100 руб. (250 корон), кілька тарілів по 20-30 корон. Коли щонебудь схотіли б, напишіть що і за яку ціну.

Чи віддали Ви сі хустинки, що ми просили* Вас взяти, брату? Якщо ні, то, будьте ласкаві, дайте йому їх хоч тепер. Його адрес: Назарьевская, 27.

Вистава незвичайно удалася, жалуйте, що не приїхали!
Що чувати нового коло Вас: як здоровля, коли приїдете?
Щиро Вам прихильний.

Михайло Грушевський

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.878 (у справі є конверт).

№ 85. Лист М.Біляшівського

Київ, 11 лютого 1905 р.
Київ, 11/ІІ/05

Дорогий Михайло Сергієвич!

Не дуже лайте — бо так багато усякої роботи, що не знаю часом за що братись. Отже і рецензію на Тимченка¹⁵⁸ обіцяв, да так й не написав, бо не міг знайти сієї праці. Де вона поміщена?

Дуже радий, що виставка вдалася, а ми тут боялись, що буде не так.

Спасибі за гуцульські річі. Добре було б ще трохи достати, але д-ій Вовк вже прислав чимало. Я всі гроші і віддав за них. Може от що зробимо: беріть один з моїх килимів (квітки з стежками)**. Отаке чи що. Одним словом ліпше усього захований. Та будем мінятись.

За сього килима мені давали 25 р. Та не хтів віддавати — як хочете пришліть усю ціну. Ви вже прислали річей, тільки я знаю скільки вийде. З різьби тільки не посылайте, а треба більш з етнографії (окрім “табівок”, котрих єст доволі, й з ард*...*

Хустки Александру Сергієвичу¹⁵⁹ вже віддав — хоч і пізно. За кордон мабуть поїду, але не знаю, чи трапиться у Львів заїхати.

* Слово частково креслене, попереднє написане над рядком.

** У листі подано ескіз малюнка на килимі.

... Не прочитано.

В музеї у нас зміни. Ханенко¹⁶⁰ поїхав на війну, його заступа... Кулаковський¹⁶¹. Розумієте! Зараз взявся він за мене, та зуби поламав. Тепер трохи притих...

Засилаю низенький поклін жінці і знайомим.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 150-153.

№ 86. Лист М.Біляшівського

Київ, 30 червня 1905 р.

Київ, 30/VI/05

Дорогий Михайло Сергієвич!

Вибаchte, що так довго не писав Вам. Отсе тільки учора вернувся з поїздки і застав Ваш лист, а також повістки з жилізниці, що прийшли речі. Розумієся я згожуюсь лишити Вам килим, собі лишаю тільки один, той, що з такими квітками*. Розумієте, менший.

А тепер ось яке діло. Давно вже хтілося мені як-небудь посунути наш етнографічний відділ. Придумав я зробити “кустарну” виставку. На се пішли, дали і грошей, і взялося чимало людей. Другим робом ніяк не можна було приступити. (Програму виставки разом з сим посилаю).

Дуже б хтілося притягнути й гуцулів. Як Ви на се дивитесь? Можна було б достати дозвіл перевозити речі без пошліни? Тільки аби хто у Вас там взявся за се діло. Речі, мені здається, знайшлись би. Напр[иклад], у Вас їх єсть чимало. Можна б тут дещо і продати (добре підуть недорогі речі). Єсть думка виписати на час виставки (2 місяці с 1-го лютого) кого-небудь з Шкрібляків¹⁶². Ми заплатили дорогу і утримання, щоб він на виставці “пацторкував”.

Будь ласка, напишіть, як Ви на се усе дивитесь. Де тепер Вовк? Висилаю на його ім'я книжку і лист (він дуже просив про сю книжку). Якби йому переслати.

Поклін жінці.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 157-160.

№ 87. Лист М.Біляшівського

*Київ, 18 липня 1905 р.***

Київ, 18/VII/05

Дорогий Михайло Сергієвич!

Спасибі за лист. Жаль, що гуцули будуть мало представлені. Вишліть, що можна буде, переважно з артистичної різьби на дереві. Їх у Вас чимало. Жаль, що столика трудно перетягти.

* У цьому листі також подано ескіз малюнка на килимі.

** Лист написано на офіційному бланку. У верхньому лівому куті аркуша штамп: *Комиссия по устройству выставки Прикладного искусства и кустарных изделий. Киевский музей императора Николая II.*

Дуже добре було б мати гуцульське убрання (чоловіче і жіноче), та тієї суми, що осталася за Вами, мабуть мало. Будь ласка, довідайтесь скільки більш-менш буде коштувати. Як будуть речі на продаж, то се дуже добре, але щоб були недорогі. Бракує нам топірця*. Чи не достали б де старенького; пороховниць маємо чимало.

Будь ласка, перешліть приложенний лист д-ю Вовку. Се для нього дуже цікаво, тільки щоб лист не загубився де по дорозі.

Жінці поклін.

Дівчинку маленьку цілую.

Хтів отсе за кордон поїхати й грошей трохи є, та часу катма.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 154-156.

№ 88. Лист М.Грушевського

*Львів, 6(19) серпня 1905 р.***

Львів, 6(19)/VIII.1905

Дорогий Микола Федотович!

Я подумав, що найліпше буде, якщо виставою тутешнього артистичного промислу і штуки займуться товариства. Тож постарайтесь аби Комітет прислав запрошення Тов[ариству] ім.Шевченка і Тов[ариству] прихильників укр[аїнської] літератури, науки і штуки¹⁶³, хочби й на мої руки. Тов[ариство] прихильників прислало б Вам колекцію гуцульських виробів, а Тов[ариство] ім.Шевченка колекцію плянів деревляних церков, дуже інтересну, що прилагоджуються тепер до видання, а може й ще щось.

Давно збираюсь Вас спитати: чи знаєте Ви місце знахідки тої діядеми, котру публікували в своїй "Археологічній літописі" (з Сахнівки, як у Ханенка***)? Напишіть, будь ласка. Коли се секрет, то зазначте****, я не буду про се згадувати, але для себе хотів би знати.

Бувайте здорові. Щиро прихильний

М.Грушевський

[P.S.] Про ціну гуцульських убранных ще не маю відомостей. Якби Ви ж мали тепер готових грошей на покупку сих костюмів, то я купив би за свої, а Ви б мені звернули килимами. Я охотно взяв би ще 2-3.

Чи хотіли б мати топірці і (?) інкрустовані деревляні Шриблякової роботи, але вони дорогі, коштує оден злр. 30-40 і висше.

А тут Тиховський¹⁶⁴ пробуває вже другий місяць.

*НВ України, Інститут рукопису. - Ф. ХХХІ. - Спр.879. ******

* У листі подано замальовку топірця.

** Лист написано рукою М.Грушевської з підписом і додатками М.Грушевського.

*** Попередній текст закреслено. Первісно було: з Сахнівки, чи що?

**** Слово написано над рядком, попередній текст закреслено.

***** Справа містить також конверт.

1907

№ 89. Лист М.Біляшівського

[Київ], 7 травня 1907 р.*
7/V/07

Дорогий Михайло Сергієвич!

Посилаю ящик і в ньому:

- 1) 9 начинь з роскопок “площадки” у с.Колодяжного, Звенигород[ського] пов[іту]¹⁶⁵.
- 2) Горщик кам'яної доби з с.Пекарів Черк[аського] п[овіту]¹⁶⁶.
- 3) 4 начиння з Княжої Гори.
Усього найкращого.

М.Біляшевський

Поклін жінці.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 161.

№ 90. Лист М.Біляшівського

1907 р.**
1907

Се я хтів Вам одіслати, але достав Вашого листа. Як Ваша ласка — зайдіть до мене.

М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 195.

1908

№ 91. Лист М.Грушевського

[Київ, 1908 р.]***

Високоповаж[ний] Микола Федотович!

Не прийшли Ви сьогодні *...* зле! Ну а от треба б нам піти *...* Катер[ини] Мик[олаївни] Антонович¹⁶⁷, побалакати (?) про бібліотеку пок[ійного] В[олодимира] Б[оніфатійовича]. Коли б Ви могли?

Ваш Михайло Грушевський****

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.894.

* У верхній частині сторінки авторська примітка такого змісту: 2 риночки не змістились у ящик — запакуйте куди-небудь меж своїми речами.

** Записка написана на конверті. Зверху по тексту напис олівцем: Вельми[шановному] при[ятелю] М.Грушевському від М.Біляшівського. Внизу аркуша: 1907.

*** Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

... Не прочитано.

**** На аркуші сліди від дираколу.

№ 92. Лист М.Біляшівського

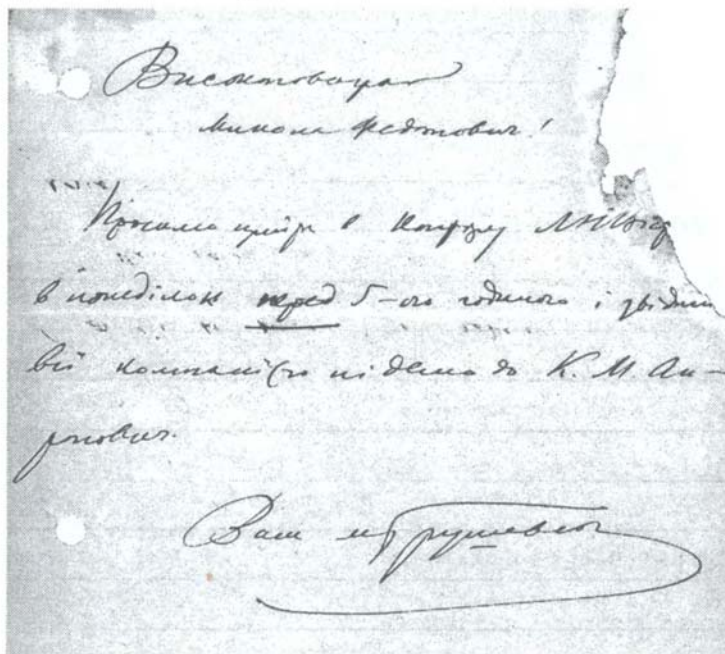
[Київ], 1908 р.*
1908

Я щось погано себе почував вчора, голову затуркали. Можу пійти, коли Вам буде змога. Жаль, що одразу не назначили часу.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 162.

№ 93. Лист М.Грушевського

[Київ, 1908 р.]**

Високоповаж[ний] Микола Федотович!

Просимо прийти в контору Л.Н.Віст[ника] в понеділок перед 5-ою годиною і звідти всі компанією підемо до К.М.Антонович.

Ваш М.Грушевський***

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.891.

* Рік написано олівцем.

** Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

*** Аркуш у правому верхньому куті пошкоджений, на аркуші ліворуч сліди від дироколу.

1909

№ 94. Лист М.Грушевського

[Львів], 19 червня 1909 р.
19/VI/09

Дорогий Микола Федотович!

Гроші на музей 500 руб., на виплату Вовкові і на дальші розкопки вже асигновані, тільки що нема ще їх в касі. Я попрошу п.Фил. (?) післати по них. Отже можете братися до нових розкопок. Тільки треба добитися від Вовка, щоб вернув і цікавіші кості вроді тої голови, де були сховані річі. Я цілком певний, що й на видання різьб дерев'яних гроші добуду. Отже можете і се везти наперед.

Ідемо! Здоровимо!

Ваш М. Грушевський*

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.880.

№ 95. Лист М.Біляшівського

[Київ], 4 квітня 1909 р.**
4/IV/09

Дорогий Михайло Сергієвич!

Як найдете хвилину вільну — будь ласка, заскочте до мене, маю діло.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 164.

№ 96. Лист М.Грушевського

[Львів, 1909 р.]***

Дорогий Микола Федотович!

Одежа, посуд тощо справді не пропускається в посилках, (але в пасажирським багажі свобідно), тому роблять тим способом: посилають помічнику в Радзівілов або в Волочиськ з тим, щоб він переслав в Броди або Підволочиськ, звідти подав до Львова.

Ми приїхали і пробудемо мабуть довго. Але прикрі вісті тут.

Ваш М.Грушевський****

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.886.

* На аркуші сліди від дираколу, у нижній лівій частині аркуш пошкоджений.

** Текст написано олівцем на поштовому бланку з позначкою "Открытое письмо".

*** Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

**** На аркуші сліди від дираколу.

№ 97. Лист М.Біляшівського

Київ, 9 липня 1909 р.
Київ, 9/VII/09

Дорогий Михайло Сергієвич,

Дуже зрадив, одібравши Вашого листка. Йде діло! Оце кілька днів тому був тут підручний Вовка — студент Сахаров і привіз декілька мамутячих кісток — добре й це, але розуміється це не те, що голова вся *...* або ікли. Може можна буде добути дещо і з тих через Штейнгеля, котрий в гарних відносинах з Масоновим¹⁶⁸. Я сижу увесь час в Києві, утомився досить і конче треба відпочити хоч тижнів зо два. Буду (хочу бути) вільним з 15-16-го с.м. і постановив поїхати на свою Гору. Так що лайте — не лайте, а до Мізеня¹⁶⁹ можу поїхати тільки в початку августу.

Для Львівського музею я приготував (?) вже дві таблиці з речами (дрібними) князівської доби та трохи з церковного життя. Купив я для того ж музею килим гарний, подільський, заплатив 13 карб. (перекупив у Хвойки¹⁷⁰) потім 7 вишивок від підризників за 15 карб. (ціна їм була 20 карб.), але я дав грішми 8 кар[б.] і ще одну річ, котра пішла за 12 к[арб.], а коштувала 7 — ось як!

Потім їздив в Переясл[авський] повіт і достав такі ж 3 вишивки — дорого обійшлися в 5 р. 60 коп., але я достав для Київськ[ого] україн[ського] музею козацький пояс, поганенький, нехай буде — 1р. 60, а за вишивки — 4 карб.

Так ось якби отсі гроші 13+15+1р.60+4 р. Усього 33 кар[б.] 60 к. як-небудь добути, бо сижу зовсім бе[з] нічого. Дуже погано йде увесь час: я один і до пізньої ночі то з малярами, то з прислугою, то з упорядкуванням колекції. Нема сили усе переробити самому. Чернявський¹⁷¹ на дачі, Хвойка ні до холодної води — роби, що знаєш.

От трохи не забув — купив поклажу (на жаль не всю — не хватило пороху) — набірний пояс срібний, тонку срібну ціпку та пригоршню трояків Зигмунда III-го¹⁷² — так що речі датовані; купив для Київськ[ого] Україн[ського] музею, заплатив 10 карб. і буду просити і отсі гроші повернути. Так що буде разом 43 карб. 60 к.

Зробіть розпорядження.

Поклін низенький жінці!

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 165-168.

... Слово не прочитано.

№ 98. Лист М.Грушевської

*Київ, 22 вересня 1909 р.**Київ, 22 вересня 1909 р.*

Високоповажний Микола Федотович!

Мих[айло] Серг[ійович] висилає сьогодні скриню до Львова, до музею і питає Вас, чи може Ви ще передасте що туди?

У нас різні новості і ще які!

До побачення.

М.Грушевська*

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.853.

№ 99. Лист М.Біляшівського

*[Київ], 22 вересня 1909 р.**22/ІХ/09*

Вельмишановна Марія Сильвестрівна,

Поки що посилаю дві миски малованих, а більше під рукою нема нічого. Побачим у кого кращі новості.

З поважанням

М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 169.

№ 100. Лист М.Біляшівського

*Київ, 20 листопада 1909 р.**Київ, 20/ХІ/09*

Дорогий Михайло Сергієвич!

Оце я не так давно повернувся з Петербурга, де ба[га]цько бачив, чув і т.і. Бачився і з Вовком, і він просив мене, щоб гроші за Мізен, поки що 200 крб. вислати йому зараз до Петербурга (Александровский проспект, 19 кв.4). Бачив я й Єфименка¹⁷³, котрий розбира кістки і взагалі знахідки з Мізена. Найшлося ще дещо з різаної кістки. Балакав з ним, і він вже нічого не каже проти того, щоб усі знахідки пішли в Київ. Але Вовк казав, що передає тільки з тією умовою, що праця його про Мізен буде видана як слід, не обмежуючи лічби малюнків та аркушів. Я теж думаю, що треба видати як найкраще. Піде серед широкого світу.

Балакали теж про бібліотеку — збірку Антоновича. Кат[ерина] Мик[олаївна], здається, хоче віддати усе в Університет. Не можна допустити до цього.

З музеєм Київськ[ого] тов[ариства] поки що ще не починав. Погане вражіння робить наше помешкання: не знаєш як робити. Хоч би вітрини та шафи — чи сталі — нікуди поставити, чи тимчасові — жалко

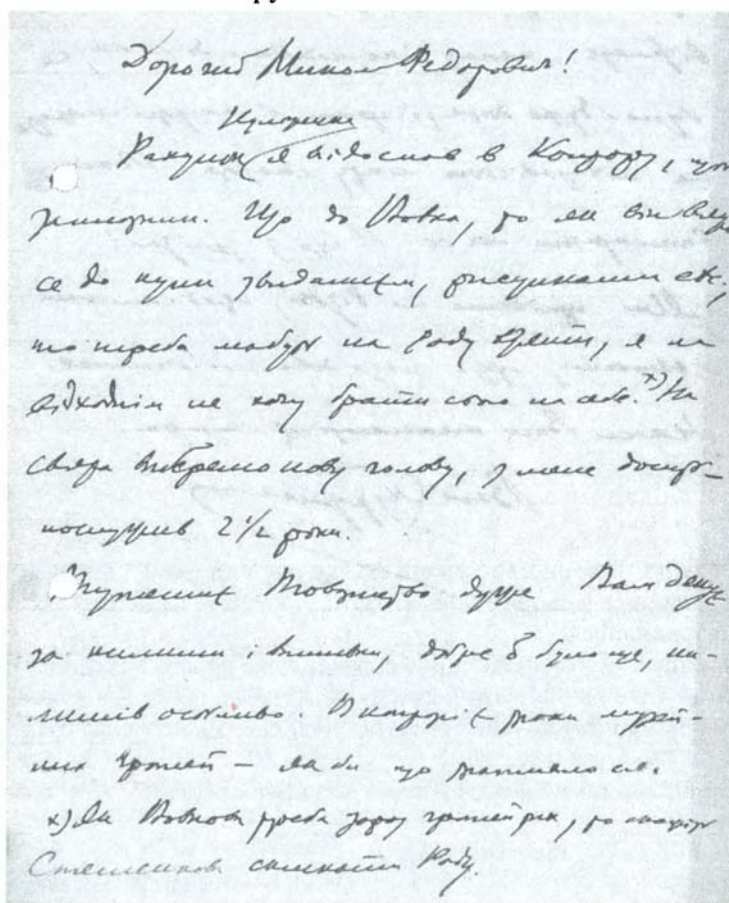
* На аркуші сліди від дираколу.

грошей на се. Але перед Різдом ще усе буде улаштоване. Посилаю рахунок Кульженко¹⁷⁴ за Мезен. Зробіть розпорядження, щоб заплатити. Засилаю привіт жінці та дитинці.

М. Біляшевський

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 170-171.

№ 101. Лист М. Грушевського

Дорогий Микола Федотович!
 Київський
 Рахунок я відослав в Контору, щоб
 замовити. Що до Вовка, то як він в'яже
 се до купи з виданнями, рисунками etc.,
 то треба мабуть на Раду взяти, а на
 відходнім не хочу брати сього на себе.^{x)} На
 свята виберемо нову голову, з мене досить
 послужив 2 1/2 роки.
 Прізвище Товбича дуже важке
 за кишинем; кишинь, дідусь в Києві, ки-
 шинів кишинь. Кишинь (тож кишинь-
 кишинь) — вадя що кишинь кишинь.
 x) Як Товбич просив дозволу кишинь, то кишинь
 кишинь кишинь кишинь.

[Львів], листопад 1909 р.

Дорогий Микола Федотович!

Рахунок Кульженка* я відослав в Контору, щоб заказним. Щодо Вовка, то як він в'яже се до купи з виданнями, рисунками etc., то треба мабуть на Раду взяти, а на відходнім не хочу брати сього на себе.^{x)} На свята виберемо нову голову, з мене досить — послужив 2 1/2 роки.

* Прізвище написано над рядком.

Кошивання Романовичкине справді дуже
 дороге виходить. Ви згадували, що б може
 візьмете панну помісячно до сього; се
 було б дуже добре; і гроші в конторі можете
 на підставі сього листу сказати Вам ви-
 платити на се. А що з залізом?
 Ми приїдемо на Різдво, перед самими
 святами, отже незадовго побачимось.
 Наші Вам кланяються щиро.
 Ваш М. Грушевський

Тутешнє Товариство дуже Вам дякує за килими і вишивки, добре б було ще, килимів особливо. В конторі є трохи музейних грошей — якби що траплялося.

Пошивання Романовичкине справді дуже дороге виходить. Ви згадували, що б може візьмете панну помісячно до сього. Се було б дуже добре, і гроші в конторі можете на підставі сього листу сказати Вам виплатити на се. А що з залізом?

Ми приїдемо на Різдво, перед самими святами, отже незадовго побачимось.

Наші Вам кланяються щиро.

Ваш М. Грушевський*

*) Як Вовкові треба зараз грошей тих, то скажіть Стешенкові скликати Раду.

НБ України, Інститут рукопису. — Ф. ХХХІ. — Спр. 888.

* Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М. Біляшівського. На аркуші сліди дироколу.

№ 102. Лист М.Біляшівського

Київ, 7 грудня 1909 р.*
7/ХІІ/1909

Дорогий Михайло Сергієвич!

Перш усього — що се Ви видумали щоб зрікатись від Голови Тов[ариства]? Саме такий час, що Вас треба і тільки Вас. Тов[ариство] ще добре не стало на ноги, а Ви зрікатись? Покиньте! Я написав Стеш[енку] зібрати Раду, бо є і друге діло у мене. Ще одібрав від Вовка листа, де він пише, що Бабенко¹⁷⁵, що робив розкопки в Салтові (Харьк[івська] губ. Волч[анський] пов.) продає свою колекцію (біля 1000 річей). Хоче за неї 300 р. І що вже йде в Петербурзі розмова, а навіть і беруться добре, щоб купити її до Петерб[урга]. Радить перебити і купити для Київ[ського] Наук[ового] Тов[ариства].

Будь ласка, як найшвидче скажіть як Ви про се думаєте? Я добре колекції не знаю, але думаю, що варта отсих грошей. Вовк пише, що на ті гроші, що просив вислати, він підожде, але щоб купити збірку Бабенка.

Я сьогодні пишу і до Бабенка, щоб трохи стримався рішати з Петерб[ургом], як ще не пізно.

Телеграфуйте!

Привіт сердечний Вашим!

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 172-173.

№ 103. Лист М.Грушевського

[Львів, грудень 1909 р.]**

Дорогий Микола Федотович!

Не телеграфував Вам, бо що ж тут телеграфувати? Я на відході не можу робити ніяких розпоряджень, та й як? Товариство одержало всього на музей 500 р., з тих 200 з чимсь для п.Вовка, а дрібні виплати теж були, і на Ваші покупки. На покупку кол[екції] Бабенка хіба б спеціальні підмоги шукати. Та й чи варта вона того? Якби хоч Ви знали щось про неї, тоді, в крайності, її можна було б купити до Львова, як справді се щось інтересне дуже. Тільки й то не зараз, бо тільки сими днями устроєно нову покупку тії колекції з Овруччини — хіба за кілька місяців. Здоровимо Вас щиро! На свято побачимося.

Ваш М.Грушевський

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.889.

* Лист написано на офіційному бланку Українського наукового товариства у Києві.

** Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

1910

№ 104. Лист М.Біляшівського

[Київ], 5 січня 1910 р.
5/1/910

Дорогий Михайло Сергієвич!

Посилаю Вам 3 килими і амфору. Я ще дещо привезу сам завтра, як тільки буде можна мені виходити з хати, бо застудився і вже днів зо три не вихожу.

Поклін Вашим!

Ваш М.Біляшевський

[P.S.] Скільки коштують килими і амфора і звідкіль — розкажу.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 175.

№ 105. Лист М.Грушевського

[Київ, січень 1910 р.]*

Дорогий Миколо Федотович!

Ну годі Вам розпинатись для польських художників, беріться до свого. В суботу о 7 буде засідання Істор[ичної] секції, де я поставлю справу про заложення Комісії** артист[ичної] творчості. А на неділю з рефератом Ви готові?

Вам щ[иро] при[хильний]

Михайло Грушевський

[P.S.] Приїхав сам на кілька день. Може ще щось передасте до Галичини? Їхатиму в неділю або в понеділок.***

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Стр.892.

№ 106. Лист М.Біляшівського

[Київ], 12 січня 1910 р.
12/1.910

Дорогий Михайло Сергієвич!

Висилаю Вам список річей, які йдуть до Львова. До них прилучаю ще і одну вишивку XVIII в.

Посилаю також 4 рахунка за речі, ремонт їх і доставку. Усього на сумму 42 р. 42 к. Гроші, будь ласка, розпорядіться видати в книгарні.

Усього найкращого!

Поклон Вашим.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 176.

* Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

** Слово написано над рядком.

*** На аркуші сліди від дираколу.

№ 107. Лист М. Біляшівського

[Київ], 12 січня [1910 р.]*
12/1

Дорогий Михайло Сергієвич!

Я вже 4-ий день в ліжку — причепилось щось та до того серце.
Посилаю таблицю з хрестами (28) X-XII ст. Хтів був ще одну з іншими
річами, та занедужав.

Поклін Вашим.

М. Біляшевський

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 174.

№ 108. Лист М. Біляшівського

14 /vi/ 910
Київ.

Ворони —
Михайло Сергієвич,

Притриміть і від мене
щирий привіт в сь-
дені — Ваш дені! Він
свій і днес цей ніч,
коши бурка мій
відрадженки відного краю
і через це — бурка і всі,
що притриміть свій владі
на єю мій — мій нім
— Ви першим.

Дай Боже, що з сь дені
що станає мій в

* Рік встановлений на основі інших листів. Записка написана олівцем.

Київ, 14 червня 1910 р.
Київ, 14/VI/910

Дорогий Михайло Сергієвич!

Прийміть і від мене щирий привіт в сей день — Ваш день! Він стає і днем усіх тих, кому близька мета відродження рідного краю. І через це близькі і всі, хто життя своє кладе на сю мету. Між ними Ви — перший.

Дай Боже, щоб сей день, що становить межу в Вашій невтомній діяльності, був тільки першим, щоб за ним йшли ще такі ж дні!

А тепер сердечно обнімаю Вас і дуже прошу не гніватись, як що і коли не так.

Низенько кланяюся дружині і доньці!

Ваш Мик.Біляшевський

[P.S.] Зараз у мене майже уся хата заставлена пакунками, таблицями і т.д. Усе це для Львівського музею. Вже готових більш як 20 таблиць та два ящика з кам'яними та череп'яними виробами. Усе це на сих днях посилаю. Тільки усе якось страх бере, щоб де-неб[удь] в дорозі що не пропало.

А потім, нарешті, (радійте і годі лаятись) знайшов спосіб добре, легко і швидко консервувати залізо. Так що тепер піде робота.

Приїхав ще до мене Данило Щербаковський¹⁷⁶. Привіз дещо. Між інш. невелику колекцію перед-мікенську. І вона їде.

Увесь час сижу в городі — аж надокучило. А коли Ви до нас?

Ще раз обнімаю і цілую.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 331, с. 177-180.

№ 109. Лист М.Біляшівського

Київ, 5 липня 1910 р.
Київ, 5/VII/910

Дорогий Михайло Сергієвич!

Приготовив оде до отправки і сими днями одішлю 6 ящиків з речами для музею Науков[ого] Тов[ариства].

Було багацько роботи, поки усе пошили і привели до пуття. Усього там більш як 1300 ріжних річей — і дрібних, і великих, малоцінних і коштовних. Думаю, що я виповнив свій обов'язок перед Тов[ариством]. Речі, розуміється, коштують більш я[к] ті гроші, що у мене лишилися, але точно сказати трудно скільки, бо купувалося се на протязі кількох літ. Буду просити додати ще рубл. 50 і цей рахунок улаштуєм.

Йдуть речі і тепер. Дещо вже купив, але, як Ви знаєте, фінанси у мене кепські. Якби Тов[ариство] спромоглося ще вислати мені руб. 100 на купно. Було б добре, але хочу тепер купувати не підряд, а більш добірні речі.

Ну накажіть же там хлопцям щоб добре обходились с тим, що посилаю. Жалко буде, як марно піде стільки праці.

Сижу поки що в Києві і почуваю себе дуже погано з боку нервів і настрою.

Засилаю привіт Вашим!
Усього найкращого.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 181.

№ 110. Лист М.Грушевського

*[Київ, близько 1909-1910 рр.]**

Дорогий Микола Федотович!

В п'ятницю, о год 7 в конторі Л.Н.Вістника засідання Ради. Треба** б щоб Ви були, бо буде і справа помешкання музею і т.п.

Ваш М.Грушевський***

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.893.

1911

№ 111. Лист М.Грушевської

[Київ], 19 січня 1911 р.

19 січня 1911 р.

Високоповажний Микола Федотович!

Вибачайте за вчорашній скандал: я забула упередити швайцара. Прийдіть післязавтра****, дуже прошу!

До побачення.

М.Грушевська***

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.854.

№ 112. Лист М.Біляшівського

[Київ], 16 березня 1911 р.

16/ІІІ/911

Дорогий Михайло Сергієвич.

Будь ласка, напишіть, як ім'я й отчество Шахматова¹⁷⁷? Він пише, щоб на 1-е квітня прислати статтю, але я не встигну — дихати нема коли.

* Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

** Це слово написано над рядком, в рядку стояло слово добре, пізніше перекреслене.

*** На аркуші сліди від дираколу.

**** Частина слова (після) написана над рядком.

Як здоровля Василя Григоровича^{178?}
 Поклін Вашим.
 Після свят думаю до Львова.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 183.

№ 113. Лист М.Грушевського

[Львів, березень 1911 р.]*

Дорогий Микола Федотович!

Шахматов Алексей Александрович. Вас[иль] Григ[орович] все ще не виходить, трохи йому краще. Всі Вам кланяються!

Ваш Михайло Грушевський

[P.S.] Дуже радий вашому рішенню їхати до Львова.**

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр. 887.

№ 114. Лист М.Біляшівського

[Київ], 21 березня 1911 р.
 21/ІІІ/911

Дорогий Михайло Сергієвич!

Дуже дякую. Щодо статей, то ні я, ні Данило Мих[айлович] дихнути тепер не маєм часу. Так що вибачайте!

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 331, с. 184.

№ 115. Лист М.Грушевського

[Київ], 23 березня 1911 р.
 23/ІІІ/911

Дорогий Микола Федотович!

Потривожив я Вас тому, що Дан[ило] Мих[айлович] заявив готовість написати про виставу, і я просив його порозумітися в сім з Вами, а для відомості, що вже пішло, обіцяв післати коректи пов[ідомлення]. Якже не маєте часу дихать по-українські, то дихайте здорові по-російськи.

В сім справозданню, що тепер іде до друку, я просив би Вас одмити, що було Вами і Дан[илом] Мих[айловичем] подаровано, а що куплене. Запросини Академії посилаю, щоб Ви сю справу зреферували на Раді Тов[ариства].

Ваш М.Грушевський**

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр. 883.

* Лист не датований. Дата встановлена на основі листів М.Біляшівського.

** На аркуші сліди від дираколу.

№ 116. Лист М.Біляшівського

[Київ], 23 березня 1911 р.
23/III/911

Коли Ви до Львова? Я — скоро після свят. Я виправив “Справоздання”. Увесь перший відділ треба лічити, як куплений за ті 150 р., що я одержав. Хоча, розуміється, багацько там подарованого мною, але тепер трудно розібратись.

Ну, дорогий Михайло Сергієвич, нема чого Вам нарікати — влізли б в нашу шкуру. Одне діло дати чисто механічну опись, друге — щось оригінальне.

Ваш М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 185.

№ 117. Лист М.Грушевської

Київ, 30 березня 1911 р.
Київ, середа 30 березня с.ст. 1911 р.

Високоповажний Микола Федотович!

Прошу Вас прийти до нас завтра вечером, себто в четвер, 31/III с.ст. на чашку чая. Чашка буде Міклашевського¹⁷⁹, але чай буде слабий і без цукру, бо дорого!

До милого побачення.

М.Грушевська*

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.856.

№ 118. Лист М.Біляшівського

[1911 р.]**

З великою охотою!

Цілую!

М.Біляшевський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр.331, с. 196.

* На аркуші сліди від диороколу. На зворотньому боці напис: *Вл. М.Ф.Біляшевському*. Напис трохи пошкоджено.

** На записці проставлено олівцем 1911 і помічено (теж олівцем) *Біляшівський*. Подібні помітки про те, що лист від Біляшівського, є також на деяких інших листах.

№ 119. Лист М.Грушевського

[Київ], 30 травня 1911 р.
30/V/911

Дорогий Микола Федотович!

Не забудьте як-небудь, що сьогодні о год 12^{1/2} публ[ічне] засідання а потім загальні збори. І принесіть з собою ключі від вітрин Наук[ового] тов[ариства], бо дещо треба.

Вам щиро [прихильний]

Михайло Грушевський

[P.S.] Тарілочка одбилась (?).

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.881.

№ 120. Лист М.Грушевської

Равенна, 26 вересня 1911 р.
Равенна, 26 вересня 1911 р.

Привіт з Равенни!

Все питаюсь, чому Ви не приїхали?

До побачення незадовго!

М.Грушевська*

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.855.

№ 121. Лист М.Грушевської

Київ, 25 листопада 1911 р.
Київ, 25 листопада 1911 р.

Високоповажний Микола Федотович!

Прошу Вас завтра, в суботу 26.XI, вечером до нас на дві (або й більше) чашки чаю — а чашка буде Міклашевського! Будуть і дуже милі дами.

До побачення.

М.Грушевська**

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.857.

* Листівка із зображенням Данте і написом Dante e il suo Poema. На аркуші сліди від дираколу. Листівка адресована на "Городской музей (Н.Ф.Беляшевскому)".

** На титульному боці аркуша напис: *Високоповажному Добр[одію] М.Ф.Біляшевському. Музей.* На аркуші сліди від дираколу.

1912

№ 122. Лист М.Грушевського

[Київ, 20 січня 1912 р.]*

Дорогий Микола Федотович!

До нового видання "Історії"¹⁸⁰ хотів би дати печатку Мазепи, але Василю Григоровичу для сього треба оригінал хоч на день-два. Будь ласка, видайте йому, він заїде після 1-ої години сьогодні, бо вже ніколи далі.

Вітаю з Новим роком.

Ваш щирий

М.Грушевський**

[P.S.] В понеділок приходьте конче на засідання.

НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.885.

№ 123. Лист М.Грушевського

***[Київ, 1912 р.]*

Високоповажний Добродію!

Просимо на закриті засідання завтра, в понеділок, о год. 6 в конторі Л.Н.Вістника. Ф.К.Вовк зробить [по] переїзді доклад про нові дуже важні знахідки.

З поважанням

М.Грушевський

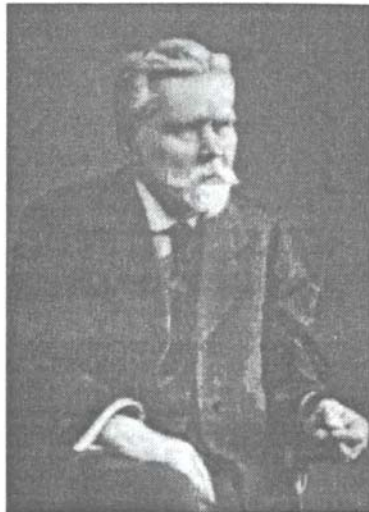
НБ України, Інститут рукопису. — Ф.ХХХІ. — Спр.884.

* Лист не датований. Дата встановлена на основі інших листів М.Грушевського.

** На аркуші сліди від дираколу.

*** У правому кутку аркуша зазначено: *Копія*.

ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
ТА ФЕДОРА ВОВКА

Федір Вовк

ПЕРЕДМОВА

Увазі читача пропонується все відоме дотепер листування між двома видатними вченими і громадсько-політичними діячами кінця XIX — початку XX століття Федором Вовком і Михайлом Грушевським. При всіх відмінностях між ними, викликаних різницею у віці і відповідними суспільно-політичними умовами, їм було притаманно багато спільного — це передусім самовіддана праця задля науки, високий рівень національної свідомості, патріотизм і любов до свого народу. За для цього обидва пройшли крізь тортури і тюрми, вимушену еміграцію, зазнавали всіляких утисків і переслідувань і одночасно, кожний у своїй галузі знань, М.Грушевський — у історії, Ф.Вовк — в антропології, етнографії та археології, досягли видатних успіхів, дістали високе європейське визнання. Згодом обидва були занедбані і лише в наш час їх діяльність дістала належної оцінки, хоча безперечно не все з їхньої багатющої спадщини витримало випробування часом.

Листування розпочалося з ініціативи М.Грушевського у квітні 1895 року, через рік після призначення його професором кафедри новітньої історії Львівського університету. Все листування, обсягом 145 епістолярій, продовжувалося майже 20 років і охоплювало паризькій і петербурзькій період життя Ф.Вовка і львівсько-київський М.Грушевського. Найбільш інтенсивним листування було до 1901 року, першого виходу М.Грушевського з Наукового Товариства ім.Шевченка. Воно стосувалося питань переїзду Ф.Вовка до Львова, його участі в роботі НТШ, організації народознавчих видань, підготовки на західноукраїнських землях кадрів етнографів і антропологів, посилення зв'язків з Великою Україною, обміну наукових даних з європейськими установами, популяризації української науки за кордоном.

Значне місце в листуванні займали методичні й теоретичні питання народознавства, які стосувалися предмету і об'єкту етнологічних досліджень, спеціалізації часописів, організації експедиційних досліджень. Листування засвідчує неоднозначне ставлення обох вчених до цих проблем.

Про роль Ф.Вовка в галузі етнографії і антропології написано вже чимало. Досить сказати, що він був автором понад 455 наукових праць, виданих у багатьох європейських країнах, професором Сорбони, Санкт-Петербурзького і Київського університетів, президентом асоціації антропологів Росії. За дослідження в галузі палеоантропології був нагороджений Паризьким антропологічним товариством великою медаллю П.Брока та щорічною премією Годара. За відкриття (1908 р.) мізинську палеолітичну стоянку одержав у Женеві міжнародну археологічну премію Кана. За фундаментальні узагальнюючі праці з культури та побуту українського народу “Етнографічні особливості українського народу” та розвідку з антропології “Антропологічні особливості українського народу” (вперше вийшли друком у II-му томі видання “Украинский народ в его прошлом и настоящем”, Петроград, 1916), був нагороджений Великою Золотою медаллю Російського географічного товариства. 8 вересня 1916 року за наукову діяльність французький уряд нагородив Ф.Вовка найвищою державною нагородою — Орденом почесного легіону.

Величезне значення праць Ф.Вовка полягає в тому, що вони виконувалися відповідно сучасної як на тоді європейської методикі, за науково-обґрунтованими програмами з урахуванням історико-етнографічного районування України.

З іншого боку, листування засвідчує значний внесок М.Грушевського у становлення і розвиток таких важливих галузей знань як етнографія, етнологія, антропологія, історія первісного суспільства, краєзнавство. З епістолярій видно, що М.Грушевський був не лише видатним організатором народознавчих наукових осередків, таких як Етнографічна Комісія НТШ або часописів “Етнографічний Збірник”, “Матеріали до українськоруської етнології”, видань Київського історичного товариства і установ ВУАН, він багато зробив для підготовки кадрів етнографів та антропологів. З цією метою він і залучив до співпраці з НТШ одного з найвидатніших вчених високого європейського рівня Федіра Вовка, який перебував на еміграції в Парижі. За безпосереднім керівництвом М.Грушевського здійснювалися етнографічні і антропологічні експедиції за участю Івана Франка, Федіра Вовка, Володимира Гнатюка, Зенона Кузеля, Івана Раковського. Загальновідомий внесок М.Грушевського у створення згаданої вище енциклопедії українознавства “Украинский народ в его прошлом и настоящем”, в якій була вміщена ґрунтовна етнографічна та антропологічна характеристика українців як окремого етносу.

Листування засвідчує не лише видатну роль М.Грушевського у становленні зазначених вище наук, а й його безпосередню участь у їхньому всебічному розвитку. Адже М.Грушевський великою мірою досліджував питання, які стосувалися етнології. Йдеться насамперед про проблеми походження й історичного розвитку українського етносу, його національної самосвідомості, чисельності і розселення, етнічних меж. Він підкреслював необхідність дослідження культури людності за відповідними історико-етнографічними районами України. Так, у листі до Ф.Вовка від 10 березня 1903 року М.Грушевський писав: “колекція має бути систематичною, себто представлені головні типи кожної епохи... я тільки додаю, що не зле було б дати головніші типи також провінціальні” (Наук. архів Інституту археології НАНУ, Ф.1, №1940). Він брав безпосередню участь у корегуванні етнографічних програм і запитальників, за якими провадилися дослідження, обґрунтовував теоретичні питання щодо методів і об’єктів етнографічних досліджень, зокрема провів за його висловом, “демаркаційну лінію” між етнологією і етнографією — питання остаточно не з’ясоване і дотепер. У працях М.Грушевського, особливо в I томі “Історії України-Русі”, містяться ґрунтовні відомості про культуру та побут людності на теренах України від найдавніших часів. У них досить чітко простежуються поширені в тогочасній етнології концепції, насамперед ідеї еволюціонізму та дифузійнізму.

Щоб зрозуміти розбіжності у поглядах на народознавчі проблеми між Ф.Вовком і М.Грушевським, треба, бодай побіжно, сказати про тогочасний стан етнографічних досліджень в європейських країнах. Наприкінці XIX — початку XX століття термін “етнографія” був рівнозначним поширеному подекуди і дотепер у західних країнах поняттю “антропологія”, тобто науки, яка досліджує не тільки походження людини і її расові особливості, але й культуру та побут. Дещо пізніше, вже в 1920-х роках, в англо-американських країнах виділилися окремо антропологія фізична

і антропологія культурна (соціальна) — остання у сучасному розумінні етнографії в країнах східної Європи. При цьому передбачалося, що багато суто етнографічних явищ досліджувалося комплексно рядом суспільних та інших наук, на перший погляд віддалених від народознавства, зокрема природознавчих. Не випадково багато народів із яскраво визначеною етнічною культурною традицією (австралійські аборигени, американські індіани, айни та ін.) під впливом поширених тоді європоцентристських ідей нерідко вважалися представниками “доіндустріального суспільства” і досліджувалися переважно в поширених у західних країнах музеях природничої історії. Виникнення і формування культури народів визначалося необхідністю функціонування тієї чи іншої етнічної спільності в залежності від природних ресурсів, які знаходилися у її розпорядженні, тобто географічного середовища, виробничих і суспільних стосунків, а в подальшому науково-технічного прогресу. Зрозуміло, що особливості культури, які відтворюють відмінності між народами, залежали не тільки від умов їх існування, специфічних форм трудової діяльності, а й інших чинників, зокрема біологічної організації, навіть антропологічних і психічних особливостей. З цієї точки зору етнічна специфіка може бути об’єктом дослідження не лише народознавства, а й суміжних наук, наприклад, мовознавства, археології (етноархеології), історії первісного суспільства, етнічної антропології. Ці ідеї червоною ниткою пронизують листи Ф.Вовка до М.Грушевського. Таке розширене поняття етнографії, а точніше народознавства (термін більш широкий, тотожний сучасному “етнологія”) за часів Ф.Вовка стає зрозумілим, якщо врахувати, що багато явищ культури сформувалися за часів сивої давнини, в епоху докласового суспільства і певною мірою збереглися (уява про оточуючий світ, вірування, звичаї тощо). З іншого боку, тодішня етнографічна наука лише почала диференціюватися на певні галузі, вона тільки-но виходила зі стану накопичення емпіричних відомостей, і саме Ф.Вовк фактично першим здійснив цілеспрямовані комплексні дослідження людної українських земель. Поза сумнівом на етнографічні праці Ф.Вовка мав місце вплив західноєвропейських шкіл і насамперед ідей еволюціонізму, які набули поширення в усіх країнах після виходу в світ праць Ч.Дарвіна про еволюцію біологічних видів і, відповідно в етнографії, книги Е.Тейлора про первісну культуру (вийшла друком у Лондоні 1871 року, а вже через рік перевидана багатьма європейськими мовами, зокрема російською). Це простежується в постійному намаганні дослідника, у міру можливостей, визначити шляхи розвитку того чи іншого явища культури від найдавніших часів до сучасності.

До речі, ідеями еволюціонізму позначені культурологічні праці М.Грушевського і особливо визначного еволюціоніста, колеги Ф.Вовка по Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі, Максима Ковалевського. Зокрема, виступаючи на відкритті цієї школи, Ковалевський зазначав, що “історико-порівняльний метод стосовно антропології, етнографії і етнології дозволив нам і в галузі так званої доісторії виявити ряд поступових нашарувань”.

Не слід забувати, що етнографія як самостійна галузь знань в Росії та Україні виникла у середині XIX століття в системі географічних наук у зв’язку зі створенням Російського географічного товариства, тоді як на Заході (а Ф.Вовк як етнограф фактично сформувався в еміграції), в його

творчості незаперечливим виявився вплив біологічного аспекту європейських етнографічних шкіл, особливо еволюціонізму. Концепції цієї школи стосовно людської культури передбачали впровадження природничо-наукових методів, розгляд історії людства як єдиного процесу поступового прогресивного розвитку від простого до складного. Звідси зрозуміло стає особлива увага, яку Ф.Вовк приділяв, досліджуючи етнографічні явища і читаючи лекції з народознавства, таким наукам як археологія, фізична антропологія, палеонтологія, історія первісного суспільства. У XIX столітті ця прогресивна течія відповідала уявам про боротьбу з пережитками середньовіччя, кріпосництва, клерикалізмом. Етнографічні дослідження слугували цієї боротьбі. Людина, етнічні спільності стояли в центрі уваги і досліджувалися комплексно з застосуванням методів різних наук як природничих, так і суспільних. Цілком зрозуміло, що різноманітні явища культури можна було всебічно дослідити не тільки шляхом безпосереднього спостереження під час експедицій, а й вивчаючи пам'ятки старовини, давні поселення, легенди і епічні перекази.

Сам Ф.Вовк вважав, що в поняття “антропологічних” наук входять фізична антропологія, палеоантропологія, етнографія і етнологія. Він так висловлювався про виникнення і розвиток антропологічних наук: наука про людину або антропологія могла виникнути лише на основі загального природознавства, геології, палеонтології, біології. В середині XVIII століття виникла антропологія, потім — палеонтологія, передісторична антропологія і лише після неї — наука про людський побут — етнографія і остання в цьому ряду — наука про походження народів, їхню структуру і характер життя — етнологія. Всі вони і складають “антропологічні” науки. Р.Оуен, Ч.Дарвін, П.Брока, Г.Мортільє, Л.Манувріє, Е.Тейлор поставили ці науки у зв'язок з іншими природничими науками і загальною теорією еволюції. Таким чином, погляди Ф.Вовка відбивали побутуючі в перші десятиліття XX століття ідеї єдності людини і природи.

Не меншою мірою на етнографічних працях Ф.Вовка позначився вплив іншої західноєвропейської школи — дифузійнізму, яка намагалася звести розвиток культури до історії її територіального переміщення (“дифузії”, запозичення, міграції). Тобто те чи інше явище, згідно цієї концепції, виникало в якомусь одному центрі, а потім “запозичалося” іншими. Слід зазначити, що з формуванням етнічних спільностей визначалися окремі риси їхньої етнічної специфіки, але вони ніколи не були відособленими, відрубними і недоступними для інших і являли собою динамічну систему, яка постійно змінювалася під впливом різних чинників, насамперед економічних, мали ті або інші відмінності, особливо в аспекті соціальному або професійному. Ці ідеї Ф.Вовк послідовно відстоював у своїх працях. Поза сумнівом і те, що Ф.Вовк дещо перебільшував роль запозичень, особливо коли стосувалося порівнянь української культури з подібними явищами, властивими іншим народам, територіально або генетично не зв'язаними з українцями (американськими індіанцями, народами Африки, ескімосами та ін.). З іншого боку, не можна не помітити впливу на праці Ф.Вовка одного з різновидів дифузійністської “школи” — концепції так званих “культурних ареалів” або “культурних кіл”. Так, зокрема, він зазначав, що зміни форм господарського побуту в Україні йдуть не “з північних культурних центрів”, а з півдня “під впливом загальноєвропейської культури”. По-перше, критиками ідей дифузійнізму взагалі і культур-

них кіл зокрема, давно доведено, що культура далеко не завжди “поширюється” з якихось “центрів”, а отже, зміни форм господарської діяльності народів визначаються не лише територіальними переміщеннями за румбами (південь, північ та ін.), тим більше такі центри не обов’язково виконують роль носіїв “загальноєвропейської” культури. Взаємодія культур відбувається набагато складнішим шляхом і не лише внаслідок урбанізації населення (до того ж вона йшла не тільки з півдня України) і посилення його соціальної мобільності, а й внаслідок особливостей етнічної історії, структури населення, його менталітету. Крім того, з розвитком капіталістичних стосунків в Україні, ці процеси охоплювали й інші регіони, особливо промислові агломерації і великі міста. І, нарешті, давно вже доведена обмеженість дифузійністських концепцій, які заперечують виникнення і формування того чи іншого явища культури за рахунок лише свого внутрішнього розвитку. Адже етноспецифічні риси найбільшою мірою виявляються у регіональному аспекті не тільки залежно від національної структури: скажімо, у традиційному народному будівництві або звичаєвості всіх етносів Полісся (українців, білорусів, росіян, поляків) було більше об’єднуючих рис, ніж в українців цього історико-етнографічного району і, наприклад, Карпат або Півдня. З іншого боку, серед елітарних кіл різних народів, будь-то Полісся або Південь, спостерігалось більше спільного в системі цінностей, моралі, етноспецифічних особливостях взагалі, ніж скажімо, з “плебсом” своєї національності.

Разом з тим, Ф.Вовк висловлювався про необхідність уніфікації методів досліджень, оскільки, за його словами, наприклад, у сучасних віруваннях міститься багато пережитків давньої ідеології: фетишизму, анімізму, антропоморфізму, пізніх культів дохристиянського походження.

Особливо активізувалась етнографічна діяльність Ф.Вовка, коли розпочалося його листування з М.Грушевським, після обрання його у 1899 році дійсним членом і, 1906 року, головою Етнографічної комісії Наукового Товариства ім.Т.Г.Шевченка у Львові. Про його внесок у становлення етнографічної школи на західноукраїнських землях свідчить листування не тільки з М.Грушевським, а й його співробітниками В.Гнатюком і З.Кузелею. Запропонувавши Ф.Вовку у березні 1896 року укласти том матеріалів з етнографії, М.Грушевський констатував повну відсутність наукових кадрів: “не маємо ані антропологів, ані археологів, ані етнологів”. Не визначеною була і сама структура етнографічних закладів та наукових видань. У зв’язку з цим він постійно консультувався з Ф.Вовком, зокрема погоджувався з запропонованим ним і В.Антоновичем поділом народознавчих видань НТШ. “Демаркаційна межа”, за висловом М.Грушевського, між етнографією і етнологією повинна була виявитися в тому, що одні з видань (“Матеріали до українсько-руської етнології”) репрезентували наукові студії та розвідки, інші (“Етнографічний збірник”) пропонували читачеві фактичні відомості з питань народознавства.

У кількох листах йдеться про надзвичайно важливу на той час теоретичну статтю Ф.Вовка “Дещо про теперешній стан і завдання української етнології” (надруковану у “Матеріалах до українсько-руської етнології”, 1899, т.1), в якій було подано оцінку тогочасного стану етнології, визначені завдання і шляхи її розвитку. В цьому ж часописі публікувалися і створені ним програми наукових досліджень в галузі народознавства і збирання відомостей з культури та побуту. Ф.Вовк вперше в українській

етнографії здійснив принципи комплексних досліджень, адже до нього найбільша увага приділялася переважно усній поетичній творчості.

У листах йдеться й про методичні принципи Ф.Вовка, які стосуються порівняльних досліджень, аналізу етнографічних явищ у їхньому розвитку, уваги до соціально-економічних факторів і їх впливу на особливості культури. Ще більшою мірою вони знайшли відбиття в його працях. Зокрема, не можна не погодитися з думкою Ф.Вовка, висловленою на початку ХХ століття про те, що “національні костюми вважали за щось дуже стале, за одну з форм виявлення народної індивідуальності, вбачали в них одну з національних “святощів”. Новіші успіхи порівнюючої етнографії примушують дуже сильно розчаруватись щодо цих ілюзій, доводячи з кожним днем все певніше, що так звані “національні” костюми зовсім не такі національні і не такі сталі, як це думали раніше, а якраз уявляють собою пережитки старих мод, запозичення тощо, які змінюються дуже часто, залежачи не стільки від географічних та етнічних умов, скільки од соціальних”. І сьогодні злободенною залишається теза славетного вченого про те, що при дослідженні культури і побуту важливо врахувати історію цивілізації “щоб не приймати за етнічні різниці тільки різниці рівня культури”.

Листування показує, що високий професійний рівень народознавчим студіям Ф.Вовка в Україні забезпечили впроваджені ним науково-обґрунтовані програми збирання етнографічних матеріалів та їх систематизації. Його програмами і різноманітними запитальниками користувалися не лише ті, хто брав з ним безпосередню участь у польових експедиційних дослідженнях, а й чимало кореспондентів, представників місцевої інтелігенції і науковців. Вони не лише використовували програми Ф.Вовка, а й всебічно допомагали йому у розробці маршрутів, пошуках інформаторів, збиранні етнографічних та антропологічних матеріалів.

У листуванні багато йдеться про відкриті Ф.Вовком Мізинську палеолітичну стоянку, за яку у вересні 1912 року на Міжнародному антропологічному з'їзді у Женеві його було нагороджено премією Кана. Кілька листів торкалося підготовки Ф.Вовком до видання узагальнюючої фундаментальної праці з культури та побуту українського народу — “Етнографічні особливості українського народу”, яка вийшла друком російською мовою у II томі петроградського видання “Украинский народ в его прошлом и настоящем” (1916 р.). У цій праці, пізнавальне значення якої важко переоцінити, автором з позицій сучасної йому народознавчої науки, наведено всебічний систематизований нарис українського народу за відповідними історико-етнографічними районами України і його антропологічна характеристика. У ній розглянуто найрізноманітніші види господарської діяльності українського народу (мисливство, рибальство, скотарство, хліборобство, промисли та ремесла), знаряддя праці, засоби пересування, типи поселень, народне будівництво, одяг, їжу і харчування, особливості громадського та сімейного побуту, вірування, звичаї і обряди, народні знання. Ця праця, поза сумнівом, визначала місце і роль українців у колі високорозвинутих європейських народів, вона сприяла піднесенню їхньої національної гідності і навіть за часів, коли ім'я славетного вченого всіляко замовчувалося, була чи не єдиним джерелом українознавства.

Листування між М.Грушевським і Ф.Вовком спростовує поширену серед дослідників думку про те, що М.Грушевський нібито “не сприймав

критику”. Зокрема, в наведених листах міститься багато зауважень Ф.Вовка до I тому “Історії України-Русі”, праці “Київська Русь” та ін. Йдеться про недоцільність коригування М.Грушевським обрядів, вміщених в оповіданнях арабського дослідника Ібн-Фадлана, сумнівність перекладу на інші мови аутентичних зразків фольклору, наведених М.Драгомановим, безпідставність “викрапкування” так званих “сороміцьких пісень” та ін. Ф.Вовк зауважував М.Грушевському про перебільшення ним значення “лінгвістичної палеонтології”, вказував на необхідність дослідження українських колоній за Дунаєм. Кілька “прикрих помилок”, за словами Ф.Вовка, стосувалось проблем історії первісного суспільства, зокрема побутування різних тварин у мадленську епоху, виготовлення знарядь праці тощо (лист Ф.Вовка від 25 жовтня 1910 року). Цікаво, що в зазначеному листі Ф.Вовк просив у М.Грушевського вибачення за численні зауваження, на що той відповів: “Не вибачаю! Жалкую що ці зауваження не надійшли на п’ять років раніше”.

Величезна заслуга М.Грушевського, як і Ф.Вовка, полягає у створенні фундаментальних фондів та колекцій народознавчих музеїв — НТШ у Львові, Київського історичного, Імператорського музею ім.Олександра III у Санкт-Петербурзі. Нарешті, завдяки титанічним зусиллям М.Грушевського про українську науку почали знати в світі. Підкреслюючи необхідність популяризації досліджень НТШ за кордоном, в лютому 1897 року він писав Ф.Вовку, який перебував тоді на еміграції у Франції: “Зробили отже добре діло, спопуляризовавши етнографічну карту (розселення українського народу, складену Гр.Величком — *В.Н.*), могли би отже зробити ще більше популяризуючи кілька видно в приступних для Вас видавництвах наукових і загальних нашу роботу наукову. Не велика вона, знаю, і ведуть її за для рівнодушності або малодушності більших сил наукових українських в українській справі національній (за дуже малими винятками) сили поки що в науки невеликі переважно, але ведуть її завзято і з гарячим почутєм національним, хочаби якусь наукову фірму для нашої ідеї виробити, і ся робота тоді набере повної її своєї важності, як про неї, розумієть ся — з критичного справедливого [боку], буде пригадуватись неустанно світові західньому, і через Європу — і обгородженим китайським муром вищим сферам російським і польським і всяким иншим”. Навіть наведені факти свідчать, що діяльність М.Грушевського в галузі етнографії та інших народознавчих дисциплін була спрямована на піднесення рівня української науки і розвій громадсько-політичного життя тогочасної України.

Листування засвідчує й досить значні розходження між Ф.Вовком і М.Грушевським, які інколи набували конфліктних форм у поглядах на об’єкт етнографічних і етнологічних досліджень, спеціалізацію тих або інших народознавчих видань. Ф.Вовк, набувши у Франції високого професійного рівня, справедливо наполягав на необхідності більш чіткої спеціалізації часописів НТШ.

У багатьох листах йдеться про боротьбу за створення українського університету і участь М.Грушевського у роботі Вищої російської школи суспільних наук у Парижі. У листі від 28 лютого 1903 року він писав: “Не охочий я до гастролей, але думаю, що інтерес національний трохи в тім єсть і для нього годиться і по російськи читати”. Хоча згодом в своїй “Автобіографії” він зазначе, що “надії на популяризацію українства від-

читами мало справдилися; молодь російська інтересувалась питаннями економічними і політичними, а українська історія і українство для неї були речами мало цікавими...” Приїхавши до Парижа за рекомендацією Ф.Вовка, М.Грушевський домовився про видання “Малої історії України” французькою мовою.

Значну увагу у листуванні після 1905 року, коли М.Грушевський переніс свою діяльність до Києва і очолив Українське наукове товариство (1908 р.), приділено участі Ф.Вовка у виданнях згаданого товариства (“Записках...”, часописі “Україна” та ін.). Особливо цікавили М.Грушевського всесвітньовизнані відкриття Ф.Вовка в галузі археології, передусім мізинська палеолітична стоянка. В середині 1910-х років листування стає епізодичним у зв’язку з арештом М.Грушевського (1914 р.) і активізацією його громадсько-політичної діяльності як Голови української Центральної Ради та Президента УНР, а, з іншого боку, з погіршенням стану здоров’я Ф.Вовка і його смертю у червні 1918 року.

Листування між Ф.Вовком і М.Грушевським є важливим джерелом дослідження складних соціально-політичних умов тогочасної України, яке дозволяє об’єктивно і неупереджено визначити їхню роль у науковій діяльності і громадсько-політичному житті. Як зазначалося, листування між М.Грушевським і Ф.Вовком охоплює 145 кореспонденцій, в тому числі 73 листи М.Грушевського (знаходяться в Науковому архіві Інституту археології НАН України, ф.1, В/1904 — В/1997) і 72 листи Ф.Вовка (зберігаються у Центральному державному історичному архіві у Києві, фонд 1235, оп.1, №389). Хронологічно вони охоплюють період від квітня 1895 року до травня 1913 року. Листи непогано збереглися. Вони написані на доброму папері: М.Грушевського, як правило, на стандартних бланках НТШ або Українського Наукового Товариства; листи Ф.Вовка позначені місцем мешкання, у Парижі або Санкт-Петербурзі. Переважну більшість становлять власне листи, незначний відсоток — картки, телеграми, записки. Деякі кореспонденції М.Грушевського написані іншими особами, але ним завірені.

Більшість наведених листів друкуються вперше, крім 17 епістоляріїв, які були опубліковані нами у часописі “Родовід” (1997, №15). Загальні відомості про листування М.Грушевського з Ф.Вовком були наведені О.Франко в ряді публікацій, якій упорядники висловлюють щирю подяку за фахові консультації. Багато труднощів викликало зіставлення епістолярій за системою лист-відповідь, оскільки не всі листи датовані. Всі кореспонденції репрезентовані повністю, навіть якщо їхні положення не можуть бути сприйняті однозначно сучасним читачем. Авторське написання збережено, за винятком окремих фонетичних норм (“його” — замість “єго” в листах Вовка). Для пропущених, непрочитаних або скорочених слів вживані квадратні дужки [...], назви часописів подано в лапках. Упорядкування листів, написання передмови, підготовка довідкового матеріалу і коментарів здійснено Всеволодом Наулком, комп’ютерний набір — Ю.Філіповою.

Упорядники висловлюють щирю подяку працівникам архівів, в яких зберігаються наведені епістолярії.

*Всеволод НАУЛКО,
член-кореспондент НАН України*

1895

№ 1. Лист М. Грушевського

[Львів, перша половина 1895 р.]

Високоповажаний Добродію!

Хоч не з видження, то з імени знаємо один одного, принаймні я
 мов приступаю до справи.
 Я тепер повню обов'язки редактора деяких видавництв
 Товариства ім. Шевченка і в сій справі звертаюсь
 до Вас. Чи не були б Ви ласкаві переробити
 (щоб се не був тільки переклад) Вашої розправи
 про українське весілля для "Записок"? І окрім того
 взагалі як би що мали чи матеріалу, чи розправ —
 просимо, одинока умова — щоб раніш як у нас вийде
 з друку не було де інде друковано.

Високоповажаний Добродію!

Хоч не з видження, то з імени знаємо один одного, принаймні я Вас, тож без передмов приступаю до справи.

Я тепер повню обов'язки редактора деяких видавництв Товариства ім. Шевченка і в сій справі звертаюсь. Чи не були б Ви ласкаві переробити (щоб се не був тільки переклад) Вашої розправи про українське весілля для "Записок"? І окрім того взагалі як би що мали чи матеріалу, чи розправ — просимо, одинока умова — щоб раніш як у нас вийде з друку не було де інде друковано.

Поки що товариство не має великих фондів для плати гонорару. Місцевим співробітникам платить Товариство поки що по 20 гуль[денів] аркуш (та й то не всім), але я би старавсь для Вас особисто підняти ту цифру, скільки будуть дозволяти фонди товариства.

Я виїжджаю зараз до Росії, просив би ласкаво відповісти на адрес: Владикавказ, пр[оф.] М.Грушевському. З огляду на російські порядки я просив би дати в відповіді адресу якусь, по якій я міг би відповісти з Росії, а також при підписі ужити псевдоніма — най буде скажем Лупулеску.

При сій нагоді зкладаю своє глибоке поважання, з яким і зістаюсь
Михайло Грушевський

Рукописи надсилаються на адресу Товариства.

P.S. Чую, що має бути конгрес інтернаціональний річний в справах національних утисків, десь в Брюсселі. Відомости маю дуже недостатні, тож не можу зорієнтуватись. Чи не вважали б Ви потрібним, аби й наша народність була делегатом заступила, <..?>, і чи не могли би Ви взяти такого обов'язку, якби мали за допомогу на подорож від земляків?

Ще раз поручаюсь Вашій ласкавій пам'яті.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1968.

№ 2. Лист Ф.Вовка

Порт-Джойнвіль, 20 липня 1895 р.

Port-Joinville (Ile d'Yeu, Vendée) 20 jull. 95

Високоповажаний Добродію.

Дуже і щиро дякую вам за Ваш ласкавий лист. Він підійшов до мене якраз коли я сам хотів написати до Вас, щоб заслати Вам коротеньку бібліографічну замітку про антропологічну справу уміщену у останньому №-рі Київської Старини і тим хоч трохи сповнити мій обов'язок до “Зап[исок] Тов[ариства] Им[ені] Ш[евчен]ка”, обіцяний і Вол[одимиру] В[оніфатійовичу] і небіжчику Гладилловичові, аж тоді ще коли думав їх зачинати. Та от як бачите... Коли ж нема часу — розриваючись оттут коло усякої праці... і тепер кажу Вам відповідаючи на Ваш лист, що хочу і мушу зробити усе що можу — тільки дайте трохи часу.

Щодо весілля, то се річ найбільше затяжна. Діло, бачите, у тому що як сами Ви кажете містить переклад ніяково... та й сам не хочу... переробити-ж — се значить далеко побільшити і справді таки переробити, полагодивши багато деяких помилок і т.і. Я й сам мав се на меті як писав, коли може Ви чули, небіжчику Василю Никипоровичу і до того хотів би додати до статті (або книжки коли хочете) і усі рукописні матеріали з яких я користувався. Тільки ж подумайте скільки на се усе потрібно часу?.. У мене нового порівнявчого матеріалу позбиралось вже трохи не стільки ж, скільки було, та з тієї пори скільки вже нового друкованого набралось... Оттим то я й хочу подождати ще трохи, та як спроможуся коли місяців по 2 або з вільного часу то тоді й зроблю. А якщо Товариство матиме спромогу видати то я й з дорогою душею...

Тепер же у мене є от що: 1) Ігрища межю сели у давніх слов'ян і українські весільні звичаї; 2) Постриги у давній Русі і інших слов'ян; 3) Холера у народних оповіданнях; 4) Народне знаттє (народна лічба,

землемірство і інші знання); 5) Звичай возити мерця на санях. Окрім того я збираю матеріалів до студій про деформацію черепів на Україні і до другої студії про українську хату, обійстя і начиння. Ся остатня му- сить бути початком систематичної битової української етнографії, кот- рої я хотів би віддати решту мого циганського життя як що доведеться де небудь зачепитись так щоб не приходилось завше думати про те що їстимеш завтра, коли не сьогодні ж увечері... і ще окрім того я вже тро- хи не 2 роки як збираюсь написати статтю про теперішній стан і мету української етнографії особливо задля тов[ариства] ім.Шевч[енка].

Як бачите чимало... і матеріял увесь зібраний і упорядкований лежить по картонах у шухляді — бракує тільки одного — часу!.. Най- скоріше мабуть напишу про сані й про постриги. Саней Вам не дам, бо тут треба малюнків, то до того і не дуже цікаве. Постриги ж оддам Вам зараз-же як напишу тільки-ж не знаю як зробити з Вашою умовою?.. Діло бачте у тому що я прочитав вже реферат про се у Societe des Tra- d[itions] Populaires (по коротких замітках і мушу віддати статтю у Re- vue, а що ж як Ви мені її затримаєте на кілька місяців?.. Тим часом напишу і статтю про українську етнографію... А інше усе знов таки ра- дий би був вам віддати якби не задержали, щоб я зараз же міг друку- вати по французькому або по англійському (Игрища межю села оддам мабуть у "Folk-Lore"). Узятись же до праці не можу раніше як у осе- ні, вернувшись до Парижу (бо се як бачите я пишу з Ile d'Yeu) бо тут у мене і книжок немає і знов таки часу (бо тепер перекладаю на російську мову Доісторичну археологію Niederle).

Таким побитом я Вам обіцяю зробити усе що зможу. Вас же я давно хотів просити от про що: чи не траплялося Вам по Ваших літо- писних і архівних студіях чого про ігрища і особливо постриги. Я вже питавсь за се В.Б. але він відказав що нічого не зна, чи не знаєте часом Ви? Дуже б Вам за се дякував. У Парижі нема навіть Полн[ого] Собр[а- ния] Рус[ских] Летоп[исей] — що ж я робитиму?..

За конгрес — я й сам ще нічого докладного не знаю. Розпита- юсь, — там у мене приятелі є між антропологами — і як що се варт чо- го небудь то чому б і не вдатись. Про се напишу окрімно.

Дуже багато де про що хотілось би ще з Вами побалакати, — та нехай вже як встрінемось. А чи не думаєте Ви часом коли небудь і на захід вдатись, хоч би і до Парижу. З погляду археологічного се б було не те що варто, а просто таки неодмінно потрібно...

Якщо схочете що написати, то пишіть хоч Інні Нікандрівні Ше- болдаєвій, сюди ж таки, просто: Ile d'Yeu, Vendei, France передати Л-ві. А поки що дякую Вас ще раз і дуже прошю не забувати дуже Вас шану- ючого

Лупулеску

№ 3. Лист М.Грушевського

Львів, 2 серпня 1895 р.
20.VII(2.VIII).(18)95

Високоповажний Добродію!

Сими днями одержав я ласкавий лист Ваш і звертаюся знову з поводу його.

Primo, з поводу замітки антропологічної (розумію про реф[ерат] Гильченка). У нас в “Записках” (кн.IV) було спроводання з поводу того реферату, але так як ви не обмежитесь тільки тим що подаєте зміст, а або критично його приймете, або доповните, тож радий буду тій замітці дуже. Якщо не вислали в Львів, то прошу ласкаво сюди її прислати, бо тепер друкується 3(VII) кн[ига] “Записок” і всі манускрипти приходять до моїх рук.

Secundo — взагалі про Вашу участь. Діло бачте таке, що я поставив задачею розширити наукові видавництва Товариства, і для нас такий чоловік, що при своїй науковості не має ані російського страху не що иньше, як тільки інтерес громадсько-національний. Я просив би, коли ласка, дати знати — що платить “Revue des Traditions Popu[laires]”, “L’Anthropologie”, “Melusine” etc.

Тоді б можна було б справу так поставити: те що з поглядів матеріальних чи куртуазійних (хоч сі здасть ся не зв’язують так дуже наукову братію) Ви будете друкувати в часописах чужих, звольте рівночасно (значить умова, щоб в чужих часописах стаття з’являлась лише кілька місяців старійше, відпадає, хоч застається прохання, щоб в чужих не виходила скорше, як у нас) дати нам до друку; такі праці товариство може оплачувати невисоко, а все ж. А те, що товариство зможе відповідно, в порівнянню з чужими видавництвами ремунерувати, то вже буде або виключно в тому друкуватись, або в чужих лише через якийсь час з’являться. Ітак, я просив би Вас, коли буде у вас яка робота поспівати, ласкаво мене звіщати за неї, давши знати як велика, чи потребує малюнків, чи вільна, чи вже куди вперед обіцяна; а я відповідно стану фінансів вже буду уважати (фінанси наші подають надію, що будуть збільшатись).

Так от просячи пробачення за таку мою надоїдливість, такий спосіб трактування річи я предлагаю на Вашу ласкаву розвагу.

Тепер останнє — про Ваші питання. Про постриги є кілька текстів для періоду давнього (пізнійше я їх не пригадую) — в Іпатській і Лаврентській. Про ігрища окрім класичного текста Початкової літописи, є ще оригінальні антиципації його в т.зв. Переяславській і Густинській літописи. Як що Ви сього не маєте, прошу написати, я вишлю виписки охоче, тільки пізнійше, в осеці, бо тепер сижу на хуторі і прію над иньшими питаннями, до яких забрав книжки. Питаєте, чи не збираюсь на захід? Рада б душа в рай, а поки що я — тільки почтова

шкапа, що возить і воду і підводу, і про таку розкіш (що до часу) може лише марити. Не забувайте!

З глуб[оким] поважанням

Мих.Грушевський

НАНА НАН України, ф. 1, № 1904.

№ 4. Лист Ф.Вовка

[Париж, серпень-вересень 1895 р.]

Обіцяного реферату про працю Гильченка не послав через те, що вона вже вийшла цілком (досі у Київ[ській] Стар[ині] і у Д<..?> з'їзді було тільки “предварительное сообщение”). Тепер вернувшись до Парижу я вже знайшов її у бібл[іотеці] Антропологічного Товариства і незабаром напишу і пришлю. Проф. Анучин бувши тут улітку казав мені (то що я й сам думав) що вона не варт багато...

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.452.

№ 5. Лист Ф.Вовка

Париж, 4 жовтня 1895 р.

85, Boulw. Port-Royal, Paris 4 жовтня 95

Вибачайте дорогий і дуже шановний Добродію, що не відповів Вам зараз же на Ваш ласкавий лист. Вийшло се через те що він піймав мене вже не на Ile d'Yeu, а у дорозі, бо прийшлося мені зробити сей рік дуже чималу подоріж. А потім роздумавсь ще й про те що якось і вільнійш буде Вам писати до Львова ані у Владикавказ і тим більше що відповідаючи прийдеться торкнутися часом і того до чого іностранный рос-с[ійський] цензурі й діла нема.

Спасибі Вам і дуже велике спасибі за усе що кажете за мої праці з погляду української науки. Але з того що Ви пишете далі, бачу що Ви зовсім не знаєте у яких обставинах мені доводиться працювати. Питається що платять “Revue des Trad[itions] Pop[ulaires]”, “Melusine”, “Folklor”, “l'Anthropologie”? Нічогосінько! І не тільки мені а й нікому... “l'Anthropologie” платить тільки за одну бібліографію (а не за статті) по 10 сант. Се — 5 австрійських геллерів за рядок — от і усе. Тільки ж пересічно виходить що у кожному числі мого друкується не більш як франків на 30 — себто виходить по 15 фр. на місяць. “La Grande Encyclopedie” платить теж 10 сант. і друкує франків на 30-40 у рік. От-то й усе. Пишу ж я туди як бачите зовсім не з матеріальних і навіть не з куртуазійних поводів, а тільки за для того щоб хоч потроху заводити українську працю до загально-європейської науки, щоб якомога частійше нагадувати людям що є на світі Україна і щоб добитись признання її коли не у політиці то хоч у науці. І по правді Вам кажучи, не мало таки радію коли у кінці кожного року у азбуковних покажчиках послідніх №№ цих видань бачу кілька стрічочок чисел коло слова Ук-

raîne. Поки ми діждемо що наші наукові праці читатимуть по українському, нам треба самим іти назустріч до європейської науки і прямувати до того щоб у неї нас приймали як своїх. Се на мій погляд дуже варт того щоб попрацювати хоч-б і дурно.

Заробляти ж науковою працею можна було б мені хіба у Болгарському Міністер[ському] Збірникові або й у нашій Київській Старинці (хоч і під 10-ю псевдонімами). Болгарці навіть і платили мені добре (200 фр. за аркуш) — та що ж будете робити коли не можна. Ви самі здорові знаєте що наукова розправа не пишеться з голови, як яка-небудь стаття до часописі, на неї треба часу та й часу — пока то того матеріалу назбираєш, поки перевіриш його, поки подивишся скрізь куди слід — скільки того часу мине? (А поки ж воно напишеться та поки його надрукують?.. Болгарський збірник наприклад держав мої статті по 1½ року — бо книжки не виходили. Та й “К[иївська] С[тарина]” теж, коли не більше). А їсти треба!.. От через теж то й виходить що гудуватись приходиться не з наукової праці, а вибачайте на цім слові з чорт-зна чого. От панських дітей вчу як що знайдуться (се найбільше), пишу кореспонденції у Київське “Паскудство” — карб. 25 — на місяць заробу, тепер от ціле літо сидів, та ще й добрих пів-зими сидітиму — перекладаю чеський підручник доісторичної антропології на московську мову по 10 карб. за аркуш і т.і. Хоч трохи — та зараз... А як вирвеш де небудь яку годинку то, хоч втомлений вже, кидаєшся до своїх шпаргалів, а там дивись знов треба бігти: опись маєтку якомусь комерсантові на французьку мову з російської перекладати — за ніч та за день та ще за ніч франків з сотню можна заробити — і те-же таки зараз... як тут вдержатись — ну й кидаєш шпаргали й берешся перекладати мерщій... а українська наукова праця лежить собі у шухлядці, як і лежала. Та оттак то!

Таким побитом, як бачите, про заробляння науковою працею поки що нічого й балакати... Се стане можливим хіба тоді тільки як коли небудь прийдеться опинитись у інших обставинах, чи тут чи де небудь. Кілька років назад як був Вол[одимир] Бон[іфатійович] за кордоном ми багато переписувались про се: він радив мені перебраться жити до Львова, писав навіть, що коли він сам перейде туди то може буде змога заснувати музей і що він має надію що коло того музею знайдеться і мені що робити. Я дуже на то згоджувавсь і радий-би був. Через рік чи що О.Барвінський і неб[іжчик] Гладилевич писали мені чи не згоджусь я приїхати до Львова щоб бути помічником редактора у “Ділі”. У той час я саме працював коло своїх весільних звичаїв і не вилазив з Bibliot[heka] Nationale, а до того праця у політичній часописі, та ще й не самостійна і посеред боротьби 2-х сторониців, котрі на мій погляд обідва йшли зовсім не туди куди треба — усе це перелякало мене і я не поїхав. Тепер, торік оце, неб[іжчик] Драгом[анов] писав мені що у їх у Головній Школі закладається катедра етнографії і географії, котру можна повернути на етногр[афію] і антропологію і радив послати свої папери у міністерство. Я послав; мені тутешні антропологи (Mortil-

let і Наму) надавали таких рекомендацій що кращого й не видумавши... а тим часом там вітер повернувся на москвофільство, Драгом[анов] вмер і я оце думаю вже писати щоб хоч папери мої вернули. Макс[им] Ковалевський радить мені їхати до Росії та, посидівши рік-другий тихенько, шукати доцентури — та тільки мені здається що він занадто вже оптимістично дивиться на теперішні російські порядки і я йому кажу нехай він попереду сам вернеться на свою катедру до Москви — і т.і. Як бачите поки що мрії та й годі.

Виходить нарешті значить таке що погодитись нам з Зап[иска-ми] Тов[арства] ім.Шевч[енка] на заробітних основах, як Ви міркуєте, — себто заробляти науковою працею дома, а не по чужих кутках — не вийде, бо й по чужих кутках я заробляю зовсім не науковою працею.

Ображуватись тим що Ви так се питання ставите — нічого, слід тільки хіба Вам дякувати за те що думаючи про працю Ви не забуваєте й про чоловіка, а треба брати діло так як воно є. Якщо скінчу хоч одну працю — зараз же дам Вам її по українському (давши попереду звістку, як Ви бажаєте у своєму листі), а там чи зараз-же, чи трохи згодом (як до праці) як що треба буде пускатиму й по французькому чи там по якому. (Тут оце улітку був Neger секрет(ар) Віденського Антропол[огічного] Товар[ства], і запрошував давати укр(аїнську) і російську етнографічну бібліографію до їхніх Mitteilungen). Якщо буде змога що заплатити — то візьму й подякую, а ні, то й так дам...

Як що можете зробити мені виписку з Густинської літописі про ігрища то зробіть будьте ласкаві і надішліть. Спасибі казатиму. Виписка ж з Переяславської у мене є. Та невже ж таки нема нічого по актах або що? Повинно б бути... А мені конче треба б було знайти місток між тими ігрищами і теперішніми, котрі не звідки-ж узялись як з тих...

Ну будьте здорові, не забувайте. З великим пошануванням і подякою.

Ваш Хв.Вовк

От ще якби ласка Ваша, чи не передрукували б ви з Франкового “Життя і Слова” мої запитання надсилати мені звістки про те “правлять головки” у дітей новонароджених на Україні, чи ні? З України я вже маю відповіді а з Галичини ще нема й однієї. “Зоря” і інші галицькі часописи не схотіли передрукувати, мабуть того що у радикальному Франковому органі була надрукована. То що ж я маю робити коли народовського фольклору нема ще?..

Засилаю Вам разом одбитки з “Grande Encyclopedie” з статейка ми про Київ, Харків, Куліша, Костомарова. Згадайте у бібліографії.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 462.

1896

№ 6. Лист М.Грушевського

[Львів, до 1896р.]

Високоповажаний Добродію!

Вибачайте, що загаявся з відповіддю на лист Ваш, що чекав мене у Львові — по приїзді захорував був, та й тепер не зовсім ще.

Передо всім дякую за ясні відомості про Ваші відносини грошево-літературні. Після сказаного поновляю прозьбу друкувати всі розправи або тільки у нас або рівночасно у нас і по чужих часописях. Я ж з свого боку обіцяю, що статті залежуватися не будуть, особливо, якщо Ви будете сповіщати за кілька тижнів, що тоді от дістану статтю таку й таку велику. Цілком признаю популяризацію нашої науки в Європі, і прошу, і про наші видання пхати по змозі звістки, але не забувати й потреби підпирання своїх видавництв.

А ми — по змозі раді дякувати.

Про переїзд Ваш до Львова не раз знімалася мова. Казали, що можна б Вам забезпечити гульд[енів] сталого заробітку річно коло видань і товариств, але не знаю, чи се можливо для Вас. Звісно, можна зароблять ще перекладами etc., як і заробляете, але Львів не Париж. Що ж до боротьби сторонництв, то в товариствах можна робити, не виходячи в ті партійні відносини.

“Записки” т.VII і “Етногр[афічного] зб[ірни]ка” т.I послано Вам на Ecole l’Anthrop[ologie]. Пошлю отсе ще Вам дещо з свого та гостинець від Каманина на Boul. P[ort]-Royal. Як бачите, оповістку Вашу про голівки надрукував. Прошу сказати Вашу думку про “Етногр[афічний] збірник”. Поки що виходитиме по 1 т. річно, хоч старатимусь як скорше перейти на два томи, а “Записки” з р. 1896 думаю пускати по 6 кн[иг] річно.

Посилаю виписку з Густинськ[ого літопису]. Як бачите, це XVII в., значит може Вам бути мостком. А в актах таки річи трапляються рідко і я собі не пригадую. Звістку Густин[ського] літ[опису] повторяє і Синопис (ст. 54, вид. 1823 р.), в більш книжно-церковній стилізації.

З Києва ще от яка справа. Там переконані, що Вам було доручено перекласти “Поработенный народ” по французькому і кошти на видання послано, а через мене передали певну квоту на розсилку. Але я не знаю — чи дійсно так, і чи Ви маєте французький переклад? Сповістіть, щоб знав, чи посилати на пересилку. Будьте здоровеньки! Буду ждати від Вас.

Щиро прих[льний]

М.Грушевський

Мій поклін д.Шеболдаєвій — ми колись, пригадую, стрічались.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1958.

№ 7. Лист М.Грушевського

Львів, 27 січня 1896 р.
15(27).І.1896 р.

Високоповажний Добродію.

Давненько, ще в осени, писав я до Вас в ріжних справах, та ма-
буть Ви того листа не одержали, що не обізвались на мої питання. На-
в'язуючи до того Вашого листу, питав се я Вас, скільки б Ви уважали
потрібним мати для себе регулярного заробку, аби переїхати до Львова.

Далі, питав я Вас з поручення киян, чи було видано французь-
кий переклад “Порабощенного народа”. Кияни певні, що було, я запев-
няв, їх що ні, і власне знову вони мене в сій справі питали, бо переда-
ли певну суму на розсилку сього перекладу по редакціях. Будьте ласка-
ві, поясніть мені сю справу.

Писав я також, що як би що надіслали нам, то певне найскорше
було б уміщено. Як можете бачити, “Записки” виходять тепер доволі
регулярно, й праця Ваша не залежалася б.

Посилаю Вам одну відповідь на Ваше запитання. Посилаю ще фо-
тографію з лубочного образка “райської птиці” дуже шановного у сек-
тантів чорноморських, прислав його Дикарев.

Бувайте здоровенькі! Щиро прихильний,

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1905.

№ 8. Лист Ф.Вовка

Париж, 31 січня 1896 р.
85. B^d Port-Royal, Paris 31 січня 1896

Високоповажаний Добродію,

Не знаю власне у якого сірка вже й очей позичати... Одібрати Ваш
лист я одібрав, та як закрутивсь у цій парижській метелиці то аж і досі
не відповів. Поки аж ось уже другий лист надійшов!.. Що маєш робити
з тутешнім життем: з усіх боків тебе смикають, що часу треба кудись
бігти щось робити, а час летить і летить: не вступи і оглянутись. Оттим
то і науковими працями ніяк не одроблюсь... Оце як скінчу свій пере-
клад (і досі ще не скінчив) то тоді вже візьмусь і зараз же надішлю.
Поки ж що ціми днями може увірвусь як небудь щоб дати Вам рецен-
зії на праці Гильченка і Барона де Бая (Prehistorique en Ukraine).

Що до перекладу французького “Порабощен[н]аго народу” то він
вийшов ще аж у липні... і кияне не помилились кажучи Вам що він
вийшов (я заслав кілька примірників кому міг). Давно вже він розісла-
ний і по редакціях (французьких, англійських і італіянських часопи-
сів). До російських я не послав, бо не знаю чи треба — мені про се ні-
хто не писав. Грошей на се у мене вистачило і буде ще щоб ще де-куди
послати: як же ж Ви маєте які гроші на се, то придержіть у себе, бо
прийдеється платити Франкові за німецьке виданне, а на се вже у мене

мабуть недостатить... На усякий случай напишіть мені скільки Ви маєте щоб я міг рахувати. Та от ще чи не допоможете Ви мені як небудь у зносінах з Франком... Чудний він чоловік: за усе хапається, скрізь кидається, усе почина і не кінча нічого. Почав друкувати німецький переклад “Пораб[ощенного] Нар[ода]”, прислав мені половину вже надруковану, а далі й замовк... хоч ти йому що хоч кажи!.. Казав що се через свою [га]білітацію на доцента... Після того і доцентура десь ділася і виборча кандидатура почалась і луснути вспіла... а від його хоч-би тобі стрічечка. Коли може стрінетесь з ним скажіть йому будьте ласкаві чи не скінчить він вже цієї бідолашної брошюри?! Та й часопись його “Житте і Слово” щось неначе сховалась... принаймні до мене не приходить.

Дивує мене й то що Ви не одібрали “Nation orgprimee”. Я писав Кузьмі (вона в Женеві вийшла) щоб Вам послав. Сьогодні пишу знов йому щоб послав Вам хоч з десяток, а поки що посилаю зараз пару примірників які маю у себе.

Дуже дякую Вам за виписку з Густинської літоп[исі]. Вона мені дуже здається, дарма що у ній не багато більше ніж у Переяславській. Спасибі і за картку про “правлення головки у дітей” — цього матеріалу по троху набирається, хоч ще й далеко до того щоб можна було що небудь сказати.

“Етнографічний збірник” Ваш дуже цікавий і дуже добре впорядкований. Подам незабаром про його звістку у “Anthropologie” і “Rev[ue] des trad[itions] Populaires”. Що ж до прилученої до його Етнографічної Програми, то треба казати правду — вона мене не дуже вдовольняє. Зроблена вона очевидячки по програмі: Югозап[адного] отд[ела] Р[ос]сійського Географ[ического] общества що ми уложили удвох з А.А.Русовим ще аж у 1873 році... але-ж се було 23 роки назад! З тієї пори Етнографія у Західній Європі і особливо у Америці сягнула геть-вже далеко і тепер вже такої програми навіть і показати вже нікому не можна, хто має хоч трохи науковий погляд на Етнографію. Правда що ми на Україні з своєю Етнографією і досі ще далі небіжчика Чубинського не пішли, але ж треба вже коли-небудь пійти. Питання антропологічні треба було просто залишити: вони не варт нічого і кілька б Вам не надіслали матеріалу по цім питанням, їх усе одно треба буде викинути, бо такі річі як зрост, цвіт очей і волосся і т.і. мають вартість тільки тоді як вони зроблені науково — се-б то міряючи, прирівнюючи до відомих зразків і т.і., се-ж може зробити тільки фаховий чоловік а не такий за для яких пишуться програми. Розділи про <..?>, одягу, страву і життє — найслабійші в усій програмі; Етнологія у їх перемішана з folk-логом і відповідач замість описання хати і її частки дасть Вам повірки про хату, замість описання рибальського або мисливського начиння — напише що рибальство є у доброму або нікчемному стані; про еволюційні погляди на котрих тепер держиться уся етнографія — нічого вже й казати: їх і сліду немає. Те ж і у звичаях; весілля опишуть Вам, та тільки так що ви знатимете що бувають на весіллі і дружки й бояре і каравай — та й годі, а того що Вам треба ніхто Вам не скаже бо йому й у голову не прийде що се треба. Мені ся річ досить знакома... Задля

свої весільної праці я тільки й мав що те що було записано по моєї власній програмі. У питаннях релігійних і того гірше. На питання: які погляди має народ на бога і святих? — матимете те ж що й Чуб[инський] мав: “Въ Гадячскомъ уезде народъ имеетъ о Боге превнятное понятие”. Тільки-ж добре було Чубові що він не задумувався навіть і друкувати таки відповіді... а тепер воно вже трохи ніяково... у загалі — програма ця має характер дуже старинний і зовсім не науковий (окрім може народної літератури де усе та ж щось видно). Вибачайте на слові — а кажу те що думаю. Кажу ж се тільки за для Вас, а не за для того щоб кого-небудь образити і печатати цього звісно ніде не стану... Нехай буде хоч так — аби було, а усеж-таки користь з цього буде і велика. Погляди-ж свої на теперешній стан нашої етнографії як я Вам казав, хоч виложити у статті, котру давно вже обіцяв Вам.

Ех, якби Ви подивились які тепер річи по етнографії американці видають... Оце ціма днями я одібрав (як кореспондент Націон[ального] Музея <..?> я одбіраю усі їхні видання) книжку William'a Rockhill'я — Notes on the Ethnology of Tibet, або другу — prof. Otis Mason'a The Origins of <..?> ... Що за роскіш, як розумно і як широко задумано і як гарно видано. Та що — вже американці... от Ви вже мабуть бачили велике видання Vystava ceskoslovenska u Praze або хоч боснійський “Гласник”... Се ж уже наші славяне, а як у їх гарно виходить. Коли ж вже ми розживемось на таке?!

Про те що Ви питаєтесь який би мені зарібок потрібний був у Львові — не можу Вам поки нічого сказати, не знаючи найперше які умови життя у Вас (що коштує помішкання з 3-4^х хат, їжа, і інше...) Хоч я й не раз бував у Львові а цього нічого не знаю. Те що Ви писали (600-700 р.) дуже не багато — за се й одному не прожити не те що у двох, та ще посилаючи що небудь і у Київ дітям. Напишіть, коли Ваша ласка, як там у Вас життя — чи не дуже коштовне — тоді може що небудь й видно буде. Поки-ж що — не сей рік принаймні я вже зв'язаний... Та й узагалі з моїми книжками (та й колекцій є трохи — я собі зібрав дещо доісторичного) не дуже то легко знятись з місця. Одначе треба і коли б що трапилось підходяще то може б і знявся — та от-же не трапляється... Ну а до того ж треба знати й те за яку іменно працю можно було б мені у Львові узятись: чи була б вона хоч трохи відповідна і тому що я знаю і тому чого хочу... Ну спасибі Вам і будьте здоровенькі. Не забувайте дуже Вам прихильного

Хв.Вовка

Маю де що у Вас спитати по етнографічній часті, та нехай згодом. Чи не доводилось Вам бачити у львівських колекціях костяних сокір отгаких як оце*. Як що є то добудьте будьте ласкаві мені малюночок.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.365.

* Додається схематичний малюнок.

№ 9. Лист М.Грушевського

Львів, 12 лютого 1896 р.
12 (II н.ст.) 1896

Високоповажний Добродію!

Дякую Вам передо всім за думки, висловлені про “Етнографічний збірник”. Тільки мушу признатись, що иньшого суду для програми й я не сподівався — як значить ся в передмові, вона має чисто практичну мету, а що треба було якусь програму дати, аби інтерес до збирання підштурхнути, то й роздано було людям програми чужі готові для орієнтування, й зложено сю. Я держуся тієї засади, що треба йти наперед, хоч би спотикаючись і падаючи, бо то одинокий спосіб, аби люди ходити навчились. А як стати відразу на становищі перфекціонізма, то ніколи в нас нічого не буде. Але як би Ви були ласкаві зробити якусь програму, спеціальну чи ширшу, ми завше її будемо раді видруковати.

Й редакцію збірника взяв я на себе — властиво не так редакцію, як завідування ним, аби та справа не зіставалась в проекті і desideria. Щодо пропозиції перебратись сюди, то я й сам відчуваю, що умови не дуже користні; щоб прожити в двох дуже ошадно треба може 1200 гульденів річно, але думаю, що Ви б не потрапили. Функції, що мали бути для Вас — се редакція матеріалів етнографічних і поміч в редакції “Записок”, при тім і трохи коректури. Але головно, що тепер заносить ся на будування власного будинку товариства і я думаю що тепер товариство буде держатись за кишеню.

Але от що — чи не взяли б Ви на себе переглянути надіслані товариству матеріали етнографічні, вибрати те, що годиться, зробити до них порівняння з матеріалами вже виданими, словом — приладити до друку? За се Вам, великою охотою заплатим; аби тільки ся справа йшла скоро. Напишіть, будьте ласкаві зараз.

“Nation opprimee” власне просять заслати до редакцій не тільки заграничних, але й виднійших російських часописей; але як би се зробило Вам трудність, то можна послати російське видання на пересилку я маю всього 15 рублів.

Костяних сокирок бачити мені не доводилось. За брошюру Франкови пригадавав кілька разів і ще пригадаю. Як би що мали до нього, то могли б мені написати. “Житє й Слово” в непевности все ще щодо дальшого істновання; кн[ига] VI має вийти десь скоро.

Дай Боже здоров'я! Щиро прихильний

Мих.Грушевський

P.S. Я написав, що Товариство буде правдоподібно держатись за кишеню але це не належить до видатків за наукові праці — я маю осібний бюджет в Товаристві. Тільки присилайте! Фонди наші ростуть.

№ 10. Лист Ф.Вовка

Париж, 21 лютого 1896 р.
85. В^d Port-Royal, Paris 21 лютого 96

Дорогий Добродію,

На сей раз щоб швидче відповісти довгого листу Вам не писати-му, а тільки одпишу про що найбільше потрібно.

І лист і картку Вашу одібрав. Дещо зробив вже, а дещо зараз же зроблю. Про рос[ійські] часописі написав вже Кузьмі щоб він послав Вам пів-сотні примірників французьк[ого] перекладу — щоб він у Вас був на всякий случай — може трапиться передати на Україну або дати книгареві...

Щодо впорядкування етнографічного матеріалу то на се я пристаю з великою охотою. Тільки попереду мушу сказати от що:

Перше — місяців мабуть на троє ще я маю стільки строкового діла, що боюся братись за що б не було нове, бо інакше можу скрізь спізнитись і тільки людей позводити... Друге — чи вистачить на се моєї ерудиції?.. Як що до звичаїв, вірувань, забобонів і т.і. а також (і найбільше) етнографії життя (антропології, етнології, будівлі, одежи, їжи, праці), то тут я у себе в хаті і не хвалившись можу сказати що се моє діло. Що ж до казок, пісень і іншої усякої народної словесності — то се вже інша річ... Коло цього я коли й поравсь то дуже не багато — і тут ще чимало вчитись треба — тим більше що у цьому ділі ані системи ані методу навіть ніхто не виробив (Lang дав тільки загальний напрямок та й годі). Подивившись сюди-туди звісно можна буде що небудь зробити — а усе таки на се часу вже піде більше. За се коли й візьмусь (а у Вас таки мабуть як і скрізь по нашій етнографії цього іменно і найбільше) то тільки хиба коли більше вже нікому. Франко мабуть міг би зробити краще від мене, коли б він хоч що небудь робив систематично і не хапаючись на усі боки...

Третє — як би не вийшло у нас з Вами, а особливо з Вашими рутенцями якого непорозуміння у деяких поглядах? Роздивляючись Ваші “Виймки з джерел до історії Укр[аїни]-Р[усі]” я звернув увагу і, вибачайте на цім слові, — був таки здивований, побачивши що Ви знайшли можливим викинути з оповідання Ібн-Фадланового про похорон у Русів кілька рядків дуже великої культури історичної ваги (стор.44) наведених не тільки у Grehu’a але навіть у Бестужева-Рюмина, писавшого теж за для студентів, коли не за для середньої школи... та ще й під московською цензурою. Не можу сховати од Вас того що мені здалось би дуже важким поводитись таким робом не тільки з історичними текстами а й з етнографічними матеріалами і я швидше зрікся б їх порядкувати ніж насмівивсь цензурувати їх з погляду хоч морального хоч релігійного, хоч навіть патріотичного (бо кажучи Вам по правді я вряд чи став би робить і примітку і на стор. 42^{ої}). Як би я наприклад став поводитись принципами русинської “моральності” то мені прийшлося-би викинути трохи не більшу половину усієї моєї праці про українське весілля у котрій принаймні у сто раз більше усяких сороміцьких

річей аніж у викинутих рядках Ібн-Фадланового сонету і котрої ні одна з 2^х коли не більше десятків рецензій не полічила <..?>. Дуже прошу Вас вибачити мене і не ображуватись моїми закидами <..?> я тільки хочу висловити Вам свої погляди щоб запобігти усяких непорозумінь... Я міг би узятись до Редакції тільки на умові абсолютної наукової самостійності, звісно приймаючи при цьому на себе усю літературну одвічальність і оставляючи своє ім'я на обложці або у передмові — коли треба буде. Мені здається що моєї двадцятирічної праці літературної досить за для того щоб не ждати од мене чого небудь безтактного.

Знайдеться й ще чимало до чого у чому треба б було теж умовитись. Так наприклад мені здається дуже шкідливою заведена тепер мода друкувати фольклорні річи заховуючи усі деталі не тільки фонетики а навіть локальної вимови і запобігаючи за для цього <..?> системи усяких дашків і інших ознак друкарських. Не кажучи вже про те що се робить виданне незмірно важким з коректурного погляду і зовсім недоступним за для чужоземних вчених, навіть і таких що знають по українському — се не варт нічоґісінько і за для тієї мети, за для котрої робиться. Ні один хоч трохи дотепний філолог або лінгвіст — не здається на записи зроблені людьми не маючими спеціальної за для того освіти. Виходить що се тільки марна праця і мені здається що се треба б було краще зовсім залишити, оставивши звісно лексичну сторону без усякої зміни. Фольклор — одно, а лінгвістика друге. Окрім того треба-б було подумати про те щоб видавати етногр[афічні] матер[іали] не як прийдеться а хоч у якій небудь системі — хоч би оттак наприклад як друкуються вони у болгарському “Сборнику за народни умотворенія” (хоч ся система мені не дуже подобається — занадто філологічна: там-бо тільки філолог і та і <..?> і ні однісінького етнолога). Чи не краще б було зовсім виділити з “Записок” усю етнологію і видавати Етнологічний збірник додавши туди ж і антропологію і палеонтологію чи передісторичну археологію. (Так принаймні роблять американці і німці у виданнях Smithsonian. Инст., “Archiv fur Anthrop[ology]” і “Zeitschrift fur Ethnologie” і “Mitteilung der Anthrop[ology] Gesellsch[aft]”). Бо правду кажучи у “Записках” тепер така мішанина що кожний лякається і не хоче пренумерувати, думаючи що добре як хоч раз у 2 роки буде яка стаття по його спеціальности. (Чи не балакали у Вас коли про те щоб кожна секція видавала свої праці окрімно?)

Багато де про що треба б побалакати — та се вже нехай удруге. Тепер же добре було б якби (якщо Ви згоджуєтесь на мої умови) надіслали мені хоч принаймні спис того що Ви маєте, щоб вибрати на книжку котра могла б бути готовою до друку місяця через 4 (не ранійше), не забувши сказати про кожну річ скільки вона візьме місця. Я ж поки що подумаю трохи про систему як різні річи можна було б упорядкувати, та роздивлюсь що у мене є (бо у мене окрім весільного матеріалу знайдеться може й ще дещо, а після вакацій буде дуже багато і дуже цікавого).

Бувайте здорові і не забувайте щиро Вам прихильного

Хв.Вовка

№ 11. Лист М.Грушевського

Львів, 5 березня 1896 р.
5.III.1896

Високоповажний Добродію!

На жаль, Ви вгадали — матеріяли в нас все суцільно словесности переважно, лише три весілля невеликих і один календарик, танця маленький (є ще маленька стаття про дітей, але вони вже взяті до перегляду). Як бути з ними? Не думаю, що б ті весілля Вам надобились при Ваших вимогах. Чи вислати?

Що до свободи цензурної, то Ваші страхи даремні; “Етногр[афічний] Зб[ірни]к” є наукове видання, значить не в'яжеться поглядами чемности. Що до моїх виїмок, то як значить ся в їх передмові, друкувались вони в часописи “Учитель” призначеній для народної школи; тим все сказано; що до примітки на с.42, то мій патріотизм так далеко не сягає; про се оповідання писав Котляревський в своїх погребальних обичаях; і його аргументи про неправдоподібність переконали мене, чи справедливо — иньша річ.

Що до спеціалізації “Збірника”, то трудно її перевести, бо не маємо ані антропологів, ані археологів, ані етнологів. Одначе як би Ви піднялися уложити осібний том етнологічний, то він міг би вийти осібним томом, хоч і в тій же серії. По тій самій причині не можливо докладна спеціалізація “Записок” тепер. Я маю план спеціалізації віддавна, але... — може колись, часом. Чи Вам послати ці матеріяли?

З глуб[оким] поважанням

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1908.

№ 12. Лист Ф.Вовка

Париж, 13 березня 1896 р.
85. Bd Port-Royal, Paris 13.III.96

Високоповажаний Добродію,

Вибачте що потурбую Вас дуже поспішним проханєм. Не знаючи адреси проф. Шухевича я дуже просив би Вас спитати його у якій іменно стороні Галичини була знята ним фотографія похорону на санках уміщена торік у “Зорі” і якому місяці була вона знята? Як би можна було прислати мені одбиток самої фотографії то я б дуже за се дякував, бо по репродукції у “Зорі” не можна навіть розпізнати чи то літо чи зима, не видно також чи одчинена труна чи то на неї лежить що, не кажучи вже про одягу і інше. Як що можна просив би одповісти швидче, бо ціма днями мушу отдавати статтю до друку а також і малюнок.

Заздалегідь кажучи Вам велике спасибі прошу не гніватись за турбацію.

З великим поважанням

Хв.Вовк

Чи не могли б Ви здобути мені хоч на кілька днів “Науки” Наумовича (вихід у Відні) книжечку за іюнь 1889? Дуже треба. Зараз верну.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.370.

№ 13. Лист М.Грушевського

[Львів, 1896 р.]

M.Theodore Volkov
Paris (France)
85 Boulevard
Port-Royal

Фотографію пошлю свою, а то у Шухевича нема готової, жду тільки “Науки” про неї. Завтра поговорю з бібліотекарем, і пошлю разом з нею, а як не буде, то саму фотографію. Знято її в серпні, труна закрита, а ставлять на неї під час літньої кутю й хліб, що несуть за покійником (тризна); за тризною йдуть плачки.

За “Етногр[афічні] матер[іали]” напишу Вам трохи пізнійше, мушу побачити виділових.

Щиро поважаючий

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1956.

№ 14. Лист Ф.Вовка

*Париж, 13 березня 1896 р.
85, B^d Port-Royal, Paris 13.ІІ.96*

Високоповажаний Добродію,

Одібрав Ваш лист і дуже радий що питання про чемність і інше може бути улагоджене. Щодо матеріалу, то я знаючи у якому стані є тепер наша етнографія і не сподівався багато більшого. Але з тим що знайдеться у мене і що я маю надію добути з України од своїх кореспондентів — мені здається що сей рік можна буде спорудити книжки зо дві: одну видати наприклад у Серпні, а другу у кінці або у початку Січня того року. За для першої — я написав би вступну статтю про теперешній стан і задачі української етнографії і дав би свої матеріали про рибальство на Дунаї у Добруджі (те що не увійшло у мою статтю “Русскія колоніи в Добрудже” у “Київськ[ий] Старині” (і яку частину з моїх матер[іалів] до етнографії життя зібраних у Бердичевському пов. ще аж у 1871 р. Як що сього буде мало то можна додати ще яке небудь з тих весіль, що я маю трохи не на цілий том. (Окрім того у мене є ще ціла колекція короваїв і інших весільних річей Ястребова. До їх можна б написати пояснення, узявши їх з моєї праці і з статті самого Ястреб[ова] у “Rev. des Trad. Pop.”). Решту можна доповнити тим що є у Вас і деякими виїмками про Україну з німецьких часописів і іншими Miscellanea, бо я вважав би потрібним заводити у збірник і таки виїмки дуже за для нас цінні і цілком загублені за для нас по мало відомих ча-

сописах як “Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn” і т.і. У кінці можна б додати ще й початок детальної етнографічної програми.

На другу книжечку я сподіваюсь мати вже добрий матеріал з України. Мій щирий приятель дуже освічений і жвавий хлопець* що робить тепер свої студії у тутешній Ecole d'Anthropologie, поїде у літі додому у Чернігівщину і ми тепер виробляємо вже з ім детальний план і програму того що він має там опрацювати за се літо по етнографії. Як добрий фотограф і не аби якій маляр він зуміє при таких обставинах назбирати чимало і іменно того чого нам найбільше треба і так як треба. Ще раніше я сподіваюсь мати од однієї своєї приятельки технічно-етнографічний опис чернігівського гончарства. Окрім того думаю попросити ще декого. У мене здавна було вже кілька кореспондентів по весільним звичаям, а тепер ще з'явилось чимало з поводу питання про здавлюванне головок у дітей і інших. Знаючи що у кого питати я й сподіваюсь що матеріалів назбираємо досить і досить доброго; так що на той рік може можна буде вже подумати і про 3 або й 4 книжки на рік (більше не треба) а також і про більше етнологічний характер видання. Сподіваючись також що можна бути добути й децю з Галичини, особливо як що Ви доручите се декому з Ваших слухачів що їхатимуть у літку на села.

Таким побитом, матеріал, здасться мені, буде у нас забезпечений. Що до його обробляння, то я знов такі кажу що може паралелі і інше до чистого фольклору і не будуть мати особливо с початку, дуже великої наукової ваги, але далі се налагодиться — звісно коли й Ви допоможете мені наприклад книжками, котрих у мене нема.

Отже ж як що Товариство й Ви Добродію згоджуєтесь передати на тих умовах що я писав першу усю редакцію “Збірника” цілком до моїх рук, то я берусь за се з дорогою душею і прошу зараз же прислати мені усі матеріали які маєте.

При сьому я хотів-би:

1) Щоб на сей рік не побільшувать ні формату ні товщини книжок; видати не більше двох (як написано угорі).

2) Щоб мені забезпечено було принаймні чотири великих малюнка (у цілу сторону) або відповідне число маленьких до кожної книжки якщо не можна більше. За дуже рідкими виїмками малюнки мають бути зроблені пером (за для цинкографії, котра коштує дешевше ніж фототипія).

3) Мати хоч 10 гульд[енів] за кожную книжку на малюванне пером з фотографій того чого я не зможу намалювати сам.

4) Щоб заголовки і оглави збірника були друковані окрім українською також і по французькому, як се роблять чехи у їхньому “Česko-mu Lidovi”.

5) Щоб мені застережено було право мінятися збірником з якими я знайду потрібними виданнями і посилати примірники деяким вченим, товариствам і окрімним особам.

6) Щоб мені посилалась хоч одна (друга) коректура.

* Йдеться про П.Рябкова.

Нарешті ж, позаяк Ви сами балакаючи про мої літературні праці, починали завше розмову про заробіток, а тут окрім часу і праці доведеться ще робити чимало видатків на пошту і особливо на книжки, то я думав би що слід би було щоб Товариство визначило мені на се яку допомогу. На сей рік мені б здавалося досить 30 гульд. місячно (що виносить як раз половину того про що Ви писали мені у одному з останніх листів), починаючи хоч би з часу висилки мені матеріалу. Як би се було можливим то я просив би Вас дуже почати з того щоб у лік цих грошей пошукати мені по букіністах "Lud Polski" O.Kolberg'a, без котрого як Ви сами знаєте й ступити не можна (у мене є тільки "Lud" Seria VI Krakowskie częsc 2a і Seria VIII, Krakówskie częsc 4), а також постарайтесь добути з Києва збірник Рудченка (казки) і Дешко. Не кажу вже про те що не тільки у мене а навіть і у цілому Парижі нема Рус[ских] Нар[одных] Сказок Афанасьєва!..

Ото, здається поки що й усе, а про дрібніше буде час побалакати й потім. Бувайте здоровенькі і одпишіть докладно.

З великим поважанням

Хв.Вовк

От ще трохи не забув. Скажіть будьте ласкаві Грицеві Величкові (вклонившись йому од мене дуже низенько) щоб прислав мені два примірники карти етнографічної (Один я оддам до Антрополог[ічного] Тов[ариства] зробивши при цьому невеликий реферат про значінне цієї карти). Як же що се не від його залежить, то сами добудьте. Слід би було також послати до Географічного Товариства і у Museum d'Histoire Naturelle, або ще краще мені щоб передати до Антропологічного Музею у Jard[in] de Plantes бо як послати у Museum, то воно піде до бібліотеки, а не у Музей і не буде виставлене на стіні, і ув аудиторії на лекціях.

Чи я добре адресую Вам свої листи?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.371.

№ 15. Лист М.Грушевського

*Львів, 31 березня 1896 р.
1896, 31/III*

Високоповажний Хведір Кіндратович!

Я не відповідав Вам за "Етног[рафічний] збірник", чекаючи засідання виділу, а потім знову зайшли випадки, що багато чого змінили: міністерство сей рік не дасть нам нічого, і се разом звело бюджет сьогорічний з 7 на 4 тисячі, з тої причини прийшлося зменшити де в чім план видань etc. Наслідком того сего року вийде лише один том "Етног[рафічного] Зб[ірника]" (вже заповнений), а про два томи можна буде думати хіба на р.1897. Відповідно тому позволю собі предложити Вам такий план:

Чи не підніметесь Ви уложити том материялів етнологічних, обсягом 10-12 арк., що мав би вийти весною р.1897: за роботу редакційну Ви дістали б 100 гульд[енів], а за материяли Вами зібрані, ще додаткову

плату невелику від аркуша (5-10 гульд[енів]). Малюнки можуть бути, але в сумі видатки на ілюстрацію не повинні б перейти за 40-50 гульд[енів] на книжку поки що коректу дістанете, і для обміну екземпляри. Частину грошей, яких 50 гульд[енів] товариство могло б заслати Вам ще сього року.

Відповідно прийнятій програмі в сій том мають увійти лише матеріали, з коментарем, порівняннями і всяким апаратом. Статті, огляди etc. належать до “Записок”, і за них матимете осібну ремунарацію. Квестинарі, програми можуть увійти в “Збірник”.

Хтів би знати Вашу думку?

З глїб[оким] поваж[анням]

М.Грушевський

Адрес мій — або на університет, або rue Dlougosh 5.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1909.

№ 16. Лист Ф.Вовка

Париж, 5 травня 1896 р.
85, V^d Port-Royal, Paris 5.V.96

Вибачайте, Високоповажаний Добродію, що спізнився оттак з одповіддю на лист Ваш. Заклопотаний був дуже, та до того й у листі Вашому не було нічого такого щоб вимагало дуже швидкої одповіді.

Що ж, жалко і дуже жалко що сей рік прийдеться обмежитися тільки одним томом Етнографіч[ного] Збірника. Та як інакше не можна то що ж робити...

Будемо втішатись хоч тим що на 1897 р. матеріалу буде більше і з його можна буде зробити кращий вибір. Уложити етнологічний том на весну того року я згоджуюсь і на усі умови, про які Ви пишете, пристаю, хоч може і торгуватимусь ще трохи за те щоб побільшити книжку на яких 2 аркуші, — бо матеріалу буде багато. Сподіваюсь що після цього тому може діло налагодиться на стільки щоб зробити вихід “Етногр[афічного] Збірника” більше регулярним і щоб моя праця у йому стала більш відповідною моїм бажанням — уложити один який том і бути редактором періодичного етнологічного видання — се річ за для мене дуже не однакова з якого хоче погляду... Та й до діла сталого і зтяжного чоловік інакше й береться, ніж до діла випадкового... Ви не можете цього не розуміти.

Ну та се вже нехай на далі... а тепер стало быть, як я кажу, за том на весну 1897 я беруся і се діло Ви можете мати за скінчене. Матеріали і малюнки надішлю мабуть у самому початку 1897, бо найбільша їх маса прийде ув осені. Одначе якщо у Вас буде що таке що не влізе у той том що Ви маєте випустити тепер, то посылайте мені — може що прийдеться до мого матеріалу (особливо з дрібноти) а окрім того буде більше часу щоб роздивитись і обробити. До того я думаю надіслати Вам щоб надрукувати у цій же книжці невеличку спеціальну програму за для деяких питань етнографічних.

Грошей у Вас питатись цього року мабуть не стану а от про що дуже б просив Вас то се про книжки. У мене (та не тільки у мене та й у усьому Парижі) нема O.Kolberg'a. Чи не могли б Ви як небудь спитатись по антикварних Buchhandlung'ax, чи не можна купити по okazji хоч окрімних томів подешевше. Якби можна, то зробили б мені дуже велику ласку хоч потроху скупуюючи їх за для мене ("Lud" VIII Krakowskie część 4 i Seria VI Krakowskie część 2 я маю). Окрім того чи не змогли б Ви мені добути "Wisła" варшавську і початку "Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej" — се може теж можна б було як небудь по okazji купити. Так отже коли Ваша ласка, та коли Виділ схоче зробити мені на се невеликий кредит — то постарайтесь, Ви розумієте що мені без цього як без рук.

Окрім того я дуже просив би Вас добути мені "Словарь російсько-український" Уманця і Спілки усі томи які вийшли (окрім I-го А-К, котрий я маю). Написав би сам до Левицького, але мені сором йому і у вічі дивитись, бо й досі не можу діслати йому кінця статті що дав ще позаторік. А з "Зорею" мені його не присилають, та добре й роблять, бо краще зразу мати зброшюований том, щоб обробить у політурки.

А тепер ще от що. Вийшла оце у Вас Етнографічна карта України-Русі Величка. Не кажучи вже про те що треба б і мені її мати, здається мені що се річ дуже поважна і що ми маємо великий інтерес її яко мога розповсюдити і щоб про неї яко мога більше заговорили у науковій літературі. За для цього я дуже радив би зараз же заслати кілька примірників у Париж. Мабуть краще усього було б заслати їх мені а я б вже тут їх роздав. Найперше 1) до Париж. Антропологічного Товариства — се вже треба безпремінно через мене, бо я причепившись до цього сам презентую її і зроблю дотичний реферат (се у нас звичай такий є) у котрому розкажу про те що таке Україна і українці, чому їх нема на карті Ріттиха, а є на польських картах і т.і. 2) до Антропологічного музею у Jardin des Plantes 3) до Париж[ського] Географіч[ного] Товариства (я дуже у добрих відносинах з теперішнім Президентом його Наму і постараюсь теж щоб вона була представлена у засіданні); 4) Професору Георг[афії] и Етнографії у Ecole des Hautes Etudes H.Gaidoz'ові (він зробить про неї рецензію у Revue Critique); 5) до Національної бібліотеки; 6) до бібліотеки Institut'a (Academie des Inscriptions) — Президент Schlumberger мій дуже хороший знакомий і реферат про карту буде вміщений у Bulletins цієї Академії. 7) Як що Величко не послав, то нехай пошле карту своєму професорові Dubois, а то й я можу передати. Окрім того добре було б дати по екземпляру Леже, Наму і до Ecole d'Anthropologie (се не усе одно що Societe d'Anthropologie *)*(у "Revue l'Anthropologie" реферат я сам зроблю). Усього значить, лічучи й мене, треба б було 11 примірників. Се кошт чималий — я знаю — але се треба зробити щоб про цю карту а з поводу її й про нас говорили — і що небудь знали, бо інакше може років через 5 хто-небудь де-небудь згадає — та й годі... та й то ще коли німці згадають. Так от же ж постарайтесь <..?> щоб не скупились і послали карти — бо

як ми сами про се не постараємось то й до віку люде будуть тільки очима лупать як їм казатимеш про Україну.

Ну понаписував Вам такого що буде на цілий тиждень і читать і робить, як що схочете. Бувайте же здоровенькі і не забувайте дуже Вам прихильного

Хв.Вовка

Був тут зять Волод[имира] Бониф[атійовича] Терхен і оце недавно ще Сем. Кузм. Горб-Ромашкевич — обідва казали що на осень Влад[имир] Бониф[атійович] мабуть виїде за кордон і може приїде й сюди. Се мене дуже втішає, — аби приїхав, то вже куди схоче поїду щоб побачитись. Оце мабуть вже років з 20 як не бачивсь!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.373.

№ 17. Лист М.Грушевського

*Львів, 17 листопада 1896 р.
5(17).XI.96*

Знову прийшов лист з Київа: просять щоб французький переклад був посланий до російських видатніших часописей, а також до найвищих урядовців (міністрів etc.).

З глуб[оким] поважанням

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1906.

1897

№ 18. Лист М.Грушевського

[Львів, початок 1897 р.]

Високоповажний Добродію!

Пишу до Парижа, не знаю, чи сей лист Вас дійде, бо від вас не мав давно.

Передо всім дякую за прислані брошюри. Дані — *in medias res*. Час би приступити до реалізації Етнольогічного Збірника. Я Вас повідомляв в своїм часі, що Виділ прийняв в загальних рисах проект збірника. Один з членів виділу взяв на себе купити дещо з Кольберга і послати, не знаю — чи зробив.

Тож прошу в тій справі ласкаво повідомити — чи збірник приготований і коли б міг зачатись друком.

З глуб[оким] поважанням

Мих.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1910.

№ 19. Лист Ф.Вовка

Париж, 24 лютого 1897 р.
85, B^d. Port-Royal, Paris 24 лютого 97

Високоповажаний добродію,

Справді таки давно вже не писав до Вас і знову таки через те найбільше що не знав чи вернулись Ви вже до Львова, тим більше що на свій останній лист не мав од Вас відповіді.

Що до Збірника, то він і готовий — і не готовий: себто усі матеріали зібрані, треба тільки дещо додати і дещо передивитись, а також аж 2 добродії дали свої праці у московській мові то прийдеться ще й перекласти — не багато, але не легко бо йдеться про такі річи про котрі ще ніхто не писав ніколи по нашому.

Зміст буде такий:

Передмова — моя

Археологічні здобутки Хвойки у Києві — моя

Рибальство українське на Дунаї — моє

Гончарство у с.Олешні у Чернігівщині — Могилянського

Матеріали до української будівлі:

А. с.Полошки у Чернігівщині — Могилянського

В. Стара церква у Малині на Волині — моє

Весілля у Гадяцькому повіті з Полтавщини — О.Гриша.

Українська колонізація Сибіру — Dr. Талько-Гринцевич[а]

Збірничок весільних пісень М.М.Максимовича

Програма до збирання весільних звичаїв

Програма до етнографії життя

Дрібні річи

Показчик Explication des dernière

} мої

Щодня сподіваюсь одібрати матеріали про святих Дикарева і дещо з Галичини від Кордуби, котрі давно вже обіцялись. Якщо надійдуть то може змінять трохи зміст. А те ж якби у Вас що знайшлось з Галицького матеріалу (бо мій як бачите увесь чисто український) підходящого то те ж добре було б додати (тільки не folklore).

Найбільше можуть задержати Хвойківські здобутки. Діло у тому що Вл[одимир] Боніф[атійович] передав мені що привезе матеріал (найголовніше свій реферат) сам ув осені, а Покровський обіцяв надіслати помірки знайдених Хвойкою черепів: а тепер В[олодимир] Б[оніфатійович] замість Парижу опинився у Римі і досі мені ще нічого не прислав, а Покровський загубив десь свої дописи — і оце тепер тільки пише з Відня що знайшов і зараз виоила... і се б усе нічого, а найголовніше те що у присланому мені витягу з дневників Хвойки багато дечого бракує і через те я мусив написати щоб мені дещо роз'яснили і т.і., а відповіді ще не маю. У в усякому разі сподіваюсь що більше як на місяць або півтора діло не загаїться.

Боюся дуже що прийдеться з Вами дуже торгуватись із-за малюнків... Що будете робити коли у їх уся сила, бо без їх і текст нічогосінько

не варт. А до того таки й гріх же справді й не покористуватись тим що є. Хвойка один мені прислав аж 14 величезних фотографій (in folio) таких хороших що аж тут усі роти роззявляють... Що-ж подякувати хіба та й подождати поки Бобринський, що купив усю колекцію Хвойкину, видасть?! Вже, на мою думку, коли пішло на те, щоб своє було, то грошей жалувать нічого, а треба швидше видавати щоб випередити Бобринського... Поки він там по московському збереться, а ми вже й видамо по українському. Тим то я, сподіваючись на Вас, навіть і не показую їх у “Anthropologie” (Зостерегаючи собі надрукувати їх там упісля), бо там і з руками візмуть — аби дав! То от-же. Як що Ви думаєте що й у Вас добре зроблять то я зашлю Вам ці фотографії (не усі, одначе) а то може чи не зробити нам кліше тут? Тут фотогравюра обійдеться у форматі “Етногр[афічного] Збірника”, або хоч і трохи більшому франків по 20 за кожну. Ну, а й окрім Хвойки — ще будуть маленькі... і досить багато цинкографій (чертежів, планів etc.) — що робити... або видавати по своєму або до людей іти, то по французькому, аби не в Москві.

Не хотілось би мені цього видання Збірником звати, краще було б: Матеріали до русько-української етнології (тільки не етнології) — так якось поважнійше було б... Як вам здається?

За обіцянку про Кольберга — спасибі, досі ще не було нічого. Та Кольберг бачите річ затяжна і так-то вже зразу потрібна, а от Словарь Уманця і Спілки, що при “Зорі” виходить, про котрий я Вам писав, то річ така що й зараз здалась би, бо без неї інколи як без рук... Я писав Вам що у мене перший випуск є вже (А-К 1893) а дальших немає, а якби Ваша ласка прислати то велике б спасибі сказав.

Ото ще проханне. Як що можна пішліть обідва випуски “Етнографічного Збірника” в Троицкосовское — Кяхтинское отделение Приамурскаго Отдела Императорского Русского Географического Общества в г.Троицкосовскъ Забайкальской области. Вони Вам пришлють свої видання (не дуже мудрі — а усе таки!..).

Мабуть Ви вже одібрали спасибі за Етнографічну карту од нашого Антроп[ологічного] Товар[иства] у Парижі і од Антроп[ологічної] лабораторії “Jardin de Plantes”. Дві других оддав Gaidoz'ові у Ecole des politiques і у Ecole des Langues orientales.

Треба б конче ще Леже послати бо усе таки він у College de France показував би її.

З щирим поважанням

Хв.Вовк

Про карту я мав відчит у “L'Anthropologie”. Відказав усе що слід було і все таки вдалося настільки зацікавити що мені тут же предложили надрукувати у “Bulletens” не тільки мій виступ а й reduction самої карти. Скажіть про це Величкові. Окрім того буде й у Anthropologie замітка. Величка хвалитиму дуже, а “Просвіту” за Андрейчина вилаю. А знаєте чом я досі про карту відчиту не мав? Через те що збори у нас бувають з 4-ої години, а при вечірньому світлі ся карта з етнографічною робиться топографічною. Так і Величкові скажіть.

Чи не були б Ви ласкаві передати оціх 2-х фотографій до “Зорі”. До збірнику вони не йдуть бо се буде трохи на політику звертати, а у “Зорі” як раз добре буде. Се шинок і школа у Селі Мечebilівці Изюм[ського] пов. у Харківщині. Я б їх так і поставив рядком підписавши що читачі можуть сами догадатися котрий з ціх будинків школа, а котрий шинок... На жаль одне кліше було розбите і фототипії зробити не можна. Як що у Вас не знайдеться нікого хто б зробив дотепний малюнок з ціх фотографій — то верніть їх мені, я тут знайду.

А перед “Зорею” я дуже винний. Ще Левицькому я послав свою подорож до Бойків, а кінця й досі не даю — ніколи, от як одроблюся трохи то надішлю.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.375.

№ 20. Лист М.Грушевського

[Львів, початок 1897 р.]

Високоповажний Добродію!

Мабуть я того листа не дістав, що на нього не відписав, бо вся літня кореспонденція десь загинула, бо инакше собі не пригадую.

Словарь я сказав Вам вислати, “Етногр[афічний] Зб[ірник]” пошлеться до Троїцкосовска. А ргоро сього: зробили отже добре діло, спопуляризувавши етнографічну карту, могли би отже зробити ще більше, спопуляризуючи кілька видно в приступних для Вас видавництвах наукових і загальних нашу роботу наукову. Не велика вона, знаю, і ведуть її за для рівнодушности або малодушности більших сил наукових українських в українській справі національній (за дуже малими винятками) сили поки що в науці невеликі переважно, але ведуть її завзято і з гарячим почутєм національним, хочаки якусь наукову фірму для нашої ідеї виробити, і ся робота тоді набере повної її своєї важности, як про неї, розуміть ся — з критичного справедливого, буде пригадуватись неустанно світові західньому, і через Европу — і обгороженим китайским муром вищим сферам російським і польским і всяким иньшим. Ми не пожалуємо розіслати десятки примірників наших видавництв, не пожалуємо оплатити працю остаточно літераторів, які б піднялись від часу до часу реферувати українську справу в більш розповсюджених часописях, але для сього потрібно чоловіка, що стояв би в стичности з тими кругами, а Ви як найбільше до того надається. Дуже Вам то кладу на серце, високоповажний земляче, і прошу над тим подумати і можливе зробити (в кругах російських, неважаючи на “абсолютну заборону”, наші видання наукові здобувають собі потроху терен, і вже стоїм в обміні з цілим рядом поважних інституцій, почавши від Академії наук петербурської).

Не дивуйтеся сьому й иньшому. Ви маєте перед собою горизонти европейські і призвичаїлись, і несвідомо, міряти все европейською мірою, а нам так трудно і тяжко робити щось — майже з нічого, в тьмі кромішній наших неможливих обставин.

Але досить. Вернімось до збірника. Титул: “Матеріяли до українсько-руської етнології” мені подобається дуже; що до Б в етнології, то нас, вихованців російських шкіл, він ріже в око, (хоч має рацію, бо Л все м'якше в європейських мовах), але треба змиритись прийнятій Товариством правопису по можливості, і особливо на окладках; що до ілюстрації, то думаю, ліпше Вам робити великі таблиці у себе, і прислати їх уже видрукowanими, аби мита не платити, дрібніші — для клішів, може як що мусять бути в тексті (А пляни зробить складач-наборщик) ліпше сюди прислати. В сумі на ілюстрацію можна видати на том 100-150 г[ульденів] (200-300 франків), отже і Хвойка міг би увійти в сю суму (14 табл. по 20 фр.? чи як?), але тут одна деталька. Ви пишете, що застерігаєте собі право видруковати їх в “Anthropologie”, і що Бобринський ладить ся їх видати по російському. Бачите, вложити гроші на рисунки, коли вони по кількох місяцях вийдуть по французьку або по московську, се значить загребати їх, бо ніхто не буде потребувати їх в українськiм видавництві, коли буде їх мати в далеко більш популярних иньших публікаціях; ріжниця в кількох місяцях нічого не буде значити при цілковито невідомості наших публікацій. Що иньшого — дати лише резюме по французьку, аби зробити кліші на спілку, або дати їм зробити, застерегши собі право взяти відбитки для рівночасного оголошення по українську (як се деякі співробітники роблять з видавництвами] польськими або німецькими); про се напишіть, будь ласка Вашу гадку.

В Товаристві є купа матеріялів і сими днями пошлемо Вам на перегляд. Зверніть увагу на матеріяли по ремеслам п.Гнатюка і про Гупулів (Мосори). Статя Кордуби піде в “Записки”, лише остановка за кольоровими знімками. Математично-прир[одничі] статі будуть мати особний орган в Товар[истві], “Записки” переходять (ще не зразу) на наук[ову] часопись з круга україн[ської] історії (з політич[ими] науками), істор[ії] літерат[ури], фільології й етнографії. Більші статі й ті що не належать до України, разом з більшими матеріялами поволі відійдуть в збірники секційні (для т.І Зб[ірника] Етн[ографічного] секції фільол[огічної] призначено збірку — в перекладі — фольклорних праць Драгоманова. Добре було б коли б Ви свої весільні звичаї могли для подібного тома приладити), матеріяли — в “Памятки укр. мови і літератури” (чи дістали т.І апокрифи зібр[ані] Франком?), Жерела і Етногр[афічний] і Етнол[огічний] збір[ики].

Я ще хтів про титули сказати. Ви пропонували другий титул французький; хіба дати двоязичний — фр[анцузький] і німець[кий]?

Чи обстаєте при своїм — Ваш гонорар обернути на куплю Кольберга для вас, чи вислати гроші? Редакція “Зорі” не має рисовника, тож ліпше Вам відразу зверну, аби не загубилось, і пришліть разом. Паралеля дуже добра, lehrreich. Дякую за брошюри, за санки подав до “Записок”, Т.XV.

З глибоким поважанням

М.Грушевський

№ 21. Лист Ф.Вовка

Париж, 7 березня 1897 р.

85. Bd Port-Royal, Paris 7-го Марця 97

Високоповажаний земляче,

Дістав Ваш лист і Словарь і матеріали. Дуже дякую за усе. Щодо розповсюдження наших наукових праць у західно-європейській науці, — то можу Вам тільки сказати що може років з 10, як я роблю це, не залишаючи ні однісінького видання, хоч трохи близького до етнології. На жаль далеко мабуть не усе до Вас доходить... Про I-ий випуск “Етнографічного збірника” я дав досить велику рецензію у “Anthropologie”, але не міг Вам послати відбитку бо мав тільки один, котрий і одіслав Дикареву, про 2-ий не дав — ще, але дам незабаром і у “Anthropologie” і у “Rev[ue] des Trad[it]ions Populaires” і ще у новій німецькій часописі що має виходити у Бремені. Про російсько-українські видання не кажу вже: там не було ні одного про котре б я не написав хоч трохи. І не тільки навіть про усе українське а навіть і усе слов'янське: не дурно ж і Niederle присвячує мені свою послідню працю яко neupavnetmu sprostredkovateli mezi vedeckym svetem francouzskym a slovaňskym...

Се то я й робив і завше робитиму, але треба сказати з другого боку що розповсюдженню наших галицьких видань чимало шкодило те що вони дуже подібні до наших “Києвських Унів[ерситетських] Извєстий” містячи у собі усе — і акушерство і астрономію і ботаніку. Через те ніхто не хоче на їх мінятися, бо кожному потрібно тільки своє. Через се, наприклад, “Anthropologie” відмовила замін з Вашими “Записками”: подивившись що нема нічого ні передісторичного, ні антропологічного ні навіть етнографічного (бо folklore — не етнографія!) і кажуть: на що вона нам?.. Так і скрізь. От побачите як піде з зміною видань про котру Ви мені пишете! Дуже жалкую що не маю тут досить зносин з історичними часописями (на біду у теперішній Франції істориків немає — є або тутешні Багалії і Лазаревські, або політичні пройдисвіти як Вандель або Рамбо, або ще гірше — попи), і через се ніяк не можу дістати звісток про річи історичні... А може таки й тут куди небудь ще приткнусь — побалакаю про се з Schlumberger'ом. Узагалі — що міг то робив і що зможу то робитиму. Поки що пришліть мені примірників зо три або чотири.

“Етн[ографічний] Збір[ик]” дам у Антроп[ологічне] Товариство, у Ecole d'Anthropologie і Gaston-Paris дві. Окрім того дошліть I примірник Dr Friedrich Krauss, Wien VII, Neustiftgasse, 12, з проханням про замін на “Urquell”. Якщо не посилали досі Cenek'ові Zibrt'ові до Праги (Slapy № 12, то пішліть і йому, а тако-ж Niederle Na Prikope, с.12 v Praze (Narodopisne Museum). Я йому напишу щоб прислав Вам свої видання, особливо “O puvodu Slovakov”.

Якщо не посилали “Етногр[афічний] Зб[ірник]” у Краківську академію то тож пошліть, а окрім того пошліть особисто Ванденту de Courtene з припискою що засилається по порученню від мене.

“Записки” <..?> і франківські Апокрифи, (я їх дістав, спасибі!, пішліть до Ecole des Langues orientales prof. Boyer тому що прислав Вам лист за карту), се я йому скажу щоб зробив рецензію у “Revue de Linguistique”. А як вийдуть наші “Матеріали” — то тоді діло піде ширше...

Ну а тепер знов до їх. Диференціації Ваших видань я дуже радий, тільки пропонував би виключити у “Записках” етнографію і поставити фольклор. Тоді усе що належить до народної словесності пішло б туди а уся чиста етнографія і етнологія у “Матеріали”, зо тим щоб туди ж перейшла і відповідна частина бібліографії і критики, що за для мене було б дуже важно бо дало б мені спроможність мати деякі книжки за рецензії, а окрім того містити розвідки, а не сами тільки матеріали, що ще важнійше, бо одділяти матеріали од розвідок і нелогічно і не варто, бо кожний хоче знайти усе укупі і тільки таке купує й на таке міняється — шукати ж матеріали до одежі у одному виданні, а Кордубину орнаменту — у другому нікому не схочеться... До того ж самого змішування фольклора і навіть філології з етнографією належить і ідея умістити мою розвідку про укр[аїнське] весілля до “Пам’яток укр[аїнської] мови і літератури”. Вона, як що Ви її коли бачили, нічогісінько спільного ані з мовою, ані з літературою, ані навіть з фольклором не має. Се розвідка цілком етнологічна. Тепер поратись з нею я не маю часу, а по моєму плянові вона має увійти як окрімний том у мою Українську Етнографію, котрої перший том (вогонь, рибальство і влови) сподіваюсь скінчити може й через рік.

За льогінь споритись з Вами не буду — вона мені претить більше з фонетичного погляду, бо нікого з наших земляків і дрюком не примусите вимовляти, особливо після мнякого і, а позаяк у нас правопис фонетична то мені здається що можна було б і тут бути консеквентними... Одначе — робіть люде добрі як краще! Щодо титула, то ставити їх, аж З чи не дуже вже занадто?.. Можна б, щоб помирити німців з французами поставити просто один латинський: *Documenta ethnologica ucraino-ruthenicae*, та тут одна біда що хтілося б до кожного тому давати зміст і об’яснення малюнків у якій небудь європейській мові, а моєї латині (добре вже вивітреної) на се не вистачить... Як що Ви там сами за се візьметесь, то я б нічого не мав і проти латині... А от що Ви там надумали робити том з перекладів фольклорних праць Драгоманова, то се, вибачайте, зовсім бо-зна що?.. За для кого ж се Ви їх маєте перекладати? Усім хто їх читав і читатиме (а таких дуже небагато) і спідручнійш і легше знайти і прочитати їх по російському, а переклад можна б ще було розуміти як би хоч на яку європейську мову їх перекладали. Інше діло оригінальні річи — тут ще є рація видавати їх по українському, а переклади — се вже зовсім несенітниця! Та ще й у науковому виданні.

Щодо малюнків до “Матеріалів”, то те що Ви пишете мені дуже заспокоює. З *Anthropologie* побалакаю — і може що небудь виторгую. Тільки, бачте, треба Вам сказати що я й мав на меті іменно дати до *Anthropologie* тільки витяг з статті, а не переклад її, що українському виданню не зашкодить, а навпаки ще й корисно буде. Що-ж до Бобрин-

ського, то то ще далека річ... Він купив колекцію Хвойкину і мабуть і видасть її так же розкішно як видав свої Смілянські викопки, але коли то се ще буде... та й чи буде ще?! А ми тим часом своє діло зробимо не так гучно, а зате швидче... Усіх 14-ти табл[иць] робити нема чого... з їх прийдеться зробити не більше як 6 або 7 і то будуть маленькі. Ще з великих я думаю zostавити на другу книжку, бо вони зроблені з знаходок на Фрологівській* горі, зовсім окрімно од Хвойкинських. То отже я побалакаю з ред. Anthropologie, та й треба буде вже й оддавати робити. Окрім того треба буде ще дати намалювати дещо з фотографій. Отже я як усе розпитаюсь, то й напишу Вам скільки мені на се грошей буде потрібно.

Матеріалів задля статті про Хвойкинські розкопування одібрав багато й ще перечитав усе і бачу що статтю можна зробити зовсім добру — як слід. Але усе ж таки не рискну її пустити не побачившись з Волод[имиром] Бон[іфатійовичем]. Він пише мені з Риму що приїде сюди на цілий апріль. Стало буть може ще вийде трохи задержки. Але се безпечнійш... Не можна-бо справді писати не бачивши своїми очима. Окрім того він обіцяв мені прислати і реферат свій і Армашевського. Треба й їх подождати.

Матеріали Ваші сьогодні одібрав і дещо передививсь. Гнатюка — про ремесла — немає, а се мені найцікавіше. Стаття про Гуцулів (Чия? Ви написали якесь ім'я та я ніяк не вичитаю, напишіть будьте ласкаві так щоб легше було розібрати!) хоч і компеляційна, але дуже цікава. Треба буде викинути дещо з історичних домислів і публіцистики, а решта вийде добре. І от знов... як таки таку статтю пускати без малюнків... Ви б поспитали може у Шухевича, або так по фотографіях що знайдеться? Може б можна було що зняти по Ваших музеях, щодо одежі, келехів, топорців, посуду і т.і. У Дідушицького скільки хочте є, аби хто зняв. Чи не можна постаратись, а то читатимуть люде і лупатимуть очима!.. Он подивіться Кайндль написав про тіх же Гуцулів — як прирівняти, то далеко менше, а більш науково і малюнки є, хоч і не мудрящі... Постарайтесь! Пісні що у сій статті наведено мабуть прийдеться теж з половини викинути, тим більше що вони трохи не усі вже надруковані: то у Головацького то у Ломаки.

А де Кордубині орнаменти, знов таки кажу що не слід би Вам їх тягти до “Записок”. Мало Вам хіба історії, філології і фольклору?! А найголовнійше се мішанина: історик і філолог на їх і не подивляться, а етнолог не стане їх і шукати у історико-філологічному виданні. У “Матеріалах” же вони б мали і свою рацію і свою ціну. Та може й я б де які примітки зробив — я ж таки колись коло цього поравсь.

Щодо Кольберга то я дуже обстоюю за те щоб його виглядіти і купувати мені. Особливо мені треба-б “Rokucie”, так хоч би й зараз, бо до оброблення статті про Гуцулів, треба туди глянути. Мені грошей поки що не треба, а от коли хочте то пришліть на дрібні видатки рин-

* Ймовірно Флорівська (Замкова) гора в Києві.

ських з 20, бо пошта, деякі малюнки і т.і. потребують іноді грошей, а у мене не завше бува. Я їм і рахунок особний вестиму.

Ну, то оце здається й усе. Не підгоняйте мене дуже, добудьте малюнків до Гуцулів і засилайте матеріали Гнатюка — то усе буде як слід.

Бувайте здоровенькі. Дуже Вам прихильний

Хв.Вовк

Пішліть ще “Етногр[афічний] Збірн[ик]”. (Ви сами) М. Paul Sebillot Directeur de la “Revue des Traditions Populaires”, якщо не маєте цієї часописі, я може улагоджу заміну. (Надпишіть priere d’exchange). B^d St.Marcel, 80.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб. 389, с. 376.

№ 22. Лист М.Грушевського

Львів, 18 березня 1897 р.

Наукове товариство імени Шевченка ул. Академічна, 8
Львів, 6(18).ІІІ — 1897

Високоповажаний Добродію!

Посилаю Вам гроші, етногр[афічні] збірники і статті, між ними і Гнатюка про промисли і життя в Бачацькім, а також словарець гуцульський того ж Мосори, що й стаття про гуцулів. Що до ілюстрацій, то Шухевич сам готує монографію ілюстровану про гуцулів, мені до нього отже звернутися не випадає, але Ви б могли: (ул. Чарнецького 26). Крім того ред[акція] “Зорі” має клішів чимало — групи, краєвиди і дві різьба гуцула Шкрибляка (доски на оправу), посилаю вимітку, та й Ви, маючи “Зорю”, могли б вибрати. Крім того б можна позичити мабуть образці з статті Кайндля (А rgoros чи не дали б Ви рецензії на нього до “Записок”?).

Замовив для Вас “Покутя” Кольберга за 8 гульд[енів] у антиквара (се $\frac{2}{3}$ ціни), він предлагав його “Lud”, почавши від 15 т. з уступкою 40%, а иньші — відповідно рідкості. Як схочете, то напишіть.

Вашій охоті популяризувати те, що належить до етнології, я все був певний, але власно просив за можливу популяризацію взагалі тутейших наукових видавців. Може Шльомберже або хто з di minorum gentium підняв ся сього. Чи не варто б послати Леже, і яка його адреса?

Послано вже до Zibrta, Sebillot, до Boyer (апокрифи лише бо стаття Франка ще не скінчена). Напишіть адресу ред[акції] “Melusine”. Ні з нею, ні з “Revue des tradit[i]ons” не міняємось (і не вижу навіть тут у Львові), тож прошу уложити обмін, а може ще з ким би можна? Народописний Музей міняється з нами, але можна заслати і особисто Нідерле. “Urquelle” не виходять здається?

Щодо поділу праць, про що мені писали і Ви і Антонович, то я писав Вам, що уложений був плян — зробити збірники матеріалів історичних (“Жерела”), літературних (“Пам’ятки”), фольклорних (“Етногр[афічний] збірник”), тепер приходили б “Етнологічні матеріали”, а

з “Записок” зробити наукову часопись, присвячену розвідкам з укр[аїнської] історії з політичними науками (між ними й археологією й антропологією), фільольогії, історії літератури і етнографії з фольклором). Той плян і тепер мені здається раціональним, але я знов остільки ціную Вашу участь, що кабінетової справи з того робити не маю охоти.

Ще одно спростовання — Ви не зрозуміли чи не відчитали добре в моїм листі: збірник етногр[афічних] праць Драгоманова піде до Збірника секції фільольогічної, що буде представляти щось як “Сборникъ II отд[еления]” Петербургской академіи, й туди се пропонував я умістити Вашу етнологічну працю, а зовсім не в “Пам’ятки”.

Будьте здорові!

З глуб[оким] поваж[анням]

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1912.

№ 23. Лист Ф.Вовка

Париж, 25 березня 1897 р.

85. В^d Port-Royal, Paris 25-го Марця 97

Одібрав, спасибі Вам, і рукописи і гроші і збірники і Kolberg’a. Гнатьока праці такі що кращого й не видумаєш. Де-не-де бракує малюнків, але про се, передивившись ще раз, я напишу Вам осібно. Мосорина Гуцулія — дуже цікава річ, хоч і компелятивна. Напишіть мені чи дуже треба стеретись щоб не образити автора: там бачите на мій погляд треба б де що повикидати, то не хотілось би його сердити. Щодо словарця то я не знаю чи не краще б може було його оддати до філологічного матеріалу? За малюнки ж мабуть Шухевича й справді нема чого чіпати як що він сам щось готує, а треба буде вибрати щось з “Зорі”. А може таки я виберу яку годину щоб піти у Musee de Trocadero там, бачте, є колекція невеличка але гарна подарована Дзидушицьким, то можна буде сфотографувати. У Кайндля ж нам позичати не випада — хай краще він у нас позича. Рецензію про його книжечку я й сам збиравсь-був дати, та мені здавалось усе що вона була вже?! А нових його додатків ще не маю.

Що до популяризації наших видань — то тут бачите, коли на кого можна покладатись то хиба тільки на Boyer та може на Gaston Paris’a. Тут вже я зроблю усе можливе — за се вже не турбуйтеся. А Leger, се бачте просто прохвост: він систематично ігнорує все українське, оглядаючись на Петербурське міністерство (Він пише у “Ж[урнале] М[инистерства] Н[ародного] Пр[освещения]” і усе моститься у члени-кор[еспонденти] Рос[ійський] Акад[емії] Наук, щоб пролізти й тут до Академії) і ніколи ані слівця не напише ні про що, книжки ж завше візьме, бо складає собі (і склав уже навіть дуже добру) слов’янську бібліотеку, котру моститься добре продати. Тим то мені не дуже хочеться що не будь йому давати. А коли вже давати то хиба карту етнографічну Величківську — бо він не втерпить щоб не показувати її на своїх відчитках

у College de France. А от кому безпремінно треба послати “Етн[ографічний] Збір[ник]” то се Богишичові (бувш[ий] одеський проф[есор] славіст а тепер міністр у Чорній Горі). Сам він не багато писатиме, але через його ми матимем усе з сербських академій. Він вже обіцяв мені се зробити. То отже пошліть екземпляр “Етн[ографічного] Збір[ника]” і Франкови апокрифи йому (м. V. Bogisic, Ministre de la justice ou Montenegro, 71, rue des Jants Peres, Paris) а окрім того усі видання у сербську Академію у Білграді (Српска кралевска Академја у Београду) з проханням мінятися (оскільки це етнографічні видання) і у Югословенську Академію у Загребі — теж. Окрім того пошліть ще “Етногр[афічний] Зб[ірник]” у редакцію часописи “Hrvatska Misao”. Herrn Fr. Poljak, Prag., Vinogrady Korumni Trida, с.841, I posch (йому напишіть що коли він згодиться мінятися, то один примір[ник] нехай посилає мені у Париж). З Sebillot я як небудь влаштую діло, хоч се й не дуже легко, а за для “Melúsine” — се дуже просто (вона дуже охоче міняється) пішліть.

Етн. — 2 M.E. Rolland Zibroire 2, rue des Chantiers, Paris — йому пошліть тільки “Етн[ографічний] Збір[ник]” і напишіть картку що хочете мінятися на “Mélusine”, більше нічого (додавати на адресі що се до Редакції “Melúsine” — не треба). Богишичові пошліть якомога швидче.

Ну а тепер за “Етнолог[ічні] Матер[іали]”. Балакав я з ред. Anthropologie і бачу що з ціма добродіями не дуже то багато пива наварис... Діло бачте у тому що planches hors Texte можна робити 2-ма способами: або так як оце у Вас чорноморець у I вип. “Етногр[афічного] Зб[ірника]” (фотогравюрою), або настоящою фототипією (Котра без усякого порівняння краще фотогравюри). Першого тут робити не варт, бо коштує досить багато і за кліше багато мита треба буде платити, а друге тут роблять дуже гарно, але се коштує 10-12 fr. а з сотні (вже на папері), скільки б тих сотен не було. Отже про перше (фотогравюру) і про цинкографію. Anthropologie згоджується піти на спілку, але тільки з тим щоб стаття у Anthropologie була надрукована перше ніж у нас, що за для нас зовсім не варто... Про друге ж і казати нічого, бо ніякої спілки й бути не може: кожний собі зробить скільки йому треба — от і усе. Так що з спілки з Anthropologie не буде нічого. Я дам туди тільки витяг після нашого і якщо вони згодяться заплатити за пересилку кліше то можна буде дати їх. Що ж до фототипій то напишіть мені скільки Ви друкуєте примірників? Якщо не багато то 1 або 2 таблиці можна буде зробити, а більше, то вже буде дуже багато коштувати. (Воно здається не начебто й дешево. А коли Ви друкуєте приміром 600 eks., то се вже вийде фр. 60, або 50 за кожную таблицю). На біду мою я й досі не можу ні написати статті, ні рішити навіть які малюнки вибрати, поки не приїде сюди В[олодимир] Бон[іфатійович]. Треба Вам сказати що чім більш я розбіраюсь у сій викопці тим більше бачу що уся вона виявля з себе один науковий скандал: більшого археологічного неписьменства трудно собі й видумати, особливо у тому що торкається геології... Думав що хоч брошура Армашевського вияснить мені що небуть, а тепер бачу що він то іменно ув усьому й винен... і через своє недбальство і через нічогісінько-незнання. Отже поки що оддав перемальовувати децю з то-

го чого не варт робити фотогравюрою, а остатнє мабуть пришлю до Вас щоб наробити фотогравюри. Їх дуже добре роблять і у Відні і у Празі, і узагалі вони у Австрії коштують дешевше. Щоб вияснити се я напишу до Нидерле у Прагу.

Який буде формат “Матеріалів”? Се теж треба знати задля фотогравюр і іншого. Мені формат “Етнограф[ічного] Збір[ника]” не подобається: занадто вже малий, а з малюнками у тексті зовсім вже вийде тіснота. Найкраще був би на мій погляд формат франківських “Пам’яток” (він трохи ширший) або й ще трошечки більшенький. А папір треба буде узяти принаймні такий як у “Пам’ятках”, коли не ще міцніший, бо інакше з малюнків нічого не буде — пропадуть (папір же “Етногр[афічного] Збір[ника]” зовсім нічого не варт).

Ото поки що й усе. Не пам’ятаю, чи писав я Вам що треба прислати мені примірник “Етногр[афічного] Збір[ника]” задля Gaston Paris’a... Його пришліть мені — я сам йому віддам і з ім про се побалакаю.

Краусівський “Urquell” знов почав виходити. Краус писав мені про се, а тепер я вже й одібрав 1 № за сей рік.

Про поділ видань і інше нехай другим разом, бо ніколи, треба бігти.

А от ще про Kolberg’a... Тут я вже, бачте, не знаю як і бути. І треба і хотілось би придбати його, але річ у тому що на літо у мене перестають усі уроки, а їсти щось буде треба... Напишіть мені скільки се виноситиме узагалі і чи не можна б було погодитись з книгарем на виплату?

Бувайте здорові
З щирим поважанням

Хв.Вовк

ЦДДА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.379.

№ 24. Лист М.Грушевського

*Львів, 9 квітня 1897 р.
Львів 9.IV.1897*

Високоповажний Добродію!

Пишу до Вас з села, куди виїхав на великодні вакації. Чекав я від Вас заповідженого листа “про поділ видань і инше”, та щось він забарився. Статтю Мосори можете де в чім поправити або скоротити; щодо словарця, то він перекидався вже кілька років в секції фільольогічній, і я боюсь, що як не вийде він при його розвідці, то знов заляже, але в тім Ваша воля. Папер і формат матеріалів, зрозуміє ся можуть бути як “Памятки”, але як хочете більшого чи ліпшого, то напишіть — я попитаю директора друкарні.

Ухвалено друкувати “Матеріалів” 500 примірників. Підписи до образків, думаю, можна би давати по руски і по французьки в якій би мові не був титул; як Вам здасться?

Але от що, не знаю, чи писав Вам: том “Матеріалів” не повинний бути більший 12 аркушів, се є норма принята і ліпше дати по року такий том ніж грубший — раз на кілька років, тож прошу обрахуватись відповідно сему.

З ілюстраціями воно справді виходить штука, коли фототипії такі дорогі. Будьте ласкаві написати докладно кілько тих образків буде і якої величини: більш 200 реньских на ілюстрації не треба б видавати, бо рівночасно робляться ілюстрації для писанок Кордуби. Щодо сієї статі, то якбисьте конче її хотіли і мали для неї місце — значить обставили при своїм пляні (хоч консеквентно перевести його на пр[иклад] для археології було б вже зовсім трудно), то міг би Вам її передати, бо конкуренції межи науковими видавництвами одного і того ж товариства ніяк би не хотів видіти, і з того згадана мною програма поділу видавництв виходила.

Тепер про обмін. Чи висланих Вам збірників Вам не стало вже? Напишіть кілько Вам послати. Sebillot послано, а Rolland пошлет ся з надписею pour echange. Маленьким інституціям належить пильнувати свої амбіції, і ми яко на початках нікого про обмін не просим, тож важні нам не адреси, а посередництво. Сербській академії посилали ми довший час свої видання, але вони нам не прислали свої і для того ми перервали; з юго-славянською обмін ж давно заведено, але добре б було обмінятися попередніми томами; як що можете зробити це через Богишича, то се було б дуже добре; чи є ще Богишич в Парижі? Те ж і з Краусом: посилати варто лише тоді, як грунт вже приготований.

Будьте здоровеньки
З глуб. поважанням

М.Грушевський

З Кольбергом вже почекайте ліпше. А от ще: Шухевич казав, що може б дав свою монографію про Гудулів до друку Товариству. Се могло б бути II т. “Матеріалів” правда?

НАИА НАН України, ф. 1, № 1924.

№ 25. Лист М.Грушевського

*Львів, 9 травня 1897 р.
27.IV(9/γ).97*

Чекаю Вашого листа, чекаю з статьею Кордуби, чекаю аби умовитись що до пляну видавництва й поділу матеріялу. Якщо В.Б.Антонович вже в Парижі, попросіть, аби написав свою адресу парижську і коли буде у Львові

Будьте здоровенькі!
Щиро прихильний

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1913.

№ 26. Лист Ф. Вовка

Париж, 12 травня 1897 р.
85, B^d Port-Royal, Paris 12 мая 97

Високоповажаний Добродію,

Вибачте будьте ласкави! Оце ж іменно через те що Волод. Боніф. вже тут я й не одписав Вам у свій час... Не бачившись 18 год — чимало є про що побалакати, а окрім того й пійти де куди і т.і. Адреса В[олодимира] Б[оніфатійовича] така: Hotel Medicis, 56, rue Monsieur-le-prince. Paris. Буде ще він тут тижнів зо два, а утісля не заїздивши до Львова, поїде навпростець до Києва. З Вами ж має надію побачитись як Ви їхатиме на вакації додому.

З приїздом В.Б. моя справа з “Матеріалами” посувається, тепер зроблю усе щоб скінчити швидше. Біда тільки з земляками дають мені матеріали писані по московському а вважаючи на те що перекладати я мушу сам і допомогти мені нікому і на се часу теж треба. Що до Кордубиної праці, то мені дуже хотілось би мати її до своїх “Матеріалів” і за для неї я охоче посунувсь би з дечим з того що у мене є наприклад з дуже цікавими “Гутірками про коронацію” Дикарива, котрі я маю і котрі більше ідуть до фольклору. Узагалі знов таки кажу Вам що застерігши собі тільки те що йде до етнографії *progre ment dit*, як то напр. звичаї, народ[ний] календар і т.і. я охоче б зрікся усього фольклору, котрий би увесь і виключно йшов до “Етнографич[ного] Збірника”, або у *pendant* до моїх “Матеріалів”: до “Матеріалів до української народної словесности”. Таким робом замість “Етногр[афічного] Збір[ника]” було б 2 паралельних видання: “Матеріали до української етнології” і “Матеріали до укр[аїнського] фольклору”. “Записки” зробились би виданням тільки історичним і філологічним, з загальною бібліографією, а природничо-математична секція мала б собі окрімне виданє. Такий поділ здається мені і найбільше логічним і найбільш корисним з погляду обміну.

Ширше не знаю що Вам сказати про поділ праці, здається що це досить ясно. Балакав я се і з Волод[имиром] Боніф[атійовичем] і він зовсім згоджується зі мною і каже що так було б краще і користнійше.

Так от же як що схочете взяти Кордубину працю до мого збірника, то скажіть мені найперше чи вона вже викінчена чи ще треба чекати на малюнки. Як що вона викінчена то можна її умістити викинувши що небудь з того що у мене є. (Мені здається що у мене матеріалів далеко більше ніж на том у 12 аркушів друку). У такому разі може б мені сю Кордубину працю трохи переглянути, бо може я міг би додати до неї кілька приміток.

Потім мені ще хотілось би знати як Ви думаете про можливість другого тому моїх “Матеріалів”? Чи можна рахувати так щоб випустити його у кінці цього року, чи вже прийдеться обмежитись одним томом на сей рік? 12 аркушів друк се не бо-зна яка товщина... Таких би не гріх видати хоч 2-оє на рік. Як-би Шухевич справді дав свою працю (Вол[одимир] Бон[іфатійович] каже мені що він працював чимало задля

гр.Дідушицького — то він мусить мати добрі малюнки), то воно незабаром можна б було узятися і до другого.

За малюнки не турбуйтеся... Я сподіваюсь що вони не перейдуть за 200 ринських а то й не дойдуть. Щодо малюнків до київських стоянок, то мабуть прийдеться окрім 1 або 2-х фототіпичних обмежитись цинкографіями, а се не багато коштує.

“La Melusine” Вам вже послала, Богишичові “Етногр[афічний] Збірник” я дав і він казав мені що написав вже й до Загребу і до Білграду. За те ж що молоде товариство мусить мати свою амбіцію що до обміну то се так, але скільки мені відомо завше вже ведеться так що молодші товариства перші звертаються у такому разі до старійших, принаймні тут так ведеться.

Ну поки що бувайте здоровенькі. В.Б. дуже Вам кланяється. Оце треба знов бігти до його — поїдемо у Soc[iete] d’Anthropologie дивитись колекції.

Дуже Вам прихильний

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.382.

№ 27. Лист М.Грушевського

Львів, 24 травня 1897 р.

Львів, 12(24).V.1897

Високоповажний Добродію!

В останнім листі пишете Ви: за для неї (праці Кордуби) охоче поступились би гутірками Дикарева.

Вибачте мені на щирім слові, але се те власне, чого я боявся і від чого застерегався — аби між видавництвами Товариства не було конкуренції, перетягування у редакції другою редакцією. Я Вам послав статі які були, послав статю Гнатюка, що він хотів умістити в “Етногр[афічному] зб[ірнику]”, на запитання Дикарева сі самі гутірки попросив послати до Вас, посилаю тепер і статю Кордуби, писану за моєю ініціативою, що немало клопотів мені дала, не торгуючись з Вами і не в'язучи Вас. Думаю, що у нас в Товаристві сього не потрібно.

Що до поділу, то демаркаційну лінію [між] Етнольог[ичними] матер[іалами] і Етногр[афічним] зб[ірником] я дуже добре розумію. Я писав вже Вам, що мені важно було що иньше: я хотів в “Записках” зіставити розвідки про Українські річи з різних галузей, а в “Збірник”, “Матеріали”, “Памятки” etc. винести сирий матеріал, Ви на пункті Етнол[огічних] матер[іалів] тому спротивились. Але знову зіставляючи в “Записках” історію, я, як писав, хотів прилучити до неї й доісторичну археольогію, бо у нас археольогією займаються історики, але не етнографи. Пояснюю се Вам своє становище. Зрештою як собі хочете.

Пишете за т.ІІ “Етноль[огічних] матер[іалів]”. Судячи по tempo тому І, т.ІІ однаково в сім році не вийшов би; зрештою т.І можна розширити до 15 арк. (maximum).

Таблиці до статі Кордуби мають бути скінчені протягом місяця.

В справах ілюстрацій найліпше удаватись безпосередньо до д.Костя Паньківського (Академічна 8).

Коли уложите остаточно т.І, прошу ласкаво проспект його прислати (з корот[кою] характеристикою кожної праці) для прийняття секцією.

Дякую за вісті про В[олодимира] Боніф[атійовича]. Я йому писав.

Будьте здоровенькі!

З глуб. пов.

М.Грушевський

“Melusine” прислали останнє число за 1896 лише.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1914.

№ 28. Лист Ф.Вовка

Париж, 4 червня 1897 р.

85, Bd Port-Royal, Paris 4 червня 97

Високоповажаний Добродію,

Мені й дивно і дуже прикро що Ви так могли зрозуміти вирази мого листка (може й справді не досить ясно написаного?!). Кажучи Вам що я охоче поступивсь би гутірками Д[и]карева я хотів сказати тільки, що я дуже радо замість гутірок умістив би у своїх “Матеріалах” кордубину працю, яко більше підходячу до програми. Дуже прошу Вас вірити що у мене не було тут і найменшої ідеї якої б не було конкуренції: котра й мені здалась би не менш чудною у наших виданнях як і Вам... У тому ж таки листі, я, здається, досить виразно писав Вам що мені хотілось би зовсім не містити до “Матеріалів” чистого фольклору чимто я й пропонував Вам узяти Гутірки до Етногр[афічного] Збір[ника], давши на їх місто кордубину працю до “Матеріалів”. Дивлячись на се спокійним оком мені здавалось би трудно побачити тут що небудь окрім бажання [дати] якомога більш відповідного програмам поділу матеріалу... Дуже жалкую що Вам се могло показатись чим іншим і сподіваюсь що дальші відносини зо мною запевнять Вас що Ви трохи поспішились, накидаючи мені те чого у мене не було й на думці і що Ви маєте діло з чоловіком, котрий не з учорашнього дня знає як поводитись у громадських і літературних справах.

Що до поділу між “Записками” і “Збірником” то тут знову мені хотілось запевнити Вас що мною поводять тут зовсім не особисті які небудь мотиви. Не кажучи вже про те найчастіше не легко бува відділити розвідки од матеріалів і що з розвідок найкращими бувають іменно ті де найбільше матеріалів, а з матеріалів найкращі — ті що вже хоч трохи оброблені, мені не хочеться відрізнити розвідки од матеріалів (по етнології), найголовніше з практичного погляду і іменно через те що найбільша частина спеціалістів не купуватиме “Записок” і не мінятиметься на їх, тоді як спеціальні видання братимуть дуже охоче. Торік чи що Ви послали одну чи дві книжок “Записок” у редакції

Anthropologie. Мені показали їх і питаються чи є у їх що дотичного до антропології. Я мусив сказати що нема, але додав що у дальших №№ буде і що мінятись слід би було. Вони повертіли книжку, кажучи що що ж тут: і математика і філологія і історія... не варт мінятись! Через це ж саме недавно Антропологічне товариство паризьке не схотіло мінятись з Київськими і Казанськими Університетськими Известиями, а на Каз[анские] “Записки Общ[ества] Археол[огии] и этнографии” — згодились зараз же...

Через се ж таки я встоюю й за те щоб доісторичну археологію прилучити не до історії, а до етнографії. Окрім того у сій справі я хотів би звернути Вашу увагу й на те що хоч у нас себто на Україні доісторичною археологією займаються більше історики, але на усьому світі, починаючи навіть з Московщини се зовсім не так. Скрізь доісторична археологія злучена з етнологією, ув усіх найвидатніших виданнях (не дурно ж вона й зветься дуже часто палеоетнологією): у “Zeitschrift für Ethnologie”, у “Archiv für Anthropologie”, у виданнях “Mitteilungen” антропологічного Товариства; у французьких “L’Anthropologie”, “Bulletins de Societes”, у англійському “Journal of anthropological Society”, у американському “The Anthropologist”, у російському “Гласнику”, у італійському “Archivio per Anthropologia e Etnologia”... скрізь. Се має свою рацію і історичну і логичну, на котрої я зупинятись не стану бо се заведе мене дуже далеко. З практичного ж погляду на се не можна не вважати, як я казав вже вище. Не знаю чи досить Вам буде сього щоб запевнитись що я встоюю за цім не через те що я так хочу, а через те що так треба і по науковій класифікації і по науковому узусу!? (Я показував Ваш лист і Волод[имиру] Боніф[атійовичу] і балакав з ім про се — і він зі мною цілком згоджується і з теоретичної сторони і з практичної...).

На те щоб замість 2-х випусків на сей рік видати один побільшений до 15 арк. — я дуже згоджуюсь, тим більш що тепер справді виходить дуже вже повагом. Треба Вам сказати що сей рік у мене склався зовсім виключний. Окрім усяких праць строкових і інших у мене ще вийшла от яка причина: не знаю чи відомо Вам що я вже років може зо два перекидаюсь з болгарським міністерством розмовами про катедру географії і етнографії у Головні Школі у Софії. Досі питання про се зтяглось через те що у їх не було грошей, тепер же се вже поладжено, але вони вимагають од мене докторату... Я вже хотів зовсім зрестись сього діла коли ж тут тутешні професори найбільше Наму тягнуть мене щоб я писав дисертацію... От-же я тепер удавсь за дозволом робити докторат (себто за признаннем еквівалентності мого російського диплому ліцензії) і як що матиму його то мушу засісти за сю роботу. Тим-то не дивуйтесь що й упорядкування матеріалу йде у мене не так швидко як я сподівався. Але тепер як я вже побачивсь з Вол [одимиром] Боніф[атійовичем] (він вже поїхав додому) і маю усе що мені потрібно то діло піде швидче. У мене вже багато зроблено а тепер оце, поки тая теза, я й дороблю свій збірник. Напишіть мені коли іменно Ви збираєтесь їхати додому?

За “Mélusine” я балакав з Rolland’ом і він мені обіцяв вислати Вам увесь рік.

Між іншим ми балакали тут з В[олодимиром] Б[оніфатійовичем] про те що дуже добре було б довести як теми до практичних праць студентам такі річи як витяги етнологічних фактів з літописів, актів і інших історич[них] жерел. Він обіцяв мені зробити се задля історії воєн, ловів і рибальства, а може ще й хліборобства. Як Ви думаєте про се? І чи не найшли б Ви спроможність пропонувати і Вашим студентам такі праці хочби наприклад з часів козаччини, або з галицьких жерел у загалі?.. Окрім загального інтересу і користі за для самих студентів я сподівався б тут чималої користі і для для своїх праць, тим більше що більшої частини жерел тут і немає. Видатніші такі розвідки можна було б містити у “Матеріалах”.

І ще одне проханнє: чи не знаєте Ви, або чи не знають у “Зорі” адреси д. Кримського? Він писав мені ще торік і не дав як слід адреси, а мені конче треба б було йому одписати.

Бувайте здорові. Дуже Вам прихильний

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.384.

№ 29. Лист М.Грушевського

*Львів, 8 червня 1897 р.
Львів, 8/VI.1897*

Високоповажний Добродію!

Спішу відповісти, що останнє засіданнє (аж до жовтня — октяб-ря), коли можна буде предложити до прийняття “Етнолог[ічні] матер[іали]” буде правдоподібно 7/VI н.с., кілька день по тім я виїзжаю. Друк може йти і без мене; мусите лише дати знати, чи схочете мати коректу (що значно протягає справу) і котру — першу чи другу. Д[октор] Паньківський зістається в місті й справу ілюстрацій може вести й лі-том, до нього ж належать справи друкарські.

Адрес Кримського — Бейрут (Сірія, Азия), Російський конзулят, Агатагел Кримський.

“Mélusine” дійсно вже прислали.

З глуб. поваж.

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1915.

№ 30. Лист Ф.Вовка

*Париж, 4 липня 1897 р.
85, Bd Port-Royal, Paris 4 липня 97*

Високоповажаний Добродію.

Оце ж висилаю Вам разом з цім першу і найголовнішу порцію своїх “Матеріалів” поспішаючись щоб вони прийшли до засідання сек-

ції. Через це не міг прислати усього разом. Решту зашлю днів через 2-3, а де що з галицького матеріалу може й через тиждень, або що, тим більше що вона секції відома вже.

Теперечки засилаю:

1) Палеолітич[ні] знахідки у Києві з усіма малюнками і фотографіями. 2) Могильченка — Гончарство з Чернігівщини; 3) Кордуби — писанки; 4) [О.Гриша], половину весілля у Ціпках Полт. Губ.; Маю вистлати незабаром:

1) мою статтю про рибальство на Дунаї; 2) другу половину весілля у Ціпках; 3) Гнатюка — кушнірство; 4) його ж, Пожива і її виготовлення у Гали[чині]; Мосори — про Гуцулів; 5) його ж словарець (нехай йде, бо треба дати трохи й лінгвістики); 6) Українські переселенці на Сібіру — і у кінці друку index alphabetique.

Ото ж і становить собою зміст книжки. Якщо сього не вистачить (се вже д.Паньківський буде ласкав мені написати) то можу додати або яке небудь галицьке весілля, або статтю Могильченка про будівлю у Чернігівщині, або свою статейку про старинну церкву у Городниці Радом[ишльського] повіту. Стаття Могильченка загубилась на пошті, як що він швидко перепише та зашле рекомендованим, то добре. Остатнє у мене є.

Зміст тих річей що не послав сьогодня і невідомих секції буде такий:

Моя — Рибальство на Дунаї, короткий нарис українського рибальства у Добруджі. Вживані способи лову, рибальські снасті (малюнки); О.Гриша — Весілля у Ціпках — кінець посланого. Деякі вирази можуть бути замінені точками, з ссилками на Круґтодіа; Гнатюка — кушнірство і пожива — відомі секції. Дуже цікавий технічний і побитовий матеріал. Вибрав у цю книжку — позаяк мало малюнків. На другу книжку піде решта з багатьма малюнками.

Мосори — Гуцули. Досить скорочена: викинуті ліричні рефлексії у передмові, дослідки етимологічні зовсім не наукової ваги і т.і. Кілька малюнків з “Зорі”; Мосори — словарець — прийдеться може додати кілька українських слів у перекладі.

Талько-Гринцевич — Укр[аїнські] переселенці у Сібіру. Маленька замітка трохи історична, трохи статистична, трохи етнографічна. Додав до неї виписку з подорожжя Палласа і хочу додати теж виписку з Sievers'a, котрого тут не знайшлося. Кордуба обіцяв зробити у Відні — через це й спізнився (без малюнків).

Пісні Максимовича. Невеликий збірничок (32 маленькі пісні) сороміцьких весільних пісень, зроблено з власного рукопису Максимовича, переданого мені неб. Драгомановим. Пісні дарма що сороміцькі, нічого дуже страшного у собі не мають, так що майже усі можуть піти до друку без точок навіть. Деякі з їх будуть надруковані цілком у Круґтодіа (без малюнків).

Передмова — ще не написана. Хочу після короткого історичного нарису укр[аїнської] етногр[афії] сказати дещо про її теперішній стан і вяснити напрямом (етнологічний а не фольклорний) на котрий тре-

ба повертати у нашій етнографії і котрого має додержуватись видання, з указками на європейський стан науки і видатніші новіші праці у цьому напрямкові.

Програми: етнографія побиту (початок) і весільна.

Index міститиме не тільки імена собств[енні], географ[ічні] etc., а і предмети етнографічні обговорені у книжці.

От і усе. Кілька заміток до того що засилаю:

1) З фотографіями просять поводитись обережно і їх мені вернути до колекції. Одну з них необговорену навіть у тексті (загальний вид розкопки) складаю на Ваш погляд... якщо вистачить грошей, то рад би був її умістити, ну а якщо ні — то... фотографію велику з камінцями треба перезняти задля фототипії не усю а тільки три чи чотири верхніх рядки до того місця де встромились поміж рядками двоє кременців (котрих теж не треба, окрім того треба обмежити потроху й з боків, так щоб викинути дуже маленькі кременці з котрих нічого не вийде <..?> я посилаючи забувся обвести олівцем те — що треба. Роблю се на схематичному малюнку тут*. Та Ви й самі побачите... Другу фотографію з черпками треба зменшити усю. Обидві <..?> звести до сторони книжки, також як і інші малюнки котрих не можна дуже зменшити без шкоди для розуміння.

Як бачите я зробив усе що міг щоб замінити фотогравюри цинкографіями... Отже остались фотографії, то їх треба воспроизвести фотогравюрою (так як у "Зорі" роблять з фотографій). Се у Вас дешевше ніж тут. За малюнки будьте ласкаві спитатись у д.Паньківського чи гідні будуть ті що зроблені (помилкою) на жовтуватому папері? Якщо з їх не можна зробити цинкографії то нехай верне зараз же мені і я оддам перемалювати.

До своєї статті археологічної я забувсь додати геологічний перекрій Армашевського. Якщо у Вас є книжечка Армаш[евського] і Антонов[ича] "Публичныя лекції по геології и исторії Києва" з ж. Общ[ества] Нест[ора] лет[описца], то дайте її нехай перезнімуть чертеж № II (що унизу). Якщо нема то звістіть я пришлю зараз же свою.

Формат нехай буде такий як Франківські апокрифи тільки як би трохи товщій і кращій папер, бо інакше малюнки зовсім пропадуть. А вони як бачите дуже гарненькі і жалко буде як знівечаться.

З маленьких фотографій хвормочок на сокиру треба узяти тільки середину, без кроїв, а фотографії гончара якщо можна зробить обидві, то добре, а то хоч одну...

Як же ж нарешті буде з заголовком? Чи французький чи латинська (documenta ethnologie rutheno-ukrainientis)? І коли латинський то переклад і інше французький? Я згоден і на таке. Тепер питання зводиться тільки на те чи заголовок франц[узський] чи лат[инський]. Якщо думаєте що краще латинський то зробить проект його і пришліть мені.

Що до коректи то я безперемінно хочу мати одну — коли хочете другу (зверстану вже) і з малюнками. Се звісно затягне час, але що ж

* Додається.

робити... Окрім того коректу моєї археологічної статті я хотів би мати і першу, або після першу у гранках — бо може прийдеться додати трохи про змірянні черепи (обіцявсь надіслати на днях). Задержувати не буду.

Грошей що Ви мені прислали 20 р. = 42 фр. вже немає: 32 фр. пішли на перемальовування з фотографій (багацько я зробив сам — які зумів), з їх 14 за 2 малюнки задля “Зорі”, а решта за прездимайнне фотографій котрі я мусив вернути Хвойці (4 фр.) і на пошту. Тепер якби можна прислати мені що там мені приходитьсь за редакцію, то я б дуже велике спасибі сказав, бо саме тепер літо настало й вже скрута починається, та сей рік ще й велика...

Разом посилаю 2 згадані вище малюнки задля “Зорі” а також і статтю задля неї копії Яновській. Вона послала до Буковини та там щось не друкують — хоч новела й нічого собі. Вона просила мене подивитись і одіслати до “Зорі”. То як вподобаеться то нехай би подивились чи послали вже у Буковину, та й друкували. А до малюнків хай хоч самі додадуть кілька слів, хоч я напишу й пришлю.

Посилю статтю Дикарева. З єю трапилась оказія. Вважаючи на зміст її я йому порадив щоб він підписавсь Крамаренком і дозволив позатирати ймення усіх кореспондентів своїх. Він і згодивсь, а тепер у останній книжці “Этногр[афическое] Обозр[ение]” надрукувало за його підписом трохи не $\frac{1}{2}$ оціх гутірок... Так що шила вже у мішку не сховаш... Я напишу йому що нехай сам напише до Вас як йому буть, або ще краще напишіть йому з Росії коли сами й побачитесь. Напишіть мені свою російську адресу і чи можна Вам туди писати? У Києві вклоніться В[олодимиру] Б[оніфатійовичу] і скажіть що я чекаю на “Київську Старину”, котру мені перестали зовсім висилати.

Бувайте здоровенькі.

Сердечно прихильний

Хв.Вовк

На заголовках я писатимусь Хв.Вовк, а під іностраним Th.Vol-
kou, то так пишіть і у справозданнях.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.386.

№ 31. Лист М.Грушевського

Львів, 9 липня 1897 р.

Львів, 9/VII.1897

Високоповажаний Добродію!

Ваш проспект предложено секції д[ня] 7 с.м. Проект виділення етнологічних матеріалів в осібну серію викликав досить сильну опозицію, але перейшов, секція лише постановила звернути Вашу увагу:

1. Що в свій проспект Ви завели деякі фольклорні матеріали (збірники Крамаренка і Максимовича).

2. На непожаданість в спеціальнім виданю викрапковання.

Статі прислані Вами я передав до друкарні: почнуть складатись, скоро будуть виготовлені кліші; прошу вказати їм порядок в яким ті

статі вийдуть, і чи будуть мати спільну нумерацію. Взіреть паперу Вам пошлють. В сих і інших справах видавництва прошу зноситись з друкарнею безпосередно. Гроші за редакцію з виїмком виплачених за “Рокисіє” казав Вам послати.

Другий титул і пояснення прошу дати по французькі. Статю Крамаренка передано до друкарні, будьте ласкаві з тим порозумійтесь. Адрес мій на вакациях до кінця нового стиля серпня: Владикавказь, М.Грушевській. Виїжджаю сими днями. Антонович виїздить на розкопки, не знаю чи його побачу, так і не берусь йому про “Київську старину” переказувати.

З глибоким поважанням

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1916.

№ 32. Лист Ф.Вовка

Париж, 11 липня 1897 р.

Hrouchevsky,
Professeur a l'Universite
Leopol (Lemberg)
Autriche

11 juil
1897

Високоповажаний Добродію,

Писавши Вам сьогодні забувсь спитатись Вас про одну річ, про котру давно вже хтів спитать. Як бути з матеріалами Гнатюка що вони написані якоюсь його особистою правописсю? Невже переписувати (бо се легше ніж справляти чи переправляти)? А може у Вас зетцері такі є що сами наберуть як слід? Напишіть мені про се швидче, бо я через се одложив сей матеріал.

А про перекрый Армашевського треба ще буде поміркувати. Щось здається мені що його не можна зменьшити бо нічого не буде видно. Мабуть прийдеться перемальовувати. Я так й зроблю.

Бувайте здорові. Не забудьте ж попросити В[олодимира] Б[оніфатійовича] за “Київську Ст[арину]” задля мене (і старих не присилають і цього року нема окрім І-шої книжки). Чекаю ще на Ваш лист зі Львова.

Щирий до Вас

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.387.

№ 33. Лист М.Грушевського

[Владикавказ, липень 1897 р.]

France, Paris
85 B^d Port-Royal
Mr. Th.Volkov

Високоповажаний Добродію,

Крамаренка я казав не складати, поки Ви не розпорядитесь, отож справа скінчена. Що до збірника Максимовича, то я переказав Вам уваги Секції, і секція лише сама за себе може відповідати чи перемінати свої погляди, звертаю Вашу увагу, що вона то давала Вам під розвагу, а не зобов'язувала Вас. Я особисто яко член і ще один член секції що гостює у нас, не робимо Вам опозиції, коли Ви вважаєте викрапковання потрібним, та чи потреба друкувати та ще й з викрапкованням те, що вже надруковано вповні? Се наші особисті погляди.

З глуб. поваж.

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1925.

№ 34. Лист Ф.Вовка

Париж, 20 липня 1897 р.

85, B^d Port-Royal, Paris 20 липня 97

Високоповажаний Добродію.

Оце вже тиждень як одібрав Ваш лист, зараз же одписав про що треба було б д.Паньківському (друга частка матеріалу була вже одіслана раніше), а тепер оце пишу до Вас, щоб вияснити нове непорозуміння, яке не знаю вже яким робом знов вийшло з поводу мого листу і є мені дуже прикрим:

Ви пишете мені що секція зверта мою увагу на те що я завів у програму (чи проспект) “Матеріалів” деякі фольклорні річи як-то збірники Крамаренка і Максимовича... і далі що статтю Крамаренка ви передали до друкарні...

Якщо Ви потурбуєтесь переглянути знову мій лист і перечитати проспект то побачите що у йому а ні однісіньким словом не згадується збірник Крамаренка. Раз поклавши не містити до своїх “Матеріалів” фольклору і написавши Вам що я Вам вертаю збірник Крамаренка я не мав би ніякої рації заводити його у проспект. Яким побитом здалося це Вам і навіть цілій секції, того вже я не розумію... Може через те що він Вам був присланий разом з манускриптами задля “Матеріалів”? Але ж у листі досить виразно я писав, що я Вам вертаю збір[ник] Крамаренка. Додавши ще й то що раніше ніж друкувати Вам треба б було з ім умовитись щодо імен дописувателів.

Як би не було, а перечитавши знов мій проспект Ви побачите що я не містив туди мат[еріал] Крамаренка. Дуже жалко буде коли Ви не маєте цього проспекту з собою; у такому разі Ви запевнитесь у цьому,

вернувшись до Львова. Я ж буду тому дуже радий, бо мені зовсім не бажалося б щоб і Ви й секція мали мене за якогось такого чоловіка з котрим і води не звариш...

Що ж до збірничка Максимовича, то се вже інше діло: я завів його у проспект і думаю що маю рацію: це пісні весільні і до того ще ритуальні і по свому науковому значінню належать більш до етнології звичаїв ніж до фольклору. Інакше не треба б було містити до “Матеріалів” і весілля узагалі.

Отже ж я написав д.Паньківському щоб збірничок Крамаренка він у мої “Матеріали” не містив, а вернув би його до секції, а Максимовичівські пісні щоб друкував.

Потім Ви пишете, що секція зверта мою увагу “на непожаданість в спеціальнім виданню викрапкування”. Якщо я не помиляюсь і діло йде про те щоб не ставити точок замість деяких виразів у сороміцьких піснях, то мені й не треба нічого кращого!.. Якщо Ви й секція думаєте що можна друкувати у наших виданнях народні вирази дотичні phallus’a, et eis, coitus’a etc. усіма літерами, то вже хто, хто, а не я тому буду сперечитись. На мій погляд се давно вже слід почать робити... і коли я пропонував ставити точки, то тільки взглядно до Галичини і до польсько-австрійського уряду, котрі може подивляться на се трохи не так як ми з Вами...

А може тут вийшло яке непорозуміння з поводу того що я кажу у листі, що будуть зроблені вказки на Круґтадіа.

Круґтадіа — бачите, се міжнародне строго наукове видання у котрому міститься виключно таке чого не містять навіть і у наукових збірниках, у продаж воно не йде, а друкується тільки по передплаті 150 екз. усього і посилається тільки тим хто загодя умовивсь з видавцем. Усе се робиться за для того щоб запобігти усяких нападів цензури (police de mœurs), котра особливо у Франції дуже сердита! Через се Круґтадіа видання дуже рідке (I том по передплаті коштує 20 fr., а як розшукувати у антикваріатах, то й до 80-ти!) і його можна знайти тільки по університетських і інших великих книгарнях. За для V тому, котрий уже у друку, мене просили дати українського матеріалу і я дав дещо (між іншим і деякі пісні з весілля у Гадяцькому повіті із Максимовичовських — друкується по-українському з франц[узким] перекладом) і через се зробив вказки на се видання там де на мій погляд друкувати у “Матеріалах” усіма літерами було б небезпешно. Як же ж що ви думаєте що можна — то й дуже добре — але усе-таки се питання треба добре розібрати, що- часами справді клопіту не було?!. Отже ж Ви подумайте або порадьтесь з ким у Львові та й напишіть як зробити! Я б хотів на зразок покласти вам у сей лист сторінку або дві з коректури Круґтадіа щоб Ви мали ідею що се таке (узявши таке іменно що має бути уміщене у “Матеріалах”) Та не знаю може ніяково буде... як що напишете що можна прислати, то я пришлю. Узагалі ж зверніть увагу на те що Круґтадіа ніяким побитом не може робити конкуренції нашим “Матеріалам”... і що через те викрапкування боятись нічого (у манускрипті задля “Матеріалів” я поставив точки тільки там де вже на мій погляд

друкувати усіма літерами був би явний скандал... Хоч усякому хто знає українську мову догадатись зовсім не трудно!).

Ото ж мабуть і усе. — За гроші спасибі, одібрав — і вони мені дуже здались. Про решту написав Паньківському дуже докладно. Та хіба ще от що? Як у Вас ведеться з одбитками? Як би ще можна було мені зробити з сотню або що одбитків моєї археологічної статті то се було б добре, бо зменшило б багато число примірників котрі я буду просити задля розсилки своїм кореспондентам. Напишіть про се, а також і за викрапкованне мені зараз же (хоч до початку друку може ще місяць який і пройде).

Бувайте здоровенькі і вірте, прошю Вас дуже, тому що я не капризна дама, а чоловік, котрий коли встоює на своєму то тільки тоді як цього вимагають наукові інтереси.

Дуже щирий до Вас

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.388.

№ 35. Лист Ф.Вовка

Париж, 20 грудня 1897 р.

85, Bd. Port-Royal, Paris 20 гр[удня] 97

Щось і земляки наши російські і Ви неначе й забули за мене... а я таки правду кажучи не сподівався може повернувшись до Львова Ви що небудь напишете мені про те що там у нас діється. Доходили до мене чутки що у Києві з'їздилися деякі люде, що наради якісь були, але що й як — нічигісінько мені не відомо і виходить те що вже трохи не 20 років тягнеться — що з України найменше маю звісток од своїх, і як-би не чужі, у котрих нема того “страха іудейска”, то мабуть той довелось би й забути про усе.

Друкованне “Матеріалів” зовсім було заснуло без Вас, а тепер оце трохи прокинулось, та й то на біду з помилками. Ви мені писали <..?> Окрім того треба буде переіменити одне кліше. Те що зробили як тепер мені пише Гнатюк, нічого не варт, бо малюнок був дуже поганий. Отже ж засилаю Вам другий малюнок з котрого будьте ласкаві дайте зробити нове кліше. Коректу ж цього Гнатюкового артикулу я надійшло днів через 2 або 3 (треба буде додати Sommaire і explic), поки ж що скажіть будьте ласкаві щоб отгиснули ще одну коректу і одіслали самому Гнатюкові, щоб він сам справив (бо я його спеціального правопису справляти не берусь). Разом з цим одсилаю до друкарні коректу мого артикулу про рибальство у Добруджі — там буде чимало дечого справити, то я вже буду Вас просити передивитись ще одну коректу після справлених цих (французьких) листків, перше ніж дати до друку, бо крім Вас ніхто там по французькому не зна, а посилати 2 коректу знов до мене буде вже занадто довго. <..?> треба буде і у Гнатюковому арт[икулі] переробити усю пагинацію. Я дуже жалкую що ідея робити ці франц[узь-

кі] додатки прийшла мені трохи запізно, але що ж будеш робити... Тут усі кажуть що се дуже добре.

А кінця друку матеріалів я чекаю дуже бо це мені розв'яже руки до друку археологічного артикулу у "L'Anthropologie". Хвойка давно вже чекає на се і позаяк він мені дає свої матеріали з тим, щоб вони безперемінно були видруковані (хоч і коротше) по французькому, то я мупу се зробити... А які він знов мені матеріали прислав!! Далекі кра-щі і далеко більш наукової ваги ніж те що було знайдене на Кирилів[сь-кій] улиці. Тепер я оце вже починаю поратись коло оброблювання їх, а обробити їх тільки й можна що тут, бо прийдеться робити хімічні ана-лизи а найголовніше перевернути кілька десятків томів таких видаць, що не то що у Києві а мабуть і Петербурзі нема. Дуже цікава буде праця (се про гончарські знахідки коло Трипілля. Дуже оригінальна і цікава індустрія, котра робить місток між мало-азійською культурою (Троя, Мікени) і цілим рядом західно-європейських знахідок. У Росії, про се ніхто й не догадується!..) То ото ж як бачите йдеться вже й про 2ий том "Матеріалів"... Коли його можна буде починати? Матеріал у мене вже увесь є (аркушів на 20 вистачить) і дуже хороший — одно тільки лихо що праці коло його буде багато, та хоч би праці наукової, а то просто перекладання, та переписування... Що будеш робити коли наши земляки не хотять писати по українському і дають російські манускрипти... Та треба казати спасибі й за те... Однак як би можна було почати друк 2-го тому у травні, або у початку червня, то я б був дуже радий і до то-го часу виготовив би усе.. Напишіть, чи можна буде так налагодити!

Хотів був Вам багато до того іншого написати та нехай до друго-го разу — тепер ніколи. Попрошу тільки Вас поки що чи не можна б мені прислати III т. словаря Російсько-Українського, що вже здається вийшов при "Зорі" і по 1-ше для чисел 22 і 23 "Зорі" де друкуються спомини Поліщука (се для одного приятеля про котрого там пишеться). Як оброблюсь трохи то дам Вам гарненький артикульчик до "Записок".

Бувайте здоровеньки, дорогий земляче і не забувайте дуже Вам прихильного

Хв.Вовка

Чи бувший ред[актором] "Зорі" Левицький передав до нової ре-дакції Борковського мій нескінчений артикул про подорож до Басків? Якщо передав, то я надіслав би кінець (він у мене мало не зовсім вже дописаний) то може б здався до нового місяшника?!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.387.

№ 36. Лист М.Грушевського

Скала над Збручем, 25 грудня 1897 р.

Скала над Збручом, 13(25).XII.1897

Високоповажний Добродію!

Спішу Вам відповісти. Я просив Вас з самого початку удаватись у всяких друкарських справах безпосередньо до Беднарського і тепер пов-

торюю свою прозбу. Я не можу вести контролі всіх видань Товариства, бо мусів би перейти на посаду метранпажа при друкарні попросту. Удаватись до мене, значить безпотрібно прожигати час, бо я мушу знову при нагоді про се написати (бо говорення до нічого) до друкарні. От і тепер — я не можу не видати скриптів Гнатюка (В. й його нема у Львові), нічого позитивного написати до друкарні. Правопис літер належить перевести, але для сього треба було надписати се на скрипті, і се діло редактора. Коли не пізно, то напишіть Беднарському докладно, що там має бути поправлено. А прогос корект і всяких тих змін; коректа статі про археол[ьогічні] находки вийшла дуже тяжка, і сього не може бути надалі; подібні коректи часом більше як подвоюють кошти друку, і будьте ласкаві надалі присилати скрипти з проведеною редакторською роботою, а то потім плач в друкарні. Посилання нових корект, може би деяку коректу міг вести д.Павлик, що веде коректи при Товаристві, аби Вам не посилати. Не менш прошу, що без кінця затягає час. І ще а прогос: абсолютно [мене] не числити — я, повторюю, не маю до того спромоги — все самому контролювати.

Франко проглянув словарець Мосори і каже, що його як є він ніяк не можна друкувати. Що до дальшого тому, то його б розуміється можна б почати по скінченню I-го, але я боюсь, що I стільки буде в сумі начитувати, що чи зможе Товариство видавати зараз II на разі; се буде видно по зведенню рахунків, десь на весну. Тим часом, розуміється, можна лагодити матеріал. Але треба знати, що час — від мая до вересня — се час, коли всяка иньша робота в друкарні редукується ad minimum і все звертається до шкільних книжок; тож треба ладити або на осінь або на ранню весну.

Щодо статі до “Anthropologie”, то я того погляду, як і писав Вам, що не шкодять тільки цілком короткі резюме з відкликами на свої видання; але в сім, як взагалі, я не мішаюсь, переконавшись що мої погляди й аргументи не мають щастя у Вас, я від початку зіставив цілу справу “Матеріалів” на Вашу волю і відповідальність. Про словар і числа “Зорі” я написав; що до статі про басків то довідаємось, як Борковський передасть теку “Віснику”. А я однаково хиба мусив би писати до нього.

Щодо українських справ, то я не був сам на з’їзді, а учасники вели цілу справу дуже секретно. Скільки знаю, обрано комітет і ухвалено з’їздитись щороку, взялися до збирання грошей і мають щось для сього, але якихось позитивних результатів се ж поки що не маємо. Наші спільні знайомі могли б Вам написати більше; я це і те що пишу, прошу заховати в повнім секреті, бо з того велику тайну роблять нащось.

Прийміть поздоровлення з Новим роком.

З глуб. поважанням

М. Грушевський

№ 37. Лист Ф.Вовка

[Париж, кінець 1897 р.]

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Скрипту до друкарні ще не давав — мабуть дам карток з десяток сьогодні у вечері... Та й то боюся якби потім не прийшлося робити паузи і задержувати письмо. Рецензію напишу. Хвойка мене доводить трохи не до мигрені і на кожній сторінці сам говорить проти себе і годі що небудь зрозуміти... читаю по 15 разів і бачу тільки що нісенітниця та й годі... Дуже радий що прислали мені річи-дублети.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.394.

1898

№ 38. Лист М.Грушевського

Львів, 31 березня 1898 р.
19(31).ІІІ.1898

Високоповажаний Добродію!

Надвишки видатків над доходами (коло 3-х тис.), що показалося минулого року, примусило Виділ сього року бути дуже обережним в прелімінованні бюджета, і він уложений значно низше попередніх видатків. З огляду що I т. Етнолог[ічних] материялів для численних клішів і літографій, тяжких корект і доброго паперу, стає Товариству досить дорого, не можна ще сказати на певно тепер, чи II т. їх може значно форсуватись ще в сім році, бо ще бюджет Т[оварист]ва не вияснись.

Я поставив Друкарні conditio line для того, щоб вона I т. в великості 15 арк. докінчила до кінця червня с.с. Подаючи се Вам до відомости, не залишу Вас повідомити, як би в сій справі зайшли якісь важні примітки.

З глибоким поважанням

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1918.

№ 39. Лист Ф.Вовка

Париж, 18 квітня 1898 р.
12, Avenue Reille, Paris 18 avr. 98

Високоповажаний Добродію,

Одібрав Ваш лист і дуже дякую за обіцянки довести “Матеріали” до кінця хоч у Червні. Що до II-го тому, то тут я можу тільки покладатись на Вашу добру охоту полагодити усе як можливо найкраще і на безсторонність з якою ви однаково піклуєтесь коло усіх видань Товариства.

Будемо робити що можна... Не заховаю од Вас одначе того що я дуже боюся як би, спізнившись з II-м томом, деякі річи, особливо археологічні не втратили своєї вартісті, будши опублікованими вже по російсько-урядових, або й німецьких виданнях, не кажучи вже про задержку з працями про ті ж сюжети у французьких часописах — працями обов'язковими задля мене, позаяк мені дають матеріали з головнішою умовою щоб вони були видані хоч у скороченому виді і по французькому. Між иньшим це особливо треба сказати про нові знахідки д.Хвойки у Києві (на Кирил[івській] ул.) про котрі я маю тепер вже докладніші звістки, на підставі яких багато дечого стало мені далеко яснійшим, доповняючи те що було у 1-й статті. Через це я хотів би дуже видрукувати й другу статтю як додаток до першої — у I-му томі “Матеріалів”. З тим, щоб окрімні одбитки її зброшурувати разом з одбитками 1-ої статті. Отже ж я дуже просив би Вас повідомити мене: 1) Чи можна буде окрім того що було намічено у засланому мною до секції змісту 1-го тому — прилучити ще цей додаток (котрий не візьме більш як 1/2 аркушу (8 стор.), друку 2-х фотографюр (9×12) і 2-х чи 3-х цинкографічних малюнків)?; 2) чи можна сподіватись щоб друк II-го тому міг початись у кінці осени цього року і скінчитись не пізніше Марця того року; 3) чи можна рахувати на те що за перенесеннем видання II тому на бюджет 1899 року — можна було б зробити за для його такі ж приміром видатки, як і задля I-го тому? (Це остатнє питання вимагається найголовніше артикул про знахідки д.Хвойки коло Трипілля і Верем'я, котрі як Вам мабуть вже відомо (хоч би й з реферату В.Б.А[нтоновича]ча у Товар[истві] Нестора-Літописця) мають надзвичайно велику наукову вагу і будши оброблені і видані як слід можуть на мій погляд зразу дати нашому виданню таке ж значіння які мають “Mitteilungen aus Bosnien” і т.і. Хоч д.Хвойка вже й дав мені частину матеріалу і формально обіцяв дати увесь який є і буде з літа цього року, але я дуже боюся щоб віденські німці, котрі вже як мені відомо донюхались до цих знахідок і дуже їми зацікавлені — не перехопили їх у нас (за Москов[ських] археологів я не так боюся бо між їми нема нікого хто б мав досить ерудиції щоб з цим упоратись, не набрехавши чого-небудь). Позаяк же се буде річ дуже важна і досить велика, то я зроблю усе що можна щоб у остатніх артикулах не було багацько малюнків і щоб вони коштували якомога меньше.

Потім того проситиму у Вас дозволу звернутись до Вас ще з однією річю, неперепрашаючи персоні, якщо вона може належить до якої небуть нижчої інстанції ніж Видав[ництво] Тов[ариства] им.Шевченка. Діло у тому що як вам мабуть відомо, у Парижі має бути у 1900 р. всесвітня Вистава. На виставі 1889 р. наша Україна зовсім і ніяк не була репрезентована, Галичина ж була заступлена львівським міським музеєм і гр.Дідушицьким, що виставив кількох зразків вишивання та деяких дерев'яних виробів з польськими написами. Отже ж мені здавалося б що чи не варте було б зробити які небуть заходи, щоб наша сторона була б заступлена хоч на цій Виставі, як що звісно коли шановні земляки схотіли б коло цього потурбуватися. Сподіватись чого-небудь

од російського уряду на мій погляд не тільки нема чого, а навіть чи не краще було б і зовсім вдержатись од якої б не було репрезентації по Російській секції. Своєї секції нам не дадуть зробити, бо політично ми не існуємо, особливо за для тутешнього республіканського уряду. Зостається, здавалось би мені, пошукати щастя у Австрійській секції, котра може згодилась би дати місце за для спеціальної Вистави Товар[иства] ім.Шевченка або й інших галицьких товариств. Позаяк же се Товариство має метою студії усього україно-руського народу, то під його прапором здавалось би мені й могла укластися вистава усього що належить до відродження України, починаючи з етнографічної карти (як би Тов[ариство] приспішалося б видати до того часу нову карту Величка більш науково і краще з технічного боку зроблену), з етнографічних, лінгвістичних і історичних видань, з картограм статистичних (розвій української шкільної освіти, еміграції і т.і., з археологічних колекцій і видань і т.і. і кінчити усяким дріб'язком, котрий можна так чи інакше причепити до української науки і програми Товариства). Усе це можна б було зробити дуже систематично, не дуже широко розкидаючись а найголовніше таким робом, щоб кожному було видно що є така й така-то сторона, що більш $\frac{3}{4}$ її належить до Російської держави, а духове життя її виявляється тільки з Австрії. Ваш австро-польський уряд проти цього нічого не матиме, а російсько-французький хоч і буде чухатись але нічого не матиме вдіяти раз усе воно не буде виходити з наукової програми Товариства (так як мусили вони умістити українську мову між мовами офіційно допущеними до уживання у телеграмах всесвітньої Поштово-Телеграфної Спільки). А щоб що мають очі щоб бачити досить побачили то можна тут же продавати по 5 сант[имів] і невеличку книжечку — каталог — ба-то- з передмовою — по-українськи і по-французькому...

Пригадуючи собі що зробили Чехи на виставі жіночої праці тут же таки у Парижі — мені здається що й ми, як би схотіли поворушитись трохи, могли б зробити теж де що... У мене наприклад набереться сот зо три українсько-етнографічних фотографій — уложивши їх систематично з деякими поясненнями у каталозі можна дати досить наглядну ідею про етнографічний побут України. У д.Шухевича є здається теж добра колекція фотогр[афій] до галицької етнографії.

То отже, добродію, якби Ваша ласка була підняти цю розмову хоч-би од мене у Товаристві ім.Шевч[енка] і якби воно згодилось узяти на себе ініціативу цього діла, то можна було б уложити проект його ширше і докладніше, особливо якби Виділ товариства вияснив питання про те чи могли б ми розраховувати на місце у Австрійській секції. Я писав вже про це декому з приятелів до України* — не знаю що вони казатимуть — але на мій погляд краще було б якби за це узялась українська інституція і якби за її заходом заснований був би за для цього Особливий комітет, котрий би заходивсь коло організації цього діла потрібующого і праці і деяких видатків. Нарешті якби Товариство

* Йдеться про М.Біляшівського і Б.Грінченка.

згодилось коло цього заходиться, то я радив би робити це без дуже великої оголоски, бо завже чи тут чи там, знайдуться чоловічки що стануть тому на перешкоді...

Цими днями зашлю Вам 2 примірники мого перекладу “Передісторичної археології” Нідерле (один за для Вас і другий за для Товариства) і 3 примірника одбитків з Κρηταδία (Товариству, Франкові і Гнатюкові). За присилку III т. Рос.-укр. словаря дуже дякую. А “Вістник” просто не приходить... Може тим що я незапренумерований? Як що так то будьте ласкаві мене запренумерувати з тим, що плату (однаково як і членську плату у Товар[истві] ім.Шевч[енка]) вищитаєте з того що мені прийдеться за редакцію “Матеріалів”...

То ото мабуть і усе. Будьте ласкаві звернути увагу на зміну моєї адреси і прийняти моє дуже щире пошанування

Ваш Хв.Вовк

До сказаного вище про потребу нового видання карти Величка додаю що крім інших поліпшень чисто технічних у їй безпременно треба б було намітити одміни українських діалектів у зв'язку з котрими ідуть і інші етнографічні одміни у будівлі, у одежі і т.і.

Засилаючи вам працю д.Дикарева про Гутірки за коронацію я не подививсь що з неї випав один листик, котрий я тепер знайшов і посилаю з цім листом.

А що ж чи мій манускрипт — Подорож до Басків знайшовся у номерах “Зорі”? Як що знайшовсь то будьте ласкаві мені завідомити, то я б кінець прислав — може б здалось до “Вістнику”.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб. 389, с. 397.

№ 40. Лист М.Грушевського

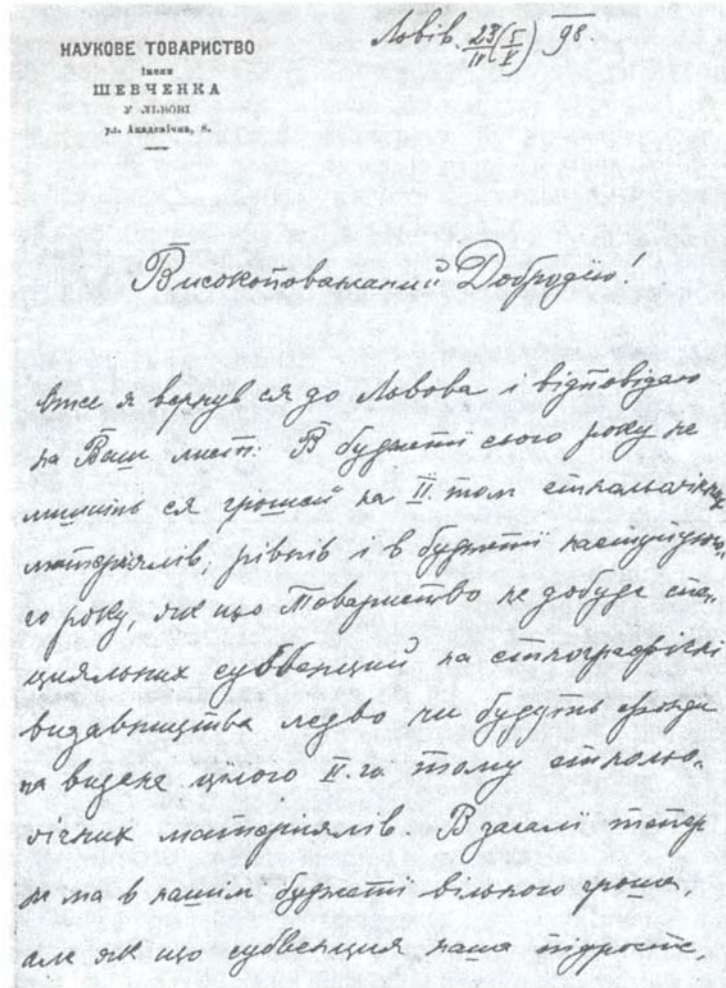
Львів, 5 травня 1898 р.

Львів, 23/IV(5/V).1898

Високоповажаний Добродію!

Отсе я вернув ся до Львова і відповідаю на Ваш лист. В бюджеті сього року не лишить ся грошей на II том етнольогічних материялів; рівно ж і в бюджеті наступуючого року, як що Товариство не добуде спеціальних субвенцій на етнографічні видавництва ледво чи будуть фонди на видання цілого II-го тому етнольогічних материялів. Взагалі тепер нема в нашім бюджеті вільного гроша, але, як що субвенция наша підросте, то я маю се на увазі і буду старатись, щоби етнольогічні материяли видавали ся правильно. Потребу скоршого видання статей про київські находки добре розумію, і сам інтересуюсь, приготовляючи курс; прошу у Вас дозволу покористати евентуально Вашою статьею в рукописи, давши, розуміється цитату до неї.

Тепер, як що Ви цікаві знати мою гадку, то вислухайте от що: другу статью про Київські находки можна б ще видати в сім томі, секція би ще ухвалила додатково її видрукувати, але я боюсь, що се задержить вихід сього тому: треба вперед робити кліші до образків, потім заперва

складати etc., отже чи не ліпше б було закінчити сей том статьею Кордуби (статью Мосори Франко уважає дуже слабою) додавши ще деякі програми і так сей том випустити скорше — за те слідом розпочати друк другого тому і випустити його першим зошитом, яких 5, 6 аркушів, друку на початку 1899 року. Але з рештою, якби Ви мали сю статью зовсім готову і хотіли її конче дати до сього тому, то я не маю нич протів того.

Вашої статі про Басків в портфелі "Зорі" не найшлося, "Вістник" посилався тільки тим авторам, які вже щось до нього прислали, для того треба було його предплатити: я виставив на рахунок Вашого гонорару чек Товариству на 20 доларів: 8 на Вістник, а решта за вкладки членські не плачені від чотирьох літ. Першої книжки "Вістника" вже не було і виділ ухвалил дати Вам його, як своему співробітникови з числа зіставлених до його диспозицій.

Про виставу я говорив на Виділі — він прийняв се прихильно; як що буде з часом в тій справі цікаво, я Вам напишу. Про виданя Карти Величка нема що й думати, раз що нема грошей, а потім і “Просьвіта” не пристане на се, бо вона має ще наклад. За книжки вперед дякую. З огляду на скорий вихід “Етноль[огичних] матеріалів”, коли треба буде завести обмін з анальогічними видавництвами і товариствами, позволю собі звернути Вашу увагу, що одинока користь, яку Товариство має з наукових видавництв є власне сі обмінні примірники, отже, як з одного боку треба старатись, щоб навязати обмінів як найбільше, так з другої сторони важно, щоби сі обмінні примірники йшли до бібліотеки Товариства.

З глибоким поважанням

М. Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1919.

№ 41. Лист Ф. Вовка

Париж, 8 травня 1898 р.

М. Д. М. Грушівському
Голові Н[аукового] Товариства
ім. Шевченка у Львові,
ул. Академична
8 Leopold — Lemberg Autriche.

12, Avenue Reille, Paris
8 Травня 98.

Високоповажаний Добродію.

Зараз оце одібрав Ваш лист і поспішаюсь одписати. Статтею Мосори справді можна поступитись бо вона таки як її не переробляють усе ж таки не бо-зна що, а замість неї знов поставимо мою статтю про київські знахідки. Вона буде дуже невеличка і хоч ще не скінчена, але я її ціма днями викінчу, так що вона не спізниться. Користуватись нею задля Вашого курсу прошу скільки Вам завгодно. За статтю про Басків просив би вас дуже спитати д. Василя Лукича (як щось по яким небудь реченям не буде ніяково!). Першої книжки Вістника присилати мені не треба, бо вона в мене є. За остатнє напишу иншим разом.

З великим пошануванням

Хв. Вовк

Ніяк не пригадуюсь чи не забув я зробити на остатній корекції пісень Максимовича помітку що можна друкувати. Як що забувсь, то будьте ласкаві дайте дозвол Ви.

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, од. зб. 389, с. 393.

№ 42. Лист Ф.Вовка

Париж, 5 липня 1898 р.
12, Avenue Reille, Paris 5 Липв[я] 1898

Вельми шановний Добродію,

Д.Беднарський пише мені що Ви виїздили зі Львова і що мій додаток до статті про знахідки Хвойки у Києві не встиг бути заслуханий у секції, а за для того пропонує скінчити том статтею Кордуби, відклавши додаток мій до слідуючого випуску.

Додаток сей дуже невеликий (не більше 8-9 стор. навіть з малюнками, котрих буде теж не більше 4-х) і містить у собі деякі деталі розвідок 1896-97 років котрі дають одначе досить повне висвітлення знахідки з теоретичного погляду, якого не можна було зробити на підставі фактів вилажених у першій статті. Таким побитом виходить, що перша стаття, будучи випущеною без цього додатку, була б дуже неповною і зоставалась би позаду навіть тих маленьких праць, котрі були видані про цю знахідку у Росії. Через це я вважаю дуже потрібним щоб мій додаток був надрукований у I-му ж томі. Що ж до того що він не був заслуханий на секції, то мені здавалось би що він будучи додатком до статті вже відомої і ухваленої у секції і містячи у собі тільки деталі її змісту — він міг би друкуватись і без цієї формальності, котра може тільки задержати й без того дуже спізнене видання.

Нарешті — коли б ця формальність здавалася б Вам неодмінно потрібною, чи не можна б було полагодити цього діла у засіданні секції без Вас за проводом Вашого заступника?

Сподіваючись що у в усякому разі Ви зробите усе можливе до полагодження цього діла без втрати задля наукового значіння “Матеріалів” і без дальшої задержки їх виходу я дуже просив би Вам завітудити мене про Ваше рішення і про те на яку адресу я маю вислати додаток, чи просто до друкарні чи до Товариства.

З високим поважаннем

Ваш Хв.Вовк

Напишіть мені також коли Ваша ласка, коли ви маєте повернутись до Львова?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб. 389, с. 396.

№ 43. Лист М.Грушевського

Львів, 10 листопада 1898 р.
29.X(10.XI).1898

Високоповажаний Добродію!

Я починаю боятись, що Етнольогічні матеріали не вийдуть сього року. Коли підганяю Бед[нарського] він виправдується тим, що Ви присилаєте все нові і нові статі, кажете чекати клішів etc. Чи не можна бодай на будуще оминати подібних затягань? Часта поява — річ дуже важна. Тому б я радив не розширяти томів, що виходили б раз на кілька

років, а видавати частійші зошити-півтоми, по 6-8 арк. — се могло б виходити щороку. З огляду на се я б конче радив зараз по скінченню I т. зобратись до II тому чи випуску.

Між иньшим казав мені Шухевич, що він хотів би дати більшу статю про Гуцулів; чи не добре було б евентуально призначити для неї цілий зошит..?

Дякую ще раз за Нідерле.

Для бібліотеки ми хотіли б купити “L’Anthropologie” за кілька років — від 1892 де Ваше весіле і до сьогодні; книгарська ціна 25 fr. за рік, чи не могли б Ви нам дістати або в редакції з опустом, або в антикварії дешевше? В тім році просимо просто послати, а гроші зараз пошлемо.

Чи звернули Ви I кн. “Л[ітературно]-Н[аукового] вістника”, котрих мали дві, а вона в нас вичерпана? Я просив Вас про се вже; коли не звернули, зверніть будьте ласкаві.

З глибоким поважанням

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1921.

№ 44. Лист Ф.Вовка

Париж, 16 листопада 1898 р.

Paris, 16 nov. 1898 12, Avenue Reille

Високоповажаний Добродію!

Спасибі Вам велике за те, що потрудилися написати і тим дали мені нарешті спроможність побалакати про видання “Матеріялів” з вами а не з добр[одієм] Беднарським...

Чудний-бо Ви справді чоловік, шановний Михайло Сергієвичу!.. Беднарський Вам усяку дурницю верзе, а Ви не тільки її слухаєте, а ще й мені пишете, та до того ще й з “строжайшим предписанієм” “оминати на будуще подібних зтягнень!”. Хоч мені й здавалося б що коли не що иньше, то хоч принаймні літа (я бачите трохи не у двоє мабуть старіший від Вас) могли б вже увільнити мене од строжайших предписаній, одначе про се вже не будемо балакати, а от давайте краще поговоримо як подоба добрим землякам і людям що добра хотять братії і руській землі...

“Нові і нові статті” про котрі співа Вам д.Бед[нарський] — це мій додаток до Хвойкинських розвідок (9 стор.) і дрібні звістки (7 стор. — усього ж 16 стор. друку)! Що вони здаються новими д.Бед[арському] то се мені не дуже цікаво, Вам же здається мусить бути добре відомо, що вони друкуються по Вашій же пораді (принаймні Додаток) замість “Гуцулів” Мосори і українців на Сибіру Т[алько]-Гринцевича, обрахованих і ухвалених Виділом чи секцією, але далеко більших. Далі йдуть ще не видруковані але теж обраховані і ухвалені “Програми”, передмова і алфав[ітний] покажчик... Що до “казання чекати на кліше”, то я б Вам

тільки порадив попросить д.Бедн[арського] щоб він показав Вам мій лист, у котрому більш ніж виразно і досить доброю українською мовою написано щоб почекати на кліше тільки у тому разі, коли через це не буде й найменшої задержки у друку...

Цього здається й досить щоб оцінити виправдування Бедн[арського] не поспішаючись дуже з предписаннями, можна було б, як бачите зробити цю оцінку і без моєї допомоги.

Це одно. Тепер про затягання узагалі. Давайте лишень подивимось гарненько що воно й як? По цей час, як може і Вам відомо, “Матеріалів” видруковано як раз 28 пів-аркушів. Це виходить тільки на 2 пів-аркуші більше ніж остатня одібрана мною книжка “Літ[ературно] Наук[ового] Вістника”, котра містить у собі 26 пів-аркушів. Ріжниця бачите не бо-зна яка... Отже ж книжка ця як Ви теж бувши редактором повинні знати, мусила бути складена і видрукована у протягу одного місяця (бо видання щомісячне). “Матеріали” ж замість того щоб друкуватись, а з виготовленням клішів, нехай 2, 3 місяця — друкуються вже 16 (шістнадцять!) місяців!.. Через що? Може довго не давали рукописів? Однак ж усі статті, за виїмкою Додатку і т.д., себто того на чому стоїть тепер друкарня, були вислані Вам двома пакетами один 4-го липня, а другий 12-го 1897 р. (Поштові квитки лежать передо мною, а також картка од д.Паньківського од 16.VII.1897 р. з звісткою що друга і остатня порція манускриптів одібрана), себто усі разом і завчасу! Може були які додатки і перероблювання на коректах? Але ж додатків не було ніяких, а коректовано було тільки 2 сторінки у статті про Хвойку. Додано було до коректи кілька французьких *sommairs I explications des figures*, але ж уся сума їх у цілій книжці не перевишає одного пів-аркуша, себто 2, 3 днів, нехай 3-х тижнів праці, але ж не більше! Може як скінчивсь матеріал, то прийшлося чекати на новий? Отже й того не було... бо Додаток і звістки були заслані разом з коректою ст[атті] Кордуби. Затягався час на посилення і вертання корект? Нехай! Але порахуймо трохи. Кожний пів-аркушу їздив 3 дні до мене, та 3 дні од мене, та у мене лежав день більше, окрім хіба Хвойки, не лежала ні одна коректа!) себто рахуймо тиждень на кожний пів-аркуша. Припускаючи навіть що Друкарня така вбога на літери, що поки один пів-аркуш їздив, то другого нічим було складати, на це потрібно було б $28 \times 7 = 196$ днів, се-б то $6\frac{1}{2}$ місяців... але-ж $6\frac{1}{2}$, а не 16!!.. Та й друкарня, хвалити Господа, не така вже й вбога!

Отже ж, дорогий земляче, як бачите затягнення вийшло і не через те що манускрипти були здані запізно, і не через те що квота їх перейшла зарані обраховану міру (себто 15 арк., — переді мною Ваш лист 12(24).V.1897 де написано: т.І можна розширити до 15 арк. Досі видруковано 28 пів-арк., себ-то 14 аркушів) — і не через те щоб були які значні зміни, або додатки і не через запізнення з коректами...

А через що ж? Через те що відомо кожному хто не зовсім новенький новичок у видавництві і мав коли небудь діло з друкарнями. Через те що праця не йшла не перериваючись; що замість 3-4-х складачів робив тільки один, тай то одриваючись; через те, що д.Бедн[арський]

як і усі друкарі, котрих не вміють держати в руках, набірає роботи більше ніж може зробити, а може бере й сторонню роботу, зарані рахуючи спізнитись, то тут то там і вигадати часу... нарешті через те що він коли й поспішається то тільки з тим над чім у його стоять над шиєю, а як стояти нікому, то він з того й користується щоб загаяти діло... Я вже примітив давно, що як з місяць або більше нема корект, то це значить що через кілька днів прийде книжка то “Літ[ературного] Вістн[ика]” або “Записок”... Після цього через тиждень пів-аркуша коректи, а там знов на місяць або й більше — нічого!..

Пишеш до нього — він одписує таку ж дурницю як і Вам верзе, пишеш до Видавництва, а воно каже що не може брати на себе обов'язків метронажа і радить переписуватись з Беднарським... а саме наче й не зна що у його у друкарні діється... Що ж будете робить, голубчику мій, у такій стороні ми працюємо і при таких обставинах, що іноді приходиться не то що за пажа, а навіть за розсильного самому справляти... Я мусив трохи не усі статті задля “Матеріалів” і перекладати і навіть переписувати і на пошту писати, а мені й до голови не йде, що я цім зменьшую свою наукову поважність або втрачаю свій дорогоцінний час (і справді таки досить дорогоцінний, коли чоловікові приходиться не маючи “окладів” заробляти щодня на хліб і бігати трохи не щодня позичати кілька франків жінці на базар!).

А тепер побалакаймо і про дальші “Матеріяли”. Якщо Ви не вмієте або не можете формально обов'язати і примусити д.Беднарського видрукувати книжку у 15-20 арк. за 2, нехай за 3 місяця — тоді нема чого й захожуватись, бо даючи нашому виданню періодичний характер — запрошуючи до обміну — воловодити людей по $\frac{1}{2}$ року не можна. Не можна також воловодити і дописувачів. На зразок того у яку ситуацію Ви ставите мене своїми друкарськими порядками соблаговолить прочитати хоч би прикладений при цьому лист д.Литвинової... А таких листів у мене вже чимало... і не диво коли усе посилатимуть у Москву а не до нас... Найперше стало-буť треба організувати як слід друкарське діло.

Щодо частійшої появи то я на се дуже й дуже пристав би. Але усе ж таки кажу Вам, що давати у рік по 15 арк. занадто вже мало. Не згадуючи вже про великі європейські часописі як “L'Anthropologie” (за 1897 р. 768 стор.) котрі виходять по 6 книжок на рік, згляньтесь хоч на мизерні слов'янські: польські “Materialy antropologiczne” виходить раз на рік, але це том у 425 стор. (27 арк.); “Zbornik” загребської акад[емії] за 1896 р. 368 стор., за 1897-й — 515!.., про чеські вже нема чого й казати, а тим більше про болгарські... Ви мені якось писали, що я усе на європейську міру хочу міряти... а на яку ж? Хиба ad majorem Ucraine gloriam придумали особливу мірку за для “несовершенолітніх”?.. Коли вже захожуватись коло укр[аїнської] академії і університету, то захожуватись не з голими руками, а то нема чого і захожуватись — і иньшої мірки окрім європейської у нас бути не може. А я навіть вже й не на європейську міряю, а на холв-азіятську себто доарійську. Окрім того ви ще хочете й мінятись. От не далекі родичи, у тутешньому антр[опологічному] товаристві ціми днями читали доповідь обмінної комісії — і що ж

подивляться що виданне мізереньке — і одмовляють! Та й справді треба ж таки мати й совість мінятися. Отже ж на мій погляд самий найменший мінімум задля “Матеріалів” може бути не менш 20 арк. на рік, книжками по 10 арк. 2 рази, або 4-ма по 5 арк. На 1899 р. я з огляду на свої особисті діла хотів би видати 2 книжки по 10 арк., а з 1900 по 4 книжки. І знов таки з тим щоб друк не тягся більше як $1\frac{1}{2}$ місяця на книжку у 10 арк. і місяць на книжку у 5 арк. Якщо Ви заповните мене формальним обов’язком, що воно так буде, то я з свого боку берусь виготовити першу книжку до 1 червня щоб вона вийшла не пізніше 20 липня, а другу і к 1 листоп. щоб вийшла 20 грудня, при чому застерігаю собі право змін і додатків але не більше як 8 стор. у сумі, на котрі щоб друкарня не мала найменшого права зсилатися як на затягнення.

Щодо цього тому то вже щоб з ім розв’язатись я згоджуюсь викинути програму Дикарева. Передмова котру заплю через кілька днів буде не більш як на $1\frac{1}{2}$ аркуша, а алфавет[ний] покажчик стор. на 3-4! Знаю добре що од Дикарева буде мені біда — розсердиться та що ж робити... Зробить тільки як небудь щоб том вийшов на початку грудня.

Щодо Шухевича то між нами кажучи працю його треба добре передивитись, бо після работ Кайндля за гуцулів з голими руками братись не можна... Якщо він зробить її на зразок Кайндлевих, то краще й не треба, але инакше... Ув усякому разі зробити з її цілий том — ніяк не можна, бо так не ув одній етнологичній часописі не робиться. Але якщо вона справді варта, то можна б було поділити на 2 книжки, або що у залежності від більшости. Тільки у першій на 1899 не знаю чи можна буде бо у мене є вже три статті, котрі конче треба умістити, бо инакше автори навіки розсердяться.

З видавцем “Anthropologie” Массоном (у нас тут редакція до цього не мішається) балакав. Каже що тільки задля мене може скинути 20%, себто оддати усі 9 томів (з 1890 по 1898 р.) за 180 fr. замість 225. Справді на наук[ові] періодичні вид[ання] більше 10% не скидають. За пересилку вже не платитимете, та се як послати *petite vitesse* не багато буде. Антикварним способом купити безусловно не можна. Нема... або так рідко що треба чекати кілька років. Та вона у Франції мало й йде — більш у Европу та Америку. Отже якщо схочете то присилайте гроші (через мене) то я й вишлю.

А при цій okazji чи не згодились б Ви трохи й про мене?.. ви колись писали що може ще там кілька прийдеться за аркуші. То отже тепер вже можна полічити, то Ви порахуйте — може там що перепаде, бо тут скрута така що не дай господи нікому.

Ну вибачайте, дорогий Мих. Серг., коли я може понаписував Вам чого прикрого. Але подумайте і вірте, що не <..?> хотів я образити чи що, а справді ж таки діло так йти не може — і треба якусь раду дати. Не сердитись же і бувайте здоровеньки

Ваш щирий

Хв.Вовк

З 1899 року “L’Anthropologie” мабуть буде з нами мінятися (звісно коли діло піде так, що можна буде балакати про заміну).

<..?> Нема чого й казати що усі вони будуть власністю Товариства і навіть Ваше запитання про це досить мене здивувало.

От і зараз 2 тижні коректи нема... Та наженіть же Ви будьте ласкаві цього Беднарського.

Чи Ви пак одружились чи що? Мені щось писали що Ви поїхали (ще улітку) до родичів жінки, а Інна Ник. Шеболдієва (Рашевська) мені завше казала за Вас як за чоловіка не жонатого. Якщо так то од щирого серця поздоровляю Вас.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 400.

№ 45. Лист М.Грушевського

*Львів, 21 листопада 1898 р.
9(21).XI.98*

Високоповажаний Добродій

Лист, котрим Ви мені відповіли, пишеться звичайно тільки тоді, коли хочеться прервати кореспонденцію, і я не запускаючись в полеміку з Вашими наученнями доброго тону і видавничої практики, обмежуюсь самою річею.

Формальних заобов'язань я не можу і не маю заміру приймати, бо не завідую друкарнею, але скажу виділити спеціально письма на чотири форми (32 стор.) для "Етнольо[гичних] матеріалів" (більше трудно), коли Ви будете ласкаві з свого боку: а) звертати коректи зараз. в) не робити подібних додатків, по котрих *da carite* мусить іти коректа знову до Вас; при друку сього тому я бачив на власні очі Ваші кореспонденції, з котрих видно, що коректа зіставалась у Вас на кілька день, або де Ви заповідали прислання клішів, або додавали *Sommaire* до коректи, по сім мусіла йти нова коректа: се давало можливість Беднарському відмовлятися; а додатку до статті Хвойки друкарня ждала кілька місяців (я пригадував її тоді кілька разів), і робота лежала. Відставити осібного складача для роботи, коли коректа іде далеко, дуже тяжко, а при залежванні корект вона стає заліжою в друкарні. Коли ж не буде задержки в коректах і взагалі в роботі від Вас, то будете самі слідити, бо знаєте кілька день іде коректа, і будете ласкаві кореспонденцією всякий раз дати мені знати, як друкарня затягає. При тім одначе я випрошуюсь від научувань і нотацій, котрих не потрібую й читати котрих не маю обов'язку. Зрештою є осібна дирекція друкарні на всякі доречні поручення, а зверхні й нагляд над нею має д.Паньківський, я ж до друкарняних справ з уряду не мішаюсь.

З поважанням

М.Грушевський

P.S. До фактичного спростування: "Л[ітературно]-Н[ауковий] вістник" і "Записки" складають зовсім осібні від "Етн[ографічних] матеріалів" складачі.

НАІА НАН України, ф. 1, № 1920.

№ 46. Лист М.Грушевського

Львів, 22 листопада 1898 р.
10(22).XI.1898

Високоповажаний Добродій

Я беру назад пропозицію, з котрою вихопивсь у вчорашньому листі. Кілька разів я, в інтересах розвою наукової роботи, пробував щось своєю особою зробити для етнольогічного видавництва, але ось ми якось не могли з собою прийти до ладу. Тому вважаю ліпшим раз на завісді зробити кінець нашим кореспонденціям. В Науковім товаристві є досить місця, аби могли працювати осібно обоє, не наступаючи собі на нагнітки. Я маю під своїм безпосереднім доглядом кілька видавництв, і того з мене досить. “Етнольогічні матеріали” є видавництвом Етнографічної комісії [Товарист]ва, головою котрого є др.Франко; в його опіці мають бути й “Етнольогічні матер[іями]”, а що він є членом виділу і секції, тож може у всіх інстанціях пильнувати інтересів його видавництва. На його ж руки будете ласкаві присилати матеріали для докладу секції. В друкарських справах має Вам служити д.Беднарський, а вищою інстанцією над ним є д.Паньківський. Але розуміється і др.Франко і д.Паньк[івський] тоді тільки зможуть підганяти Бедн[арського], коли не буде задержки від редактора, се само собою розуміється.

Гроші для закупки “Anthropologie” і для Вас а conto гонорару я казав послати. За сім пожелавши всього найліпшого Вам на прощання, пишу се з поважанням

Мих. Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1922.

1901

№ 47. Лист М.Грушевського

Скала, 13 січня 1901 р.
31/ХП(13.І).1901 Скала

Monsieur Th.Volkov
Paris France
Avenue Reille, 12

Дякую за поклін, переданий міні через д.Бачинського і пам'ять!
Здоровлю Вас Новим Роком!

Щиро прихильний

М.Грушевський

Щастя, здоровля і всього добра.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1923.

1902

№ 48. Лист М.Грушевського

*[Львів], 22 лютого 1902 р.
9(22)/ІІ.902*

Високоповажаний земляче!

Я протяга[в] з відповідею на запитання Ваші, хоча чи подати щось дефінітивне, але що дефінітивного нема й досі, так пишу і без нього. Супроти накликів земляків вернувся я до Товариства, але чи удаст ся в нім вести наукову роботу, не знати бо підземна робота йде проти мене дальше. Але поки буде можна, будемо пробувати робити. Я колись, тому кілька місяців (ще по своїм уступленню) реферував Вашу розвідку про мамутові різблені кости, і д.Гнатюк казав, що Ви хотіли їх видати чи в “Материялах” чи в “Записках”. Тому що сього року “Материяли” зайняв Шухевич, не може там Ваша стаття вийти, тому, як хочете, я пуцу її в “Записках”? А в якій стані Ваша велика праця про Хвойкові розкопки? Коли готова до друку, то прошу прислати і будемо її друкувати, хоч вона зможе вийти в світ тільки при початку 1903 р. (тільки в такому разі прошу Вас виразно заявити, що “Материяли” за 1903 хочете Ви мати для своєї дисертації, аби Шухевич і того року не бунтовав).

Університетська справа “висить”. Заявили студенти, що не вернуть поки не будуть зроблені якісь уступки на їх домагання. Університет, Поляки й “оброблений” ними міністр стоять на тім, що не можна робити ніяких уступок “під преснею”. Цісар обіцяв полагодити справу, але час минає, а налагодження того нема, й можна побоювати ся, що Поляки свого осягнуть: задержання status quo.

Я не викладаю, бо не маю слухачів — всі пішли.

Оттільки! Здоровлю Вас сердечно!

Щиро прихильний до Вас

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1926.

№ 49. Лист Ф.Вовка

*Париж, 9 березня 1902 р.
12, Avenue Reille, Paris 9 Марця 1902*

Вельми шановний Земляче,

Вибачайте що спізнився на кілька днів з відповіддю на Ваш ласкавий лист, котрий дуже мене втішив. Я дуже і дуже радий що Ви таки вернулись до Відділу. Кажу Вам се від щирого серця. Як Ви знаєте я завжди був такої думки що універсальність “Записок” тільки їм шкодить і що краще було б видати праці кожної секції окремно, а з “Записок” зробити загальний орган на зразок розширеної “Хроніки” оскільки я міг зрозуміти <..?> се іменно питання й було початком непорозуміння. Отже ж не залежно од моїх думок (котрі мені здаються резонними й

зараз) я був дуже збентежений звісткою що Ви виступили з Відділу, а тепер дуже радію що Ви вернулись, бо як би не було, а я завше знав і знаю що Товариство держиться тільки Вашою працею і тільки за Вашим приводом може бути щиро науковим. Те ж що Ви пишете показує мені що я таки мав рацію подумавши з першого року що мабуть діло не зовсім то у розпорядку видань, а що мабуть там не без якої небуть “підземної” роботи, проти Вас особисто, як Ви кажете. Що ж будете робити: це завше і скрізь так буває (і у тутешньому Антропологічному Товаристві далеко не без того) це можна було й наперед загадувати — але на це нема чого звертати увагу, особливо чоловікові, котрому йдеться тільки за патріотичні і наукові інтереси. Отже ж спасибі Вам превелике, що Ви держитесь, держіться й самі і вірте що кожний щирий українець — як би він не розходивсь з Вами у думках про які небудь деталі — завше буде на Вашій стороні і завше буде Вам дякувати за Вашу непохильність і терпіння, котрого я знаю що треба дуже й дуже багато.

Коректу своєї статті вернув зараз же — ви се мусите одібрати. Якщо нема часу посилати другу то подивіться вже самі будьте ласкаві і друкуйте — хоч у “Записках” — аби швидче. Та ще от що: мені дуже потрібно було б мати досить багато — не менш як 150 відбитків постарітьесь коли Ваша ласка це улагодити. Діло бачите у тому, що мені хотілося б роздати їх на спомин моїм слухачам у Вищій Школі Соціальних Наук, котрим я оце сам й читав недавно про український палеоліт — це й їм втіха буде і треба ж усе-таки привчати людей дивитись ув українські наукові видання. А потім, чи не можна було б видрукувати таблиці не у тексті, а на окремих картках товщого паперу, як це зроблено у Вашій статті про молотівський клад, здається... так було б огряднійше...

Щодо праці про Хвойчині “площадки” (перед-мікенську культуру), то я ще й досі не дібравсь її довести до ладу, але незабаром справлюсь і у маї або іюні надішлю. Ув усякому разі VI т. “Матеріалів” я зоставляю собі й Шухевичові буде й з того що я йому Вий віддав. У мене й окрім моїх праць є вже досить багато дуже цікавого і дуже коштовного на цей том.

Хочу ще запитати Вас про одну річ: є у мене новенька стаття — подорож до Басків, написана по-українському. Вона призначалася колись-то задля “Зорі” і початок її й був навіть посланий Левицькому, але десь пропав. От я якось знайшов брульон та й переписав помаленьку і мені здавалося що вона підійшла б до “Літературно-Наукового Вістнику”. Тільки мені бачите, треба б щоб за неї заплатили, бо у мене тепер таки діла що не знаю як з їх і виберусь. То от я Вам через який тиждень або-що пришлю її а Ви вже там побачите.

А поки що бувайте здоровенькі і не забувайте дуже Вам прихільного

Хв.Вовка

Та чи не можна б мені прислати 2-3 примірника “Весілля” Литвинової. Вона дуже сердиться що не має його, а мені нічого їй послати.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 404.

№ 50. Лист М.Грушевського

Львів, 13 березня 1902 р.
(у Париж, 13.III.1902)

Лист Ваш, Високоповажаний Федір Кондратеєвич, одержав я на виїзді зі Львова до Росії, в ріжних особистих справах. Стаття Ваша піде в “Записках...” т.XLVI*, відбиток скажу зробити 300, і на них будуть французькі змісти, титули, і т.п., а в “Записках” піде без того, як звичайно. За Басків постараяся. Про “Весілля” сказав п.Гнатюкові. Здоровлю Вас сердечно.

Щиро прихильний

М.Грушевський

* Як би Ваш лист був прийшов скорше, я міг був дати в т.XLV, а так було запізно.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1927.

№ 51. Лист М.Грушевського

Криворівня, 25 серпня 1902 р.
Криворівня, 13(25).VIII.1902

Високоповажаний Добродію!

Зближаєт ся початок наукового сезону в Товаристві, а з тим і справа дальших публікацій. “Гуцульщина” Шухевича вийшла, отож можна приступити до друку дальшого тома “Матеріалів”, для Вас резервованого. Що маєте готового прошу ласкаво прислати. На початку, думаю, пустите свою розвідку про Хвойкові розкопки — що предложили остатньому конгресови. Випустити її як найскорше — се реферат загальної української археології, а том міг вийти, разом з нею, уже на Різдво, коли лише завчасу дістати скрипт, щоб поробити кліше й иньші ілюстрації.

Як Ваше здоровля і як Ваші роботи? Де проводили літо? Родина моя, д-ра Франка і п.Гнатюка прожили сі вакації в однім місці — в Гуцульщині, в Криворівні, дуже мило, і вже роз’їздимось; позавтра їде др.Франко, а за ним кілька день і ми.

Здоровлю Вас сердечно!

Щиро прихильний

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1928.

№ 52. Лист Ф.Вовка

Париж, 1 вересня 1902 р.
12, Avenue Reille, Paris, XIV 1 Верес[ня] 1902

Високоповажаний Добродію,

Я оце й сам вже почав думати за тії “Матеріали” та коли ж так устряв у свою анатомичну працю що не було коли гаразд і узятись, а тут ще жінку з дітьми прийшлося виряджати у Полтавщину і таке пи-

ше... Тепер же от яке діло: розправу свою про передмікенську культуру на Україні я не встигну налагодити инакше як ще тиждень через 2 або що. Поки ж що зашлю Вам ціма днями статті Русова, Литвинихи і Веретельника, то може задля них поробити кліше, та й почать складати — мені б хотілося щоб археологічний артикул пійшов як завше поперед етнографічних — отже ж як коли можна, то попросив статті тії складати, але не друкувати поки моя не підійде.

За себе скажу Вам тільки те що ніяк з тисії праці не виб'юся. Думав оце хоч оце літо поїхати на який місяць на море — купатись, та де там...

Прийшлося остатись тут та писати — та оттак і досі. Оддыхав трохи — головно тільки — як Русов (А.А.) приїздив. Ми з їм більш як 20 років не бачились, то було про що побалакати, тим більше що за весь цей час се трохи не перший старий громадянин з яким довелось побачитись, бо хоч Вол[одимир] Бон[іфатійович] і був за два роки, та був такий вже що не дуже то багато я од його й почув...

Ну а що ж у Вас на університеті чи налагоджується що небудь чи й цей рік без слухачів будете? У початку літа чи по весні — ще писав мені Барвінський що ваша Міністерія просвіти може згодиться утворити ще кілька рутенських кафедр і питавсь мене чи можна мене поставити яко кандидата на етнографію; казав що й у бюджетній комісії він тую справу теж пропонував. Ну звісно я відповів що дуже б згодивсь. Та от вже кілька місяців нічого не чуто — мабуть покищо нічого ще й не видно. То я оце і прислухаюсь що там у Вас робиться, та думаю що мабуть ваші ляхи не згодяться на се без доброї опозиції. Ви Б[арвінсько]му не кажіть про це — бо се у їх може яка Staatsgeheimniss, а мені коли Ваша ласка напишіть як Ви про це думаете і чи може з цього що вийти? Тут у мене бачите, ще одна штука до цього долучається: закликають мене аж до Петербурга — треба туди до Музею Александра III етнографа, та от мій старинний приятель Клеменц що тепер там музеєм заправля і хоче мене туди вперти; каже що й поліційні перешкоди вони там якось налагодять і гроші добрі дадуть. Тільки ж мені бачите не дуже-то туди хочеться, а боюся аби не прийшло згодитись, бо з одного боку це одчинені двері на Україну, а з другого я вже до того добравсь отут у Парижі що зовсім вже більше не можна — треба тікати бо заробітку все менше і менше і вдержатись ніяким робом не вдержипся. Через це я й сім'ю свою до Полтавщини виправив, щоб там пережила доки мої діла як небудь не налагодяться. То ото-ж я тепер пишу собі та й виглядаю що воно з усього того вийде. Звісно якби до Вас у Львов — то я б на Петербург той зразу наплював би, та коли ж покищо нічого не чуто.

Оттак як бачите; бувайте ж здоровенькі і не забувайте щиро прихильного

Хв.Вовка

1) Чи не прислати й Вам примірник Української Крѣтадіа? Я послав Франкові і Гнатюкові бо вони фольклористи — а якщо хочете то і Вам зашлю.

2) Передайте коли ваша ласка прикладений листок Гнатюкові.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 407.

№ 53. Лист М. Грушевського

Криворівня, 8 вересня 1902 р.
Криворівня, 26.VIII(8/IX).902

Високоповажаний Земляче!

Щойно переслали мені Ваш лист зі Львова. Я ще на селі, й за браком листового паперу, пишу Вам на сім бібулясі. Франко вже поїхав до Львова, Гнатюк ще тут, але незадовго і він і ми вже їдемо.

Що Ви пишете про складання статей, то їх можна б скласти й зараз, та я боюсь, що зайнявши ними письмо, друкарня потім дуже по малечку складала б Вашу статтю про мікенську культуру, а ся стаття, як я міркую, буде довша. (До речі, чи звістні Вам замітки (мало важні) про мікенську культуру в Галичині Деметрикевича в IV т. “Materialy antropologiczne”?) Тому ліпше почати складати від сеї. Два тижні невеликий час, а я скажу друкарні, щоб спішили ся. До перших же статей можна б зараз сказати робити кліші.

Коли, як пишете п. Гнатюкови, маєте так багато матеріялів і маєте час їх обробити, то можете застерегти для себе й дальший том вже тепер, мотивуючи тим, що відступили Шухевичу два томи зряду. Се б полекшило Вашу редакційну теку.

Супроти материяльних своїх тіснот Ви могли б забажати від Виділу задатку на рахунок сього тому, гульденів з 200-300. Я певний, що Виділ згодиться, тільки супроти теперішнього формалізму його в грошевих справах (я від них по звістній кризі зовсім відсахнув ся) зверніться листом до нього; а я вже піддержу.

Щодо материялів про Дитину, зібраних моїм свояком* з Київщини, то я б, коли Ви вже не хотіли б дати їх в однім томі (хоч се було б може найліпше), думає, що їх що найбільше можна розділити на дві частини, і дати в двох ріжних томах, з ріжними иньшими материялами. Материяли сі п. Гнатюк Вам пошле. Вони інтересні; є там де що зовсім нове, але вони в стані хаотичнім. Як би Ви мали час і охоту їх упорядкувати й обробити, то се було б найліпше. Як ні, то може б поручити се п. Гнатюку?

Питаєте мене про свою “кандидатуру” на львівську катедру. Се вже ніяка Staatgeheimniß, бо Барвінський уже багато літ — правда що таємничо говорить — особливо Українцям про сю Вашу кандидатуру, а також про Міщенкову (що навіть не відписав на запитання, чи їде до Галичини), а потім як підніс її він у Відні, була вона і по газетах, правда — без Вашого імени. Меж нами сказавши, ся кандидатура належить, на мій погляд до тих бальонів з мила, які Барвінський пускав, щоб показати, що мовляв і він чогось добивається і щось може зробити. Поки що реальний результат з піднесення ним справи сеї катедри бачу той, що Поляки вийшли з ходатайством до міністерства про засновання на львівським університеті катедри антропологии й етнографії, розуміється польської й сю ми мабуть незадовго дійсно побачимо. А зрештою за-

* Марком Грушевським.

питаєте Ви самі Барвінського, як справа стоїть — що мовляв Вас кличуть до Петербурга, так як бути?

На університет студенти вернули ся, та тільки під окликом політичної роботи, і як буде при сим оклику — самім по собі симпатичному, йти академічна робота, ще не знати. З університетом усе — навіть з професорами Русинами, яким моє поведення здається занадто радикальним — я зірвав зовсім і обмежуюся ходінням на виклади і роботою серед студентів.

Дуже прикро, що Ви пишете про Ваші матеріяльні обставини. Тяжко радити Вам іти до Петербурга (про колекцію політично скомпрометованих, що збирає тепер Академія я чув уже) — утонуту в морі російської науки. Та не повертається язик і радити Вам іти до Львова, як я колись Вам радив. Гіркий руський громадський хліб — бачу се на своїх ближчих приятелях і співробітниках. Взагалі тут у Львові постали дуже прикрі відносини, тяжка і задушлива атмосфера.

Питали Ви мене про своє, а тепер хочу спитати Вас про своє. Свою “Історію” я хотів би бачити в перекладі на якусь світову мову. Не тільки тому що не хотів би, аби деструктори моєї роботи занасталися її в українським виданню (з українців навіть ніхто рецензії дати не спромігся! А як стогнали за “українською історією”), але також і тому, що се причинилося й до популяризації нашої національної ідеї (Німці все ще не можуть добре відрізняти Ruthenen і Rumänen). Розуміється, ніяка фірма не візьме на себе видання власним коштом (я переписувався уже про се), але я подумав повернути на се деякі свої фонди, так щоб якась фірма дала частину накладу, а я також. Питання лише, якою мовою? Я прихилиюся більше до німецької, а то з тих причин:

— на німецьке легше й дешевше можна згодити перекладчика.

— у Німців історична книжка знайде більше читачів.

— у Німців скорше можна, мабуть, знайти накладчика, що щось би й свого гроша схотів у видавництво вложити.

Але хотів би почути ще Вашу гадку. Як чоловіка пізаного добре з французькими відносинами. Поки що пертракувати буду лише про видання перших трьох томів, на які маю або властиво <..?> буду мати, коло 3000 гульд[енів].

Здоровлю Вас сердечно!

Щиро до Вас прихильний

М.Грушевський

П.Гнатюк вам посилає свій поклін.

Ага! Як маєте Круґади, то буду за неї вдячний. А Вам може б мої Розвідки й Матеріяли придали ся? (“Історію” Ви, певно, дістаєте з Товариства?)

НАИА НАН України, ф. 1, № 1929.

№ 54. Лист М.Грушевського

Львів, 27 вересня 1902 р.

Високоповажаний Пан

Др. Іван Раковський
для п.Вовка в Коломії, ул. СобескогоЛьвів
27.IX.1902

Я визначив секцію на підставі Вашого листу до Гнатюка, що Вам ще є роботи на тиждень. Не зашкодить Вам приїхати на день до Львова — лекше може знайдете собі помічника.

Секція зачнеться о год[ині] 11. Потім — зараз по полудню може те виїхати.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1933.

№ 55. Лист Ф.Вовка

Париж, 27 жовтня 1902 р.
12, Avenue Reille, Paris, XIV 27.X.1902

Вельмишановний земляче,

Оце зовсім був налагодив статтю про нашу до-мікенцину, а тут надійшли видання Харківського з'їзду і звістки у котрих я прочитав реферат одеського фон-Штерна де він доводить що це була начебто грецька культура... З Штерном не можна не рахуватись а задля цього треба знов йти до Bibliotheka Nationale і покопатись у книжках, котрих я не маю. Отже й знов треба одкласти прислання Вам статті принаймні на кілька днів. А тут я боюся що знов як би не спізнився вихід книжки, бо здається Ви завше піклувались про те щоб вона виходила коло нового року, коли починається Соїм. Та що ж будете робити коли інакше не можна... А тут ще й знов біда: на шлунок почав слабувати — як з'їм що то так болить що мушу сидіти нерухомо кілька часу, поки проїде. Біда та й годі. Отже ж не дивуйтесь і вибачайте за зупинку.

Щодо застереження собі і дальшого тому то я зробив би це дуже охоче як би не боявся засмутити цим Шухевича. Він писав мені що дуже слабкий, вмирати збирається і дуже боїться вмерти не скінчивши своєї праці, на котру він поклав трохи не ціле життя. Праця справді дуже коштовна і добре зроблена і мабуть треба вже його заспокоїти, тим більше що се ж вже їй і кінець. Наступайте тільки на його щоб конче подав, або краще дав мені зробити загальний Sommaire, покажчик і об'яснення малюнків по французькому. Нехай коли хоче зробить сам по українському а я передивлюсь і перекладу на французьке.

За те що нагадуєте мені про замітки Деметрикевича дуже Вам дякую. Вони мені відомі (але могло б бути що й ні, бо Краків[ська] Акад[емія] прислала мені свої "Materialy" дуже неакуратно, I і IV т. маю, а II і III нема).

Спасибі також і за пораду звернутись до Виділу за задатком на рахунок гонорару. Може й прийдеться. Оце ще піджду трохи може як небудь і без цього вивернусь, а Ви покищо будьте ласкаві напишіть мені як же той лист адресувати — чи до Вас яко до Голови тільки не приватно, а офіційно, чи таки просто до Виділу Тов[ариства] ім.Шевч[енка]?

Матеріали про “Дитину” я передививсь — є дуже цікаві і дуже коштовні річи, але у цілому це справді якась зовсім хаотична папуша паперу. Ув усякому разі обробити її слід, і я зроблю це як тільки матиму хоч хвилинку вільного часу. Депо одначе є таке що мабуть инакше як у якій небудь Круїтодіа і не видрукуєш. А тут на біду Круїтодіа мабуть більше вже не буде виходити, бо видавець (Welter) каже що дуже великі видатки а продаж малий. Ну, та вже якось там буде... Аби матеріал був. А розділити їх на два томи мабуть можна буде, тим більше що почистивши добре не дуже то багацько й вийде.

Ну, а про мою кандидатуру на львівську катедру я й сам таки думав, що тут таки мабуть не без fumisterie..., а як ще поляки хотять свою катедру заводити то й тим більше. Б[арвинсько]му я про це не писав, але напишу, побачимо що він казатиме? А до Петербургу страх не хочеться їхати — і не через те що я боюсь утопитись у морі російської науки (де там море, коли й калюжі доброї нема — яка у їх етнографія?!) і не через те навіть що прийдеться працювати за для других — бо я завше буду робити своє, а найбільше через те, що не люблю я цього болота, та й пропаду я там, бо мені навіть і у Парижі вже зиму не легко перебувати... А ще більше через те що катедра мені далеко більше по душі ніж музейна праця — мені на старості не було б кращої втіхи як заснувати добру лабораторію антропологічно-етнографічну, котра зробилась би школою українського народознавства — і матеріалу задля цього у мене вже є чимало: є дуже гарненька, старанно прибрана бібліотека, є досить повна наукова колекція передісторично-археологічна, котру я зібрав тут потроху, є й кісток чимало вже, особливо мавпячих, є й депо етнографічне (більше 5000 самих фотографій, може на половину українських) є досить велика колекція амулетів і релігійних образків... якби усе розкласти та докупити франків на 500-600, то зразу можна б було спорудити такий Anstalt, що не стидно було б і кому хоч показати, і розпочати зовсім наукову працю... Звісно воно не пропаде — я вже усе зроблю як слід, щоб моя бібліотека і колекції не зостались нікому з родичів, а тільки якому небудь українському інституту... але хотілося б самому це усе завести і виготовити собі наукових наслідників. От через що мені бажалося б катедри... Ну а з Петербургом це усе відсунеться у бік... Ну, а що у Львові у Вас дуже душно, то це я бачу й звідси, а окрім того й дуже не певно, бо як не ляхи, то німці, як не німці, то москалі, а не москалі, то й свої ж таки завше можуть випхати...

Ну а за Ваше питання поки люди не з'їхались я не можу Вам сказати нічого дотепного. Як приїде М.Ковалевський і иньші, що друкували тут і мають зносини з такими книгарями, що видають історичні праці, то я їх розпитаюсь і напишу Вам як слід. Поки що скажу тільки, що

видати Вашу працю у якій небудь світовій мові конче треба, бо инакше справді вона дійде до європейської науки хиба через півсотні літ. Видати по німецькому було б і кориснійше з наукового боку і легше і дешевше — одна перешкода що знов таки йдеться про grosse panslawistische Sprache. Про умови видання тут, у французькій мові найголовніша перешкода — що дуже велика вже праця... не люблять вони товстих книжок. Окрім того тут тепер книгарська криза — ніхто не купує книжок — книгарі аж плачуть. Одначе з авторською допомогою може і можна буде. Тільки ж тут бачите у мене зовсім нема зносин з такими книгарями, що видають історичні книжки, а без особистої і дуже значної рекомендації нема чого з іми балакати. А таку я можу мати тільки через Ковалевського, або Богишича, або Schlumberger, а ні одного з їх у Парижі нема ще. Як тільки хто з їх приїде зараз же розпитаюсь. Тут може, Рамбо став би у пригоді, бо його б кожний книгарь послухав — тільки ж він тепер став така свиня (особливо як міністром побував) що й не підходить. Якщо ви посилали йому свої книжки, то може б написали йому сами (я з ім не бачусь).

Покищо бувайте здоровеньки і не сердьтесь дуже за статтю.
Дуже Вам прихильний

Хв.Вовк

Круґтабѣ і ще де-що засилаю. А Вашої “Історії” у мене є тільки т. I і III, а про Розвідки і Матеріали не чув! Та попросить будьте ласкаві Франка, щоб хоч він завідомів мене чи одібрав він виписку з грецького манускрипту про Климента і чи добре вона переписана.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 408.

№ 56. Лист М.Грушевського

*Львів, 30 жовтня 1902 р.
17(30).X.902*

Високоповажаний Добродію Федір Кондратевич!

Спішу відписати. Статю про передмікенську культуру чекаю нетерпеливо, а також і иньших матеріалів. На вчорашнім засіданню превів ухвалу, щоб Вам надали задаток 300 кор[он], пришліть тільки лист такий: “До Хв[едерального] Виділу Н[аукового] тов[ариства] ім.Шевч[енка]. Будучи тепер в трудних матер[іальних] обставинах, прошу Хв[едеральний] Виділ уділити мені задаток на рахунок VI т. “Етнол[огичних] матер[іалів]” в вмісті 300 кор[он]”.

Матеріали про дитину могли б іти всі, без виїмків для Круґтабѣ — в них цензура до наукових видань не заглядає. Добре було б якби Ви могли вже до VI тома дати половину їх. А що пишете про Шухевича, що він хворий etc., то пусте — був слабий, а тепер зовсім здоров. І що про французький зміст пишете, то напишіть хиба до нього, або офіційально до Т[оварист]ва, бо я з тим добродієм не хтів би заходити.

Дуже прикро, що пишете про своє нездоровля. Тут кілька інвалідів приїздило через Львів і у мене були — Лесевич на зиму до Риму, До-

маницький на Корфу, Леся Косачівна до Сан-Ремо. Антонович виїздить до Алупки, чую, сими днями.

Здоровлю Вас сердечно!

Щиро Вам прихильний

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1930.

№ 57. Лист Ф.Вовка

Париж, 20 грудня 1902 р.

Monsieur
M. Michel Hrouchevsky
Prof. Univ.
26, rue Czarneski
Leopol-Lemberg
Autriche

20.XII.1902

Найщиріше спасибі Вам за ласкаве слово і поздоровлення. Здоровлю й Вас, від усього серця бажаючи щоб Новий рік приніс Вам з Товариством якомога більше втіхи і вдачі, а Вам особисто усякого щастя і долі і у сім'ї і у здоровлі й у праці!

Дуже Вам прихильний і вдячний

Хв.Вовк

А що там у Вас з університетською заверюхою? Чи скінчилася вже? Нічого не знаю і дуже дякував би якби ласкаві завідомити і про це і про діла у Товаристві. Я дуже збентежений що Ви виступили з Виділу...

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 406.

№ 58. Лист Ф.Вовка

Париж, 28 грудня 1902 р.

12, Avenue Reille, Paris, XIV 28 Dec. 1902

Вельмишановний Добродію,

Оце вже мабуть Ви лаєте мене там не знаю вже як, а й гадки не маєте, що тут зо мною робиться, як заслаб я оце вже більше трьох тижнів, то оце учора тільки перший раз вийшов з хати: інфлюенца бісова, та така якась скажена що просто знівечила усього. А до того ж ще я тут сам самісінький: жінка з дітьми поїхала до Росії на цілу зиму — то один як палець у пустій хаті... Коли не коли дехто приходив — та коли ж ув усякого своє діло, а особливо тут у Парижі. Я Вам казав що мені вже не одна зима не обходиться без якої небудь халепи — от і тепер так. Та й тепер ще не знаю як воно буде як почну знов лекції читати — бо жару нема вже, а кашіль і трохи бронхиту ще є, а голосу й досі немає охрип зовсім. Ну а писати вже можу і як тільки здужав дотягтись до

столу зараз же знов узявся за свою статтю — тільки що ж з нею зробиш коли треба до Національної бібліотеки йти, а тут на дворі вітер страшенний, і сніг з дощем так і мете.

Поспішаюсь, кажу Вам, і буду поспішатись скільки зможу потерпіть вже трохи! На щастя оце знайшовся отут маляр один дуже дотепний, то узявся спасибі йому хоч деякі малюнки поробити, усе ж швидше буде.

Одібрав оце листа од Біляшівського з Київа. Пише що починає свою “Археол[огічну] літоп[ис]” окремим виданням, і добре що хоче перекласти мою статтю про Магдаленське майстерство на Україні за для 1-го №. Що ж, на мою думку нехай переклада коли хоче — усе одно ми ж не можемо цього нікому у Росії заборонити — тільки щоб сказав що це переклад... А от ще він питається мене чи не можна б йому надіслати напі кліше до цієї статті, то це вже як Ви там порадитесь. На мій погляд чом би їм і не дати? Якщо можна то зашліть будьте ласкаві.

А тепер ще от що. Може Ви чули вже що на тутешню російську Школу благодать з неба звалилася — якась пані дала 30 тис. фр[анків]. Отже ж на остатньому Совіті на якому я був перед тим як заслаб, ухвалено було поділити ці гроші на 6 років і повернути їх між иньшим на те щоб запрошувати професорів на кілька відчитів з заплавою за проїзд до Парижу і назад. Стали балакати кого запросити і я хоч і не мав Вашого дозволу, а усе ж таки сказав, що треба б Вас запросити. Колеги мої одповіли що поки ми не маємо одповіді од Мілюкова, Мякотина і ще когось, котрих запрошено ще раніше (коли ще ціх грошей не було) нових істориків запрошувати не можна. Отже ж я почекаю на їх одповідь, а далі думаю усе ж таки встоювати на тому, щоб запросити Вас якщо Ви згодитесь. Звичайно запрошують на 10-15 лекцій за два тижні або що, на свята які небудь, або на початок вакацій. Читати приходиться по російському бо тут по українському і слухать таки нема кому. На проїзд дають од 300 до 500 фр. (з Росії). То отже напишіть будьте ласкаві чи згодились би Ви як би Вас запросили і чи мені встоювати на цьому (особливо як на цей рік будуть на це гроші)?

Спасибі Вам велике за надіслані книжки. А я оце як бачите і досі Вам нічого не послав. Лежать брошюри вже наготовлені аж бо-зна коли. Нехай вже мабуть ціма днями дошлю як почну як слід виходити, або попрошу кого небудь однести. Поки ж будьте здоровенькі і не гнівайтесь дуже — що ж коли біда така.

Ваш Хв.Вовк

Чи не могли б Ви мені прислати на кілька часу Археологич[еские] изв[естия], замітки т.11-12, де стаття Городцова про передмікенські знахідки? Тут немає. Ні не турбуйтеся посилати. Мені усе одно треба писати Анучину, то я його попрошу щоб прислав.*

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб. 389, с. 412.

* Останній допис закреслено Ф.Вовком.

№ 59. Лист М.Грушевського

Львів, 29 грудня 1902 р.
Львів, 16(29).XII.1902

Високоповажаний Земляче Федір Кондратєвич!

Вибачте, що наприкрюся <..?> Вам, але просив би прислати статі, які Ви призначаете в дальший том “Материялів... до етнольогії”, бо вже час!.. В головах мала йти Ваша статя про ту трипольську культуру, та щось нема її та й нема... Чи здоровеньки Ви? Відозвіться, будь ласка. Ми з Франком здорові; а от Гнатюка відправили на Корфу на зиму — дуже він подався.

Поздоровляю Вас новим роком і бажаю Вам сердечно всякого добра!

Ваш щирий

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1931.

1903

№ 60. Лист М.Грушевського

Львів, 8 лютого 1903 р.
Львів 26.I(8/II).1903

Високоповажаний Федор Кондратєвич!

Вибачте, що так довго не відписував на Ваш шановний лист: я був дуже забаламучений ріжними клопотоми з виданнями, які треба було підганяти, за р.1902, бо наслідком звичної кризи була певна застоя в роботі й вона дала тепер себе відчути.

Окрім того докінчував ріжні свої роботи. Тепер друкую т.IV, пишу далі V, і т.п. Дуже прикро було мені довідатися про таке ослабленне Вашого здоровля. Здогадуюся, що Ви мабуть і по Вашім листі не прийшли ще до себе, бо все нема від Вас ані Вашої розвідки, ані иньших статей для Етнол[ьогичних] матер[иялів]. Час би вже їх пускати та Ви, мабуть, се ще ліпше пам’ятаєте, ніж я, й скоро прийдете до спромоги, то пришлете. Щодо Вашої пропозиції про виклади, то насамперед дуже дякую за пам’ять про нас. Не охочий я до гастролів, але думаю, що інтерес національний трохи в тім єсть, і для нього годить ся і по російськи читати. Тож даю Вам повновласть ставити мою кандидатуру, коли Ваша ласка й маєте на те вигляди.

Здоровлю вас сердечно! Щиро до Вас прихильний

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1932.

№ 61. Лист Ф.Вовка

Oesterreich Lemberg
ул. Понінського, 8
проф. Михайлу Грушевському

Париж, 21 лютого 1903 р.
8(21).П.1903 (з Галичини)

Дорогий Михайло Сергієвичу!

“Унив[ерситетские] Изв[естия]” і “Чтения” одержав. Сі останні я читав ще в Києві, та й тепер знову перечитав, і вже досі написав би, та нема нічого сенько під руками — самих необхідних книжок, написав, щоб вислали з Києва, хоч Лазар[евського] “Лубенщина и князя Вишневецкие” та “Переяславский полкъ”. А Вас проситиму надішліть, як що Вам вже надіслали, мій рукопис про козацькі рухи: треба там заглянути, що відомо про Байбузу (там у мене повинно бути зібрано). Якщо Вам ще не прислали то я просив надіслати її мені, а тоді я вже її Вам, хоч, як тепер дивлюся на неї, то се лише компіляція, і то без освітлення самого руху. Якби вона придалась до друку, то раніш слід би було добре переробити, узгляднивши і нові джерела і взагалі економічний бік (лікар заборонив мені багато писати та читати). Ось уже тиждень пишу лише листи та читаю галицькі видання. Та читати не шкодить, а зрідка і до писання сідаю на 1-2 годину байдуже. Почуваю себе не зле. Лікар слухав мене і нічого страшного не знайшов — хіба що бронхит в правому легкому. Казав більше гуляти та не перевтомлюватися. “Слатес’а...” ще не одержав. Гнатюк почав знову кашляти.

Усім Вам <..?> низенький уклін.

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 409.

№ 62. Лист Ф.Вовка

[Париж, березень 1903 р.]
18 лютого 1903 12, Avenue Reille, Paris, XIV

Трохи починаю одужувати, дорогий Добродію, але усе ж таки слабкість велика. А тут знов біда мені з ціма “площадками”. Тільки що через силу довів був свій манускрипт до якогось толку як от учора одібрав відбитку з Трудов Київського з’їзду “Каменный векъ Приднепровья” Хвойки і знов приходиться усе перероблювати. Не то щоб публікація матеріалу мені <..?> — мені це однаково, а те що тепер я бачу як він понабріхував і у тих матеріялах які прислав мені і у тих що видрукував тепер. Як що Ви одібрали чи “Труды” чи тиї відбитки то подивіться трохи хоч на карту (стор.32, рис.13). Вона перевернута до гори ногами і виходить що Трипілля знаходиться на лівому березі Дніпра, себто на схід а не на захід — так навіть і стрілки вказують!.. І оттаке скізь. Замість розрізів і плянів розкопок він усюди подає картинки і т.п. Теперчки я бачу що і у Карті Антоновича не без помилок — треба якось лізти до Національної бібліотеки та розшукувати добру карту та по ній

виправити і свою. У всякому разі на добрий тиждень ще буде праці. Але вже більше виправляти нічого не буду — напишу що по таким матеріалам, які дає Хвойка нічого більше вдіяти не можна. Отже ж зачекайте ще трохи будьте ласкаві.

Чом Ви мені не відповідаєте на те, що я писав Вам щоб приїхати до Парижу прочитати курс у Р[осійській] Школі. Не маючи од Вас відповіді я не можу й встоювати у Совіті щоб вас було запрошено офіційно.

Прочитав у Записках некрологи Остапа бідного. Треба було б і собі дещо додати (там є й помилок чимало у статті Франковії). Нехай як зовсім одужаю то напишу.

Бувайте хоч ви здоровеньки та не сердьтесь дуже — роблю що можу.

Вам дуже прихильний

Хв.Вовк

Напишіть Ви рецензію Хвойкиного реферату у “Записках” та вилайте добре не Хвойку, а Уваровшу — себто редакцію за те, що вони видрукували таку нісенітницю. Мені по приятельству з Хвойкою — ніяково.

20 марта

Не встиг послати цього листу як надійшов Ваш, а вчора увечері було у нас засідання Совіту Шкільного і ухвалено запросити Вас на курс української історії, про що Ви маєте одібрати офіційний лист од нашого генер[ального] секретаря. Дуже і дуже радий я що це налагодилося. Тепер стало бути два головних питання: коли і який іменно курс. І те й друге залежить цілком од Вас — тільки треба завітати заздалегідь. Щодо першого питання то я тільки можу Вам сказати що чим раніш тим краще, бо у нашій Школі найбільше слухачів з початку року, а чим далі тим меншає. Отже ж найкраще було б якби Ви могли приїхати на Великодні Свята — себто на другу половину апріля на котру у нас є ще вільні часи. Як же Вам так не можна то вже рахуйте сами. Треба буде прочитати і відчитів 14-20 при чому і у нас теж беруть по дві години підряд, що зводиться до півтори або й 1 год. $\frac{1}{4}$, так що вибиратись сюди треба принаймні тижнів на 3, бо треба ж дещо й подивитись і може що зробити окрім відчитів.

Що до змісту курсу — то тут найперше я мушу Вам сказати що з наших слухачів хоч деякі може очерки культури Мілюкова й читали усе ж таки більше Іловайського не багато знають а за для того чим курс Ваш буде більш популярним тим краще — але усе ж таки треба щоб він був систематичним. До того треба додати що це школа громадських наук, стало бути і курс треба прилагоджувати так щоб він вийшов якомога більше культурно-історичним. На мій погляд ви могли б узяти або культурно-громадську історію Київської Русі з передмовою про слов'ян, або ж українську демократію часів Богд[ана] Хмельницького (знов таки з культурно-історичного і економічного погляду: економічні обставини, громадська диференціація, уряд, церква, школа, література, наука etc.). Ця друга тема мені здавалась би найбільш відповідною, бо найперше про це ніхто нічого не знає (Костомарова тепер марксистки не чи-

тають) а друге, що цим можна показати й слухачам і де кому — иньшому, що оглядаючись на наші історичні традиції ми йдемо не до часів Івана III, а до руської російської конституції і до того конституції федерально-всеслов'янської. Хоч Ви скільки я пам'ятаю коло історії кацапщини спеціально не працювали, але цим турбуватись Вам нема чого: не забувайте 1-е Ваші слухачі нічого і нічого не знають і 2-е що й у літературі окрім Костомарова цього ніде нема, та й у Костомарова це усе потоплено у гущині політичних чвар і відносин... Отже ж якби Ви навіть і не сказали нічого більше, ніж те, що є у Костомарова, то й те вийшло б добре, а Ви ж будиши au contact нових дослідів можете сказати далеко більше — і такий іменно курс був би найбільш відповідним задля нашої школи і наших слухачів.

Зверніть також увагу й на те, що видавець “Научного Обозренія” Філіпов підрядивсь друкувати наші відчити і платити за їх гроші. Отже ж як Ваш курс буде написаний, або Ви його напишете утіся, то можна буде його і видрукувати. Як що схочете — то можна було б видрукувати у Львові коротенькі конспекти Ваших відчитів і роздавати їх слухачам перед кожною лекцією — це у нас іноді роблять.

Так отже одпишіть докладно і секретареві (Ив.Ив.Щукинъ) і мені як Ви думаєте це усе улагодити.

Якщо Ви приїдете сам-один і не злякастесь того що я живу досить далеченько ($\frac{1}{2}$ години пішки од школи і $\frac{1}{4}$ год. залізницею) і трохи по студентському, то я б був дуже радий якби Ви пристали просто у мене. Моя сім'я тепер у Полтавщині і я маю одну хатинку зовсім вільну і не дуже погану. І в усякому разі зараз приїхавши приставайте у мене — а там далі побачите. Книжок у мене хоч і не дуже багато по історії, а усе ж таки дещо є і Вам добре буде мати під рукою (а як напишете заздалегідь чого Вам буде треба, то я усе чого нема у мене і що можна буде знайти тута достаю, а чого не можна — то привезете з собою).

Ну а тепер тільки дякувати Вам дуже сердешно за те що згодились. Дуже й дуже радий я буду з Вами нарешті побачитись і побалакати і чекатиму на Вас з превеликою нетерплячкою. Відписуйте тільки швидче коли приїдете, то я зараз же й захожуся усе лагодити.

Сердешно прихільний

Хв.Вовк

Як що маєте зайві, то пошліть Секретареві за для Школи вашу “Історію Укр[аїни]-Русі”.

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, од. зб. 389, с. 413.

№ 63. Лист М. Грушевського

[Львів, березень 1903 р.]

Щиро дякую Вам, дорогий Федір Кондратєвич, за поладнання справи з викладами. В сім шкільнім році одинокий відповідний час для мене — се тільки друга половина н.ст. квітня. Але вакації кінчатся 3 мая вже. Буду просити малого урльопу, а як не дасть ся — прийдесться впахати виклади в можливо короткий час.

Про Хвойку я — особливо відколи мав нагоду поговорити й побачити його *in natura*, був десь тої гадки, що він нищить археологічний матеріал, і що йому треба б заборонити копати. Що йому натомість складають на археологічних інтересах подяки, се потому, що російські археологи не зовсім вийшли з стадії архи-олухів, принаймні значна частина їх.

Буду нетерпеливо чекати Вашої праці. Хотів би поладити справу до друку перед своїм виїздом.

Щодо Веретельника, то — *entre nous dire*, се історичний попросайка, що, брав зпочатку (*conto* і вибрав аванси на бесконечні часи, як на його роки), потім давано йому “з ласки” і нарешті перестали давати. Хиба б Ви спеціально хотіли, аби він щось дістав, то я сю справу внесу на виділ.

Вертаюся до викладів. Я думаю прочитати курс, який був би корективом українським до Іловайського. Відповідно до цінних Ваших інформацій зверну головну увагу на соціальну сторону. Істотно козачини я маю проблему, незалежно від Костомарова, для своїх викладів, але обмежитися козачиною не хотів би; звернути головну увагу на неї — се я також сам думав. Але зробити з того виставу демократичних ідей українського народу не піднімуся. Що робити. Репрезант старшого покоління українофілів Житецький зробив міні — хоч і в приятельській формі — той закид, що я розбиваю романтичні ілюзії старших поколінь — як він сам признав — старших генерацій, але — спасибі йому — подарував міні сю провину, з огляду на позитивну сторону мого аналіза! Але я думаю, що у нашого народу маєтся ще дещо і без тих романтичних ілюзій.

Приїду я з жінкою; то же сердечно дякуючи за гостинність Вашу, буду просити руководства, аби знайти для нас помешканне не дороге, хоч приличне, а головне дуже тихе в ночі — я на тім пункті маньяк, на тих кілька тижнів.

Здоровлю Вас сердечно й приятельські цілую. Незвичайно тішуся перспективі з Вами зійтися й поговорити — про багато!..

Ваш М.Грушевський

В офіціальнім розпоряденням нічого не сказано про зворот коштів подорожі. Чи се само собою розуміється? Се треба б міні знати для обчислення бюджета подорожі: д. Щукіну пишу разом з сим. В які години ліпше читати? Чи добре 9-11?

НАІА НАН України, ф. 1, № 1966.

№ 64. Лист Ф.Вовка

Париж, 3 березня 1903 р.

12, Avenue Reille, Paris, XIV 3 Марця 1903

Ну от і добре, дорогий Михайло Сергієвичу — тепер усе гаразд. Друга половина квітня се й у нас час ще не зайнятий. То так і приїздіть, а на урлоп подавайтесь, бо не тільки ж курс читати — може ж і пійти куди схочете і подивитись що небудь треба щоб було хоч трохи зайвого часу... А що до коштів подорожі то на це Вам призначено 500 fr. Щу-

кин Вам про це не написав бо як ми за це балакали його не було. А вдруге як писав то мабуть забувся або подумав справді що се само собою розуміється і понадіявся що я Вам за це написав.

Читати як хочте... краще мабуть було б од 10 до 12 го у нас слухачі здається не дуже то добре збираються уранці. Що ж до змісту — то те що Ви пишете як раз і є те що й я думав. Робити ж виставу демократичних українських ідей і розводити ілюзії які небудь я Вам і не пропонував, а казав тільки що послухати трохи про нашу демократію рядом з московськими порядками — нашим слухачам не завадить... А що усе мусить бути цілком об'єктивно — то за це нічого й балакати... У нашому совіті я більш ніж хто інший встоюю за те що ми — школа, а не політична трибуна і виклади у нас мають бути цілком науковими, а не публіцистичними.

А от як Вас тут інстолювати — щоб і у ночі було тихо і усе як слід і не дорого — то за це треба щоб Ви мені докладно написали. Є тут бачите так звані Pensions de famille — де дають усе: хату й каву і їжу — двічі на день — од 5-ти до 7-ми фр. на день от душі, — як же двоє у одній хаті то дешевше трохи. По таких пансіонах дуже тихо — мов у монастирі... Тільки що вже треба жити як усі живуть — себто приходити їсти як усі їдять, а це приїзжому чоловікові, котрому треба скрізь бігати і котрий не завше знає де він у якій годині опиниться — буде часом дуже не легко... По отелях можна мати добру хату за 3-4 фр. на день (у двох), а їсти вже де прийдеться — так багато дешевше, тільки по отелях вже не завше так тихо буде, хоч от наприклад Карішев приставав у невеликому готельчику, то казав що дуже тихо... Я поки що буду розпитуватись, а Ви напишіть докладніше як би хотіли тут пробувати — то я й розшукаю що можна буде знайти найкращого.

От поки що й усе. Щодо Веретельника то я не маю ніякої рації дуже встоювати на тому щоб йому дали що — а як він писав мені що недужий і що йому заборонено працювати, а праці його справді досить корисні — то я Вам так і написав, думаючи собі що не можна ж не допомогти чоловікові... Та Вам звісно ближче його знати...

А я оце думаю навіть виклади свої перервати тижнів на 2 чи 3 поки оброблюсь хоч трохи, а то зовсім сили не стає робити. То ото ж за цей час мабуть вже й з “Матеріялами” якимось то улагоджу.

Ну то будьте ж здоровенькі, вклоніться низенько Вашій жіночці і пишіть що Вам тут розшукати, від щирого серця обіймаю Вас

Ваш Хв.Вовк

Paul Bayer — він теж член нашої Школи — казав мені учора що дуже радий буде з Вами стрітись. Він був у Львові як Вас саме не було.

Читав я оце у “Записках” різні спогади про бідного Остапа Терлецького — то й мені руки сверблять що небудь за його згадати. Ми були з їм добрими приятелями — бував він у мене у Києві щодня, разом їздили у Білу Церкву і у Відні кілька раз я як бував то те ж що дня бачились... Гарний чоловік був і дуже щира душа... а що у політику його зовсім не знають на що пхали — то це таки зовсім правда. Може як небудь і зберусь написати яку згадку. Треба!

№ 65. Лист М.Грушевського

Львів, 23 березня 1903 р.
10/23/ІІІ.1903

Дорогий і Поважаний Федір Кондратєвич!

Що йно написав я Щукіну лист, що читати хочу від 18 почавши, три рази на тиждень, по 2 години, від 10 до 12. Курс назвав “Очерк історії українського (малорусського) народу”. Подання про урльоп пішло в міністерство, декан запевняв, що його дістану (Поляки наші, здається, по всяких капостях своїх чують *modus conciential* до певної, хоч не великої міри).

Ви були ласкаві заявити охоту підшукати нам помешкання. Врешті було б добре, якби можна було без вікту, бо звязуватися обідом і сніданням було б дуже не вигідно, як то Ви самі справедливо завважили. Коли це в *chambres garnies* або готелю, то хоч би й дочислити за тишину франка або й два дішло, аби був якийсь тихий покоїк, як то часом буває.

Я на тім пункті дуже нещасливий чоловік. Ми хочем приїхати 16 або 17, дуже добре б було б знати, щоб просто з двірця до помешкання можна поїхати.

Напишіть іще з ласки своєї, скільки платять в Парижі за рубль і гульден тепер, аби знати, де гроші міняти.

З книжок мені потрібні будуть:

Моя “Історія” II і III

“Літ[ературно]-Наук[овий] Вістник” 1901, II

“Записки...” т.22

Куліш. “Записки о Юж[ной] Рос[сии]”, I

“Літоп[ис] Самовидця”.

Напишіть, яких би не було у Вас; а як є, то вже будьте ласкаві придержіть вдома у себе, аби було під рукою. Конспекти я кінчу, й матеріал переважно до них втягнений, тому так мало лише й потрібно до викладів. А для робіт моїх багато буде треба — і за тим я полажу до *Bibl[iotheka] Natio[nale]* й иньше, — про се поговорим при побаченню.

Лист сей пишу по кількох днях уже по заг[альних] зборах. Гнатюка вибрано, але опозиція ведеться проти нього й буде ще при перегляді статута.

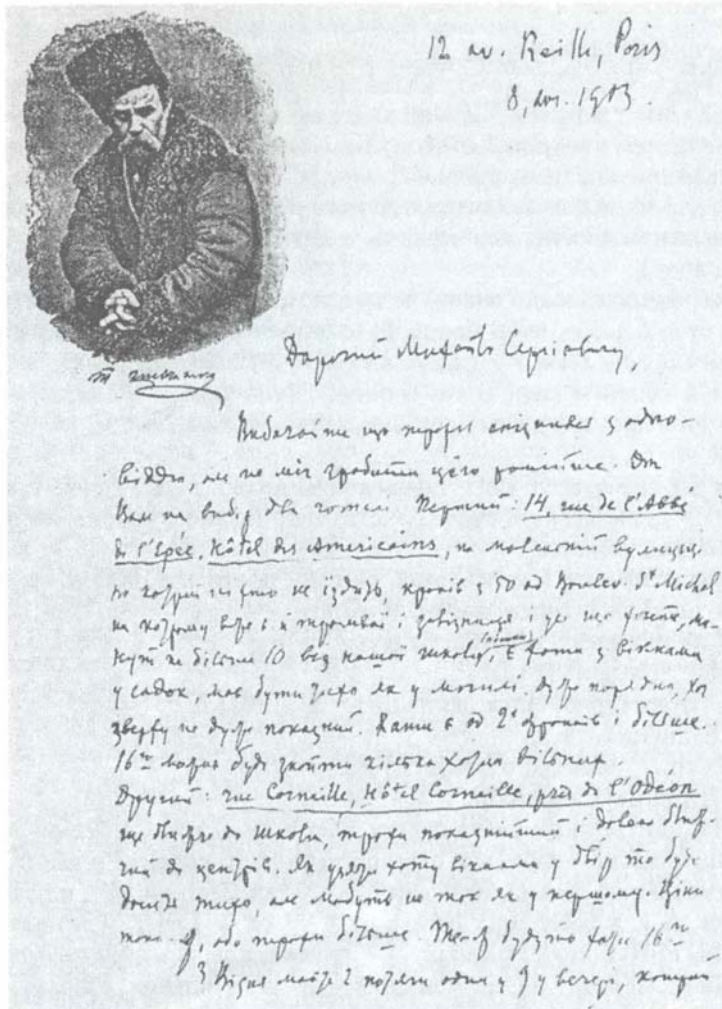
В “Кієв[ський] газеті” прочитав, що в Вищ[ій] школі мають бути виклади Лучицького й Мілюкова. Якщо з другим радий би був з’їхатися, так з першим, заздрим маю ріжні й довгі рахунки за його ріжні пакости, — не було б приємно стрінутися в Школі. Чи правда, що він тепер буде читати?

Здоровлю Вас сердечно!

Щиро Вам прихильний

М.Грушевський

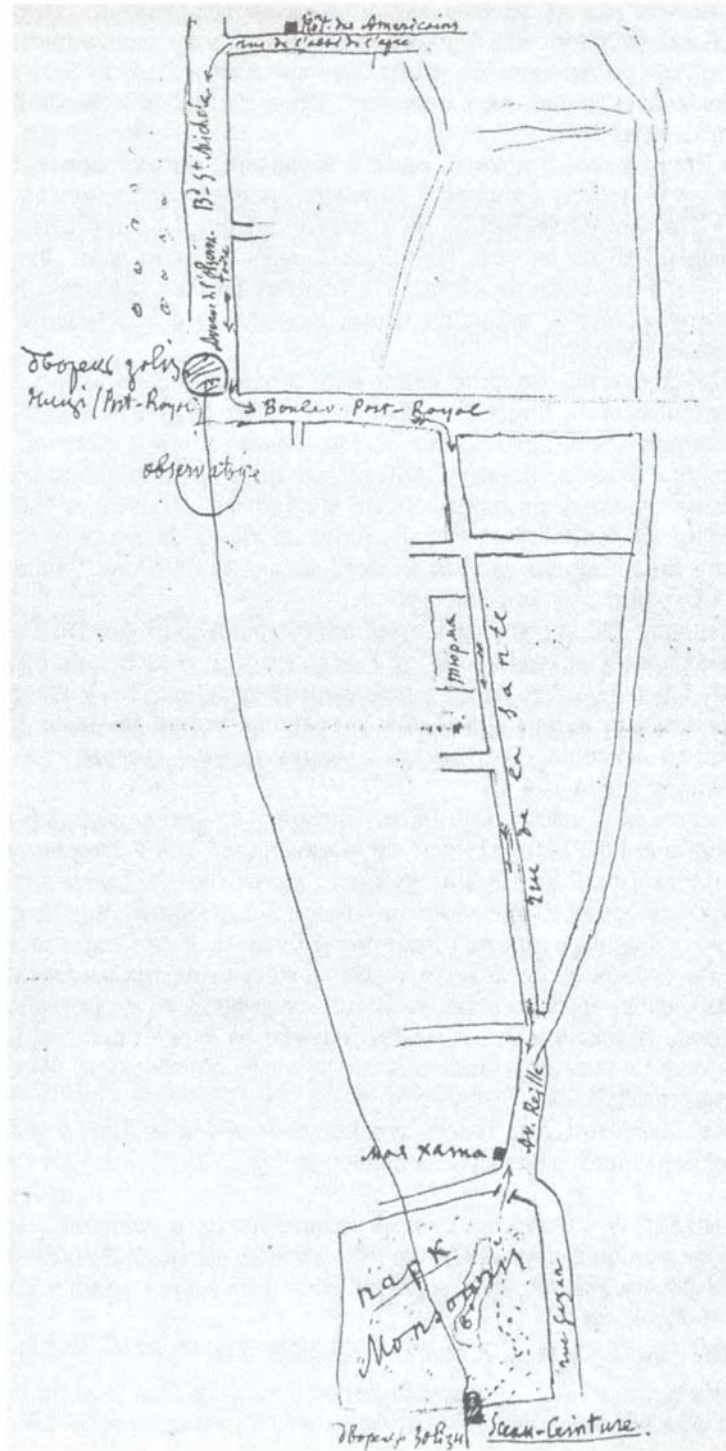
№ 66. Лист Ф.Вовка

Париж, 8 квітня 1903 р.
 12 av. Reille, Paris
 8, avr. 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Вибачайте що трохи спізнився з відповіддю, але не міг зробити цього раніше. От Вам, на вибір два готелі. Перший: 14, rue de l'Abbe de l'Erpee, Hôtel des Americains, на маленькій вулицьці на котрій ніхто не їздить, кроків з 50 од Boulev. St Michel на котрому вже є й трамваї і залізниця і усе що хочете, минут не більше 10 від нашої Школи (пішки), є хати з вікнами у садок, має бути тихо як у могилі, дуже порядно, хоч зверху не дуже показний. Хати є од 2-х франків і більше. 16го мож-

на буде знайти кілька хатин вільних. Другий: rue Corneille, Hotel Corneille, pres de l'Odeon. Ще ближче до Школи, трохи показнійшій і далеко ближчий до центрів. Як узяти хату вікнами у двір, то буде досить тихо, але мабуть не так як у першому. Ціни такі ж, або трохи більше. Теж будуть хати 16го.

З Відня маєте 2 потяги, один у 9 увечері, котрий приходить до Парижу у 6³⁰ уранці, а другий у 10 уранці, котрий приходить до Парижу у 5⁴⁵ у вечері. Отже як що Ви візьмете потяг у 10 і приїдете до Парижу увечері, то усе ж таки Ви краще б зробили якби дали мені телеграмму — я б Вас стрів на двірці. У в усякому разі як вийдете з потягу, то шукайте *porteur*'а, забирайте багаж і сідайте у фіакар, давши адрес одного з цих готелів.

Щоб добратись до мене вийшовши з готелю повертайте у право. Потім вийшовши на *Boulev. St Michel* — у ліву руку і незабаром вийдете до двірця залізниці *Port-Royal*. Як схочете можете сісти на залізницю узявши білет до Sceaux-Ceinture (два перегони), вилізши ідіть через парк як показано на пляні. Як же схочете йти пішки, то поверніть у ліву руку на *Boulev. Port-Royal* і йдіть до *rue de la Sante* (у право) і потім вже заплющивши очі аж до мене як видно на пляні. Мене знайдете до 12 уранці і після 8 увечері.

Порядок Ваших відчитів прийшлося трохи переіменувати. Перший відчит визначено на неділю 19го у 8 год. увечері, а далі у вівторок і у суботу од 12 до 1^{1/2}, але це ще може улагодитись інакше. У нас бачите біда з тими розписаннями, особливо ж тепер на великодні свята бо приїде багацько лекторів. Та там вже побачимо. Курс сьогодні на рублі 264,40, на гульдени 104,45.

З книжок я маю тільки Вашу “Історію” і “Записки”, т.22; ні Куліша “Зап[иски] о Юж[ной] Руси”, ні “Самовидця”, ані “Літературно-наук[ового] віств[ника]” за 1900 р. не маю, і дістати нігде, беріть з собою.

Про Лучицького ще нічого не відомо. Він обіцяв приїхати, але коли, про це ще він не писав і дуже може бути ще й не буде, принаймні тоді як Ви будете. Якби ж і був то Ви можете стрінутись з їм хиба на засіданні Совіту, або що, а так у Школі як схочете то можете й зовсім не бачитись. Відносини Ваши зовсім розумію, та й мені цей півпівника як його звав колись Драгоманов — не дуже то подобається. Мілюкова ж запевне не буде.

Отож мабуть і усе. Тепер тільки маю чекати на Вас, а поки що здоровлю сердешно й Вас і Ваше подружжє.

Ваш Хв.Вовк

Спитайте у Франка чи є окрімне видання його повістей по-російському і де можна здобути? Прихватіть з собою кільце краківської ковбаси — дуже люблю і буду дякувати! Тільки на двірці колеї у Парижі не кажіть що є.

№ 67. Лист М.Грушевського

Львів, 17 квітня 1903 р.
17.IV.1903

Mr Theodor Volkov
Paris, France
12 Avenue Reille

Лікар не пускає через дитину, може прийдеться ще о день відложити виїзд. В крайности приїду на разі сам в неділю рано, щоб не упустити викладу. Тому не стрічайте без телеграм.

Здоровлю Вас

Ваш щирий М.Грушевський

2(15) о полудні.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1935.

№ 68. Лист М.Грушевського

[Львів, 17 квітня 1903 р.]

Mr Theodor Volkov
Paris, France
12 Avenue Reille

Сердечно дякую за всі клопоти і відомости Ваши. Ми мали виїхати нині рано, але захорovala дитина, й лишилися до завтра. Як ніщо не зміниться, приїдемо в суботу потягом 8⁴⁵ рано (з Відня—Страсбурга), як би була яка зміна, то дам телеграму з границі.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1936.

№ 69. Лист М.Грушевського

[Львів, 18 квітня 1903 р.]

Télégramme
Volkov Paris 12 Avenue
Reille

De Deutsch Avricourt 164 8 18/4 8 10m. = Arrivons 1^{1/2} = Hro-
uchevsky

НАИА НАН України, ф. 1, № 1937.

№ 70. Лист М.Грушевського

Львів, 19 квітня 1903 р.
Львів, 5(19).V.1903

Дорогий Федір Кондратевич!

Приїхавши довідався я з великим страхом, що посилка з моїми рукописями — що я передав Вам до висилання, досі не прийшла до То-

вариства. Будьте ласкаві, дайте ради, на яку адресу Ви вислали, і зробіть справку на пошту. Се мене дуже непокоїть, бо рукописи для мене просто безцінні, і пильно потрібні.

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1959.

№ 71. Лист М.Грушевського

*Львів, 22 квітня 1903 р.
9(22)/V.1903*

Дорогий Федір Кондратєвич!

Не дивуйтеся, що бомбардую Вас листами, коли це я в великім страху. Досі нема ані тої вязки рукописей, що я передав Вам в канун нашого виїзда і просив вислати поштовою посилкою, ані тої дерев'яної коробки, що Ви мали вислати по нашим виїзді. Тим часом в тій вязці і в тій коробці були, як я Вам і сказав, рукописи IV і V томів “Історії...” і конспекти викладів — річи для мене цінности неоціненної, і я попросту голову трачу на гадку, що вони могли пропасти. Будьте ласкаві, напишіть зараз коли і як післали Ви ту поштову посилку і ту коробку, на які адреси. Коли посилку Ви післали в день нашого виїзду, то вона, видно, пішла не на добру адресу, в такім разі прошу зробити справку на пошті. Будьте ласкаві як найскорше зробити і як найскорше міні написати. Такий лишній клопіт вийшов з тим, що й не сказати. Треба кінчити друк IV тому — манускрипт в посилці. Треба обробляти французьке видання — конспект в посилці!

Цілую Вас і прошу як найшвидше дати знати! Не можу собі дарувати, що не взяв тих рукописей з собою!

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1938.

№ 72. Лист Ф.Вовка

Париж, 19 травня 1903 р.

Високоповажаний Добродію,

Одібрав я листи од д.Веретельника, у котрому він питається мене до уміщення у “Матеріялах” його праці “Про молочарство” і тільки надіслані мені Секр[етарем] Тов[ариства] ім.Шевч[енка] — і просить завідомити про це Виділ Товариства у котрого він хотів би попросити якийсь аванс на кошт тих праць. Отже ж будьте ласкаві передати Виділові що праці д.Веретельника дуже здатні і дві з їх я призначаю до уміщення у VI книжці Матеріялів — і на мій погляд аванс д.Веретельникові міг би бути виданий.

З великим пошануванням

Хв. Вовк

у Парижі 19 мая 1903

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.417.

№ 73. Лист М.Грушевського

Львів, 23 травня 1903 р.
10(23).V.1903

Mr Theodore Volkov
Paris, France
12 Avenue Reille

Дорогий Ф.К.!

Прийшла посилка з рукописами, тішуся дуже. Видно, Ви відложили висилку. На секції 31/V порушу справу Вашої екскурсії й поставлю в зв'язок з сим дез[и]дерат, аби 1-2 охочі взяли участь разом з Вами, щоб навчитися антропологічних помірів. Напишіть ї, до Б[арвінсько]го. На другім засіданню піднесу справу асигнати на колекцію археологічну; гроші Ви дістанете, надіюся, до кінця червня.

Ваш М[ихайло] Г[рушевський]

В Лондоні був досить сильно перестудив ся, але вже мені ліпше. Поклін від жінки. Чи стало Вам на пересилку грошей, що я лишив? Що чувати в Школі?

НАИА НАН України, ф. 1, № 1939.

№ 74. Лист Ф.Вовка

Париж, 24 травня 1903 р.
24.V.1903

Monsieur Professeur
M.Hrouchevsky
26, ul. Czarneckoho
Lemberg (Autriche)

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Оце збиравсь був писати Вам, як надійшла Ваша карта. Сподіваюсь, що мій Colis postal з манускриптами Ви вже одібрали; спізнивсь він мабуть через те що я й сам спізнивсь трохи віднести його на залізницю, днів через 2 або 3 мабуть після Вашого виїзду, а окрім того вони й ходять принаймні по Франції не з поштою а окрімно і через це трохи тихше. Так мені сказали на залізниці. Отже як що Ви паче всякого чаянія усе-таки не одібрали тепер, то напишіть мені офіційльний лист од Товариства по французькому що пакета висланого з Gare de Pare-de Monsouris 14 мая 1903 Ви не одібрали.

Лист до Вас був один тільки і я його зараз же повернув до Львова. А через кілька днів прийшов на моє ім'я мандат на 400 кор. = 419 fr. Гроші лежать у мене: що з їми робити? Я був би повернув і їх до Львова але подумав, що може Ви тут що маєте платити і почав ждати розпорядження... Поки ж що я на 32 fr. з цих грошей купив задля Т[овариств]ва 4 бронзових серпа по 8 fr. Це надзвичайно дешево і я не хотів упускати okazji: вони дуже рідки (як і у загалі усяка бронза) і звичайно продаються по 20-25 fr. Лист до Б[арвінсько]го у справі подорожі послав вже кілька днів назад. Напишіть як Вам їздилося, чи дуже Вас Барвій хвилями по морю шпурляв, а також чи купувати знов які річи

до археологічної колекції — якщо трапляться. Цима днями їде один чоловік копати у печерах модренських у Дордоні — я б йому замовив що б задержав задля Вас.

Від щирого серця обіймаю Вас і низенько виклоняюся вашій жіночці.

Ваш Хв.Вовк

А у школі у нас жиди бунтуватись почали — винуватять нас що ми не досить юдофили!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 418.

№ 75. Лист Ф.Вовка

Париж, 28 травня 1903 р.

Monsieur Professeur
M.Hrouchevsky
26, ul. Czarneckoho
Lemberg (Autriche)

28 мая 1903
12, av. Reille

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Дуже радий, що посилка прийшла як я й думав тільки спізнівись (це вже я винен, бо так заклопотавсь що усе відкладав на завтра). Щодо помішників у подорожі то се було б дуже добре і мені б полегшило чимало роботу, але мабуть треба буде числитись з тим, що нам доведеться іноді користуватись і гостеприємством різних людей... ну та це вже Ви сами там метикуйте. У мене учора був лікар Кос з Перемишля, запропонував до себе, і казав, що може дати мені до міряння цілий regiment з бойків, а другий з лемків. А у нас у Школі трохи не вийшов цілий Judenkravall. Жиди зраділи що можна з приводу Кишинівської бійки підняти а grosse Gewalt і урядили цілий Meeting de protestation проти російського уряду, котрий нібито сам напустив босу команду на жидів і закликали на той мітінг Ков[алевсь]кого а той не пішов, тоді вони уложили проти його цілий маніфест, обвинувачуюючи його у реакціонізмі, реакціонному веденні Школи, що він боїться за свої землі і тим не пішов на мітінг і усе таке... а потім чогось визвірилися на мене і хотіли зробити Gewalt на моєму відчиті. Але ж мої звичайні слухачі змовилися викинути їх з залі, як що вони почнуть кгволувати... Comité directeur перелякався що жидів поб'ють і явивсь на мій відчит учора. <..?> жиди прочувши це не прийшли и відчит пройшов як і завше — тихо і смірно. Тепер через 2 тижні складаємо курси і усе зовсім стихне. Приїхав Лесевич і читає щось про філософію і фольклор. Я ж усе сижу та свої таблиці укладаю, ще на кілька днів зосталося (за жидівською перешкодою). А як скінчу то зараз же беруся за "Матеріяли". Вклоніться низенько Вашій жінці і бувайте здоровенькі та одзивайтесь.

Щиро обіймаю Вас Ваш Хв. Вовк. Ковалевський бачить вже куди завів їх барабанний лібералізм до Роберті і тільки чухається... А я звісно регочусь, та дратую їх...

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 418.

№ 76. Лист М.Грушевського

Львів, 29 травня 1903 р.
Львів, 16(29).V.1903

Дорогий Федір Кондратьєвич!

Як я уже писав Вам, рукописи прийшли і я жалую, що Вас заметушив сею справою. На вчорашнім засід[ані] іст[орико]-філ[ологічної] секції постановлено:

висловити Вам свою утіху з Вашого пляна етнольогічно-антроп[ольогічної] екскурсії, і аби була довша просити етнограф[ічну] ком[ісію] і Виділ піддержати її як сильніше матеріяльно.

просити Вас аби Ви у Львові мали практичний курс антропометрії для тих, що хтіли ся б вправити ся в неї й взяли з собою в екскурсії оочих до впровиговання в сю справу.

Отже я пустив з свого боку справу в рух. Післані гроші — то для Вас особисто, а conto Етнольог[ічних] матеріялів; думаю, що в теперішніх Ваших обставинах вони вам будуть у пригоді? Але не пізнійше як за 3 тижні дістанете гроші на закупку археоль[огічної] колекції. Се зовсім певно отже можете купувати. Лише майте на увазі, що колекція має мати характер систематичний — інструктивний, як ми говорили.

Що там з працею Вашою про Хвойка? Шухевич тисне з IV ч. Гучулів, я резервую для Вас сьогорічний том, але треба б поспішитися.

Цілую Вас!

Ваш М.Грушевський

P.S. Питаєте як їздило ся? В переїзді з Кале трохи покачало, хоч як на тамошнє — дуже мало, зате дорога назад, до Остенде, була прекрасна. В Лондоні були 5 день, все дуже добре (інтересна знайомість з Кальдероном), але я перестудився здорово, так що в Берліні кликав лікаря. Але все таки читав там, 15/у, і звідти до дому.

Тепер відпочиваємо. Я пишу курс для французького видання незадовго пішлю Ге першу партію.

Жінка Вам сердечний привіт пересилає.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1940.

№ 77. Лист М.Грушевського

Львів, 21 червня 1903 р.
15(21).VI.[1]1903

Дорогий Федір Кондратьєвич!

На утворення колекції систематичної Виділ створив кредит до 300 гульд[енів], частину Вам уже післали <..?> — протягнувши дещо з висилкою. В справі сій ми з Вами говорили тоді — що колекція має бути систематична, себто представляти головнійші типи кожної епохи й культури; я тільки додаю, що не зле б було дати головнійші типи також провінціональні римські.

Щодо кредитів на Вашу подорож сюди, то й Виділ й Етнографічна комісія прийняли справу дуже прихильно, суми не поставили, й се ліпше. Я думаю, що Ви могли б проседіти тут з рік — кошти на це знайдуться вповні, а може, розглянувшись, і зовсім би тут лишились. Істор[ична] секція поставила бажання, щоб Ви прочитали тут у Львові паралельний — як не довгий — курс передісторичної археології (а може й антропологии?). Розуміється, на прожиток би Ви дістали, так само як і на дорогу. Отже тепер обміркуйте й напишіть — коли Ви рушаєте до нас, і я в таким разі звернуся до Виділу дати перший кредит — на подорож.

Наhemus Papat Гадачек габілітується з передісторичної й класичної археології, се Protectionkind, і для того габілітацію сю спекли з нечуваною скорістю, за кілька день буде доцентом. А що на се Барвінський скаже?

Я послав Ге першу частину курса, він обіцяв початок перекладу занести до Вас і потім лише прислати. Від того його листу минуло досить часу, і того нічого нема. Чи був він у Вас з тим перекладом?

Цілую Вас сердечно!

Ваш М.Грушевський

Від жінки Вам поклін. Що чувати з “Матеріалами до Етнології”? З Шухевичем тут знову буря.

Кузен мій Марко Грушевський прислав дальшу серію матеріялів своїх про дитину, котрих першу серію маєте у себе. Може б Ви передали їх до оброблення д.Гнатюку? Бо боюся, що Ви не найдете досить часу на сю роботу, що вимагає досить часу, бо матеріял не упорядкований, і він залежить ще, а й так уже належав ся? Може б Ви поглянули ся потім тільки переглянули його в препарованім уже д. Гнатюком виді і дали свої вказівки і примітки?

НАИА НАН України, ф. 1, № 1941.

№ 78. Лист Ф.Вовка

*Париж, 2 липня 1903 р.
12, Avenue Reille, Paris, XIV
2.VII.1903*

Дорогий Михайло Сергієвичу.

Зараз одібрав ваш лист і відповідаю seance lenante, а то затягнеться надовго. Гроші на археологічну збірку 300 кор. одібрав. Покищо хоч і годі, бо хапатись з купуванням не можу й не хочу — це діло таке що треба робити потроху: дещо треба розшукувати, дещо замовляти і т.п. Покищо думаю, що найперш усього треба придбати:

1) Колекції муляжів зроблену тутешньою Ecole d'Antropologie з найкращих зразків-типів кам'яних виробів, вибраних з її власної збірки.

2) колекції теж муляжів з передісторичних черепів (Pithecontropus, Neanderthal'sky etc., череп горила можна буде купити). Муляжі черепів можна мабуть просто купити, що ж до муляжів кам'яних виро-

бів-типів то за для цього треба буде от що зробити: напишіть Ви зараз же на офіційному папері Товариства (з французьким заголовком) лист до D.Capitan'a Prof. d'Antropologie prehistorique a l'Ecole d' Anthropologie de Paris, котрого vrouillon* посилаю разом з цім. Це бачите дуже гонористий панок і побачивши що до його звернуться аж із Львова зробіть далеко більше ніж зробив-би задля мене. Тільки зробіть це зараз же avec le retour de courrier.

Що до провінціальних римських форм, то тут і нема иньших, бо це усе gallo-romain. Здобути це дуже нелегко, але у мене є приятель у Реймсі, де цього добра знаходять чимало і через його де що можна буде здобути. З кам'яних річей мені вже один чоловічок обіцяв дати невеличку збірку навіть без грошей.

Щодо моєї подорожі, то як і казав Вам, зможу виїхати не раніше початку августа, себто через місяць або 5 тижнів. Що ж до того щоб проседіти у Вас цілий рік чи що — то за се тепер балакати не можна, бо це усе у руці божій. У принципі я б був дуже радий як би так скоїлось, але ж як Ви знаєте у мене йдуть усе-ж таки розмови з Петербургом і може бути що ув осени прийдеться їхати туди... Отже ж це усе виясниться пізніше і за це усе маємо балакати вже у Львові, що ж до коротенького курсу передістор[ичної] арх[еології], то матеріали я з собою возьму, а там побачимо.

Од Барвінського одібрав цима днями листа, у котрому він пише що секція і етногр[афічна] комісія прийняла дуже прихильно мою експедицію і питається коли я приїду, кажучи при цьому щоб я заїздив просто до його на ул.Собісчину. Що ж тепер мені йому одписати? Чи просто подякувати, що Ви вже мене запросили раніше і що мені ніяково буде зробити інакше, чи може й справді прийняти і заїхати до нього, коли це з політичного (а найбільш поліційного) погляду було б практичнійше (тим більше що він пише що Товариство хоче вдатись до Намісництва щоб зробити мою подорож з офіційного боку забезпеченою)? Оце ж Ви розсудіть як буде краще і зараз же одпишіть мені хоч карткою, бо я не відповідатиму Б[арвінсько]му, поки не буду мати від Вас вказівки — і здаюсь у цьому уповні на Вас (нема чого й казати що хотілось би мені пристати звісно у Вас, але ж якщо треба інакше — то треба!).

Ге бачив позавчора. Він виїхав до Женеви і казав що не пізніше як через тиждень вишле мені першу порцію свого перекладу. Просив переглянути і якщо не буде чого перероблювати, то щоб переслати до Вас, а якщо буде, то до його, щоб він знав як поводитись далі у перекладі. Я так і зроблю.

З "Матеріалами" ще не упоравсь — просто чуба на собі деру — але ж Ви сами бачили як тут у нас житте. Поспішаюсь і буду поспішатись щоб вислати Вам їх раніше од себе. "Дитину" ж справді можна буде оддати до оброблювання Гнатюкові, особливо побалакавши з ім і розібравши удвох. Я привезу її з собою.

* Наведено також зразок листа французькою мовою для проф.Капітана про якого йшлося вище; написано рукою Ф.Вовка.

Оце ж здається поки що й усе. Дуже щиро цілую Вас і кланяюсь Вашій жінці

Ваш Хв.Вовк

P.S. Струмент для міряння треба буде замовити заздалегідь, щоб добре вивірити у лабораторії.

Отже ж я (як що треба буде) поверну на це частину тих грошей що на археологічну збірку, а то ще краще, скажу щоб послали Вам з доплатою на листі. Як замовляти струмент: чи тільки те що буде потрібно задля моєї подорожі, чи вже увесь? Ріжниця буде чимала... трохи не у двоє. Думаючи що й те що потрібно задля подорожі коштуватиме найменше 140 fr. я гадаю що повного набору купувати не треба — поки що принаймні!..

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 420.

№ 79. Лист М.Грушевського

*Львів, 21 липня 1903 р.
8(21).VII.1903*

Дорогий Федір Кондратєвич!

Що чувати коло Вас, чи ідете вже, й коли, в яким стані наші роботи й справи. Як матеріали? Ой треба б їх до друкарні вже, треба; Ник.Ник.Ге був замовк зовсім, я йому писав, і дістав телеграму, що на 26/VII перша часть буде у Вас. Протягнув він мені час безконечно. Будьте ласкаві, як дістанете від нього рукопись, пустіть до мене таки зараз откриточку, що дістали переклад і оригінал, і скільки карток того оригіналу. А потім погляньте до перекладу, і знову сповістить, чи добрий.

Ви знаєте, що я звязаний часом з тим виданням, і тому так трівожусь. Ну ж переклад Ге не буде добрий, або він протягне, й треба буде шукати иньшого перекладника?

Чи не треба Вам грошей на закупку колекцій або апаратів? І завчасу напишіть, аби Вам вислали ми на дорогу.

З глуб[оким] поваж[анням]

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1942.

№ 80. Лист М.Грушевського

[Львів, серпень 1903 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Лист Капітану я післав. Муляжі муляжами, але й треба й оригіналів по можности, аби не виглядало на колекцію, а лиш муляжів. Зрештою самі се розумієте. Коли будете знати докладно, коли приїдете — дайте знати мені. До Барвінського нема потреби заїздити, досить того що зробилося — нянькатися коло нього також нема що, й не випадає. А ми Вам будем раді, як казали. Інструменти потрібні для екскурсії за-

мовте — я потім внесу справу кредиту, і якщо иньше вважаєте потрібним купити — також.

Курс у Львові можна буде читати не скорше, як у 2-й пол[овині] жовтня. Візьміть матеріали свої і для курса антропологии та етнографії. Може як засидитесь, так і се почитаєте. А як можна се виписати й поштою потім, так і не треба.

Цілую Вас сердечно!

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1953.

№ 81. Лист Ф.Вовка

Париж, 1 серпня 1903 р.

1 серпня 1903

12 av. Reille

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Не одписував Вам досі, поки не полагодились мої справи. От-же теперечки вже видно. 16-го або 17 серпня виїзжаю з Парижу, днів зо три зачеплюсь у Відні, а потім і до Львова, або просто, або через Будапешт, де мені треба б побачитись з Тог'ом раніше ніж їхати до Угорщини. Грошей присилайте трохи більш ніж на проїзд, бо треба буде купити дещо задля фотографії і з одежи. На струмент 140 к.=146 f. одібрав сьогодні уранці. За статтю про Хвойківські площадки берусь тепер як слід і як скінчу завчасу то пішлю поштою, а то привезу з собою.

Од Ге тільки сьогодні одібрав картку, у котрій він звіщає що завтра вишле мені першу порцію манускрипту ("я должен был его выслать 26-го но опоздалъ")! Як тільки одберу то зараз же звіщу Вас картою, як Ви писали.

Чи одібрали Ви яку відповідь од Capitan'a? Цей прохвост (та ще який прохвост!) побачивши мене почав мені прямо у вічі брехати, що у їх у Школі нема ніяких муляжів (себто муляжі є а хвормочок буцім то немає!). Тоді як я сам бачив ті хвормочки... Просто не хоче давати та й годі. Це шкода... бо оригінали звісно оригіналами, а муляжі у їх зроблені з самих найкращих, каноничних зразків. Ну, та обійдемось. Я вже дещо добув і сподіваюсь здобути досить гарні річи. З бронзою тільки біда — нема ніде... ну, та я ще попобігаю... Усе, що придбав вишлю for petite vitesse, рівно як і струмент, котрий скажу послати просто з магазину.

Барвінському так і одпишу що вже давно Вам обіцяв у Вас пристати. Він писав мені, що Шухевич згоджується дати мені свій фотографічний апарат. Чи не знаєте Ви — можна ним робити портрети чи ні? Це дуже треба б знати, бо з одним моїм апаратом як би не мало було. А чи нема доброго апарата (з об'єктивом Zeiss'a) у кого иньшого?

Чи знайдеться у Вас у Львові во 1^х чоловічий скелет або хоч принаймні череп и 2^е) досить велика (3^х верстова) карта Київської губернії?

От поки що й усе. Щиро обіймаю Вас і кланяюсь Вашій жинці

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.431.

№ 82. Лист Ф.Вовка

Париж, 4 серпня 1903 р.

М.М.Hroushevsky
[Lemberg]

Вівторок 4 серпня 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Зараз одібрав од Ге переклад і 23 картки вашого манускрипту. Поки що передививсь 13 карток перекладу — зроблений досить добре, мова так як слід. Треба тільки умовитись про деякі конвенціальні річи (він скрізь понаписував Petit-Russiens замість Ukrainians etc.). Через це я завтра висилаю йому усе назад.

Узагалі можна сказати, що переклад у добрих руках, аби тільки Ге не лінувався.

Будьте здоровенькі

Ваш Хв.Вовк

Якщо мені не вистачить грошей на камінці, то я не платитиму за струмент, а скажу щоб послали фактуру до Вас разом з струментом.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 423.

№ 83. Лист Ф.Вовка

Париж, 8 серпня 1903 р.

8 Серпня 1903

12 av. Reille.

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Зараз одібрав від Ге ще 10 карток Вашого манускрипту з перекладом. Першу порцію з моїми анотаціями відіслав йому у Женеву. До того що я писав вже Вам про переклад, можу додати що узагалі переклад добрий, особливо щодо мови, але видно що перекладчик не історик і навіть не географ і через те треба передивлятися його переклад добре. Де у яких місцях він наробив помилки не знаючи просто про що річ йде: берладників “промышленниковъ” він переклав marchands і т.п. Це вимога тільки доброго перекладу, але я усе ж таки написав йому щоб він додивлявся ближче до тексту. Надалі я написав йому щоб він посилав переклад вже до вас, бо я не матиму вже тепер часу передивлятися тут і зроблю це у Вас у Львові.

Ви будши тут казали мені що хотіли б знати мої observations щодо слов'янської предісторії у Вашій “Іст[орії] України-Русі”. Отже переглядаючи тепер переклад я знов звернув увагу на одну річ, котра мені й перше видавалась трохи ризикованою. Мені здається, що Ви даєте дуже багато ваги так званої лінгвістичної палеонтології. З початку вона наробила була дуже багато колоту, але чім далі то приходиться дивитись на неї дуже cum grano salis. Ні літописні звістки, ні археологія не дають тій картини високої слов'янської культури, яку виводять лінгвістичної дорогою за часи до розділення слов'янських племен. Хліборобство веде за собою зараз же власність на землю, (але ж за часи Оль-

ги ми бачимо тільки рибни лови за перевісища), та й у Рус[ькій] правді навіть нема нічого про обладування землею; історія ж з Лютом вийшла із-за охотницького поділу землі, а зовсім не хліборобського. Те ж і більше ще з історії сім'ї і т.п.

Дуже на що мені хотілось би звернути Вашу увагу — це українські колонії на північному березі Дунаї. Ви згадуєте про їх, а далі здається про їх нема вже нічого.

У манускрипті Вашому здається не скрізь висловлена досить ріжниця між Чорноморем і Чорноморським побережжям — і через це у Ге вийшло чимало помилок.

Здається мені що і Ваш переклад слова бродники може бути трохи інакшим. Ви його виводите з слова бродити, але ж ув українській мові слово бродити здається мені зовсім не означає еггаре (еггаре — волочитись, волоцюга, заволока), а більше ходити у воді, звідки брод, забродчики, бродень (невод), бродні (ловецькі постави) і т.д. Чи не ближче було б розуміти бродників як рибалок?

Учора балакав де-з кім у Музеумі (Jard[in] des Plantes) про свою подорож і мені сказали, що їм би дуже потрібні були коли не цілі скелети, то добрі черепи рогатої скотини биків, овечок, кіз з Карпат — звісно тамішньої породи. Добре було б як би Ви завчасу попросили написати про це на села: назбирати кісток не дивна річ, а нам за їх можна буде вимінити черепи мавп, або що до антропологии.

Учора ж я одібрав листа від Д-ра Коса з Перемишля: він каже що шеф їхнього шпиталю і навіть Festungskommando не мають нічого проти міряння жовнірів, а окрім того herr Oberst, себто Festungskommando дуже зацікавлений у передісторичній археольогії і децо копав там і знаючи ще багато міст де копати обіцяє мені їх показати, якщо я матиму спромогу платити робітникам. Отже подумайте про це, може б разом з міряннем і Ви вибрались би зо мною щоб покопати.

Цими днями придбав трохи кремінців — дуже гарних і систематично підібраних. Я знов таки рішив не платити за струменти щоб мати трохи грошей, бо мені треба буде зупинитись у Цюриху і може я знайду там що з Pfahlbouden'ів.

Збираюсь, дописую, бігаю і писати зовсім ніколи. Вибачайте що дуже на швидку пишу.

Сердечно обіймаю Вас

Ваш Хв.Вовк

Кланяйтесь низенько Вашій жіночці. Чи не треба їй часом чого купити у Парижі?

Незабаром думаю почати посилати накуплені кремінці тощо. Отже скажіть щоб як прийде що, то нехай не розпаковують поки я не приїду, бо як перемішається, то тоді й я не знатиму що й до чого.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 433.

№ 84. Лист М. Грушевського

[Львів, серпень 1903 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Щойно дістав Ваш лист. За кілька день пішлю вам 400 fr. на дорожні й иньші видатки. Череп і скелети єсть певно — в Університеті etc., але чи дадуть, не певний. Карта Київщини у мене 10-верстка і подібна Хшаловського є в університеті. Тепер така справа. Вам треба буде зробити короткий практичний курс антропометрії (і при тім децю з антропольогії), для приготування співробітників. Люде може з'їхатися б і з провінції, отже треба б зробити в кілька день. Чи могли б Ви його зробити це в 25-30 серпня?*) Прощу зараз відписати — аби міг дати я до газети оповістку**) В таким разі струмент ліпше б взяти з собою (та й аби у нас не платити), аби мати при тім курсі. Чи уважаєте за ліпше мати його пізнійше?

Апарат Шухевич мусить мати добрий, але я зірвав з ним всякі зносини й не можу розвідатись. В кождім разі тут знайдуться. Капітан не відповів нічого.

Ге мене водить. Дуже жалую, що з ним звязався.

Будемо вас ждати. Сердечно цілую.

Ваш Грушевський

*) То значить перед початком шкільних занять.

**) І дайте в таким разі його стилізацію мині, й <..?> програму.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1952.

№ 85. Лист Ф. Вовка

Париж, 9 серпня 1903 р.

9 серпня 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Зараз прийшов Ваш лист і я поспішаюсь одповісти щодо практичного курсу антропологии про котрий Ви пишете: мені справді треба буде попрактикувати кілька днів, але тільки тих, хто буде зо мною міряти. Це буде чисто технічна практика (себто знати що робиш, при звичаїтись до струменту і не робити помилок. Ото й усе... стало бути я покажу як міряти, а потім вони будуть міряти, а я дивитимусь, поки вони не перестануть помилятись. Що ж тут кому цікавого?...), котра не може бути ні цікавою, ні користною ні для кого окрім моїх співробітників і чім менш їх буде тим краще (мені треба не більш як двоє, але таких щоб були коли не лікарями, то студентами лікарського факультету або естествознавцями та ще щоб були й фотографами. Коли немає 2-х таких щоб увесь час могли зі мною їздити, то можна додати ще 2-х. Як бачите стало бути тут не може бути річи про який небудь курс, а тим більше такий про котрий можно було б звіщати у газетах, або на котрий можна було б закликати когось з провінції (окрім тих, хто згодиться бути співробітником).

Що ж до курсів, то можна буде налагодити і курс антропології соматичної і передісторичної, але вже успісля, про що ми побалакаємо як я приїду. А за Ге не жалкуйте, він чоловік совісний, треба тільки дивлюватись: це бачите річ стихійна і інакше особливо у науковому перекладі й бути не може: де Ви знайдете чоловіка щоб і мову знав і діло — завше чогось бракуватиме.

Щиро обіймаю Вас.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 420.

№ 86. Лист М.Грушевського

*Львів, 12 серпня 1903 р.
30.VII(12/VIII).1903*

Дорогий Федір Кондратович!

Зараз по першій листі Вашім казав я Вам післати грошей на куплю і на дорогу, але вчора довідався, що ще не післали і тільки вислали на моє се пригадування. Дуже жалую, та що зробите з тим закоріненим лінивством. Дякую за Ваші заміри — про них ще поговоримо, рівно ж і про практиків Ваших помірів, се річ представляється інакше, але про се ліпше поговорити. Якщо стаття Ваша до “Матеріялів” готова, то пришліть ліпше уперед. Не забудьте взяти з собою матеріалів Грушевського (про дитину).

А оригінал мого курсу, присланий Вам Ге, коли не відіслали йому назад, привезіть з собою, не забудьте, бо він потрібний для російського видання.

Ге мабуть дуже совісний чоловік, але обіцяв мені до кінця серпня упоратися з перекладом, а прислав по 10 карток. Се мині з книгарем наробити може клопотів.

Цілюю Вас! Ждемо!

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1943.

№ 87. Лист Ф.Вовка

*Париж, 14 серпня 1903 р.
14 Серпня 1903*

Monsieur
...Hrusevsky...
Lemberg
Autriche

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Зараз одібрав Вашого листа. Гроші вже прийшли як я Вам вже писав. Що ж до практиків-учасників у помірах, то глядіть щоб говорити як я вже приїду не було трохи запізно. Мені здається, що треба заздалегідь відшукати хоч з пару таких людей (знов-таки кажу Вам лікарів

або естествознавців), котрі б хотіли і здатні були навчитися міряти за короткий час. Як що Ви хочете, щоб я навчив кого-небудь у Вас міряти то ця річ не може представлятися инакше... Оригінал Ваш я одіслав Ге разом з його перекладом, а сьогодні відсилаю й другу (поки що тільки другу, третя мусить прийти вже до Вас у Львів) порцію (10 кар.), котра правду Вам кажучи починає трохи розхолоджувати мій організм: мені з ціми 10-ю картками прийшлося поратися цілий день, ще години зо дві другого дня. Мова-то хорошо, але як чоловік немає ніякої ідеї про різницю між архаїчною і патріархальною сім'єю і навіть не чув про Бояна (напис[ано] Basse), то виходить таке що трохи не усе треба було перероблювати. А чи не через це ще це виходить, що Ви може дуже вже його підганяєте, а він поспішається і не вчитується як слід у оригінал?! Якби не було Ви не пишть йому про це, бо він часом подума що через мою оцінку Ви невдоволені перекладом. Я написав йому про хиби у його перекладі досить різко (та й переклад увесь поперечеркуваний скрізь) і сказав, що я поки що Вам про це не пишу, покладаючись на те що далі переклад піде краще. Передивіться те що він Вам пришле — як Ви знайдете... і краще не дуже його підганяйте, бо й далі таке буде... а книгар вже до того звиклий і на те рахує.

Якщо Ви не одписали ще мені нічого за скелет, то одпишіть швидче. Тут найголовніше б узнати чи не дешевше б було купити у Відні.

Щиро обіймаю вас і кланяюсь Вашій жінці.

Ваш Хв.Вовк

Дитини* не забуду і візьму.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 435.

№ 88. Лист Ф.Вовка

Львів, 14 серпня 1903 р.

М. Le Prof. M.Hrusevsky
26, ul/ Czarneckoho
Lemberg, Autriche [з Парижу]

14 Серпня 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Одібрав цього ранку гроші 700 кор. Видав я досі на збірку щось з 450 фр. і збірка виходить досить порядна повна і систематична де-куди навіть і зовсім хороша, але це усе сама кам'яна доба: бронзи дуже мало, кілька зразків тільки, а залізної доби й зовсім немає. Навіть і за велики гроші нічого здобути не можна. Усі кажуть що треба зачекати поки продаватиметься яка колекція — так прийдеться й зробити. Отже ж мені зостанеться з грошей на збірку ще 200 чи що франків. Чи не благословите — Ви мене купити за ці гроші чоловічий скелет (80 fr.) — однак без його, як без рук, а позичать з університету морока та ще й не давати-

* Йдеться про працю Марка Грушевського — В.Н.

муть. Спитайтесь будьте ласкаві скільки коштує добрий скелет у Відні (Це кожний з ваших лікарів Вам скаже), напишіть мені карткою, чи купувати тут, або у Відні? Картка Ваша мене ще тут знайде, бо біганина за збіркою узяла у мене більше часу ніж я гадав і я спізнюсь днів на 4 чи 5 (себто виїду звідси не 17-го, а 22-23-го). Решту грошей, якщо не трапиться чого дуже хорошого, придержу — може знайду що по дорозі.

Бувайте здорові. Обнімаю Вас.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 422.

№ 89. Лист М.Грушевського

Львів, 19 серпня 1903 р.

Львів, 6(19).VIII.1903

Дорогий Федір Кондратович!

Скелет купити, думаю можна — Виділ згодився на купно потрібних Вам реквізитів в принципі, що до ціни — то залучаю картку др.Грушкевича — що тут дешевші.

Отже лишаю Вам до волі, де справити. Якби треба було тут зараз замовити, то напишіть — я попрошу др.Грушкевича. З Полтави вислали сюди сотні запрошень від город[ської] управи — здається виберемося на свято в значнім числі. Ви не могли б мати французького паспорта, щоб поїхати?

Цілую Вас!

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1944.

№ 90. Лист Ф.Вовка

Париж, 24 серпня 1903 р.

[Paris], 24.VIII.1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Замовляйте скелета у Львові — так буде дешевше. Сьогодні виїжджаю з Парижу нарешті. Те що покупував піде малою скорістю по залізниці.

З Відня напишу коли іменно приїду до Львова.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 424.

№ 91. Лист Ф.Вовка

Відень, 30 серпня 1903 р.

[Телеграма]
 Professor Hruschewsky
 Lemberg Czarnecoko 26.
 Lemberg—Lwow

30.VIII.1903
 Wien 2658 10 30 11 m.

Budu zavtra ponedilok 1-30.

Wowk

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 425.

№ 92. Лист Ф.Вовка

[Львів, вересень 1903 р.]

Будьте ласкаві дорогий Мих[айло] Серг[ійович] дасте мені цей том ще раз, як він буде Вам непотрібен.

Напишіть мені також, чи треба якого гноту до машинки спиртової чи ні — і як у загалі її запалювати?

Коли можете прислати Mortillet, то пришліть, бо треба замовити діапозитиви.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 426.

№ 93. Лист М.Грушевського

[Львів, вересень 1903 р.]

Дорогий Федір Кондр.!

<..?>: в резервуар наливається спирту стільки аби при піднятій поршні він стояв на споді мисочки; спускаючи поршень піднімете рівень його до волі й запалюєте в мисочці.

“Zbi[or]” і Хвойку пришлю найдальше в вторник рано.

Приходьте ж завтра на обід. Читали у вчорашнім “Ділі” мою рекламу Вашим викладам.

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1960.

№ 94. Лист Ф.Вовка

[Львів, вересень 1903 р.]

Дорогий Мих[айло] Серг[ійович]

Мені дуже б потрібна була карта Величка. Якщо є то пришліть поки що Вашу і напишіть у якого книгаря продаються тут географічні мапи?

Ваш Хв.Вовк

Тільки учора увечері почув що був виклад Франка: котрий мені не сказав ні слова і через те я не був.

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 426.

№ 95. Лист Ф. Вовка

[Львів, вересень 1903 р.]

Дорогий Михайло Сергієвичу.

Я зовсім не розумію як можна б було налагодити експозицію передіст[оричної] колекції у бібліотеці: одже ж задля цього прийшлось би або перетягати туди всякої меблі, або річи з верхніх вітрин, які у такому разі прийшлось би виложити просто на столі?.. Прийдеться здається зробити це просто у канцелярії.

А що ще потрібні Вам труди Київського з'їзду?

Ваш Хв. Вовк

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 428.

№ 96. Лист Ф. Вовка

Перемишль, 10 вересня 1903 р.

Вис. Добродію
Проф. Грушівському
26, ул. Чарнецького
у Львові

10.IX.1903

Ну, дорогий Михайло Сергієвичу — у нас тут усе йде якнайкраще. Матеріалу дуже багато й дуже хороший, праця йде дружно й досить <..?>: оце вже за 2 дні наміряли і нафотографували більш 60 чоловіка (одинь день пійшов на мої візити, бо треба було до усіх піти починаючи з коменданта і на науку). Якщо сьогодні наміряємо ще досить і вичерпаємо матеріал, то може завтра й рушимо до Львова. Прийняли нас дуже хороше і роблять усе щоб нас вдовольнити — краще вже мабуть і не можна. Робимо у шпиталі що хочемо. Грошей ще є досить, прислати не треба. Більше не писатиму, бо треба бігти до шпитала зараз. Гарматій вже зовсім навчивсь і міряє зовсім добре і швидко. Ну а з тутейших, то нікого не знайшлось. Якби не Русів, то було б тяжко упоратись.

Бувайте здоровенькі

Ваш Хв. Вовк

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 436.

№ 97. Лист М.Грушевського

[Львів, 9 вересня 1903 р.]

Високоповажаний
Пан Др. Иван Раковский
Для п. Ф.Вовка
в Коломиї
ул. Собеского

Вп. Добродію! Секції хочу скликати вівторок, 29 н.-ст., отож приїздіть — думаю, що на той час упораєтесь? Нового нічого особливого
Ваш М.Грушевський

Ви мешкали у нас, буде ще свобідний.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1943.

№ 98. Лист Ф.Вовка

Львів, 25 вересня 1903 р.
Львів, 25 Sept. 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Одібрав оце зараз Вашу картку і падаю у велику роспуку!.. У нас тут діло саме тільки налагодилось: як приїхав я то почав з шпиталю; там людей було дуже небагато, та й між ними було чимало таких що Др.Левицький не радив нам міряти щоб не заразити других і не заразитись сифілісом самим. Отже ми подались до криміналу: там до 150 чоловіка усі дуже хороші, найбільше гуцулів, одно слово материял розкішний, але діло йшло дуже помалу, бо окрім мене не було нікого хто б умів міряти: Грушкевич по 3-х днях праці втік (та й робітник з його між нами кажучи, як з ключья батіг), зоставсь один Раковський, але й він може міряти тільки пів-дня, а Камінський один день прийде, а два дні нема... Через те я й написав позавчора Русову щоб-він коли можна приїхав, бо у нас ще буде касарня де цілий регімент гуцулів... Учора й позавчора у нас з Раковським праця як-не-як а налагодилась і ми тепер міряємо чоловіків 16-18 на день і якщо приїде Русів або Гарматій то ми з тутешнім матеріялом можемо наміряти ще чоловік може й з 200. А тут ви кажете щоб вже б то вертатись до Львова...

З другого боку я тільки що вернувсь од Оберста (Ранійш нема чого було й ходити бо ми мали шпиталь і кримінал, а окрім того треба було зачекати на лист рекомендаційний од Перемишльського Оберста), котрий нас пустив до касарні і чекаю на лист од Попіля, котрий може пришле й коней щоб до його їхати... Що ж мені тепер казати і Оберстові й Попілю?.. Як бачите мені треба тільки більше рук щоб скористуватись дуже гарним матеріялом, а не кидати його, тільки що розійшовшись.

Тим-то прошу Вас дуже якщо можна хоч як небудь обійтись без мене, то не руште мене з місця, а ліпше пошліть кого-небудь на поміч... Як же вже абсолютно не можна, то нехай вже я приїду на Вівторок, а потім знов вернуся сюди щоб усе скінчити, бо касарню ми можемо почати тільки позавтра, себто у Неділю (та ще увечері у Неділю я

маю зробити відчит у тутешній “Родині”) то що ж ми зробимо з цілим регіментом за 2 дні?..

Досі ми наміряли 66 чол. і душ з 50 сфотографували. З кожним днем міряємо натурально усе більше й більше і перервати роботу було б і дуже шкідливо і дуже неприємно.

То отже одпишіть або телеграфуйте швидче, щоб я знав що мені робити.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 438.

№ 99. Лист Ф.Вовка

*Коломия, 30 вересня 1903 р.
Коломия, 30 вересня 1903*

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Оце ж посилаю Вам оцей рахунок. Там 15 кор[он] за помішканне — котрі суть звичайно фiктивні бо Раковському я не платив за помішканне і не міг платити але мусив повертатися якимсь иншим робом, маленькими подарунками дитині etc. За їжу він теж не хоче з мене нічого брати, то може вже ви там як-небудь це улагодите иншим способом.

Не знаю чи писав що д.Гнатюк до Чернівців? Як що не писав, то попросіть його написати і мене завідомити, або принаймні напишіть мені до кого мені там звертатись. До Смаль-Стоцького чи що? (Він же здається Abseordnetor чи посол у Соймі — то у такому разі треба б йому написати щоб він повів мене до начальства чи що?).

За остатнє напишу упісля. Будьте здоровенькі усі

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 439.

№ 100. Лист Ф.Вовка

*Коломия, 1 жовтня [1903 р.]
Коломия, 1 окт.*

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Писав Вам учора та забувсь знов попросити Вас за карти геологичну і топографичну. Отже ж як що знайдете, то будьте ласкаві мені прислати сюди не пізнійш Понеділка бо мабуть у Вівторок поїду вже до Попіля. Будьте ласкаві теж прислати мені ті 2 №№ “Самообразованія”, що у Вас покинув — мені хочеться прочитати статті Сморкова і показати дещо д.Раковському. У касарні праця йде дуже добре — нема найкраще ніж з військовими людьми: машина та й годі. А початок моїх відчитів визначаєте мабуть на 25 октября — це як раз буде добре. Кланяюся дуже Вашій жінці. Бувайте здоровенькі і не псуйте собі нервів бо-зна чім...

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 440.

№ 101. Лист М.Грушевського

[Львів, жовтень 1903 р.]

Високоповажаний
пан Дг. Іван Раковський
професор гімназії
в Коломиї
ул. Собеского
для Хв.Вовка

Гроші Вам вислали 151+12 кор[он] за Мортільє. Мапа Галичини, пошлеться міні, геологічну мусить мати гімназія, коли не руська, то польська. Кілька аркушів “Гуцульщини” вийшло, Коломиї нема. В Чернівцях професором руської гімназії звісний Кордуба, що може бути Вам за чічероне.

“Самообразование” пішло.

Ваш М.Грушевський

До мене не пишть на Т[овариство], а на ул.Понінського 6.
Напишть як будете їхати з Коломиї.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1975.

№ 102. Лист Ф.Вовка

Коломия, 6 жовтня 1903 р.
6 окт[ября] 1903

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Оце ж скінчили ми вже касарні і я їду до Попіля, буду там днів 3-4 і потягом до Чернівців.

Будьте ласкаві сказати щоб туди заслали мої листи.

Вклоняюся низенько Вашій жінці

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 441.

№ 103. Лист М.Грушевського

Львів, 26 жовтня 1903 р.
Львів, 13(26).X.1903

В[исоко]п[оважний] Добродію!

Я поручив справу сам п.Возняку. В справі магічної ляторгії прошу порозумітися з п.Гнатюком. В середу о 5 засідання історичної секції.

З глибоким поваж.

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1946.

№ 104. Лист М.Грушевського

Львів, 28 жовтня 1903 р.
Львів, 15(28).X.1903

Дорогий Федір Кондратєвич!

Тільки нині дістав я відповідь в справі салі, супроти того на завтра заповісти виклад мало часу, і я проектував би зачати від неділі. Але як Ви хочете мати ще завтра, то прошу в такім дусі сказати п.Гнатюку дати оголошення, як ні — то залучену записку дайте занести до друкарні.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1947.

№ 105. Лист Ф.Вовка

Чернівці, 23 жовтня 1903 р.
23.X.1903, четвер

Оце ж кінчаю вже тут і у суботу, як ми домовились рушаю до Львова. Приїду у 1/2 до 3-ої і усе що належить до фотографій і міряння завезу до Товариства. Якби у Вас не було місця то дайте знати до Товариства, то тоді я вже зроблю якось инакше.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 441.

1904

№ 106. Лист М.Грушевського

[Львів, 6 лютого 1904 р.]

Monsieur
Theodore Volkov
Paris, France
12 Avenue Reille

Курси будуть відкриті 19 н.ст., виклади почнуться 23, ми перший Ваш виклад положили на 25 (від год. 9 до 11), аби Ви мали ще два дні до розпорядження. Гроші вишлю мабуть в суботу, або в понеділок.

Ваш М.Грушевський

Розвідайте ся будьте ласкаві адресу Гончарової, чи як вона називала ся — що хотіла перекладати "Історію..." на французьке.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1949.

№ 107. Лист М.Грушевського

Львів, 15 лютого 1904 р.
2(15).П.1904

Дорогий Федір Кондратєвич!

Зубрицький прислав два доповнення. Один можна було ще вложити де він хотів, другого вже ні — я казав дати на кінець, як додаток. А Ви свої статі не присилаєте. Прийдець ся випустити “Туцувльщину” мабуть замість Вашого тома!

Чи бачили Ви Ге, і що він Вам сказав? Він мабуть має переведених 12 глав, і я б хотів, щоб він сей переклад міні прислав, як слід, а йому доплачу, скільки ще буде йому належати (200 фр[анків] він дістав), а решту дам кому иньшому, бо з ним, бачу: не можна на ніякі строки числити. В таких смислах просив би з ним поговорити і переклад добути й прислати.

Гарматій прислав дві згарди для Вас, за 9 кор[он]. Я гроші казав з Товариства післати, а згарди чи післати Вам зараз чи як?

Здоровлю Вас! Ваш щирий

М.Грушевський

Я теж нездоров. Від жінки й Кулюні поклони.

НАІА НАН України, ф. 1, № 1948.

№ 108. Лист Ф.Вовка

[Львів, початок 1904 р.]

Будьте ласкаві Михайло Сергієвичу, напишіть де тії річи що прислані для мене від Луки Гарматія. Тут ні Гнатюк, ні Іван не знають. Як що вони у Вас, то передайте через Михайла.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.425.

№ 109. Лист М.Грушевського

[Львів, початок 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Чи дали вже “Матеріали...” до друкарні? За 2-3 дні міні треба буде й рецензії на Морбаха, бо передаю складати. Л.Гарматій прислав річи відлажені для мене; прислані Вам — се дублеги, отже я не маю претензій до них.

НАІА НАН України, ф. 1, № 1964.

№ 110. Лист Ф.Вовка

[Львів, початок 1904 р.]

Дорогий Михайло Сергієвичу,

чи не були б Ви ласкаві прислати мені той том Трудов Предв[арительного] Комітета, де є стаття ф.Штерна про його розвідки? Учора я одібрав од Гриця Гарматія пачку з <..?> і іншим як каже його брат Лука “дрантєм”. Не думаю щоб то були тії дублети про котрі ми йому писали, тим більше що він мав одібрати нашу картку тільки у четверг. Ув усякому разі, коли будете йти до міста, то вступіть — роздивимось умісті.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 410.

№ 111. Лист М.Грушевського

[Львів, лютий-березень 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Будьте ласкаві зробіть Т[оварист]ву таку услугу. Треба буде робити медаль. Будьте ласкаві розвідати адреси кількох медальєрів, не занадто дорогих, що могли б артистично зробити, і як кажуть матрици на медаль діаметру 25 милим[етрів]. Дальші переговори вже самі поведемо з ними.

Ге обіззався — очевидно на Вашу пригадку. Чому не пишете?

Здоровлю! Щиро прихильний

М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1976.

№ 112. Лист Ф.Вовка

Париж, 15 березня 1904 р.

Середа, 15 Марця 1904

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Послав Вам учора один каталог медальєрський з адресою, а от ще двоє. Вони кажуть що нова [оратинальна] матриця коштує дуже багато 600-700 фр. і більше навіть, залежно від майстра і не залежить багато від діаметру і тутешні ж товариства користуються вже готовими матрицями і тільки вирізують свої слова: поки медалі обходяться дуже дешево од 3-х до 15-17 фр[анків] за штуку, навіть срібні. Ну та це Вам мабуть не йде: треба буде замовляти матрицю. Наше Антропологічне Товариство має таку матрицю з портретом Брока, вона коштувала теж щось багато, і лежить вона завше у Монпоіе, а як треба то пишуть туди щоб відбили стільки-то медалів і платять за відбивку щось по 12 fr. (з бронзи). Як то треба буде, то пишіть. Я ще розпитаюсь.

Одержав уже коректи “Матеріялів” — дуже велику купу зразу. Зараз одсилаю те, що успів передивитись (на 3 пів-аркуши), а решту вишлю завтра. Скажіть Ви Беднарському: 1) щоб не посилали мені ко-

рект рекомендованими, бо це йде довше і приходиться ще давати щось поштареві і 2) щоб перемінив пагінацію статті Русова, ведучи її з кінця статті Зубрицького, бо нема чого робити окрім моєї пагінації для котрої статті завтра ж або у Суботу висилаю і дальші статті для “Матеріялів” нехай ідуть, поки я допишу свою.

Ге я ледве піймав. Він і сам вже каже що нічого не має щоб віддати переклад кому иншому, що ж до перекладеного, то йому, каже, потрібно мати оригінал, котрий у Вас... Не знаю чи правда — це... Мабуть і Вам він теж написав... Характерна річ: як я побачив Boyer і просив його передати Ге що мені треба з їм побалакати, то він дуже здивувався почувши що Ге взявся перекладати з рос[ійської] на французьке: “бо він зовсім не знає о стільки франц[узської] мови щоб за це братись!..”

Дуже я зайнятий і через те пишу занадто коротко — треба бігти. За мою статтю не турбуйтеся — прийде у свою чергу. Нехай попередні друкуються.

Бувайте здоровенькі і вклоняйтеся жінці.

Ваш Хв.Вовк

За згарди спасибі. Будьте ласкаві прислати і попросіть збирати ще, бо мабуть прийдеться скуповувати колекцію для Музея Ал[ександра] П. Те що я привіз сюди робить превелику сенсацію — невидана річ. І мої фотографії теж. Вже мав я відчити про свою подорож і ще матиму один.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 446.

№ 113. Лист М.Грушевського

Львів, 29 березня 1904 р.

Monsieur
Theodore Volkov
Paris, France
12 Avenue Reille

Дорогий Федір Кондратєвич!

Дякую за катальог медалів. Підбодряйте ще Ге — він прислав досі три перші глави (з 24-х). 4-го надзвичайні загальні збори — на жадання секції. Голос свій передайте то не Сушку бо він виїхав, а може Раковському (повідомити вас і його, і Виділ просе). Шухевич розпускає, що Ви заявили, що жалуете, що дали підпис під проектом Франка.

Цілую Вас!

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1950.

№ 114. Лист Ф.Вовка

Париж, 9 травня 1904 р.
9 мая 1904

12, av. Reille

Що ж, дорогий Михайло Сергієвичу, — як приїхати то приїду! Трошки воно скоропалительно виходить, та нема чого робити... треба якось лагодити. Курс мій можна б озаглавити: Антропология і етнографія України, бо я думаю що відчитів з 4 треба буде дати на антропологічну характеристику українського народу, ну а решту на етнографію. Тих же 4 лекції що ad libitum мабуть наперед ліпше не означають у програмі, бо вони підуть на доповнення етнографії. Етнографію думаю читати українську у порівнянні з іншими слов'янами і узагалі... Жалко що не написали мені за се раніше (я вже тижнів принаймні зо два як чув за ці курси), більше було б часу на готовління (чи се вже конче уряджено що курси будуть від 19 червня до 20 лип[ня] чи може ще можна трошки відсунути, хоч би на тиждень який? Се б мені дуже у пригоді було: за тиждень можна чимало переглянути. Порадьтеся, та напишіть мені хоч картку). Та ні про що Ви мені не написали, навіть і про те, як відбулися загальні збори і чим вони скінчилися і що то у Вас за нове Товариство Sztuk pięknych утворилося?.. А пронос сього товариства: Труш мені як ще я був у Львові казав що є така думка щоб зробити українську виставу і питавсь кого я знаю з наших малярів тощо. То якщо ся Вистава вже рішена то попросіть його написати мені, або самі напишіть, коли вона має бути, і на яких умовах можна буде прислати річи на виставу, бо я тут де з ким балакав і знайшлись би може такі, що послали б, та кажуть що це їм треба заздалегідь знати.

Ну, а раз вже я усе одно буду у Львові, то теба б подумати й про те щоб доповнити мої поміри (вони вже кінчаються підлічуванням). Діло в тім бачите що я таки маю деяку надію відобрати від Музею Ал[ександра] III дорученне купити етнографічні річи... Як що се налагодиться, то тоді мої подорожи по Галичині і Угорщині не коштіватимуть Товариству нічого, а треба буде тільки яких ренських з 150 на фотографії. То Ви за се коли Ваша ласка теж подумайте щоб Етнографічна Комісія і Виділ на те згодились. Тільки глядіть про Музей Ал. III нікому ані слова, щоб бува часом не дійшло до Шухевича, бо він може мені дуже напаскудити.

Як що схочете щоб я докупив тут що треба до доповнення археологічної колекції, особливо з бронзової доби, то теж напишіть загодя, щоб був час пошукати.

То ото поки що й усе.. Вклоніться Вашій жінці і бувайте здоровенькі

Ваш Хв.Вовк

Тези моєї половини вже видрукувані а з початку жовтня буде скінчена — то я з Парижем майже зовсім розв'яжуся.

А що Андрейчин скінчив картку передмікенських знахідок? Казав що пришле мені коректу та аж і досі не чути. Ну а манускрипт свій

я мабуть оце тепер вже скінчу, бо дисертація уся уже у друкарні і мені окрім коректи та львівського курсу робити й нічого.

А жінці Вашій скажіть що хризантемів можна здобути тільки у в осени. Через це я їх не здобув і не зможу здобути... А якщо їй треба буде іншого прислати або привезти тепер з Парижу то нехай скаже — зроблю.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 448.

№ 115. Лист М.Грушевського

[Львів, травень 1904 р.]

Високоповажаний Федір Кондратєвич!

Їду і дуже жалую, що нема статі. То будь ласка вислати її яко мога скорше до Львова, заказною бандеролею. Сердечно, бажаю всього найкращого Вам і Вашій В[исоко]п[оважній] Пані!

До побачення!

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1973.

№ 116. Лист Ф.Вовка

[Львів, травень 1904 р.]

Будьте ласкаві, дорогий Михайло Сергієвичу, перешліть мені (до Товариства) ключі від музею (здається Грушкевич вам їх передав). Хочу перед виїздом (!!!) попорядкувати трохи колекції і розкласти до нових табльотів.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 449.

№ 117. Лист М.Грушевського

[Львів, травень 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Не маючи від Вас листу, не надіюся я Вашого приїзду, і нині як раз написав, питаючи коли приїдете — аж приносять саме отсе лист. До того покоїку де Ви мешкали, хоче спровадитися наша своячка, отже прошу п.Гнатюка аби поміг Вам заквартирувати. На завтра прошу до нас на обід, на год. 1^{1/2} і тоді поговоримо. 1-ий Ваш відчит хочу заповісти на середу, секцію на четвер, тим часом зможете розібрати колекції й взятися до "Матеріалів". Але обширнійше — завтра.

Цілую Вас

Ваш М.Грушевський

НАІА НАН України, ф. 1, № 1959.

№ 118. Лист Ф.Вовка

[Львів, травень 1904 р.]

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Редакції “Материялів” написав учора а треба ще переписати, то або дам як хлопець буде йти по обіді, або передам завтра уранці.

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.411.

№ 119. Лист М.Грушевського

[Львів, травень 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Михайло з друкарні не вступив до Вас, тому мушу післати свого Михайла. Ще — дайте через нього усе.

Щасливої дороги!

Ваш М.Грушевський

Р.С. Церква Св.Марії на краківськім ринку не зветься катедрою, катедра — на Вавелі.

Памятайте ж, в Парижі зараз кінчіть “Материяли”.

Рисунки д[октора] Хвойки не забудьте передати.

НАІА НАН України, ф. 1, № 1963.

№ 120. Лист М.Грушевського

[Львів, травень 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Нині, коло 7ої виберемося всі (Томашівські, Гнатюки) до Межиго-рю, надіємось що й Ви там будете. Моментально музею треба карту Антоновича — передайте.

НАІА НАН України, ф. 1, № 1965.

№ 121. Лист М.Грушевського

[Львів, травень 1904 р.]

Дорогий Федір Кондратєвич!

Скорше не можна було писати, бо не було певно. І тепер — між нами — не зовсім, але ми мабуть в кождім разі зробимо. Хотьте як, а я напишу коло 1/VI напевно.

Відсунути не можна, 25/VI н.ст. рано уже мусите мати виклад. Щодо експедицій, то се річ трохи “цекотлива”, бо торішні забрали весь бюджет етнографічних експедицій (Етн[ографічної] комісії) за р. 1903 і ввійшли навіть на бюджет 1904, а не опублікувало з них — і думається не могло ще бути — нічого. Труша у Львові нема.

Чи зробили Ви Sommaire для тома Шухевича? В друкарні казали, що післали тому з 1^{1/2} місяця, а чи не дістали досі, чи що, й там не виходить. Про Ваші Етнол[огічні] матеріали вже й не питаю.

Здоровлю! Вибачайте — дуже не маю часу.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1967.

№ 122. Лист Ф.Вовка

Париж, 5 червня 1904 р.

5 іюня 1904

12, av. Reille

Добре, приїду як Ви писали — себто так щоб 25-го рано мати вже виклад. Одначе Раковський пише мені що виклади почнуться тільки 29-го!! Боюся що Ви нарощне так пишете мені щоб я не спізнився — цього то Ви не бійтесь. Я не спізнюсь, але усякий день у Парижі мені дуже дорогий, бо не можу ж я привезти з собою усіх своїх матеріалів. Грошей пришліть хоч 150 — якось доїду і напишіть уже зовсім докладно коли буде мій перший виклад, щоб я знов як можна буде мені задержавсь хоч на день у Відні (конче треба зайти до През[идії] Антр[опологічного] Товар[иства] що потрібно задля антропільогічної подорожі на яку я не трачу надії) — дуже треба; З Sommaire'ом вийшло непорозумінне: я казав, що зроблю Sommaire загальний (з усіх томів) до остатнього тому Шухевича... Се ж ще не остатній, і тим то я й не робив Sommaire'a. Одначе, якщо треба то зроблю, і завтра вишлю.

Бувайте здоровенькі і вклоніться жінці.

До побачення

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 450.

№ 123. Лист М.Грушевського

[Львів, червень 1904 р.]

Monsieur
Theodore Volkov
Paris, 12 Avenue Reille

З України <..?> охотяться, отже приїздить так як я Вам писав — на той день, як було визначено. Чи прислати грошей на дорогу? Більше як 150 фр[анків] не можу тепер. *) З гл[уб]о[ким] поважаннем

М.Грушевський

Напишіть, чи певно приїдете. А Sommaire для “Гуцульщини” Ви досі не прислали й книга не може вийти!

*)Грошей на покриття видатків в цій хвилі ще нема — обіцяли.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1957.

№ 124. Лист Ф.Вовка

[Париж, 9 червня 1904 р.]

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Зараз передививсь знову усі вийшовши випуски “Гуцульщини”: у першому (т.ІІ) є французький зміст: пообіцяний Sommaire з <..?> у кінці 2 частини, у другому (т.ІV) і у третьому (т.V) зовсім нема, на що-ж його робити у четвертому? Нехай іде так як і інші, а до остатнього як я й казав буде зроблений загальний Sommaire і explication des dessins — за для цілого твору. Нема чого стало бути і чекати. Випускайте та й годі.

Збіраюсь. До побачення!

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 451.

1905

№ 125. Лист Ф.Вовка

*Гребенів, 25 червня 1905 р.**Гребенів, 25.VI.1905*

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Одібрав я оце мабуть усе вже, щоб їхати до Будапешту і через кілька днів вже поїду. От-же-ж будьте ласкаві написати мені усе що Ви можете і вважаєте потрібним до тої подорожи, починаючи з дешевенького готелю коли знаєте і кінчаючи якими рекомендаціями або-що, коли у Вас там є знайомі. Загляньте будьте ласкаві хоч до Нідерле, які там є археологічні інституції і археологи окрім Тампеля, котрого я знаю особисто.

Се одно, — тепер друге: чи не пам’ятаєте ви і чи не можете подивитись де именно Антонович робив свої зближення українців з осетинами. Якщо се що небудь невеличке, то може-б Ви прислали мені на кілька днів, а як се у Трудах якогось з’їзду, то я вже подивлюсь як буду у Львові.

А ще от що: бачившись з вами я зовсім забувсь передати Вам що Ковалевський просив мене запитатись Вас, як воно буде з Вашим французьким виданням історії України, бо видавець покищо не каже нічого, а незабаром мабуть почне вже питатись. Він просив також сказати Вам, що за те, о чім Ви його просили він з Giard’ом не говорив і іменно у Вашому інтересі, знаючи добре що Giard би на то не пристав, або почав би робити кислі гримаси, а побільшити число аркушів може буде і не говорячи за се попереду... Справді, чім-би Вам вже не скінчити того видання: воно на мій погляд було-б дуже корисне, бо по німецькому, та ще великі томи хто там у Парижі читатиме, а маленькі прочитали-б і політичні люде і усякі публіцисти яки пишуть за східні справи.

Жінка кланяється Вам і ми обідва Вашому подружжю. Одпишіть борзенько

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 453.

№ 126. Лист Ф.Вовка

*Заріче, п.Делятин, 28 серпня 1905 р.
28.VIII.1905*

Заріче, п.Делятин

Дорогий Михайло Сергієвичу,

Оце вже тиждень як лежу у ліжку зовсім хворий. Вибачайте що пишу дуже коротко бо через силу.

По скінченні засідання як я був у Львові я хотів був поспитати Вас як буде діло з екскурсіями на сей рік, але Ви скоро пішли, а за тим я спитавсь Франка, котрий сказав мені що засідання Комісії ухвалило екскурсію (як я просив) Кузелі, Раковському і мені (чого я не просив) і що на се є вже ухвала Виділу, так що се вже діло скінчене — і сказав мені се о стільки увірено, що я тут-же попросив <..?> секретаря послати 40 кор[он] Раковському, який мене за те просив. Приїхавши ж сюди я одібрав листа від Кузелі і він пише мені що був у Вас у Львові і що Ви йому сказали що Тов[ариство] Шевч[енка] не дає на сей рік допомоги на екскурсії бо Ви (себто я) маєте мати кредит Музея.

Як бачите є тут якесь непорозумінне і Ви були б дуже ласкаві як би хоч коротко, аби ясно роз'яснили мені його, щоб я міг очунавши знати за що мені братись.

Здоровлю Вас сердечно

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 455.

1906

№ 127. Лист Ф.Вовка

*Новий Сан, 9 серпня 1906 р.
9.VIII.1906*

Чи felix Austria nube..., а я оце одужав трохи та сьогодні вже й рушаємо у дорогу. Їдемо впрост до Нового Сану, а там будем потроху посуватись назад. Отже ж дорогий Мих[айло] Серг[ійович] довідавсь я на респті од Франка за містифікацію, яка вийшла з експедицією, але усе те не біда бо усього йдеться про дуже невільні річі, себто за подорож Раковського і Кузелі, бо за мене як я писав Гнатюкові і Вам казав нема чого й згадувати. Що ж до Раковського і Кузелі то видатки у протягу 3-х тижнів мабуть не перейдуть до яких 200-300 корон. Що до фотогра-

фій то видатки на плити я можу узяти й на себе чи то на Музей. Хоч у такому разі Музей вже матиме право на кліші — але практично се виходить на один, так що як схочете, то за плити [Боржемському] й я можу заплатити. Ото стало бути усе й зведеться до 200 чи 300 корон, які вже Ви там і провадьте адміністраційним шляхом, як знаєте. Поки ж що я видаю Раковському аванс з своїх грошей на видатки.

Дуже мені жалко що Ви ще й у Петербурзі не знайшли зайвої годинки щоб зі мною побачитись і поговорити (та коли ж справді і біганина тоді була), та й у Львові я був дуже коротко. Як чи підуть тепер наші справи?

Узагалі остатні телеграми вказують на страшений селянський рух на Україні. Що то з того буде?

Мабуть 1-го сент[ября] або-що повернуся на який день до Львова щоб їхати до Праги, чи до Пешту, як прийдеться, то тоді й побачимось.

Ваш Хв.Вовк

Марію Сільвестрівну щиро здоровлю.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 456.

№ 128. Лист Ф.Вовка

Злоцьке, 12 серпня 1906 р.

Злоцьке, 12/VIII/1906

Дорогий Михайло Сергієвич,

Оце вже другий день у Злоцькому — май же на самісінькому краї Лемківщини. У церкві тутешній відкопали ми дуже цікавий образ — страшний суд, на котрому як то буває часто репрезентовані усякі нації і між іншим — Русини з бритими головами і козацькими чубами. Церква збудована 1617 а на образах дуже подібних по письму є дата 1634 р. Парох тутешній каже що образ сей можна було б відступити Товар[иству] Шевченка. За для цього треба щоб Товариство написало до його офіційальний лист у котрому зажадало охоту мати той образ і заявило б що у заміну могло б прислати до церкви який небудь предмет як наприклад пару свічників корон за 30 ціною. Отже як що схочете придбати той образ за для Музею то напишіть такий лист до свящ. Іоанна Парилевича, пороха у Злоцькому, п.Мушина.

Є ще другий образ — але то вже цілком історичний. Се роспатіє коло котрого стоять парох основатель церкви, його жінка у старинному жіночому руському строї і їх син, чи дочка — датований 1628 р. Сього образа відступити мабуть не можна буде — але я його сфотографував — як умів найкраще. На усякий случай запитайте чи не можна б було відступити і того образа.

Здоровлю Вас щиро

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 459.

№ 129. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 10 вересня 1906 р.

Вш. Д. Проф.
 Мих. Грушевський
 Львів, ул.Понинського 6
 Австрія

Спб., 10 сент. 1906

Дорогий Михайло Сергієвич,

Посилайте кліші як було сказано: на Этногр[афическое] Отд[еле-
 ніе] Русского Музея Имп[ератора] Александра III. Спб. через С. Петер-
 бургскую Сухопутную таможеню.

Попросіть ще раз д.Гнатюка доглядіти аби мої кліши були добре
 зовинени щоб не потовклись. Доїхав добре. Щиро здоровлю Вас і Марію
 Сільвестрівну.

Ваш Хв.Вовк

Д.Гнатюка прошу вислати мені той пакет що я у його залишив —
 рекомендованим.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 458.

1909

№ 130. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 21 лютого 1909 р.

21.II.1909

Високоповажаний Михайло Сергієвичу

Оце позавчора чи що послав Вам нарешті рукопис і малюнок
 “Мезинського становища” Будьте ласкаві заповісти щоб мені конче наді-
 слали коректу і щоб не забули зробити коли не 150, то хоч сотню від-
 битків.

З поважанням

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 463.

№ 131. Лист М.Грушевського

[Львів, серпень 1909 р.]

Редакція
 Записок Наукового Товариства ім.Шевченка
 Львів, ул.Супінського 17

Високоповажаний Федор Кондратєвич!

Ви, спасибі, торік дозволили преслати через Вас кліші, котрими
 ми й користувалися сеї зими. Коли Вам се не зробило ніяких клопотів,

то може позволите переслати на весну ще одну посилку також дорогою, чи зараз чи трохи згодом, як Вам зручніше — прошу написати.

Статі про мізинські нахідки ждав я на свята, але не прийшли. Чи пришлете її тепер?

З щирою прихильністю

М.Грушевський

Коли одпишете, то лист ще застане мене у Львові.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1960.

№ 132. Лист М.Грушевського

Київ, 31 серпня 1909 р.

В Петербургъ [из] Києва;

31.VIII.1909 р.

Александровській просп. 19

Его Высокородию Федору Кондратьевичу Волкову

Високоповажний Федір Кіндратович!

За тиждень кінчаєся V книжка “Записок” і зачинається VI (остання за сей рік). Ви хотіли дати до неї статю про торішні розкопки в Мізині. Прощу надіслати по можливості до 20/IX, бо далі трудно буде чекати, по за I/X мабуть неможливо буде здати.

Поважаючий

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1925.

№ 133. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 3 вересня 1909 р.

Спб., 3 сент. 1909

Високоповажаний Михайло Сергієвичу,

Про статтю за сьогорічні розвідки у Мезині тепер нема чого й думати: найперше у мене ще лежить тут 35 пудів кісток мамутичых з глиною, у якій ще може багато дечого знайтися, а вдруге — що головнійші з знайдених костяних виробів я залишив у С[ан] Жерменському Музеї де з їх роблять відливки і закріплюють їх щоб не кришилися. Я не маю навіть їх фотографій, бо робити їх у таким стані у якому були оригінали було неможливо. К Різдву, а може й після Різдва вони прийдуть з С[ан]-Жермену і тоді вже можна буде й писати статтю.

З поважанням Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.462.

№ 134. Лист М.Грушевського

[Київ, вересень 1909 р.]

Его В[ысокороди]ю,

проф[ессору] Университета

Фед.Кондр.Волкову

в г. С.Петербурге
Александровский пр. 19
Россія

Високоповажаний Федір Кондратович

Якщо можна, прошу прислати міні фотографію котроїсь різбленої кости з Мізин[ських] розкопок, міні хотіло ся б дати в попул[ярній] історії, котра вийде в 1911 р.

А коли Ваша статя про Мізин[ські] розкопки піде до Київських записок?

З Києва дістанете останню книжку мою — “Київ[ську] Русь”, я казав післати.

Чи можна післати трохи кліше?

На редакцію?

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1924.

1910

№ 135. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 8 квітня 1910 р.

Спб., 26 м[арта] 8 апр. 1910

Високоповажаний Михайло Сергієвичу,

Не міг відповісти зараз же, бо треба було порадитись. Кліші посилайте але не на бібліотеку, а просто: Этнографическій Отделъ Русского Музея Императора Алекс[андра] III. Редакція “Матеріаловъ” і якби не дуже багато заразом. Мене завідомте листом.

З мезинською розкопкою справа посувається досить повагом і оце тільки що скінчили розборку кремінців (тисяч зо 3 прийшлося перебра-ти, та й то ще покищо начерно), а оце цима днями одправили у Москву з ящики кісток до Павлової яка узялась їх опріділяти.

Будьте здоровенькі

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 452.

№ 136. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 25 жовтня 1910 р.

Спб., 25 окт[ября] 1910

Високоповажаний Михайло Сергієвичу

Оце посилаю Вам 2 фотографії з мизинського становища — вибрав птиці, бо одна з їх найкраща з усіх знахідок і до того зрозуміла задля ширшої публіки.

За статтю про розкопки візьмусь вже з нового року, як скінчу вже з Енциклопедією. Оце недавно тільки одібрав кістки з Москви од Павлової, та вона пише щоб ще раз їй прислати бо вона дечого не скінчила а узагалі думає що вони варті того щоб зробити про те окрімну розвідку.

Дякую дуже за “Кіевскую Русь”. Передивився поки що тільки передісторичну частину і знайшов кілька прикрих помилок. На стор.17 класифікації Мортільє говорить що у мадленській добі “мамонти жили”. Це несправедливо бо мамонт був до самого кінця палеоліту. На стор.20 між знайденими у Мізині кістками згадується лось, якого у Мізині зовсім не було, а на підставі цього лося і товщини верстви льосу робиться висновок про більшу давнину Київської знахідки, з якою згодитись не можна бо більша або менша товщина такої породи як лось зовсім не може бути підставою до визначення давнини: у тих же кручах коло Мізина є верстви льосу з пів аршина затовшки, а є й більше 20ти він дуже легко змивається водою і здувається вітром. На стор.21 говорить що кам’яні знаряддя відбивали від кристалічних порід, а особливо од кременю — це помилка: кремень не кристалічний а аморфний і узагалі з кристалічних порід (окрім хіба кварця да й те не скрізь) знаряддя не робили. На тій же стор.21 говорить що у наших знахідках були *conq. de roing* (надруковано *paint*) — ні одного *conq. de roing* на усьому просторі Евр[опейській] Росії досі знайдено не було, бо ні <..?> ні мустьєрської доби у нас досі ще не знайдено. Там же говорить про “отсутствие мелкой оббивки” (себто мабуть ретуші) проте більшість мізинських кременців і визначаються найбільше іменно дуже тонкою ретушею. Там же говорить про стрілки, яких не було ні на Удаї, ні на Десні, бо лука, а отже і стрілок у палеоліті ще не було. Я б не згадував також і про десяток палеолітичних знахідок, бо більша половина тих або дуже проблематична або й просто видумана як у Самоквасова або Мельнички (з літератури у Вас наведені нічого не варті книжки Reinhardt’a, Behlen’a, Drissmons’a то що, а не згадана книжка Jophus’a Muller’a — l’Europe prehistiroque...1907, єдиного чоловіка, який посунув свою науку наперед після Мортільє. Книжка Déchelette не словарь, а підручник, найповніший який є тепер і доведений аж до готто-римської доби, не дуже критичний, але детальний і з фактичного і з бібліографічного боку).

Вибачте за ці примітки, зробив їх за для того, що може вони здадуться на далі, бо прикро було б як би вони з’явилися знову у статті до енциклопедії.

Кліші, якщо не багато, посылайте але знов таки редакції “Матеріалів” до Музею (а не бібліотеки).

А поки що бувайте здоровенькі і вклоніться Марії Сільвестрівні.

Ваш Хв.Вовк

№ 137. Лист М.Грушевського

[Львів, листопад 1910 р.]

Високоповажаний Федір Кондратєвич!

Не “вибачаю”, розуміється, а щиро дякую за Ваші цінні замітки. Яка жалість одначе, що декотрі з них не були зроблені тому п'ять літ, коли вийшло 2 вид[ання] укр[аїнського] видання. Ви й обіцяли тоді прочитати й свої гадки висловити. Та бодай пізно, а не ніколи. Велику приємність зробите, коли зараз же напишете свої замітки й до дальших розділів, присвячених преісторії.

В Мізинській оселі товщина льосу над нею розуміється менш важна, але що сліди чоловіка лежать на верстві льосу — чи Ви і сьому не надаєте значіння? Лось очевидно впав міні в пам'ять через якесь непорозуміння, з Вашого устного докладу; дуже радий виясненню. Кістяні вістря в Мізині були?

Дуже дякую за фотографії.

Чекаю дальших заміток!

Високоповажаний Пані Вашій наш привіт.

Ваш М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1971.

№ 138. Лист М.Грушевського

[Київ, грудень 1910 р.]

Въ С. Петербургъ

въ Этнографическій Музей

им. Александра III

Его В[ысокороди]ю Ф.К.Волкову

Високоповажаний Федір Кондратєвич!

Досі нема від Вас кліше і се починає мене непокоїти. Невже й досі не одержали? Тут їх уже дуже треба. Якщо післали вже, то будь ласка напишіть, скільки коштувала Ваша посилка сим разом і попереднім. Всього найкращого в новім році!

З щирим поважанням

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1957.

№ 139. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, [1910 р.]

у Львів з Спб.

Дорогий Михайло Сергієвич,

Клиші Ваши etc. прийшли у цілості і вже передані д.Стебницькому. Що ж до фотогр[афії] клиши (моїх) то вийшло непорозуміння. За се пишу Гнатюкові. Привіт М[арії] С[ільвестрівні].

Ваш Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с.454.

№ 140. Лист М.Грушевського

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Федір Кондратєвич!

Три дні тому пішла на адресу бібліотеки Етнограф[ічного] музею коробка клішів; нагорі лежать кліші етнографічні. Будь ласка, зараз як отримаєте, одправте її пасажирською скоростю в Київ, б. Владимирская 28, в Контору “Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника” — бо дуже пильно потрібні. Всі гроші, які видасте зараз пришлю, тільки напишіть скільки видасте. І не задержіть відсилки. Адресуйте до Львова лише той рахунок.

З щирим поважанням

М.Грушевський

НАИА НАН України, ф. 1, № 1974.

1911

№ 141. Лист М.Грушевського

[Київ, початок 1911 р.]

Високоповажаний Федір Кондратєвич!

Вже пішла посилка на вказану Вами адресу (для редакції “Матеріялів”), далеко менша од торішньої, всього 24 кліше.

По одержанню просив би переслати зараз до Києва, Контора “Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника”, б. Владимирская 28, — або попросіть Ол.Іг.Лотоцького, щоб одіслав, він се зробить. А гроші запишіть скільки видали — зараз перешлемо.

З високим поважанням

М.Грушевський

Як будете посилати до Київського товариства статтю про Мізинець, повідоміть мене, щоб знав.

НАИА НАН України, ф. 1, № 1972.

№ 142. Лист Ф.Вовка

Санкт-Петербург, 4 лютого 1911 р.

4 лютого 1911

Високоповажаний Михайле Сергієвичу

Оце посилаю Вам накладну на кліші які пішли позавчора на залізницю <..?>. За обидві посилки Ви мені винні 13 крб. 97 коп., або 14 руб.

Буде у мене до Вас ось яке прохання — є у Музеї львівського Товариства передмікенська статуетка, яку я купив у Grochowski'go. Так от треба б мені дуже гипсовий відбиток з неї. Будьте ласкаві попросіть там кого щоб знайшли такого форматора який би зробив відливки з окра-

шеного гипсу з стеарином — і дав йому зробити це, а кошти я виплачу скільки обійдеться [малюнок наведено в листі].

Бувайте здоровенькі з поважанням

Хв.Вовк

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 467.

№ 143. Лист Ф.Вовка*

Санкт-Петербург, 22 вересня 1911 р.

22 сентября 1911 г.

Многоуважаемый Михаил Сергеевич,

Любезное письмо Ваше на имя Максима Максимовича было заслушано въ совещаніи редактора издания “Украинскій народъ”, которое и поручило мне передать ответы на поставленные Вами вопросы. Вполне соглашаясь с Вами, что хозяйственная сторона жизни украинскихъ земель в Австро-Венгрии необходимо должна найти свое освещеніе, совещаніе полагаетъ согласно первоначальной своей мысли, что оно можетъ быть сделано въ отдельныхъ статьяхъ о Галиціи, Буковине и Угорщине, причемъ очерки об этихъ украинскихъ земляхъ, кроме освещенія хозяйственно-экономической стороны ихъ жизни, должны осветить также и общественную и политическую жизнь. Признавая вместе с Вами, что такой общій очеркъ трудно дать на трёхъ печатныхъ листахъ, совещаніе полагаетъ возможнымъ увеличить ихъ размеры до пяти печатныхъ листовъ.

Выражая крайне своё сожаленіе по поводу Вашего отказа принять на себя трудъ написанія подобнаго очерка, совещаніе проситъ Васъ, согласно Вашему любезному предложенію, принять на себя трудъ вступить в переговоры с авторами, которыхъ Вы считаете наиболее подходящими для подобной задачи. Со своей стороны совещаніе вспоминаетъ лишь одно имя: проф.Смаль-Стоцкого для очерка о Буковинь.

Совещаніе позволяет себе также проситъ Васъ войти в переговоры и съ авторами очерковъ объ украинскихъ колоніяхъ, для которыхъ предположено отвести место в размеръ 1½ печ. лист.

Что касается до предложенной Вами статьи (отдельной главы, автором которой Вы предполагаете Н.К.Зализняка) о культурном движеніи за последніе десять летъ для всехъ украинскихъ земель, — то совещаніе решило оставить пока этотъ вопросъ открытымъ, так как полагаетъ, что указанная Вами тема, по существу, можетъ и должна войти въ статью С.А.Ефремова.

В заключеніе совещаніе обращается къ Вамъ съ просьбой:

1) дать издателямъ непосредственные указанія относительно иллюстрированія исторической части издания “Украинскій Народъ”, въ чемъ они нуждаются и о чёмъ они запрашиваютъ совещаніе; во 2) не от-

* Написано не рукою Ф.Вовка, його лише підпис — В.Н.

казать сообщить совещанию, весь ли уже исторический отделъ отправленъ издателямъ, и если нетъ, то когда он будетъ переслан по назначенію.

Уважающий Васъ

Ф.Волков

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, од.зб.389, с. 468.

1913

№ 144. Лист М.Грушевського

Львів, 22 і 16 травня 1913 р.

Львів, 22 і 16.V.1913

Високоповажаний Добродію!

Насьогодні загальні збори Наукового Товариства Шевченка у Львові, що відбудуться незадовго, можете передати свій голос д.Мих.Бойчукови. Про се уповноваженне треба повідомити особно Виділ (До Виділу Наук[ового] Т[овариства] ім.Ш[евченка]: “Отсим передаю свій голос на сьогорічних загальних зборах М.Бойчукови” — дата, підпис) і особно уповноваженого, але оба сі повідомлення можна вислати разом на адресу Товариства.

З глибоким поважанєм

Мих. Грушевський
Осип Роздольский, секретар

НАІА НАН України, ф. 1, № 1955.

№ 145. Лист М.Грушевського

Київ, 12 грудня 1913 р.

Київ, 12 грудня 1913 р.

Українське Наукове Товариство в Києві
В.Підвальна, 36

Високоповажаний Федір Кондратевич!

З нового року, як Ви знаєте, наше Товариство приступить до видавання наукового трьохмісячника українознавства, адже дуже просимо Вас до як близшої і тіснійшої участі в ньому, чи то статтями, чи то в видділі рецензій і хроніки.

Матеріал для першої книжки просимо надіслати до 20 січня.

З щирим поважанєм

М.Грушевський
К.Михальчук
Д.Дорошенко

НАІА НАН України, ф. 1, № 1997.

ЛИСТИ
ВОЛОДИМИРА ДОРОШЕНКА
ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Володимир Дорошенко

ПЕРЕДМОВА

Життєвий шлях Володимира Дорошенка, видатного бібліографа, літературознавця, публіциста і суспільно-політичного діяча*, тісно пов'язаний з науковою публіцистичною і суспільно-громадською діяльністю Михайла Грушевського в першому 30-літті ХХ століття. У першу чергу це була довголітня співпраця Володимира Вікторовича у “Літературно-Науковому Віснику”, редагованого М.Грушевським, в 1899-1919 роках, яка мала значний вплив на розвиток національного світогляду майбутнього бібліографа. Про це у своїх спогадах В.Дорошенко писав: “Зазнайомився я з ЛНВ (Літературно-Науковим Вісником — Л.В.) уже в Москві восени 1898 року, коли вступив на тамошній університет... З якою нетерпеливістю чекав я і мої товариші приходу чергової книжки... У Літ. Наук. Віснику багато моїх приятелів і товаришів з-поміж молоді і — киян, петербуржан, москвичів тощо, як от Василь Доманицький, Дмитро Дорошенко, Андрій Жук, Симон Петлюра... і інші, і я між ними — почали, як я вже згадав вище, свою літературну кар'єру...”**. Вже в наступному 1899 році Дорошенко друкував у ЛНВ рецензії і інформативні статті в розділі хроніки “З науки і мистецтва”, а згодом в розділі “З громадського життя”, “Театр і штука”, “Персоналія” і інші***.

Особисте знайомство Володимира Вікторовича з М.Грушевським відбулося влітку 1904 року на курсах українознавства, які зорганізував історик у Львові при допомозі І.Франка****. Потім, М. Грушевський у 1908 році взяв В.Дорошенка на працю в бібліотеці НТШ і забезпечив йому сталий побут в Галичині, за що бібліограф був йому дуже вдячний. Згодом у листі до Михайла Сергійовича з 28.VIII.1910 року він писав: “Нині я почуваю себе вже цілком незалежний від помочи з України і можу тільки дуже, і дуже дякувати Вам, дорогий, позвольте сказати, професоре” (лист №6). В.Дорошенко в 1910 році став керівником бібліографічного бюро при бібліотеці НТШ, яке зорганізував М.Грушевський з

* Він народився 3 жовтня 1876 року в Петербурзі в родині військового лікаря. В роках 1898-1905 студіював і закінчив Історично-Філологічний факультет Московського університету, а в 1908 році, через політичне переслідування російської поліції, нелегально виїхав до Львова, де працював в Бібліотеці НТШ аж до 1944 року, коли емігрував спершу до Праги (1944-1945), згодом — до Німеччини. Від жовтня 1949 року проживав в Америці у м.Філадельфії, де помер 25 серпня 1965 року. Важливі автобіографічні дані В.Дорошенко подав в автобіографії “Короткий життєпис”, 1955, 15 стор. (фонд В.Дорошенка в Архіві УІТ, рукопис). Про еміграційний період життя бібліографа див.: *Володимир Міяковський* “Володимир Вікторович Дорошенко (1879-1963) (У п'ятьліття смерті)”. *Український Історик*, Рік VI, №1-3(21-23), стор. 47-55; №4(24), стор. 30-37; *І.Дурбак*. “Володимир Дорошенко (З приводу 80-ліття нашого визначного політичного й наукового діяча)”. *Овид*, 1960, ч.3(108), стор. 11-13.

** *В.Дорошенко*. *Літературно-Науковий Вісник*, Авгсбург, 1948, стор.6.

*** Повну бібліографію статей і інших матеріалів подано в “Літературно-Науковий Вісник”. Показчик змісту. Т.1-109 (1888-1932). Уклав Б.Ясінський. Київ—Нью-Йорк, 2000, стор.105-117.

**** *В.Дорошенко*. *Іван Франко і Михайло Грушевський*. Мюнхен, 1962, стор.21 (відбитка з журн. “Сучасність”, №1-2, 1962.

головним завданням проводити біжучу бібліографію усіх українознавчих видань^{*}.

В тому часі Дорошенко співпрацював в “Записках НТШ” й інших періодичних виданнях, редагованих М.Грушевським, зокрема, в журналі “Україна”, офіційному органі Київського Наукового Товариства, членом якого він був обраний в 1913 році. Після резигнації М.Грушевського з головства у НТШ в 1913 році, В.Дорошенко далі працював у бібліотеці, а з вересня 1914 до вересня 1916 перебував у Відні “...втікши перед москалями, що зайняли Галичину. Тут працював у “Союзі Визволення України” (далі — СВУ), якого був співосновником і одним із керівників як член Президії. Був головним редактором українських видань Союзу — “Вісник Союзу” і його окремих публікацій”^{**}. У “Віснику” В.Дорошенко містив статті М.Грушевського, а в 1916 році одне число часопису присвятив 50-літтю народження історика^{***}.

В 1922 році В.Дорошенко запросив М.Грушевського до співпраці в часописі “Письмо з Просвіти”, який редагував протягом двох років. Про це М.Грушевський писав: “Шановна Редакція “Письма з Просвіти” звернулася до мене із закликом, щоб я, як колишній основник і співробітник часописів для народу “Село” і “Засів” не відмовився прилучитись до гурту співробітників нового чи відновленого галицького часопису, який хоче йти слідами тих українських часописів, що виходили в Києві в роках 1909-1912”^{****}.

Але вже в квітні 1922 року між М.Грушевським та В.Дорошенком склалися напружені відносини у зв’язку з відновленням видання “Літературно-Наукового Вісника” у Львові за редакцією Дмитра Донцова. Про цей конфлікт доволі докладно пише бібліограф у своїх спогадах: “Поява ЛНВ під редакцією др.Донцова викликала велике обурення проф.М.Грушевського, який уважав це за знівечення всіх тих демократичних традицій, яким служив ЛНВ попередніх років. З цього приводу М.Грушевський укупі з колишніми своїми найближчими помічниками О.Олесем і Ю.Тищенко-Сірим оголосив протест у пресі. Мав Грушевський жаль і до мене, що я допустив до передачі ЛНВ в руки Донцова... Він писав мені, що вичеркує мене з реєстру своїх приятелів, і від того часу вже ніколи не озивався до мене “Дорогий Володимире Вікторовичу”, а лиш офіційно “Високоповажний В.В.”^{*****}.

* Про свою працю в НТШ В.Дорошенко докладніше пише в своїх спогадах “Бібліотека НТШ ім.Шевченка у Львові”. Записки НТШ, Нью-Йорк—Париж, 1961, т.49, стор.7-58. Див. також: *В.Дорошенко*. Огнище української науки. Філадельфія, 1951, 116 стор. Про діяльність М.Грушевського в НТШ див.: *Л.Винар*. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім.Т.Шевченка 1892-1930. Мюнхен, 1970. 110 стор.

** *В.Дорошенко*. Короткий життєпис, 1955, арк.2. Рукопис зберігається в Архіві УІТ.

*** Вісник СВУ, 1916, №3, 3 грудня. У редакційній статті В.Дорошенко писав: “Михайло Грушевський — се великий учитель нації, учитель, що сягнув у глибину давно-минутих століть, добув з них скарби національної минувшини, вернув нації... її історичну гідність” (стор.1).

**** *М.Грушевський*. “На Новий Рік”. Письмо з Просвіти, №5-6, 1922. В.Дорошенко також був сталим співробітником часописів “Село” і “Засів”.

***** *В.Дорошенко*. “Літературно-Науковий Вісник” (з нагоди 50-річчя заснування). Літературно-Науковий Вісник, 1948, Рік XXXII, кн.2 (На чужині), стор.53.

Незважаючи на цей конфлікт, Володимир Дорошенко продовжував свою співпрацю з Михайлом Грушевським після його повернення в Україну в 1924 році, зокрема у відновленому київському журналі «Україна» і інших виданнях ВУАН. У 1926 році він брав активну участь в укладанні бібліографії Грушевського, що мала бути видана з нагоди його 60-ліття.

В 1937 році Управа НТШ призначила В.Дорошенка директором бібліотеки. В тому часі він був уже відомим бібліографом, істориком і літературознавцем, автором численних наукових і популярних праць, присвячених діяльності українських громадських діячів і вчених*.

У своїх спогадах про бібліотеку НТШ В.Дорошенко подає важливі дані про архів М.Грушевського. Він пише, що в 1916 році “перевіз з віди Грушевського також архів М.Грушевського з оригіналами рукописів... та багатющою кореспонденцією”**. Цей архів в 1944 році В.Дорошенко залишив у Львові у бібліотеці НТШ, який пізніше перейшов до бібліотеки Академії Наук УРСР.

В 1944 році бібліограф емігрував до Праги, згодом проживав у Німеччині, а з жовтня 1949 року — у Філадельфії (США), де помер 25 серпня 1963 року. Треба згадати, що в еміграційному періоді життя В.Дорошенко збирав матеріяли про діяльність М.Грушевського і видрукував багато праць про його життя і творчість***.

* * *

Шістдесят досі недрукованих листів Володимира Вікторовича Дорошенка до Михайла Сергійовича Грушевського зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Києві (ЦДА, фонд 1325, оп.1, спр.451). Хронологічно вони охоплюють роки 1907-1914 (57 листів) і 1927 (3 листи). Але вже перший лист В.Дорошенка до М.Грушевського з 20.X.1907 року (ч.1) виразно вказує, що Володимир Вікторович листувався з істориком раніше в справах своєї співпраці з Михайлом Сергійовичем. Наші розшуки за іншими листами В.Дорошенка, написаними перед 1906 роком і після 1914, залишаються наразі безуспішними. Це саме відноситься до відповідей — листів Михайла Сергійовича до Володимира Вікторовича, що їх досі не віднайдено. Наші розшуки в архіві УВАН в Нью Йорку, де зберігається архів В.Дорошенка, а також у ЦДА у Києві і Львові, наразі не дали позитивних вислідів. На основі наших архівних розшуків і аналізу спогадів і статей В.Дорошенка про М.Грушевського можемо висунути декілька припущень-гіпотез щодо їхнього листування:

1) Володимир Дорошенко залишив листи М.Грушевського у Львові у 1944 році, в бібліотеці НТШ, якою він завідував. З приходом совєтської влади в Західну Україну, архів і бібліотека НТШ перейшли до складу Львівської філії Бібліотеки Академії Наук УРСР. Існує можливість, що листування В.Дорошенка з М.Грушевським в тому часі було втрачене, або збереглося в матеріялах якогось архівного фонду.

* Повна бібліографія В.Дорошенка подана у ювілейному виданні С.Микитки “Володимир Дорошенко. З нагоди 70-ліття”. Філадельфія, 1955, стор.15-36. Також список найважливіших праць вченого знаходиться у його вже згаданому життєписі.

** В.Дорошенко. “Бібліотека...”, стор.19-20.

*** Статті вченого про М.Грушевського поміщені в довіднику *L.Wynar ed. Mykhailo Hrushevs'kyi 1866-1934. Bibliographic Sources, New York, 1985, pp. 178-179.*

2) Можна припустити, що Дорошенко взяв із собою листи Грушевського на еміграцію і мав їх в Америці. Ця гіпотеза, перш за все, базується на аналізі деяких статей, присвячених історикові, в яких Дорошенко наводить безпосередні цитати з листів Грушевського до нього*.

3) Існує можливість, що листи В.Дорошенка і М.Грушевського знаходяться в Архіві ВУАН у Києві, але наразі їх не віднайдено**.

Наразі можемо лише ствердити, що Дорошенко листувався з Грушевським приблизно від 1900 до 1914 року, в роках 1917 до 1922 і після повернення Грушевського в Україну в 1924 до 1929 року.

Листи В.Дорошенка до М.Грушевського з 1907 до 1914 року (№ 1-55) у значній мірі мають діловий характер і відносяться до поточних справ, пов'язаних зі співпрацею у "Літературно-Науковому Віснику", часописах "Село" і "Засів", "Записках НТШ" і інших виданнях, редагованих М.Грушевським. В листах подано важливі дані про діяльність львівського НТШ, спілкування М.Грушевського з членами Товариства і іншими діячами (В.Гнатюк, М.Залізняк, М.Кордуба, І.Кревецький, І.Крип'якевич, С.Томашівський та інші учні та співробітники голови НТШ). Листи виказують точність і педантичність В.Дорошенка у виконанні його зобов'язань, а також містять важливі дані про характер їх автора і Михайла Грушевського.

Вийняткові важливі дані знаходимо в листах про авторство анонімною брошури "Наша політика і професор Михайло Грушевський", що появилася у Львові в 1911 році. Дорошенко писав у листі з 25.XII.1911 року (ч.37): "Так укриваний автор пасквилью на Вас знаний тепер, хоч правда ще не в широких кругах, але треба надіятися, наступить невдовзі й публичне нап'ягтowanie його безчельности й безхарактерности... Так, пригріли Ви собі гадину, а вона зненацька й вкусила... А писав се чоловік, котрий Вам завдячує майже всею кар'єрою. Ваш ученик — др.Степан Томашівський. От що боляче — не лише для Вас, але й для всіх, хто цинить всю цю роботу, котру поклали Ви для добра рідного народу". Володимир Дорошенко в тому часі був на стороні Грушевського в його конфлікті з опозицією в НТШ і з діячами Національно-демократичної партії. Листи Дорошенка важливі також для дослідження тогочасної історії НТШ. Листи адресата з 1927 року дають нові матеріали для дослідження наукової діяльності В.Дорошенка і М.Грушевського після його повороту в Україну.

Любомир ВИНАР

Українське Історичне Товариство

18.II.2001 р.

* Див.: В.Дорошенко. "Перший Президент відновленої української держави", Овид, 1957, рік VIII, ч.2-3(79-80), стор.30. Дорошенко пише: "В листі до мене з 23 березня 1922 року він (М.Грушевський — Л.В.) питався: "Як Ви думаєте, Михайлові Сергієвичеві ще не час до своєї вілли і бібліотеки? Се питаю я Вас довірочно, розуміється, і прошу відповісти зовсім щиро". В іншій статті В.Дорошенко цитує лист М.Грушевського з 29 березня 1926 року, в якому історик йому писав: "Я все таки маю осібну цюпу для занять, хоч прохідну, без печі і таку мініятурну, що нема й де книжок розкласти, але все таки осібну" (В.Дорошенко. "Михайло Грушевський — його життя і діяльність". Українські вісті, ч.4(1588), з 26 грудня 1964 року.

** Лист Г.Бурлаки до Л.Винара з 17 лютого 2000 року (Архів Л.Винара).

1907

№ 1.

20 жовтня (7 листопада) 1907 р.

Вельмишановний Михайле Сергієвичу!

Мабуть з нашого співробітництва в “Київськ[ій] мислі” нічого не вийде: вони не надрукували навіть заміток про наукове товариство. Після двох спроб я не маю жадної охоти мати з ними діло.

З правдивим і глибоким поважанням до Вас і Вашого сімейства
В.Дорошенко

20.X.1907 р.

*Центральний державний історичний архів України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 390.***1910**

№ 2.

[Львів], 4 квітня 1910 р.

Вельми шановний Пане Професоре!

Допись я зладив. Боюсь, чи не зачепив того, що було обговорено вже М.Залізняка. На жаль, не маю потрібних чисел “Села”, бо в бібліотеці останнє — ч.5. Здається, що про економічну діяльність якраз говорив уже Залізняк.

До сього долучую ч.12 “Села”.

З поважанням

Вол.Дорошенко

4.IV.910

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 392.

№ 3.

[Львів], 18 квітня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Не передаю нині скрипту, бо не хочу шматувати друкованого тексту. Думаю сьогодні у вечері докінчити і віддати завтра цілий аркуш. Посилаю поки що кавалок друкованого, бо його, здається, вже переложив Залізняк: у мене переклад починається від 193 сторони (друку), кінчиться друкований текст ст.325 (до розд.V, Початки Р[уської] держави). Що до дописи, то згадку за віче в Стрию треба викинути, бо про нього згадав уже Залізняк.

З шанобою

В.Дорошенко

18.IV.10

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 391.

Високоповажаний
Пане Професор!

Не передаю кники скрипту, бо
не хочу шматувати друковано-
го тексти. Думаю сьогодні у ве-
чере докінчити і віддати завтра
кількі аркушів. Посилаю пока
що кавачок друкованого, бо його
здається, вже переморив Заїць-
няк: у мене переклад починає
ся від 193 сторони (друку), кінчить
ся друкованим іскрем с. 325
(до розд. Г, Могамки р. держави).
Що до двогли, то радку на віне
в Стірни і реда виклику, бо іфо-
рмою надає чре Заїцьняк.

В шанобі М. Грушевського
18/10.

№ 4.

[Львів], 30 травня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професоре,

Посилаю Вам допис для слідуєчого числа. Нав'язую її до попе-
редньої дописи про унів[ерситетську] справу. Здається, що друкувати її
можна, бо особливих подій поки що на університеті нема чого сподіва-
тись: все більше-менше спокійно в студ[ентському] таборі.

З шанобою

В.Дорошенко

30.V.910

ЦДІА України у м.Київі, ф. 1235, спр. 459, арк. 393.

Високоповажаний?
Пане Професоре,
Посилаю Вам даніс під
Слідуючого числа. Наввсю 7-
го попередньої даніси про уні-
верситет. Згадайте, що друкарка
її мочна, бо особливо старі-
стакі що не університетські
але чомь обертатся: не
д'ямо-малою стокітас в
Сен.уд. рабу:
С увагою
В. Дорошенко
30. 7. 1910.

№ 5.

[Львів, червень 1910 р.]

В[исоко]п[оважаний] п[ане] Професор!

Чергової дописи не подаю, бо властиво немає нічого цікавішого, хіба що про останні “відкриття” Раковського. Але про се можна подати і згодом, тим більше, що для сього числа напевне є досить матеріалу ще з попередньої дописи (вибори на Угорщині і З’їзд фах[ових] організацій).

З поважанєм

В.Д.

ЦДДА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 409.

№ 6.

[Львів], 23 серпня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Звертаюся до Вас за порадом: сими днями дістав зовсім несподівано нову пропозицію з Буковини, для мене дуже добру в теперішніх моїх умовах, але не зважаючи на всю її користність, я не зважуюся її

прийняти, не засягнувши Вашої опінії. Я не хотів би бути, Пане Професор, нельояльним супроти Вас, та й кидати Наукове Товариство ради сочевичної юшки також би не хотів. Але чи маю право я нехтувати згадану пропозицію? Скажу Вам по правді, Пане Професор, що коли б я був 20-літнім хлопцем, то сумніву у мене не було б жадного — я дав би д.Веретельникови відмовну відповідь. Але на жаль я вже, як то кажуть, підтоптаний хлопець і бурлакованнє та перебиваннє з юшки на квас надто діткливі в моїм віці. Тим то мимоволі боїшся випустити синицю з рук, хоча робота в Товаристві і приємніша за касієрство. Але я навіть мріяти не можу, щоби в близшім часі міг би знайти подібний зарбіток у Товаристві. Не можу ж я рівняти себе до такого вже випробуваного й заслуженого робітника, як Кревецький, а тим часом навіть Кревецький, якщо не помиляюсь, має за бібліотекарство 150 корон? Очевидно я не міг би рахувати на таку пенсію. Тим часом її пропонує мені “Селянська Каса”.

В життю своїм я завсігди був надто непрактичним, правдивим щедринським “ідеалістом-карасем”, тому й тепер не можу зважитися і пошитися в шуки. А мабуть треба мати щось щучого, аби вдержатися в економічній інституції. І от — з одного боку — *timeo Danaos et dona ferentes*, а з другого бажаннє не стрілити, як сказав би практичний галичанин, дурниці. Так і стою я в нерішучості, як Буриданів осел між двома копицями сіна.

Тим більше тяжко мені взяти той чи иньший рішенець, що я вважаю себе ніби звязаним відносно Товариства тою розмовою, як була поміж нами в Вашім кабінеті, і хоч остаточно справа моєї посади при Товаристві ще не вирішена практично і невияснена близше ремунація, я проте не хотів би бути нельояльним супроти Вас, не засягнувши Вашої опінії. Тому зважуюся післати Вам сей лист і просити Вас не відмовити мені своєї ласкавої відповіді: перед першим вересня я мушу дати ту чи иньшу відповідь “Селянській Касі”.

Тепер що до моїх робіт. На превеликий жаль справа моєї статі про Грінченка стоїть зле. В бібліотеці Товариства я не міг знайти потрібних для статі книжок: дечого цілком нема, дещо в оправі, а дещо так заставлено, що несила його звідти витягти. Дві книжки я купив в книгарні, але деяких иньших (“Драми і комедії”, “Перед широким світом”) не можу, бо не маю змоги. Просив я Козловського пошукати серед Ваших книжок, за що я Вас дуже перепрашаю, але він не знайшов. Бібліотекарка “Просвіти” п.Жукова виїхала з мужем на село, а знайомих у мене тут нема таких, хто мав би більшу книгозбірню. Тим часом при браку спеціальних політично-суспільних писань у Грінченка важні його такі “Драми” і “Перед широким світом”.

Звичайно для обов’язкової згадки про покійника можна би було обійтися без згаданих книжок, але я не хотів би до Вістника давати поверхову замітку. Побіжу ще розпитаюся, може у Паньківського є потрібні мені книжки. Дуже мені неприємно, що так сталося, але без книжок годі щось зробити путнього. Коли би через мою статю мав спізнитися “ЛНВ”, то чи не ліпше було би відложити її до слідууючої книжки? Пе-

речасувати, я думаю, невелика біда, і для “ЛНВ” не буде в тім нічого недоброго. Інша річ коли би цілком не було згадано за покійного, але чи буде ся згадка в VII, VIII чи IX книжці — се чей же однаково.

Переклад решти приміток і статю до “Села” старатимуся прислати як найскорше.

Бувайте здорові!
З високим поважанням

Волод. Дорошенко

23. VIII. 1910 р.

P.S. Щербаківський уже у Львові. Таки визволили його з халепи.
ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 394-396.

№ 7.

[Львів], 28 серпня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Ще перед одержанням Вашого листа рішив я відмовитися після певного роздумання від пропозиції дд. Когута-Веретельника. З тим більшою охотою роблю се після нього. Дуже Вам дякую, пане Професор, за ваші клопоти і перепрошаю, що турбував Вас. Зробив се тому, що пропозиція з Чернівців видала ся мені на перший погляд дуже привабливою (думалося, що після 5 годин обов'язкової праці зостанеться час і для роботи наукової або взагалі літературної), а що опріч Вас я фактично не мав до кого обернутися за порадою, то й зважився потурбувати Вас, надіючися, що Ви не візьмете мені се за зле. Тепер я цілком спокійний за своє матеріальне становище і можу з чистим сумлінням осісти у Львові. Чернівецькі гаразди не приманювали мене сами по собі, а лише тому, що давали бодай певну змогу стояти на своїх ногах і не сидіти на ший своїй родини, котра через клятві поліційні причини замість мати в мені свого кормителя мусіла ще відривати від себе кусок гіркого насущника для допомоги далекого емігранта. Нині я почуваю себе вже цілком незалежним від помочи з України і можу тільки дуже, дуже дякувати Вас, дорогий, позвольте сказати, професоре!

Решту приміток докінчив і висилаю. Даруйте, що не міг справдити свого перекладу Ваших цитатів з російських книжок, раз тому, що не всі вони суть в бібліотеці, особливо тяжко знайти в теперішнім її неупорядкованім завдяки ремонту стані, друге — щоб не задержувати висилки. Огляд життя післав до “Села” (говорю про підготовку до виборів на Стрийщині, засноване двох укр[аїнських] гімназій — в Збараж і Буську, рішене Найвищого трибуналу в справі позакраєвого суду і про заяву укр[аїнської] прогр[ами] ств[орення] унів[ерситету]). Про канали можу написати, хоч, признаюсь, досить не уважно стежив за сею справою. Може б який галичанин ліпше міг би се зробити? Статю про Грінченка постараюсь не спізнити — потрібні книжки вже набув.

В вересні думаю виїхати зі Львова до Закопаного, або що, але десь по 8-м.

Бувайте здорові!
З шанобою

Вол. Дорошенко

28.VIII.910

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 397-398.

№ 8.

[Львів, 10 вересня 1910 р.]

Високопов[ажаний] Пане Професор!

Висилаю Вам статі до “Села”. Некрольоґ Грінченка до “Записок” ще нині міг би вислати, але боюсь, що Вас не застане вже. Так само, що до ст. 45-47 статі до Вістника. Я там писав поспіхом, тому може не зовсім виразно виложив свої гадки, думаю, що треба їх висловити яснійше. Вибачайте, що запізнився. Статю в усякім разі вислав ще перед телеграмом.

З поважанєм

В. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 399.

№ 9.

*[Львів], 16 вересня [1910 р.]
16/IX*

Високоп[оважаний] Пане Професор!

Я написав ще некрольоґ і Доманицького. Оба лишаю у т. Кревецького. Коли т. Козловський у Вас, скажіть йому за гроші, які я взяв у нього і післав нині до Жаб'я — *poste restante*.

З поважанєм

В. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 400.

№ 10.

Богородчани, 4 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Посилаючи Вам допись до “Села”, прошу вибачити, що роблю се так пізно. Був трохи змучений і хтів одпочити. Вертаю я до Львова десь за тиждень, якщо не раніше. Найдальше — ще днів десять хотів би тут перебути, коли погода стоятиме така, як тепер. Але певнійше, що за тиждень я вже буду у Львові. Коли буде щось цікавого, то ще перед від'їздом звідсі пришлю другу допись до “Села”.

Дякуючи дуже за посаду, про офіційне переведення якої на виділі сповістив мене т. Кривецький, я прошу Вас, пане Професор, о продовження моєї відпустки на тиждень, евентуально на два, до половини жовтня максимум. Зі Львова я виїхав 17. IX.

З поважанєм

Володимир Дорошенко

4. X. 1910. В Богородчанах.

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 401.

№ 11.

[Богородчани], 5 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

В доповнення до попереднього свого листу спішу донести, що в понеділок на тім тижні я вже буду у Львові, отже найдалі — 10. X. буду вже на своїм постерунку. Надіюся одначе прибути ще ранійше. Розумію добре, що вже час бути мені у Львові, де на мене жде робота, мені відведена, але пізній виїзд зі Львова і певне умучення задержали мене на провінції довше, ніж я сподівався. Знаючи Вашу точність і не бажаючи в чім будь порушувати уложений Вами плян робіт у товаристві, я й зважуюся написати сі стрічки, аби, боже борони, неясність чи невідомість терміну мого повороту не відбилася зле на тій роботі, яка мені припаде.

Тут я зібрав трохи монет до музею і дрібних друків до бібліотеки.

З поважанєм

Вол. Дорошенко

5. X. 1910

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 402.

№ 12.

[Богородчани], 7 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Нині дістав Ваш ласкавий лист. Дуже дякую за продовження відпустки. Залюбки скористаюся з дозволу і пробуду тут зайвих день-два, бо погода стоїть напрочуд гарна. В усякім разі на службі буду вже в середу на тім тижні. Був би ще ранійше, але можу звідси виїхати лише у вівторок, бо тоді мої гостинні господарі будуть в Станиславові і просять, аби я задержався до того часу.

Допись вишлю в понеділок, отже у вівторок вона буде у Вас. Не знаю, як дам раду з “Січами”, бо тут бракує потрібного матеріалу. Чи не ліпше відстрочити — у Львові я можу знайти більше відомостей, бо оден із товаришів збирався писати про “Січи” ще до покійного “Сло-

ва”. Хиба напишу про якесь иньше товариство, хоча б напр[иклад] про “Сільський Господарь”. Тут, здається, найду потрібний матеріал.

З високим поважаннем

Вол.Дорошенко

7.X.910

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 403.

№ 13.

[Львів], 22 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Я зробив цілу статейку на подану Вами тему. Коли ж її вже не можна буде умістити в найближчому числі, то нехай піде вона як чергова допись і тоді Ви мені її зверніть, аби я міг поробити відповідні зміни, вставки чи що. В таким разі додаю ще невеличку згадку тільки про факт обструкції без коментарів.

З повагою

Вол.Дорошенко

22.X.910

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 404.

№ 14.

[Львів], 27 жовтня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Тов.Кревецький мені говорив, що Ви питали ся, чи не я то написав до “Ради” про “Народну Гостиницю”. Отже запевняю Вас, що та стаття й мене самого здивувала — я не писав її і побачив її вперше лише ніні о 11 годині. Не знаю, хто се прислужився, чи хто в “Раді” переробив, чи з управи “Н[ародної] Гостиниці”. Треба буде до “Ради” післати запит.

З повагою

В.Дорошенко

27.X.1910

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 405.

№ 15.

[Львів], 3 листопада 1910 р.

3.XI.910

Високоповажаний Пане Професор!

Замість короткої рецензії на Євпана вийшла у мене ціла статейка. Чи підійде вона до ЛНВ? Коли ні — то сей рукопис зверніть, а я напишу коротеньку замітку. Що до бібліографії, то дещо у мене готове (Рада, Діло, Н[ародна] школа та инь.), але до тих наук, які Ви назвали,

дуже мало матеріялу. Я ще не встиг переглянути “Руслана”. Робота затяглася через те, що як ні як доводиться перечитати статейку, хоч би потім довелося її відкинути. В усякім разі за сі дні все дам. Мені самому вже хочеться взятися до иньшого, то ж не буду затримувати.

Нині у мене маса часу піде на університет, де мушу збирати по-тіна.

З поважанням

В.Дорошенко

Дуже перепрошую за спізнення, але мені не хотілося аби-як написати.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 406.

№ 16.

[Львів], 5 листопада [1910 р.]
5.XI

Високоповажаний Пане Професоре!

Я написавши більшу частину рецензії пригадав, що краще би було вставити її до статі “З літ[ературної] критики”, бо предмет “М[олодої] України” той сам (більша її частина — критична стаття “З останніх десятиліть”). Я гадаю, що Ви нічого не матимете проти сього. Але через вставку я мушу затримати цілу статтю до завтрього, але завтра останній термін.

Про те се лиш крайній час, я таки ще нині хочу Вам цілу статтю передати, але зараз не можу, бо мушу поробити ріжні справлення. Дуже перепрошую, що се може спізнить книжечку, але мені здається, що ліпше пустити замітку про книжку Франка не в бібліографії, а в статейці таки. Мені се більше наручно, бо метода розгляду літературних фактів у Франка противна методі Євшана, вона є якраз та, котрої і я хочу.

З поважаннем

В.Дорошенко

P.S. Статя від вставки збільшиться хіба на яких 2-3 сторінки максимум.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 407.

№ 17.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажний Пане Професор!

Не знаю, як здається Вам ся моя писанина, я таки не дуже з неї вдоволений, бо вийшла скорше газетна статя. Багато чого можна викреслити, відсилачі також можна не всі взяти. Я нотував для того, що з сего брульону думаю ще переробити, доповнити і дати статю, чи ряд статей — до ЛНВ, Ради, чи Світла, де можна буде притулити. Завтра піду до “Діла” за Sprawozdanie-м.

Цікаво що історії з укр[аїнськими] молитвами починають відогра-
ватися в гімназіях.

З пов[ажанням]

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 410.

№ 18.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Рукопись сю складену вже давненько тримав досі для того, що раз по раз довідувався про нові часописі. Вже хотілося подати їх якнай- докладнійше, але чую їх нема у нас, то доводилося розщібатися по цілому Львову. Але все ж є деякі люки (не подано подекуди року вид[ання] тощо), тому просив би, аби мені прислали коректу. Може до того часу довідаюся щось більше.

Але будьте певні, Пане Професор, що сей мій покажчик найпов- нійший з усіх досі існуючих, бо ні в календарі “Просвіти”, ні в москво- фільських нема такої повноти і точности.

З поважанєм

Вол.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 411.

№ 19.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Пане Проф[есор]!

Коли огляд задовгий, то викиньте про делегації, а також дещо скоротіть про сойм. Я написав навмисне довше, щоб не минути нічого — може можете пустити в цілости, а ні — то викинете.

З повагою

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 412.

№ 20.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Я уложив список газет і журналів для “Села” значно повнійший, як у торішнім календарі “Села”, навіть у сьогоднішнім “Просвіти”. Але мені бракує лише кількох відомостей про деякі (ціна, рік видання, ад- реса тощо), а деяких нема в Товаристві, то мушу перевірити дані про них. Вчора було свято, тому не міг сього зробити. Нині власне вибіраю- ся до редакцій (“Діла”, “Економіста” тощо) чи не знайду там потрібно- го мені.

Я ставлю своєю ціллю — дати список всіх періодичних видань в українській мові, отже не минаю ані офіціальних (Вістника законів, Єпархіяльні), ані хрунівських (Р[уський] селянин), ані москвофільських. Можна остаточно зазначити, які газети нікчемні, але для читача важно оглянути пресу в рідній мові цілу і яка б вона не була по напрямку — мені здається, тут важна кількість. Як Ви задивляєтеся? Завтра з Михайлом пришлю список, а Ви вже викиньте те, що вважаєте назайве.

З пов[ажанням]

В.Дорошенко

P.S. Вчора я мусів вийти з дому, але на дверях лишив для Михайла картку, що допись має він узяти у Гринька, котрому я дав її в запечатанім листі, аби він передав Михайлові. Отже я навіть в думці не мав, щоби Михайло не взяв рукопису вчора і коли він нині прийшов, то я гадав, що за списком до “Села”, і вже відсилаючи його, спитав, чи він взяв вчора, чи ні.

Отже, вибачте, пане проф[есоре], але то вже не моя вина!

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 413-414.

№ 21.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Не знаю, чи не довга знов допись, але що ж я пораджу? Я лише розповів факти, багато дечого опустивши (вимоги укр[аїнців] і польські “уступки”, значіне з’їзду мужів довірря у неділю), а тим часом вийшло скільки!

Абсолютно не годен скорочувати, та й не маю часу, бо вже пізня година: ходив до міста збирати новини політичні і вернув по шпирці тай зараз за допись.

З повагою

Володимир Дорошенко

P.S. Моїх шпальт піде мабуть 3 з чимсь на одну друковану, отже ся допись займе тахімум 2 шп., а то 1,5.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 415.

№ 22.

[Львів, 1910 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Я допись трохи переробив. Що до псевдонімів, то я сам тепер невдоволений з їх обильності і хочу потрохи зредукувати. Я в “Селі” буду відтепер стало підписувати дописі — В.Лікаренко.

З поважанєм

Володимир Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 416.

1911

№ 23.

[Львів], 2 січня 1911 р.
2.І.911

Високоповажаний Пане Професор!

Скрипт зі своєю статею я вже відослав Вам назад, зробивши потрібні зміни, звичайно оскільки можна було в статі, котра вже видрукована і де тяжко змінити все основно. Дійсно я зробив непоправну похибку, поминувши Олександра Сергійовича, але се сталося тому, що про нього я згадував давніше. Зроблені вставки Ви вже самі, пане професор, зредагуйте, бо я писав на борті, щоб не задержувати скрипту. Уступ про Франка я вилучив зі статі. Коли можна, пустіть його в бібліографії окремо, може ще можна в XII кн.?

Бо ніби трохи незручно в одній і тій самій книжці пускати оба кавалки разом, а втім, як уважатимете за ліпше. Просив би дуже, в разі окремого видрукування замітки про Франка, надрукувати й ту вставочку, яку я зробив, натякаючи на книжку Євшана. Словами “більш безпечно...” не хочу образити його, бо розумію се не в особистім сенсі, а суспільнім.

Посилаю рівночасно рецензійку на оповідання д. Івана Федорченка, видане ред. “Діла” як річну премію для передплатників. Оповідання взятє з революційного часу, але написане по-лубочному. В справі нашої бібліографії виготовив я широку статю до “Ради”, котру посилаю Вам на перегляд, з просьбою постаратися о її уміщення, бо я боюся, що коли я сам її вишлю, то редакція, налякавшись розміру її, забракує, тим часом я в ній пильнував зібрати все, про що треба було згадати.

До ред[акції] “Села” я вислав нашу оповістку “В справі бібліографічній” (її й “Рада” передруковала зі змінами мови і правописи — надто нещасливими). Чи не можна би було сю оповістку дати і до “Села”, і до “Літ[ературно]-н[аукового] в[істника]”?

Я вислав її до всіх часописей, деякі вже передруковали (“Діло”, “Руслан”, “З[емля] і воля”, “Рада”, “Народне слово”).

З Кордубою спишуся. З огляду на те, що моя статя про Євшана і його огляд укр[аїнської] літератури йдуть до I кн[иги] ЛНВ, то мій огляд наукової діяльності може піде до 2 чи 3? А на коли дати про шкільництво? Про <нерозб.> потрібні відомости вишлю до Москви. А що вони зробили з моїм рефератом?

З повагою

Володимир Дорошенко

№ 24.

[Львів], 3 січня 1911 р.
3.I.911

Високоповажаний Пане Професор!

В інтересах якнайширшого ознайомлення з задачами і потребами Бібліограф[ічної] Комісії і Бюра при Наук[овому] Т[овариств]і ім.Ш[евченка] рішили ми з т.Кревецьким післати до книгарні ЛНВ пачку *Desiderata* і Відозви “В справі нашої бібліографії”, аби вона додавала при замовленнях *gratis* сі друки, а також роздавала і висилала всім, хто зголоситься по них (*gratis* очевидно). Я забув у попереднім листі повідомити Вас про се і роблю се тепер, аби не видався Вам незрозумілим відповідний уступ моєї статі. Мені здається що Ви, Пане Професор, не матимете нічого проти нашого проекту? Коли ні, то чи не сказали б Ви, будучи в Книгарні, аби служачі зробили так, як ми просимо.

Коли б моя рецензія на “Молоду Україну” Франка пішла ще до XII кн., то чи не можна б відложити до I рецензії на Чупринку? Я хотів би дещо справити, отже коли ще не пізно, то може я міг би дістати сю рецензію в коректі?

В рецензії на Франка треба би вставити невеличкий уступ для схарактеризованя розуміння автором річи. Сей уступ додаю при сьому.

З поважанєм

Вол.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 419.

№ 25.

[Львів], 15 січня 1911 р.
15.I.911

Високоповажаний Пане Професор!

Вибачте, що аж тепер озиваюся на Ваш лист: я в часі одержаня Вашого листа не був у Львові, а по приїзді якось вийшло, що все розминався з Козловським.

Огляд постараюся прислати на час (українського наукового руху в 1910 р.). Буде він не дуже довгий. Що до статі про шкільництво, то я просив би Вас відсрочити уміщенє її аж до 2 чи 3-ої кн., бо хочу переглянути ще дещо, надто газети за 3 роки минулі, аби більше фактично-го матеріялу дібрати. Крім того шукаю за однією недавно випущеною польською книжкою в справі шкільництва — досі ніяк не щастило її добути: в книгарнях ніде не було, просив спровадити з Кракова, де вона вийшла, і все водили за ніс. Опріч того треба основнійше буде переглянути *Sprawozdanie Rady Sz[kolny] Kr[ajowej]* і відповідні шкільні закони та розпорядки. Се все вимагає деякого часу.

Закінченє бібліографії укр[аїнської] преси за минулий рік (до VI кн. “Записок” 1910 р.) пришло незабаром. Спізнився через те, що XII кн. ЛНВ прийшла недавно і лише завтра буду міг її взяти з експозиції.

Що до покажчика до “Записок”, то в сій справі я маю до Вас особливе прошенє.

Перебуті гіркі часи сильно відбилися на моім здоров’ю, викликавши велику неврастенію. Довго я пробував обійтися без серйозного її лічення, але бачу, що годі, аби не попусувати собі здоров’я до решти. Прийдеться удатися до санаторії і видержати курс водолічення. Отже я хочу просити Вас, Пане Професор, аби Ви дозволили мені за якийсь час, коли налажу справу з Бюром, узяти урльоп на 2-3 місяці, кілько буде потрібно для курсу. Очевидно я мусів би тоді не працювати умово, але гадаю, що такі справи, як уложенє бібліографії чи Словаря до Шевченка міг би провадити і під час лічення. Розуміється, я поїхав би для того до такого міста, де міг би дістати “Записки”. Перед урльопом я хотів би зробити всякі позачинані роботи до “ЛНВ”, “Нашої школи” тощо, а також з Бюром уладнати справу як слід. Се не заняло би багато часу і я в кінці лютого може міг би вже виїхати.

Мені дуже прикро се Вам писати, але не через лінивство чи неохоту до праці, а якраз через бажаня осягти колишнє здоров’є і здатність до праці, охоту до котрої у мене, певно, й сами Ви можете бачити, — звертаюся я до Вас з такою прозьбою. Довго я вагався, бо здержували мене видатки, але прийшов до того переконання, що коли буду здоров, то відроблю всі трати, тому й буду просити своїх рідних, аби помогли мені востаннє. Мені здається, що “Покажчик” може вийти пізнійше чи ранійше, хоч би в середині чи при кінці року, і се не відіб’ється на випуску дальших томів “Записок”, хоч би “Покажчик” і становив би 101 і 102 томи. Оскільки я зрозумів Ваші плани, пане Професор, “Покажчик” має бути до 100 томів і становитиме 2 книжки “Записок”? Чи може він не ввійде в загальну реєстрацію і лишиться поза нею, себто не становитиме СІ і СІІ тт.?

В усякім разі — чи так, чи інакше — вихід “Покажчика” може бути відложений на той чи иньший час без шкоди для самих “Записок” і для читачів їх. Ви мені казали якось, що треба, аби він був готовий в марті, отже якийсь час я не брався до його, мавши роботу иньшу, а тепер тому, щоб не возитися з початою роботою по ріжних місцях, а почати її вже в однім місці. Очевидно, я міг би відложити своє ліченє до иньшого часу, але боюся запускати нерви, котрі і без того завдають мені чимало клопоту і не раз роблять навіть нездібним до праці, та й коли вже їхати до більшого міста, то краще за зимнього часу, аніж десь на весні, коли по великих містах сморід і бруд.

Простіть, що я так пізно про се пишу — до сеї думки прийшов сам недавно, бо перед тим мене спиняв брак грошей.

Очевидно, я й не думав кидати ні Товариства, ні краю, навпаки — хочу, повернувшись до здоров’я, бути їм ще більше користним, ніж досі. Я хотів би спеціально занятися історією нової укр[аїнської] літератури. Перед від’їздом мушу ще зробити власне з неї реферат для семінара, аби залагодити унів[ерситетську] справу. Се та найголовніша справа з Бюром, котра вимагає багато клопоту — переписки з ріжними людьми (упрошуванє бути агентами — в Америці особливо), розсиланє

відозв, нотоване літератури, тощо, забирає багато часу, поза котрим лишається хіба час на залагоджене біжучої літературної роботи, серед котрої особливо багато часу і сили забирає критично-бібліографічний огляд до “Н[аукових] зап[исок]”, <нерозб.> котрий хочу довести до наших часів ще тепер, поки маю під руками бібліотеку Т[оварист]ва.

Отже такі мої пляни, Пане Професор! Я дуже хотів би, щоби Ви прихильно на них подивилися, і ще раз перепрашаю, що так пізно про них почав думати. Може се якраз тому, що, завдяки Вашій прихильності, я в останнім часі став, маючи роботу і заробіток, трохи спокійнішим і, покинувши чорний відчай, взявся думати і про будуче. Дуже жалкую, що не подбав про своє здоров'є ще в 1908-9 рр., але тоді я був в такім стані, що сам не в силі був про се рішати, а рідня не знаючи мого стану, також очевидно не могла мені радити курації.

В усякім разі, коли Ви вважаєте потрібним негайне приступлене до “Покажчика” і не можливим віддане його кому иньшому, я сідаю за його.

Проте чекаю на Вашу відповідь.

Перепрошаю за довший лист, може трохи не доладній і, дякуючи Вам за дотеперішню прихильність до мене та бажаючи Вам в Новім році всього найкращого, лишаюся з повагою ладний до послуг Ваших

Вол.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 420-422.

№ 26.

[Львів], 17 січня 1911 р.
17.І.911

Високоповажаний Пане Професор!

Для “Села” з фактів тутешнього життя нема нічого цікавого. Москвофільська справа ще не скінчилася, чекаю на вирок — тоді вже напишу.

Я дуже просив би вислати мені календар “Села”, аби не говорити того, що вже сказав Микола З[алізняк] про життя укр[аїнців] в Америці й Угорщині: бо я хочу коротеньку загальну статейку дати про се життя.

З новин літературних — лайка Хоткевича на ЛНВістник в ч.10 “Діла” і конфіскація цілого транспорту XII кв. ЛНВ за Вашу статтю.

З повагою

Володимир Дорошенко

До хроніки “Села” варто подати, що з сего року виходять в Австрії три нових часоп[иси]:

1. Неділя. Тиждневик. Додаток до “Діла”. Ціна на рік 5 кор[он].
2. Лемко. 2 на місяць на лемківським нарічу. Москвофільська часопись, ворожа до укр[аїнського] руху. Додаток до “Прикарпатської Руси”.
3. Село. Місячник. Ц[іна] 2 кор[они] річно. Додаток до “Науки”, що виходить в Ужгороді на Угорщині.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 424.

№ 27.

[Львів], 2 лютого 1911 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Розуміється, коли Ви вважаєте незручним, аби моя стаття йшла під псевдонімом, я не маю нічого проти. Я просив би тільки, щоби вислали мені коректу, аби я міг дещо поправити. Огляди до “Села” старатимуся подавати акуратно. Мене спиняло те, що з дрібних політичних справ тутешніх для нашого селянства на Україні не багато цікавого. А коли хочеш представити річ популярно, то мусиш писати довго, що знов не цікаве для газети, бо виходить диспропорція. Мені здається, що взагалі регулярні дописи з життя політичного може менш придатні, як картинки культурно-громадського життя.

Що до оглядів до “ЛНВ”, то як вони ні принадні, але боюся, що я не потрафлю їх вести як слід, бо стою надто далеко від кругів політичних, не маю майже потрібних знакомств і не стежу за пресою чужомовною.

Хотів я ще спитати Вас, Пане Професор, чому се “Рада” не друкує моєї статі — очевидно мені не розходиться зовсім ані о авторське самолюбство, ані, очевидно, о гонорар, котрого я й не думав брати, а тільки о інтерес самої бібліографічної справи. Коли матимете змогу, Пане Професор, то потурбуйте їх!

Далі, вернув з Москви Крип’якевич і оповідає, що в “Славянском об[ще]стве” носом крутять на мій реферат і вважають його небезпечним для славянської взаємності. Псує цілу справу якийсь вшехлопак. Не хотять навіть видати “Українській філії”, котрій я писав, щоб вона, коли зможе, пристроїла реферат до якоїсь російської часописи, чи сама видала по російськи. От уже кілька часу сплинуло, а віз усе на тім самим місці і не знаю, чим його зсунути. Я ж прецінь не зрікався авторського права до реферату, тим часом “Об[ще]ство” вважає його за свою власність і на сій підставі не хоче видати українському відділові. Читав у “Раді” роспис рефератів, які призначені в “Об[ще]стві” до читання, і нічого не чув про свій. Чи не чули Ви, Пане Професор, чого в сій справі? Боюся, що кваситимуть мій реферат, аж справа стане цілком неактуальною.

Всього кращого!

З поважанням

Вол. Дорошенко

2.П.911

P.S. Чи читали Ви, пане Професор, в моск[овському] “Утр[і]” дурну статтю Ф. Корша “В борьбе за родной язык”?

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 427-428.

№ 28.

[Львів], 21 лютого 1911 р.
21.II.911

Високоповажаний Пане Професор!

Спішу повідомити Вас, що коректу я вже давненько віддав Всеволодови Олександровичу і він її відослав Вам, не пригадую в суботу чи неділю. Дуже можливо, що Ваш лист і моя коректа розминулися. В усякім разі, коли вони десь в дорозі застрягла, чи не могли б Ви зачекати на неї, бо я таки чимало там додав і справив, бо дещо був пропустив.

До “Записок” віддав усе, що лишалося — більше не маю нічого.

Щодо політичного огляду — по довшім роздумуваню я хочу просити Вас, аби Ви мене від нього увільнили. Мені прикро відмовлятися, але я думаю, що на иньшій полі я для Вістника і для Вас, Пане Професор, буду може більше користний. Очевидно вести політичний огляд може потрафив би і я, але боюся, що не міг би вести його так, як слід. Як ні як я стою дуже далеко від місцевого політичного життя, навіть від людей політики, і за тісні мури Акад[емічного] Дому і бібліотеки Наук[ового] Т[оварист]ва майже не вихожу. Боюся, що часто я не зміг би орієнтуватися в ситуації і висвітлювати її як слід. Вести політ[ичний] огляд в ЛНВ — річ відповідальна дуже і далеко трудніша, як дописувати до “Села”. Вимагає вона і доброї підготовки, і вічного бдіння над політикою, що для мене майже неможливе, бо я більше прив’язаний до бібліотечного столика, як до політичної трибуни. Мені легше буде робити якусь роботу з області літератури, в котрій я щось тямлю, вмю розбиратися і знаю, як ступити. Крім того, що я більше звязаний з бібліотекою, як форумом, у мене й серце більше лежить до літературної праці, отже думаю, що на сім полі я був би може користнійший. До того всього є ще одна причина, яка стоїть мені на перешкоді: я хочу десь може на слідуєчий місяць поїхати на курацію, бо нерви мої все не ліпші, отже хотів би закінчити ріжні взяті на себе кавалки, передовсім про шкільництво до “ЛНВ” і огляд укр[аїнської] літератури до “Н[ашої] школи”.

Всі ці причини спонукують мене просити Вас, Пане Професор, звільнити мене від політ[ичних] оглядів.

Хотів би я просити Вас також повернути мені мою статтю про потреби бібліотеки Наук[ового] Т[оварист]ва, котру я виготовив до “Ради”. Я душе перепрошаю, що насмілився турбувати Вас, але я не знав, що у Вас нема близьких відносин з “Радою”. Може б я ту статтю переробив до “Хроніки”, “ЛНВ”, чи що? Або може просто звідси офіційно вислати до “Ради” з рамени Бюра?

Покладаюся на Ваше рішення.

Бувайте здоровенькі. Щиро відданий Вам

Вол.Дорошенко

№ 29.

Монтре, 26 квітня 1911 р.
26.IV.911
Montreux

Високоповажаний Пане Професор!

Вибачайте, що я ще перед від'їздом своїм не повідомив Вас про свій намір скористуватися з уділеного мені урльопу. Не через те се сталося, що я маловажаю справу, до котрої приставлений, або не дбаю про "Засів" чи "ЛНВістник", ні — сталося через те, що я попросту не мав часу сісти за лист. Зі Львова вибирався сюди Юркевич і ні за що не хотів чекати, так що я мусів збиратися на гвалт. Мусів, бо мені не хотілося втратити знайомого супутника, а до того ж він мав у Женеві знайомого лікаря, приятеля Драгоманова і, що найважніше, знаючого по російськи, у котрого я міг би порадитися, що мені бракує. Я повідомив і Всеволода Ол[ександровича], і інших сослуживців про свій від'їзд, надіючися, що вони скажуть про се й Вам. Вам же хотів написати докладніше з першої станції. Але через всякі недогоди мандрівні можу зробити свій обов'язок аж тепер, у Монтре.

В Женеві я був у доктора Вебера, дуже симпатичного чоловіка, котрий порадив мені вступити до санаторія місяців на два, а що санаторій, який він мені радить, відкриється лише 1-го мая, подорожую я трохи по Швейцарії і оце пишу Вам з Монтре.

Про свої обов'язки я не забуваю. Думаю про Бюро весь час і, коли опинюсь нарешті в санаторії, старатимуся піддержувати налажені відносини і бути в курсі справ, сидючи навіть за межами свого Бюро. Власне в сій справі уміщу відповідні відозви в газетах (виборча і Шевченківська література). Про ЛНВ думаю і збираюся написати рецензію на Біхерняка (а може вийде й ціла статейка про християнсько-суспільну партію, якщо знайду в Женеві потрібні книжки). Про "Засів" теж не забуваю, але звідси трудніше бути кореспондентом "З закорд[онної] Укр[аїни]", тому чи не міг би Микола перейняти знову на себе старі свої обов'язки до мого повороту? А я, якщо доктор не заборонятиме умово працювати, зроблю щось і з свого боку для "Засіву".

По повороті я надіюся, набравшись тут сил і здоров'я, з подвійною енергією взятися за полишену працю, котру кинув не для лакомства нещасного, а для крайньої потреби.

Ще раз перепрошаю за невчасне повідомленє і застаюсь з високою шанобою

Вол.Дорошенко

№ 30.

Женева, 28 травня 1911 р.
У Женеві, 28.V.911

Sanatorium "Silvana",
Avenue de la Forêt, у Genève, Suisse

Високоповажаний Пане Професор!

Сими днями мені переслали картку п. Лаврова, котрий запитує мене, чом я не пишу до "Засіву". Я йому відписав, що свого часу повідимив Вас про свій від'їзд і просив передати дописуванє т. Залізнякави, але рівночасно обіцяв, що в крайнім разі могтиму й звідси писати, коли матиму галицькі часописи, з яких досі читав лише "Діло", присилане дуже неакуратно. Я сьогодні-завтра вишлю на спробу до "Засіву" допись про вибори на Буковині до сойму, а коли матиму газети, то напишу про галицькі вибори до парламенту та про всякі біжучі справи, коли буде матеріял.

Я не знаю, чи дістали Ви той лист, що писав я з Montreux до Вас на Київ? В нім я повідомляв Вас про те, що розпочав уділений мені урльоп. За сей час я трохи відпочив, але зате страшенно скучив без роботи. Оскільки можу переписуюся я звідси з ріжними людьми в справі бібліографічній.

Я не знаю, чи було хоч одно тепер засіданє бібліографічної комісії? Цікавий я дуже на той плян бібліографічної роботи, котрий виробив д. Кузеля і предложив комісії. Я питався тов. Кривецького про Кузелину роботу, але він сказав, що реферат той ніби у Вас, Пане Професор. Я був би дуже вдячний, коли б міг його сюди дістати, щоб роздумати над справою в вільних хвилях. Очевидно я берегтиму реферат і не запропащу його, а по зужиткованю зверну назад Вам.

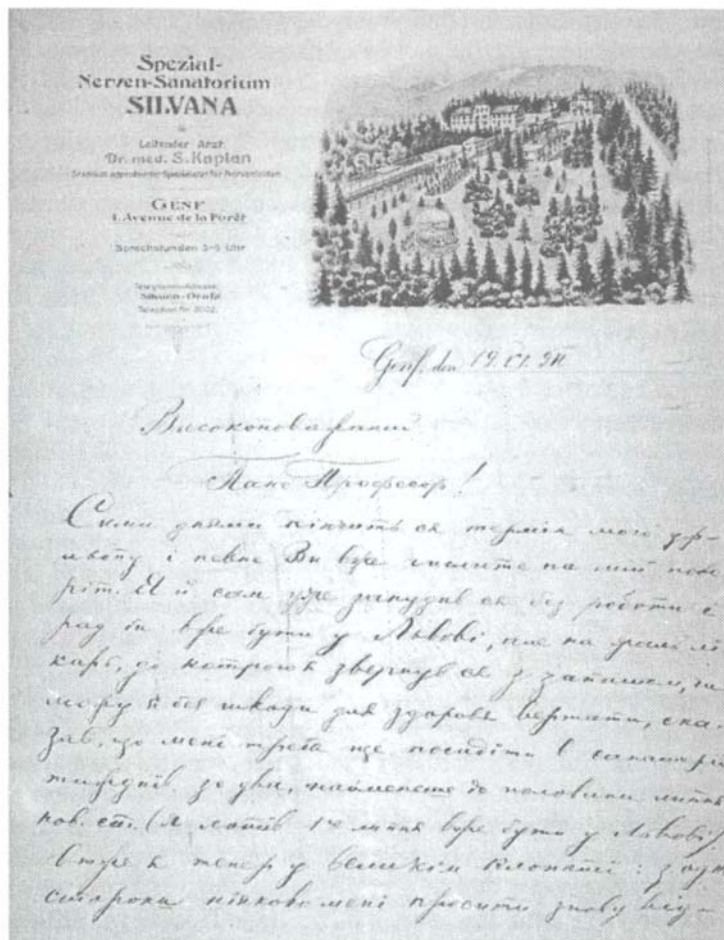
Жалкую дуже, що не можу бути на зборах Т[оварист]ва і взагалі, що вибрався зі Львова в сю пору, краще б було відложити відпочинок на осінь, але був дуже вмучений і не зміркував до ладу.

Мене дуже клопоче справа збираня виборчої літератури, а також американської. Я давно вже писав кілька разів до Американських книгарень і часописей, а також і до окремих людців, але мало що з того вийшло. Не знаю, що й діяти з ними. Без батога українці дуже ліниві.

Всього кращого.

З великою пошаною

Вол. Дорошенко

№ 31.

[Женева], 19 червня 1911 р.
19.VI.911

Високоповажаний Пане Професор!

Сими днями кінчиться термін мого урльопу і певне Ви вже числите на мій поворот. Я й сам дуже занудився без роботи і рад би вже бути у Львові, але на жаль лікар, до котрого я звернувся з запитом, чи можу я без шкоди для здоров'я вертати, сказав, що мені треба ще посидіти в санаторії тижнів зо два, найменше до половини липня нов[ого] ст[илію] (я хотів 1-го липня вже бути у Львові). Отже я тепер у великім клопоті: з одної сторони ніяково мені просити знову відпустки, знаючи, що й діло жде на мене, і товариші потребують відпочинку і треба їх заступити, а з другої сторони хотіло би ся як слід поправити своє здоров'я, щоб потім не доводилося знову їхати бог зна куди. До того ж тепер уже так потратився на переїзд сюди і на лічення, що й з сеї сторони

просто не оплатився за скорий поворот. Отже я відважуюся просити вас, Пане Професор, аби Ви дозволили мені ще один місяць урльопу, до 1-го серпня, коли я вже мушу бути у Львові. Прошу стільки для того, що після санаторії не можна буде відразу кинутися у вир праці, а треба буде поволі до неї братися: я міг би приїхати й скорше, але мусів би ще тижднів зо два побути на селі без роботи, а від 1-го взятися як слід до праці. Я сподіваюся, що Ви, Пане Професор, дасте мені змогу прийти до здоров'я і не відмовите мені відстрочення відпустки.

Післязавтра має приїхати сюди мій знаємий лікар і я поражуся ще з ним і коли він скаже, що без шкоди для здоров'я я можу вернути, я верну й вчаснійше, але офіційно урльоп хотів би я мати на всякий випадок.

Згори дякуючи за все, що схочете зробити для мене, лишаюсь з великою повагою

Вол. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 433.

№ 32.

[Женева], 23 червня 1911 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Я вже перед тижнем писав до Вас, прохаючи позволення на продовження моєї відпустки. Нині висилаючи відповідне поданє до Виділу, дозволю собі ще раз турбувати Вас своїм проханєм, не відмовити сьому моєму поданю. Виїздячи зі Львова, я не передбачав, що прийдеться так довго насидітися, але на жаль треба тут сидіти довше, як сподівалося і довше, ніж на се дозволяє відпустка. Мені се дуже болить, болить тим більше, що може дехто з Виділу не схоче няти віри, що я тут не для розривки, а з мусу. Та мені здається, що Ви, Пане Професор, піймете мені віри, що не для лакомства панського тут я перебуваю, заживаючи приємностей лічних, а тільки з конечности. Я служу товариству не за страх, а за совість і не дозволив би собі гуляти без діла, знаючи кілько є того в товаристві. Крім того, особисто я багато Вам завдячую і очевидно мені зовсім не байдуже, як Ви до мене ставитеся. Я знаю, що Ви раз у раз клопочетеся про справи Товариства і Вас дуже обходить кожда найменша запинка; знаю, що пересиджуючи тут, я мимоволі спричиняюся до певної задержки в полагодженю відповідних справ. Знаю, що несподівано довге перебуванє моє тут може бути невігідне моїм товаришам по службі, що теж чекають на заслужений відпочинок. Скажу ще, що і з иньшого боку тяжке для мене се несподіване задержанє тут — адже мене се дорого коштує (14 fr. денно, крім усяких дріб'язок). І одначе, рішаюся просити о продовженє відпустки, рішаюся для того, що не хочу спинитися на півдорозі і витративши вже грубі, як на мою кишеню, гроші, вернути не цілком дужим.

Я не хотів би розбивати тепер лічення, щоб не відбилося се шкідливо на будуче, і хотів би вернути до Львова цілком здоровим, щоб працю-

вати спокійно, не думаючи про хворість. Я гадаю, що в інтересі самого Товариства дати мені змогу позбутися своєї хвороби, аби мати робітника з подвоєними силами.

Пишу се так довго для того, що гірко би мені було, коли б Ви, або хто иньший з Виділу побачили в моім тут пересиджуваню злу волю з мого боку, лінивство чи таке иньше. Ні! Вірте, що тільки поважні причини примушують мене пересиджуючи тут наражатися на різні невдоволення і на великі трати.

До "Засіву" про вибори і процес студентів напишу.

З правдивою повагою

Володимир Дорошенко

23.VI.911

P.S. Допись до "Засіву" про вибори зладжу, так само і про кінець процесу студентів. Виказ книжок для "ЛНВ" обіцяв зладити Назаріїв. Що до бібліографії "Записок", то я гадав, що з заведенням біжучої бібліографії газетна бібліографія відпадає, і тому не робив її, але коли Ви вважаєте потрібним, то я по повороті зладжу відразу за півроку. Тепер я, користаючи з того, що тут можна переглянути рос[ійські] часописі, пришлю кілька заміток бібліографічних ("Холмский вопрос" А. Стаховича в "Русск[ой] мысли", статі Чуковського, Львова-Богачевського, Ефремова, Арабажина про Шевченка тощо).

Здоровлю Вас щиро!

Вчора мав велику приємність розглядати Вашу популярну "Історію". От де ми вище росиян стоїмо — і се завдяки Вам! В "Русской мысли" була рецензія Кизеветтера на вашу "Киевскую Русь". Рецензія дуже прихильна, тільки коситься автор її на "малорусских киевлян". Я певен, що Вашу повну Велику Історію чекає також велика премія від Академії Наук!

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 434-436.

№ 33.

[Женева], 4 липня 1911 р.

4.VII.911

Високоповажаний і дорогий Пане Професор!

Вашу картку одержав! Дуже дякую за Вашу прихильність до мене. Мені самому дуже прикро, що я так довго тут засидівся, але не можу инакше урядити. Розуміється я цілком годжуся заступати товаришів в серпні. До "Засіву" напишу про вибори і процес, скоро закінчиться. Хотів би я ще Вас просити, Пане Професор, коли можна, дати мені рублів 100 на рахунок гонорару в "Селі" й "Засіві". Я ще ні разу не брав за статі й дописи в "Селі" й "Засіві" й не хотів брати ще якийсь час, щоб не брати частинами, але тепер змушений просити, бо дуже потрібую грошей. Здається, що й заробіток мій вже дійшов кількадесят рублів (не менше 70 р.). З Київа мені вже писали, що скоро пришлють, але досі я не маю, і коли б не те, що засів тут довше, як думалось, я б і не на-

глив з тими грішми. Отже, коли можна дістати, то я просив би видати ці гроші Всеволодови Олександровичу.

Перепрошуючи за турботу, лишаюсь з великою повагою —
Волод.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 437.

№ 34.

*Львів, 23 серпня 1911 р.
У Львові, 23.VIII.1911*

Високоповажаний Пане Професор!

Я вже у Львові від якого часу і з подвійними силами ставлюся до Вашої послуги. Всеволод Олександрович передав мені Вашу записку. Охоче візьмусь написати рецензію на Єфремова, але на жаль на 25.VIII не встигну, бо хоч ще у Женеві дістав його Історію, але не перечитав її цілу. Осадчого почав читати тут, але мушу сказати, що се дуже кепська белетристика, зовсім не художня річ. Страшенно нудно читати! Ліпше було би просто подати спомини, як писати роман. Та побачу, що далі...

Крім сих книжок я надіюся дати рецензії й на иньші, а також і якісь довші статі до ЛНВ, але поки що живу як на биваці, бо лиш від 1-го вересня матиму хату — тому й не можу обіцяти щось більшого в сих днях.

Про дещо хотів би перебалакати з Вами особисто.

Здоровлю Вас щиро.

З правдивою повагою Ваш

Волод.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 438.

№ 35.

[Львів, серпень 1911 р.]

Посилаю Вам, Пане Професор, першу в'язанку часописних кавалків. Дальший тяг виготовлюю. Рец[ензію] на Рубакіна сподіюся дати ще сьогодні, може занесу сам, коли зійдемося нині у пана проф[есора] з Кузелею.

З поважаннєм

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 445.

№ 36.

[Львів], 6 грудня 1911 р.

Високоповажаний Пане Професор!

З редакції ЛНВ досі мені ще не вислали тих аркушів, про які я Вам говорив, а про які вже давно до Київа написав. Прошу ще Вашої інтервенції, Пане Професор, в сій справі. Я хотів би дістати всі аркуші від початку Показчика (кн. IV і від VII-ої). Далі ще таке прохання. До статі про український науковий рух мусів би я мати деякі часописи наукові, яких у нас немає і яких не вважаючи на всі наші жадання (вистлати навіть за гроші!) та реклямації нам не висилається. Може б Ви, Пане Професор, стриваючися з різними вченими, особистим своїм впливом зробили те, чого ми не годні добитися своїми благаннями. Так, нам досі не висилають 1) “Трудів Київської Духовної Академії”, 2) “Чтений” (з останніх випусків маємо лише: тома XX, вип. 1-3 (брак 4-го), т. XXI, вип. 1 і 2. Більш не маємо). 3) Не можемо дістати навіть за гроші праць Київського відділу “Военно-Исторического общества”, хоч писали до них з просьбою вислати за гроші свій орган “Вѣстникъ”. Правда, ми до ладу не знаємо адреси Общества того. 4) Не хотять нам також вислати “Наше Дѣло” безплатно, принаймні на мій лист нема жодної відповіді.

5) Не можу дістати досі виданих творів Куліша під ред. Каманіна. Осібно не продаються, а по підписці, — тим часом через смерть Кулішихи справа заплуталася. Може б Ви, Пане Професор, особисто через Каманіна виеднали для бібліотеки всі досі видані твори.

Дуже перепрошаю за турбацію, але шкода б було не узгляднити сих річей, бо в “Трудах” є така стаття Петрова — дуже важна для нас.

Чекаю коректи своєї статі.

Здоровлю Вас щиро.

З правдивим поважанням Ваш

В.Дорошенко

6.XII.911

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 439-440.

№ 37.

[б.м., б.д.]

В[исоко]п[оважаний] Пане Професор!

Даю сим разом лише частину, а решту завтра передам з Михайлом рано.

З поваж[аням]

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 441.

№ 38.

[Львів], 25 грудня 1911 р.
25.XII.1911

Високоповажаний і дорогий Пане Професор!

Нема тайного, щоб не вийшло явним. Так укриваний автор пасквилью на Вас знаний тепер, хоч правда поки що не в широких кругах, але треба надіятися, наступить невдовзі й публичне нап'ятованне його безчельности й безхарактерности. Дивуюся я тому панови — що спонукало його до такого безличного чину! А головна річ — яка чисторутенська критика — із-за плота... Так, пригріли Ви собі гадину, а вона знепацька й вкусила... Обурює очевидно не сама критика, але тон її — зухвалий і лайдацький до *pes plus ultra!*

Повірте, що багатьом тут чесним і поступовим людям критика д.Стрільця із-за плота глибоко відразлива. Й ті, що не годяться з Вами, пятнують тон критика Вашої критики. Та я певен, що всі ці люде ще більше б обурились, коли б довідались, хто то писав. А писав се чоловік, котрий Вам завдячує майже всею карієрою, Ваш ученик — др. Степан Томашівський! От що боляче — не лиш для Вас, але й для всіх, хто цінить всю ту суму роботи, котру поклали Ви для добра рідного народу! Навіть лютий ворог мусів би застановитися перше, ніж кинутися на Вас з ударом, а то ж ученик!

Се дійсно по-галицьки: мовчати, таїти злість, поки потребуєш чоловіка, а скоро вийшов в люде, скоро вже ласка Ваша і поміч не потрібні, зараз дунути й плюнути й відректися диявола і всіх сродників його! Та хоч би культурно се зробити і з цивільною відвагою, — так ні — й тут по-рабськи! Гірше Хоткевича, той хоч імпертинент, але відкритий!

Мавши таких відданих учеників, можна і до роботи унеохотитися: для чого посвячувати свій час і сили людям, котрі тобі відплатять за науку й ласку нікчемними пакостями! А др.Т[омашівськ]ий, здається, не перший, коли пригадати др.Сушка, а може й інших! Є й від чого знеохотитися... Не знаю, чи не сею саме знеохотою треба пояснити ту чутку, що якось промайнула була недавно: ніби Ви кидаєте катедру і йдете на пенсію... Очевидно від того не втратила б сама по собі укр[аїнська] наука, але університет поніс би велику страту. Я навіть уявити собі не можу будучого укр[аїнського] університету без Вас. Хто ж буде його славою і першим ректором?

Я не смію, розуміється, давати ради, але мені здається, що супроти подібних фактів пан професор матимуть, як і завжди, тверду поставу і невпинне простованне наперед. А власне тепер якнайбільше потрібна вся енергія, яку пан професор мають. Я боюсь, що др. Томашівський не буде послідній, що знайдуться, чого доброго, й інші, які раді будуть за шмат гнилої ковбаси продати рідного батька. Др. Томашівський знав, коли зрадити: має посаду, має плечі серед н.-д.-ків, а про Наукове Товариство може й не дбати: адже митрополит, упорядкувавши Музей, думає видавати при ньому науковий журнал. От де й знайде собі авраамове лоно новий доцент. Певне він на се й числив — в разі

розуміється евентуального відкриття його, хоч я думаю, що він певний був, що його не здемаскують, і що ще й тепер, сидючи в Римі, не відає, що тайна його вже не тайна!

Боюсь, щоби такі люде згодом не стали з ворогів Голови й ворогами Товариства та не шкодили тій справі, яку піднесли Ви, Пане Професор, в останнім Вістнику — справі перетворення Товариства в Академію!

Та я вірю, що супроти всіх сих неприємностей, яких дізнаєте, — Ви, Пане Професор, не зрадитеся ними, а ще більшу енергію викрешете з себе “на страх врагам” усім! І ми матимемо Вас на чолі будучої Академії й будучого Університету!

Тож бажаючи Вам якнайлегше перенести удар, нанесений з несподіваної сторони і складаючи з приводу його своє вболівання, застаюся завсігди щирий Ваш

Волод.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 442-444.

№ 39.

[Львів, грудень 1911 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Посилаю вам другу частину своєї статі, а кавалок її (48-78 ст.) ще у мене: сьогодні докінчу перегляд. Прошу додати в тім місці першої частини, де я говорю про оди у галичан, відсилач до передмови Драгоманова до повістей Федьковича (Київ 1876 р.). Тут я хотів ще додати говорючи про Квітку, ще про селянські розрухи панщанні, але не маю підруками потрібної книжки і додаю хіба в коректі.

З поваж[анням]

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 446.

1912

№ 40.

[Львів], 17 січня 1912 р.

17 січня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Пишу Вам в імени В.Гнатюка, котрий лежить хорий в ліжку від Різдва і сам не може полагодити кореспонденції.

Повідомлення про висланє 12-ої книжки “ЛНВістника” досі не прийшло, як рівно ж і 11-ої і попередних. Експедиція одначе вже приладжена, хоч очевидно книжка перед Йорданом не буде розіслана. Першої книжки вистане мабуть і меньше як 1.200 прим[ірників], бо нових передплатників не зголошується багато. Книжки для брата висилає Гнатюк все при загальній експедиції, а коли що не доходить, то очевидно

пропадає в Росії. Дорошенко з Катеринослава приміром на 6 книжок Записок не дістав 5 і йому треба було другий раз висилати як членови. Всі реклямації полагоджуються одначе безумовно. Книжки за тамтой рік і для Новицького будуть вислані скоро лише Гнатюк встане і прийде до канцелярії. До Книгарні ЛНВістника він не вислав ніколи видань, бо ж він не має ніяких розрахункових книг, а вислав їх або магазинер, або тутешня книгарня. Тамешня книгарня повинна про се знати. Найліпше було би, щоби тутешня книгарня висилала київській видання, хоч би й прийшлося за те платити якісь кошти експедиції, та тоді бодай були би рахунки ясні і правдиві. Грошей у Вістнику тепер нема, бо що було, то вибране на покритте дрібних видатків. На думку Гнатюка треба загалом зреформувати грошеву господарку в Товаристві тим способом, щоби книгарня покривала сама себе (чого нема), друкарня повинна покривати не лиш сама себе, а й до центральної каси щось давати (тим часом вона того зовсім не робить бодай від осені, а навіть не віддає усіх каменичних чиншів), Академічний Дім повинен сам себе покривати, розуміється за окремою субвенцією Товариства, тим часом завівся звичай, що майже всі видатки, крім чисто друкарняних та чисто книгарняних, покриває центральна каса, а доходів на те не дістає. Звідси в касі вічна посуха і безнастанні секвестрації Товариства. От тепер треба би виплатити готівкою, щоби покрити всякі належитости (дві рати за кам'яниці, податки за 3-й і 4-й квартал) коло 15 тисяч корон, тим часом в касі нема нічого, а кредит увесь вичерпаний в Позичкових Товариствах.

Прошу написати тому, коли конечно буде післати грошей до Києва і кільки, бо по розсилці XII книжки передплата стане певно надпливати жвавійше.

Треба комусь поручити конечно обчислюване "Записок", бо ще 4 книжка не обчислена, а люде не дають спокою, жадаючи виплат. Добродій Роздольський не потрафить того зробити і не хоче, покликуючись на те, що він на останнім засіданню Виділу поставив внесенне, аби обчислюванне робили редактори, котрі всі статі читають і найліпше можуть оцінити їх вартість, до котрої точки Тарифи їх приложити, бо тепер Гнатюкови заявляють усі, що їх праці такі цінні, що їх належить по найвисшій таксі цінити. З тої причини навіть була уже мала авантура.

З правдивою повагою

Волод. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 447-449.

№ 41.

[Львів, січень 1912 р.]

Високоповажаний Пане Професор!

Позвольте привитати Вас з Новим роком і побажати Вам і далі в повні сили й здоров'я та енергії працювати для добра рідного краю.

Рецензійки для VI кн. Записок я постараюся приготувати. Покажчик зладжу я, коли Возняк не робитиме. До Вістника сьогодні відослав рецензію на вірші В.Юринця. Рецензія дуже остра, але я просив би вас, Пане Професор, не злагідняти її, бо з такими претензійними співаками треба раз дати собі раду. Я в кінці її забув додати дещо, то посилаю в сім листі. Для другої книжки (за лютий) я дам рецензію на збірку Супранівського “На вічну пам’ять Шевченкови”. Рецензія буде дуже неприхильна, бо книжка видана недбало, несмачно і з величезними пропусками й літературними помилками.

До Вістника — до 1 чи 2-ої книжки дам ширшу статтю — під заголовком “Наші недоторкані” з приводу фелетона П.Карманського в ч.9 “Діла” через віщо не пишуть галицькі “творці”. Стаття буде також з’їдлива. На обгортці 1-ої кн. у всякім разі можете її зазначити, бо я до неї візьмуся в сих днях — тема ся мене цікавить і дещо я вже передумав.

Посилаю Вам вирізку з “Впереди” новинки, яку склав редактор його про напасти “Діла” на Вас.

Не знаю, чи одержали Ви той лист мій, де я оповідав, що в авторі тих фелетонів тутешня опінія бачить Томашівського. Близших однак доказів нема. Тільки шляхом відкидання можна прийти до того, що се лише він міг бути. Тим часом останніми часами уперто говорять, що то не Томашівський. Отже коли не він, то не знаю вже хто. Казав Вам, що чув: коли люде брехали, то й я з ними! Чутка про те виходила нібито від Охримовича, отже я мав право їй увірувати.

Чув я ще, що націонал-демократи взагалі подумують захопити Товариство і посадити в нім своїх людей, принаймні у Виділі, лишивши тільки Вас головою. Шкода, що “Тижня” немає. Хоч яке засилля мають тепер наші “реалісти”, але добра європейська газета могла би мати свій вплив. Читачі і передплатники знайшлись би — се так і иньші говорять, тільки щоб адміністрацію поставити гаразд. Олесницький видає щоденне “Нове слово”. Мізерія неможлива. Страчений гріш, і то гріш грубий!

Прошу, Пане Професоре, сказати, аби мені вислали крім тої двадцятки відбиток з моєї статі, яку ви обіцяли мені, ще й ту коректу з поправками, яку я вислав Вам: вона мені знадобиться для будучого еventуального переробляння статі.

Бувайте здорові.

Вол.Дорошенко

P.S. На коли прислати бібліографічний покажчик за останній квартал 1911 р.?

P.P.S. Я не знаю, як писати огляд наукового руху, коли не присилають ні київських “Чтеній”, ні “Трудов Киевской духовной академии”, ні “Трудов” Археологічного з’їзду в Чернігові і таке иньше! Просто біда! Скажіть крім того, нехай з контори “ЛНВ” вишлють нам “Современный мир”, “Русское богатство” за другу половину 1911 р. — досі не прислали, а <...> би тут треба було.

[Додається вирізка з газети “Вперед”, передруковуємо її текст:]

З українського життя і політики

Громадська безхарактерність

Як розвинена серед нашої суспільності громадська безхарактерність, політична гіпокризія, брак почуття відповідальності за власні діла і слова, доказом сього з многих фактів тільки один, який варто виволікти на денне світло. Видав проф. Михайло Грушевський ряд своїх статей, міщених у місячнику “Літературно-науковий Вістник”, окремою брошурою під заголовком “Наша політика”. Проф. Грушевський не є у нас активним політиком, але за те бистрим обсерватором нашого громадського життя. Тож і статі проф. Грушевського, які зложились на поважну брошуру, незвичайно цінні власне тими бистрими а zarazом вірними увагами, поміченнями, характеристиками громадського обсерватора.

Але з “націоналдемократичного штабтпункту” мають вони одну хибу, а саме, в них не тільки не хвалить ся усеї політики останнього курсу укр. націоналдемократів, але навпаки, ся політика знаходить в статях проф. Грушевського слова критики, часами навіть ідкої, але слушної. Се вистарчило, щоби усю брошуру в очах суспільности обезцінити, мало того, оплюгавити, словом, обійтися з нею по “націоналдемократичному”. Ну, та хай би і так! Годі вимагати від когута, аби він інакше пів, як вміє і як привик. З другого боку не нам учити націоналдемократичних когутів, як вони мають піяти.

Але тут важна інша річ. Можна ж, на нашу думку, і від націоналдемократів вимагати одного: бодай крихіточки громадської чесности, можна вимагати від них, аби вони стріляли на людей не з-за плота, аби мали відвагу за слова і діла свої брати відповідальність. А власне з брошурою проф. Грушевського поступили собі панове націоналдемократи не по громадськи, нечесно, вилаявши по свому в “Ділі” її автора. Та якби ся лайка поміщена була як передовиця, без підпису, можна б мати для сього певне оправданє. Але “Діло” помістило “гльосси” до брошури проф. Груш[евського] у фейлетоні кількох своїх чисел, не подаючи автора тих глос, хоч як знаємо про се з певних джерел, є ним оден з учеників проф. Грушевського, а редактором оден із редакторів “Діла”, кандидат на українського Грабського, котрого редакторську руку і цілі вставки в тексті дуже виразно при побіжнім навіть читаню “гльоссів” можна пізнати.

Як кваліфікувати поступованє людей, що уходять за “ідеологів” націоналдемократії, а не мають на стільки громадської чесности та відваги, щоби під своїми думками і словами покласти власний підпис, не треба й говорити.

[Далі — знову текст листа В.Дорошенка]

Тепер ще пару слів від себе маю сказати до Вас, Високоповажаний Пане Професор. Кінець рецензії на Юринцеві вірші вислав я разом зі статейкою до “Засіву”. Отже тепер у Вас ціла рецензія. Я просив був не вичеркувати звідти нічого, але розуміється злагідняти вирази і усувати деякі надто драстичні Ви яко редактор зовсім в праві. Я навіть хочу Вас просити викинути одну фразу, котра може дати привід до непорозумінь, — ту, де говориться, що автор не вертає довгів. Боюсь, що Га-

личани візьмуть се буквально! Далі можна викинути цілий уступ про червонощого парубчака, занятого писаркою в бюрі або вганянем за душами — спроваджуванем робітників до Америки? Що у Галичині є такі академіки, що се роблять — то се факт. Є ціла шайка еміграційних гієн, котра зганяє до бюр мужиків по 1 кор[оні] від штуки!

Маю підстави думати, що й автор належав до тої шайки — він служив у еміграційнім бюрі в Найберуні, де не конче добрі “здєлки” робляться! Власне тому, що чоловік з таким пакостним формуляром зітхає і строїть із себе якогось не від миру сього — не то декадента, не то просто юридичного, — я й зачепив сей факт. Але коли уважаєте за потрібне — викиньте, якщо уступ той не до речі і не вьжеться ніяк з критикою. Інші ж свої “обвинувачення” я піддержую в усій їх силі. Юринець — се один з типів галицько-українських “п’янокоснимателів”, отже для того я й так жорстокий до нього: не з особистих яких, а чисто принципіальних причин.

Ще одна просьба. Скажіть, щоб усіх “надбиток” і відбиток — як з “Вістника”, так і з Записок київських неодмінно і правильно вислали до нашої бібліотеки по одному примірнику.

З великою шанобою

Волод.Дорошенко

Лист був запечатав, але знов распечатав, щоб дописати про журнали, а що марки вже наклеїв, то й лишив той самий конверт.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 471-474.

№ 42.

[Львів], 11 лютого 1912 р.
11.ІІ.1912

Високоповажаний Пане Професор!

Вибачайте, що довго зволікав з висилкою рецензії на Ів[ана] Сем[еновича] Левицького, але через те, що друкарня через друкованє соймових друків спинилася в роботі над працями Наук[ового] Т[оварист]ва, досі не вийшли ще ці томи видання, які мали вийти вже давно, як от Перетц, Левицький. Врешті не чекаючи на вихід книжки, я казав собі прислати аркуші і таки написав. Перед кількома днями вже вислав разом з рецензією для Записок на Ерна про Сковороду. Про укр[аїнський] науковий рух за пару день пришло. Я чекав на появу заповіджених видань Т[оварист]ва (Перетца спізналася через передмову, котрої він довго не давав) та на інші наукові видання — російські, але бачу, що чекати годі, бо ні “Чтений” (Київських і Моск[овських], ні “Трудов Київ[ської] Духовн[ої] Акад[емії]”, ні інших не висилають і досі! Не висилає й Книгарня “ЛНВіст[ника]” книжок замовлених ще перед місяцем, хоч українські потрібні для бібліографії (тутешні книгарі з нашої книгарні не мають майже нічого з новинок українсько-російських, я гадаю що й розуміються вони на українській літературі надто кепсько!), а кілька російських для інших робіт моїх. Я виписував з Києва, надію-

чися, що одержу скорше, як з Петербурга, бо й видання місцеві більше, а тим часом мушу з жалем переконатися, що Карбасніков швидче залагоджує висилку київських чи харківських видань!

Далі ікс разів просив я книгарню, аби ріжні відбитки з київських “Записок” і “ЛНВ” висилали до бібліотеки відразу, не питаючися нас, а книгарня не висилає навіть замовлених!

Ви можете представити, Пане Професор, як при таких умовах робити бібліографію! Адже так само не дістати вчас книжок з Америки, Буковини, Угорщини, навіть з якоїсь Коломиї!

Я мушу нотувати кожну дрібницю, але з лубочних видань можу у Львові знайти лиш дещо з Білоусівських і то головно у Ставропігії. Знов наша [книгарня] не хоче спроваджувати книжок з Америки, бо тут вони не йдуть, а американці до бібліотеки здебільшого й за гроші не висилають. Кузеля також зовсім мені не помічний і я зрікаюся його редакторства, бо всю працю фактично несу я. Досі принаймні він нічим мені не поміг. Мені доводиться багато витрачати часу, щоби тримати все в евіденції, списуватися з авторами і видавцями, переглядати всі часописі, котрих тепер є таки подостатком, комплетувати всякі браки et set[ега]. Люди можуть думати, що мені найлегше з усіх служущих, але як раз навпаки. Тим часом плати не вистарчає на життє, а праця не лишаяє часу до побічних заробітків! Ви, Пане Професор, хочете, щоби я до “ЛНВ” подавав безплатно бібліографію, але се можливо би було тоді, коли б я мав якось сталоозначене число годин і в урядових годинах те робив. Тим часом тепер се міг би робити поза урядовими годинами (а в бібліотеці сиджу і рано і вечір через масу роботи), а безплатна роботи після служби, коли треба ще заробити на саме прожитє (бо вже про одєжу нема чого й думати), не усміхається! Бібліографічна работа лише на око легка, а праці коло неї стілько, що за той час, який я тепер трачу на неї, я рішучо міг би більше виробити звичайною письменницькою роботою. Клопоту багато, а в друку тої бібліографії вийде як кіт наплакав. Може й для “Вістника” й видається, що за богато, але відповідно до затраченої енергії, то мало! Плата у “ЛНВ” являлася б до певної міри <рекомпаватю> за той недобір, який властиво дає бібліографічна работа (супроти якої иньшої); бо тепер давши бібліограф[ічний] покажчик безплатно, а заробленим за пару рецензій заплативши за журнал, лишаяєшся сливе при такім самім інтересі, як російський мужик, що не числить своєї праці, добуваючи хліб з свого кавалка землі. Адже ще навіть платна работа не покриває у нас всіх видатків праці. Моя рецензія на Єфремова коштувала мене фактично більше праці, ніж скільки довелося заробити за неї. Над нею довелося чимало попотіти, а тим часом ціна її та сама, як за який-небудь перший-ліпший реферат з чужої праці, котрий не забирає богато енергії.

Чи не добре би було зробити більше різноманітний цівник праць у “ЛНВ”? Прецінь за чисто літературні праці не всім однаково платиться.

Вибачайте, Пане Професор, що забагато пишу про плату, але бігме через львівську дорожнечу не знаєш, що й робити! А тут і книжку хотіло би ся купити... До річи: я хотів би одержати гонорар за “Засів”

минулого року, бо за “Засів” я ще не брав, лише за “Село” мені торік вислали, бо я перед тим не брав зовсім за “Село” (1910-1911) і календар “Села”.

Просив би я також звернути мені рецензію мою на вірші Юринця, раз вона не надається до “ЛНВ”.

У нас усе по старому в Товаристві. До угоди не прийшло поки що, так що обструкція ще збільшилася. На Буковині виходять наяву <малаверзації> в “Сел[янській] Касі”. Десь скоро має зійтись парламент. От і все.

Здоровлю Вас щиро — з правдивою повагою

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 450-452.

№ 43.

[Львів], 19 лютого 1912 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Вибаchte, що посилаю недокінчену статтю. Лишається ще пару сторінок дати, котрі я пришлю завтра, разом з рецензією на Юринця і статейкою до “Засіву”. Шкода, що не міг доповнити з IV-ої кн. “Записок”, але може Пан Професор будуть так ласкаві самі се зробити, коли нема часу на поверненє мені статі.

З поважанням

В.Дорошенко

19.ІІ.1912

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 453.

№ 44.

[Львів], 25 березня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Посилаю Вам обчислення VI книжки “Записок”. Що до статі про Гребінку, то вона у мене вийде ширша, ніж я думав, але я гадаю, що для “ЛНВ” може бути цікавою. Я мусів трохи перечитати всякої всячини і тому запізнився з нею. В усякім разі на сім тижні вишлю, так що до IV книжки з певністю може піти.

Просив би дуже Вас, Пане Професор, від імени Бібліотеки розпорядити, аби з Київа негайно вислали нам один примірник “ЛНВ” для бібліотеки, бо досі ще напр[иклад] ми не маємо 2-ої кн[иги] “ЛНВ” і взагалі він приходить до нас через 3 тижні по появі на рос[ійській] Україні. Коли би один екз[емпляр] київська контора нам вислала, ми би тут скорше були ап сопсant укр[аїнської] літератури і життя. Се тим більше нас інтересує, що все в кожній книжці є чиясь з нас сочиненіє. Та крім того Бібліотеці дуже важно мати й київський примірник, бо з

огляду бібліографічного — є се иньше видання! Не дістаємо ми і відбиток з Київських “Записок”.

2-га кн[ига] “ЛНВ” ще на залізниці. Трапилася з нею пригода — частину накладу через необережність обито олією. Се трохи припізнює відобранне посилки, але натомість є втіха, що може Вид[авнича] Спілка на сім трохи заробить: 148 пр[имірників] книжки 2-ої знищених, отже здекомплетовано 148 річників. Їх треба додрукувати — значить почислить ще кошти нового накладу 148 екз[емплярів] 2-ої кн[ижки] + кошти втрати від опізнення. Словом, на мою думку, на сім можна 2-3 тис. корон виграти!

Всього кращого.

З правдивим поважанем

Ваш В.Дорошенко

25.III.1912

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, спр. 459, арк. 454-455.

№ 45.

[Львів], 12 квітня 1912 р.

12.IV.1912

Високоповажаний Пане Професор!

Коли пригадуєте, я зголосив Вам до ЛНВ одного співробітника з Лондону і Ви згодилися, аби він писав коротенькі статейки на англійські теми. Отож я зовсім з уваги спустив, що може зайти трудність з Євшаном, бо він же постійним співробітником-оглядачем політичного життя закордонного, отже мимоволі теми можуть збігтися. Шкода була би від сього, коли б оба написали про одну й ту саму річ. Чи не дало би ся відступити Англію цілком до resortу рекомендованого мною чоловіка. Він бачте дописує до “Вістника Евр[опы]” і “Русск[ого] Бог[атства]” (А.Чекин), отже не являється будь-яким писакою, шкода би було утратити такого чоловіка українській пресі. З огляду на те, що він уже обіцяв написати про страйк углекопів, чи не могли б Ви поручити Євшанови дати статейку на якусь иньшу тему, — про Хорватію, або що? Я зовсім забувся, що Євшанови не доведеться відсиджувати за студентську історію і тому не обговорив з Вами докладніше справи з англійським знайомим. Опираючися на Вашу згоду, я просив його дописувати до “ЛНВ”, отже тепер устрив у дуже немилу історію. Очевидно я говорив лише про спорадичне дописування; коли трапиться яка велика річ.

Я прошу вибачити мене, Пане Професор, за мою неудачну ведмежу послугу, але вірте, що мав я на увазі лише інтереси “ЛНВ”, а не інтереси того знайомого чи що.

Може б Ви таки згодилися прийняти від нього статейку про страйк і самі вже згодом порозумівалися лише щодо тем, бо все ж таки,

як казав вже, сей чоловік міг би писати на всякі соціально-політичні теми.

Щиро здоровлю Вас

Ваш В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 456-457.

№ 46.

Львів, 4 травня 1912 р.

У Львові, дня 4.V.1912

Маю честь П[оважного] Т[овариства] члена повідомити, що засідання *Бібліографічної* комісії Наукового Товариства імени Шевченка буде дня 6.V (*понеділок*) о годині 7-й по пол[удні].

З поважанєм

Волод.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 458.

№ 47.

[Львів], 10 червня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професор!

Я зробив огляди на час, який Ви призначили, але даремне чекав на Михайла від $\frac{1}{2}$ 8 до $\frac{1}{2}$ 1-ої в бібліотеці, хоч і просив його, йшовши до Вас, вступити до бібліотеки. Тому відношу сі кавалки сам, аби не спізнити. Всі залеглости за рік 1911 я тут вирівняв, навіть дещо з 1912-го даю: крім газет даю дещо з рос[ійських] журналів, а також рец[ензію] на Веселовського, історію земств.

З правдивим поважанєм

Вол.Дорошенко

10.VI.1912

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 459.

№ 48.

[Жаб'є], 25 липня 1912 р.

25.VII.912

Високоповажаний Пане Професор!

Я вже тиждень як в Жабю. Все хотів особисто занести Вам до Криворівні свою рецензію на "Slovanstvo", але на жаль погода така, що рушити годі. Отже рішив, не чекаючи довше, вислати її початок.

Здоровлю Вас щиро — Ваш

Володимир Дорошенко

Я просив би Вас, Пане Професор, не пускати замітки моєї про розвідку Бонкалова (з “Науки”), бо я хочу дістати брошуру Бонкалова і дати замітку до неї разом з тим, що і в “Науці”.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 460.

№ 49.

[Львів], 28 грудня 1912 р.
28.XII.912

Високоповажаний Пане Професор!

З великою охотою виконую Вашу просьбу. Я зібрав більше, ніж Ви просили, і був би ще більше зібрав, якби Бібліотека мала всі головніші російські журнали в комплекті, а то на жаль дуже багато бракує, отже рецензій на 2 і 3-є видання “Очерка” не міг через се зібрати. Вибачайте, що задержався з відповідю на пару днів, але я хотів подати Вам комплект рецензій, якомога повніший. Дещо у нас у Бібліотеці годі було знайти, але я занотував бувши ще в Швейцарії, то мусів перегорнути купу своїх нотаток, поки відшукав. Не списав я лише рецензій з укр[аїнських] видань і “Київської старини”. Усі ж иньші подаю на осібних картках.

Тепер щодо иньших справ.

Я закінчую до друку бібліографію, отже не маю просто часу, що-би узятися за що иньше. Здається прийдеться поперед дати статю про український науковий рух, а Мирного пізнійше, бо про український науковий рух треба вже до 2-ої книжки, як се давнійше бувало. В усякім разі я не резигную з Мирного і не думаю з ним довго возитися. Коли б не те, що крайня пора друкувати укр[аїнську] бібліографію, то я скорше дав би статю, а то тепер сиджу з раня до ночі в бібліотеці.

Велику охоту мав би написати до Вістника статейку про книгу Щоголева “Укр[аїнское] движеніе как совр[еменный] этап южнорусского сепаратизма”. В усякім разі я бив би дуже вдячний Пану Професорови, якби Пан Професор розпорядився, щоб книгарня вислала сю книжку до бібліотеки відворотньою поштою. Я дуже цікавий на сю книжку. Був би дуже вдячний, коли б Пан Професор при нагоді попросили Каманіна, чи не можна би через нього дістати для бібліотеки всі видані Г.Барвінок під його редакцією томи “Сочиненій” Куліша, бо ми ніяк дістати инакше не годні, а прецінь і для студій і для бібліографії вони дуже потрібні.

Всього кращого!
Здоровлю Вас щиро Ваш

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 461-462.

1913

№ 50.

[1913 р.]

В[исоко]п[оважаний] Пане Професор!

Я не знайшов в “Укр[аїнської] ж[изни]” статі “Они напро<...>”. На сю тему була замітка Жебуньова в № 4 за 912 “Укр[аїнської] ж[изни]”. Прошу написати, коли приблизно (рік і місяць) в “Раді” були статі Коваленка.

“Бюрократич. <нерозб.>” посилаю.

З поваж[аням]

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 463.

№ 51.

[червень, 1913 р.]

В[исоко]п[оважаний] Пане Професоре!

Посилаю обидві рецензії. Вибачте, що не міг учора дати. Мусів дещо перевірити. Не скінчив ще всього, але зроблю вже в коректі дрібніші поправки (все в рецензії на Словарь). На Павловського даю так, як написав, бо не маю часу вже переробляти. До “ЛНВ” може инакше напишу.

З повагою

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 466.

№ 52.

[Львів], 1 грудня 1913 р.
1.XII(18.XI).1913 р.

Високоповажаний і дорогий Пане Професоре!

Розуміється з великою охотою й радістю згоджуюся на Ваші пропозиції. Мені дуже приємно буде писати для київських “Записок”. Рецензій сподіваюсь виготовити також кілька. Чи могла би піти рецензія на Kołodziejchuka? Правда Возняк дав уже до льв[івських] “Записок”, але я хотів би ще дещо піднести і вказати ще деякі пропуски. Я свого часу добре переглянув його і маю призбираний матеріал, так що легко міг би написати. Далі міг би дати рецензію на “Великую Реформу” (т.I-VI). Се видане взагалі цікаве, а крім того є там і спеціально для нас цікаві кавалки.

Отже в огляді наукової літератури треба обмежитися лише на видання в українській мові? чи притягати й російські? А як Пан Професор уявляють собі показчик укр[аїнської] наукової літератури (від

кн. II-ої) — се має бути звичайний реферат наукової літератури в українській мові, чи лише в українській, чи й те, що вийшло по-російськи?

Перечитавши знов Ваш лист, бачу, що огляд за 1913 рік треба подати взагалі, що вийшло по українознавству в усяких мовах, а лише що для Показчиків від початку 1914 р. не брати польської й німецької літератури.

Що до Хроніки, то буду старатися щось вишкребти й для неї, але здається мало що можна буде знайти. Чи дати в Хроніці й відомости з 1913 року?

Рецензію на 114 том львівських] “Записок” пришлю, скоро вийде з друку книжка. Ще нема її, але незабаром має вийти.

Маю тепер до Вас просьбу. Лаврів чомусь нічого не пише, в яким стані моя книжечка про Наукове Товариство. Не присилає й корект огляду з неї. Тим часом при кінці грудня нов[ого] ст[илію] мають бути Надзвичайні загальні збори й дуже було б доречі, щоб книжечка на той час уже була. Дуже Вас прошу, при нагоді скажіть Лаврову, що я жду не дождусь корект, бо мушу їх переглянути. Затримувати не буду, відішлю водворотньою поштою.

Писав до мене Донцов, що коли б його стаття ще не йшла в XI чи XII кн. “ЛНВ”, то він хотів би її дістати назад: він би її переробив. Коли б вже йшла, то просить прислати йому коректу. На окремім клаптику я подаю адресу Донцова.

В таборі “опозиції” певність своєї позиції. Щодо зміни статуту, то здається числяться з можливістю його провалу, але певні, що переведуть вибір голови по своїй уподобі. Не знаю, кого тільки вони намічують за кандидата. Приїзду українців не сподіваються, тому то так і закликають їх у “Ділі”, аби приїхали. Проєкт статуту знову переробляють наново. Та про се, мабуть, Вам уже писали Ів[ан] Мик[олайович] або Євшан. Дуже мені прикро, що не маючи волі, прикутий до місця, мушу лишатися в Товаристві під зверхністю людців, що насмілилися обкидати болотом найбільшого мужа України.

Та історія за се осудить їх і болотом будуть обмазані самі вони — і якраз по заслугі.

Всього кращого! Щиро відданий Вам

Волод. Дорошенко

1914

№ 53.

[Львів], 6 січня 1914 р.
6.I.1914/23.XI.1913

Сердечно здоровлю зі святами і засилаю найліпші бажання з нагоди подальшого Нового року!

З щирою пошаною

Вол. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 469.

№ 54.

[Львів], 3 квітня 1914 р.
3.IV.1914

Високоповажаний і дорогий Пане Професор!

На другу книжку я ніяк не можу дати огляду українознавства в чужих літературах — хіба аж у 3-й схотіли би помістити, або що. Тепер я абсолютно не маю часу, бо мушу скінчити різні “урядові” бібліографії: Франкову 1911 р. й покажчик.

Я й радніший більше писати й до “України” й до “ЛНВ”, але бігме часу не маю.

Думаю тепер над тим, чи не кинути б мені тепер Товариство, або й саму Галичину. Відносини в Товаристві чимраз прикрійші. На нас — “українців” дишуть злим духом “Томаш” і його підручні. Я вже мав стичку з півголовою, а тепер і з Іваном Івановичем у мене відносини зовсім офіційальні. Здається теперішня кліка радніша би бачити на місці “українців” — своїх людей: Возняка, Гребеняка, Юл. Чайковського... Щось таке чувати. До речі! З Возняком я абсолютно не можу порозуміватися в справі рецензій, бо він “зірвав зі мною зносини”, розгнівавшись на мою увагу у “Вістнику”. Та й — чую — грозиться він цілком зірвати й з “Україною”, бо йому там, мовляв, копняка дано: в списі співробітників пропущено його священне ім’я, очевидно просто через недогляд складальн[ика] й коректора, а не навмисне. Він же приписує се то “інтризі” Ів[ана] Миколаєвича, то Вашій до нього нехіти! Таке-то! Цілком розумію Вас, коли здригаєтеся на саму гадку їхати в затровений міязмами Львів.

Збірник Франків друкується і певне ще з місяць друкуватиметься.

До шевченкового збірника праць майже не мають. Бодай так казав мені Щурат. Каже: “я боявся, що буде наплив матеріялу і конкуренція, а тепер бачу нема з ким конкурувати”.

Чув я, що брат Вол[одимирові] Левицькому виробляє місце в міністерстві і він їде зі Львова. Дуже радий сьому, бо Лев[ицький] мені зовсім несимпатичний.

Коли будете, Пане Професоре, у Києві, то не забудьте прислати сюди Вашої відбитки з Сб[орника] Корсакова, нове вид[ання] 1-го тому

та Ил[люстрованная] история Украины у видавництві “В[естник] Зна-
нія”. Тут сих книжок нема і я не можу про їх говорити.

Тим часом бувайте здоровенькі. Ваш

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 467-468.

№ 55.

[Львів, 22 квітня 1914 р.]

Засилаю щире поздоровлення високоповажаному і дорогому Пану
Професорови зі святом. Дякую красенько за листа. На жаль з літера-
тури не вийшло нічого тут тепер ані по укр[аїнськи], ані по польськи,
що можна б було зрецензувати. “Рада” про мій огляд написала суцю
правду — так воно і є, бо я не мав часу дати щось иньше, Vis major!
Друкую вже потроху покажчик до Франка.

З поважаннєм

В.Дорошенко

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 470.

№ 56.

[Львів, б.д.]

Високоповажаний Пане Професор!

Я не міг скорше, бо мусів, щоб там ні було, переглядати часопи-
си, бо Кривецький віддав їх до оправи; коли б сього я не зробив, то не
мав би кавалків для Академії так моя бібліографія на тім би зле вий-
шла, бо переплетня, як видимо, тримає книжки незвичайно довго. Я
приготував за те все, що знайшов найважнішого. Добре б було, коли б
усе пустили, коли не можна, то бракуйте хоч з тих, що відмічені синім
хрестиком.

Ваш В.Дорошенко

Всі ті кавалки, що не підуть до друку, прошу звернути, бо я не
списав ще їх для Академії.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 475.

№ 57.

[Львів, б.д.]

...Статю не встиг закінчити. Завтра рано перешлю кінець. Задер-
жка вийшла через несподівану хоробу, початки якої завіз ще з Києва.

Отже прошу вибачити за недодержання слова, але вийшло се все
помимо моєї волі. З правдивим поважаннєм

В.Дорошенко

P.S. Прийде ще з 10-15 карток.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 476.

1927

№ 58.

[Львів], 18 жовтня 1927 р.
18/X.1927

Вельмиповажаний Михайле Сергієвичу!

Вибачте, що за різними клопатами досі не зібрався вислати Вам статей Франка в "Ргасе". Та я хотів вислати їх разом з перепискою Драгоманова, на жаль досі ще не одержав від Л.М.Шипманової потрібних пояснень. В листуванні згадуються різні знайомі й приятелі Драгоманових, про котрих годі дізнатися звідки інде. Я вже дістав деякі роз'яснення від А.М.Труш, але не всі й удався до Лідії Михайлівни. Сподіваюся, що незабаром дістану, бо бомбардуватиму її за помічу одного свого приятеля, який перебуває в Софії й обіцяв мені вивідатися в неї. Між иншим Шипманова скаржиться, що не може з Київа дістати нічого, що там надруковано про її батька. Може Ви були б такі ласкаві запорядити вислати її ті видання Ваші, де є про Драгоманова.

До матеріялів Франка я таки думаю дати бодай коротку замітку, а до листування Др[агоmano]ва з Кузьмою Ляхоцьким статейку про приватне життя Драгоманова й його хоробу. Прошу тільки не гніватися на мене за кунктаторство. Мене сіпають з усіх боків, та й мушу я й сюди й туди щось дати, бо мушу жити, на платню ж з Товариства не проживу ніяк. А часом доводиться щось дати й за спасибі.

Дуже мені хотілося б і з свого боку чимсь прислужитися до вшанування Вашого ювілею. Ювілейний Комітет просив мене переглянути бібліографію Ваших писань, та на жаль просьба ця прийшла напередодні мого виходу на літні ферії й речінець був до того такий короткий, що я не міг зразу зробити й просив зачекати. Повернувши з відпустки, питався у Савченка, чи потрібна моя поміч, але відповіді не маю по цей день. Якщо бібліографія ця ще не видрукована і мої доповнення бажані, я тоді візьмуся за роботу. Хотілося б і свою зернятко докинути, якщо можна, але мушу знати, що воно пригодиться.

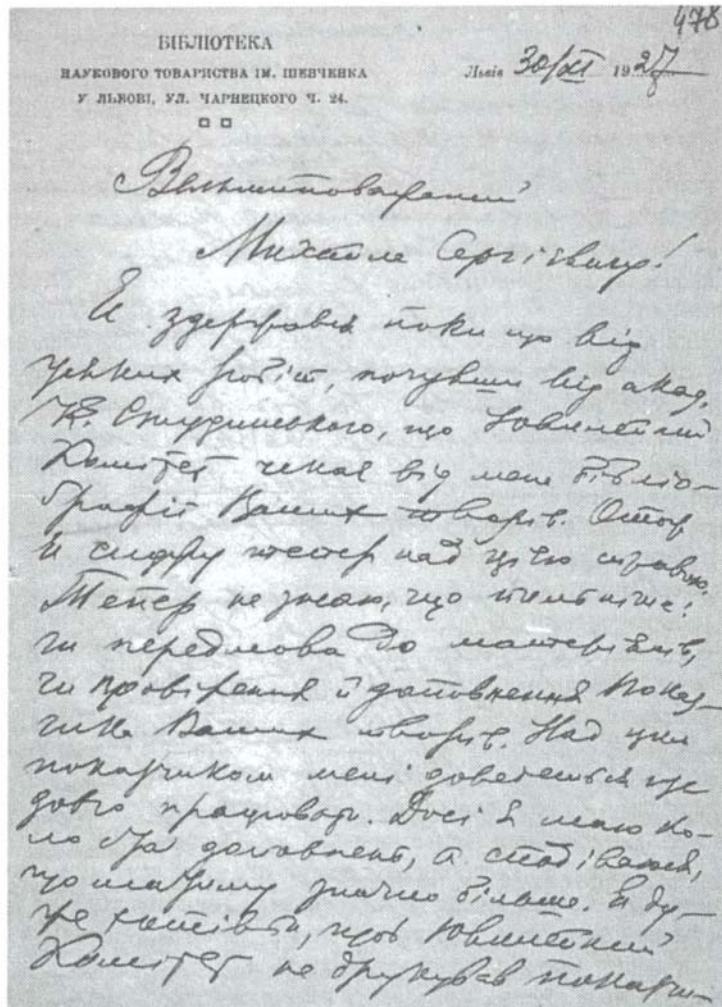
Рівночасно з листом висилаю й трохи книжок у дар від себе для історичної секції та статті про покійного Гнатюка для етнографічної комісії. Нехай це буде одкуп за моє кунктаторство.

Бажаю Вам доброго здоров'я й дальшої такої ж невсипущої й енергійної діяльності на славу нашої науки й літератури.

З правдивим поважаннем

Вол.Дорошенко

№ 59.

[Львів], 30 листопада 1927 р.

30/XI.1927

Вельмиповажаний Михайле Сергієвичу!

Я здержався поки що від усяких робіт, почувши від акад[еміка] К. Студинського, що ювілейний Комітет чекає від мене бібліографії Ваших творів. Отож я сиджу тепер над цією справою. Тепер я не знаю, що пильніше: чи передмова до матеріалів, чи провірення й доповнення показчика Ваших творів. Над цим показчиком мені доведеться ще довго працювати. Досі я мав коло ста доповнень, а сподіваюся, що матиму значно більше. Я дуже хотів би, щоб ювілейний Комітет не друкував показчика без моєї редакції, бо крім пропусків я знайшов і чимало не-

докладностей та й просто помилок (приписаних Вам чужих робіт). Менші поправки я роблю на присланому мені рукопису, отже нехай Комітет зачекає на поворот цього рукопису, який я вишлю разом із додатками. Цєю справою певно займався Ф. Савченко, то він би й міг мене повідомити, наскільки вона спішна — може я міг би відложити її, щоб написати нещасну передмову?

Акад[емік] Студинський говорив, що Ви мали б охоту купити для Секції бібліотеку й архив пок[ійного] Гнатюка. Бібліотека його менше важна, там тільки трохи книжок спеціально цікавих, а решта — велика ряботизна. Думаю, що 10.000 карб[ованців] може й за дорого, але всеж ради рукописних матеріалів і деяких вартісних видань добре було б закупити цю спадщину. Думаю, що вдова і її донька охоче продадуть її саме Вам. Нам від них годі щось дістати, бо п. Гнатюкова гнівається на Наукове Т[оварист]во.

З правдивим поважанням

В. Дорошенко

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 478.

№ 60.

Львів, 14 грудня 1927 р.

Вельмиповажаний Михайле Сергієвичу!

Кореспондентку одержав. Коли бібліографії можна відложити, то візьмусь за вступ до матеріалів і постараюся зладити їх якнайшвидче.

Що до ціни за бібліотеку й архив пок[ійного] В. Гнатюка, то таку ціну називав нібито з Ваших слів акад[емік] Студинський. Я з п. Гнатюковою на сю тему не балакав. Знаю тільки, що вона, погнівавшись на Наукове Т[оварист]во, не хоче нічого дати нам, навіть і ті підготовані до друку праці, які залишилися по покійнім. Але я набрав вражіння, що Академії Наук вона охоче віддала б і ці вже приготовані праці й взагалі все инше, що лишилося серед шпаргалів Гнатюка.

Віддала б вона й бібліотеку, і певне не дорожилася б. Розуміється, великих грошей бібліотека не варта, бо мабуть і Ви більш-менш знаєте склад її і там книжок дуже цікавих мало.

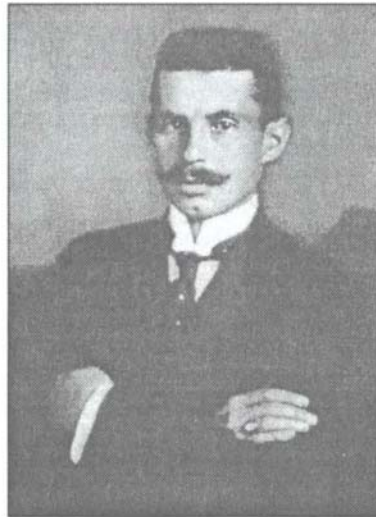
Тим часом будьте здорові. Бажаю всього кращого. Ваш

В. Дорошенко

У Львові, 14/ХІІ.27

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, стр. 459, арк. 479.

ЛИСТИ
ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО
ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Вячеслав Липинський

ПЕРЕДМОВА

Листи Вячеслава Липинського зберігаються в особистому фонді М.Грушевського в Центральному державному історичному архіві України в м.Києві (ЦДА України у м.Києві 1235, оп.1, спр.604). Листів М.Грушевського до В.Липинського не зберіглося. Очевидно вони загинули під час знищення маєтку В.Липинського в Русалівських Чагарях на Черкащині, тому друкуємо тут лише одну половину листування між двома великими представниками українського руху ХХ століття.

Підготовка до видання цього масиву листування має вже свою історію. На початку 90-х років ці листи мали увійти до серії “Архів” в складі повного зібрання творів Вячеслава Липинського. Проте з незалежних від упорядника причин, цей проект досі не було здійснено, хоча були підготовлені відповідні коментарі, археографічне опрацювання, й написана наукова передмова, недавно друкowana у журналі “Український історик”*. Отже в цьому передньому слові ми лише спинимося на кількох моментах, відсилаючи, охочих до детального аналізу змісту листів до вищевказаної публікації.

Взагалі тексти листів уже неодноразово використовувалися у низці наукових статей і документальних публікацій**. Звичайно, їхній зміст, значно ширший за будь-яку дослідницьку спробу охопити весь спектр заторкнутих в епістолярії питань та всеосяжно оцінити джерелознавчу вартість листів В.Липинського до М.Грушевського.

У цьому томі ми друкуємо увесь масив епістолярію, що зберігся. В фонді 1235 є 59 поштових відправлення.

За дореволюційні часи збереглося лише кілька масивів листів В.Липинського. Всі вони стосуються періоду між 1907-1914 роками. Зокрема на сьогодні відомі його поштові відправлення до А.Жука, Б.Грінченка, С.Сфремова, В.Доманицького й по одному листу до А.Ніковського, Б.Ярошевського й М.Вороного. Не рахуючи листів до М.Грушевського це близько двох сотень одиниць. Отже на листи до львівського професора припадаєдесь п'ята частина дореволюційного епістолярію В.Липинського.

Джерелознавча вартість саме цього комплексу листування між засновником національної школи істориків і зачинателем консервативного напрямку в українській історіографії та філософській думці дуже висока. Інші комплекси листів не перекривають інформацію закладену в листах В.Липинського до М.Грушевського, хіба в деяких моментах доповнюють

* *Гирич І.* В.Липинський у світлі його листування за дореволюційних часів // Український історик. — Ч.2-4(141-143). — 1999. — с.110-142.

** *Гирич І., Сохань П.* В.Липинський і М.Грушевський у дореволюційні часи // Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина. — Київ—Філадельфія, 1994. — с.53-59; *Гирич І.* В.Липинський у довоєний час: У світлі листування з культурними діячами України. — Там само. — с.143-149; *Гирич І.* Лицар української державності: Нарис життя і діяльності В.Липинського // Архіви України. — 1992. — № 1-3 — с.34-43; *Гирич І.* В.Липинський і М.Грушевський: До історії політичних і наукових стосунків // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць міжнародної конференції НТШ до 125-ї річниці з дня народження. — Львів, 1994. — с.306-317; *Гирич І.* Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії: На тлі стосунків М.Грушевського і В.Липинського // Михайло Грушевський і українська історична школа. — Львів, 1999. — с.47-64.

й уточнюють фактаж цього масиву листів. У найзагальніших рисах вони охоплюють таку проблематику: перепетії підготовки до видання альманаху “Z dziejów Ukrainy”, поява у періодичних виданнях НТШ перших публікацій В.Липинського — рецензії на “Історію України” М.Аркаса й міркувань з приводу книги Л.Василевського, співробітництво між істориками у справі ілюстрування “Ілюстрованої історії України”^{*}, консультування В.Липинського з професором у питаннях функціонування організації римо-католиків українофільської орієнтації на Київщині, плани Вячеслава Казимировича відносно нових історичних студій для “ЛНВ” й “ЗНТШ”, а також деякі дрібніші питання.

З листів ми дізнаємося про великий план В.Липинського, в ділянці історичної науки, який може бути порівняний з планом М.Грушевського написати багатотомну “Історію України-Руси”. В.Липинський збирався написати тритомну історію життя й діяльності в Україні шляхетської верстви (додаткова інформація про цей проект міститься в його листах до Сергія Сфремова). Ці три томи за думкою В.Липинського мали історичним матеріалом підвести історіографічну базу під його концептуальну “Szlachta na Ukraini”. І тут ми так само можемо побачити паралель з М.Грушевським, котрий у кінці 90-х років XIX століття хотів для усього українського народу дати всеохоплюючу історію, — В.Липинський збирався подати історію шляхетської провідної верстви, згодом латинників (тому можливо не розпочинає дослідження від князівських часів).

Власне його альманах, що побачив світло денне у 1912 році, за задумом мав стати першим томом цього тритомного проекту. Другий том мав розповідати про роль шляхти у XVIII — початку XIX століття, а також очевидно подіям кінця XVII століття й добі Руїни. Третій том мав стати істрією часів національного відродження серед правобережної шляхти. В ньому його особливо цікавили діячі т.зв. української школи в польській літературі (такі як Б.Залеський і Т.Падур), шляхтичи українського походження — учасники польського повстання 1863 року, а головне представники польської шляхти в українському русі в 60-90-х роках XIX століття — люди польської культури й виховання, чільні діячі Старої громади (В.Антонович, Т.Рильський, К.Михальчук, О.Юркевич). Закінчуватися він мав початком нового століття добою виходу на арену українців-римокатоликів, зі своїми власними політичними програмами й метою.

На жаль цьому проекту не судилося здійснитися. Ми можемо лише в загальних рисах про нього судити, виходячи з тих публікацій, які з'явилися в “Записках НТШ”, “ЛНВ”, “Przegląd'i Krajow'omu”, “Раді”. Передусім варто згадати статті про Б.Залеського та В.Антоновича. На початку В.Липинський навіть не збирався виступати у цих альманахах як єдиний автор. Як відомо у “Z dziejów Ukrainy” було надруковано два матеріали М.Грушевського: уривок з шостого тому “Історії України-Руси” і стаття “Шведсько-український союз 1708 року”. В третій том В.Липинський запрошував С.Сфремова, бо за задумом В.Липинського він мав мати більше літературознавчий характер. В листах до М.Грушевського В.Липинський називав свій збірник “нашим альманахом”. Відчувається, що

^{*} Смолій В., Сохань П. Михайло Грушевський та його “Ілюстрована історія України” // Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. — К.: Наук. думка, 1992. — с.24-25.

виконання задуму він вважав загально-суспільним а не суто особистим обов'язком. Не випадково альманах впроваджує окрема передмова написана від імені редакції — Л.Сідлецького, Л.Радзейовського, Ф.Вольської, а присвячений першим “полякам”, що стали на службу українській справі В.Антоновичу, П.Свенціцькому, Т.Рильському й О.Юркевичу.

Після революційних часів цей проект схоже зазнав метаморфози. В анотації до дослідження “Україна на переломі” В.Липинський згадує про чотири томи Історичних досліджень. Про існування генетичного зв'язку з дореволюційним альманахом промовляє той факт, що “Україна на переломі” є фактично поширена ідеологічно (нового фактажу небагато) стаття “Dwi chwile...”. З поданих у анотації переліку інших статей можемо переконалися знову ж таки у наступності й пов'язаності його з дореволюційними часами. В листах до М.Грушевського В.Липинський згадував про роботу у 1912-1913 роках над студіями про Л.Древинського, Адама Киселя, родину Ярмолинських, О.Яблоновського та інше. Власне листи до львівського професора — фактично єдине відоме джерело, яке дозволяє нам реконструювати, хоча б у загальних рисах, лабораторію науково-історичної праці В.Липинського напередодні Першої світової війни.

Говорячи про політико-ідеологічні аспекти співробітництва між В.Липинським і М.Грушевським необхідно застановитися на таких важливих моментах. Молодий історик і політик визнавав першість М.Грушевського в українському русі. Інтерес течії українців римокатоликів мала на його думку відходити на другий план перед загальнонаціональним інтересом, який для В.Липинського уособлював М.Грушевський. Українських консерваторів він розглядав як крило в середині демократичного за своєю суттю українського руху початку ХХ століття.

Свою основну політичну мету у ці роки перед революцією В.Липинський вбачав у поверненні в українське лоно якомога більшої кількості зполонізованої шляхти. З цією роллю В.Липинського погоджувався й М.Грушевський. Деякі спроби молодого колеги говорити для усіх українців від імені правої течії не знаходили у М.Грушевського співчуття. Наприклад він відрадив В.Липинського з початком 1910 року видавати замість польськомовного тижневика у Києві, переважно крайовської ідеології, редагувати польськомовний місячник “Przegląd Ukraiński”. Думається і свої самостійницькі переконання В.Липинський не дуже афішував перед М.Грушевським аби не ламати цим єдиного федералістичного фронту, який очолював М.Грушевський. Принаймні на цю тему ми не подибуємо у листах жодних певних відомостей. У той же час у 1912 року В.Липинський веде з А.Жуком і частиною УСДРП перемовини на тему створення за межами Російської імперії молодоукраїнської партії з гаслом державної незалежності України.

І тут ми підходимо до ще однієї промовистої подібності між М.Грушевським і В.Липинським у сфері реальної політики. Знаючи реальний розклад політичних сил у підросійській Україні В.Липинський не пристав на пропозицію А.Жука стати фактичним ідеологом майбутнього СВУ, бо не вважав очевидно за реальне підтримку незалежного курсу підросійськими українцями, якщо він проголошуватиметься фактично з австро-фільських позицій. Як і М.Грушевський, В.Липинський обирає з початком світової війни не Європу, а Євроазійську імперію іде у російське військо,

будучи по суті настроїв від початку бойових дій “пораженцем”. І таке співпадіння думок професора і його ученика, як себе в одному з листів називає В.Липинський, видається нам річчю ключової ваги. І “федераліст” і “самостійник” однаково дивилися на перспективу України у зв'язку із війною — Велика Україна, а не Галичина, визначала успіх національно-визвольних змагань (у нас неможливий був чеський варіант Т.Масарика). Отже стратегія обох політиків була одна, лише у тактичних питаннях були певні розбіжності.

В.Липинський намагався зберігати добрі відносини з М.Грушевським протягом усіх передвоєнних років. А не раз їхні відносини перевіряли нелегкі випробування. Спочатку відома справа зі спільною рецензією на “Історію” М.Аркаса. М.Грушевський тоді фактично “підставив” В.Липинського, кинув пляму на дружні стосунки Вячеслава Казиміровича з В.Доманицьким. Не показуючи початкуючому історика остаточного вигляду публікації М.Грушевський без його відома додав розгромну власну гадку про книгу М.Аркаса і без бажання В.Липинського зробив останнього своїм співником у погромі М.Аркаса. Ця історія зупинила В.Липинського від бажання навчатися у львівському університеті (докладніше про це в листах до В.Доманицького). Проте спілкування з М.Грушевським той не припинив, а навпаки поживавив у наступні роки.

Додало прикростей В.Липинському традиційна демократична нелюбов до всього “панського”, буцім-то польського, правого, консервативного. За цим може і не напряду, стояв і М.Грушевський. Промовистою в цьому зв'язку була “пря” з приводу статті М.Євшана де був натяк на публікацію захопленої статті В.Липинського про Б.Залеського. Для вразливої вдачі В.Липинського був це болісний удар. Але і цей казус не став приводом до розриву. М.Грушевський, цінуючи молодого історика, заспокоїв роздратованого автора і публічно вибачився — інцидент було вичерпано.

Міжреволюційний період діяльності М.Грушевського характеризувався суцільними персональними конфліктами. У цей час припинили співробітництво у виданнях редагованих професором ціла низка першорядних науковців, публіцистів й політиків: Б.Грінченко, С.Єфремов, Ф.Матушевський, В.Гнатюк, С.Томашівський. Та В.Липинський залишався в контакті з головою НТШ. Хіба останній рік перед війною він схоже не листувався. Але причиною все-таки здається були особисті господарські плани В.Липинського на його черкаському хуторі. Цікаво, що у М.Грушевського склалося теж враження в зацікавленості щодо нього В.Липинського. Вже на еміграції він писав до К.Студинського, у зв'язку з початком ідеологічного розмежування гетьманців з демократами, про “підшивання” до нього тоді ще молодого В.Липинського.

Не ставимо перед собою за мету переоповідати зміст листів. Надамо можливість їм самим говорити про справи, події та людей.

*Ігор ГИРИЧ,
старший науковий співробітник Інституту
української археографії та джерелознавства
ім.М.Грушевського НАН України*

1908

№ 1.

Високоповажаний Пане
Професоре!

Звертаюся до Вас з великим проханням ласкаво повідомити мене, чи не здалась би Вам до „Літ. Наук. Вістника“ стаття про В. Антоновича, як найвидатнішого представника т.зв. „польського українофільства“.

Зміст цієї моєї статті був би приблизно такий: коротенький нарис історії польського українофільства до часів Антоновича; „хлопоманія“ 60-х років і участь в ній Антоновича; характеристика тогочасних польсько-українських відносин; наслідки хлопоманського руху, і врешті порівняння сучасного історичного моменту в житті українського громадянства і польського громадянства на Україні з тодішнім.

Буду дуже вдячний за кожну Вашу відповідь.

Закопане, 24 березня 1908 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Звертаюся до Вас з великим проханням ласкаво повідомити мене, чи не здалась би Вам до „Літ. Наук. Вістника“ стаття про В. Антоновича як найвидатнішого представника т.зв. „польського українофільства“. Зміст цієї моєї статті був би приблизно такий: коротенький нарис історії польського українофільства до часів Антоновича; „хлопоманія“ 60-х років і участь в ній Антоновича; характеристика тогочасних польсько-українських відносин; наслідки хлопоманського руху, і врешті порівняння сучасного історичного моменту в житті українського громадянства і польського громадянства на Україні з тодішнім.

Як що такої статті ніхто ще не пише і як що вона Вам здається, то будьте ласкаві написати мені про це пару слів і подати свої desiderata

про розмір статі (я думаю, що вона займе коло 10-12 стор. друку), речинець для прислання її, і адресу на яку треба буде її вислати, бо від д.Доманицького я чув, що Ви їдете на південь.

З щирим поважанням

Вячеслав Липинський

Закопане
villa Yerzewo
11/24 Марця 1908

*Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України у м.Київі, ф. 1235,
оп. 1, спр.604, стор. 1-2*

№ 2.

Затурці, 26 травня 1908 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Посилаю при сим примітку до “Братковського” з великим проханням долучити її до рукопису. Мені здаєть ся, що найкраще було-б дати цю примітку як продовження до примітки на стор[інці] 7 рук[опису], або-ж, як не так, то при самім кінці; може будете ласкаві, Пане Професоре, зробити так, як вважатимете кращим, — щиро Вам за це дякувати-му. Рецензію на “Szlachta wołyńska wobec konstyt. 3 Maja” — Nanke не посилаю зараз, бо маю надію найти дещо на цю тему в архіві Олізарів, який почну переглядати за тиждень. Зі статтю про А.Яблоновського мабуть трохи спізнюся, через те, що книжку з першим його твором, яку я виписав собі з краківської бібліотеки, хтось взяв і тому мушу чекати, бо книжка ця дуже рідка і нема де більше її дістати.

В справі газети написав я до д.Ярошевського до Харькова, пропонуючи йому з’їхатись у Київі, але досі не маю ще відповіді. Як що справа ця посуватиметь ся наперед, то буду Вас про це сповіщати.

Хоч не хтів-би я займати Вам своїм листом дорогого часу; про те не можу вдержатись від того, щоб не поділитись з Вами, Пане Професоре, тим радісним вражінням, яке зробила на мене та переміна в напрямі розвою національної свідомости, *яку я помітив* в нашій глухій (33 верстви від залізниці!) околиці. На нашу маленьку почту приходять 4 примірника “Ради”, яка частенько доходить до передплатників в “плачевном состоянні”, з виразними слідами пильного читання; один з місцевих пан-отців почав говорити українські проповіді у церкви і туди приходять люде з сусідніх сіл послухати; у нашому селі школярі зложили 2 рублі (!) і передали священникові, щоб він виписав їм “малоросійських” книжок; в устах сільського “інтелігента”: хвершала, поштового чиновника, учителя (хоч у цих у нас спеціально рідко) ви почуєте українську мову не як “балачку”, а таки як мову — все це факти, яких давніше у нас не помічалось і з’являються вони якось самім-собою, без якоїсь пропаганди, якогось впливу “зверху” — чисто стихійно, я-б сказав. Все

* * Написано над рядком.

це розумієть ся я помітив тільки тут, в найблизшій околиці, яку про те зовсім не можна назвати якоюсь винятковою і відносини, які тут панують, це типічні “волинські”, чи може взагалі “правобічні” відносини.

Вибачайте, що Вам стільки часу згаяв, зі щирим поважаннем

Вячеслав Липинський

Пані кланяюсь низенько.

с.Затурці

26/V.1908 р.

почт.ст. Киселин. Волин. губ.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 11-14.

№ 3.

Затурці, 30 травня 1908 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Перед кількома днями вернув я з Київа, куди я їздив, щоб побачитись з д.Ярошевським в справі майбутнього часопису.

Д.Ярош[евський,] розумієть ся, принципіально згожуєть ся з висловленими тоді, в цій справі, у Вас думками; що-ж до самого переведення в жите цього діла, то зробили ми в цьому напрямі дуже небагато, тому що не могли побачитись і переговорити з д.Юркевичем, який зараз перебуває за кордоном, в Женеві.

Результати побачення і розмови з д.Ярош[евським] такі: 1) Намічені звістні нам українці-католики, які творили-б “підставу” істновання часопису; з них можна-б було скласти якийсь тимчасовий Комітет для переведення в жите тої справи: видати відозву до місцевого польського суспільства, то що.

2) Склад Редакції на нашу думку мав-би бути такий: видавець — д.Юркевич, редактор українського відділу — д.Ярошевський (він власливо веде газету і одержує гонорар), редактор польського відділу — українофіл “крайовець” але *поляк*. Це треба-б було зробити з огляду на ширші круги польського суспільства, а саме *його* “польськочрайові” (очевидно *поступові*) елементи. Цей другий редактор міг би дати тільки свій підпис, гонорару звичайно не одержує. На думці маємо кількох, але вибрати можна буде тільки по нараді з д.Юркевичем.

3) З “фінансового” боку можливий тільки один вихід: звернутися до одного з заможніших поляків-українофілів. На думці маємо тільки трьох: Браницький, Тишкевич, Володкович. Про акції нема чого й думати, бо це діло здискредитували в очах місцевих поляків польські поступові газети (“Głos Kijowski” і “Świat”), тепер вже неістнуючі. Грошей треба 3000 р., мінімально. Найкраще було-б дістати їх від одного з цих добродіїв, щоб з ним одним тільки мати діло. Звернутися з цим до них треба буде особисто, аж тоді, звичайно, як завяжеться комітет, тоб-то

* * Написано над рядком.

знов таки по нараді з д.Юркевичем. Тимчасом треба розвідати, до котрого з них найкраще (а значить найперше) звернутися, а це ми зараз з д.Ярош[евським] робимо.

Все-ж таки тепер найважливіша справа це побачитись з д.Юркевичем і одержати від нього згоду на* підпис, як майбутнього видавця. Як тільки приїде д.Юркевич, з ним має особисто переговорити д.Ярош[евський]; але ми думаємо, що добре-б було, як би спершу хтось інший, з людей д.Юркевичові знаних і відомих розказав йому про це діло. Власне в цій справі ми з д.Ярош[евським] порішили вдатися до Вас, Пане Професоре, з великим проханням, щоб Ви були ласкаві, як що може побачитесь з д.Юркевичем тоді, коли він вертатиметься з за кордону, представити йому в загальних рисах проект того часопису. Думаємо, що тоді д.Юркевич скорше на це діло пристане, а ціла справа, звичайно багата на цьому вирає.

Зі щирим поважанням

Вячеслав Липинський

Пані кланяюся низенько.

P.S. Хоч в "Раді" була подана Ваша літня адреса, але адресую до Львова, думаючи, що лист цей застане Вас ще у Львові. Чи одержали примітку до "Братковського"?

д. 17/30.VI.1908 р.
с.Затурці
почт. Киселин Вол. губ.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 15-18.

№ 4.

*Затурці, 18 липня 1908 р.
с.Затурці, 18.VII.1908*

Високоповажаний Пане Професоре!

Листа Вашого одержав щире спасибі.

Справа з газетою йде досить мляво: мало людей в цьому заінтересованих, — це ще тільки наспіваюча, а не наспіла потреба. Найтяжче з грішми; зовсім згожуся я з Вами, що вони повинні іти тільки з польських рук, біда тільки, що ці руки дуже цупко за гроші держаться, ніяк не вирвеш. З намічених меценатів, на Володж[овича] і Тишк[евича] мала надія зовсім, лишається Браницький, до його знов дороги ніяк не найдемо, а на листи в таких справах не можна покладати ся.

Поки що надумав я таке діло: 1 і 2 Серпня (ст.ст.) відбуваєть ся в Умані рільничий з'їзд; на цьому з'їзді буде багато сусідніх поміщиків поляків; серед них ідея такої краю-українофільської газети може найти прихильників. Через свого дядька, теж поміщика, який має багато знайомих і деякі впливи, я запропонував відчит: про Українство і відноси-

* Після на слово закреслене.

ни до нього польсько-української (лихо з термінами!) шляхти. Заголовок мого відчиту і головні *його* пункти (я полишив їх дядькові) зацікавили цих добродіїв і оце недавно я одержав пропозицію прочитати той відчит на приватному зібранні в Умані 2 Серпня. В цьому відчиті я хочу, розказавши коротенько історію України, змалювати сучасний стан Українства в Галичині і у нас, подати коротенький нарис історії (на скільки це можливо**) укр. шляхти, польського українофільства і врешті представивши ідеологію “краєвих” партій наших, литовських і білоруських, заналізувати їх відносини до місцевого елементу і представити свій (об’єктивний) погляд на цю справу.

Очевидно, виступатиму там, не як один з представників української (взагалі) інтелігенції, а як представник тої групи людей, що, належачи походженням своїм до *спольщеного шляхецько-українського* суспільства, вважає себе Українцями. В кінці відчиту, або-ж в дискусії, скажу про газету; відносини до того проекту уманських Поляків, можна буде вважати більш менш типічними для цілої тої польсько-поміщицької сфери на Україні, від якої по правді кажучи, і залежатиме успіх майбутнього часопису; бо на городську польську інтелігенцію нема чого рахувати, це вшехполяки, ґрунт і “стан володіння” “Dziennik’a Kiyowsk’ogo”.

Як що проект стріне співчуття, то тоді можна буде і з фінансового боку смілівіше справу порушати.

Як би Ви, Пане Професоре, мали і хтіли висловити мені з приводу вищесказаного свої гадки, то я був-би Вам дуже та дуже вдячний.

Чому припинилась “Світ[ова] Зірниця” напевно не знаю; незабаром сподіюсь відповіді д.Волошин[овського] на мої питання в цій справі. Моя гадка (*тільки*) *про “причину”*: нема революції на селі, то й антиреволюційної газети не треба, але це стосується не до Волош[иновського] (він має щирі і добрі наміри), а до тих, що на “Св[ітову] Зірн[ицю]” гроші давали. Як що моя гадка окажется ся вірною, то думаю написати про це статю до “Ради”, думаючи, що не всі “дражливі” питання слід обминати. Що Ви про це, Пане Професоре, думаєте? З д.Юркевичем мав побачитись і переговорити д.Ярошевський.

З приводу цього всього не вдається мені скінчити моєї праці на Вересень; але від Василя Миколаєвича знаю, що Ви нічого проти цього не маєте.

Зі щирим поважанням

Вяч.Липинський

Пані кланяюсь низенько.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 7-10.

* * Написано над рядком.

** Слово виправлене.

№ 5.

[Затурці], 13 серпня 1908 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Листа Вашого одібрав я тільки вчора приїхавши з Умані, — щире спасибі!

Відчит мій стрінули доволі прихильно, це значить, що ідеї, які я в ньому пропагував, з одного боку викликали співчуття, а з другого не дали приводу до сильної і серйозної опозиції. По правді кажучи, я, ідучи туди, цього не сподівався. Читав я по польськи, зазначивши на вступі, що роблю це з причин чисто “технічних”, просто тому, щоб мене краще зрозуміли. Заголовок такий: “Udział szlachty ukraińskiej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów i stosunek obecny”. Як що позволите, то відчит цей пришлю Вам; знаючи, що до нього всі віднесли прихильно, Ви матимете змогу оцінити погляди більшої половини (так мені здається) нашої правобічної шляхти. Слухачів було зверх 40 — переважно сусідні поміщики (середній стан), найбільшу опозицію творили, як я й сподівався городські інтелігенти — вшехполяки, але бачучи що “пани” (поміщики) не протестують і собі замовкли. На другий день після відчиту зібрались ті, що більше заінтересувались* справою, порушеною мною (історичне обосновання “українства” спольщеної української шляхти і єднання на культурнім полі з українським рухом взагалі шляхти, — чи вважатиме вона себе польською, чи українською — як кляси посідаючої, а значить, з обовязку, і для добра цілої країни і всіх її мешканців, а значить, і для себе) і на цьому зібранню я порушив проект “тижневика”. Думка моя (на підставі того, що я чув і бачив) така: справу тижневика прийдеться відсунути ще на рік “minimum”. Зараз він ще не на часі: йому тепер прийшлося би тільки *будити* потреби, якої він повинен бути виразом, як що не має бути якоюсь ефемерідою. Як засоб поширення певної ідеї (в даному разі, з огляду на нечисленність “польського” елемента у нас, — зачіпаючої малу горстку людей) тижневик — річ надто дорога. Але допустим, що ми гроші від якогось “мецената” добудемо — це зрештою єдиний шлях, — тоді тижневик наш буде органом “з субсидією”, до того *сторонньою*, і, як комусь прийде до вподоби нам такий закид зробити — муситимемо мовчати; це раз, а вдруге: коли меценатові не подобається напрям (це річ дуже і дуже можлива); чи не розсадить тоді нашого тижневика український “демократичний клин”; без потрібної кількості передплатників — їх зараз *напевне не буде*, — це ****очевидно**** видима смерть. В Литві такий тижневик засновується — але там це вже потреба *назріла серед самої шляхти*; в Білоруси теж можлива така газета, бо там рух білоруський — цей “демократичний клин”, дуже ще слабкий; у нас першого ще нема, друге вже є в високій мірі. Тому у нас треба почати тільки ширити цю ідею, вона, як оце я мав свіжу

* Після заінтересувались слово закреслене.

** ** Написано над рядком.

нагоду переконатись, з певністю поширяться, але ширити її треба іншими, більше нормальними засобами: 1) живим словом, 2) *неперіодичними* збірниками присвяченими освітленню цієї справи і 3) організацією. Про другий і третій пункт мені хотілося-б багато з Вами поговорити; це, як що схочете, можна буде зробити тільки при особистім побаченню у Львові, тоб-то за якийсь *півтора* місяця більш менше.

Поки що у мене проекти такі: заходитись в зимі коло видання збірника, присвяченого польсько-українському питанню на Україні, т.т. провести в життя *колишню* гадку д.Томашівського, що-ж до третього пункта: заходитись коло скликання з'їзду українців і українофілів католиків, хоч-би підчас контрактів у Києві, а тоді згуртуватись в якесь товариство, котре мало-б наприклад зватись: "товариство прихильників української культури" — чи що. Я-б дуже просив Вас, Пане Професоре, щоб ці два останні проекта (чи краще сказати мрії, котрі проте, опираються на певних житєвих практичних підставах) остались поки що між нами, і через те, що їх треба ще теоретично ясно намітити, а це можна зробити тільки спільно обміркувавши справу, а 2-ге на мою думку краще, як ідеї "дозрівають" без зайвого розголосу. — Як-би Ви були ласкаві, Пане Професоре, написати мені в кількох словах, чи присилати (з огляду на гряницю і т.и.) і куди прислати Вам мій відчит, то я-б Вам був дуже вдячний.

Зі щирим і глибоким поважаннем

Вяч.Липинський

13.VIII.1908. Пані кланяюсь низенько.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 3-6.

1910

№ 6.

Краків, 27 травня 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Тільки сьогодні висилаю Вам одночасно обіцяну статтю про Аріян. Приїхавши сюди до Кракова, я було занедужав на інфлюенцу, а потім багато часу забрав мені проєктований Альманах і через те я так запізнився.

Статтю і коротеньку заміточку до "Miscellanea" я посилаю до Львова, бо мені переказували, що Ви маєте по 20-ім вже з Києва вернути. Позаяк про цю мою статтю, котру посилаю, я говорив тільки з Вами, отже тому осьмілююсь Вас, Пане Професоре, турбувати і посилку висилаю на Ваше ім'я і під Вашою адресою. Другий документ, про котрий я Вам казав (полеміка уніятів з православними) я тепер абсолютно не маю змоги як слід опрацювати і тому лишая цю роботу на пізніше, т.т. на літо.

* * Написано над рядком.

З “Кривоносом” я ще досі не зробив нічого. Власне з понеділка хочу розпочати працю в Музеї, про результати сповіщу Вас зараз і рівночасно запевне вишлю фотографію цієї гравюри.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 14/27.V.1910
ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 20-21.

№ 7.

Краків, 21 липня 1910 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Відсилаю Вам рукопись моєї статейки. Цей катальог “зборів” не здається мені дуже непевним*, але на те, щоб його як слід скласти, треба-б перевести довгі студії, на котрі тепер абсолютно не маю часу. Отже справу цю полишаю, Пане Професоре, на Ваш присуд: як що вважатимете потрібним цей список зборів лишити, то добре (я зробив в ньому кілька необхідних вставок, і в такій формі він остаточно піти може), а як ні, то викиньте його зовсім.

Одночасно відсилаю Вам теж позичений 1-ий том Величка. Дуже, дуже Вам, Пане Професоре, за Вашу ласку ще раз дякую, тим більше що цієї книжки я тут в цілій Галичині ніде не міг найти, а вона була мені конче потрібна. Щире спасибі!

Позаяк Ви інтересувались цими гравюрами, котрі я тут познакодив,** я тоді був страшенно змучений і не міг собі добре всіх їх пригадати, то подаю Вам тепер список.

1. Данило Апостол — рк. Wortean Moscoviae sc. Busch Berlin
2. Хмельницький Богдан — Ioan Mejsseks exc. Antver. Waumans Coeng. sc.
3. [Хмельницький] Юрій — Bonacina sc.
4. Дорошенко Петро — Lerch sc.
5. Мазепа — Beruigeroth sc.
6. Роксоляна — ?
7. Кривонос — ?
8. Niemengenco, general d'un corpo d'esercito de cosacchi — ?
9. Кричевський — [?]
10. Хмельницький — Гондіуса.

Ці 10 гравюр думаю видати в 1 серії карток восени. Крім того є ще там другий портрет Апостола, другий Дорошенка, кілька портретів Мазепа, *кільканайцять* Хмельницького, але це все менше цікаві річи; частину з них, як вдасться мені, то видам в другій серії.

* Так в оригіналі, треба неповним.

** Після коми літера а закреслена.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині; з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Будьте ласкаві, Пане Професоре, сповістити мене в двох словах карткою, чи одержали Величка.

Краків, 21.VII.1910

ul.KoŃaŃaja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 22-24.

№ 8.

Затурці, 21 серпня 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Лист Ваш не застав вже мене у Кракові і після довгої мандрівки тільки вчора дійшов до моїх рук. Отже з тої тільки причини так запізнилась моя відповідь.

За лист Ваш і особливо за Вашу ласкаву пораду що до видання* Альманаху щиро та сердечне Вам, Пане Професоре, дякую!

Страшенно мені прикро, що лист Ваш не прийшов перед моїм від'їздом, — бо тоді я-б постарався прислати Вам зараз хоч кілька фотографій з оцих гравюр в Музеї Чапських. Зробив-би я це зараз тепер, як би мав кому у Кракові цю справу доручити.

Але позаяк тепер ці мої знайомі, котрі могли-б це зробити, з Кракова виїхали і позаяк Ви пишете, що справу цю можна полагодити і в осени, то я відкладаю її до свого повороту до Кракова. В Кракові думаю бути в кінці Вересня нов.ст. і тоді зараз в першу чергу з великою охотою і приємністю прохання Ваше постараюсь якомога найкраще виконати. Що-ж до коштів, то про це, Пане Професоре, не турбуйтеся, справу цю полагодимо при побаченню.

Ваша гадка, котру Ви були ласкаві мені подати, про видання нашого збірника частинами, розуміється вповні раціональна і я з нею цілком згоджуюсь. Проти неї промовляло-б хіба тільки одно, що в одній книжці читач мав би все, що ми йому хочемо дати і тому сама ідея стала-б йому більше яскою та зрозумілою, позатим зрештою все говорить за Вашим проектом. Отже тепер роздумую над цією справою; можливо, що розвяжу її таким способом: збірник розібью на три томи, відповідно до трьох головних розділів (минувшина, відродження, сучасність), а крім того по якимсь 1/2-1 р. випустимо відбитки з окремих цікавіших статей. Тоді розуміється буду Вас, Пане Професоре, просити, щоб Ви дозволили і Ваші статі ("Шляхта на переломі XVI-XVII ст.", "Мазепа" і "Антонович") випустити відбитками. В цій справі вдамся до Вас після вже рішучої постанови тоді, коли висилатиму Вам першу коректу, а тим часом ще раз дуже і дуже Вам, Пане Професоре, за ласкаву пораду дякую.

* Склад ви написано на витертому.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з найглибшою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

с.Затурці, 8/21.VIII.1910 р.
почта Киселин на Волині

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.25-28.

№ 9.

Краків, 17 вересня 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

По приїзді, як звичайно, мав багато всяких клопотів і тому тільки сьогодні посилаю Вам спис гравюр, маючи на увазі Ваші слова, що це для Вас річ не дуже спішна. Список цей, по зробленню на ньому поміток, може повернете мені, щоб не переписувати його Вам у друге і зрештою, полишаю це очевидно, Пане Професоре, до Вашої волі. На полях я помітив котрі гравюри хочу видати в серії карток (десь пізніше, вже по виданню Альманаху) і котрі підуть до Альманаху. Ці останні віддам до роботи вже цього тижня (в четвер або п'ятницю піду в цій справі до Музею) і кліше з них розуміється будуть все до Вашого розпорядження. Розміри оригіналів подаю там де вони мені докладно звістні, зрештою подаю формат паперів, на котрих вони наліплені і після яких в Музеї вони на три категорії поділені.

Отже, жду від Вас, Пане Професоре, відповіді з докладними вказівками що до репродукування гравюр, кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині з глибокою пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 17.IX.1910
ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.29-30.

№ 10.

Краків, 7 листопада 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Кліше вже замовлені — як будуть готові сповіщу Вас і умовлюсь на коли їх маю Вам вислати. Заряд музею Чапських просить щоб, публікуючи гравюру, зазначувати, що вона репродукована з колекції Чапських і щоб прислати їм один примірник видання, де ці гравюри будуть репродуковані. На одно і друге я розуміється згодився і тому з цим проханням їхнім вдаюся, Пане Професоре, і до Вас. Що до карток, то я розуміється волів би видати їх найшвидче; на перешкоді стають лише справи фінансові, а то через Альманах. Думав я було вдатись до книгарні Наук. Тов. з пропозицією купити зараз по виході половину накладу. За порадою в цій справі звертаюся отже до Вас, а після Вашої відповіді, за котру дуже Вам буду вдячний, остаточно це питання вирішу.

Одночасно посылаю Вам, Пане Професоре, коректу перекладу уступу з Вашої “Історії”, дозволеного Вами для нашого Альманаху. Звертаюсь при тім до Вас з великим проханням перечитати її і зі своїми помітками і поправками, за котрі Вам щиро дякуватиму, переслати мені, бо цей примірник мушу повернути друкарні; дуже* прошу за клопіт, котрий Вам роблю цим мені вибачити.

При перекладі я дозволив собі зазначити: 1) що він виправлений Автором, 2) курсивом подати заголовки відповідних поясів і земель, 3) подати виїмки з Яблоновського, як редакційні примітки, 4) долучити портрети Крупецького і Гулевича (з книги Лозинського), бо це для наших читачів було-б цікаво.

Як що Ви, Пане Професоре, не згодились-би на котрий з цих пунктів, то прошу мені написати, я зроблю після Вашого бажання.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 7.XI.1910
ul.Końcowa 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.31-33.

№ 11.

Краків, 16 листопада 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

За поправлення і відіслання коректи щиро дякую! Посилаю продовження, завтра вишлю решту і буду Вас дуже просити, Пане Професоре, щоб Ви були ласкаві по змозі все разом зараз по перечитанню відіслати. В самому кінці я трошки змінив останню фразу, як що на це не згоджуєтесь, то будьте ласкаві поправте. В понеділок слідуєчого тижня вишлю Вам відбитки з кліш і напишу докладно, як і де хочу їх репродукувати. Позаяк деякі з них підуть до альманаху, а деякі видам картками, отже будьте ласкаві напишіть мені, відсилаючи коректу, коли *останній речинець* на який маю Вам їх прислати. Питаю Вас про це тому, щоб знати, на коли мусів-би я викінчити друк карток; що-ж до Альманаху, то він (I том) буде готовий перед Різдом (нов.ст.), але кліші будуть свободні м.б. трохи раніше, так що десь коло 20.XII нов.ст. я-б міг їх Вам вислати. Напишіть, чи це не буде запізно, тоді буду старатись яко-мога приспішити друк. Кліші, котрі не буду репродукувати вишлю одночасно з відбитками. Про рахунки поговоримо при побаченню.

Що до статі про Яблоновського то власне таку загальну статю (отже і про I том Писань) я збираюсь написати до другого тому нашого Альманаху. Як би Ви хотіли, то я-б міг її написати по українськи для “Записок”, а тоді в дещо більше популярній формі перекласти її по польськи для Альманаху. Прислати я-б її міг не раніше як в початках Січня нов.ст. — отже жду що до цього Вашої відповіді.

* Слово правлене.

Вчора я дістав зі Львова картку, але не підписану. Судячи по почерку і припускаючи, що Ви м.б. за працею забули її підписати, здогадуюсь, що вона від Вас. Отже, що до печатки Дорошенка, то розуміється я дуже радо займусь цією справою. З малярів я знаю тільки д.Барвінського, *котрий дуже занятий і до котрого я не хочу тому звертатися*, але він мені обіцявся вишукати одного маляра — Українця тут на Академії. Позатим я хочу Вам запропонувати таке: директор музею Чапських казав мені, що вони цими днями дістануть універсал з печаткою Дорошенка і обіцяв мені його показати. Як що печатка там буде гарна (а вони всі оскільки мені відомо *з Арх. Чорторійських* однакові) то може-б сказати Вам її сфотографувати. В бібл. Ягайлонській це о стільки важче зробити, що вони кодексів з бібл. не хочуть видавати, а тут можна-б було сфотографувати, або зразу кліше зробити. Отже напишіть, Пане Професоре, як хочете. До речі, одна печатка Дорошенка, *оскільки не помиляюсь*, була репродукована в Памятниках Київ. Ком.; — як що так, то чи порівняти її з краківським оригіналом?

Дуже мені прикро, що мені трафився такий неприємний lapsus з віршою про Коліївщину; я покладався на свою пам'ять і головним чином через брак часу не провів літератури.

З глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 16.XI.910

ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 34-37.

№ 12.

[Краків, 16 листопада — 9 грудня, 1910 р.**]

Вельмишановний Пане Професоре!

Думаючи, що лист цей застане ще Вас у Львові, пересилаю Вам одночасно відбитки для Вашої колекції, а як що Ви може портретів і т.и. не збираєте і вони є для Вас цілком непотрібні, то передайте, будьте ласкаві ці знімки до Бібл. Наукового Товариства ім.Шевченка. Разом зі знімками гравюр посилаю Вам дуже старанно і совісно зроблені д.Осінчуком, учнем тутешньої*** академії мал[ярства], копії з печаток Дорошенка.

Кліші по надрукованню Альманаху (в кінці Грудня нов.ст.) перешлю Вам на адресу, котру мені в тому часі вкажете. До речі бібл[іотека] Ягайлонська просить, щоб переслати їм один примірник того видавництва де печатки Дорошенкові будуть уміщені — я їм це обіцяв, думаючи, що Ви розумієть ся на це пристанете. З глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 45.

* * Написано над рядком.

** Лист датовано олівцем рукою М.Грушевського.

*** Слово правлене.

№ 13.

Краків, 9 грудня 1910 р.

Краків, 22/9.XII.[1]910

ul.KoŃataja 6.II.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу дістав. Коректу “Гадяцької умови” зроблю з великою охотою, але по святах, бо тепер Архів зачинений (до 7.I нов.ст.), крім того я на наші свята хочу поїхати днів на 10 до дому, на Волинь до батьків; отже в Кракові буду коло 3/16.I.[1]911 і тоді цю коректу зможу зробити.

Доречі, є у мене факсиміле підпису Виговського під текстом Гад[яцької] умови з Арх[іву] Чорторийських. Посилаю Вам відбитку з великим проханням, щоб Ви були ласкаві написати мені, як Ви відчитуєте цей підпис. По моєму: Hetman W. Woу. Xtw. Ruskich; але звідки тут многе число? — Хіба що “Ruskich” відноситься до “Woу(sk)”, але не лишасться — Xtw. За відповідь в цій справі буду Вам, Пане Професоре, дуже і дуже вдячний. Крім того маю підпис Немірича з оригіналу присяги на Гад[яцькій] ум[ові] (теж в Арх[іві] Чорт[орийських] і *польський* підпис Б.Хм[ельницьк]ого з 1656 року. Посилаю Вам також і ці дві відбитки; як що кліше з цих автографів будуть Вам потрібні, то напишіть, а по використанню в Альманахові перешлю їх Вам, куди скажете.

Що до Альманаху, то маю страшенний клопіт і гризню з друкарнею. Неможливі люде ці друкарі! — обіцяв на свята зробити, а зробив ледве половину; це мені всі мої пляни попсувало, а крім того страшенно мені прикро що я Вам обіцяв прислати всі кліші тепер, а через несловність друкарні можу прислати тільки частину. Отже їдучи на Волинь возьму з собою і вишлю Вам на адресу, *котру мені вкажете* оці кліші: Апостол (один і другий), Богд.Хм[ельницьк]ий, Юрко Хм[ельницьк]ий, Дорошенко (один і другий); а лишасться ще: Присяга Немірича шведам. Тетеря і Кривонос — ці три (і ці, котрі Вам будуть потрібні з тих, про котрі це тепер пишу) вишлю Вам, по скінченню Альманаху, м.б. в кінці Січня нов.ст. Напишіть, Пане Професоре, чи не буде це для Вас запізною, і чи не *поплутав* я Вам оцим запізненням Ваших плянів. Прошу мені це вибачити, бо сталося воно не з моєї вини.

Крім цих трьох автографів, з котрих посилаю Вам оці відбитки (будьте ласкаві мені їх відіслати) є ще у мене *такі кліші*: 1) печатка з гербом Богдана Хм[ельницьк]ого *сфотографована* з універсалу *Анни Хмельницької* (1655 р. в справі земель Густинського монастиря); фотографія вийшла добре, і печатка (Абданк W) дуже виразна; 2) герб Хм[ельницьк]ого з Реєстрі[в], виданих Бодянським (в малому розмірі). 3) Апотеоза Мазепа Галаховського, про котру я Вам згадував при побаченню і котру тепер тільки зняв; кліше трохи замазане, але все-ж таки пійти може. 4) Я дозволив собі, думаючи що Ви нічого не матимете проти цього, дати до перекладу розділу Вашої “Історії” ще одну ілюстрацію:

* * Написано над рядком.

в тому місті де говориться про польську колонізацію Подніпров'я, про магнатські "почти" etc — знімок з частини гравюри Della Bell'a (Візд Оссолінського до Риму 1633 р.) — відбитку посилаю, на папері вона виходить краще. Отже напишіть, Пане Професоре, котрі з цих клішів будуть Вам потрібні, то їх для Вас заховаю і разом з *трьома* попередніми в кінці Січня вишлю.

Що до печатки Виговського (Вел[икого] Кн[язя] Руського), про котру Ви мені свого часу писали, то можу поділитись з Вами звісткою, що вона *в своїх головних нарисах*, є безумовно автентична. Після одержання Вашого листа я переглянув уважно [од. зб] 402 в Арх[іві] Чорт[орийських] і там на листі Виговського до Стан.Потоцького В[оево]ди Краківського дат[ованого] з під Котельні 29.IX 1659 р., є печать, з котрої кустодію з самою печаттю сконфіскував якийсь "аматор старини", або може вона просто відлетіла, досить, що лишився тільки лак без кустодії. Отже цей останок своїми розмірами, формою, навіть головними заглибленнями відповідає докладно печаті, поміщеній в т.ІІ київських "Пам'ятників". Що до напису, то він не заховався і тому перевірити його я не міг. — Чи дозволите, Пане Професоре, скористати з цього, що Ви звернули мою увагу на цю печатку, і помістити її в Альманахові? Як що так, то ми-б могли обійтись одним кліше, коли Ви ще його не робили, то я-б міг сказати зробити його тут у Кракові і потім Вам переслати — напишіть будьте ласкаві про це.

Жду Вашої відповіді, куди** маю вислати першу частину клішів. До 22.XII стар.ст. я буду в Кракові, а потім в с.Затурцях Волинськ. губ. п.ст.Киселин.

З глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 38-41.

№ 14.

Затурці, 29 грудня 1910 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Приїхавши на самий Святий Вечір до Затурець, я застав тут Вашого листа. За ласкаву відповідь що до відчитання підпису Виговського — велике спасибі!

Даруйте, Пане Професоре, що я зараз по приїзді не відписав, але на селі, як знаєте, підчас свят зносини "зо світом" перериваються; тільки сьогодні маю змогу Вам відповісти.

Передвчоре вислав я на Вашу адресу до Київа перші 6 кліш (Б. і Юр. Хм[ельницьких], Дорошенки [2 пр.] і Апостола 2 пр.). Одну з них я використав до свого Альманаху і надрукував карткою, 3 видав картками, а 2 зовсім свіжі. Перша серія карток (6, крім цих 4, ще Кричевсь-

* * Написано над рядком.

** Літера д виправлена.

кий і Роксоляна) вийде за кілька тижнів і тільки по 1000 примірників. Хочу спочатку спробувати як вони підуть і власне тепер, вертаючи через Львів, поговорю з Книгарнею Наук. Тов. в справі продажу цих карток. Що-до* посланих кліш, то буду Вас, Пане Професоре, дуже і дуже просити, щоб Ви були ласкаві по використанню сказати їх заховати (в сухому місті, по замазанню спеціальною мазью в друкарні і заклеєнню), а я будучи у Києві при нагоді їх заберу (за кілька місяців), бо вони ще мені будуть потрібні.

Апотеозу Мазепи Галяховського маю з бібл. Красінських. Кліше у мене вже готове, хочу його дати на окремій картці при перекладі Вашої статі — “Шведсько-український союз”. Напишіть, будьте ласкаві, чи нічого не матимете проти цього.

По надрукованню вишлю зараз це кліше з Кракова одночасно з печаткою Ганни Хмельницької, з котрої **** (печатки)**** у мене теж є вже готове кліше (факсімільє), до речі дуже добре зроблене. Нічого не пишете, Пане Професоре, чи потрібні Вам будуть оці автографи, котрі я Вам посилав. Як що так, то напишіть, а вишлю Вам їх з Кракова. У Кракові маю надію бути коло 20 Січня нов.ст., скорше раніше чим пізніше.

За звістку про гравюри Немецєнка і Юр.Хм[ельницьк]ого дуже дякую!

З наближаючим ся Новим Роком прийміть, Вельмишановний Пане Професоре, щирі та сердечні бажання всього найкращого від глибоко шануючого Вас

Вячеслава Липинського

с.Затурці, 29.XII.1910 р.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр.604, стор.42-45.

1911

№ 15.

Краків, 24 лютого 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Даруйте, будь ласка, що так запізнився з відповіддю. Склалось на це всякі клопоти і турботи, що переслідували мене останніми часами. Оце тільки сьогодні вислав Вам кліше Мазепи Галяховського, а до цього долучаю мокру ще відбитку. Кліше я вислав “заказною бандеролью”, тут на почті прийняли. Напишіть, будь ласка, чи дійшло воно і як? Також прошу дуже сповістити мене зараз, чи потрібний Вам “Niemesgenco” (кліше з повним підписом, котрого на відбитці, що у Вас, половина бракує), по одержанню відповіді можу його Вам *зараз* цим самим способом вислати. Решта обіцяних кліш через неможливі порядки по краківських друкарнях зможу Вам вислати тільки за пару тижнів.

* Після що-до слово закреслене.

** ** Написано над рядком.

Взявся оце перекладати Ваш “Шведсько-укр. союз” для Альманаху і признатися шкода мені літературної вартости оригіналу, а знов свободний переклад по моему тут не підходить. Отже прийшла мені на думку одна комбінація, про котру власне хочу порадитись з Вами. Чи не згодились-би Ви, Пане Професоре, щоб цю статтю Вашу помістити в Альманахові в *оригіналі*, лише *латинськими черенками* з огляду на нашу публіку. Воно-б мало подвійну користь: знайомило-б читачів наших з літературною українською мовою і було-б пробою* використання для наших цілей латинки, до чого, з огляду на латинників, раніше чи пізніше прийти на мою думку мусить. При чому за прикладом білорусів можна-б для звуків “ч” і “ш” прийняти: щ і ш. Будьте ласкаві, Пане Професоре, напишіть мені, як що змога Ваша, якнайскорше: 1) чи Ви на цю пропозицію пристаєте 2) яку правопись радите вживати: польську чи латинську білоруську 3) і як думаєте, чи не пошкодить це часом “цензурности” Альманаху. Хоч видають-же вшехполяки **у Варшаві** українські книжки латинськими черенками для підляських “католиків”. За ласкаву скору відповідь дуже і дуже Вам дякуватиму.

З глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 10/23.II.1911
ul.KoŃataja 6.II.

P.S. Кліше Галаховського зроблені з фотографії оригіналу котру здобув небіжчик Василь Доманицький з Бібл. Красінських; він незадовго перед смертю дозволив мені **цю фотографію** для Альманаху використати. Думаю, що Він би нічого не мав очевидно, проти того, щоб і Ви нею покористувалися. Від себе тільки, вважаючи це своїм обовязком супроти Покійного, прошу Вас дуже, Пане Професоре, щоб Ви були ласкаві зазначити, що кліше це походить з фотографії **добутої через** В.Доманицького.

11/24.II

Вчора не встиг я надати листа, а сьогодні дістав Вашу картку. До відбитки Галаховського долучаю відбитку з печатки Ганни Хмельницької; само кліше як раз тепер буде мені потрібне і тому зараз не можу Вам його вислати. 1) *Другого Апостола*, 2) *“Niemiesgenco”* і 3) *другого Дорошенка* *можу Вам вислати зараз* і отже будьте ласкаві напишіть мені тільки зараз *куди* **їх вислати***,* чи до Києва (*оскільки Галаховський дійде*) чи до Львова. Що-ж до *присяги Немирича, Тетері і Кривоноса* — то вони мені саме тепер будуть потрібні, а через друкарську неслівність не можу Вам обіцяти їх дуже скоро вислати. Маю до Вас, Пане Професоре, знов велике прохання: саме з Вашою карткою дістав я листа від д.Антоня*** Станевича помічника адвоката з Винниці, мого товариша і приятеля, котрий веде мою справу з варшавськ. газетами. Він має якусь справу до Київськ. Центр. Архіва — отже звертається до ме-

* Після пробою слово закреслене.

** ** Написано над рядком.

*** Літери Ант виправлені.

не за вказівками і т.ин., але позаяк я там ще безпосередно сам не працював, то і не можу йому опих вказівок подати, а найголовніше, що не маю кого йому порадити, до кого-б він міг з цим звертатися. Тому тільки осмілююсь просити Вас, Пане Професоре, щоб Ви були ласкаві, оскільки би він до Вас в цій справі звернувся (а це власне раджу йому зробити) не відмовити йому потрібних вказівок і Вашої цінної помочи. Буду Вам за це безмірно вдячний

Вяч.Лип[инський]

ЦДІА України у м.Київі, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.46-49.

№ 16.

Вельмишановний Пане
Професоре!
Не відписав Вам досі тому, що хотів одночасно вислати кліше,
тимчасом через друкарню запізнився. Вишлю цими днями,
адресою д.Стадника: ul. Peđzichów, 24.I. Вашу гадку я передав.
З правдивою і глибокою до Вас пошаною
Вячеслав Липинський

Краків, 21 березня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Не відписав Вам досі тому, що хотів одночасно вислати кліше, тимчасом через друкарню запізнився. Вишлю цими днями.

Адреса д.Стадника: ul. Peđzichów, 24.I. Вашу гадку я передав.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 8/21.III.1911

ЦДІА України у м.Київі, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.50.

№ 17.

Краків, 14 квітня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Перед кільканадцятьма днями вислав я до Вас листа, а вчора кліше Мазепи. Чи одержали?

Останніми днями добув я знімок могили Перепятиха (з Альбуму Орди) і сказав зробити собі кліше до альманаху. Може воно Вам часом здасться? міг-би його Вам зараз по тутешніх святах вислати.

О скільки Ви, Пане Професоре, пригадуєте собі. Ви мене у Львові питали про день смерти Кисіля. Приїхавши до Кракова, я подивився в свої записки і побачив, що у мене занотовано 3 мая 1653 року (а Бересті Литовському), тоб-то дата, яка поміщена на пам'ятнику Кисіля в Низкиничач. Але позаяк Ви звернули* мою увагу на цей факт, я почав його провіряти і показалося, що дата ця не цілком певна. Приміром Єрліч про смерть Кисіля згадує під днем 12 квітня 1653 р., а, що важніше, Станіслав Потоцький титулується київським воєводою вже в лютім 1653 р. Отже виходить, що покищо ми ані дня, ані місяця смерти Кисіля не знаємо. Ділячись з Вами оцими замітками дуже Вас, Пане Професоре, прошу, як що у Вас будуть часом якісь інші дані в цій справі, мені про них при нагоді, як що ласка Ваша, написати. Крім того маю до Вас дуже велике прохання. Як зачуваю, проф. Каманін має намір незабаром випустити свою працю про участь шляхти і селянства в Хмельниччині (писав мені про це Станевич, котрий в Архіві з проф. Каманіним бачився тоді, як Ви саме були у Львові). Позаяк ця праця одною половиною підходить під мою тему, отже може будете ласкаві, Пане Професоре, дати мені її для ширшої рецензії до Записок. Дуже Вам за це дякуватиму.

Пересилаючи Вам, при наближаючихся Великодних Святах, щирі бажання всього найкращого, остаю з глибокою і правдивою до Вас пошаною

Вяч. Липинський

Краків, 1/14.IV.1911
ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 51-53.

№ 18.

Краків, 9 травня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Велике, щире спасибі за прислану мені Вашу "Історію"! Чудова книжка — не кажучи вже про зміст — своїм укладом, формою і зовнішнім виглядом! Не можу здержатись, щоб з Вами оцім** моїм враженням, яке я виніс по прочитанню Вашої "Історії", не поділитись. Прийміть його, Пане Професоре, як гадку людини, для котрої дорога є наша

* Після звернули слово закреслене.

** Літера о правлена.

минушина і все, що має на меті духово воскресити її, показати в світлі науки, сучасним найширшим массам, як і чим жили попередні покоління українського народу ва нашій українській землі.

Ще раз дякуючи Вам, Пане Професоре, за пам'ять пишу ся з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 26.IV/9.V.1911
ul.KoŃataja 6.II.

P.S. Чи дістали Ви мого попереднього листа, адресованого до Києва? Тоді-ж я вислав кліше Мазепи, котре очевидно запізнилось; репродукція, котру Ви помістили може навіть і краща, бо відкидаючи зайві деталі (рямку) краще підкреслює саму постать.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 57-58.

№ 19.

Краків, 17 травня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу дістав. За ласкаву обіцянку зіставити для мене на рецензію працю пр.Каманіна дуже дякую. Що до кліш, то з ними не спішіть ся, я їх заберу сам, як буду літом у Києві. Одно-б я Вас тільки, Пане Професоре, просив, щоб Ви були ласкаві відслати мені того *Апостола в зброї* (№ 334, ст.433 Вашої "Історії") і, як що це не зробить Вам Великого клопоту, позичити мені для Альманаху печатку *вел. кн. Руського* (№ 282, на ст.361) і *Василя Борковського* (№ 306 на ст.326). Як що це, повторяю, можливе і як що ці кліше я міг би дістати не пізніше як за 2 тижні (потім вже відповідні аркуші будуть надруковані), то за сповнення цього прохання я-б Вам, Пане Професоре, був дуже і дуже вдячний.

З правдивою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 4/17.V.1911
ul.KoŃataja 6.II.

Як би пересилка цих кліш була-б неможлива, то чи нічого не матимете проти репродукування в Альманахові портрету Борковського і печатки в[еликого] кн[язівства] Р[уського] з Вашої "Історії"?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 54-55.

№ 20.

Краків, 6 червня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Останніми часами мені довелось виїхати з моєю хворою Матірью до Криниць і через те я досі не відписав на Вашу картку, за що прошу мені вибачити.

Повернувши до Кракова, я застав вже кліше, прислані від Кульженка. Дуже і дуже Вам, Пане Професоре, за ласкаву позичку цих кліш дякую! Розуміється про один і другий зазначу, що вони взяті з Вашої "Історії". По використанню напишу до Вас і тоді поспитаю куди* їх маю відслати.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 6.VI.1911

ul. Kołłątaja 6.II.

ЦДІА України у м. Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 56.

Величавий пане
Професоре!

Особливим завданням мені довелося зайнятися
у моєму вступі до Кракова до Кракова і через
то я досі не віднісся до Вами кліш, як
на мою мені вимагає.

Повернувши до Кракова я дуже був радий
прислати від Кракова, дуже і дуже Вам,
Пане Професоре, за ласкаву позичку цих
кліш дякую! Розуміється про один і другий
зазначу, що вони взяті з Вашої "Історії".
По використанню напишу до Вас і тоді поспитаю
куди* їх маю відслати.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 6.VI.1911
ul. Kołłątaja 6.II.

* Слово правлене.

№ 21.

Краків, 25 червня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу дістав. Почуваю себе дуже винним супроти Вас, що досі не написав ще обіцяної статі про Яблоновського. На своє оправдання можу лише сказати, що сталося воно не через гаяння часу, а виключно через те, що увесь час поглинула мені робота над Альманахом, власне кажучи над розвідкою про Кричевського, через котру й запізнився так Альманах. Річ у тім що мені пощастило дістати вступ до дуже цікавої архівальної колекції п.Русецьких з Троянки на Україні. Ця колекція переходить тут часово в городському Краківському Архіві. Для історії Хмельниччини є в ній дві дуже цікаві збірки рукописів XVII століття, що складаються з копій всяких листів, "Nowin" etc., а нагадують собою звістні "Ks. Pamiętnicze" Міхаловського. Походять вони видно десь з Поділля і подають деякі цікаві подробиці про початки повстання Хмельницького. Знайшов я в них трохи нових матеріалів до Кричевського, а позаяк ці рукописи писані страшенно нашвидко і страшенно нечитко; отже робота ця зайняла мені майже півтора місяця. Кидати-ж мені їх не хотілося, бо не знаю чи знов матиму колинебудь нагоду до цієї колекції дістатися. Кінець кінців моя розвідка про Кричевського, котру я заміряв на 3-4 аркуші, розрослася до 11 з лишком аркушів. Праця над Альманахом займе мені ще 1¹/₂-2 місяці найбільше, в протязі котрих до жадної іншої праці братися не можу, бо мушу вже неодмінно Альманах викінчити. Після цього *в першу чергу* йде стат'я про Яблоновського для Вас, отже, як це можливо, то дуже Вас, Пане Професоре, прошу дати мені ще цю "одсрочку", бо мені дуже хотілося-б цю стат'ю написати.

Що-ж до рецензій, то, як вони Вам потрібні, міг-би я написати після стат'ї про Яблоновського, рецензії на 1) Пулаского "Kronica rodów szlacheckich Wołynia, Podola i Ukrainy", 2) "Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokonstantynowskim na Wołyniu" (ця остання — зреферованя змісту), і 3) (як ніхто з працюючих над цим періодом не взявся писати) Kubala: Wojna Moskiewska 1654-1655.

В справі стат'ї про Яблон[овського] і цих рецензій ждатиму від Вас відповіді. При цій нагоді може будете ласкаві*, Пане Професоре, написати, як думаєте — чи додати до нашого Альманаху показчик осіб, чи ні. Він, як Вам відомо, складатиметься з поодиноких статей на різні теми (XVI-XVII в.) — отже, чи варто зробити до них всіх спільний показчик осіб? За відповідь в цій справі буду Вам невимовне вдячний. Незабаром вишлю Вам коректу "Шведсько-Українського союзу" для перегляду. Кліши вже теж в короткім часі будуть вільні; куди їх скажете відослати?

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 12/25.VI.[1]911
ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.63-66.

* Після ласкаві слово закреслене.

№ 22.

Краків, 10 липня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Даруйте, будь ласка, що я Вам зараз на першу Вашу картку не відписав. Сталося це через те, що не міг я найти маляра до печаток бо вони *(малярі)* всі були заняті своїми виставами на курсах в кінці року. Вчора врешті умовився я з д.Осіпчуком і рисунки за кілька день будуть готові.

Вашій гадці, що Кричевського краще було-б в цілости надрукувати в Записках, признаю повну рацію — це я сам тепер бачу, та нажаль запізно, бо майже все надруковано. Шкода мені, що воно так сталося бо я-б волів, щоб ця праця (котра власне кажучи якось вже в руках виросла) була спершу по українськи видана, але, що вже поправити цього не можна то у мене з'явилась тепер гадка видати її по українськи окремою *книжкою*, як що, розуміється, критика признасть її яку-небудь вартість. Тут в перший мірі залежитиме мені, Пане Професоре, на Вашій гадці, котру маю надію від Вас, як ученик від Професора почути.

Що до матеріалів, котрі я найшов в колекції Русецьких, то розуміється всіма моїми вимітками готов кожної хвилини служити. З них кілька документів, що** відносяться до Кричевського подаю в цілости в додатках*** до моєї праці про нього. Кілька листів Кисіля підуть до проектованої збірки, а решту виміток я використовую принагідне, говорячи про окремих старшин-шляхтичів. — Одно тільки погано, що за для браку часу я не всі документи переписував в цілости, але це ще думаю можна буде поправити. Думаю, що цю справу можна-б поладити таким способом: їдучи з Кракова я возьму з собою всі ці вимітки і при побаченню ми їх з Вами, Пане Професоре, переглянемо, а тоді ці документи котрі-б були Вам потрібні, можна буде в цілости переписати. — Кліше я вже незабаром відішлю, вибачте за опізнення через друкарню. Про переміну адреси будьте ласкаві мені сповістити, для висилки рисунків і коректи Мазепи.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 10.VII.1911

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 59-62.

№ 23.

Краків, 4 серпня 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Даруйте, що не відписав Вам зараз на Вашу картку: сталося це через те, що я був хворий на інфлюенцу, а ще ці неможливі спеки зробили мене нездатним до всякої роботи.

* * Написано над рядком.

** Виправлено зі слова про.

*** Слово виправлене.

Незвичайно тішуся, що Вам оці картки сподобалися. Роксолянчу і Мазепу вже треба було залишити на цьому самому папері, може колись в другому виданні дамо кращими. Ще перед одержанням Вашої картки я вислав 500 серій до Львівської книгарні *(в комісію)*, до Київа ще не посилав довідавшись з Вашої картки, що д.Лаврів виїхав. Маю намір послати 200 серій **до книгарні Вістника: 50 — Київської старини**, але як би Ви може, Пане Професоре, вважали-б, що краще інакше зробити, то я з охотою пристану, бо для мене це розуміється однаково, а в *остаточні* переговори я ще не входив. Отже ждатиму в цій справі Вашої відповіді.

За рисунки порахуємось при побаченню. Якось мені не везе з моїм альманахом, тепер знов оця хвороба; лікарь сказав конче виїхати на якийсь час з Кракова. Отже мушу на якийсь місяць поїхати на село до Батьків. За той час справді друкуватимуть, але справа знов затягнеться. Прикро мені теж, що кліше Ваші так довго держу; Борковський буде вже незабаром вільний, але печатка перед моїм виїздом не звільниться ще, а хотів-би я сам її відослати, бо друкарні не довіряю. Будьте ласкаві напишіть, Пане Професоре, чи це не зробить Вам ріжниця, як я ці кліші відішлю по приїзді, тоб-то в друг. половині Вересня нов.ст. Бо як вони Вам будуть до того часу потрібні, то відішлю їх тепер, а зроблю собі другі з Вашої Історії.

Вибачте, що Вас турбую своїми справами. У Кракові пробуду ще тиждень.

Кланяюся низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Ваш Вяч.Липинський

Краків, 22.VII/4.VIII.1911
ul.KoŃataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 67-69.

№ 24.

[Краків—Затурці], 12 листопада 1911 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Карток я не достав, м.б. десь довго було шукати. Як що ласка Ваша відішліть їх поштою: п.ст.Киселин с.Затурці. На панахиду я запізнився. З глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Пишу в вагоні — даруйте що олівцем.
12.XI.1911***

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 70.

* * Написано над рядком.

** ** Написано над рядком над закресленим текстом.

*** Дата зазначена на печатці Київської поштової контори. Текст написано на листівці видавництва "Час" у Києві (друкарня С.В.Кульженка). Адресовано на київську адресу М.Грушевського (вул.Паньківська 9).

№ 25.

[Затурці, 12.XI-26.XI], 1911 р.
1911 р.*

В[ельми]шановний Пане Професоре!

З дороги я вислав Вам картку з проханням вислати мені кліше до Затурець, а тепер пишу за пів години до поїзда одних кілька слів, що всі аркуши Альманаху перешле Вам у Києві п.Вольська, отже нема чого Вам турбуватись і писати до д.Винниченка. З великою як завсігди до Вас пошаною

В.Липинський

Пані кланяюсь низенько. До д.Могілянського написав.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 79.

№ 26.

Затурці, 26 листопада 1911 р.
26.XI.1911 р., с.Затурці

Вельмишановний Пане Професоре!

Листа Вашого і кліше застав по приїзді в Затурцях. З клішами вийшло якесь дуже прикре для мене непорозуміння. В готелі я власне наказав швейцарові відібрати посилку, котру мають мені прислати і він потім божився, що ніякої посилки не було, можливо, що його в той час не було, а заступник не перейняв. У всякому разі дуже Вас, Пане Професоре, перепрошую за зроблений мимохіть клопіт** і дуже дякую за пересилку кліш.

* Дата проставлена згори аркуша олівцем рукою М.Грушевського.

** Слово правлене.

З процесом не так, мовляв, склалося, як бажалося. З одного боку я був зв'язаний довір'ям, котрим я *добровільно* наділив своїх оборонців; з другого-ж боку вони стояли перед можливістю програєння процесу (як би суд не знайшов "составу преступленія") з огляду на крайнє чорносотенний склад суду. Оставався *з їх погляду* одинокий *певний* вихід — прийняти** *предложену* противною стороною заяву і це мої оборонці зробили.

Вчора вислав я Вам брошуру про Кисіля. Чи одержали? Аркуші альманаху мабуть пані Вольська вже Вам переслала. Дальші аркуші, як що вони Вам будуть потрібні (про що будьте ласкаві мені написати), вона Вам буде пересилати далі по мірі того, як вони виходитимуть і як я буду висилати їх з Кракова. Наколи-б Вам треба було що з рукописного матеріалу***, то все готов Вам служити, тільки дуже Вас, Пане Професоре, прошу щоб Ви були ласкаві перед виходом альманаху, нікому присланих Вам аркушів не показували. Думаю, що не винуватимете мене за цю авторську мовляв слабкість.

В своєму листі Ви згадуєте, щоб присвятити збірник і пам'яті Юркевича****.

Після нашого пляну Юркевич, що фактично приймав моральну участь в виданню нашого альманаху, з котрим ми *разом укладали передмову*, мав виступати як його видавець і власне як видавця і нашого старшого провідника я мав намір схарактеризувати його в статі, присвяченій його пам'яті. Отже як думаєте, Пане Професоре, чи залишати імя Небіжчика між іменами видавців і *значить* *авторів передмови*, чи перенести до імен тих, кому ми присвячуєм збірник?

Позавтра їду до Кракова, моя адреса як завсігди: Kołataja 6.II.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 71-74.

№ 27.

Краків, 23 грудня 1911 р.

Велимишановний Пане Професоре!

Лист Ваш вже не застав мене в Затурцях і мені його переслали сюди до Кракова. Спішу Вам зараз відповісти. За звістку про Niemessenso'a дуже дякую. Що до кліше, то я міг-би вислати Вам його зараз з тим, щоб Ви були ласкаві по використанню мені його відослати. Напишіть, тільки, будьте ласкаві, як його звідси вислати, щоб воно не пропало, бо я не маю що до цього ніякого досвіду. Кліше Галаховського

* * Написано над рядком.

** Після прийняти слово закреслене.

*** Літери лу правлені.

**** Після Юркевича слово правлене.

має $12 \times 16\frac{1}{2}$ ст., зможу Вам його вислати за які два тижні, а може-б вислати одночасно з Дорошенком, як що це не буде запізно?

Коректу Гадяцької умови зроблю зараз по одержанню і зараз відішлю. До речі, тут в Кракові перебуває тепер д.Стадник, автор статі, що друкується в Київських Записках. Як бажаєте, то він *крім мене*, теж може зробити коректу, у двох все безпечніше. Адреса моя та сама: Kołataja 6.II.

Ви мене питаєте, Пане Професоре, чи не бажав-би я, щоб Ви мене предложили в дійсні члени Київського Наукового Товариства. Отже, стати дійсним членом Товариства я вважав би для себе великою честью і це для мене, як для людини, що працює і хоче працювати на полі української науки мусить бути річчю дуже бажаною. Але, кажучи цілком щиро, мені здається, що здобутки моєї праці на цьому полі поки що ще за малі і за дрібні і тому я не почуваю себе в праві відповісти позитивно на Ваше питання.

Дякую Вам щиро, Пане Професоре, за прислані новорічні бажання, з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 10/23.XII.1911
ul.Kołataja 6.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.75-78.

1912

№ 28.

Краків, 21 січня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу дістав. З неї бачу, що Ви мабуть не одержали мого останнього листа з Затурець, в якому я сповіщав Вас, що їду до Кракова.

Печатку Виговського вислав Вам позавчора. Даруйте, що не зробив цього раніше, але мене з цим моїм Альманахом переслідує якийсь фатум. То процес цей зайняв був майже місяць часу, а тепер жінка моя була тяжко хвора і через те робота з Альманахом посувалась дуже мляво. В результаті я ще навіть не використав Вашої печатки, але користаючи з Вашого ласкавого дозволу зроблю з неї кліше вже посередне з Вашої Історії. Одначе, розуміється, зазначу, що рисунок взяв я з Вашої книжки, бо признаю конечність того рода лояльности, знаючи дуже добре з власного досвіду, скільки праці коштує вишукування потрібних* для ілюстрація рисунків.

Більше Ваших клішів у мене не має. Крім печатки (відіслано!) був ще Борковський, котрого я Вам віддав особисто будучи у Києві. Що-ж до моїх клішів, котрі я Вам позичав, то Ви мені відослали Апостола (№ 334 і 336 Історії) і Дорошенка (№ 293 і 294), а остались у Вас

* Літера п правлена.

Бог.Хмельницький (274) Юрко Хм[ельницький] (284), Дорошенко (288) і здається (?) Мазепа (такий як № 317, але здається невикористаний Вами). Ці останні мені не потрібні, що-ж до перших, то № 336, 293 і 294 я ще не використав для своїх карток і не знаю, чи зроблю це в найближчій будучности з огляду на те, що фінанси мої тепер в досить поганому стані. Отже, як що це не псує дуже Ваших плянів, то може будете ласкаві, Пане Професоре, ці три кліші зробити наново після тих відбиток, котрі я Вам послав. Мені здається, що вони повинні вийти зовсім добре, а № 334 (Апостола), котрий мені *не буде* потрібний посилаю Вам одночасно поштою. Рецензію на Василевського можу прислати не раніше як за місяць, до того часу сподіюсь викінчити в головних рисах Альманах і тоді зараз напишу рецензію.

Чи прислала Вам п.Вольська перші 21 аркуш Альманаху? Чи одержали брошуру про Кисіля?

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків
ул.Коґатаја 8.П.
8/21.І.1912

P.S. Може Ви мені допоможете, Пане Професоре, розв'язати оцю загадку для мене. На скільки собі пригадую, будучи у Вас в Києві, я забрав *своє* кліше "Апотеоза Мазепи". Тимчасом в коробці, в котрій Ви мені відослали решту клішів і котру я распечатав тільки тепер недавно в Кракові (бо в Затурцях не встиг, а потім тут не мав коли) я знайшов це кліше. Отже або я тоді тільки хотів забрати від Вас це кліше, а в дійсности забув його взяти, або-ж Ви дали мені якесь инше кліше, котре я, як непотрібну мені "Апотеозу Мазепи", покинув в Затурцях. Ніяк не можу собі цієї справи з'ясувати, бо не пригадую, чи взяв я тоді кліше від Вас, чи ні?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 80-83.

№ 29.

Краків, 19 березня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу одержав. Вибачте, що зараз не відписав, але хотілося мені вислати одночасно хоч одну з обіцяних статей. Посилаю статью про книжку Василевського. Це — як я Вас попереджав — реферат читаний мною в тутешній студентській громаді. Не знаю, чи вона Вам до чого здається. Як ні, то дуже просив-би Вас відослати мені її. Прошу також вибачення за моє невиразне письмо, але переписування цієї статті зайняло би багато часу і знов проволікло би справу. Незабаром вишлю Вам до перегляду Вашу статью про Шведсько-Український союз, вона

* * Написано над рядком.

саме тепер друкується. Альманах вже кінчиться. Я знайшов тут цікавий документ — копію присяги пинської шляхти Хм[ельницьк]ому (відповідь був звітний його диплом) і мене спокусило написати про це невеличку розвідку, котра забрала багато часу, а через те знов альманах трохи запізнівся. Чи переслати Вам, Пане Професоре, дальші аркуші, чи вони Вам тепер непотрібні?

Статтю про Яблонівського напишу зараз по видрукуванню останнього аркуша альманаху.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 6/19.III.1912
ul.KoŃataja 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр.604, стор.86-87.

№ 30.

*Краків, 24 березня 1912 р.
Краків, 11/24.III.[1]912
ul.KoŃataja 8.II.*

Вельмишановний Пане Професоре!

Листа Вашого одержав і зараз спішу відповісти. Отже що до підпису, то я-б волів, щоб лишився псевдонім, котрим я підписую всі свої публіцистичні статі, в яких з тих чи інших причин (цензурних наприклад) не можу розвинути вповні і ясно своєї програми. А позаяк в україн[ській] пресі я вживаю тільки цього *одного* псевдоніма (в "Przegł. Krajow'im" тільки я підписувався часом Civis) і в жадній иншій пресі, крім української, не беру участі — то зачеплені в цій статі з причин характеру суспільного (а не особистого) особи (як Сирочинський, Гавронський і т.д.), все зможуть, коли цього захочуть, довідатись про моє дійсне прізвище, навіть від мене самого, в разі якоїсь полеміки. Тому, наколи Ви, Пане Професоре, не** прив'язуєте до нього якоїсь більшої ваги, то я-б просив Вас залишити псевдонім.

Що до дрібних змін в вислові, то розуміється проти цього не маю нічого. Біда тільки з цензурою, бо через те стаття може стратити в другій своїй половині свою провідну думку. Тому, як що Ваша ласка, я-б просив прислати мені коректу в тим виді, в яким стаття вже піде до друку. Коректу я відішлю зараз цього самого дня, так що великої задержки не буде. Перебуватиму увесь час у Кракові і на свята до дому не поїду, бо хочу вже скінчити свою роботу.

Дуже зрадів я довідавшись про вихід другого видання Вашої Історії і "Культурно-нац. руху". Щиро та сердечно дякую Вам, Вельмишановний Пане Професоре, за обітницю прислати мені ці книжки. Коли

* * Написано над рядком.

** Після не слово закреслене.

вже Ваша ласка, то може пришлете їх сюди до Кракова, ждатиму їх дуже і дуже нетерпляче. При цій нагоді хотів-би Вам висказати одну думку, про котру вже давненько збірився Вам написати, але боявся щоб Ви часом не взяли цього за втручання до не своїх, мовляв, справ. Отже дуже прошу так цього не розуміти. А думка ця ось яка: чи не подумали-б Ви, Пане Професоре, про те, що випустити *окремою книжкою, гарним виданням* Ваші менші історичні статі і розвідки, як от “Богданові Роковини”, “Шведсько-укр. союз”, “Хмельницький і Хмельниччина”, “Байда Вишневецький” і т.ин. До кожної статі чи розвідки можна-б додати по одній ілюстрації на особному папері. Така гарно (у* більшому форматі — як Ілюстр. Історія хоча-би) видана книжка пішла-б думаю, дуже добре, а про значіння популяризації** важніших фактів нашої історії в тій формі, як це зроблено в одних Ваших ***розвідках***, говорити розуміється не треба. Тепер здається мені, такий час, що популяризація історії це одно з найважливіших культурних і політичних завдань, а позаяк до українства напливають все нові верстви, *котрі з попередньою укр. літературою не ознайомлені*, то такі передруки в гарній зовнішній формі річ дуже і дуже потрібна. Ця думка давно вже мене мучила і тому Вам її рішився висказати. Альманах вишлю вже Вам до Львова. Ці перші аркуші (1-21), коли вони вже Вам не потрібні, будьте ласкаві, Пане Професоре, відслати пані ***Францішці*** Вольській (Безаківська, 18, другий поверх) — вона мене про це недавно просила.

Також дуже Вас прошу сповістити мене карткою, куда послати Вам коректу “Шв.-укр. союзу”, яка буде готова в кінці цього тижня (17/30 марта).

Кланяюсь низенько, з правдивою і глибокою до Вас пошаною
Вяч.Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 88-91.

№ 31.

*Краків, 25 березня 1912 р.
Краків, 12/25.III.[1]912
ul.KoŃcowa 8.II.*

Високоповажаний Пане Професоре!

У відповідь на Вашу картку спішу донести, що на зміну заголовку розуміється згоджуюсь. Хай буде так, як пишете:

Україна в освітленню польського поступовця (****Кілька заміток з приводу книжки Льва Василевського: *Ukraina i sprawa ukraińska*, 220 ст. in 16°, Краків 1911).

* Після у слово закреслене.

** Після популяризації три слова закреслені.

*** *** Написано над рядком.

**** Після відкритої дужки слово закреслене.

Терміну “українство” я особливо не люблю вживати *в заголовках* через те, що він *у нас* означає течію, — певний напрям всередині нації, а не саму націю, якої такої.

До свого попереднього листа додаю, що якби стаття могла піти без великих цензурних скорочень, то я б згодився на підписання ім'ям і прізвиськом. Отже лишаво це на Ваш розсуд, застерігаючи собі право “останнього слова” по прочитанню коректи, яку дуже просив-би Вас, Пане Професоре, прислати мені на один день сюди до Кракова.

Кланяюсь низенько, пишуся як завжди з глибокою і правдивою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Як думаєте, Пане Професоре, чи не дати на титуловій картці “Альманаху” такої неначе-б примітки: “Mente ukrainika verbo polono”. Це для того, щоб потім різні Здзярські не записали нашої книжки на рахунок “польської” літератури. Чи може сам зміст буде найкращим цього показником і без однієї примітки можна обійтись? За пораду в цій справі буду Вам дуже і дуже вдячний.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор.84-85.

№ 32.

Краків, 2 квітня 1912 р.

Телеграма

Краків—Київ
20.III/2.IV.1912

Proszu zderżaty druk statji pyszu.

Lipinskij

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 166.

№ 33.

Краків, 2 квітня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

З великим жалем сідаю писати до Вас цього листа. З жалем, бо мушу вступити в пререканія з “Л. Н. Вістником”, з котрим я від щирого серця бажав навязати як найтісніщі зносини — з жалем, бо мушу Вам, Високоповажаний Пане Професоре, забирати дорогий час своїми особистими справами. Перед хвилиною дістав я нарешті зі Львова II книжку Л.Н.В. і прочитав там статтю д.М.Євшана про Залеського. Зі статтю цею я в загальних рисах згоджуюсь, а свої гадки про Залеського думаю ширше розвинути в другому томі нашого Альманаху, бо подати їх в короткім фельетоні “Ради” я очевидно не міг. Натомість не можу погодитись з *тоном* і літературними манерами д.Євшана і його натяк** на мою

* * Написано над рядком.

** Після натяк слово закреслене.

статью в формі висказу про “телячий захват” (с.267) над українофільством Залеського вважаю в* літературних зносинах між пануючими себе письменниками, а тим більше співробітниками одного журналу недопустимим.

Не маю з цього приводу найменшої претенсії до Вас, розуміючи з власного досвіду тяжке становище Редактора і знаючи, що коли Ви, Високоповажаний Пане Професоре, згодні на поміщення своїх творів в редактованому через мене Альманахові, і коли Ви запрошували мене до співробітництва у Вістнику, то тим самим бажання образити мене у Вас не могло бути. Отже вповні Вам довіряючи, прошу Вас, як Редактора часописі, в котрій, повторюю, я щиро бажаю співробітничати з огляду головне на її ясне та виразне, завдяки Вашим статтям, суспільно-політичне становище — бути в цій справі судьєю. При чому, як сторона покривджена, ставлю зі свого боку такі невідкличні умови: коли Редакція Л. Н. Вістника бажає мати мене в числі своїх співробітників, то прошу прислану статью про книжку Василевського надрукувати *під моїм псевдонімом В.Правобережець* (дальші статі буду підписувати дійсним прізвиськом) *тільки в такому разі, коли в тій самій книжці Л. Н. Вістника, в якій вона буде надрукована, д.М.Євшан помістить за своїм підписом безпосередно перед моєю статтю таку заяву: “Ужиті мною в 67 томі Л. Н. Вістника на адресу статі д.Правобережця про Б.Залеського в ч.292 “Ради” слова: “телячий захват” беру в цілості назад. В.Євшан”.*

В противному разі прошу ласкаво звернути мені прислану статью і, на превеликий для мене жаль, співробітником Л. Н. Вістника мене не рахувати.

В надії, що Ви, Високоповажаний Пане Професоре, зле мене не зрозумієте, пишуся, як завжди, з найглибшою і правдивою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 20.III/2.IV.1912 р.
ul.Końcarka 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 92-95.

№ 34.

Краків, 5 квітня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Посилаю Вам одночасно коректу Вашої статі, думаючи, що вона застане ще Вас у Києві. Я вживаю правопису Свенціцького — з деякими модифікаціями в передачі згука і і. За зміни **і поправки** котрі-б Ви вважали за потрібне поробити **в правописові** і редакційній примітці буду Вам, Вельмишановний Пане Професоре, дуже і дуже вдячний. Коректу по прочитанню може будете ласкаві відослати мені до Кракова.

* Після в дві літери закреслені.

** ** Написано над рядком.

Чи дозволете, Пане Професоре, репродукувати в Альманахові шаблю Мазепи з Вашої Історії? За дозвіл буду Вам щиро дякувати. Розуміється зазначу, що ілюстрація взята з Вашої Історії. Разом з попередніми це було-б, як що дозволите, три репродукції з Вашої книжки.

З Великодними Святами пересилаю Вам і Вашій Дружині щирі бажання всього, всього найкращого і кланяюсь низенько, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 23.ІІІ/У.ІV.1912
ul.KoŃcarka 8.ІІ.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 102-103.

№ 35.

Краків, 8 квітня 1912 р.

Телеграма

Краків—Київ
26.ІІІ/8.ІV.1912

Proszu zajawu jaku prysudyte pyszu

Lipinskij

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 165.

№ 36.

Краків, 8 квітня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Перш за все дозвольте подякувати Вам від щирого серця за добре слово. Воно і Ваше прихильне відношення до мене тим мені дорожчі і любіщі, що йдуть власне від Вас — людини, якої діяльність і незломний, залізний характер я звик так високо ставити і глибоко поважати. І осьмілений одим Вашим, дорогим для мене, відношенням, пишу до Вас оцього листа, в котрим хочу ясно і виразно представити цілу справу, здаючись потім цілковито і без застережень на Ваш присуд.

Сьогодні після одержання Вашого листа я вислав зараз телеграмму з проханням помістити заяву д.Євшана в такій формі, в якій Ви вважаєте можливим. Зробив-же я це ось чому. В статі д.Євшана говориться тільки про книжку Третяка і мою статтю, отже його вислов міг відноситися тільки до одної з двох згаданих праць. А позаяк Третяк *ніде* українофільства Залеського з *українського становища* не розглядає, отже натяк цей я маю повне право прийняти на адресу своєї статі. І коли-б д.Євшан (котрого я до речі особисто не знаю, а як до письменника ніякої "анімозії" не почуваю) належав до ворожого нам і нашим замірам табору, то над цим натяком можна-б перейти до порядку денного. Але тут справа представляється інакше. Статя ця появилась у Вістнику — *органи в українських національних справах міродатнім*. І завдяки цьому

вислов д.Євпана не тільки особисто для мене, але для всіх* моїх однодумців — Українців латинників — набирає особливого значіння. Бож Залеський, як я це підкреслюю в своїй статі, і як згоджується з цим сам д.Євпан, це український Гоголь тільки з нашого, спольщеного, боку. Що** з за Залеського виглядають частенько “вовчі пазури і апетити” — з цим я цілковито згоджуюсь. Найкращим доказом, що наші спольщені українофіли Савенківського типу хочуть з Залеського зробити оружжя проти нас — Укр. латинників. Бо це власне мають на меті оці *київські ювілеї* Залеського, поета в *Польщі* сього дня зовсім не популярного. Але-ж такі самі, або й ще більші пазури виглядають з за Гоголя. Одначе це не заважає нам нашої культурно-національної власности — якою є і повинен бути для нас Гоголь — від всяких нечистих рук боронити. І зовсім слушно Київське наукове Товариство присвятило одну свою книжку пам'яті цього зросійщеного Українця. Тільки-ж в такому разі чи справедливо буде таке саме (і так само критичне) відношення до Залеського характеризувати як “телячий захват”? Бо-ж Залеських ми — ***укр. спольщені*** не можемо викинути зі своєї свідомости, так як не можуть викинути зі своєї свідомости Гоголів Українці, що перейшли через російську державну культуру. Бо коли-б ми на таку ампутацію пристали, коли-б наше національне відродження мало відбуватись не дорогою *органічного розвитку і зросту нашого внутрішнього укр. національного почуття* (а воно однакове у Залеських, Падур, Грабовських, чи у Гоголів, Метлінських навіть Куліша!), а дорогою я-б назвав, катаклізмів, дорогою хоч ідейного, але все-ж таки *рenegатства*, то наш рух, як рух поважний, масовий**** (говорю про латинників) не міг би існувати і став би тільки заняттям поодиноких осіб, більше або менше щирих неофітів, чи “оригіналів”, а для цього скажу Вам, Пане Професоре, по щирости, не варто город городити.

Розуміється можна дискутувати про це, яке становище в українському національному життю***** займають Гоголі і яке Залеські, можна надавати цій або другій стороні більше, або менше значіння, але-ж в тім і біда, що “телячий захват” усуває всяку дискусію, робить її засадничо неможливою. І тому, Вельмишановний Пане Професоре, від жадання заяви ***від*** д.Євпана, ***заяви***, *котра-б цілковито усунула оцей момент образи, погорди і легковаження яке міститься в поняттю “телячий захват” — відступити з причин засадничих не можу*. Доля хотіла, щоб в теперішніх часах національного відродження нашого — ***укр.*** латинників — мені частіше від інших приходилось забирати голос в цих справах і тому на мене спадає обов'язок становище наше ви-

* Після всіх слово закреслене.

** Після що три літери закреслені.

*** *** Написано над рядком.

**** Після масовий слово закреслене.

***** Після життя дві літери закреслені.

яснити і, коли треба, боронити. Після* Вашого останнього листа відступаю від жадання заяви в тій *формі*, яку я подав в попередньому листі і що до того яка вона має бути *в своїй формі, цілковито здаюся на Ваш присуд, вірячи вповні в Ваше справедливе відношення до тієї справи і в Ваше її зрозуміння*. Одно тільки дуже Вас, Вельмишановний Пане Професоре, прошу, щоб Ви були ласкаві ту заяву помістити в тій самій книжці, де буде моя стаття про Василевського, підписана моїм псевдонімом.

Крім того прохаю у Вас, Пане Професоре, поради. Мені-б хотілося, коли вийде вже книжка з заявою д.Євшана, а значить коли буде усунений момент образи** і уможливлена дискусія, оці гадки, котрі я Вам висказав в цьому листі, розвинути в ширшій статі. Ся стаття була-б відповіддю на статтю д.Євшана, відповіддю, в котрій розуміється ні одним натяком не було-б згадано про вичерпаний його заявою прикрий інцидент, а в котрій спокійно і річево*** (і рахуючись з реальним відношенням сил)*** були-б пояснені мої (***краще*** сказати наші: мої і моїх однодумців) погляди на Залеського. Отже де-б радили Ви оцю статтю помістити, чи у "Вістнику", чи в "Раді"? Другими словами, чи згодитесь, Пане Професоре, помістити цю статтю у Вістнику, а як ні, то чи не вважаєте політично-шкідливим порушення тепер оцих питань в "Раді". Бо перед загально-національним українським інтересом, інтерес нашої течії мусить розуміється відступити на другий плян. Відповіді Вашої що до цього чекатиму нетерпляче, а в цілій тій справі, повторяю, здаюся зовсім спокійно і з повним довір'ям на Ваш Вельмишановний Пане Професоре, присуд. А за висказане Вами ласкаве бажання зайнятись цією справою і посвятити їй трохи дорогого часу, ще раз Вам від щирого серця дякую.

Незвичайно радію, що Ваші історичні розвідки і публіцистичні статі вийдуть окремим виданням. Це буде незвичайно цінний вклад в доступну для широких верстов українську літературу. Мені дуже хотілося-б подати заголовок цієї книжки в списі історичних творів, котрі хочу подати в кінці Альманаху, як історичну літературу для наших читачів. В справі того спису хочу ще порадитись з Вами і незабаром писатиму в цій справі. Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою пошаною, відданий Вам

Вяч.Липинський

Краків, 26.III/8.IV.1912
ul.Końcarka 8.II.

Для оцінки мого відношення до Залеського посилаю Вам мою статтю з "Ради"****.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 104-109.

* Слово правлене.

** Після образи два слова правлені.

*** Написано над рядком.

**** Фраза написана зверху аркуша догори.

№ 37.

Краків, 21 квітня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Листа Вашого одержав. Забарився троха з відповіддю, бо нездужав: весна “закопанським” клієнтам дає себе взнаки. Статтю будьте ласкаві вже відкласти до часу, коли ця прикра справа буде покінчена. Як що вона піде в V книжці, то до VII-ої пришлю Вам довшу дискусійну статтю про Залеського, Гоголя і звязані з цим справи.

За ласкавий дозвіл репродукувати шаблю і печатку Мазепи щиро Вам, Вельмишановний Пане Професоре, дякую. Дуже нетерпляче жду II видання Історії і “Кульг.-нац. Руху”. Одночасно з моїм передпоследнім листом до Вас, того самого дня, я вислав заказною бандеролью коректу “Шв.-Укр. Союзу”. Досі ще її від Вас не одержав. Боюсь чи не згинула, або, що гірше, цензура перехопила (це був-би поганий знак для Альманаху!). Тому долучаю до цього першу сторінку коректи, щоб не завдавати Вам багато клопоту, і дуже Вас, Пане Професоре, прошу переглянути редакційну примітку, поглянути на правопис і, поробивши всякі зміни, які тільки вважатимете потрібними, відослати мені цю сторінку. Наколи коректа тамта (перша) дійшла до Ваших рук, то будьте ласкаві відослати мені її, бо там я вже поправив помилки. В кінці Альманаху в формі оголошення (як в Вістнику напр.) хочу подати заголовки важніщих останніх праць по Історії України, котрі-б були цікавіші для наших читачів. Отже: Вашу Історію т.I-VII зі змістом, далі Ілюстровану Історію теж зі змістом (ст.5-8, I вип.), “Очерк” (як вважаєте?), “Культурно-Нац. Рух” і дуже Вас прошу прислати докладні заголовки і зміст цих збірників, котрі думаєте видати; останні особливо важні для наших читачів. Крім Ваших праць хочу подати I-IV томи писань Яблоновського і його “Академію Могилянську”, і Kubal’i “Wojna Moskiewska”. Остання хоч і не свобідна від звичайних вибриків, але все ще в польській історіографії про Хмельниччину є “перлиною”. Будьте ласкаві, Пане Професоре, написати мені що ще з Ваших праць Ви вважали-б користним подати, а також Вашу гадку про ці польські праці: що може додати, що викинути. Буду Вам за це щиро вдячний, *і до вказівок* Ваших, пристосуюся.

Ждучи отже ласкавої відповіді Вашої і коректи “Шведсько-Укр[аїнського] Союзу”, кланяюсь низенько Вам і Вашій Вельмишановній Дружині, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Щоб не забути: в змісті IV книжки Вістника подано: В.Правобережний, повинно бути: В.Правобережець. Я-б з цим звернувся до д.Коректора, але не знаю до кого саме, тому наслідуюсь просити Вас передати йому оце прохання поправити цю помилку, наколи стаття буде друкуватися.

Краків, 8/21.IV.1912

ul.KoŃataja 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор.96-97, 100-101.

* Написано з виправленого.

№ 38.

Краків, 1 травня 1912 р.
Краків, 18.IV/1.V.1912
ul.KoŃataja 8.II.

Вельмишановний Пане Професоре!

Велике, щире спасибі за прислані книжки! “Культурно-національний рух” це просто роскіш. Хоч ці річи мені вже були знайомі, але дякуючи новій зовнішній формі і цьому духові (не приберу відповіднішого слова), котрим овіяна вся книжка, читання її дає незвичайне культурно-естетичне задоволення. Почувається в ній* виразний звязок між старим нашим національним життям і сучасними змаганнями, перед очима стає *синтез Руси і України* — одна з найважливіших культурних проблем, на мою думку, сучасного українського покоління. Від щирого серця бажаю Вам, Вельмишановний Пане Професоре, якнайшвидче випустити слідувачі, заповіджені в передмові, подібні до цього видання. І тут же повторю висловлене в попередньому листі прохання, щоб Ви були ласкаві прислати заголовки цих видань і Вашу думку, що випустити в присланім мною списі, а що додати.

Хоч мені вже ніяково зловживати Вашою чемністю, але, позаяк це тісно вяжеться з нашим альманахом, то не можу вдержатись, щоб не попросити у Вас, Пане Професоре, дозволу репродукувати “Петицію сеймика київської шляхти”. Аркуш цей, де поданий** аналогічний лист шляхти брацлавської вже надрукований, отже цю Петицію я-б надрукував на окремій картці з таким підписом: Punkt petycyi sejmiku szlachty kijowskiej z r.1571. Facsimile reprodukcji *oryginału*, podanej w pracy prof. Michała Hruszewskiego: Kulturno-Nacionalnyj ruch na Ukraini*** w XVI-XVII w. Kyjiv-Lwiv 1912. Будьте ласкаві сповістіть мене, чи згоджуєтесь на репродукцію і такий підпис. Розуміється не потрібно писати, як дуже буду Вам за це вдячний.

Незвичайно радію з широкого розповсюдження Вашої Історії. Це незвичайно вірадна проява. При третьому виданню, котре бажаю Вам, Пане Професоре, якнайшвидше випустити, може поправите два маленькі недогляди: Кричевський убитий 1649 р. (ст.309 II вид.), Хмельницький умер 27 Липня (ib.320).

Коректу поправлю після Ваших вказівок, за котрі Вам дуже дякую. Про Яблоновського статью маю надію прислати з кінцем сього місяця. Ще раз дякуючи Вам за книжки, кланяюсь Вам і Вашій Дружині, з правдивою і великою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр.604, стор. 110-112.

* Після ній слово виправлене.

** Після поданий закреслено відво.

*** Літера U правлена.

№ 39.

Краків, 11 травня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Листа Вашого перед хвилиною одержав і зараз відписую, відсилаючи одночасно долучений лист д.Євшана.

Про конфіскаату Вашої брошури читав, як рівнож про останні чорносотенні напади на Вас. Дуже це прикра і тяжка річ оце наше вічне напруження і боротьба на два фронти. Але здається не омине нас “чаша сія”, бо московський* державний розум зійшов вже здається цілком на “польські дороги”. В такій хвилині незвичайно для нашого суспільства потрібний вплив людей твердих і “не хитаючихся”. Тому велика шкода, що задуманий Вами орган політичний, під Вашим проводом, не увійшов досі в життя. Не візьміть мені за зло, що висказую Вам щиро одю думку.

За прислання заголовків Ваших праць, дозвіл репродукувати факсімільне і пораду що до книжок, сердечне Вам, Вельмишановний Пане Професоре, дякую. Зроблю так як пишете. Отже з Ваших праць (повторяю, щоб не було помилки) крім одної і другої Історії, Очерка, Освобожд[ение] Рос[сии] підуть: I. Культ[урний] рух; II. З біжучої хвилі. Готуються до друку; III. Під хмарою стоячою (збірник статей з останніх літ); IV. Книги і люде; V. З минулого; VI. Економічне жите України XV-XVII вв. Ви не написали *під чиєю редакцією* виходить видавництво бр.Гранат (Укр. нар. в прош. і настоящ.). Тоді, коли ми з Вами про це говорили, це ще була, здається, справа не рішена. Будьте ласкаві повідомити мене про це при нагоді карткою, щоб я міг подати в заголовку.

Коректи своєї статі я ще не одержав. Що до заяви д.Євшана, то згоджуюсь, для поданих низче причин, на Вашу редакцію, роблячи в ній тільки, на підставі Вашого дозволу**, певні дрібні зміни. Отже в *остаточній* редакції ця заява виглядала-б так:

“Отсим заявляю, що слова мої у статі про Б.Залеського, ужиті в кінцевім реченю третьої частини сеї статі на ст.267 II кн. ЛНВ за сей рік, не були звернені проти статі д.В.Правобережця в ч.292 “Ради” п.з. “Богдан Залеський”, і що я не мав в мислях атакувати становища занятого д.Правобережцем в сім питанню”.

З присланого Вами листа д.Євшана бачу, що він дійсно не мав наміру мене образити. Але в цьому я ніколи його не підозрівав, бо в такім разі я поступив-би инакше. Обвинувачував же я д.Євшана в літературнім невихованню ***виявленому в суперечці*** з Правобережцем *** (без огляду на те, хто пише під сим псевд.), в манерах літературно*** недопустимих у взаїмних відносинах між двома співробітниками одного поважного органу. Наколи ця суперечка не є ведена зі мною — ***Правобережцем*** і наколи “телячим захватом” не називає д.Євшан поглядів

* Після московський слово закреслене.

** Слово виправлене з закресленого.

*** *** Написано над рядком.

на Зал[еського] моїх і цілої групи думаючих як я людей, то розуміється я не маю права виступати в ролі виховавця д.Євшана і вимагати від нього, щоб він свої непристійні слова взяв назад. Тому відступаю від свого попереднього жадання і згоджуюсь на заяву в **вище наведеній** формі, надрукованям котрої **в тій формі** побіч моєї статі скінчиться, маю надію, оця прикра для мене справа.

Наколи-б я був особисто знайомий з д.Євшаном, то **справді** образливим для мене було-б, висказане в його листі до Вас, безпідставне підозріння, що я поступив так а не инакше “підмовлений” до того д.Лепким. А так, воно є для мене тільки ще одним прикритим і болючим **прикладом** того, як певна частина галицької інтелігенції вчиться з юних літ бачити скрізь в кожному виступі **привату** і низькі інстинкти, як через те падає в широких колах тієї інтелігенції загальний рівень поняття про людську гідність і повагу. Реагувати на подібного рода підозріння що до моєї особи, *по скільки вони ходять в формі на ні чім не опертих “пльоток”*, розуміється не маю наміру. Хиба Вам, Пане Професоре, особисто, позаяк д.Євшан цю справу порушив, скажу, що “єдиноборство” д.Лепкого з д.Євшаном, як літераторів, не тільки мене не захоплює на стільки, щоб я записував себе до добровольців одної або другої сторони, але навіть зовсім не цікавить.** Що-ж до моїх переконань суспільно-політичних, то вони Вам, Пане Професоре, настільки відомі, що Ви знаєте, чи піддаюся я яким впливам, і хто **і коли** з цього боку є моїм ворогом, а хто приятелем. Кланяюся низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 28.IV/11.V.1912

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 113-116.

№ 40.

Краків, 18 травня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Картку Вашу одержав. За інформації що до Редакції видавництва бр.Гранат дуже дякую.

Що до зміни стилізації пропонованої д.Євшаном, то на таку зміну пристати не можу. “Становище” є поняття ширше, а “стаття” вузче. Коли д.Євшан не атакує становище, то тим самим не атакує і статі. Але не атакуючи статі, він власне становище може вважати “телячим захватом”. Зрештою Ви, Пане Професоре, розумієте в чім тут річ, — ці слова я взяв без зміни власне з присланої Вами формули. Отже не*** можучи абсолютно згодитись на таку зміну, піддержую попередню стилізацію цього речення, тоб-то: “і що я не мав в мислях атакувати становища занятого д.В.Правобережцем в сім питанню”.

* * Написано над рядком.

** Далі чотири рядки закреслені.

*** Після не слово закреслене.

Вибачте, що не відписав того самого дня, але маю тепер страшну роботу з викінченням книжки, котру вже маю надію незабаром Вам прислати.

Кланяюсь низенько і Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 5/18.V.1912
ul.KoŃataja 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 117-118.

№ 41.

Краків, 14 червня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Коректи й досі *не одержав*. Як тільки дістану, відішлю її Вам того самого дня. Вибачте, що не відписав зараз на Вашу картку. Маю знов біду в хаті. Дружині моїй робили операцію в горлі і я ці кілька день пересидів в клініці.

Печатку Мазепи не буду репродукувати. Натомість, як дозволите, то дам, з зазначенєм джерела очевидно, фрагмент гравюри Мігури, з Мазепіними церквами (ст.387, II видання). Ходить мені головно там о герб *Мазепи*, котрий має на цій гравюрі характеристичну подробицю. Коли-б Ви мали що небудь против того, щоб я репродукував цей фрагмент, то будьте ласкаві напишіть мені, коли можна — зараз**. За дозвіл буду Вам щиро вдячний і більше вже докучати Вам, Пане Професоре, з цим не буду.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 1/14.VI.1912
ul.KoŃataja 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 119-120.

№ 42.

Краків, 21 липня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Пересилаю Вам коректу своєї статі відповідно до нашої умови в справі поміщення спростовання д.Євшана. Страшні річі поробила з нею цензура. В кількох місцях через цензурні пропуски зовсім затратився сенс і тому я в кількох місцях мусів додати кілька речень, оминувши якнайстаранніше всі дражливі*** уступи. Звертаюсь отже до Вас, Пане

* * Написано над рядком.

** Слово правлене.

*** Після дражливі слово закреслене.

Професоре, з великим проханням, щоб ці додані речення оставити, бо инакше не варто друкувати статі. І так, властиво кажучи, я з неї невдоволений, якась вона занадто поверхова. Але ще з цими додатками півбіди, а без них то справді таки не варто друкувати.

Книжка нарешті вже дефінітивно скінчена і брошурується. За тиждень буде готова. Будьте ласкаві подайте мені, куди маю її Вам вислати, бо хотілося-б мені зробити се зараз по її виході. Дозвольте, Пане Професоре, цю статтю про Яблоновського дам трошки пізніше, бо я такий перемучений, а до того нездоровий, що важко мені її тепер зараз написати. Хочу хоч трошки спочити на селі.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 8/21.VII.1912
ul.Końcowa 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 121-122.

№ 43.

Краків, 25 липня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре

Заява д.Євшана в останній стилізації звучить:

“Отсим заявляю, що слова мої в статі про Богдана Залеського, ужиті в кінцевім реченю третьої частини сієї статі на ст.267 II кн. Л. Н. В. за сей рік, не були звернені проти статі д.В.Правобережця в ч.292 “Ради” п.з. “Богдан Залеський”, і що я не мав в мислях атакувати становища занятого д.В.Правобережцем в сім питанню”.

Завтра посилаю Вам Альманах* і відбитку студії про Кричевського, котру я випустив окремою книжкою в 300 примірниках.

Дуже жалкую, що не буду міг побачитись з Вами, їдучи на Волинь. Виїзжаю звідси за тиждень (в середу 18/31.VII) і їду до Затурець (п.ст.Киселин), де м.б. пробуду довший** час. Дуже, дуже хотілося-б мені знати Вашу гадку, Пане Професоре, про книжку. В останньому часі я долучив ***до неї*** троха цікавіших автографів козацької старшини шляхетського походження. Бажаючи Вам всього найкращого, кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 12/25.VII.1912

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 123-124.

* Літера А виправлена.

** Слово правлене.

*** *** Написано над рядком.

№ 44.

Затурці, 29 серпня 1912 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Днів за 10, або троха пізніше сподіюсь бути у Києві. Маю намір надрукувати проспект про нашу книжку (до речі Варшавська цензура її пропустила) та спробую розіслати його при київських польських газетах. В проспекті цьому хочу помістити пару кліш, між иншими і Хмельницького Waumans'a. Це останнє кліше (Хм[ельницького] Waumans'a), як пригадуєте, я позичав Вам до II вид. Вашої "Історії". Отже звертаюся до Вас, Вельмишановний Пане Професоре, з великим проханням, щоб Ви були ласкаві сповістити мене під адресою Книгарні Літерат. Наук. Вістн. у Києві (з Затурець я за кілька днів виїзжаю), де і у кого я-б міг, будучи у Києві, це кліше відібрати.

Крім того може будете ласкаві відповісти мені на оці питання: 1) чи замість гонорару за мою статтю згодився-б Л. Н. Вістн. помістити кілька разів оголошене про книжку "Z dziejów Ukrainy" (зі змістом)? 2) чи не взяла-б Книгарня Л. Н. В. у Києві від 10 до 30 примірників цієї книжки за *готівку* з опустом 40%, тоб-то по 3 р. 36 коп. за прим. при ціні 5 р. 60 к.? Наколи-б взяла 30 примірників, то це був би весь наклад призначений до українських книгарень, бо всю решту взяла (разом з частиною довгу друкарні) книгарня Фрідляйна у Кракові. 3) Чи на Вашу думку варто послати один примірник книжки д.Вадиму Модзалевському, як причинок до дальших томів його "Малорос. Родословника"?* Наколи так, то може будете ласкаві подати, як знаєте, його теперішню адресу. Як би так колись спільними силами взятись до "Родословника" всієї (не тільки лівобічної) української шляхти. Матеріалу вже є досить багато. Це, розуміється, між инчим, — згадавши про "Малорос. Родословник"?*

За відповідь на ці питання буду Вам, Пане Професоре, дуже вдячний. Ждатиму її під адресою Книгарні Л. Н. В. у Києві.

Кланяюся низенько Вам і Вашій Дружині, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

с.Затурці, 29.VIII.1912

P.S. Як по Вашому, Пане Професоре, чи варто нам позиватись з "Gaz. Wiesz." за оці "рос. рублі", чи краще обернути гроші, призначені на процес, на иншу користніщу ціль?

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 125-127.

* Перед знаком питання закреслена дужка.

№ 45.

Затурці, 14 жовтня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Перш за все уклінно прохаю Вас вибачення за те, що так запізнився з відповіддю. Зложилося на се кілька причин. Насамперед Вашого листа одержав я тільки будучи у друтє в Києві (тоб-то 22.IX) і повернувши до дому зараз написав листа до Кракова, щоб мені вислали матеріали потрібні для статі про Древинського (тут у мене нічого немає). Тимчасом оце дістаю відповідь, що мені їх не змогли розшукати і тому замість відповіді зі статєю, пишу Вам оцього листа з проханням відложити мені срок для статі (як що це взагалі можливо) заки не приїду до Кракова. Сподіюсь там бути тижнів через два, по скільки з паспортом ніяких перепон не буде. А тоді зараз можу взятись за статю. Крім того мені-б хотілося дати більшу статю про Древинського до Записок. Про Яблоновського теж вже в Кракові напишу. Тепер майже нічого робити не можу — щось зі здоровлям моїм чим раз гірше.

За відповіді на мої питання дуже і дуже Вам, Пане Професоре, дякую. Книжок у нас книгарня взяла 20 примірників, з клішою я собі порадив; вибачайте, що Вас цею дрібницею турбував. До Чернігівського Музею книжку послав.

Жду Вашої відповіді, як бути зі статєю про Древинського до словаря Граната — т[об]-т[о], чи можна пізніше, їдучи до Кракова може поступлю до Львова, хоч це буде залежати від того, коли дістану паспорт.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

с.Затурці, 14.X.1912

п.ст.Киселин

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 128-130.

№ 46.

Краків, 3 грудня 1912 р.
Краків, 20.XI/3.XII.1912
ul.KoŃarska 8.П.

Високоповажаний Пане Професоре!

Незвичайно жалую, що не застав Вас у Львові і не міг побачитись з Вами. Я мав надію обговорити з Вами проекти своїх дальших праць і дістати від Вас цінні вказівки і пораду. З великим жалем відкладаю сю справу до слідуочого побачення, бо довгими листами не хочу робити Вам клопоту.

“Historya Rusi” Яблоновського, що завершує, так би сказати, його історичну діяльність, страшенно мене розчарувала. І кажучи по ширости, мені просто неприємно писати про нього обіцяну Вам статю. Як би Ви, Пане Професоре, могли звільнити мене від цієї роботи, то се був-би

для мене камінь з серця. Наколи-ж се неможливо з огляду на те, що я вже давно обіцяв сю працю, то напишу тільки одну статтю про всю його діяльність, в тім числі і про останню його працю. Жду Вашої відповіді в сій справі.

До Древинського вже взявся. Мені-б хотілося дати про нього більшу студію до Записок і представити його діяльність на тлі епохи і життя *тодішньої* шляхетської верстви. Се займе мені м.б. більше часу, а коротеньку статейку до словника пришлю перед Різдом. Як дозволите, то в справі сеї студії звернусь ще до Вас з** деякими питаннями що до літератури. Рівночасно готовлю невеличку біографічну розвідку про Ірину з Боговитинів Козерадзьких Ярмолинську і її мужа Константина, фундаторів Загаєцького монастиря. Привід до цієї розвідки дали мені їх портрети, з котрих мені вдалось добути репродукцію. Чи можливо буде, Пане Професоре, надрукувати сю розвідку в Записках разом з портретами на*** окремому (кращому) папері?

Цієї зими також хтілося-б мені**** приготувати матеріал до монографії про Івана Богуна, котру хотів-би я видати в 1914 р. (250 літ з дня смерті). Як думаєте, Пане Професоре, чи така монографія потрібна і важна? Позатим збираю всі матеріали до останніх часів козаччини на Правобережжі і листи Кисіля. Прийшло мені на гадку видати тепер в українським перекладі мою студію: "Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy" — під иншим може тільки заголовком ("На переломі", або що). Але позаяк з фінансами моїми через книжку і через тяжкий для хліборобства рік досить погано, отже не маю за що це зробити. Отже звертаюсь до Вас, Пане Професоре, з питанням, чи не могла-б видати сієї книжки Львівська Книгарня, або може Видавничка Спілка, розуміється, наколи взагалі видання *тепер* сієї студії в українським перекладі вважаєте річчю корисною?

Незвичайно мене тішить, що збірник Вам подобається. Мені страшенно хотілось почути від Вас вказівки на хиби, на те, чого в будуччині треба уникати, що розвинути і доповнити. Як дозволите, то колись ще спитаю Вас про це при побаченю. Що-ж до *моїх особистих* плянів на будуччину, про котрі ласкаво згадуєте в своєму листі, то важко мені тепер щось певного сказати. Все-ж думаю, що є инші люде, котрі більше-б відповідали сьому завданню. Моя-ж діяльність може-б була-б користніща у нас, в Україні російській, куди мені хочеться на стало вернути.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 131-134.

* * Написано над рядком з помилкою: особистів.

** Слово правлене.

*** Після на слово правлене.

**** Після мені чотири слова закреслені.

№ 47.

Високоповажаний Пане Професоре!

Будучи у Вас, забув спитати, як дивитесь на справу видання моєї студії "Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy" в українській мові. Тепер прийшло мені на гадку, чи не можна було-б того перекладу (дещо зміненого і доповненого) помістити в Л. Н. Вістнику. Наколи так, то я-б зараз взявся за цю роботу. Напишіть мені про це, Пане Професоре; як що ласка Ваша, а також, чи в разі згоди Редакції ЛНВ на друкування цієї статі, можна-було видати її і окремою відбиткою.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків 14 грудня 1912

ul. Kołtataja 8.II.

Краків, 14 грудня 1912 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Будучи у Вас, забув спитати, як дивитесь на справу видання моєї студії "Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy" в українській мові. Тепер прийшло мені на гадку, чи не можна було-б того перекладу (дещо зміненого і доповненого) помістити в Л. Н. Вістнику. Наколи так, то я-б зараз взявся за цю роботу. Напишіть мені про це, Пане Професоре, як що ласка Ваша, а також, чи в разі* згоди Редакції ЛНВ на друкування цієї статі, можна-було видати її і окремою відбиткою.

З правдивою і глибокою до Вас пошаною

Вяч.Липинський

Краків, 1/14.XII.1912
ul. Kołtataja 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф.1235, оп.1, стр.604, стор.135.

* Після в разі слово закреслене.

1913

№ 48.

Краків, 3 січня 1913 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Листа Вашого перед хвилиною одержав. За клопоти в справі моєї статті дуже Вам, Пане Професоре, дякую. Дозволю *собі* одначе ще раз звернутись до Вас в цій справі, бо мені-б дуже хотілося поладнати її з "Вістником".

Отже: 1) на зміну титулу згоджуюсь. Хочу назвати її: "На переломі**" ***(з історії української політики в пол. XVII століття)*** і лишити обидва розділи без окремих заголовків, лише з підзаголовками (змістом). Стаття очевидно буде дещо змінена там, де я покликуюсь на інші розвідки в Альманахові. Переклад буде вільний, другими словами буду старатись дати сю статтю в українським тексті, а не перекладі.

2) Цензурні умови очевидно матиму на увазі, але тільки що до форми (вислову) а не змісту. Коли воно, **на думку Редакції**, своїм змістом до них не підходить, то в таким разі**** друкувати у Вістнику не буду.

3) Що до відбиток, то я не хотів їх для себе, а щоб вони були в продажі на користь "ЛНВістника". Отже пропоную таку комбінацію: я зрікаюсь авторського (взглядно перекладача) гонорару, а за ці гроші Редакція зробить, скажім 500 відбиток з окремою пагінацією, в обложці. З них для себе я попрошу 5, а решта піде в продаж з рамени ЛНВістника. Коли-б одначе Редакція на се не пристала, то настоювати на се не буду і можу обійтись зовсім без відбиток. Натомість буду просити:

4) щоб статтю не розбивати більше як на дві книжки (по 3 аркуші в кожній),

5) щоб надрукувати її в книжках за Лютий і Марець, а найпізніше за Марець і Цвітень.

6) щоб прислати мені авторську *процензуровану* коректу, котру вертатиму***** другого дня по одержаню.

Коли Редакція на сі умови пристане, то через два тижні по одержаню Вашої ласкавої відповіді пришлю першу *половину* (3 аркуші*****) статті.

Крім того звертаюсь до Вас за порадою: чи оригінальні документи в *більших нотках* (приміром лист Хм[ельницьк]ого до київської шляхти) друкувати в оригіналі, чи в укр. перекладі і чи присягу пинської

* * Написано над рядком.

** Після переломі слово закреслене, написано під рядком.

*** ** Написано під рядком

**** Після разі слово закреслене.

***** Після вертатиму слово закреслене.

***** Перед дужками слово закреслене.

шляхти подати in extenso в оригіналі, чи в перекладі, або може обмежитись тільки тими виїмками, котрі подаю в тексті. Ласкавої відповіді Вашої чекатиму нетерпляче, бо коли Вістник не буде друкувати сеї статті, то я постараюсь випустити її окремою книжкою в Києві, але мені, розуміється, було-б приємніше бачити її у Вістнику.

Статтю про Яблонівського готовлю, а про Древинського сподіюсь прислати Вам ще до Києва. З цєю останньою запізнився я через те, що тутешні свята, котрі призначав на писання (бо архіви зачинені), знов перехорував і перемучився з нервами. Тепер почав радикальне лічення, може Бог дасть, що видужаю і зможу працювати так, як того хочу.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Високоповажаній Дружині. Та при наближаючихся святах Різдва Христового бажаю всього*, всього найкращого, з глибокою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 21.XII/3.I.1912 р. [1913 р.]

ul.KoŃcowa 8.P.

P.S. Професору Каманіну я послав* тільки тепер відбитку "Кричевського".

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 136-139.

№ 49.

Краків, 26 січня 1913 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Даруйте, що так запізнився з відповіддю — знов нездужав і почув себе дуже погано. За клопоти в справі мого перекладу дуже Вам, Пане Професоре, ще раз дякую. Оскільки я зрозумів добре Вашу відповідь, то більше надій є на видання сього перекладу окремою книжкою, чим в ЛНВістнику. На се розуміється радо згоджуюсь. В таким разі з перекладом не буду дуже поспішати, бо, як окремою книжкою, то можна і пізніше видати. Можливо навіть, що оставлю собі сей переклад* на літо, щоб тепер мати більше часу на працю в Архівах та бібліотеках, котрі хочу використати як найповніше за ці останні кілька місяців, що пробуду ще тут.

З Древинським для Енциклопедії запізнився через те, що мусів перечитати розвідку Кояловича, друковану в "Страннику". Тепер тільки її дістав і незабаром статейку пришлю. Будьте ласкаві, Пане Професоре, сповістіть мене, чи в сій статейці *треба подавати жерела* (Архів ЮЗР, напр., і інші) і *літературу* (напр. статейку Кояловича, Бартошевича в польській енцикл. і т.ин.). А також, чи жерела *цитувати*** з зазначенем сторінок, *після кожного відповідного уступу* в скобках, чи загально, *в кінці статейки*.

* Слово правлене.

** Після цитувати літера в закреслена.

Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з високою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 13/26.I.1913
ul.KoŃcarka 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 140-145.

№ 50.

Краків, 5 лютого 1913 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Даруйте, що так запізнився з відісланем книжок Ваших. Вишлю завтра, а найпізніше по завтра. Статейку про Древинського теж вишлю сими днями.

Перед кінцем Лютого нов.ст. не збираюсь бути у Львові. Хиба-б щось сталось, чого не передбачаю, напр. війна. Виїздити* звідси думаю в Маї, або може і трохи пізніше. Отже коли-б ся справа, про котру, як пишете, хочете зі мною поговорити, була *дуже важною* і наколи-б її не можна було відкласти на пізніше, то хиба-б я спеціально за для неї приїхав до Львова. В сій справі жду Вашого рішення.

Сьогодні прислали мені відозву з Київа в справі місячника, який хочуть видавати у Київі на взірець "Укр. Житни". Зробили мені нею наші люде велику прикрість, бо до мого проекту подавали такого, нащо-б я ніколи не пристав і, не спитавши мене, чи згоджуюсь на сі переміни, підписали моє призивіще. Посилаю Вам сю відозву, зазначивши в скобках, що подавано без мого відома. Воно-б добре було сей місячник видавати, але що зробите, коли немає людей, щоб могли писати і розумілись хоч трохи на політичнім значінню слів. Зроблять отаке, як з тою відозвою, а потім хоч руками розведи, — навіть поправити не можна. Кланяюсь низенько Вам і Вашій дружині, з високою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 23.I/5.II.1913
ul.KoŃcarka 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр.604, стор. 146-149.

№ 51.

Краків, 17 лютого 1913 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Одночасно відсилаю Вам книжки з великою і щирою подякою* за позиченя. Прошу мені вибачити, що я їх так довго продержав. Мені хотілося з Жуковичем в руках перейти деякі соймові діярії, які є тут в Арх. Чарторийських — тому я так опізнився. Матеріал сей збираю для

* Слово правлене.

“Древинського”. Дуже мені-б хотілося написати велику монографію про нього, боюсь тільки чи дозволять мені на се нові (сільські) обставини, в котрих незабаром прийдеться мені жити. Для написання сеї монографії необхідно попрацювати довший час в центральнім київськім архіві. Статейку для словаря вже кінчу.

Мені-б дуже хотілося знати Вашу гадку про сей новий український журнал в польській мові (аналогічний до “Укр. жизни”), котрий оце збираються видавати наші люде у Києві. Невважаючи на невдало стилізовану анкету прийшло прихильних відповідей стільки, що видавництво можна-б почати. Журнал сей буде не польсько-український як “Przegląd krajoowy”, а *виключно* український. За відповідь в сій справі буду Вам Пане Професоре, дуже вдячний, Ходить мені *головно* о се, чи таке видавництво відповідне під теперішню хвилю і чи не краще-б видавати для сеї публіки (латинників) журнал в українській мові.

Що до статі про латинників для “Annales des nationalités”, то зовсім згоджуюсь з Вами. Цю саму більш менше думку я висловив пані Вольській вже давніше і тому відмовився писати статю на сю тему до цього журналу.

З високою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 4/17.II.1913
ul.KoŃataja 8.II.

P.S. Позаяк в пресі пройшла якомсь недавно чутка про заснування нової “всеукраїнської” партії, отже (з огляду на нашу останню розмову) зазначаю, що з сими намірами і проектами я не маю нічого спільного.

В.Л.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 142-145.

№ 52.

Краків, 19 квітня 1913 р.
Краків, 6/19.IV.1913
ul.KoŃataja 8.II.

Вельмишановний Пане Професоре!

Прошу мені вибачити, що я так запізнився зі статєю і з відповідю** на лист. Я два тижні пролежав в ліжку хворий на остру інфлюенцу, а потім мучився ще з бронхітом. Статю вислав, *поспішаючи після Вашої картки* вчора. Як не старався скорочувати, вийшло довгенько. Не знаю, чи Вам здасться. Коли так, то дуже Вас, Пане Професоре, прошу виправити мову і взагалі помилки. Просив-би тільки задержати національну термінологію. До речі, я вже забув, як зветься докладно се видавництво, де має бути поміщена стаття. Може будете ласкаві, Пане Професоре, подати мені при нагоді його заголовок і де і як воно виходить. Се не “Українській Народъ” Граната — правда?

* * Написано над рядком.

** Слово правлене.

З Яблоновським справді таки не знаю як буде. Якась тяжка зима вдалась мені сього року. А літом м.б. не доведеться писати. У всякім разі постараюсь прислати. Вимітки з архіву пороблю Вам дуже радо. Прощу прислати сигнатури. Але се вже по *тутешніх* святах, бо від сього дня архіви зачинені. Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з високою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Чи Ваш відчит про повстанє Хмельницького (вичитав в “Раді”) буде окремо друкований? Страшенно жалую, що не можу почути.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 155-156.

№ 53.

Краків, 25 квітня 1913 р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Студії про Древинського не пришлю до тієї книжки “Записок”, а до слідуєчої — осінньої. Роблю се тому, бо мушу поперед прочитати нову книгу Вашої Історії, про котру я оце з великою радістю довідався, що вона вийшла; а вдруге, маю тепер страшенно багато ріжних клопотів, котрі не дозволяють мені спокійно засісти за роботу.

За тиждень виїзжаю з Кракова. Мене покликали до війська на вправи, мушу отже явитись. Сюди вже мабуть не верну, а через те перед виїздом маю страшенно багато всяких клопотів.

В переїзді через Львів дуже хотів-би я побачитись з Вами. Буду там м.б. між 2 і 4 мая нов.ст. (19-21.IV стар.), може трохи пізніше. Не знаю тільки, чи застану Вас вже у Львові.

Вітаючи Вас і Вашу Дружину з Великодними Святами, остаю з великою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Краків, 12/25.IV.1913

ul.Końcowa 8.II.

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 150-151.

№ 54.

Краків, 17 травня 1913 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Перш за все дозвольте подякувати Вам уклінно за прислану мені Вашу дорогу працю. Я дістав її у книгарні “Л. Н. Вістника” — здогадуєсь, що вона вислана на Ваше припорученя. Читаю сю книгу з захопленням. Незвичайно цікаві, а так мало знані досі часи.

* * Написано над рядком.

** Після студії слово закреслене.

Даруйте, що так пізно пишу до Вас. Сталося се через те, що мене покликали до війська на т.зв. “учебный сборъ”, як “прапорщика запаса”. Отже довелось мені кінчати чим скорше розпочаті архівальні праці, бо до Галичини на стало не думаю вже вертати. Потім я думав особисто подякувати Вам за книжку, будучи у Львові. Та на превеликий жаль у Львові не довелось мені з Вами зустрінутись. Зі Львова поїхав я просто до Ковля, в Кінбурнський драгунський полк, куди мене призначили. Там я пробув оці 10 день, аж поки *не визначили* комісію, котра признала мене нездатним до дальшої служби. Мене одпустили до дому і оце приїхавши, користаю з першої нагоди, щоб написати до Вас.

Не знаю, як бути з Древинським: чи таки приготувити на осінь сю вступну студію, чи може постаратись (по скільки дозволять мені мої клопоти з хозяйством) на весну написати цілу працю. В зимі я маю надію таки знайти трохи часу, щоб попрацювати в Київськiм Центральнiм Архiвi.

Переклад студії** поміщеній в збірнику (“Dwie chwile z dziejów rogowolucyunei Ukrainy”) почав я вже робити. На Серпень-Вересень він буде у мене готовий.

Ще раз дякуючи за книгу, остаю з високою до Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Затурці, 4/17.V.1913

почт.ст. Киселин, Волинь

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, стр. 604, стор. 152-154.

№ 55.

Затурці, 27 липня 1913 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Листа Вашого одержав. Дуже я Вам вдячний, Пане Професоре, що Ви порушили в ньому справу мого голосу на загальних зборах, бо се дає мені змогу вияснити сей неприємний для мене інцидент і уникнути прикрого непорозуміння.

Річ у тім, що не живучи у Львові, я не мав змоги приймати близької участі у внутрішнім життю Наукового Товариства і се життя було і є для мене в деталях невідомим. Тому, даючи цього року на пропозицію д-ра Томашівського свою повновасть йому, я кермувавсь в сім *випадку* виключно особистим довірям, тоб-то принципом, котрого я придержувавсь *і давніше*, даючи свій голос *іншим особам* в минулих літах. Знаючи-ж проф.Томашівського віддавна, я не мав причин йому не довіряти і думати, що він вжиє мого голосу на цілі моїм замірам противні. І мені було незвичайно прикро, коли я довідався з газет, що сьогорічні загальні збори, зі звичайних зборів, котрі-б (як і давніше) мали з користю для товариства зайнятись біжучими справами, перемінились в якусь катастрофальну боротьбу внутри Товариства.

* * Написано над рядком.

** Після студії слово закреслене.

Брати *заочну* участь в сій боротьбі я-б не міг для двох причин: раз тому, що замало знаю аргументацію обох сторін, а вдруге, що — признаючи в кожному Товаристві, а значить і в нашім, потребу поступених реформ — *не згоджуюсь *рішучо* з** формами*, в яких ся боротьба — і спеціально боротьба проти Вас — ведеться. Про се все при першій нагоді скажу д-ру Томашівському, а на будуче, научений сим дуже неприємним досьвідом, не даватиму нікому мого голосу, і, по скільки братиму участь в загальних зборах, то тільки і виключно *особисту*.

Про Древинського постараюсь викінчити сю студію в осени, як тільки впораюсь з осінніми засівами. Останніми часами я зовсім закинув свою літературну працю. На се склалось дуже невідрадні обставини мого теперішнього особистого життя, а спеціально що до студії про Древинського, то, не дістаючи від Вас відповіді, мені здавалось, що вона вже Вам непотрібна. Тішуся щиро, що помилявся. Завтра їду на пару день до Києва і на довший час на свій хутір в Уманщині, — але адреса моя — як би вона часом була Вам потрібна — лишається ця сама. Мені звідси висилають, зрештою за які півтора місяця знов сюди на якийсь час приїду. Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, остаючи все з найвищою для Вас пошаною

Вячеслав Липинський

Затурці, 14/27.VII.1913

п.ст. Киселин на Волині

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 157-160.

№ 56.

Русалівські Чагари, 28 вересня 1913 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Ваша картка не застала мене в Затурцях. Від пару місяців живу вже у себе на хуторі в Уманщині. Вашу картку переслали мені допіру цими днями і тому так пізно одписую.

Зі статєю про Яблоновського мені якось не ведеться. Тепер живу в таких умовах, котрі виключають всяку можливість літературної праці. Мені доводиться заводити господарство в степу. Не маю, по правді кажучи, навіть де писати як слід, не кажучи вже про книжки, спокій, потрібний для умової праці і т. инше. В день господарство, постройка хати і т.д., а в ночі — стережись, щоб хулігани якісь не застукали не приготованим. Страх багацько бандитів розвелось в Україні, а особливо в наших околицях. Мало не кожного дня грабіжки, підпали, убивства і то так, неначе-б для спорту. От перед кількома тижнями в нашому селі Русалівці (5 верстов від мого хутора) молоді заможні парубки вбили стару, в ні чім*** неповинну селянку, страшенно поперед над нею знущаючись.

* * Написано над рядком.

** Після з слово закреслене.

*** Слово правлене, над рядком закреслене.

Сумно, невимовно сумно дивитись на теперішнє наше селянське життя. Це зрештою спонукує до тим інтензивнішої праці освітньої на селі. Щоб тільки вдалось переломити оце віками посіяне недовір'я, визволитись від тієї проклятої історичної спадщини, котра українських “дуків” і українську “голоду”, поділила на два непримиримі, готові на все — за для взаїмного нищення, табори. А так — денаціоналізація зверху (рахуючи до цих верхів і заможніще селянство, котрих тут дуже багато в цих околицях) і знизу, немов-би на злість одні другим, “на збитки”, вживаючи дуже поширеного тепер по наших селах, терміну. Даруйте, Пане Професоре, що розбалакався про інше, а не про статю, за яку Ви мене питали. Тепер отже написати її не можу. Може в зимі виберусь на пару тижнів до Галичини (моя родина в Кракові), тоді напишу. Кланяюсь низенько Вам і Вашій Дружині, з високою пошаною

Вячеслав Липинський

хутір Русалівські Чагари

28.IX.1913

почт.ст. Буки, Київської губ. Уманськ. пов.

(Колишня буцька сотня уманського полку!)

ЦДІА України у м.Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, стор. 161-164.

До листування М.Грушевського та М.Біляшівського

¹ ...на *Княжей горе*... — Гора поблизу Канева, де знаходилося давньоруське городище княжої доби Родень, розкопки якого проводив М.Біляшівський. Докладніше див.: *Княжа Гора // Киевская Старина*. — 1890. — Кн.ХІІ. — С.494-503; *Раскопки на Княжей Горе в 1891 году // Киевская Старина*. — 1893. — Кн.І. — С.61-104; *Раскопки на Княжей Горе в 1892 году // Киевская Старина*. — 1893. — Кн.ІV. — С.134-142, а також невеликі замітки в “Археологической летописи Южной России” (АЛЮР. — 1899. — Т.1. — С.60-61, 63-65, 82, 93, 176-177; 1900. — Т.2. — С.88, 204).

² ...*Архивом Казенной палаты*... — Тут і далі йдеться про Архів бувшого Фінансового управління Царства Польського або Архів Варшавської казенної палати, начальником якого у 1893-1898 роках був М.Біляшівський. Детальніше див.: *Грушевський М.* Архів скарбу коронного в Варшаві: Замітка археографічна // ЗНТШ. — 1895. — Т.VI. — Кн.2. — С.1-4; *Karwasińska J.* Archiwa Skarbowe Koronne i Obojga Narodów // *Roczniki Kom. Hist. Tow. Nauk. Warsz.* — Warszawa, 1929. — Т.І. — Z.2. — S.1-32.

³ ...*люстрации*... — Люстрації королівщини — документальні залишки періодичних урядових акцій з однойменною назвою, що проводились за ухвалою сейму Речі Посполитої спеціально створюваними ним комісіями з метою оцінки господарчо-фінансового стану королівських маєтностей і встановлення на цій основі розміру державного податку відомого під назвою кварта або четвертий грош. Більш широко див.: Люстрації королівщин українських земель XVI-XVIII ст.: Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів / Укл. Р.Майборода. — К., 1999; *Sucheni-Grabowska A., Wyczański A.* Les Révisions des biens fo ciers appartenant au domaine de la Couronne en Pologne au cours des XVI-XVIII siècles. La Source et son édition // *Studia historiae oeconomicae*. — Poznań, 1973. — Vol.7. — 1972. — P.59-90.

⁴ ...*инвентари*... — Йдеться про один із досить розповсюджених видів господарської документації. Інвентаризація як форма контролю за станом господарства широко практикувалася в усіх категоріях земельних володінь Польщі починаючи з XV століття. Раніше всього інвентарні описи почали складатись у церковних маєтках, а з часом стали успішно застосовуватися також у королівських та шляхетських володіннях. Так, широкомасштабна урядова інвентаризація королівських маєтностей передувала проведенню перших у Польському королівстві люстраційних описів. Пізніше так звані люстраційні інвентарі виступали одним із основних джерел інформації при складанні люстраційних актів

(протоколів). Інвентарні описи королівщин були обов'язковим елементом процедури передачі володіння від одного посесора до іншого (подавчі або здавчо-відбірчі інвентарі). Методика підготовки інвентарного опису та вимоги до нього детально викладені у роботі польського економіста XVII століття Я.К.Гаура (*Haur J.K. Oekonomika ziemiańska generalna*. — Warszawa, 1757). Докладніше про джерелознавчі характеристики інвентарів маєтків див.: *Kutrzeba St. Historia źródeł dawnego prawa polskiego*. — Lwów—Warszawa—Kraków. — Т.1. — S.41-43; *Leskiewicz J. Znaczenie inwentarzy dóbr ziemskich dla badań historii wsi w Polsce XVIII w.* // *Kwartalnik Historyczny*. — 1953. — R.LX. — №4. — S.363-378; *Воронков И.А. Инвентари — важный источник по истории польской феодальной деревни* // *Вопросы истории*. — 1959. — №4. — С.124-137; *Атаманенко В. Характеристика та шляхи підвищення інформативності волинських інвентарів другої половини XVI століття* // *Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України*. — Дніпропетровськ, 1995. — С.42-55.

⁵ ...*тарифы*... — М.Грушевський, очевидно, має на увазі податкові реєстри, що найчастіше звались тарифами. Податкові реєстри широко використовувались у суспільній практиці Речі Посполитої та слугували головною підставою для збору різного роду державних податків — ланового, поборового, подимного, поголовного. Характер вміщеної у тарифах інформації обумовлювався предметом оподаткування. Податкові реєстри, як правило, містили відомості про населений пункт, його власника чи тимчасового володаря (посесора), кількість осідланих ланів та пусток, димів чи осіб. Тарифи на відміну від люстрацій репрезентували, як правило, всі види феодальної власності й охоплювали при цьому велику територію. Проте у плані дослідження королівщин вони суттєво поступалися люстраційним описам. Більш докладнішу характеристику цих джерел див.: Батурин А.П. Податные реестры и изучение сдвигов в польской деревне XVII в. // *Вестник Ленинград. у-та*. — 1978. — №20. — Вып.4. — С.135-139.

⁶ ...*Ивану Михайловичу Каманину*... — Каманін Іван Михайлович (1850-1921) — український історик, архівіст та палеограф. Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. З 1883 року працював у Київському Центральному архіві. Пройшов шлях від архіваріуса до директора архіву. На час, про який йдеться у листі, був директором архіву. З останніх публікацій див.: *Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: Випуск перший (XIX ст. — 1930-ті рр.)*. — К., 1999. — С.157-159.

⁷ ...*наше “науковое товариство”*... — Наукове товариство ім.Т.Шевченка у Львові (НТШ) було створене 1892 року на базі Літературного товариства ім.Т.Шевченка, яке існувало з 1873 року. НТШ у Львові складалося з трьох секцій: історично-філософичної (з комісією з питань права), філологічної (з мовознавчою, археологічною і етнографічною комісіями) і математично-природничо-лікарської. Головними виданнями товариства були: “Записки Наукового товариства імені Шевченка”, редактором яких у 1898-1907 роках був М.Грушевський, “Літературно-науковий вістник”, “Хроніка”. Виходили також збірники окремих секцій та комісій: “Збірник історично-філософичної секції”, “Збірник секції математично-природописно-лікарської”, “Збірник філологічної секції”, “Етнографічний збірник” та інші. У 1893-1897 роках Товариство очолював О.Барвінський, а з 1897 року — М.Грушевський. (*Дорошенко В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873-1892-1912 рр.)*. — Київ—Львів, 1913. — 88 с.; *Кучер Р. Наукове товариство імені Т.Шевченка: Два ювілеї*. — К., 1992 та ін.)

⁸ ...*сборник актов и памятников до истории Руси*... — Йдеться про програму видань джерел з української історії, запропоновану М.Грушевським на

розгляд Історично-філософичної секції НТШ у 1894 році відразу по приїзді його до Львова. Див.: *Грушевський М.* Про видання джерел до історії українсько-руської // *Едиційна археографія в Україні у XIX-XX ст.: Плани, проекти, програми видань.* — К., 1993. — Вип.1. — С.150-154 (передрук). У названій програмі передбачалось створити спеціальне документальне видання “Джерела до історії України-Руси” (*Fontes historiae ruthenicae*), яке повинно було виходити двічі на рік окремими томами обсягом близько 25 друкованих аркушів. Кожний том мав, за задумом М.Грушевського, складатись із вступної розвідки, тексту джерела і ситуаційних покажчиків — іменного, географічного та предметного.

⁹ *...в Московском архиве...* — У листі йде мова про Московський архів Міністерства юстиції (ММЮ), заснований у 1852 році на базі трьох архівних зібрань: Державного архіву старих справ, Разрядно-сенатського та Помісно-вотчинного архівів. За даними на 1897 рік тут зберігалось близько 200 мільйонів окремих актів та справ. З 1887 року тут перебував фонд Литовської Метрики — державного архіву (великокнязівської канцелярії) Великого князівства Литовського. До складу цієї унікальної архівної збірки на той час входила і люстрація Руського воєводства 1564-1565 років — “*Regestr albo inwentarz wszystkich pożytków w ziemiach Ruskich*”, списана рогозинським старостою, королівським люстраційним комісаром Кр.Соколовським. Сучасна легенда документа: *Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD).* — Tak zwana Metryka Litewska. — *Sygn.IV.B.12, IV.B.19.*

¹⁰ *...в Главный Архив...* — Йдеться про Варшавський Головний архів давніх актів, заснований у 1808 році під назвою Загального Крайового архіву (*Archiwum Ogólne Krajowe*) на базі документів коронного архіву, актів королівської канцелярії та судово-адміністративних установ Речі Посполитої, а також матеріалів пруських окупаційних властей. З 1889 по 1918 рік мав назву Варшавський Головний архів давніх актів. З 1918 року по теперішній час відомий як Головний архів давніх актів у Варшаві — *Archiwum Główne Akt Dawnych.* Докладніше про історію та склад архіву див.: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Przewodnik po zespołach: Archiwa dawnej Rzeczypospolitej / Pod red. J.Karwasińskiej.* — Warszawa, 1975; *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Informator o zasobie / Pod red. T.Zielińskiej.* — Warszawa, 1992.

¹¹ *...к Павинскому...* — Павінський Станіслав-Адольф (1840-1896) — відомий польський історик, професор Варшавського університету. З 1875 року обіймав посаду начальника Варшавського Головного архіву давніх актів. Разом з А.Яблоновським був ініціатором та видавцем фундаментальної серії “*Źródła dziejowe*” (“Історичні джерела”). Див.: *Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь.* — М., 1979. — С.254-255; *Balzer O. Adolf Pawiński // Ateneum.* — 1897. — Т.1. — С.88-120.

¹² *...В отделе люстраций...* — Очевидно, мова йде про відділ XLVI Архіву Коронного Скарбу, що мав назву “*Lustracje, rewizje i inwentarze dóbr królewskich*” (тепер: *AGAD.* — *ASK.* — *Oddz.XLVI.*)

¹³ *...Summarius omnium et singulorum proventuum in capit[aneati]bus Russiae, Podoliae et Belzensis terrarum...* — текст ревізії королівських маєтків Руського, Белзького та Подільського воєводств 1564-1565 років, складений люстратором С.Дембінським у 1566 році. Цей документ, як порівняльний матеріал, частково публікувався М.Грушевським в історичній серії “*Жерела до історії України-Руси*” (тт. 1, 3). Нещодавно (1992 р.) була розпочата повна публікація цього джерела. Див.: *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564-1565 / Wyd. Kr.Chłapowski i H.Żytkowicz.* — Warszawa—Łódź, 1992. (Сучасна легенда документа: *AGAD.* — *ASK.* — *Oddz.XLVI.* — *Sygn.119.*)

¹⁴ ...*отдельных староств...* — Староство — адміністративно-територіальна та господарська одиниця в державних володіннях у Польщі XIV-XVIII століть та на землях, що входили до її складу, в тому числі й на Україні. За спеціальними королівськими привілеями староства надавалися у тимчасове держання магнатам та шляхті. Докладніше див.: *Wejnert A. O starostwach w Polsce do końca XVIII wieku...* — Warszawa, 1877.

¹⁵ ...*Inwentarz st[arostwa] Haliczkiego — 1569...* — Ймовірно йдеться про інвентар, що в числі інших матеріалів нині зберігається в AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.1.I.

¹⁶ ...*Rejestr st[arostwa] Halicz...* — 1570... — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.1.I.

¹⁷ ...*Inwentarz st[arostwa] Halicz. 1582...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.1.I.

¹⁸ ...*Тоже 1582 [z.] st[arostwa] Kołomyjskiego...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.1.I.

¹⁹ ...*Inwent[arz] capit[aneatus] Leopoliensis — 1558...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.1.II.

²⁰ ...*Oddawanie st[arostwa] Lwowskiego — 1564...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.1.III.

²¹ ...*Inv[entarium] indifiorum arcis in ferioris et superioris Leopoliensis] — 1574...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.1.III.

²² ...*Inv[entarium] st[arostwa] Lwowski[ego] — 1593...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.1.III.

²³ ...*“Regestrum cap[itaneatus] Przemysliensis” — 1497...* — Йдеться, очевидно, про опис Перемишльського староства, що зберігається тепер у Головному архіві давніх актів у Варшаві під шифром: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.P.1.I. Свого часу названий документ був опублікований М.Грушевським у “Записках НТШ” (ЗНТШ. — 1897. — Т.XIX. — Кн.V. — С.1-24).

²⁴ ...*Inv[entarium] omn[ium] et sing[ulorum] proventuum cap[itaneatus] Przemysliensis] — 1553...* — Див.: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.P.1.I.

²⁵ ...*Масса инвентарей других староств...* — Ймовірно, йдеться про матеріали, що нині зберігаються в Головному архіві давніх актів у Варшаві під шифрами: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.2.I (Грубешівське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.K.28 (Красноставське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.2.I.II (Любачівське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.R.2.I.II.III (Рогатинське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.R.5.I.II (Ратненське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.S.11.I (Снятинське староство).

²⁶ ...*гораздо раннего времени. (Напр[имер], Львова — 1534, Галича — 1535 и т.п.)...* — Можливо йдеться про згадані вище матеріали з AGAD у Варшаві під шифрами: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.L.1.I (Львівське староство); AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.H.1.I (Галицьке староство).

²⁷ ...*думаю остановиться на люстрациях Подолия 1665 [z.] и Волини 1663 [z.]...* — М.Біляшівський, ймовірно, мав на увазі тексти люстраційних описів Подільського воєводства 1665 року та Волинського воєводства 1663 року, проведених на названих територіях за постановою Варшавського сейму 1659 року. Текст люстрації Волинського воєводства 1663 року в цей час зберігався у керованому М.Біляшівським Архіві Варшавської казенної палати, як і всі мате-

ріали з канцелярії коронного підскарбія Речі Посполитої (тепершній шифр документа: AGAD. — ASK. — Oddz.XLVI. — Sygn.17). Текст люстрації Поділля 1665 року перебував у цей період у Варшавському Головному архіві, про що пізніше М.Біляшівському листовно повідомив М.Грушевський, який з цим документом свого часу працював. Нинішній шифр справи: AGAD. — МК. — Dz.XVIII. — Sygn.74.

²⁸ ...вышеупомянутый “Summarius” Подолия 1564 г... — Див. прим. 13.

²⁹ ...люстрация Волини 1616 [г.]... — Мова йде про текст люстраційного опису Руського, Белзького та Волинського воєводств 1616 року, проведеного за постановою Варшавського сейму 1616 року. Нині цей документ зберігається в ЦДАУ (К). — оп.1, спр.5. Докладніше про джерело та його архівну долю див.: *Майборода Р.* Люстрація королівщин Руського, Белзького і Волинського воєводств 1616 року та її архівна доля // Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича. — К., 1996. — Ч.2. — С.352-365.

³⁰ ...несколько ревизий и инвент[арей] Любеча и Остра... — Можливо йдеться про документи, що нині зберігаються у Варшавському Головному архіві давніх актів під шифром AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.O.3.I (Остер).

³¹ ...обратился к Алек[сandre] Яков[левне] Ефименко... — Єфименко Олександра Яківна (1848-1918) — російська та українська історик і етнограф, перша в Росії жінка, яка одержала ступінь доктора історії (у Харківському університеті). Автор низки глибоких за змістом та блискучих за викладом праць з історії України, найголовніші з яких зібрані у двотомному виданні “Южная Русь”. — СПб., 1905. О.Єфименко однією з перших здійснила спробу створити синтезовану історію України науково-популярного характеру, яка вийшла з друку в 1906 році під назвою “История украинского народа”. Докладний аналіз життя та наукової спадщини О.Єфименко зроблено в роботах Д.Багалія (Олександра Яковлевна Єфименкова (1848-1918): Оцінка її наукових праць // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — 1919. — Кн.1. — С.104-113; Харківська доба діяльності Олександри Яковлевни Єфименко (1879-1906) // Збірник науково-дослідної катедри історії української культури. — 1930. — Т.10) та сучасних дослідників П.Маркова (А.Я.Єфименко — історик України. — К., 1966. — 123 с.) і О.Ф.Скакув. Див. також: Автобіографії П.С. и А.Я. Єфименко / Публ. В.Н.Ильинской // Из истории русской фольклористики. — Л., 1978. — С.90-106.

³² ...несколько инвентарей Барского ст[ароства] XVI в... — М.Біляшівський, очевидно, пише про інвентарні описи Барського староства 1551, 1552, 1554, 1555, 1559 років з Архіву Коронного Скарбу. Нині подані документи перебувають у Головному архіві давніх актів у Варшаві (AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.V.5.I.II)

³³ ...кроме Яблон[овского]... — Яблоновський Александр Валеріан (1829-1913) — відомий польський історик, автор низки досліджень з історії України, найвагомими з яких є: “Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej”. — Kraków, 1912. — 366 s.; “Akademia Kijowsko-Mohylańska”. — Kraków, 1899-1900 та збірне видання у п'яти томах — “Pisma”. Разом з А.Павінським (див. прим.11) видавав джерельну серію “Źródła dziejowe”, де опублікував багато архівних матеріалів з історії заселення, адміністративного поділу та господарського життя України XVI-XVIII століть. Серед них люстрації королівщин українських земель XVII століття. Про А.Яблоновського див.: *Autobiografia Aleksandra Jabłonowskiego / Wyd. Fr.Bujak. — Kwartalnik Historyczny. — Lwów, 1939. — R.53. — Z.1. — S.8-49.*

³⁴ ...через посередництво В.Б.Антоновича... — Антонович Володимир Боніфатійович (1834-1908) — видатний український історик, археолог та етнограф, професор Київського університету. М.Біляшівський, хоча і не закінчував історико-філологічний факультет, але відвідував лекції В.Антоновича і так, як і М.Грушевський, вважав його своїм учителем у царині науки. Він писав зокрема: "...Ця перша лекція В[олодимира] Б[оніфатійовича] відкрила для мене шлях, з якого я вже ніколи не звертав" (цит. за: *Курінний П.* Академік М.Т.Біляшівський як археолог // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — 1926. — Кн.9. — С.28).

³⁵ ...від Рудченка... — Рудченко Іван Якович (1845-1905) — український письменник, літературний критик і перекладач, етнограф. Зібрав і опублікував "Народні південно-російські казки" (1868, 1870), "Чумацькі народні пісні" (1874). У 70-х роках XIX століття І.Рудченко співробітничав у відомому "Юго-Западном отделе Императорского русского Географического общества", серед діячів якого були В.Антонович, М.Драгоманов, Ф.Вовк. У розглядуваний період І.Рудченко обіймав посаду управляючого Варшавської казенної палати. Некролог М.Грушевського на смерть І.Рудченка див.: ЗНТШ. — 1905. — Т.LXVIII. — Кн.6. — С.6-8.

³⁶ ...подібний до "Описания Метрики" Пташицького... — Йдеться про фундаментальну працю польського архівіста та історика, знавця з допоміжних історичних дисциплін Станіслава Пташицького (1853-1933) "Описание книг и актов Литовской Метрики". — СПб., 1887. Обіймаючи з 1884 по 1887 рік посаду начальника архіва Литовської Метрики при Сенаті, С.Пташицький підготував докладний опис цього унікального зібрання, який не втратив свого значення до сьогодні. Див. рецензію на працю С.Пташицького: *Prochaska F.* / *Kwartalnik Historyczny.* — 1888. — R.2. — S.127-131; а також *Jakubowski J.* Stanislaw Ptaszycki jako badacz Metryki Litewskiej // *Archeion.* — 1934. — T.12. — S.53-57.

³⁷ ...тарифи, видані в ч.VII т.II "Архива..."... — У згаданому виданні вміщено тарифи подимного Брацлавського воєводства 1629 та 1664 років, Подільського воєводства 1661 року та Летичівського повіту цього ж воєводства 1668 року.

³⁸ ...в гл.IV, гл.VII своєї розправи... — Йде мова про роботу М.Грушевського "Барское староство. Исторические очерки (XV-XVIII вв.)". — К., 1894, що слугувала передмовою до двох томів актів Барського староства, виданих в "Архиве ЮЗР", і була захищена ним як магістерська дисертація.

³⁹ ...тарифа Брацлавщини 1664 р... — Йдеться про тариф подимного та млинового податку Брацлавського воєводства 1664 року, опублікований в "Архиве Юго-Западной России (Архив ЮЗР. — К., 1890. — Ч.VII. — Т.2. — С.538-564. — Док.ХХІХ). Публікацію здійснено за вписом у вінницькі гродські акти (стара легенда: Книга Киев. центр. Архива №4602). Ця книга на сьогодні не збереглася. Існує лише тематичний покажчик до неї (ЦДІА України в м.Києві. — ф.44, оп.1, спр.19).

⁴⁰ ...робив др.Александр Чоловский... — Чоловський Александр (1865-1944) — історик, архівіст, директор Львівського міського архіву. Навчався на юридичному факультеті Львівського та філософському факультеті Віденського університету. Мав широкі наукові зацікавлення. З 1891 року працював в Архиві Львівського магістрату. Пройшов шлях від архіваріуса до директора. Був членом багатьох наукових товариств, у тому числі, дійсним членом Наукового товариства ім.Шевченка. Зібрав велику колекцію рукописних пам'яток, що нині зберігаються у Львові, Варшаві, Вроцлаві (див. докладніше: Українські архівісти:

Біобібліографічний довідник: Випуск I (XIX ст. — 1930-ті рр.). — К., 1999. — С.339-341; Słownik biograficzny archiwistów Polskich. — T.I. 1918-1984. — Warszawa—Łódź, 1988. — S.47; Zielińska T. Zbiór archiwalny Aleksandra Czołowskiego w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych // Archeion. — 1991. — T.LXXXIX. — S.37-60.

⁴¹ ...якогось Станісл[ава] Дембінського... — Дембінський Станіслав — хенцінський староста, депутований Посольською ізбою і затверджений Варшавським сеймом 1563 року ревізором у люстраційний округ Русь-Руське, Белзьке та Подільське воеводства (Vol.Leg. — Vol.II. — P.25). Автор дефінітивного (остаточного) тексту ревізії Руського, Белзького та Подільського воеводств 1564-1565 років (див. прим. 13).

⁴² ...до Сигизмунда Августа... — Сигизмунд II Август (1520-1572) — польський король та великий князь литовський (1548-1572). Останній король з династії Ягеллонів (з останніх публікацій див.: *Cynarski S. Zygmunt August.* — Wrocław etc., 1988).

⁴³ ...Есть в Сумт. і староства котрих нема у Вас... — М.Біляшівський співставляє два згадувані вище тексти (див. прим. 9 і 13) люстрації (ревізії) Руського, Белзького та Подільського воеводств 1564-1565 років. Що торкається фрагмента опису Галицького староства, наведеного у листі, то укладач, на жаль, не мав можливості порівняти його з оригіналом. У видрукованому польськими істориками варіанті він має такий вигляд: “Capitaneatus Haliciensis. Oppidum eiusdem w którym mieszczanie przedmieszczanie czynszu dorocznego ogółem wszytcy dają fl. 20/0/0 Szewców natenczas salva auctione et diminutione jest 10, którzy dają czynszu dorocznego po gr 12. Ale iż tego czynszu wójt dziedziczny połowicę bierze tedy na zamkową stronę, uczyni fl. 2/0/0 jatek rzeźniczych jest 8, z każdej przychodzi łoju po pięci kamion, każdy valoris gr 30, czyni fl. 40/0/0 (Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego. 1564-1565. / Wyd. K.Chłapowski i H.Żytkowicz. — Warszawa—Łódź, 1992. — Cz.1. — S.257).

Відмінності, які є у цих двох варіантах, пояснюються двома причинами. По-перше, копіїст, очевидно, намагався точно передати оригінальний текст. Видавці ж люстрації внесли певні зміни у правопис XVI століття. Це торкається, зокрема, вживання літер *ł* та *l*, які в документі не розрізняються, використання діакритичного знаку над голосною *o*. По-друге, при знятті копії були допущені помилки у прочитанні джерела.

⁴⁴ ...Хомен[товський]... — Хоментовський Владислав — польський історик, який опублікував у 1876 році люстрацію Галицького староства 1566 року (Materiały do dziejów rolnictwa w Polsce w XVI i XVII wieku. — Warszawa, 1876. — S.354-416). Про цю публікацію у кількох словах згадує М.Грушевський у передмові до першого тому “Жерел до історії України-Руси”, наголошуючи при цьому, що публікація здійснена “з копії XVIII в., не всюди поправної і з значними недостачами (напр. помінено багато поіменних реєстрів і т.д.)”. Див.: Жерела... — Т.1. — С.VII.

⁴⁵ ...орган науковий “Записки”... — “Записки Наукового товариства імені Шевченка” (ЗНТШ) — одне з основних видань Наукового товариства імені Шевченка у Львові. З 1897 року ЗНТШ стали органом історично-філософичної та філологічної секції НТШ. Виходили з 1892 по 1937 рік. Всього за це період видано 155 томів. Редактором більшості з них (тт.5-116) був М.Грушевський. Саме за пропозицією М.Грушевського М.Біляшівський почав співробітничати в ЗНТШ, надсилаючи для публікації на їх сторінках документальні матеріали та бібліографічні огляди. Дописи М.Біляшівського друкувалися в ЗНТШ під псевдонімом М.Княжевич (М.Кн.).

⁴⁶ ...люстрац[іі] Подолія 1665 р... — Див. прим. 27.

⁴⁷ ...в своїй “Polska XVI w.”... — Судячі зі всього, мається на увазі один із томів “Źródła dziejowych”, а саме Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — Т.11. Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów—Bractaw) / Wyd. A.Jabłonowski. — Warszawa, 1897. — 736, LIX s. (Źródła dziejowe. — Т.ХХІІ). Докладна рецензія на цю роботу була опублікована М.Грушевським у XVII томі “Записок НТШ” (ЗНТШ. — 1897. — Т.ХVІІ. — Кн.3. — С.9-22).

⁴⁸ ...Последня замітка єсть про “Mazowszy”... — Мова, очевидно, йде про один із томів “Źródła dziejowych”, а саме “Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym”. — Т.V. Mazowsze / Wyd. A.Pawiński. — Warszawa, 1895 (Źródła dziejowe. — Т.ХVІ).

⁴⁹ ...а дальше ще не загадую... — Більш докладну інформацію про підготовку до видання люстраційних описів королівщин Волині та Поділля XVII століття можна почерпнути з листування Миколи Біляшівського та Олександри Єфименко (НБ України, Інститут рукопису. — ф.ХХХІ, спр. 1015-1022, 2582.), а також з листів останньої до М.Ф.Владимирського-Буданова (НБ України, Інститут рукопису. — ф.60, спр. 81, 220).

⁵⁰ ...замітку про книжку Зарецького “Гончарный промысел в Полтавской губ[ернии]”... — Йдеться про рецензію М.Біляшівського на книгу И.А.Зарецького “Гончарный промысел в Полтавской губернии: Исследование”. — Полтава, 1894, яка пізніше була опублікована в “Записках...” під псевдонімом М.Княжевич (ЗНТШ. — 1895. — Т.IV. — Кн.2. — С.63-66).

⁵¹ ...Словарь Уманця... — М.Біляшівський, очевидно, має на увазі 4-томний “Словарь російсько-український” Михайла Уманця (М.Комарова), виданий у 1893-1898 роках у Львові в додатку до літературно-наукового і громадсько-культурного журналу “Зоря”. Перші два томи словника побачили світ відповідно у 1893 та 1894 роках (Репертуар української книги: 1798-1916: Матеріали до бібліографії. — Львів, 1999. — Т.3. — С. 298, 348).

⁵² ...дайте рецензії на Бобринського т.II... — Можливо мова йде про роботу українського мецената й археолога Олексія Олександровича Бобринського “Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы”. — СПб., 1894. — Т.2.

⁵³ ...на останній том Московських Трудов... — Очевидно, мається на увазі перший том “Трудов” Дев'ятого Археологічного з'їзду у Вільно 1893 року (Труды девятого археологического съезда в Вильне. 1893 / Под ред. графини Уваровой и С.С.Слупцкого. — М., 1895. — Т.1. — 249 с.). Організацією археологічних з'їздів та публікацією їх матеріалів займалось Московське археологічне товариство, очолюване на той час П.Уваровою.

⁵⁴ ...Я працюю над обзором... — Можливо йдеться про підготовку огляду матеріалів, що зберігалися у підпорядкованому М.Біляшівському архіві.

⁵⁵ ...Чи не бачили Ви часом в Главнім Архіві люстрації Подолії 1569 р.? ... — М.Біляшівський, очевидно, має на увазі люстрацію Руського, Белзького та окремих староств Подільського воеводства 1569-1570 років, що проводилася за постановою Люблінського сейму 1569 року (Vol.Leg. — Vol.II. — Р.97). Тексти цього люстраційного опису дійсно зберігалися на той час у Головному архіві, про що повідомив М.Біляшівському М.Грушевський у своєму листі-відповіді від 14.02.1895 року. У 1903 році ця люстрація була видана у серії “Жерела до історії України-Руси” (т.7). Оригінальні тексти люстрації 1569-1570 років нині зберігаються у Варшавському Головному архіві давніх актів (AGAD. — МК. — Dz.XVIII. — Sygn.45, 46).

⁵⁶ ...де можна знайти очерк королівських добр (у Яблоновського я читає)... — М.Біляшівський, очевидно, мав на увазі передмову А.Яблоновського під назвою “Starostwa Ukrainne w pierwszej połowie XVII wieku” до його публікації люстрацій королівщин українських земель першої третини XVII століття (Źródła dziejowe. — Warszawa, 1877. — T.V. — S.I-C).

⁵⁷ ...Комісія Скарбова... — Комісія, що була створена в Речі Посполитій у ході реформ 1764-1766 років короля Станіслава-Августа. Окремо існувала Скарбова Комісія Корони та ВКЛ. Членів Комісії вибирав сейм строком на два роки з чотирикратного числа кандидатів, яких рекомендував король. Поряд з фінансовими задачами Комісія відповідала за розвиток інфраструктури, комунікацій і транспорту, промисловості та торгівлі. У розпорядження Скарбової Комісії були передані матеріали всіх скарбових установ. Документи Скарбової Комісії за рішенням сейму мали зберігатись у спеціальному приміщенні, яке отримало назву “Archiwum Skarbu Koronnego” (Vol.Leg. — Vol.VII. — P.18-22; Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M. Historia Państwa i prawa polskiego. — Warszawa, 1977. — S.301-302).

⁵⁸ ...Прохаска... — Антоній Прохаска (1852-1930) — польський історик, архівіст та археограф, один з редакторів багатотомного документального видання “Akta grodzkie i ziemskie”. Як дослідник основну увагу приділяв історії Королівства Польського та Литви XIV-XV століть, ідеалізував колонізаційну роль Польщі на українських землях (див.: *Polaczkówna H.* Dr. Antoni Prochaska, kustosz Archiwum Ziemskiego we Lwowie // Archeion. — 1930. — T.8. — S.III-VIII; Maleczyński K., Zajaczkowski St. Działalność naukowa śp. Antoniego Prochaski // Kwartalnik Historyczny. — 1931. — R.45. — S.53-74).

⁵⁹ ...один том “Етнографічного збірника”... — “Етнографічний збірник” — неперіодичне видання об’єднаних тематично українських фольклорних матеріалів, записаних переважно на західно-українських землях і виданих у 1895-1929 роках у Львові Науковим товариством імені Шевченка (з 1898 року — Етнографічною комісією цього товариства). Вийшло 40 томів (УЛЕ. — 1990. — Т.2. — С.171).

⁶⁰ ...Недавно послав Ястребову... — Скоріше всього йдеться про Володимира Миколайовича Ястребова (1855-1899) — українського етнографа й археолога, відомого дослідника так званого Новоросійського краю. Серед праць В.М.Ястребова того періоду “Малорусские прозвища Херсонской губернии” 1893 року та “Материалы по этнографии Новороссийского края... I. Суеверия и обряды. II. Легенды, сказки и рассказы”. — Одеса, 1894. Проте, слід зазначити, що серед кореспондентів М.Грушевського був також і Микола Володимирович Ястребов (1862-1923) — російський історик-славист, професор Петербурзького (1914) та Празького (1920) університетів (див.: ЦДДА України у м.Києві. — ф.1235, оп.1, спр.305, с.43-46).

⁶¹ ...Від Рачинського... — Рачинський Антін — співробітник Варшавського Головного архіва давніх актів. З 1891 по 1895 рік співпрацював з М.Грушевським як копійст. У 1895 році переїхав у Несвіж Мінської губернії, де обійняв посаду архіваріуса у князя Радзівілла (див.: ЦДДА України у м.Києві. — ф.1235, оп.1, спр.711).

⁶² ...А справа Київського музею чую вже серйозно трактується... — Очевидно, М.Грушевський має на увазі заснування у 1894 році Підготовчого Комітету по створенню у Києві Історичного та художньо-промислового музею.

⁶³ *...Влодарський...* — Александр Влодарський — чиновник Головного архіву давніх актів у Варшаві, який протягом 1895-1902 років робив копії джерел (люстрацій королівщин та інвентарних описів маєтків), що готувалися М.Грушевським до видання у серії “Жерела до історії України-Руси”. З часу рекомендації А.Влодарського на цю роботу (1895 р.) до 1898 року М.Грушевський підтримував зв’язки з ним головним чином через М.Біляшівського, про що є немало згадок у листах останнього. Докладніше про співробітництво А.Влодарського з М.Грушевським у 1898-1902 роках див.: ЦДАУ(К). — ф.1235, оп.1, спр.388, арк.1-9 зв. (листи А.Влодарського до М.Грушевського).

⁶⁴ *...він переписував “Regestrum fomalium” Подолії...* — Можливо йдеться про опублікований в “Архиве ЮЗР”. — Ч.VII. — Т.2. — С.271 “Реєстр сплати подимного податку Поділля 1493 р.” (Regestrum fomalium Podoliae).

⁶⁵ *...дві книжки, де Перемишль...* — Можливо М.Біляшівський тут має на увазі інвентарні описи Перемишльського староства 1497, 1553, 1606, 1667 років, що зберігались в Архіві Варшавської казенної палати (теперішній шифр документів: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.P.1.I,II) та опис цього ж староства 1494 року (AGAD. — Oddz.LIV. — Sygn.37).

⁶⁶ *...в “Miscellanea”...* — Один із розділів “Записок Наукового товариства імені Шевченка”.

⁶⁷ *...“Віймки з джерел до історії Руси”...* — Йдеться про роботу М.Грушевського “Віймки з джерел до історії України-Руси. До половини XI в.”, опубліковану в 1895 році у Львові окремою книжкою. Первісно ця праця друкувалася на сторінках львівського двотижневика “Учитель” — органа Українсько-Руського педагогічного товариства, членом якого з 5.10.1894 року був М.Грушевський.

⁶⁸ *...Відчит про Сінькевича...* — Йдеться про доповіді (відчити) М.Грушевського під назвою “Останні романи Г.Сінькевича”, зроблені ним 14(26) та 17(29) червня 1895 року у львівському “Клубі Русинок” — культурно-освітньому жіночому товаристві, заснованому в 1893 році. Роботу над виступами М.Грушевський завершив 10(22) квітня 1895 року у Владикавказі. Опубліковані вони були накладом часопису “Зоря” в друкарні НТШ. Автор звернувся до літературної діяльності Г.Сінькевича, вважаючи його однією “з видатніших фігур літературного світа не тільки польського, але й всесвітнього”. Об’єктом уваги М.Грушевського стали два психологічні романи польського письменника — “Без догмату” та “Родина Поланецьких”, що вийшли у світ у 1890 та 1893-1894 роках.

⁶⁹ *...на I [том] Віленського з’їзду...* — Йдеться про згадувану вище збірку матеріалів Дев’ятого Археологічного з’їзду у Вільно — “Труди Дев’ятого археологічного съезда в Вильно. 1893” / Под ред. графини Уваровой и С.С.Слудского. — М., 1895. — Т.1. — 249 с.

⁷⁰ *...взяв переписувати Санок...* — Можливо йдеться про копіювання інвентарних описів Сяноцького староства XVI століття (1548, 1557, 1559 років), що на той час знаходилися у фондах Архіву Варшавської казенної палати, а нині зберігаються у Головному архіві давніх актів (AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.S.8.I).

⁷¹ *...професором Щербаком...* — Щербак Олександр Юхимович (1863-1934) — відомий український фізіотерапевт і невропатолог, професор Варшавського університету (з 1894 р.). Докладніше див.: Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физкультуры. — 1993. — № 5. — С.385-386, 386-398.

⁷² ...а потім в Качановці у "пана" Тарновського... — Тарновський Василь Васильович (1837-1899) — український меценат та колекціонер, на основі його колекцій старожитностей у 1902 році у Чернігові було відкрито музей української старовини (некролог М.Біляшівського на смерть В.Тарновського див.: "Археологическая Летопись Южной России". — 1899. — Т.1. — С.102-104).

⁷³ ...Хочете замітку: 1581 рік... — Викладені у листі факти містилися у виписі з білоперківської замкової книги, який пізніше під назвою: "Документ 1586 р. про козацький промисел" був опублікований в "Записках" (ЗНТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — С.8-10). Текстові джерела, виявленого і надісланого М.Біляшівським, передувала невелика, але змістовна передмова М.Грушевського.

⁷⁴ ...бо *passim* не підходить... — Йдеться про звірку опису Озиминської волості. У видрукованому тексті люстрації це місце подано у такому варіанті: "Thamże na Zabloczciu stog 1 passium 7 przez rok bywa" (Жерела до історії України-Руси. — Львів, 1895. — Т.1. — С.299).

⁷⁵ ...Київська Комісія... — Тимчасова комісія для розгляду давніх актів заснована у 1843 році при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора для збору, вивчення та публікації документальних матеріалів з історії України (Юго-Западного края). Основними виданнями Київської комісії були "Памятники..." (1845-1898 рр.) та "Архив Юго-Западной России" (1859-1911 рр.). Комісія проіснувала до 1921 року. У травні цього року за рішенням ВУАН вона була об'єднана з Археографічною комісією Української Академії наук (докладніше див.: Журба О. Київська археографічна комісія: 1843-1921. — К.: Наукова думка, 1993). Судячи з джерел, М.Біляшівський та О.Єфименко планували опублікувати підготовлені ними люстрації королівщин українських земель XVII століття, зокрема, "Люстрацію Руського, Белзького та Волинського воеводств 1616 р.", на сторінках одного з видань Київської комісії для розгляду давніх актів (див. прим. 49). Однак стан джерел не дає можливості до кінця прослідкувати долю підготовлених до друку матеріалів.

⁷⁶ ...свій остатній том "України"... — Мова йде про XXII том "Źródło dziejowych" — "Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie. Ukraina". — Warszawa, 1897. — 736, LIX s.

⁷⁷ ...Познайомив він мене з Карловичем... — Йдеться, очевидно, про Яна Александра Карловича (1836-1903) — польського мовознавця, фольклориста та етнографа. У час перебування М.Біляшівського у Варшаві Я.Карлович був редактором науково-етнографічно-фольклорного часопису "Wisła".

⁷⁸ ...Справки з кн.№119 (XLVI)... — Див. прим. 13.

⁷⁹ ...отд.LVI. В.5.I. 1551 и 1554... — Йдеться про інвентарні описи Барського староства (сучасна легенда: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — В.5.I).

⁸⁰ ...пан Эварницький... — Яворницький (Еварницький) Дмитро Іванович (1855-1940) — український історик, археолог, етнограф та фольклорист, автор низки досліджень з історії запорозького козацтва, найвідомішим з яких є три томна праця "История запорожских козаков". — СПб., 1892-1897.

⁸¹ ...обробляю "кварти" ... — Йдеться, очевидно, про опис матеріалів одного з відділів Архіву Коронного Скарбу, що містив відомості про прибутки від державного податку зі староств званого кварталю (Summariusze kwart Rzeczyrospolitej).

⁸² ...Профессору Ивану Порфирьевичу Филевичу... — Філевич Іван Порфирович (1856-1913) — історик та публіцист, професор Варшавського університету (1890-1908), де викладав курс російської історії раннього періоду. І.Філевич

чу належить низка праць, присвячених російсько-польсько-литовським відносинам. Найголовніші серед них: “Борьба Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие: Исторический очерк”. — СПб., 1890 (захищена ним як магістерська дисертація), “Очерк карпатской территории и населения” // ЖМНП. — 1895. — Кн. IV-V. та “История Древней Руси: Т.1. Территория и население”. — Варшава, 1896. Філевич проявив себе як палкий прихильник урядового курсу у національному питанні — він допускав лише принцип етнографічного розмежування між націями (Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. — М., 1979. — С.340-341; *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. — К., 1996. — С.155; *Грушевський М.* Іван Філевич: Некрологічна замітка // ЗНТШ. — 1913. — Т.СХІV. — С.159-161).

⁸³ ...*Яблоновський друкує вже свій XXII том...* — Див. прим. 76.

⁸⁴ ...*Долинську жупу і войтовство...* — М.Грушевський просив М.Біляшівського зробити копію опису Долинської жупи і війтівства з книги 119 (остаточного тексту люстрації Русі та Поділля 1564-1565 років), бо, як зазначено в публікації цього матеріалу в “Жерелах”, у тексті ревізії, яким користувався видавець, бракувало сім аркушів: “між ними початок жупи Долинської; що зісталось від неї заховалось лише з пропусками й значними дефектами...” (див.: “Жерела...”. — Т.2. — С.66).

⁸⁵ ...*перевожу тільки той, котрий єсть у нас в Архиві...* — Важко точно сказати який саме опис скарбових матеріалів мав на увазі М.Біляшівський. Із спеціальної літератури відомо, що у ХІХ столітті було здійснено дві спроби упорядкування опису скарбових архівів. У 1847-1853 роках така робота проводилась чиновником Комісії Приходів та Скарбу В.Кохановським. Проте складений ним інвентар, так званий “Repertorium” Кохановського, не зберігся, однак, саме на його основі в 1880 році (по інших даних у 1890 році) польський архівіст А.Богданський уклав новий інвентар старопольських документів (див.: *Kieniewicz St.* Archiwum Skarbowe w Warszawie // *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych.* — Т.П. Archiwa porozbiorowe i najnowsze. — Warszawa, 1956. — S.19; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Przewodnik po zespołach. — I. Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej. — Warszawa, 1975. — S.95). М.Грушевський у своєму огляді Архіву Коронного Скарбу теж вказує на наявність в архіві інвентаря ХІХ століття, зазначаючи при цьому, що він “подає лише коротку характеристику кожної книжки й то не завше” (ЗНТШ. — 1895. — Т. VI. — Кн.2. — С.4). Очевидно саме цим інвентарем скористався М.Біляшівський при складанні “Указателя”.

⁸⁶ ...*на з'їзд до Риги...* — Мається на увазі Х-й Археологічний з'їзд у Ризі 1896 року. М.Біляшівський виступив на з'їзді з цікавим повідомленням на тему: “Материалы по истории Прибалтийского края, хранящиеся в Архиве бывшего Финансового управления Царства Польского”. Текст виступу було опубліковано в “Трудах X Археологического съезда в Риге”. — М., 1900. — Т.3. — С.67-91.

⁸⁷ ...*вишліть “Старинну історію Галичини” Партицького...* — Йдеться про роботу українського мовознавця та історика Омеляна Партицького (1840-1895) “Старинна історія Галичини: 1. Від VII в. перед Христом до р. 110 по Христі”. — Львів, 1894 (рец. М.Грушевського: ЗНТШ. — 1895. — Т.V. — С.3).

⁸⁸ ...*випустив книжку: “История Древней Руси”...* — Йдеться про згадувану вище роботу професора Варшавського університету І.Філевича “История Древней Руси: Т.1. Территория и население”. — Варшава, 1896, яку він захистив як докторську дисертацію. Д.Дорошенко оцінював цю роботу І.Філевича як “дуже претенціозну, але мало наукову” (*Дорошенко Д.* Огляд української істо-

ріографії: Державна школа: Історія. Політологія. Право. — К., 1996. — С.155, передрук).

⁸⁹ ...рецензію на "Сборник в пользу еврейских школ" ... — Йде мова про рецензію на роботу "Сборник в пользу начальных школ еврейских". — Петербург, 1896. — 540 с., яка була опублікована в "Записках Наукового товариства імені Шевченка" (ЗНТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — Кн.5. — С.43-46).

⁹⁰ ...реєстри комор... — Мова йде про матеріали митних комор (komoг celnych) з фондів Архіву Коронного Скарбу. Тепер ці документи зберігаються в AGAD в Archiwum Kameralne.

⁹¹ ...з праць Тадеуша Чацького... — Тадеуш Чацький (1765-1813) — відомий польський історик та громадський діяч. У 1803 році обіймав посаду інспектора шкіл Київської, Волинської та Подільської губерній, один із засновників Кременецького ліцею. Серед найвагоміших праць Т.Чацького — дослідження "O litewskich i polskich prawach". — Warszawa, 1800-1801. — Т.І-ІІ.

⁹² ...Трудно писать два раза про те саме... — М.Біляшівський, очевидно, має на увазі те, що свій огляд матеріалів Х Археологічного з'їзду в Ризі він подав в "Киевскую Старину" (див.: Археологический съезд в Риге // Киевская Старина. — 1896. — Кн.Х. — С.20-64). Проте прохання М.Грушевського теж не залишилося без відповіді. В 1897 році у "Записках..." під псевдонімом М.Княжевич було опубліковане невелике повідомлення М.Біляшівського про ризький з'їзд (Археологічний з'їзд в Ризі (1896 р.) // ЗНТШ. — 1897. — Т.ХV. — Кн.І. — С.1-8).

⁹³ ...Був сьогодні у Красінських... — Мова йде про Бібліотеку ординації Красінських у Варшаві, яка була заснована 1844 року В.Красінським як приватна бібліотека ординації. У 1860 році, після прилучення до її фондів цінної збірки відомого польського бібліофіла К.Свідзінського (1793-1855), була перетворена у науковий заклад (*Muszkowski J. Biblioteka Ordynacji Krasinських: 1844-1930. — Warszawa, 1930. — 21 s.; Pulaski Fr. Katalog rękopisów Biblioteki Ordynacji hr.Krasinських. — Warszawa, 1911. — Т.1; Pulaski Fr. Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasinських. — Warszawa, 1915).*

⁹⁴ ...Про Рожинського... — Йдеться про працю відомого польського автора ХVІ століття, історика та поета Бартоша Папроцького (1543-1614) "Panosza. Tho jest wystawianie panow u paniat Ruskich u Podolskich...", видану в Кракові 1575 року. Одним із героїв Б.Папроцького був козак-князь Богдан Ружинський. Зібрану М.Біляшівським інформацію М.Грушевський використав у його розвідці "Гетьман Богданко" (див.: ЗНТШ. — 1897. — Т.ХVІ. — С.7).

⁹⁵ ...маю знайомого — Вольського... — Вольський Сигизмунд (1862-1931) — бібліотекар Бібліотеки ординації Красінських (з 1886 р.), закінчив історико-філологічний факультет Варшавського університету.

⁹⁶ ...замітка піде в "Хроніку" ... — Йдеться про один із розділів "Записок Наукового товариства імені Шевченка".

⁹⁷ ...В реєстрі Перемишльським... — Йдеться про опис Перемишльського староства 1494 року з Архіву Варшавської казенної палати (нинішнє місце зберігання документа: AGAD. — ASK. — Oddz.LIV. — Sygn.37), опублікований М.Грушевським у "Записках..." в 1897 році (див.: ЗНТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — С.5-9). Копія зберігається в ЦДДАУ(К). — ф.1235, оп.1, спр.122.

⁹⁸ ..."Проект поліпшення гандлю на Україні 1784 р."... — Мова йде про підготовлені М.Біляшівським до друку матеріали з Архіву Варшавської казенної палати, що відображують економічний стан України кінця ХVІІІ століття.

Це — так звані рапорти суперінтендантів українських провінцій (див.: *Княжевич М.* Проект поліпшення торгівлі на Україні 1784 р. // ЗНТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — С.1-8).

⁹⁹ ...*такий барон Штейнгель...* — Штейнгель Федір Рудольфович — український меценат і громадсько-політичний діяч, ініціював та фінансував створення музею Волині у с.Городок неподалік від Рівного.

¹⁰⁰ ...*Вашого “Волынского вопроса”...* — Йдеться про працю М.Грушевського “Волынский вопрос 1077-1102 гг.” (Киевская Старина. — 1891. — Т.33. — С.32-55, 259-272).

¹⁰¹ ...*Шукаю Стецького...* — Стецький Іврій (1838-1888) — автор цілої низки розвідок про Волинь. Серед них: “Wolyn pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym”. — Lwów, 1864-1871. — Т.1-2; “Luck starożytny i dzisiejszy”. — 1876 та інші.

¹⁰² ...*[oddz.] 54. №37...* — Цитується вже згадувана вище справа з архіву Коронного Скарбу під назвою “Rahunki, akta i inwentarze królewsczyzn w województwie ruskim powiecie przemyskiem”. — 1494-1771. Нині ця справа зберігається в AGAD. — ASK. — Oddz.LIV. — Sygn.37. Серед інших матеріалів тут містився опис Перемишльського староства 1494 року (...*proventuum tenute Przemisliensis tempore dni pallatini sandomiriensis 1494*), який був опублікований М.Грушевським у “Записках...” в 1897 році (ЗНТШ. — 1897. — Т.ХІХ. — С.5-9). У публікації наведена у листі частина тексту подана у такому варіанті:

*“Suburbani...
Volyanyn 2 lat nil est
Andris Czvernar
Nikel Czvernan*

¹⁰³ ...*[oddz.] 56. P.1...* — У листі наводиться фрагмент опису 1497 року Перемишльського староства (Regestrum capitaneatus Premisliensis... Anno Domini 1497), опублікований М.Грушевським в “Записках...” у 1897 році (ЗНТШ. — Т.ХІХ. — С.10-24). Сучасна легенда документа: AGAD. — ASK. — Oddz.LVI. — Sygn.P.1. Хоча М.Біляшівський тут і заперечує проти слова *quarta*, за контекстом повинно бути саме воно — *quarta=чверть* [лану]. Згадувана М.Біляшівським частина опублікована у такому варіанті: *item Michno Korythkowicz de 1/2 [lano]*. Йдеться про розмір земельного наділу в половину лана. У зв'язку з пошкодженням аркуша, про яке згадує М.Біляшівський, невідомо про розмір чиншу, який сплачував цей селянин.

¹⁰⁴ ...*У Головнім Архіві Вержбовський...* — Теодор Вержбовський (1853-1923) — відомий польський історик, літературознавець та архівіст, професор Варшавського університету, директор Варшавського Головного архіву давніх актів (1897-1919). Як директор зробив багато для розбудови архіву та зібрання і впорядкування його матеріалів. Велика заслуга Вержбовського у заснуванні видавничої серії “Monumenta iuris...”, призначеної для публікацій джерел та архівних довідників. За часів директорування Т.Вержбовського вийшов перший каталог картографічних матеріалів AGAD (докладніше див.: *Dąbrowska G. Teodor Wierzbowski (1853-1923): Studium bibliologiczne // Rocznik Bibliologiczny.* — 1973. — №17. — S.665-714; *Słownik biograficzny archiwistów Polskich.* — Warszawa—Łódź, 1988. — Т.1. — S.227-229.

¹⁰⁵ ...*умершого Готфрида Оссовського...* — Готфрид Оссовський (1835-1897) — польський історик та археолог, родом з Київщини. Серед інших досліджував також археологічні пам'ятки України, склав геологічну карту Волині (1880 р.). Автор низки популярних розвідок про Україну, серед яких “*Materialy do paleontologii kurganów ukraińskich*” (1889).

¹⁰⁶ ...*et hoc vocatur prasznyczne*... — Йдеться про уточнення окремих місць з уже згаданого вище опису Перемишльського староства 1497 року (див. прим. 103). У публікації М. Грушевського ці фрагменти документа даються у такому варіанті: “*et Fyedo similiter solunt de integra area... Item prefate ville medietas solvit 1/2 trugam in vere 1/2 sexagenam et in autumpno aliam mediam sexag... Item knyasz similiter capit ut et alii knyaszice de villis valachici iuris et dant similiter daciam ut et alii... Villa Nyehrepka: in ista villa omnes sunt servi; item quilibet servorum predictorum soluit truncum avene et per 2 gallos et hoc vocatur prasznyczne*” (ЗНТШ. — 1897. — Т. XIX. — Кн. 5. — С. 17, 18, 21, 22).

¹⁰⁷ ...У Ролле... — Можливо йдеться про праці відомого польського історика і громадського діяча Ролле Антоні Юзефа (1829-1894).

¹⁰⁸ ...на “Русские древности” Кон[дакова] і Толстого, т. V... — Йдеться про працю Н. П. Кондакова та И. Толстого “Русские древности в памятниках искусства”. — СПб., 1897. — Вып. 5.

¹⁰⁹ ...я перегляжував “рапорти”... — Див. прим. 98.

¹¹⁰ ...Приїхав тут з Одеси Матвієв... — Можливо йдеться про А. О. Матвеева — вчителя гімназії з Одеси, у майбутньому одного із співробітників Історичної секції Городоцького музею барона Ф. Р. Штейнгеля, автора “Программы для собирання историко-географических сведений о населенных местностях Новороссийского края”. — Одесса, 1884 (див.: НБ України, Інститут рукопису. — ф. XXXI, спр. 8, с. 21 (автобіографія М. Біляшівського); Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII — XX ст.). — К., 1994. — С. 16).

¹¹¹ ...задня Київського з'їзду... — М. Біляшівський має на увазі XI-й Археологічний з'їзд, що проходив у Києві з 1 по 20 серпня 1899 року. Матеріали з'їзду опубліковані в “Трудах XI Археологического съезда в Киеве 1899” / Под ред. П. Уваровой и С. С. Слущкого. — М., 1901. — Т. 1. — 816 с.; Т. 2. — 177 с. Сам М. Біляшівський виступив на з'їзді з повідомленням про археологічне дослідження Західного Бугу — “Дюнные стоянки неолитической эпохи на берегах реки Западного Буга в среднем его течении” (Труды Одиннадцатого Археологического съезда в Киеве 1899 / Под ред. Уваровой и С. С. Слущкого. — М., 1901. — Т. 1).

¹¹² ...Посилаю кілька слів про книжку Власта... — Мова про рецензію на книгу Józefa Własta “Opowiadania historyczne z dziejów okolicy Stuczycy i jej dorobków”. — Kraków, 1897. — 144 s., яка під псевдонімом М. Кн. була опублікована в “Записках...” (ЗНТШ. — 1897. — Т. XIX. — Кн. V. — С. 32-33).

¹¹³ ...Получив сегодня 2 томи “Трудів” VIII і IX з'їздів... — Рецензії на “Труды Восьмого Археологического съезда в Москве 1890” / Под ред. П. С. Уваровой и М. Н. Сперанского. — М., 1895. — Т. II.; 1897. — Т. III. та “Труды Девятого Археологического съезда в Вильне 1893” / Под ред. П. С. Уваровой и С. С. Слущкого. — М., 1897. — Т. II. під псевдонімом М. Кн. були опубліковані М. Біляшівським у XXII томі “Записок...” (ЗНТШ. — 1898. — Т. XXII. — Кн. II. — С. 1-13).

¹¹⁴ ...чи треба вам вернуть II т. люстрацій... — Йдеться про “Описи королівщин в руських землях XVI віку: Люстрації земель Перемиської й Сяноцької”. — Львів, 1897, опубліковані М. Грушевським у серії “Жерела до історії України-Руси”. — Т. 2.

¹¹⁵ ...одбитку з “Przewodnika naukowo-literackiego”... — Мова йде про публікацію у додатку до “Gazety Lwowskiej”. Докладнішу інформацію про видання див.: Stulecie “Gazety Lwowskiej”: 1811-1911. — Lwów, 1911-1914; Т. 2. — Cz. 3. Historia “Przewodnika naukowego i literackiego” (1872-1911); Т. 3. — Cz. 3. Bibli-

ografia “Dodatku miesięcznego do “Gazety Lwowskiej” (1872-1873) i “Przewodnika naukowego i literackiego” (1873-1910).

¹¹⁶ ...в редакцію “Bibl[ioteki] Warsz[awskiej]”... — “Biblioteka Warszawska” — науково-літературний часопис, що виходив у Варшаві у 1841-1911 роках.

¹¹⁷ ...брошуру *д.Машкова*... — Мається на увазі робота полковника В.А.Мошкова “Скифы и их соплеменники фракийцы: Следы этих народов в наше время: Этнографический этюд”. — Варшава, 1896. — 91 с. Рецензія на цю брошуру була опублікована М.Грушевським в “Записках...” (ЗНТШ. — 1899. — Т.XXX. — Кн.4. — С.3). М.Грушевський у рецензії, зокрема, зазначив: “Ся книжечка — робота дiletанта з дуже похвальними інтересами й змаганнями і дуже слабими відомостями в тих питаннях, до котрих він забрався...”

¹¹⁸ ...i II том “Жерел”... — Йдеться про “Описи королівщин в землях руських XVI віку: Люстрації земель Галицької і Перемиської” / Під ред. М.Грушевського. — Львів, 1895 (Жерела до історії України-Руси. — Т.1) та “Описи королівщин в руських землях XVI віку: Люстрації земель Перемиської й Сяноцької” / Під ред. М.Грушевського. — Львів, 1897 (Жерела до історії України-Руси. — Т.2).

¹¹⁹ ...“z Teki Pawińskiego” 2 перших томи... — Йдеться про збірку документів, виданих відомим польським істориком А.Павінським: Т.1. Liber Quitantiarum Alexandri Regis. Ab a. 1502 ad 1506 (Księga skarbowa króla Aleksandra Jag.). — Warszawa, 1897. — 221, XXVI s.; Т.2. Liber Quitantiarum Regis Casimiri. Ab a. 1484 ad 1488 (Księga skarbowa króla Kazimierza Jag.). — Warszawa, 1897. — 198, XLIII s.

¹²⁰ ...Щодо ініціалів... — Йдеться про те, під яким прізвиськом друкувати матеріали М.Біляшівського в “Записках...”. Розвідки та рецензії, опубліковані ним в “Записках...”, як зазначалось, підписані псевдонімами М.Княжевич або М.К.

¹²¹ ...вислати “Життє і слово”... — Літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у 1894-1897 роках у Львові під редакцією І.Франка (Українська літературна енциклопедія. — К., 1990. — Т.2. — С.203; *Баб'як П.* “Житє і слово”: Систематичний покажчик змісту. — Львів, 1968).

¹²² ...вишліть “Ateny Wołyńskie”... — М.Біляшівський, очевидно, має на увазі працю польського історика М.Ролле “Krzemieniec: Z dziejów oświaty w Polsce (1805-1852)” // Przewodnik naukowy i literacki. — Lwów, 1896-1897 (окремий відбиток: Ateny Wołyńskie: Szkic z dziejów oświaty w Polsce. — Lwów, 1898). Рецензію на цю роботу див.: ЗНТШ. — 1898. — Т.XXII. — Кн.II. — С.42-43.

¹²³ ...та 2 екземпляри “Історії...” Огоновського... — Мова про працю Ом.Огоновського “История литературы русской”. — Львів, 1887. — Ч.І; 1889. — Ч.ІІ; 1891. — Ч.ІІІ (див.: Репертуар української книги: 1798-1916: Матеріали до бібліографії. — Львів, 1999. — Т.3). Рец.: ЗНТШ. — 1895. — Т.V. — Кн.1. — С.83-84.

¹²⁴ ...рецензію на “Братскую помощь пострадавшим армянам”... — Йдеться про збірник “Братская помощь пострадавшим в Турции армянам: Литературно-научный сборник”. — М., 1897, невелика анотація на який була опублікована М.Біляшівським у “Записках...” (ЗНТШ. — 1898. — Т.XXII. — Кн.ІІ. — С.52).

¹²⁵ ...“Отчет” Городецкого музея... — Мається на увазі “Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгеля за первый год — с 25 ноября 1896 г. по 23 ноября 1897 г.”. — Варшава, 1898. — VII, 60 с.

¹²⁶ ...“*Regestrum theloni Leopoliensis...*” 1545 р... — Тут М.Біляшівський, очевидно, має на увазі час складання цього реєстра львівського мита.

¹²⁷ ...*уце поборові реєстри...* — Йдеться про матеріали, опубліковані в документальній серії “Історичні джерела” — *Źródła dziejowe*. — Т.ХХІІ. *Ziemię Ruskie: Ukraina*. — Warszawa, 1897.

¹²⁸ ...*буде Евгений Деген...* — Деген Євген Вікторович (1866-1904) — російський літературний критик і публіцист, наступник М.Біляшівського на посаді директора архівів Варшавської казенної палати. Досліджував творчість російських та західно-європейських письменників. Є.Деген підтримував наукові зв'язки з М.Грушевським, зокрема, як директор архіву, надавав допомогу у підготовці до друку люстрацій українських земель XVI століття. За пропозицією М.Грушевського співробітничав у журналі “Літературно-науковий вістник”, де опублікував свої дослідження про роман Л.М.Толстого “Воскресение” (1900. — Т.11) та про творчість двох поетес: І. Ади Негрі та Йоганни Амброзіус (1900. — Т.10; 1901. — Т.14). (Див.: ЦДІАУ(К). — ф.1235, оп.1, спр.442, арк.1-21 — листи Є.Дегена до М.Грушевського 1898-1901 років.)

¹²⁹ ...*взявся б за рецензії “Отчетов Археологической комиссии”*... — Йдеться про “Отчеты Императорской Археологической комиссии”. Рецензія М.Біляшівського на “Отчеты...” за 1900 рік була опублікована під псевдонімом М.Княжевич у 1903 році в “Археологической летописи Южной России” (АЛЮР. — 1903. — № 3-4. — С.271-273).

¹³⁰ ...*прислати твори Шевченка львівське видання...* — Йдеться, очевидно, про “Кобзар” Т.Шевченка, виданий у 4-х частинах у 1893-1898 роках Науковим товариством імені Шевченка у Львові. Перші дві частини містили поезію та драму “Назар Стодоля”, третя і четверта — українські переклади російських повістей та щоденника (див.: Репертуар української книги... — Т.3. — С.309).

¹³¹ ...*завідую Подвижным музеем Общ[ества] грамотн[ости]*... — Київське товариство грамотності — громадська організація, заснована у 1882 році з ініціативи прогресивної інтелігенції для розповсюдження грамотності. Товариство відкривало бібліотеки-читальні при церковно-приходських школах, недільні школи, організовувало лекції, літературно-музичні вечори, забезпечувало школи навчальними посібниками і т.ін. У 1908 році за наказом київського генерал-губернатора товариство припинило свою діяльність.

¹³² ...*член Правл[ения] нового музея...* — Йдеться, очевидно, про Київський міський музей старожитностей та мистецтв, створений у 1899 році з ініціативи Київського товариства старожитностей та мистецтв. З часу офіційного відкриття у 1904 році мав назву Київський художньо-промисловий та науковий музей.

¹³³ ...*на мені музей Тарновського...* — Див. прим. 72.

¹³⁴ ...*На “Летопись”*... — “Археологическая летопись Южной России” (АЛЮР) — періодичне видання, що виходило в Україні в 1899-1901 роках як додаток до журналу “Киевская Старина”, а в 1903-1905 роках як окремий часопис. Ініціатором і редактором-видавцем “АЛЮР” був М.Біляшівський. Журнал друкував матеріали, присвячені питанням археології та мистецтва. Докладніше про історію та завдання видання див.: АЛЮР. — 1899. — №1. — С.1; 1903. — №1. — С.3-5.

¹³⁵ ...*Бачив ХХХІ і ХХХІІ — дуже цікавий том...* — Мова йде про об'єднані в одну книгу ХХХІ та ХХХІІ томи “Записок...”, що містили реферати, з якими галицькі вчені планували виступити на ХІ Археологічному з'їзді у Києві.

Рецензія М.Біляшівського на три реферати з археологічної проблематики М.Грушевського, вміщені в цій книзі “Записок...”, опублікована в “АЛЮР” у 1900 році (АЛЮР. — 1900. — Т.ІІ. — С.42-46).

¹³⁶ ...Збираю річи для Вашого музею... — М.Біляшівський має на увазі музей при Науковому товаристві імені Шевченка у Львові. Докладніше див.: *Грушевський М.* В справі музею при Науковім Товаристві ім.Шевченка: Відозва до ш. Земляків // ЗНТШ. — 1901. — Т.ХІІІ. — Кн.V. — С.1-3; *Гонтар Т.* Етнографічні колекції музею НТШ // ЗНТШ. — 1992. — Т.ССХХІІІ. — С.417-427.

¹³⁷ ...Посилаю Вам частину справоздання про з'їзд... — Мова йде про замітку М.Біляшівського про ХІ Археологічний з'їзд у Києві, опубліковану під псевдонімом М.Княжевич у XXXVII томі “Записок...” (див.: ЗНТШ. — 1900. — Т.ХХХVІІ. — Кн.V. — С.1-11).

¹³⁸ ...Добродій Труш... — Труш Іван Іванович (1869-1941) — відомий український живописець, художній критик, один з організаторів художніх об'єднань “Товариство для розвою руської штуки” (Львів, 1898 р.) та “Товариства прихильників української літератури, науки і штуки” (1905 р.). Див.: Іван Іванович Труш: Бібліографічний покажчик / Уклав С.П.Костюк; ред. М.П.Гуменюк: Львівська Наукова бібліотека. — Львів, 1969. — 60 с.; Митці України. — К., 1992. — С.598.

¹³⁹ ...останній том (ІІІ-ій) “Матеріалів по етнології”... — Йдеться про львівське неперіодичне видання “Матеріали до українсько-руської етнології”, орган Етнографічної Комісії НТШ, що виходило з 1899 року за редакцією Ф.Вовка, а пізніше В.Гнатюка. На різних етапах існування часопис також мав назви: “Матеріали до етнології й антропології”, “Матеріали до української етнології”. У виданні друкувались матеріали з етнографії, фольклору та археології України.

¹⁴⁰ ...Якось у Києві Є.К.Трегубов... — У листі нечітко виписані ініціали. Можливо мова йде про Єлисея Кипріяновича Трегубова (1849-1920) — відомого громадського діяча, члена Старої Громади, співробітника журналу “Киевская Старина”, пізніше Постійної комісії до складання словника живої української мови і Першого відділу УАН. Див.: Некролог І.Житецького на смерть Тригубова Є.К. // Україна. — 1925. — Кн.6(15). — С.184-185, а також Список членів Академії наук України // Історія Академії наук України: 1918-1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С.539.

¹⁴¹ ...написати до Уварової... — П.С.Уварова — дружина О.С.Уварова (1828-1884) — російського археолога, голови Московського археологічного товариства, дослідника античних міст-держав на півдні України (“Исследование древностей Южной России и берегов Черного моря”; “Археология России: Каменный период: Сочинения Т.1”). Після смерті чоловіка графиня П.С.Уварова як голова Московського археологічного товариства брала активну участь в організації та публікації матеріалів археологічних з'їздів, що проводились у різних регіонах Росії.

¹⁴² ...чи буде на Харківському з'їзді... — Йдеться про підготовку до ХІІ Археологічного з'їзду у Харкові (1902 р.). Матеріали з'їзду були опубліковані в “Трудах...” (Труды Двенадцатого Археологического съезда в Харькове. 1902 / Под ред. Уваровой. — М., 1905. — Т.1; 1902. — Т.2) та інших виданнях про з'їзд.

¹⁴³ ...д-ру Франку... — Франко Іван Якович (1856-1916) — видатний український письменник, вчений, громадський діяч. З 1895 року дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, довголітний директор Філологічної секції

НТШ, голова Етнографічної комісії, редактор документальної серії “Пам’ятки українсько-руської мови і літератури”, член редакції “Літературно-наукового вістника”.

¹⁴⁴ ...там Стешенко... — Можливо йдеться про Степенка Івана Матвійовича (1873-1913) — українського письменника, перекладача та літературного критика.

¹⁴⁵ ...ріжних плянів щодо Музея... — Докладніше про плани М.Біляшівського щодо організації Київського музею старожитностей та мистецтв див.: *Біляшевський Н. К* вопросу о программе Киевского Музея Древностей и Искусств // АЛЮР. — 1900. — Т.2. — С.31-38.

¹⁴⁶ ...Вашу “Відозву до Земляків”... — Йдеться про звернення М.Грушевського у справі заснування музею при Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (див.: *Грушевський М.* В справі музею при Науковім Товаристві ім.Шевченка: Відозва до ш. Земляків // ЗНТШ. — 1901. — Т.ХІІІ. — Кн.V. — С.1-3).

¹⁴⁷ ...Московське археол[огічне] товариство... — Йдеться про Московское Императорское археологическое общество — громадську організацію, створену в 1864 році з ініціативи відомого російського археолога графа О.С.Уварова.

¹⁴⁸ ...проф. Колеса... — Колеса Олександр Михайлович (1867-1945) — український мовознавець, історик літератури, фольклорист і поет. Був професором Львівського (з 1898 р.), Віденського (1920-1921 рр.) та Празького (1923-1939 рр.) університетів. З 1899 року дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Досліджував пам’ятки української писемності ХІІ-ХVІІ століть, апокрифічну літературу та літературу ХІХ століття, зокрема україно-польські літературні взаємини.

¹⁴⁹ ...Студинський... — Студинський Кирило Йосипович (1868-1941) — відомий український літературознавець та історик літератури. Закінчив Віденський університет, досліджував давню українську літературу, літературний рух у Галичині, українсько-польські та українсько-чеські літературні зв’язки. З 1899 року був дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, а пізніше його головою (1923-1932). У 1924 році обраний дійсним членом ВУАН, а з 1929 року головою комісії з мови та літератури і членом історичної комісії ВУАН.

¹⁵⁰ ...Верхратський... — Верхратський Іван Григорович (1846-1919) — український природознавець, філолог та педагог. Досліджував фауну і флору Західної України. Заклав основи української наукової термінології з природознавства (Початки до уложення номенклатури й термінології природописної народної. — 1864-1879. — Вип.1-6). Автор праць з лексикології та діалектології. З 1889 року дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, а в 1894 році обраний першим директором математично-природописно-лікарської секції НТШ. У 1905 році отримав звання почесного члена Товариства (докладніше див.: *Худаш М.І.* Г.Верхратський // Мовознавство. — 1971. — №4; *Кобів Ю.* Творці українського природознавства: Іван Верхратський та Микола Мельник // Аксіома для нападків. — Львів, 1992. — С.495-519).

¹⁵¹ ...Гнатюк... — Гнатюк Володимир Михайлович (1871-1926) — видатний український етнограф, фольклорист та літературознавець. Закінчив Львівський університет. Автор численних праць з етнографії, фольклористики, історії літератури, етнології. З 1898 року — генеральний секретар Наукового товариства імені Шевченка. Один з співредакторів “Літературно-наукового вістника”. З 1901 року — секретар, а після смерті І.Франка (1916 р.) — голова Етнографічної комісії, редактор усіх її видань (з 1900 р.).

¹⁵² ...*Щурат...* — Щурат Василь Григорович (1871-1948) — український літературознавець, фольклорист, поет і перекладач. З 1920 року — академік АН УРСР.

¹⁵³ ...*про з'їзд у "Київську Стар[ину]"...* — "Киевская Старина" — історико-етнографічний та літературно-художній часопис, що виходив у Києві в 1882-1907 роках (з останніх досліджень див.: Палиєнко М. Журнал "Киевская Старина" в громадському та науковому житті України (кінець XIX — початок XX ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук. — К., 1994).

¹⁵⁴ ...*переклад "Магдаленського майстерства" добродія Вовка...* — Йдеться про переклад роботи Ф.Вовка "Магдаленське майстерство на Україні", опублікованої в XLVI томі ЗНТШ. Російськомовний варіант статті під назвою "Искусство Мадленской эпохи в Украине" був вміщений на сторінках першого номера "АЛЮР" за 1903 рік (АЛЮР. — 1903. — №1. — С.15-25).

¹⁵⁵ ...*попросити д.Ханенка...* — Ханенко Богдан Іванович (1848-1917) — відомий український меценат та колекціонер, один з тих, хто фінансував будівництво приміщення та створення колекції Київського художньо-промислового та наукового музею. Докладніше про роль Б.Ханенка у створенні музею див.: Ковалинський В. Меценати Києва. — К., 1995. — С.273-295; Шовкопляс Г.М. Ханенки і музеї Києва // До 100-річчя Національного музею історії України: Мат. наук.-прак. конференції. — К., 1998. — С.12-35. У листі йде мова про узагальнюючу роботу Б.І. та В.М. Ханенків "Древности Среднего Поднепровья". — К., 1899-1902.

¹⁵⁶ ...*знаки Євангелістів...* — Можливо у листі йдеться про незрозумілі для М.Біляшівського місця з роботи Л.Нідерле (див. прим. 157), яку він готував до публікації в "Археологической летописи Южной России".

¹⁵⁷ ...*взявся за переклад Niederle...* — Нідерле (Ніедерле) Любор (1865-1944) — чеський археолог, славіст та етнограф. Одна з найвідоміших праць Л.Нідерле — "Слов'янські старожитності" (Slovanské starožitnosti. — Sv.1-4. — P., 1902-1924).

¹⁵⁸ ...*рецензію на Тимченка...* — Тимченко Євген Костянтинович (1866-1948) — український мовознавець, професор Київського університету, директор Комісії ВУАН для складання історичного словника української мови. Є.Тимченко уперше переклав українською мовою карело-фінський епос "Калевала" (1901). Найвідомішими працями мовознавця кінця XIX — початку XX століття були "Русско-малорусский словарь" у 2-х томах (1897-1899) та "Українська граматики" (1907, 1917, 1918).

¹⁵⁹ ...*Хустки Александру Сергієвичу...* — Мова йде про О.С.Грушевського — брата М.Грушевського, відомого українського історика та літературознавця, члена Українського Наукового товариства у Києві, директора Історико-географічної комісії ВУАН.

¹⁶⁰ ...*Ханенко...* — Скоріше всього мова йде про Б.І.Ханенка (див. прим. 155).

¹⁶¹ ...*Кулаковський...* — Кулаковський Юліан Андрійович (1855-1919) — відомий історик і археолог, професор кафедри загальної історії Київського університету (з 1888 р.), дослідник грецьких міст-колоній Північного Причорномор'я. Найбільш ґрунтовна робота Ю.Кулаковського з цієї проблематики "Минуле Тавриди" (1906, 1914), написана на матеріалах археологічних розкопок Ольвії.

¹⁶² ...*кого-небудь з Шкрібляків...* — М.Біляшівський, очевидно, мав на увазі участь у виставці уславлених майстрів різблення на дереві братів Василя,

Миколи та Федора Шкрібляків з с.Яворова на Гуцульщині (Митці України. — К., 1992. — С.653).

¹⁶³ ...*Тов[ариству] прихильників укр[аїнської] літератури...* — Йдеться про Товариство прихильників української літератури, науки і штуки — громадську організацію, створену в 1904 році у Львові, що опікувалася розвитком української культури в Галичині. Зокрема, в 1905 році Товариство, очолюване на той час І.Трушем та І.Франком, влаштувало у Львові виставку “Українське мистецтво та промисли”.

¹⁶⁴ ...*А тут Тиховський...* — Тиховський Павло (1866-1938) — український літературознавець та бібліограф, досліджував переклади творів польського письменника Адама Міцкевича та вітчизняну літературу XIX століття.

¹⁶⁵ ...*у с.Колодяжного, Звенигород[ського] повіту...* — Йдеться про матеріали з розкопок давньоруського поселення Колодажин на р.Случі поблизу с.Колодяжного Житомирської області.

¹⁶⁶ ...*з с.Пекарів Черк[аського] повіту...* — Мова йде про с.Пекарі Канівського району Черкаської області, поблизу якого знаходиться городище княжої доби Родень (Княжа гора). Див. прим. 1.

¹⁶⁷ ...*Катер[ини] Мик[олаївни] Антонович...* — Антонович-Мельник Катерина Миколаївна (1859-1942) — український археолог та історик, дружина В.Б.Антоновича. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1909) та Українського Наукового товариства у Києві. Проводила широкі дослідження давньоруських курганних могильників Волині, які, на думку спеціалістів, до сьогодні залишаються основним джерелом для вивчення поховального обряду на цій території.

¹⁶⁸ ...*в гарних відносинах з Масоновим...* — Ширших відомостей виявити не вдалося.

¹⁶⁹ ...*до Мізеня...* — Село Мізень (Мізень) у Чернігівській області, поблизу якого була відкрита пізньопалеолітична стоянка.

¹⁷⁰ ...*перекупив у Хвойки...* — Хвойка Вікентій В'ячеславович (1850-1914) — український археолог, першовідкривач трипільської культури, один із засновників Київського міського музею старожитностей та мистецтв, завідувачий Археологічним відділом (1897-1914).

¹⁷¹ ...*Чернявський...* — Точні відомості встановити не вдалося.

¹⁷² ...*пригоршню трояків Сигмунда III-го...* — Сигізмунд III Ваза (1566-1632) — польський король і великий князь литовський (з 1567 р.), шведський король (1562-1599 рр.).

Трояк — срібна польська монета, яка у 1588-1627 роках широко використовувалась в обігу, в тому числі й на українських землях. Містила від 0,9 до 2 грамів чистого срібла (*Зварич В.В.* Нумизматический словарь. — Львов, 1978. — С.168-169). Про трояки Сигізмунда III в сьогоднішній колекції Національного музею історії України див.: *Стрижак Н.* Таляри Західної Європи в українських скарбах // ЗНТШ. — 1996. — Т.СХХХІ. — С.298-344.

¹⁷³ ...*Бачив я й Єфименка...* — Мова йде, очевидно, про Петра Петровича Єфименка (1884-1969) — учня Ф.Вовка, сина Петра та Олександри Єфименків, у майбутньому відомого археолога, директора Інституту археології АН України (1945-1954 рр.). У фондї ХХХІ (М.Біляшівського) Інституту рукопису НБУ зберігається лист П.Єфименка приблизно 1914-1915 років (НБ України, Інститут рукопису. — ф.ХХХІ, спр.1013).

¹⁷⁴ *...Посилаю рахунок Кульженко...* — Можливо мова йде про Василя Стефановича Кульженка (1865-1934) — відомого видавця, члена ревізійної комісії музею. Див.: *Ковалинський В.* Меценати Києва. — К., 1995. — С.284.

¹⁷⁵ *...Бабенко...* — Йдеться, очевидно, про матеріали розкопок катакомбового могильника в районі Верхнього Салтова (тепер Харківська область). Розкопки проводились археологом Володимиром Бабенком. Дана пам'ятка репрезентує так звану Салтівську археологічну культуру VIII-X століть, носіями якої були племена Хозарського каганату.

¹⁷⁶ *...Данило Щербаківський...* — Щербаківський Данило Михайлович (1877-1927) — український мистецтвознавець, етнограф, один з фундаторів музейної справи в Україні. З 1910 по 1927 рік Д.Щербаківський був завідувачем історико-етнографічного відділу Київського художньо-промислового та наукового музею. Див.: *Біднов В.* Данило Щербаківський: Некролог (1877-1927) // ЗНТШ. — 1928. — Т.149. — С.211-218; *Грушевський М.* Данило Щербаківський (Некролог) // Україна. — К.: ДВУ, 1927. — Кн.3(22). — С.213-215.

¹⁷⁷ *...як ім'я й отчество Шахматова...* — Шахматов Олексій Олександрович (1864-1920) — російський філолог, досліджував слов'янські мови, давньоруську літературу, заклав основи текстологічного аналізу літописів. З прихильністю ставився до України та української культури.

¹⁷⁸ *...Як здоровля Василя Григоровича...* — Судячи з листів М.Грушевського до М.Біляшівського, мова йде про Кричевського Василя Григоровича (1872-1952) — українського художника, архітектора та графіка, який готував ілюстрації до нового видання "Ілюстрованої історії України" М.Грушевського.

¹⁷⁹ *...Чашка буде Міклашевського...* — Мається, очевидно, на увазі те, що чашка виготовлена на порцеляновому заводі відомого підприємця А.М.Міклашевського (докладніше див.: *Лапуста Т.О.* Порцеляна Волокитинської фабрики А.Міклашевського в колекції НМІУ // До 100-річчя Національного музею історії України: Мат. наук.-практ. конференції. — К., 1998. — С.103-111).

¹⁸⁰ *...До нового видання "Історії"...* — Йдеться про нове (друге) видання "Ілюстрованої історії України" М.Грушевського (Ілюстрована історія України. — К.—Львів, 1913. — 528 с.).

До листування М.Грушевського та Ф.Вовка

№ 1.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.48) за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

...*Лупулеску* — один з псевдонімів Ф.Вовка. Інші його псевдоніми наведені у “Словнику українських псевдонімів та криптонімів” (К., 1969. — С.450).

“*Записки Наукового Товариства ім.Шевченка*” — найголовніше видання НТШ, присвячене різним галузям знань. 155 томів було видано у Львові, решта на еміграції. З 1991 року поновлено в Україні.

Наукове Товариство ім.Шевченка (НТШ) — визначна наукова установа, фактично перша українська Академія Наук. Засновано у 1873 році у Львові — спочатку як літературне під назвою Товариство ім.Шевченка. З 1893 року реорганізоване у Наукове Товариство ім.Шевченка. З 1897 до 1913 рік його головою був М.Грушевський. Він же очолював Історико-філософську секцію, “Записки...”, “Хроніку”, “Жерела...” та інші часописи.

№ 2.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.48-49) за автографом.

...*збираюсь написати статтю про теперешній стан і методи української етнографії...* — ця стаття вийшла друком у “Материялах до Українсько-руської етнології. — 1899. — Т.1. — С.V-XIX.

...*мусить бути початком систематичної битової української етнографії, котрій я хотів би віддати решту мого циганського життя...* — задум про створення ґрунтовного узагальнюючого нарису з культури та побуту українського народу був реалізований Ф.Вовком у II томі видання “Украинский народ в его прошлом и настоящем” (Петроград, 1916) у розділі “Этнографические особенности украинского народа”.

Антонович Володимир Беніфатійович (1834-1908) — видатний український історик та археолог, професор Київського університета. Голова “Временной Комиссии для разбора “древних актов”, засновник Історичного Товариства Нестора-Літописця. Учнями його “Київської школи” були М.Грушевський, П.Голубовський, М.Довнар-Запольський, Д.Багалій та ін. Був головою київської “Старої Громада”, до складу якої входив Ф.Вовк. У 1875-76 роках очолював археологічні та етнографічні експедиції у Київській та Волинській губерніях, в яких брав участь Ф.Вовк.

Гладилевич Дем'ян (1846-1892) — учитель академічної гімназії. Голова літературного Товариства ім. Шевченка у Львові, засновник часопису “Діло”.

Шеболдаєва (Рашевська) Інна Никандрівна — емігрантка, спільна знайома М. Грушевського і Ф. Вовка.

“Folk-Lore” — французький часопис з народно-поетичної творчості.

Niederle (Нідерле) Любор (1865-1944) — видатний чеський археолог та етнолог, професор Празького університету. Найголовніші праці “Slovanske starozitnosti” (Т. I-IV, 1902-1924), і “Zivot starych Slovanu” (Т. I-III, 1911-1925). Створив концепцію комплексного дослідження етногенетичних і культурно-історичних проблем, якої дотримувався Ф. Вовк. Однак останній не погоджувався з поглядами Л. Нідерле щодо поділу народів за антропологічними ознаками на довгоголових (германців) і короткоголових (слов'ян).

Societe des traditions Populaires — французьке етнографічне товариство.

№ 3.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с. 48) за автографом.

куртуазійних (лат.) — люб'язних.

...*“Revue des Traditions Populaires”, “L'Anthropologie”, “Melusine”* — французькі етнографічні та антропологічні часописи.

Гильченко Микола (1858-?) — лікар, антрополог. У “Киевской Старине” надрукував розвідку про антропологічний тип українців (1895).

“Revue des traditions populaires” — французький етнографічний часопис, який видавався до 1920 років.

ремунеровати (лат.) — сплачувати гонорар.

антиципація (лат.) — упередження.

№ 4.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

...*Обіцяного реферату про працю Гильченка...* — йдеться про опубліковану М. Гильченком у “Киевской Старине” за 1895 рік розвідку про антропологічний тип українців.

Анучин Дмитро Миколайович (1843 — 1923) — російський географ, етнограф і антрополог, академик Російської Академії наук. Президент Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії. Виступав проти поглядів Ф. Вовка про існування українського расового типу. Підтримував москвофільські концепції щодо русинства.

“Melusine” — популярний французький етнографічний часопис кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Societe d'Anthropologie de Paris — паризьке антропологічне товариство. Засновано у 1859 році відомим французьким антропологом П. Брока.

№ 5.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с. 51-53) за автографом.

...*Київське “Паскудство”* — очевидно йдеться про часопис “Киевская Старина”.

...*перекладаю чеський підручник доісторичної антропології на московську мову...* — йдеться про працю академіка Л. Нідерле, яка вийшла друком у 1898 році у Санкт-Петербурзі під назвою “Человечество в доисторические Бремена. Доисторическая археология Европы и в частности славянских земель” — 459 с.

...у той час я працював коло своїх весільних звичаїв... — Ф.Вовк створив низку фундаментальних праць з цього питання: “Свадбарскитъ обреди на славянските народы”, вміщену в кількох числах часопису “Сборникъ за народни умотворения, наука й книжнина” за 1890-94 роки; “Шлюбний ритуал та обряди на Україні”, опубліковану французькою мовою у часописі “L’Anthropologie” (1891-92, ч.ІІ-ІІІ) і перевидану українською мовою у збірнику його праць “Студії з української етнографії та антропології”. — Прага, 1927 та ін.

...кілька років назад ... Володимир Боніфатійович ... радив мені перебраться жити до Львова. — як свідчить цей та інші листи Ф.Вовка всі його спроби переїхати до Галичини або Болгарії залишилися марними. Лише 1905 року він переїхав до Санкт-Петербурга, де працював до кінця життя (1918).

Барвінський Олександр (1847-1908) — визначний громадський і політичний діяч, історик і педагог. Голова НТШ. Посол до державної австро-угорської ради.

Мілюков Павло Миколайович (1859-1943) — російський історик, професор Московського, згодом Софійського університетів, лідер кадетів. Викладав у Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі.

Драгоманов Михайло Петрович (1841-1895) — видатний український історик, літературознавець, фольклорист і громадсько-політичний діяч.

“Житє і слово” — двомісячник літератури. Видавався у Львові (1894-97) за редакцією Івана Франка.

Ковалевський Максим Максимович (1851-1916) — історик, етнограф і правознавець. Дійсний член Російської та інших академій. У Парижі разом з І.Мечніковим (1901) заснував Російську Вищу школу суспільних наук, в якій викладав Ф.Вовк. Автор і член редколегії енциклопедичного видання “Український народ в его прошлом й настоящем”.

Костомаров Микола Іванович (1817-1885) — видатний історик, публіцист і письменник. Один з засновників Кирило-Мефодієвського товариства.

Кулиш Пантелеймон Олександрович (1819-1897) — український письменник, історик, фольклорист. У листах Ф.Вовка згадується двотомний збірник П.Кулиша “Записки о Южной Руси” (1856-1857).

Франко Іван Якович (1856-1916) — великий український письменник, вчений і громадсько-політичний діяч. Був дійсним і почесним членом НТШ і очолював його Етнографічну Комісію.

“L’Anthropologie” — французький часопис, в якому постійно друкувався Ф.Вовк.

Bibliotheka Nationale — Національна бібліотека Франції.

Hami E.T. (Гамі) — французький антрополог і географ. Президент паризького географічного товариства, очолював етнографічний музей Трокадеро (музей Людини) у 1890 роках.

Heger — секретар Віденського антропологічного товариства.

La Grande Encyclopedie — Велика французька енциклопедія, видавалась у перші роки ХХ століття.

“Mitteilungen” — часопис Віденського антропологічного товариства.

Mortillet (Adrian de) — Адріан Мортільє (1853-?) — французький історик первісного суспільства і антрополог. Почесний президент доісторичного товариства Франції.

№ 6.

Друкується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

“Етнографічний Збірник” — видавався з 1895 року Етнографічною Комісією НТШ. Всього було надруковано 40 томів. Його редактором були Іван Франко і Володимир Гнатюк.

Каманін Іван Михайлович (1850-1921) — історик-архівіст. Директор Київського архіву давніх актів.

Ecole d'Anthropologie de Paris — навчальний заклад при паризькому антропологічному товаристві. Заснований П.Брока у 1876 році.

№ 7.

Друкується вперше за автографом.

Дикарив Митрофан Олексійович (псевд. Крамаренко, 1854-1899) — етнограф, дослідник духовної культури населення південних та східних регіонів України. Дійсний член НТШ. Друкувався у Збірнику філологічної секції і “Матеріалах до українсько-руської етнології”.

№ 8.

Друкується вперше за автографом.

габілітації (лат.) — захист наукової праці на право викладати в університеті.

“*Nation opprimee*” — французькою мовою брошура “Порабощений народ”.

Rockhill William — американський етнограф, дослідник Східної Азії.

Mason Otis (Месон Отіс) — французький вчений, послідовник еволюціоністських ідей Л.Моргана в етнографії.

Чубинський Павло Платонович (1839-1884), етнограф і громадсько-політичний діяч. У листі йдеться про очолювану Чубинським експедицію, результати якої були опубліковані в “Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край” (Т.I-VII. — СПб., 1871-1878).

Русов Олександр Олександрович (1847-1915) — визначний статистик і етнограф. Був членом Південно-Західного відділу Російського географічного товариства і Старої Громади.

Російське Географічне Товариство (РГТ) — засноване в 1845 році у Петербурзі. Для дослідження України значну роль відігравав Південно-Західний відділ (1873-1876), одним з найактивніших діячів якого був Ф.Вовк.

Бай (De Baye) Жозеф (1854-1920-ті рр.) — барон, французький археолог. Відкрив палеолітичну стоянку на Кубані, досліджував готську культуру в Криму.

Кузьма — псевдонім Антона Ляхоцького (1853-1918) — голови української громади в Женеві. На еміграції керував друкарнею, заснованою М.Драгомановим (видання “Кобзаря”, збірника “Громада” та ін.).

№ 9.

Друкується вперше за автографом.

desideria (лат.) — побажання.

№ 10.

Друкується вперше за автографом.

пренумерувати (лат.) — передплачувати.

Бестужев-Рюмін Костянтин Миколайович (1829-1897) — російський історик, академік. Велику увагу приділяв дослідженню давньоруських літописів.

Ібн-Фадлан Ахмет — арабський мандрівник і письменник першої половини X століття, у творах якого містяться відомості про побут і релігію східних слов'ян.

“Archiv für Anthropology” — німецький антропологічний часопис.

Lang A. (Ленг Ендрю, 1844-1912) — відомий шотландський етнограф і фольклорист. Автор ґрунтовних праць з міфології та вірувань різних народів.

“Mitteilung der Anthropology Gesellschaft” — часопис німецького антропологічного товариства.

“За народни умотворенія і народопис” — болгарський народознавчий часопис кінця XIX — початку XX століття.

“Zeitschrift für Ethnologic” — німецький народознавчий часопис кінця XIX — початку XX століття.

№ 11.

Друкується вперше за автографом.

...не можливо докладна спеціалізація “Записок” — йдеться про “Записки Наукового Товариства ім. Шевченка” — найголовніше видання НТШ.

Котляревський Олександр Олександрович (1837-1881) — славіст та етнограф. З 1875 року професор Київського університету. Один з засновників Товариства Нестора-літописця. В листі йдеться про його працю “О погребальных обычаях языческих славян” (СПб, 1868).

“Учитель” — часопис для вчителів Галичини, видавався у 1889-1914 роках.

№ 12.

Друкується вперше за автографом.

...дуже просив-би Вас спитати його (Шухевича — В.Н.) у якій іменно стороні Галичини була знята ним фотографія похорону на санках... — давньому обряду поховання на санках влітку Ф.Вовк присвятив спеціальну працю “Сані в поховальному ритуалі на Україні” — Студії з української етнографії та антропології. — Прага, 1927.

“Зоря” — україномовний двотижневий часопис. Виходив у Львові з 1880 до 1897 рік (з 1895 року під егідою НТШ, згодом його заступив “Літературно-Науковий Вісник”).

Наумович Іван (1826-1891) — громадсько-політичний діяч і письменник, представник галицького москвофільства. Видавав і редагував ряд видань, зокрема газету для селян “Наука”, про яку йдеться в листі.

Шухевич Володимир Осипович (1849-1915) — етнограф, громадсько-політичний діяч, редактор часописів “Дзвінок”, “Учитель”. Автор 5-томної праці “Туцупльщина”, виданої НТШ (Львів, 1899-1908).

№ 13.

Друкується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

№ 14.

Друкується вперше за автографом.

...збірник Рудченка (казки)... — йдеться про збірник Івана Рудченка “Народные южно-русские сказки” (т. I-II, 1869-70).

...два примірника карти етнографічної — “Народописна карта українсько-руського народу” складена 1896 року економгеографом Григорієм Величком.

Miscellanea (лат.) — суміш.

Jardin de Plantes (франц.) — ботанічний сад.

Museum d'Histoire Naturelle — науковий і навчальний центр, виник при паризькому ботанічному саду, закладеному у 1627 році.

Kolberg Oskar (Кольберг Оскар, 1814-1890) — польський етнограф і фольклорист. Зібрав і опублікував 40 томів фольклорно-етнографічних матеріалів під назвою “Lud, jego zwyczaj, sposob zycia, mowe i td.”. Деякі з них стосуються західноукраїнських земель (“Pokusie” 1882-1889, 4 томи; “Chelmske”, 1890-1891, 2 томи; “Przemyskie” 1891; “Wołyn”, 1907).

Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn — австро-угорський етнологічний часопис.

Ястребов Володимир Миколайович (1855-1899) — археолог, етнограф, дослідник степової України. Родом з Самарської губернії. Після закінчення Новоросійського університету працював вчителем у Єлисаветграді.

Рябков Павло Захарович (1848-1927) — етнограф і громадський діяч. За участь у народницькому русі був засланий до Якутії (1880-1884). У 1892-1901 роках працював у земствах Херсону і Єлисаветграду. Вчився у Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі. Після повернення з еміграції (1917) був одним з засновників краєзнавчого музею в Єлисаветграді.

Рудченко Іван Якович (псевдоніми: Іван Білик, І.Яковенко, 1845-1905) — письменник і етнограф. У листі йдеться про збірник “Народные южно-русские сказки” (I-II, 1869-1870), упорядником яких був І.Рудченко.

“Кієвская Старина” — щомісячний часопис з історії, археології, етнографії та літератури України (1882-1906). Друкувався у Києві. 1992 року журнал відроджено українською мовою.

Величко Григорій (1863-1932) — економгеограф, дійсний член НТШ. У листах йдеться про “Народописну карту українсько-руського народу” (Львів, 1896), складену Г.Величком.

Афанас'єв Олександр Миколайович (1826-1871) — російський літературознавець, представник міфологічної школи у фольклористиці. Праці: “Поэтическое воззрение слав'ян на природу” (т.1-3, 1866-1869) і збірник, про який йдеться у листі “Народные русские сказки” (1855-1864).

№ 15.

Друкується вперше за автографом.

ремунація (лат.) — сплачування гонорару.

№ 16.

Друкується вперше за автографом.

Buchhandlung (нім.) — книжковий магазин.

Левицького — йдеться про Володимира Левицького (1856-1938) — редактора часопису “Зоря”.

Уманець Федір (1841-1908) — історик і громадсько-політичний діяч, з 1895 року голова Чернігівської земської управи. Автор праць з історії України та Польщі. Залучив до співпраці у земській управі Б.Грінченка.

Academic des Inscriptions — Інститут рукописів при Французькій Національній бібліотеці.

Gaidoz H. — професор географії та етнографії у Школі вищих студій (Ecole des Hautes — Etudes).

Leger (Леже) — французький вчений, член College de France (французької академії наук).

“Revue d'Anthropologie” — французький часопис з проблем антропології, який видавався з 1872 року до початку ХХ століття.

Schlumberger Gustave (Шльомберже Густав) — президент Інституту рукописів при Національній бібліотеці Франції (Academic des Inscriptions).

“*Wisła*” — польський народознавчий часопис кінця XIX — початку XX століття.

Zbior — ймовірно йдеться про польський часопис “*Zbior wiadomosci do antropologii krajowej*” — польський популярний народознавчий часопис.

№ 17.

Друкується вперше за автографом.

...*щоб французький переклад був посланий* — йдеться про політичну брошуру “Порабощенный народ”.

Левицький Володимир (псевд. Василь Лукич, 1856-1938) — публіцист і громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. Редактор багатьох часописів, зокрема “Зорі” (1890-1896).

Pittix Олександр Федорович (1831-?) — російський генерал, статистик та картограф. Автор мап “Этнографическая карта славянских народностей” (СПб., 1874), “Этнографическая карта Европейской России” (СПб., 1875) та ін.

№ 18.

Друкується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

in medias res (лат.) — по суті.

№ 19.

Друкується вперше за автографом.

Explication des derniere (фр.) — заключне пояснення.

folio (лат.) — на сторінку.

etc. (лат.) — і таке ін.

reduction (лат.) — зменшення.

Андрейчин А. — власник літографії у м. Львові.

Гриша О. — автор статті про народне весілля у Гадяцькому повіті Полтавської губернії, яка була надіслана до “Матеріалів українсько-руської етнології”.

Кордуба Мирон Михайлович (1876-1948) — історик, дійсний член НТШ. Автор праць з історії та історичної географії України.

“*Матеріяли до українсько-руської етнології*” — неперіодичне видання Етнографічної Комісії НТШ у Львові. Виходили з 1899 по 1928 рік за редакцією Ф.Вовка, згодом В.Гнатюка. З 17 тому змінило назву на “Матеріяли до української етнології”. 1996 року часопис поновлено в Україні.

Могиланський Микола Михайлович — працівник імператорського Музею ім. Олександра III-го у Санкт-Петербурзі. З 1909 року завідує етнографічним відділом цього закладу.

Покровський Олексій (1868-1928) — історик античного світу, професор Київського університету.

“*Просвіта*” — культурно-освітня громадська організація. Заснована у Львові (1868). Видавала українською мовою популярну літературу, підручники та ін.

Талько-Гринцевич Юліан (1850-1936) — польський антрополог і етнограф. Закінчив Київський університет. У 1908-1931 роках професор антропології у Ягелонському університеті, дійсний член Польської Академії Наук.

Хвойка Вікентій (1859, с. Семині, Чехія — 1914, Київ) — визначний український археолог чеського походження. Відкрив Кирилівську (біля Києва) та інші пізньопалеолітичні стоянки, пам'ятки трипільської культури, розробивши

їхню класифікацію. Досліджував пам'ятки бронзового віку, скіфські городища і кургани, поля поховань Київської Русі і давньоруських міст.

Ecole des politiques — Школа політичних наук.

№ 20.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.53-54) за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

propos (лат.) — пропозиція.

lehrreich (нім.) — повчальний.

Бобринський Олексій Олександрович (1852-1927) — родом з України. Голова Петербурзької археологічної комісії. Автор праць з археології України: “Херсонес Таврический”, “О курганах близ г.Смелы” та ін.

Гнатюк Володимир (1871-1926) — фольклорист, етнограф, громадсько-політичний діяч, академік ВУАН і член АН Росії. Вчений секретар Наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка.

Жерела — “Жерела до історії України-Руси”. Видавалися Археографічною Комісією НТШ. Вийшло друком 11 томів.

Мосора Михайло — священник. Підготував до “Матеріалів до українсько-руської етнології” розвідку про гуцулів, яка не вийшла друком.

“Пам'ятки української мови і літератури” — часопис, який видавався у 1896-1930 роках (надруковано 8 томів) Археографічною Комісією НТШ. У I-IV і VI томах вийшли друком “Апокрифи і легенди з українських рукописів” Івана Франка.

№ 21.

Друкується вперше за автографом.

...neuvápnemy sprostředkovateli mezi vědeckým světem francouzským a slovaňským... (чеськ.) — невтомному зв'язківцю між науковим світом французьким і слов'янським.

documenta ethnologica ukraino-ruthenicae (лат.) — українсько-русинські етнологічні документи (матеріали).

Ломака — ймовірно Василь Ломаковський (1778-1845) — історик і етнограф. Зібрав одну з перших збірок українських дум (“Запись малоросийских дум”, 1803-1905). Автор праці про давні народні звичаї, яку видав О.Лазаревський під назвою “Словарь малорусской старины” (Киевская старина, 1895, № XI).

priere d'echange (фр.) — на обмін.

Армашевський Петро Якович (1851-1919) — професор геології та мінералогії Київського університету. Спільно з В.Антоновичем опублікував працю “Публичные лекции по геологии и истории Киева, читанные в Историческом Обществе Нестора Летописца в марте 1896 года” (Київ, 1897), про яку йдеться в наведених листах Ф.Вовка М.Грушевському.

Багалій Дмитро Іванович (1857-1932) — історик і громадський діяч, академік АН України. Праці присвячені історії Слобідської, Левобережної та Південної України.

Кайндль Раймунд Фрідріх (1866-1930) — австрійський історик і етнограф. Родом з Буковини. Професор Чернівецького університету. Всупереч шовіністичних поглядів деяких румунських істориків доводив автохтонність українців Буковини. Автор численних праць з історії та етнографії цього регіону: “Історія Буковини” т.І-ІІІ (1888-1893); “Тупули”, 1894; “Русини на Буковині” (у співавторстві з А.Монастирським), 1889 рік.

Лазаревський Олександр Матвійович (1834-1902) — історик Лівобережної України.

“Университетские известия” — щомісячне видання при Київському університеті. Виходило друком у 1873-1913 роках.

Boyer Paul (Буає Поль) — французький мовознавець і фольклорист. Працював у *“Ecole des Langues orientales”* (Школі східних мов у Парижі).

Courtene (de) Vandent — ймовірно Бодуен де Куртене (1845-1929) — визначний польський мовознавець, на той час професор Ягеллонського університета.

Ecole des Langues orientales — Вища школа східних мов у Парижі.

Krauss Friedrich — австрійський етнограф, редактор віденського часопису *“Urquell”*.

Narodopisne Museum Praha — празький етнографічний музей.

Rimbaud (Рамбо Альфред, 1842-1905) — французький історик, професор Сорбони. Досліджував російсько-французькі стосунки. У 1896-1898 роках займав посаду міністра освіти Франції.

“Revue de Linguistique” — французький мовознавчий часопис.

Sebillot Paul (Себійо Поль, 1846-1917) — французький етнограф і фольклорист. Прихильник еволюціоністських поглядів в етнології. Редактор часопису *“Revue des Traditions Populaires”*, в якому друкувався Ф.Вовк.

Urquell (*“Першоджерело”*) — австро-угорський народознавчий часопис.

Zibrt Čenek (Зібрт Ченек, 1864-1932) — чеський етнограф і краєзнавець. Досліджував народні звичаї та матеріальну культуру.

Головацький Яків Федорович (1814-1888) — український поет, вчений і педагог. Автор багатьох розвідок з філології, історії, етнографії. Найвідоміше з них *“Народні пісні Галицької та Угорської Русі”* (кн.1-4, 1878).

№ 22.

Друкується вперше за автографом.

di minorum (лат.) — малих богів, корифеїв.

Шкрібляк Микола (1858-1920) — майстер орнаментального різблення, син родоначальника всесвітньовідомої родини різблярів по дереву з с.Яворова Косівського повіту Юрка Шкрібляка. Передавав свої праці до НТШ.

“Сборник” II отделения Петербургской Академии наук”.

№ 23.

Друкується вперше за автографом.

planches hors Texte (фр.) — малюнки поза текстом.

College de France — Академія Наук Франції. Заснована на базі гуманістичної школи в Парижі 1530 року.

Rolland M.E. (Ролланд М.) — французький етнограф, редактор часопису *“Melusine”*, в якому друкувався Ф.Вовк.

Дідушицький (Dzieduszyski) Володимир (1825-1899) — граф, засновник музею у Львові, який носив його ім'я. Етнографічні збірки та колекції цього музею у 1940 році були передані до Львівського музею етнографії та художніх промислів АН України.

“Журнал Министерства народного просвещения” — російський часопис. Видавався у Петербурзі (1834-1917).

Bogisič Baltazar (Богішич Балтазар, 1834-1908) — хорватський етнограф. У 1869-1870 роках працював професором і завідуючим кафедрою слов'ян Одеського університету. У 1893-1899 роках був Міністром юстиції у Чорногорії. Автор ґрунтовних праць зі звичаєвого права слов'ян.

Српска кралевска Акадетија у Београду — Сербська королівська Академія.

“Hrvatska Misao” — етнологічний часопис, який видавався в Хорватії.

Musee de Trocadero — етнографічний і антропологічний музей, заснований у 1878 році. Сучасна назва “Музей Людини”, знаходиться в палаці Шайо в Парижі.

Paris Gaston (Парис Гастон, 1839-1903) — французький історик літератури і мовознавець.

Poljak Fr. — хорватський етнограф. Редактор “Hrvatska Misao”.

№ 24.

Друкується вперше за автографом.

pour echande (фр.) — на обмін.

№ 25.

Друкується вперше за автографом.

№ 26.

Друкується вперше за автографом.

вакація (лат.) — час вільний від роботи.

propre merit dit (лат.) — у прямому розумінні.

pendant (фр.) — протягом (паралельно).

№ 27.

Друкується вперше за автографом.

тепро (лат.) — швидкість.

Паньківський Кость Федорович (1855-1915) — економіст, видавець, громадсько-політичний діяч, керівник багатьох виховних, освітніх і економічних закладів Львова. Редактор часописів “Діло”, “Економіст”, “Зеркало” та ін. Один з засновників НТШ.

№ 28.

Друкується вперше за автографом.

“Записки общества археологии и этнографии Казанского университета”.

Кримський Агатангел Юхимович (1871-1941) — визначний український сходознавець, дійсний член НТШ і ВУАН.

“The Anthropologist” — американський часопис з культурної антропології.

“Archivic per Anthropologia e Etnologia” — італійський антропологічний та етнологічний часопис.

“Journal of anthropological Society” — часопис британського антропологічного товариства.

№ 29.

Друкується вперше за автографом.

№ 30.

Друкується вперше за автографом.

Журнал Общества Нестора летописца — йдеться про часопис “Чтения в историческом обществе Нестора-летописца”, друкований орган зазначеного товариства, який було засновано при Київському університеті. Видавався протягом 1879-1914 років.

Максимович Михайло Олександрович (1804-1874) — історик, філолог, природознавець. Перший ректор Київського університету (з 1834 року). Приділяв значну увагу дослідженню українського фольклору. У 1834 році опублікував у Москві “Украинския народныя песни”, 1849 року “Сборник украинских песен”. Деякі із зразків народно-поетичної творчості, зібраних М.Максимовичем, були опубліковані у виданнях НТШ і французькому часописі “Круїтаδια”.

Могильченко М. — етнограф, родом з Чернігівщини. Досліджував народне житло, його розвідка “Будівлі на Чернігівщині” була надрукована в 1 т. “Матеріалів до українсько-руської етнології” (1899).

Паллас Петро Симон (1741-1811) — російський природознавець, член Петербурзької академії наук. У листі (30) йдеться про наслідки його експедиційних досліджень, наведені в книзі “Путешествие по разным провинциям Российского государства” (3 томи, 1773-1788).

“*Этнографическое обозрение*” — дореволюційний російський часопис. Видавався з 1889 року. Під цією назвою у 1992 році видання поновлено Інститутом етнології та антропології Російської Академії Наук.

Яновська (уродж. Щербачова) *Любов Олександрівна* (1861-1933) — писала також під псевдонімами Ф.Екуржа та Омелько Реп'ях.

“*Круїтаδια*” (з грецьк. “таємне”) — французький часопис кінця XIX — початку XX століття, в якому друкувалися “сороміцькі” зразки народно-поетичної творчості з різних країн.

Товариство Нестора-літописця — історичне товариство, створене у 1874 році при Київському університеті на честь давньоруського літописця, автора “Повести временных лет”. Відроджене в Україні 1994 року.

index alphabetique (лат.) — алфавітний покажчик.

index (лат.) — покажчик.

...*підписавсь Крамаренком* — псевдонім Митрофана Дикарева.

№ 31.

Друкується вперше за автографом.

Крамаренко — див. Дикарів Митрофан.

...*непожаданість в спеціальному виданню викрапкування* — йдеться про “сороміцькі” сюжети у фольклорних публікаціях.

№ 32.

Друкується вперше за автографом.

зетцери — від “зецер” (нім.) — складач.

№ 33.

Друкується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

№ 34.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.54-56) за автографом.

Що-ж до збірничка Максимовича... — йдеться про “Сборник украинских песен”. — Ч.І. — К., 1849.

police de mœurs (фр.) — поліція нравів.

№ 35.

Публікується вперше за автографом.

Sommaire (фр.) — заголовок.

Explication (фр.) — пояснення.

Полищук — автор споминів в часописі “Зоря”.

№ 36.

Публікується вперше за автографом.

метранлаж (фр.) — верстальник у друкарні.

ad minimum (лат.) — якнайменше.

Беднарський Кость — управитель друкарні НТШ.

Борковський Олександр (1841-1921) — публіцист і педагог, співзасновник “Просвіти”. У 1886-1897 роках редактор часопису “Зоря”.

Павлик Михайло (1853-1915) — письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч Галичини, один із засновників Української Радикальної партії, її голова з 1899 року, дійсний член НТШ.

№ 37.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

№ 38.

Публікується вперше за автографом.

conditio line (лат.) — постійна лінія, межа.

“Літературно-Науковий Вісник” — щомісячний часопис, заснований на базі журналу НТШ “Зоря” і французького “Житє і Слово”. Друкувався до 1932 року. У 1917-1919 роках був перенесений М.Грушевським до Києва.

№ 39.

Публікується вперше за автографом.

“Mitteilungen aus Bosnien” — австро-угорський етнологічний часопис.

№ 40.

Публікується вперше за автографом.

№ 41.

Публікується вперше за автографом.

Василь Лукич — псевдонім Левицького Володимира.

№ 42.

Публікується вперше за автографом.

№ 43.

Публікується вперше за автографом.

Дякую ще раз за Нідерле — йдеться про згадану вище монографію Любора Нідерле, яка вийшла друком у перекладі Ф.Вовка “Человечество в доисторические Бремена” (СПб., 1898).

№ 44.

Вперше опубліковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.56-58).

explication des figures (фр.) — підписи малюнків.

ad majorem Ucraine gloriam (лат.) — до вищої слави України.

petite vitesse (фр.) — малою швидкістю.

Литвинова-Бартош Пелагея Яківна (1833-1904) — етнограф і громадсько-політичний діяч. Родом з Глухівського повіту. Автор праць “Южнорусский народный орнамент” (1878, друге видання 1902 рік), “Весільні обряди і звичаї в с.Землянці на Чернігівщині” (Матеріяли до українсько-руської етнології, 1900, Т.3).

№ 45

Публікується вперше за автографом.

da capite (лат.) — з початку.

№ 46.

Вперше опубліковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.59) за автографом.

a conto (італ.) — рахунок.

Етнографічна Комісія НТШ — заснована у 1898 році. Видавала “Етнографічний збірник” і “Матеріяли до українсько-руської етнології”, її очолювали Іван Франко, пізніше Володимир Гнатюк.

№ 47.

Публікується вперше за автографом.

№ 48.

Публікується вперше за автографом.

status quo (лат.) — без змін.

Супроти покликів земляків вернувся я до Товариства... — Внаслідок непорозумінь з окремими членами НТШ 1899 року М.Грушевський зрікся обов’язків голови і вийшов з Товариства. В ім’я наукових інтересів через три роки він повернувся до НТШ, хоча, за його словами, “підземна робота” йшла проти нього і далі. Ф.Вовк щиро вітав повернення М.Грушевського (див. лист № 49).

№ 49.

Вперше опубліковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.59-60) за автографом.

...й Шухевичові буде, що я йому V-ий віддав. — п’ятитомна праця Володимира Шухевича була опублікована протягом 1897-1908 років у кількох числах “Матеріялів до українсько-руської етнології”.

...є у мене новенька стаття — подорож до Басків — стаття під назвою “Біля моря між басками” вийшла друком у “Літературно-науковому віснику” (Львів, 1903. — Т.ХХІV. — Кн.Х. — С.15-35; Кн.ХІ. — С.216-232).

...2-3 примірника “Весілля” Литвинової — йдеться про розвідку П.Литвинової-Бартош “Весільні обряди і звичаї в с.Землянці на Чернігівщині” (Матеріяли до українсько-руської етнології. — 1900. — Т.3).

Раковський Іван (1874-1949) — антрополог, громадський діяч. Працював в експедиціях Ф.Вовка, а у 1912-1914 роках стажувався у нього у Санкт-Петербурзі. Почесний член НТШ, з 1934 року його голова.

“Хроніка Наукового Товариства ім.Шевченка” — бюллетень, в якому публікувалися відомості та матеріали з діяльності НТШ. З часу заснування до 1939 року вийшло друком 74 випуски “Хроніки...”, після відновлення на еміграції ще кілька томів.

№ 50.

Друкується вперше за автографом.

...стаття Ваша піде в “Записках...” т.ХVІ — йдеться про статтю Ф.Вовка “Магдаленське майстерство на Україні”, опубліковану в цьому часописі (1902. — Кн.2. — Т.ХVІ. — С.1-12).

№ 51.

Публікується вперше за автографом.

№ 52.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.60-61) за автографом.

...устряє у свою анатомічну працю — мова йде про працю “Скелетні видозміни ступні в приматів і людських расах”, за яку 1905 року в Сорбонні він одержав ступінь доктора природничих наук.

Литвинихи — П.Литвинової-Бартош.

Клеменц Дмитро Олександрович (1848-1914) — російський етнограф і археолог, засновник та завідувачий (до 1909 р.) етнографічного відділу Імператорського музею ім.Олександра III-го. Сприяв переїзду Ф.Вовка до Санкт-Петербурга.

Веретельник Андрій — етнограф-аматор з с.Кам'янка Струмилове (Галичина).

Staatsgeheimniss (нім.) — державна таємниця.

№ 53.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.61-62) за автографом.

Що до матеріалів про Дитину, зібраних моїм свояком з Київщини — йдеться про двотомну працю Зенона Кузеля “Дитина в звичаях і віруваннях українського народу”, що вийшла друком у VIII і IX томах “Материялів до українсько-руської етнології (Львів, 1906-1907) за матеріалами, зібраними Марком Грушевським на Київщині.

Rumanen (нім.) — румун.

Ruthen (нім.) — русин.

пертракувати (лат.) — укладати угоду.

Грушевський Марко Федорович (1865-1938) — кузен М.Грушевського, священник, етнограф. Перший дослідник родоvodu Грушевських.

Деметрикевич Владзімеж (1859-1937) — польський археолог, родом зі Східної Галичини, професор Ягелонського університету. Досліджував неолітичні поселення у Дрогобичі, Перемишлі й Теревовлі.

Мищенко Ф.Г. — професор класичної літератури Київського університету, член “Старої громади”.

“Materialy antropologiczne” — польський антропологічний часопис.

№ 54.

Друкується вперше за автографом.

№ 55.

Вперше опубліковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.62-63) за автографом.

Оце зовсім був налагодив статтю про нашу до-мікенщину... — у повному вигляді ця стаття була опублікована під назвою “Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні” у “Материялах до українсько-руської етнології” (1905. — Т.VI. — С.27).

Bibliotheka Nationale — Національна бібліотека Франції.

...не без тумистеріє (лат.) — не без туману, не визначено.

...є дуже гарненька, старанно прибрана бібліотека — після смерті Ф.Вовка, його учень О.Алешо перевіз цю бібліотеку до Києва і вона становила основу Кабінету антропології та етнографії ім.Ф.Вовка ВУАН.

Anstalt (нім.) — заклад.

grosse panslawistische Sprache (нім.) — велика панслов'янська мова.

...Вашої "Історії" у мене є тільки т. I і III — йдеться про "Історію України-Руси" М.Грушевського.

Штерн Ернст (1859-1924) — археолог і класичний філолог. Досліджував грецькі причорноморські колонії. Професор Новоросійського університету і Голова Одеського археологічного товариства. На еміграції працював в університеті м.Галле (Німеччина).

№ 56.

Публікується вперше за автографом.

Леся Косачівна — Лариса Петрівна Косач, видатна українська поетеса Леся Українка (1871-1913).

Доманицький Василь Миколайович (1877-1910) — історик, літературознавець, публіцист. Співробітник "Киевской старины". Провадив археологічні розкопки на Звенігородщині.

Лесевич Володимир (1837-1905) — філософ і громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. Походив з старшинського козацького роду на Полтавщині. Викладав, разом з Ф.Вовком, у Російській Вищій Школі суспільних наук у Парижі.

№ 57.

Публікується вперше за автографом.

А що там у Вас з університетською заверюхою? — мова йде про страйки львівських студентів, які на знак протесту проти полонізації учбових закладів Галичини покинули університет.

№ 58.

Публікується вперше за автографом.

...тутейшу російську Школу — йдеться про Російську Вищу Школу суспільних наук — навчальний заклад, заснований у Парижі І.Мечніковим і М.Ковалевським, в якому викладав Ф.Вовк. Працював цей заклад протягом 1902-1906 років.

"Археологические известия" — часопис, видавався (з 1902 року) Археологічною комісією у Санкт-Петербурзі.

Археологічний Літопис — "Археологическая летопись Южной России" — часопис з археології і пам'яток мистецтва, який редагував М.Біляшівський.

Біляшівський Микола Федотович (1867-1926) — визначний археолог, етнограф і музеолог. Директор Київського Міського художньо-промислового (згодом — Центрального історичного) музею. Дійсний член НТШ і ВУАН.

Городцов Василь Олексійович (1860-1945) — російський археолог. З 1918 року професор Московського університету. Склав періодизацію бронзового віку Східної Європи. Провадив археологічні дослідження в Україні.

№ 59.

Публікується вперше за автографом.

Мілюков Павло Миколайович (1859-1943) — російський історик, професор Московського, згодом Софійського університетів, лідер кадетів. Викладав у Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі.

Мякотін Венедикт Олександрович (1867-1937) — російський історик. Досліджував історію Польщі та України. Викладав у Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі.

№ 60.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.63) за автографом.

Тепер друкую т. IV, пишу далі V... — IV і V томи “Історії України-Руся”.

Не охочий я до гастролів, але думаю, що інтерес національний трохи в тім єсть... — про своє перебування у Парижі М.Грушевський писав у автобіографії 1906 року: “Я прийняв радо цю пропозицію: в мене в тих роках виросло переконання про крайню потребу популяризувати і маніфестувати українську наукову роботу й її результати супроти умисного ігнорування, яким очевидно надіялися її насмерть замовчати неприхильники українства, та дорогою видань на иньших мовах постаратися проломити заборону наукових українських публікацій в Росії... Сі надії на популяризацію українства відчिताми мало справдилися: молодіж російська інтересувалася питаннями економічними, політичними, а українська історія і українство були для неї річчями малоцікавими; але нав’язані були деякі зносини в Парижі й Лондоні, уложені умови про французьке видання малої й німецьке великої...” (цит. за: Листування Михайла Грушевського. — 1997. — Т.І. — С.303).

№ 61.

Публікується вперше за автографом.

...що відомо про Байбузу... — Байбуза Тихон, запорізький атаман. Керував наприкінці XVI століття походом запорожців на Крим.

№ 62.

Публікується вперше за автографом.

Дату і місце написання встановлено за змістом.

Прочитав у Записках некрологи Остапа бідного — мова йде про Остапа Терлецького (1850-1902) — галицького громадсько-політичного діяча і літературознавця.

au contact (лат.) — безпосередньо.

“Научное обозрение” — науковий і громадсько-політичний часопис (1894-1903). Був заснований у Петербурзі згаданим у листі М.М.Філіповим.

Богдан Хмельницький (1595-1657) — гетьман Війська Запорізького, вождь української національно-визвольної революції XVII століття і засновник козацько-гетьманської держави XVII-XVIII століття.

Гловайський Дмитро Іванович (1832-1920) — російський історик дворянсько-монархічного напрямку. Автор підручників з всесвітньої історії.

Труди Київського археологічного з’їзду — йдеться про “Труди XI археологічного съезда”, який відбувся у Києві 1899 року.

Філіпов Михайло Михайлович — російський філософ і літератор. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університета і математичний факультет Одеського університета. Автор ряду праць з філософії. Заснував і редагував часопис “Научное обозрение” (1894-1903).

Щукін Іван Іванович — генеральний секретар Російської Вищої Школи суспільних наук в Парижі.

Уваровша — графиня П.С.Уварова, член Російської археологічної комісії і редактор археологічних “Трудов”.

№ 63.

Вперше опубліковано у часописі “Родовід” (1997, № 15, с.63-64) за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

in natura (лат.) — у реальному житті.

entre nous dire (фр.) — між нами кажучи.

conto (італ.) — рахунок, гроші.

урльопу — відпустки.

Житецький Павло Гнатович (1836-1911) — дослідник української мови і літератури. Дійсний член НТШ, член-кор. Російської Академії наук. Один з засновників “старої” Київської Громади. Учителював у гімназіях. У 1880 році його було звільнено за українофільство, однак він улаштувався в Колегії Павла Галагана.

№ 64.

Публікується вперше за автографом.

Pansions de famille (фр.) — сімейний пансіон.

Карішев Микола Олександрович (1855-1905) — російський економіст і статистик. Професор Юр’ївського університету, згодом Московського сільсько-господарського інституту.

Терлецький Остап (1850-1902) — галицький громадсько-політичний діяч, публіцист та літературознавець.

№ 65.

Публікується вперше за автографом.

modus conciential (лат.) — спосіб порозуміння.

chambres garnies (фр.) — мебльовані кімнати.

Гнатюка обрано — ймовірно йдеться про обрання В.Гнатюка секретарем Етнографічної комісії НТШ.

№ 66.

Публікується вперше за автографом.

...минут не більше 10 від нашої Школи — Російська Вища школа суспільних наук.

porteur (фр.) — швейцар.

№ 67.

Публікується вперше за автографом.

№ 68.

Публікується вперше за автографом.

№ 69.

Публікується вперше за автографом.

№ 70.

Публікується вперше за автографом.

№ 71.

Публікується вперше за автографом.

Треба обробляти французьке видання — йдеться про підготовку до видання “Історії України-Руси” французькою мовою.

№ 72.

Публікується вперше за автографом.

№ 73.

Публікується вперше за автографом.

...ставлю в зв'язок з сим дезидерат, аби 1-2 охочі взяли участь разом з Вами, щоб навчитися антропологічних помірів — вже в першу експедицію, яка відбулася у вересні-жовтні 1903 року, Ф.Вовк залучив свого учня Івана Раковського, згодом відомого антрополога, голову НТШ. У цій експедиції на теренах Перемишльського, Косівського, Коломийського і Саноцького повітів брали участь також М.Кос, Л.Гарматій і М.Русов.

№ 74.

Публікується вперше за автографом.

Colis postal (фр.) — посилка.

№ 75.

Публікується вперше за автографом.

judenkrawall (нім.) — єврейський скандал.

grosse Gewalt (нім.) — шум.

Meeting de protestation (фр.) — мітинг протесту.

Comité directeur (фр.) — дирекція, керівничий комітет.

Кос Михайло (1863-1930) — лікар з Перемишля, дійсний член НТШ, співробітник часопису "Діло".

Роберті Е.В. — французький професор, один з керівників Вищої Російської школи суспільних наук у Парижі.

№ 76.

Публікується вперше за автографом.

Ге Микола Миколайович — художник, перекладач праць М.Грушевського французькою мовою.

Calderon George (Кальдерон Георг) — англійський славіст.

№ 77.

Публікується вперше за автографом.

Nabennus Papat (лат.) — у розумінні: "у нас вже новий Папа". Йдеться про призначення польського археолога Карло Гадачека (1873-1914) професором Львівського університету.

Protectionskind (нім.) — протекція, запорака.

Гадачек (Hadaszek) Карло (1873-1914) — польський археолог чеського походження, професор Львівського університету. Досліджував трипільську і венедську культури. Відкрив злоцьку культуру на Савдомірщині.

№ 78.

Публікується вперше за автографом.

seance tenante (фр.) — негайно.

brouillon (фр.) — чернетка.

avec le retour de courrier (фр.) — з наступною поштою.

gallo-roman — галло-романці.

Гроші на археологічну збірку 300 кор. одібрав. — У 1903 році Ф.Вовк закупив велику колекцію передісторичних пам'яток, які склали основу музею НТШ. У першу світову війну значна частина цих матеріалів була втрачена.

(Франко Оксана. Етнографічні дослідження Федора Вовка в Галичині, Буковині та Закарпатті // Народознавчі зошити. — 1997. — №3. — С.170-171).

Capitan (Капітан) Д. — професор історії первісного суспільства в Антропологічній школі Парижу (a l'Ecole d'Anthropologie de Paris), заснований П.Брока.

№ 79.

Публікується вперше за автографом.

№ 80.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

№ 81.

Публікується вперше за автографом.

en petite vitesse (фр.) — малою швидкістю.

Török — угорський антрополог.

№ 82.

Публікується вперше за автографом.

Petit-Russians (фр.) — малороси.

ukrainiens (фр.) — українці.

№ 83.

Публікується вперше за автографом.

marchands (фр.) — купці.

observations (лат.) — спостереження, зауваження.

cum grano salis (лат.) — іронічно.

...на що хотілось би звернути Вашу увагу — це українські колонії на північному березі Дунаю — цьому питанню Ф.Вовк приділяв значну увагу, зокрема в працях: “Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам // Киевская старина. — 1883. — Т.V; Українське рибальство у Добруджі // Матеріяли до українсько-руської етнології. — 1899. — Т.I).

Festungskommando (нім.) — начальник фортеці.

Herr Oberst (нім.) — пан полковник.

Pfahlboute (нім.) — ймовірно прилад для антропологічних вимірів.

...історія ж з Лютом вийшла із за охотницького поділу землі... — Лют, боярин, син Свенелда, якого за літописами вбив князь Олег під час полювання (див.: Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.I. — К., 1991. — С. 438, 478).

№ 84.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за змістом.

Хшаловський — видавець карт.

№ 85.

Публікується вперше за автографом.

№ 86.

Публікується вперше за автографом.

№ 87.

Публікується вперше за автографом.

Basse — баян, гармошка.

Боян — славетний давньоруський співець-гусяр другої половини XI — початку XII століття. Уперше згадується у “Слові о полку Ігоревім”.

№ 88.

Публікується вперше за автографом.

№ 89.

Публікується вперше за автографом.

Грушкевич Ярослав Теофілович (1894-?) — лікар, культурно-громадський діяч на Станіславщині.

№ 90.

Публікується вперше за автографом.

№ 91.

Публікується вперше за телеграмою.

№ 92.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 93.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 94.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 95.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 96.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Гарматій Лука Васильович (1866-1925) — учитель, громадський діяч, збирач гуцульської народної творчості.

№ 97.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за поштовим штемпелем.

Російська Вища школа суспільних наук — навчальний заклад, заснований у Парижі І.Мечніковим і М.Ковалевським. Працював протягом 1902-1906 років.

№ 98.

Публікується вперше за автографом.

“Родина” — ймовірно Перемишльський культурно-освітній заклад.

№ 99.

Публікується вперше за автографом.

...до Смаль-Стоцького ... він здається посол у Сеймі... — у 1892-1911 роках професор С.Смаль-Стоцький був послом від національно-демократичної партії до буковинського союму.

Смаль-Стоцький Степан Осипович (1859-1939) — мовознавець і педагог, громадсько-політичний діяч. Дійсний член НТШ і ВУАН. Професор Чернівецького університету, а з 1921 — Українського Вільного університету в Празі.

№ 100.

Публікується вперше за автографом.

Дату написання встановлено за змістом.

...поїду до Попіля — І.Попіль — священик, сприяв роботі експедиції.

“Самообразование” — російський ілюстрований учбово-літературний часопис. Видавався у Петербурзі з 1860 року.

№ 101.

Публікується вперше за автографом.

чічероне (іт.) — провідник, гід.

Mortillet (Gabriel de) (Мортільє Габріель, 1821-1898) — видатний французький історик первісного суспільства і археолог. Перебував у дружніх творчих стосунках з Ф.Вовком.

№ 102.

Публікується вперше за автографом.

№ 103.

Публікується вперше за автографом.

Возняк Іван Степанович (1865-1914) — директор друкарні НТШ.

№ 104.

Публікується вперше за автографом.

№ 105.

Публікується вперше за автографом.

№ 106.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за поштовим штемпелем.

Розвідайте будьте ласкаві адресу Гончарової — В.Гончарова — перекладач на французьку мову “Очерков истории украинского народа” М.Грушевського.

№ 107.

Публікується вперше за автографом.

Кулюня — дочка М.Грушевського Катерина.

Зубрицький Михайло (1856-1919) — етнограф і краєзнавець, дійсний член НТШ.

№ 108.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 109.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 110.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Гарматій Григорій Васильович — брат Л.Гарматія.

№ 111.

Публікується вперше за автографом.
Місце і рік написання встановлено за змістом.

№ 112.

Публікується вперше за автографом.

Вже мав я відчити про свою подорож — науковий звіт про експедицію.

Brosa Paul (Брока Поль, 1824-1880) — видатний французький анатом і антрополог, один з засновників сучасної наукової антропології. Заснував антропологічне товариство у Парижі (1859) і спеціальну школу антропології (1876), в якій набув фахових знань Ф.Вовк.

Mopnoie — співробітник Антропологічного товариства у Парижі.

№ 113.

Публікується вперше за автографом.

Місце і рік написання встановлено за поштовим штемпелем.

Сушко Олександр (1880-1966) — історик, учень М.Грушевського. Друкувався в ЗНТШ. На еміграції в Канаді редагував часопис “Україна”.

№ 114.

Публікується вперше за автографом.

...маю деяку надію відібрати від Музею Александра III доручення купити етнографічні речі... — Ф.Вовк був позаштатним працівником зазначеного музею. У 1904 році та в наступні роки він зібрав величезну колекцію, понад 3000 об’єктів культури, яка і зараз становить основу українського відділу Російського етнографічного музею. Кількість етнографічних предметів зі Східної Галичини і Буковини — 1381 (Українці: Каталог-указатель етнографических коллекций Государственного музея этнографии народов СССР. — Ленинград, 1983. — С.6).

ad libitum (лат.) — за розсудом.

Sztuk pięknych (польск.) — прекрасних мистецтв.

Музей (Императорский) Александра III-го — 1901 року в ньому був створений Етнографічний відділ, в якому з 1905 по 1918 рік працював Ф.Вовк. (Тепер — Російський етнографічний музей).

№ 115.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 116.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 117.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 118.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 119.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 120.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Томашієвський Степан (1875-1930) — визначний історик, публіцист і політик. Був редактором “Записок Наукового Товариства ім.Шевченка” і урядуючим головою НТШ (1913-1915). Найголовніші праці присвячені українській державності та історії церкви, етнічному складу населення Закарпаття. Був редактором часописів “Українське слово”, “Політик” та ін.

№ 121.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Що до експедицій, то се річ трохи щекотлива, бо торішні забрали весь бюджет етнографічних експедицій — незважаючи на фінансові труднощі експедиція відбулася. Офіційно вона тривала з 18 серпня до 24 вересня 1904 року, хоча Ф.Вовк продовжував збір етнографічних матеріалів і тоді, коли “гори вже покрились снігом” — до листопада. До складу експедиції у різний час входили Іван Франко, Зенон Кузеля і Павло Рябков. Експедиція охопила такі населені пункти: Тарнава, Соколики, Турочки, Бориня, Висічки, Камарчики, Тухолька, Лавочне, Славське, Гребенів, Скола, Синевірське, Корчин, а пізніше інші райони Гуцульщини та Буковини, зокрема селища вздовж Черемоша. Під час експедиції було зібрано величезну кількість етнографічних матеріалів (див.: *Франко Оксана*. Етнографічні дослідження Федора Вовка в Галичині, Буковині та Закарпатті // Народознавчі зошити. — 1997. — №3. — С.171).

Труш Іван Іванович (1869-1941) — видатний український живописець, майстер пейзажу і портретист. Вчився у краківській Школі Мистецтв, студіях Відня і Мюнхена.

№ 122.

Публікується вперше за автографом.

№ 123.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 124.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за поштовим штемпелем.

eplication des dessins (фр.) — пояснення малюнків.

№ 125.

Публікується вперше за автографом.

Лист Ф.Вовка надіслано з Гребеніва, де він перебував в експедиції, на яку одержав значну субсидію для збирання колекцій до Російського музею у Петербурзі. Експедиція відбулася влітку 1905 року і присвячувалася дослідженню бойків Східної Галичини та Бойківщини. Як згадував Ф.Вовк за це літо він зробив більше ніж у попередні два роки (*Франко Оксана*. Етнографічні дослідження Федора Вовка в Галичині, Буковині та Закарпатті // Народознавчі зошити. — 1997. — №3. — С.172).

Обібрав я оце мабуть усе вже, щоб їхати до Будапешту — у Будапешті він мав одержати дозвіл міністерства народної освіти для проведення експедиційних робіт.

Giard — видавець праць М.Грушевського французькою мовою.

№ 126.

Публікується вперше за автографом.

№ 127.

Публікується вперше за автографом.

felix Austria nube (лат.) — над Австрією чисте небо.

Кузеля Зенон Францісович (1882-1952) — етнограф, мовознавець, бібліограф. Дійсний член НТШ. У 1949-1952 роках його голова. Працював в етнографічних експедиціях Ф.Вовка в Галичині.

№ 128.

Публікується вперше за автографом.

Оце вже другий день у Злоцькому — майже на самісінькому краї Лемківщини — влітку 1906 року Ф.Вовк вже як працівник Російського музею Санкт-Петербургу, провадив збір етнографічних матеріалів і антропологічні виміри на Лемківщині у супроводі Івана Раковського і Зенона Кузеля. Дослідження провадилися у с.Заріччя Делятинського повіту і припрутських гуцульських районах, а на Лемківщині у Новому Санчі, Горлиці, Жмигороді, Сянику, Довжиці (Інститут рукопису НАН України, ф.Х, №17785, с.4).

Парилевич Іоан — священик у с.Злоцькому пов.Мушина на Лемківщині.

№ 129.

Публікується вперше за автографом.

Грушевська Марія Сільвестрівна (1860-1953) — дівоче прізвище Вояківська, дружина Михайла Грушевського.

№ 130.

Публікується вперше за автографом.

№ 131.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 132.

Публікується вперше за автографом.

№ 133.

Публікується вперше за автографом.

Про статтю за сьогорічні розвідки у Мезині... — мова йде про статтю Ф.Вовка "Палеолітичні знахідки в с.Мізині на Чернігівщині // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. — 1909. — Кн.IV. — С.90-99.

№ 134.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

"*Записки*" — йдеться про "Записки Українського Наукового Товариства у Києві". Виходили під редагуванням М.Грушевського у 1908-1918 роках (18 томів). Видання відновлено у 1924 році з поверненням М.Грушевського в Україну.

№ 135.

Публікується вперше за автографом.

... розробку кремінців ... одправили у Москву ... до Павлової — Павлова Марія Василівна (1854-1938) — палеонтолог, родом з Чернігівщини, член-кор. АН СРСР і академік АН України, професор Московського університету.

№ 136.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.64).

Самоквасов Дмитро Якович (1843-1911) — археолог та історик права. Родом з Чернігівщини. Був професором Варшавського (з 1877 року) і Московського (з 1894 року) університетів, провадив археологічні дослідження в північній Україні.

conq de poing (фр.) — кулак.

“*Мельнички*” — йдеться про Антонович-Мельник Катерину Михайлівну (1859-1942) — археолога, другу дружину В.Антоновича, дійсного члена НТШ, організатора Музею Київського університету.

№ 137.

Вперше надруковано у часописі “Родовід” (1997, №15, с.64) за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 138.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 139.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Стебницький Петро Януарійович (1862-1923) — громадсько-політичний діяч і публіцист. Один з керівників української громади у Петербурзі. Брав участь у виданні ряду часописів і енциклопедії “Украинский народ в его прошлом й настоящим”.

№ 140.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

№ 141.

Публікується вперше за автографом.

Місце і дату написання встановлено за змістом.

Лотоцький Олександр Гнатович (1870-1939) — громадсько-політичний діяч, історик і письменник. Член уряду УНР. Керівник української громади у Петербурзі.

№ 142.

Публікується вперше за автографом.

№ 143.

Публікується вперше за автографом.

Єфремов Сергій Олександрович (1876-?) — видатний історик літератури, критик, публіцист і громадсько-політичний діяч. Дійсний член НТШ і ВУАН.

Залізняк Микола (1888-1950) — громадсько-політичний діяч і публіцист. Працював у музеї НТШ. У 1919-1920 роках був послом УНР у Фінляндії.

Максим Максимович — див. Ковалевський Максим Максимович.

“*Украинский народ в его прошлом й настоящим*” — перша українознавча енциклопедія. Два томи вийшли друком у Петербурзі (1914 і 1916 роки). Внаслідок першої світової війни видання інших томів припинилося. М.Грушевський і Ф.Вовк були засновниками цієї енциклопедії і авторами ґрунтовних розділів.

№ 144.

Публікується вперше за автографом.

Бойчук Михайло (1882-1939) — видатний художник, автор портретів М.Грушевського, оздоблював музей НТШ.

Роздольський Осип (1872-1945) — етнограф і музеєзнавець. Дійсний член НТШ з 1930 року.

№ 145.

Публікується вперше за автографом.

...наше Товариство приступить до видання наукового трьохмісячника українознавства — йдеться про часопис “Україна”, який виходив у Києві (1914-1930) за редакцією М.Грушевського — у 1914-1918 роках як орган Українського Наукового Товариства.

Дорошенко Дмитро Іванович (1882-1951) — історик і публіцист. На дату листування був секретарем і редактором видань Українського наукового товариства у Києві. У травні-листопаді 1918 року — міністр закордонних справ УНР. З 1919 року на еміграції. Найголовніші праці присвячені проблемам історії України, історіографії, історії культури та церкви.

Михальчук Костянтин Петрович (1840-1914) — мовознавець і етнограф. У 1871 році склав першу карту діалектів української мови. Дійсний член НТШ і Українського наукового товариства у Києві.

Українське Наукове Товариство (УНТ) — засноване М.Грушевським у Києві (1907) за зразком Наукового Товариства ім.Шевченка. Видавало “Записки Українського Наукового Товариства” (18 томів, протягом 1908-1918 років) і тримісячний часопис “Україна”. З 1921 року УНТ увійшло до складу Української Академії Наук.

До листів В.Дорошенка

№ 1.

Місце написання листа невідоме (ймовірно, Київ або Полтава). Оскільки у той час В.Дорошенко перебував у межах Російської імперії, припускаємо, що дата написання листа подана автором за старим стилем, який там був загальноприйнятим. Тому дублюємо її за новим стилем.

“Киевская мысль” — щоденна російська газета, виходила у Києві 1906-1918 роках.

№ 2.

Місце написання встановлено за змістом.

Залізник Микола (1888-1950) — український громадсько-політичний діяч, публіцист.

“Село” — ілюстрована щотижнева газета для селян і робітників. Виходила у Києві в 1909-1911 роках за редакцією М.Грушевського. Закрита царською адміністрацією. Продовженням *“Села”* був *“Засів”*.

№ 3.

Місце написання встановлено за змістом.

Не передаю нині скрипту... — тут та в кількох наступних листах, ймовірно, йдеться про підготовку перекладу з української на російську мову праці М.Грушевського *“История украинского козачества”*. — СПб., 1913 — Т.1; 1914. — Т.2. Значну частину переклав В.Дорошенко, решту — М.Залізник та Ол.Назаріїв.

...згадку за віче в Стрию... — у анонімній кореспонденції газети *“Село”*, 1910, №12, під рубрикою *“З закордонної України”* детально розповідається про селянсько-робітничє віче, де обговорювались економічні і культурні потреби українського народу в Галичині, зокрема, про потребу українського університету у Львові. Ця остання тема була започаткована у №11 *“Села”* передовою статтею М.Грушевського *“За український університет”*, у якій детально пояснено вимоги до австрійського уряду дати дозвіл і гроші на окремий український університет у Львові. У наступних числах (12, 14, 17, 20, 21) *“Село”* не раз повертається до цієї теми, автором дописів був В.Дорошенко, публікації підписано псевдонімами: В.Л-ко, Д.Л-ко, Ладим та ін.

№ 4.

Місце написання встановлено за змістом.

...до попередньої дописи про університетську справу. — йдеться про кореспонденції, друковані у №№ 20 та 21 *“Села”*.

№ 5.

Рік та місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці. Місяць — орієнтовно за змістом.

У листі йдеться про підготовку матеріалів для “Села”: у № 23 публікувались статті В.Дорошенка про з’їзд фахових організацій (під псевдонімом Вол. Лікаренко) та “Вибори на Угорщині” (за підписом В.Д.). У № 25 — про взаємини поляків та українців у Галичині, зокрема про т.зв. “відкриття” поляка Б.Раковського, раніше відомого як співробітника німецької розвідки. Він розпускав чутки у реакційній польській та москвофільській пресі про нібито існуючу фінансову підтримку пруським урядом українського руху на шкоду полякам.

№ 6.

Місце написання встановлено за змістом.

Веретельник Андрій — український письменник і літературний критик 1890-1900 років, співробітник кооперативу “Селянська каса”. Роки життя невідомі.

Кревецький Іван (1883-1942) — історик, довголітній директор бібліотеки НТШ у Львові (1905-1914, 1921-1937).

“Селянська каса” — український кооператив на Буковині. Першим директором його був Л.Когут.

...*правдивим щедринським ідеалістом-карасем...* — ремінісценція з сатиричної казки “Карась-ідеаліст” російського письменника Миколи Салтикова-Щедріна (1826-1889).

Timeo Danaos et dona ferentes (лат.) — “Боюся данайців, навіть коли приносять дари” — рядок з “Енеїди” римського поета Публія Вергілія Марона (70-19 до н.е.).

Буриданів осел — символ нерішучої людини, яка вагається у виборі між двома рівноцінними предметами (паралель з ослем, який помер з голоду, вагаючись у виборі між двома копицями сіна). Цей вираз приписується французькому філософу-схоласту XIV століття Жану Буридану.

Грінченко Борис Дмитрович (1863-1910) — український письменник, мовознавець, фольклорист, етнограф, громадський діяч.

...*Справа моєї статі про Грінченка...* — йдеться про підготовку статті пам’яті Б.Грінченка, яка друкувалась у ЛНВ, 1910, кн.9. Далі згадуються видання творів Грінченка: “Драми і комедії” — К., 1909. — Т.1,2; “Перед широким світом” — К., 1907.

Козловський Всеволод Олександрович (1877 — рік см. невід.) — громадський діяч, бібліотекознавець.

Паньківський Кость Федорович (1855-1915) — український громадський діяч, видавець, журналіст.

Щербаківський Данило Михайлович (1877-1927) — український мистецтвознавець.

№ 7.

Місце написання встановлено за змістом.

Когут Лев (1878-1947) — громадсько-політичний і економічний діяч, журналіст і видавець, адвокат у Чернівцях. У 1903-24 роках — перший директор українського кооперативу на Буковині “Селянська каса”.

Огляд життя після до “Села”... — йдеться про велику добірку “З закордонної України” у № 34.

Про канали могу написати... — у № 36 “Села” надруковано замітку за підписом “Ладим Журба” про т.зв. справу каналів — давню урядову домовле-

ність про будівництво системи каналів для прокладення альпійських залізниць. Цей проект виявився занадто дорогим і не був здійснений.

№ 8.

Дату та місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

№ 9.

Рік та місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці. Лист відіслано зі Львова до Криворівні (пошта села Ясенів-Горішній), де відпочивав тоді М.Грушевський з родиною.

Доманицький Василь Миколайович (1877-1910) — філолог, публіцист, фольклорист, історик.

Жаб'є — село у Східних Карпатах на березі Чорного Черемошу. Тепер — селище міського типу Верховина (з 1962 р.) Івано-Франківської області. У кінці XIX — на початку XX століття сюди часто приїжджали на літній відпочинок багато українських діячів культури.

№ 10.

Дякуючи дуже за посаду... — Йдеться про призначення В.Дорошенка завідувачем новоствореного Бібліографічного бюро у НТШ.

№ 11.

Місце написання встановлено за змістом.

№ 12.

Місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

"Січ" — назва українських студентських організацій, які діяли у другій половині XIX — на початку XX століття у Львові, Чернівцях, Відні, Граці.

"Слово" — щотижнева газета, виходила у Києві в 1907-1909 роках, редактор-видавець О.Корольова.

"Сільський господар" — кооперативне товариство у Галичині. Існувало з 1899 до 1944 рік.

№ 13.

Місце написання встановлено за змістом.

Я зробив цілу статейку на подану Вами тему... — у №42 газети "Село" під рубрикою "З закордонної України" — велика кореспонденція В.Дорошенка про вимогу виборчої реформи українськими галицькими послами у парламенті.

№ 14.

Рік написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

"Рада" — українська щоденна газета, виходила у 1906-1914 роках у Києві, фінансована українським поміщиком і меценатом Є.Чикаленком.

"Народна гостиниця" — кооперативне товариство, засноване 1899 року у Львові. Мало на меті будівництво та влаштування у містах та курортних місцевостях Галичини готелів з порівняно невисокими цінами. У листі йдеться про анонімну статтю "Українська "Народня гостиниця" у Львові", надруковану у газеті "Рада", 1910, №230 від 12/25 жовтня. Стаття привернула увагу кореспондентів через те, що фактично повторює матеріал В.Дорошенка на цю ж тему з №40 "Села", друковану за підписом "В.Л-ко".

№ 15.

Місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

Замість короткої рецензії на Євшана вийшла у мене ціла статейка. — Йдеться про рецензію В.Дорошенка на видання: *Євшан М. Під прапором мис-*

тецтва: Літературно-критичні статті. — К., 1910. Публікована у рубриці “З нашої літературної критики” ЛНВ, 1911, т.53, кн.1, с.199-208.

Євшан (справжнє прізвище: Федюшка Микола Осипович; 1889-1919) — український літературний критик.

“Діло” — провідна і багато років єдина українська газета у Галичині. Виходила у Львові у 1880-1939 роках.

“Руслан” — українська клерикальна газета, виходила у Львові у 1897-1914 роках.

...маса часу піде на університет... — у 1909 році В.Дорошенко вступив на філософський факультет Львівського університету, який закінчив у 1913 році.

№ 16.

Рік та місце написання встановлено за змістом.

У листі йдеться про рецензію В.Дорошенка на видання: *Франко І. Молода Україна: Частина перша: Провідні ідеї й епізоди.* — Львів, 1910. Публікована у рубриці “Бібліографія” ЛНВ, 1911, т.53., кн.1, с.226-227.

Франко Іван Якович (1856-1916) — визначний український письменник, вчений, громадський діяч.

№ 17.

Час та місце написання встановлено орієнтовно за змістом.

...історії з українськими молитвами... — згадка про випадки у початкових школах Галичини, коли вчителі примушували українських дітей молитися польською мовою і карали за невиконання цієї вимоги. У №43 “Слова” вміщена широка стаття про смерть хлопчика-учня після такого покарання.

№ 18.

Рік написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

“Просвіта” — культурно-освітня громадська організація в Україні. Заснована 1868 року у Львові з метою поширення освіти серед народу. “Просвіта” організувала у селах читальні, бібліотеки, видавала українською мовою популярну літературу, шкільні підручники, календарі тощо. Заборонена більшовицькою владою у 1920-х роках.

№ 19.

Рік написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

Йдеться про огляд поточних подій, написаний В.Дорошенком для газети “Село”.

№ 20.

Рік та місце написання встановлено за змістом.

№ 21.

Рік та місце написання встановлено за змістом та за поміткою олівцем на листі — 1910.

№ 22.

Рік та місце написання встановлено за змістом та за поміткою олівцем на листі — 1910.

Що до псевдонімів, то я сам невдоволений з їх обильності... — “Словник українських псевдонімів” О.Дея фіксує 28 псевдонімів В.Дорошенка, серед них: Дорош, Білоцерківець, Божко, Ладько, Володаренко, Журба, Лікаренко, Лучаник, Немирич, Українець та ін.

№ 23.

Місце написання встановлено за змістом.

...проминувши Олександра Сергійовича... — йдеться про О.С.Грушевського (1877-1943) — історика, літературознавця, громадського діяча, брата М.Грушевського.

Федорченко Іван — український письменник.

"Земля і воля" — щотижневик, "орган української соціал-демократії для робочого люду". Виходив у Львові в 1906-1913 роках, редактор В.Старосольський, видавець М.Ганкевич.

"Народне слово" — ілюстрована популярно-просвітна політична і літературна газета. Виходила тричі на тиждень у Львові в 1907-1910 роках.

Кордуба Мирон Михайлович (1876-1947) — український історик, професор Варшавського та Львівського університетів.

№ 24.

Місце написання встановлено за змістом.

Чупринка Григорій Оврамович (1879-1921) — український поет. Схвальну рецензію В.Дорошенка на збірку віршів Г.Чупринки "Ураган" (Ж., 1910) було надруковано у ЛНВ, 1910, кн.12. Про рецензію на "Молоду Україну" І.Франка див. коментар до листа № 15.

№ 25.

Місце написання встановлено за змістом.

Стаття В.Дорошенка "Український науковий рух в 1910 р." друкувалася у ЛНВ, 1911, кн.2.

Що до статті про шкільництво... — такої статті у ЛНВ за цей період не виявлено.

№ 26.

Місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

Москвофільська справа... — у газеті "Село", 1911, №4 друкувалася стаття "Галицьке москвофільство в Галичині. З приводу недавньої судової розправи" за підписом В.Л-ко. У ній викладається судова справа між т.зв. "старими" та "молодими" москвофілами — позов о.Давидяка проти Дудикевича, Гриневецького та ін. "за образу честі". У ході судового розслідування з'ясувалися численні фінансові та політичні махінації обох сторін, що прислужилося компрометації москвофільського руху взагалі.

Лайка Хоткевича на ЛНВістник... — йдеться про статтю Гната Хоткевича "Літературно-Науковий Вістник" (Діло, 1911, №10), де автор критикує журнал за шаблонність, обмежене коло авторів, брак новинок: "Редакційна мисль мов би вмерла; мов би редагував хто "Вістник" межи иньшою працею, мало завдаючи собі труда, аби лише тримати орган в своїх руках..." — як бачимо, прізвище М.Грушевського не називається, але натяки надто прозорі.

...за Вашу статю... — у 12-й книзі ЛНВ за 1910 рік є лише невелика стаття М.Грушевського "Смерть Толстого", текст якої, на наш погляд, не дає підстав для цензурних претензій.

№ 27.

Місце написання встановлено за змістом.

Крип'якевич Іван Петрович (1886-1967) — український історик, з 1911 — член НТШ, з 1958 — академік АН УРСР.

"Славянское общество", "Славянское благотворительное общество" — добродійне товариство, засноване 1858 року як "Славянский благотворительный комитет", назву змінено 1871 року. Мало на меті зміцнювати російський вплив

у слов'янському світі, зокрема — розвиток літературних зв'язків. Мало центри у Москві, Санкт-Петербурзі, Києві. Займалось також видавничою діяльністю.

Корш Федір (1843-1915) — філолог, академік Петербурзької АН (1908).

№ 28.

Місце написання встановлено за змістом.

№ 29.

Юркевич Левко (1884-1917) — визначний соціал-демократичний та громадський діяч, видавець, письменник.

Драгоманов Михайло Петрович (1841-1895) — український історик, публіцист, фольклорист, громадський діяч.

...рецензію на Біхер-няка... — йдеться про рецензію у ЛНВ, 1911, кн.4 на книгу: *Біхер К.* Повстання народного господарства. — Переклав М.Залізник. — Вид. Укр.-руської вид. Спілки. — К., 1911.

№ 30.

Лавров, Сірій (справжнє прізвище Тищенко Юрій Пилипович; 1880-1953) — видавець, книгар і публіцист. Протягом 1907-1918 років провадив у Києві справи Українсько-руської видавничої спілки, Наукового товариства імені Шевченка, журналу “Літературно-науковий вістник”. Працював також у редакціях газет “Село” та “Засів”.

Кузеля Зенон (1882-1952) — український фольклорист, етнограф, член НТШ.

№ 31.

Місце написання встановлено за змістом. Лист написано на фірмовому поштовому папері санаторію.

№ 32.

Місце написання встановлено за змістом, останній аркуш листа (з P.S.) — на фірмовому поштовому папері санаторію.

До “Засіву” про вибори і процес студентів напишу. — газета “Засів”, 1911, №17, 18 публікувала статті “Вибори в Галичині” та “Закінчення галицьких виборів” за підписом “Депутат”. У цих повідомленнях йшлося про складність виборів до австрійського парламенту саме у Галичині, де несправедливий виборчий закон спричиняв політичну безправність етнічної більшості краю — українців, надаючи значні пільги полякам. Зрештою, дала результат велика просвітницька й агітаторська робота національно свідомих патріотів — на цих виборах українських послів було обрано 24 (проти 22-х у попередньому парламенті), що можна було вважати успіхом.

Слід зауважити, що “Депутат” не зафіксовано як псевдонім В.Дорошенка ні у “Словнику українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.)” О.Дея (К., 1969), ні у “Нових матеріалах до словника українських псевдонімів” В.Епеля (К., 1999). Можливо, він ужитий лише у цих двох публікаціях. Коментований лист дає підстави вважати “Депутат” ще одним з численних псевдонімів В.Дорошенка.

У №19 газети “Засів” за 1911 рік — стаття “Закінчення справи українських студентів” В.Лікаренка (В.Дорошенка) — про т.зв. “Процес 101”, який був ще одним підтвердженням дискримінації українців у Галичині. У червні 1910 року після віча українських студентів в університеті на них напали польські студенти, було вбито українця Адама Коцка. Натомість суд, всі члени якого були поляки, звинуватив у заворушеннях саме українських студентів. Несправедливий вирок (1-3 місяці в'язниці) викликав обурення й протести української громадськості.

Назарійів Олекса Федотович (1880-1918) — український бібліограф, критик.

...пришло кілька заміток бібліографічних... — у ЗНТШ, 1911, т.105, розділ “Бібліографія”, надруковано рецензії В.Дорошенка на статті: С.Єфремова “Апостол Правды” (К п’ятидесятилетію смерті Т.Г.Шевченка) — Русское богатство, 1911, кн.2; та К.Чуковського „Шевченко” — Русская мысль, 1911, кн.4,5; у ЗНТШ, 1912, т.108 — рецензія на статтю А.Стаховича “Холмский вопрос” — Русская мысль, 1909, кн.1; у цьому ж томі ЗНТШ — добірка бібліографічних заміток про публікації в українській та російській періодиці до роковин смерті Т.Шевченка, в тому числі про статті: К.Арабажина “Украинский Прометей” — Новая жизнь, 1911, кн.4; К.Чуковського “Воскресающий Шевченко” — Речь, 1911, ч.158.

Кізеветтер Олександр Олександрович (1866-1933) — російський історик і політичний діяч.

№ 33.

Місце написання встановлено за змістом. Лист написано на фірмовому поштовому папері санаторію.

№ 34.

Охоче візьмусь написати рецензію на Єфремова... — йдеться про намір написати рецензію, яка переросла у широку статтю з приводу книги С.Єфремова “Історія українського письменства”. Ця стаття публікувалась у ЛНВ, 1911, кн.12.

Осадчого почав читати тут... — йдеться про книгу: *Осадчий Т.* На грані ХХ століття: Роман-бувальщина (з життя селянської інтелігенції). — К., 1911, на яку В.Дорошенко написав рецензію — ЛНВ, 1911, кн.10.

№ 35.

Час та місце написання встановлено за змістом та анонімною поміткою на листі “1911”.

У листі згадується рецензія В.Дорошенка на книгу: *Рубакин Н.* Среди книг: Опыт обзора русских книжных богатств в связи с историей научно-филологических и литературно-общественных идей. — Изд.2. — Т.1. Языкознание, литература, искусство, публицистика, этика в связи с их историей. — ЗНТШ, 1911, т.104 (липень-серпень).

№ 36.

Місце написання встановлено за змістом, лист написано на бланку бібліотеки НТШ у Львові.

...творів Куліша під ред. Каманіна... — тобто, видання творів П.Куліша “Сочинения и письма”. — Тт. 1-5. — Изд. А.М.Кулиш. — 1908-1910.

Каманін Іван Михайлович (1850-1921) — український історик, архівіст, палеограф, літературознавець. Редактор вищезазначеного п’ятитомника П.Куліша.

Куліш (з дому Білозерських) *Олександра Михайлівна* (1828-1911) — українська письменниця, громадська діячка, дружина П.О.Куліша.

...в “Трудах” є така стаття Петрова... — В.Дорошенко говорить про дослідження літературознавця Миколи Петрова “Киевская искусственная литература XVII и XVIII вв., преимущественно драматическая”, яке друкувалося у журнале “Труды Киевской духовной Академии”, 1911, № 4, 7-8, 10.

№ 37.

Час та місце написання не встановлено.

№ 38.

Місце написання встановлено за змістом.

У листі йдеться про анонімну критичну публікацію у газеті “Діло”, 1911, № 273-279 (від 9 до 16 грудня) під назвою “Наша політика. Їльосси до брошури проф. М.Грушевського”.

Гірше Хоткевича... — див. коментар до листа № 26.

Томашівський Степан (1875-1930) — український історик, публіцист, видавець, політичний діяч. З 1913 року — заступник голови НТШ.

Сушко Олександр (1880-1966) — історик, журналіст, громадський діяч.

...справі перетворення Товариства в Академію! — тут згадується стаття М.Грушевського “Призабута справа” — ЛНВ, 1911, кн.11.

№ 39.

Час та місце написання встановлено за змістом та анонімною поміткою на листі “1911”.

У листі йдеться про завершальний етап роботи над статтею-рецензією В.Дорошенка “Нова історія української літератури” на книжку С.Єфремова “Історія українського письменства”. — СПб, 1911. Оскільки рецензія публікувалась у ЛНВ, 1911, кн.12, то лист маємо підстави датувати груднем 1911 року.

...відсилач до передмови... — йдеться про книжку “Повісті Осипа Федьковича” (К., 1876) з великою передмовою М.Драгоманова.

Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778-1843) — український письменник.

№ 40.

Місце написання встановлено за змістом, лист на бланку НТШ у Львові.

На першій сторінці запис рукою М.Грушевського, можливо, до І.М.Джиджори: “Іван Миколайович! Посилаю се — дискретно.”

Гнатюк Володимир Михайлович (1871-1926) — український фольклорист, етнограф, мовознавець. З 1898 року — секретар НТШ, один з редакторів ЛНВ та “Етнографічного збірника”.

Дорошенко з Катеринослава... — тобто, Дмитро Іванович Дорошенко (1882-1951) — український політичний діяч, історик, публіцист, літературознавець.

Новицький — можливо, йдеться про Новицького Олексу (1862-1934) — історика мистецтв, члена УНТ у Києві (з 1909), дійсного члена НТШ (з 1914) і УАН (з 1922).

Роздольський Осип (1872-1945) — етнограф, перекладач.

№ 41.

Місце та приблизний час написання встановлено за змістом.

...рецензію на вірші В.Юринця. — тобто, на книгу: Юринець Вол. Чергою хвиль: Лірика. — Львів, 1911. Рецензія друкована у ЛНВ, 1912, кн.2.

...рецензію на збірку Супранівського... — така рецензія не публікувалась.

...з приводу фелетона П.Карманського... — згадується стаття П.Карманського “Для чого упадають наші видавництва?”. Публікацій В.Дорошенка з приводу цієї статті не виявлено.

Охримович Володимир (1870-1940) — адвокат, учений, журналіст, голова Статистичної комісії НТШ.

Олесницький Євген (1860-1917) — визначний галицький громадсько-політичний діяч, адвокат, економіст, публіцист, перекладач, дійсний член НТШ (з 1899). Посол до галицького сойму (1900-1910), у 1907-1917 — посол до віденського парламенту.

“Нове слово” — популярна ілюстрована щоденна газета. Видавалася у Львові в 1912-1915 роках. Офіційний редактор-видавець Л.Цегельський.

...кандидат на українського Грabsького... — тобто, кандидат на ще одного ворога українства. Грabsький Станіслав (1870-1949) — польський правник і політик, професор Львівського університету, один з лідерів Народових демократів. Перебуваючи на посаді міністра освіти (1923-26), спричинився до утисків української мови і фактичного знищення українського шкільництва на історичних українських землях, які були у складі Польщі.

№ 42.

Місце написання встановлено за змістом.

Рецензія В.Дорошенка на видання: Вірші еромонаха Климентія Зиновієва сина. — Видав з передмовою Володимир Перетц. — “Пам’ятки українсько-руської мови і літератури”. — Т.VII. — Львів, 1912, — друкувалася у ЛНВ, 1912, кн. 10.

...на *Ерна про Сквороду*. — у ЗНТШ, 1913, т.115, публікувалася рецензія не В.Дорошенка, а М.Федюшки на видання: *Эрн В.* Григорий Саввич Скворода: Жизнь и учение. — Москва, 1912.

Карбасніков М.П. — книгар у Санкт-Петербурзі, який займався реалізацією українських книжок.

№ 43.

Місце написання встановлено за змістом.

№ 44.

Місце написання встановлено за змістом.

Що до статі про Гребінку... — “Євген Гребінка. З нагоди 100-літніх роковин народження”. — ЛНВ, 1912, кн.7.

...є се иньше видання! — цей бібліографічний нюанс, який виник після перенесення у 1907 році друку ЛНВ до Києва, пояснено у спогадах Ю.Тищенка: “Журнал друкується для обох частин України в Києві й виходить, так би мовити, двома виданнями. Наклад для наддніпрянців брошурується і поширюється як київське видання, а для Львова негайно надсилається в аркушах. У нас [тобто, у Львові. — Упор.] до нього виготовляється лише львівська обкладинка та провадиться брошурування й експедиція.” — Юрій Тищенко (Сірий). З моїх зустрічей: Спогади. — К., 1997. — С.63.

№ 45.

Місце написання встановлено за змістом.

Чекін А. (справжнє прізвище Яроцький Василь) — письменник, публіцист.

№ 46.

Друкована листівка-бланк запрошення. Курсивом подаємо текст, вписаний від руки В.Дорошенком. Порядок денний засідання не вказано.

№ 47.

Місце написання встановлено за змістом.

...Рецензію на *Веселовського*... — йдеться про рецензію В.Дорошенка у ЗНТШ, 1912, т.108 на книгу: *Веселовский Б.* История земства. — Тт. III, IV. — СПб, 1911.

№ 48.

Місце написання встановлено за змістом.

...*свою рецензію на "Slovanstvo"*... — йдеться про рецензію у ЗНТШ, 1912, т.111 на книгу: *Slovanstvo — Obraz jeho minulosti a pritomnosti*. — Прага, 1912.

...*замітки моєї про розвідку Бонкалова*... — очевидно, прохання В.Дорошенка надійшло запізно, коли том вже був готовий, тому що у ЗНТШ, 1912, т.110, опубліковано його бібліографічну замітку про статтю: *Бонкалов А. Наречіє околицы Рахова (Марам.)* — Наука, 1911, ч.1, 3-5.

№ 49.

Місце написання встановлено за змістом.

...*рецензій на 2 і 3-є видання "Очерка"*... — тобто, на книжку: *Грушевский М. Очерк истории украинского народа*. — СПб, 1904. Друге видання вийшло 1906 року, третє — 1911.

Стаття В.Дорошенка "Український науковий рух в 1912 р." публікувалася у ЛНВ, 1912, кн. 2, 3, а його статті про Панаса Мирного в цей час у періодиці не було.

Щоголев Павло Єлисейович (1877-1931) — російський історик, літературознавець.

...*попросили Каманіна*... — див. коментар до листа №36.

№ 50.

Рік написання — за олівцевою поміткою на листі, місце написання встановлено за змістом.

Жебуньов Леонід Олександрович (1851-1919) — український публіцист і культурно-громадський діяч.

№ 51.

Приблизний час та місце написання встановлено за змістом та за олівцевою поміткою на листі — 1913.

...*все в рецензії на Словарь*... — йдеться про рецензію, друковану в ЗНТШ, 1913, т.115, на видання: *Павловский И.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века*. — Полтава, 1912.

№ 52.

Місце написання встановлено за змістом.

...*для київських "Записок"*... — тобто, для видання "Записки Українського наукового товариства в Києві". У 1908-1918 роках вийшло 18 томів, в основному за редакцією М.Грушевського; відновлено 1924 року за його ж редакцією як орган Історичної секції ВУАН.

...*рецензія на Kołodziejchuka*... — у ЗНТШ, 1913, т.115 друкувалася велика рецензія М.Возняка на книгу: *Bibliografia słowianoznawstwa polskiego. Zestawiał Edmund Kołodziejchuk*. — Краків, 1911.

...*моя книжечка про Наукове Т-во*... — йдеться про брошуру: *Дорошенко В. Наукове товариство ім.Т.Шевченка у Львові (1873-1913)*. — Київ—Львів, 1914.

Донцов Дмитро Іванович (1883-1973) — політик, публіцист, літературний критик. Один з провідних ідеологів українського націоналізму. Тут йдеться, мабуть, про його статтю "Енгельс, Маркс і Ляссаль про "неісторичні" нації" — ЛНВ, 1914, кн. 2, 3.

№ 53.

Місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

№ 54.

Місце написання встановлено за змістом.

...бібліографію Франкову... — йдеться про підготовку видання: “Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання”, планований Бібліографічною комісією НТШ як 4-й том “Матеріалів до української бібліографії”. Показчик мав складатися з п’яти випусків, але через початок Першої світової війни роботу над ним довелося перервати. Згодом вийшло лише два випуски: 1-й, куди увійшли белетристична творчість І.Франка за 40 років його літературної діяльності (1700 бібліографічних записів) і частина розділу “Критика і публіцистика” — у 1918 році; 2-й “Критика і публіцистика” — у 1930 році.

“Україна” — науковий журнал українознавства, виходив у Києві 1914-30 років (з перервами 1915-16, 1919-23) за редакцією М.Грушевського; 1914-18 — як орган Українського Наукового товариства у Києві; 1924-30 — як орган історичної секції Української Академії наук.

Возняк Михайло Степанович (1881-1954) — літературознавець, професор Львівського університету (з 1939), дійсний член ВУАН (пізніше АН УРСР), довголітній співробітник видань і комісії НТШ. Опублікував багато матеріалів з фольклору та літератури.

Гребеняк Володимир (1892-1915) — археолог, мистецтвознавець, співробітник музею НТШ у Львові. Склав перший каталог його археологічного відділу.

...Івана Миколаєвича... — йдеться про Джиджору І.М. (1880-1919) — історика, громадського діяча й публіциста; дійсного члена НТШ, співробітника його видань.

Щурат Василь Григорович (1871-1948) — літературознавець, фольклорист, поет, педагог, перекладач. З 1914 року — дійсний член НТШ; 1915-23 — голова.

Левицький Володимир (1872-1956) — можливо, йдеться про математика, фізика й педагога, дійсного члена НТШ.

№ 55.

Рік та місце написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.

“Рада” про мій огляд... — у газеті “Рада”, 1914, № 75, вміщено широку рецензію, підписану криптонімом М.З., на видання: “Україна”: Науковий трьохмісячник українознавства. 1914, кн.1. “Київ.”, де увагу кореспондентів у даному випадку привернула така фраза: “Що ж торкається огляду п.В.Дорошенка “Український науковий рух 1913 р.”, то тут треба б зазначити, що надто скидається він на сухий бібліографічний показчик.”

№ 56.

Дата і місце написання невідомі. Записка написана олівцем.

№ 57.

Початок листа не зберігся. Місце написання встановлено за змістом.

№ 58.

Місце написання встановлено за змістом. Текст — на бланку бібліотеки НТШ у Львові.

Шишманова Лідія Михайлівна (1866-1934) — старша дочка М.Драгоманова. Дружина болгарського вченого, історика, професора Софійського університету Івана Шишманова.

Труш Аріядна Михайлівна (1877-1954) — молодша дочка М.Драгоманова. Дружина відомого українського художника Івана Труша.

Ляхоцький Кузьма (1853-1918) — громадський діяч, соратник М.Драгоманова.

...бібліографію Ваших писань... — В.Дорошенко брав участь у складанні бібліографічного покажчика “Матеріали до бібліографії друкованих праць академіка М.Грушевського за 1905-1928 рр.”. — К., 1929.

Савченко Федір Якович (1892 — рік см. невід.) — історик, публіцист. Був на еміграції, у 1925 році повернувся в Україну. 1931 року його заарештовано і заслано. Звільнився у 1936 році, 1937 року — знову арешт. Подальша доля невідома.

№ 59.

Місце написання встановлено за змістом. Текст — на бланку бібліотеки НТШ у Львові.

Студинський Кирило Йосипович (1868-1941) — літературознавець, громадський діяч. Дійсний член НТШ (з 1899), ВУАН (з 1929 року, у 1934 році виключений “за контрреволюційну діяльність”, 1939 року поновлений у членстві). Довголітній директор філологічної секції, у 1923-32 роках — голова НТШ.

№ 60.

...бібліотеку й архив В.Гнатюка... — основний масив цих матеріалів зберігається тепер у Львівській бібліотеці ім.Василя Стефаніка НАН України.

До листів В.Липинського

№ 1.

...стаття про В.Антоновича... — В “ЛНВ” вийшла стаття М.Грушевського “Пам’яті Володимира Антоновича” (1908, ч.4, стор.20-22). В.Липинський частково здійснив свій намір у 1911 році, надрукувавши статтю в “Раді” (9 квітня, ч.70, стор.2) “За що ми повинні дякувати Володимиру Антоновичу” (причинок для характеристики. З приводу статті О[реста] Л[євицького]: “Світлій пам’яті Володимира Антоновича” в ч.54 “Ради”).

...бо від д.Доманицького... — Доманицький Василь (1877-1910) — український філолог, історик, фольклорист, шевченкознавець. Друкувався в “ЗНТШ”, “Київській Старині”, “ЛНВ”, “Раді”. Здійснив перше повне видання “Кобзаря”, співзасновник видавництва “Вік”. Редагував “Історію України” М.Аркаса. Автор студії “Козаччина на переломі” XVI-XVII вв.”. Надихнув до наукової і літературної праці В.Липинського.

№ 2.

...примітку до “Братковського”... — “Данило Братковський суспільний діяч, письменник XVII століття” (“ЛНВ”, 1909, т.45, стор.326-338). Ця стаття з’явилася також окремим виданням.

...зі статтю про А.Яблоновського... — Яблоновський Олександр (Jabłowski Aleksander W., 1829-1913) — польський історик, етнограф. Навчався у Київському та Дерптському університетах. Разом з А.Павінським видавав відомі “Źródła dziejowe”. Доводив цивілізаторську роль польської шляхти на Україні, як реакційні тлумачив козацькі повстання та козацькі рухи.

...В справі газети... — Очевидно, йдеться про часопис “Przegląd Krajowy”, що почав виходити у 1909 році в Києві.

...написав я до д.Ярошевського... — Ярошевський Богдан (псевдонім — Степан Загородний, 1869-1919) — український політичний діяч і письменник, засновник Української соціалістичної партії, редактор її органу “Добра новина”, співробітник часопису “Przegląd Krajowy”, друкувався в газетах “Громадська думка” і “Рада” та на сторінках “ЛНВ”.

...приходить 4 примірника “Ради”... — “Рада” — найвизначніша дореволюційна українська щоденна політична, економічна і літературна газета. Виходила у Києві з 15.IX.1906 по 20.VII.1914 року. Видавцями її в різні роки були Б.Грінченко, Є.Чикаленко та інші. Провідними публіцистами й фактичними редакторами були С.Єфремов та А.Ніковський (редактор з 1.XII.1913 по

20.VII.1914 року). З 1917 року по лютий 1919 року знову виходила під назвою “Нова Рада”.

№ 3.

...переговорити з д.Юркевичем... — Юркевич Йосип (1855-1910) — український громадський діяч, лікар, член Старої Київської Громади, співробітник “Ради”, “Села”, “ЛНВ”, “Przegląd’u krajowego”.

...Браницький... — Браницький Ксаверій Владислав Олександр Костянтин Анджей Леон (Branicki Ksawery ..., 1864-?) — презес Краківського рільничого товариства та Товариства взаємного забезпечення в Кракові, директор Товариства мистецтв у Кракові, член Надзвичайної Краківської Академії мистецтв.

...Тишкевич... — Тишкевич Михайло (1957-1930) — граф, український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист, меценат і мистець. Під час Першої світової війни жив у Швейцарії, де пропагував ідею української самостійності. У 1919 році — голова дипломатичної місії уряду УНР у Ватикані, пізніше української місії на Паризькій мирній конференції. Автор праць з історії України.

...Володкович... — Володкович Костянтин (Wołodkowicz Konstantyn, 1827-1909) — польський землевласник на Україні, меценат: фундатор академічного дому в Кракові, пам’ятників Бояну, Фредро, Шевченку; філантроп.

№ 4.

...Чому припинилась “Світ[ова] Зірниця”... — “Світова зірниця” — тижневик (у 1913 році — двотижневик) для селян, виходив у Могилеві-Подільському (1906-1907), у с.Пеньківці (1908-1911), у Києві (1912-1913, 1917) та у Кам’янці-Подільському (1920), видавець і редактор Йоахим Волошиновський.

...сподіваюсь відповіді д.Волошин[овського]... — Очевидно, йдеться про Йоахима Волошиновського, видавця газети “Світова зірниця”.

...але від Василя Миколаєвича... — Мається на увазі В.М.Доманицький.

№ 5.

...то відчит цей пришлю Вам... — Цей “відчит” В.Липинського був надрукований у Кракові коштом автора окремим виданням під назвою “Szlachta na Ukrainie. 1. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów”.

...польсько-українському питанню на Україні... — З усіх студій та розвідок, що увійшли до збірника “Z dziejów Ukrainy”, лише дві праці не належали перу В.Липинського: це уривок з третього розділу шостого тому “Історія України-Руси” М.Грушевського в авторизованому перекладі Вячеслава Липинського польською мовою під назвою “Szlachta Ukrainiska na przelomie XVI-XVII w.” (стор.1-46) та його ж статті з 92 тому “ЗНТШ” “Союз шведсько-український в р. 1708” (стор.639-651); остання була подана Липинським українською мовою у польській транскрипції. Співробітництво двох істориків у програмовому для Липинського збірнику свідчить про спорідненість поглядів обох авторів у державницькому погляді на українську історію.

...гадку д.Томашівського... — Томашівський Степан (1875-1930) — український історик, політичний діяч, публіцист. Учень М.Грушевського, професор Львівського, Краківського університетів, дійсний член і з 1913 року заступник голови НТШ.

№ 6.

...обицяну статтю про Арія... — Очевидно, йдеться про статтю В.Липинського, котра була надрукована в “ЗНТШ” (т.96, кн.4, стор.41-57) “Аріяньський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 р. Причинок з історії аріяньства на Україні”. Вийшла також окремою відбиткою у Львові.

З “Кривоносом”... — Мається на увазі портрет-дереворит М.Кривоноса з музею Е.Гуттен-Чапського.

...розпочати працю в Музеї... — Найбільша в Польщі музейна збірка, основним зібранням якої є нумізматичні пам’ятки та медалі. Засновником музею був Емерик Гуттен-Чапський (1828-1896).

№ 7.

...позичений 1-ий том Величка. — Величко Самійло (1670 — помер не раніше 1708) — видатний козацький літописець, вчився у Київській академії, служив при генеральному писарі та в Генеральній канцелярії, головний твір “Сказание о войне козацкой изъ поляками чрезъ Зиновия Богдана Хмельницького”.

...то видам в другій серії. — Видання “Z dziejów Ukrainy” В.Липинський ілюстрував 39 репродукціями у тексті і 7 репродукціями на окремих *вклейках*. З переданих автором для використання кліше М.Грушевському ще до видання цієї книги пішли до друку деякі з них: гетьманські портрети Богдана та Юрія Хмельницьких, П.Тетері, П.Дорошенка, Д.Апостола, а також портрет М.Кривоноса. В поясненні до ілюстрацій в “Ілюстрованій історії України” М.Грушевського вони згадані як гравюри з музею Чапських у Кракові. З цих гравюр Липинський сам скористався портретом Кривоноса, Тетері, Апостола, Б.Хмельницького та М.Кричевського.

З “Ілюстрованої історії України” та “Культурно-національного руху на Україні XVI-XVII вв.” М.Грушевського були використані: печатка Виговського з Гадяцької угоди 1659 року, портрет Л.Барановича, В.Дунин-Борковського, вид церкви, збудованої І.Мазепою, шабля Мазепи, петиція до короля від сеймику Київської шляхти 1571 року.

Факсиміле підписів І.Виговського на Гадяцькій угоді, послів Великого Князства Руського і Військ Запорізьких під сеймовою угодою 1659 р., автографи української старшини, остання сторінка реєстру козацького 1649 року.

Репродукції малюнків Яна ван Вестерфельда: панорама Річиці, могила Кричевського під Лоевим, план битви під Лоевим, привезення пораненого Кричевського до обозу Радзивила (Радиви́ла). Репродукції з гравюри Дальберга. Присяга польських військ шведському королю 1655 року та збільшений витяг з неї із зображенням Ю.Немирича.

№ 8.

№ 9.

№ 10.

...перекладу уступу з Вашої “Історії”... — Йдеться про уривок з 6 тому праці М.Грушевського “Історія України-Руси”, який був поданий в альманаху під назвою “Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.”.

...подати виїмки з Яблоновського... — З книги О.Яблоновського “Źródła Dziejowe”, т.XVIII були подані прізвизца місцевих українських землевласницьких родів XVI століття, котрі через надання польських королів стали значною магнатерією і з часом пополячилися.

...з книги Лозинського... — Ймовірно, йдеться про книгу Лозинського "Prawem i lewem". Портрети були подані в книзі "Z dziejów Ukrainy" на сторінках 12 і 13.

№ 11.

...з *Арх. Чорторийських*... — Архів Чорторийських — найбільше зібрання рукописних документів з історії Польщі. З 1876 року відома як колекція Чорторийських. Містить унікальні документи з історії України — діаруші Визвольної війни 1648-1654 років, описи битв під Цецорою, Хотинном, численні рукописні пам'ятки з історії козаччини, зберігається в Бібліотеці Чорторийських у Кракові.

В бібл. Ягайлонській... — Бібліотека Ягайлонська — найстаріша бібліотека Європи, заснована 1364 року. Тут зберігаються унікальні рукописи, зокрема М.Коперника, інкунабули, стародруки.

№ 12.

...совісно зроблені *д.Осінчуком*... — Осінчук Михайло (1890-1969) — український маляр-іконописець, графік і декоратор, співзасновник Асоціації незалежних українських мистців у Львові.

№ 13.

Коректу "Гадяцької угоди"... — Йдеться про статтю М.Стадника "Гадяцька унія", вміщену в "ЗУНТ" (1910, кн.7, стор.65-85; 1911, кн.8, стор.5-39). Текст угоди з архіву Чорторийських, поданий на стор.30-39 в кн.8, звірив з оригіналом В.Липинський.

...маю підпис *Немирича*... — Немирич Юрій (1612-1659) — визначний діяч доби Хмельницького, канцлер Великого Князівства Руського (1658-1659). Вчився в аріанській академії у Ракові, скінчив Лейденський та Базельський університети. З 1641 року підкоморій київський. Співфундатор аріанської академії в Киселині на Волині. Під час війни 1648-1654 років воював проти козацьких військ, з 1655 року перейшов на службу до шведського короля Карла X Густава. З 1657 року на українській службі, прийняв православ'я. Провадив переговори з Швецією, співавтор Корсунської угоди 1657 року, автор концепції Гадяцької угоди й маніфесту українського уряду Виговського до європейських держав.

...*Апатеоза Мазепи Галаховського*... — Галяховський Данило (діяльність 1674-1709) — відомий київський гравер, учень О.Тарасевича, автор "Тезису", присвяченого Київською Академією гетьманові Івану Мазепі.

№ 14.

...маю з бібл. *Красинських*... — Бібліотека ординації Красинських у Варшаві, закладена 1844 року генералом В.Красинським, була знищена під час Другої світової війни, збережені частини її зберігаються у Бібліотеці Народовій.

...*Вашої статті — "Шведсько-український союз"*... — Мається на увазі уривок з 6 тому "Історії України-Руси": "Шведсько-український союз 1708 р." ("ЗНТШ", 1909, т.92, кн.6, стор.7-20); "В.Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності" ("ЗУНТ", 1909, кн.3, стор.5-14).

№ 15.

№ 16.

№ 17.

Приміром Єрлич... — Єрлич Йоахим (1598 — після 1674) — військовий діяч, автор відомого літопису “*Latorisies albo Kroniczka...*”.

...Як зачуваю, проф.Каманін... — Каманін Іван Михайлович (1850-1920) — відомий український історик і архівіст, проте не був професором Київського університету. Очевидно, мова йшла про роботу І.Каманіна, котра з'явилася в друці лише в 1914 році “*Положение и взаимные отношения сословий в Южной Руси накануне войн Богдана Хмельницкого, как причина тех войн*” (“*Военно-исторический вестник*”, 1914, ч.2-3). Від початку 1890-х років аж до смерті був директором Київського центрального архіву давніх актів, котрий знаходився у приміщенні університету.

№ 18.

№ 19.

№ 20.

№ 21.

...над розвідкою про Кричевського... — Мається на увазі монографія “*Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańców pod wodzą Bohdana Chmielnickiego*”, котра була вміщена у книзі “*Z dziejów Ukrainy*” (стор.145-513).

...колекції п.Русецьких з Троянки на Україні. — Збірка Русецьких — одна з найбільших у Польщі зібрань рукописних документів з історії України XVI-XVIII століть. Зберігається у AGAD.

...Kubala... — Кубала Людвік (*Kubala Ludwik*, 1838-1918) — польський історик, дослідник доби Хмельницького, об'єктивно висвітлював польсько-українські стосунки XVII століття. Його погляди мали певний вплив на формування історіографічних поглядів В.Липинського. Автор серії розвідок, об'єднаних у три томи під назвою “*Szkice Historyczne*”.

№ 22.

№ 23.

...що д.Лаврів... — Лаврів Павло Пилипович (Сірий Ю., справжнє ім'я — Тищенко Юрій, 1880-1951) — письменник, публіцист, видавець. У 1907-1918 роках завідував книгарнею та редакцією “ЛНВ” у Києві, у 1909-1911 роках — редактор часописів “Село”, “Засів”. Найближчий співробітник М.Грушевського в організації видань наукової популярної та літературної діяльності в Києві.

№ 24.

№ 25.

№ 26.

№ 27.

...що друкується в Київських Записках. — Імовірно, зауважується стаття М.Стадника “Гадяцька унія”, яка була надрукована в “ЗУНТ” (1910, кн.7, стор.65-85; 1911, кн.8, стор.5-39). Див. також лист В.Липинського до М.Грушевського від 22/9.XII.1910 року (ч.151, стор.XXX).

№ 28.

Рецензію на Василевського... — Рецензія В.Липинського називалася “Кілька уваг з приводу книжки д.Василевського “Ukraina i sprawa ukraińska” (“ЛНВ”, т.59, стор. 333-344). Василевський Леон (1870-1936) — польський політик і публіцист, прихильник українського руху.

№ 29.

...написати про це невеличку розвідку... — Була включена складовою частиною в студію “Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy” наприкінці першої частини “U szczytu potęgi”.

№ 30.

...цього одного псевдоніма... — Мається на увазі “Правобережець”.

...в “Przegl. Krajow’im”... — “Przegląd Krajowy” — польськомовний суспільно-політичний, економічний та літературний тижневик українського змісту, який виходив з 30 квітня (13 травня) 1909 року до 23 грудня 1909 року (5 січня 1910) у Києві. Вийшло 12 номерів. Відповідальним редактором був Леон Радзейовський, але фактично редагував його В.Липинський.

...як Сирочинський... — Сирочинський Лев (псевдоніми: Левко Чорний, Левко Гончаренко, 1844-1925) — професор Львівської політехніки, разом з Й.Третяком та Ф.Равітою-Гавронським був “хлопоманом” 1880-х років. Автор статті про Київський університет та його значення, згодом перейшов на польські позиції, надрукував у реакційній “Rzeczy Pospolitej” статтю проти В.Антоновича.

...Гавронський... — Гавронський Францішек (Gawroński Franciszek, псевдонім Равіта, 1845-1930) — відомий польський історик і літератор, родом з Вінничини. Автор праць з історії України XVII-XVIII століть; виправдовував колонізаторську політику Польщі щодо України.

...“Байда Вишневецький” і т.ін... — Перші три статті були видані М.Грушевським у 1917 році у збірці “З політичного життя Старої України”; остання не перевидавалась.

№ 31.

№ 32.

№ 33.

...прочитав там статтю д.М.Євшана... — Євшан Микола (справжнє прізвище — Федюшка, 1889-1919) — літературний критик, співробітник “ЛНВ” й “Української хати”, репрезентант нової хвилі української критики, займав демократично-народницьку позицію.

...про Залеського... — Залеський Богдан Юзеф (Zaleski Bohdan Józef, 1802-1886) — польський поет родом з Київщини, один з головних представників “української школи” у польській літературі, після польського повстання 1830-1831 років емігрував за кордон. На форму і зміст поезій Залеського великий вплив справили українські народні пісні.

№ 34.

...Я жививаю правопису Свенціцького... — Свенціцький Павлин (псевдонім — Павло Свій, Павлин Стахурський, Д.Лозовта та ін., 1841-1876) — український письменник, поляк за походженням. Жив у Львові, де видавав журнал “Sioło”; свої українськомовні твори писав латинкою. Перекладав польською мовою твори Т.Шевченка, Ю.Федьковича.

№ 35.

№ 36.

...про книжку *Третяка...* — Третяк Юзеф (Tretiak Józef, 1841-1923) — польський літературознавець та історик літератури, уродженець Волині. Вчився у Київському та Львівському університетах, очолював новозасновану кафедру української мови та літератури в Краківському університеті. В галузі українознавства відомі його праці про П.Скаргу (“Piotr Skarga w dziejach literatury Unii Brzeskiej”, Краків, 1912) і Б.Залеського (“Bohdan Zaleski”, 3 т., Краків, 1911-1914) та інші.

...книжку *пам'яті цього зросійщеного Українця...* — Книга 5 “Записок УНТ” (1909) була присвячена пам'яті Миколи Гоголя на соті роковини його народження.

...*Падур...* — Падура Тимко (Padura Tymko, 1801-1881) — український і польський поет; належав до “української школи” в польській поезії, втримував зв'язки з декабристами С.Муравйовим і М.Бестужевим-Рюміним. Українські твори писав латинкою. Змальовував злагоду і спорідненість між польською шляхтою і українським народом.

...*Грабовських...* — Грабовський Міхал (Grabowski Michał, 1805-1863) — видатний польський критик “української школи”, не співчував польському повстанню 1830-1831 років, вивчав українську народну поезію та пісні. З середини 1830-х років належав до консервативного табору, визнаючи провідну роль аристократії в житті народу.

...*Метлинських...* — Метлинський Амвросій Лук'янович (1814-1870) — український поет, фольклорист, перекладач, видавець. Наукові твори писав російською мовою. Професор Харківського та Київського університетів; належав до консервативної течії в українській поезії. Видав за своєю редакцією фольклорні збірки “Южный русский сборник” та “Народные южно-русские песни”.

№ 37.

№ 38.

...*Хмельницький умер 27 Липня...* — У третій редакції “Ілюстрованої історії України” М.Грушевського, котра вийшла друком 1913 року, були враховані подані В.Липинським уточнення дат смерті Б.Хмельницького та М.Кричевського.

№ 39.

...*Економічне життя України XV-XVII вв. ...* — Із запланованих у 1912 році до друку чотирьох збірників вийшло у 1917-1918 роках два під іншими назвами “З політичного життя старої України. Розвідки, статті, промови” та “Студії з економічної історії України. Економічний та соціальний перелом XV-XVII вв. Господарство польського магната на Задніпров'ї”.

“Украинский народ в его прошлом и настоящем” (1914-1916) — перша енциклопедія українознавства. Вийшла в Петербурзі у 2-х томах за редакцією Ф.Вовка, М.Грушевського, М.Ковалевського, Ф.Корша та інших.

...в сім питанню... — М.Грушевським закреслені слова “становище” і “в сім питанню”, дописано “згадану статтю”.

...до того д.Лепким... — Лепкий Богдан (1872-1941) — видатний український письменник, поет-лірик і новеліст, професор української літератури в Краківському університеті, автор історико-літературних розвідок і монографій.

Мав певний вплив на становлення світогляду В.Липинського, який відвідував в університеті його курс лекцій. Стояв на виразних державницьких позиціях.

№ 40.

№ 41.

...гравюри Мігури... — Мигура (Мігура) Іван, в чернецтві Лларіон — визначний український гравер кінця XVII — початку XVIII століття; вихованець Києво-Могилянської колегії, архідиякон Києво-Печерської Лаври, ігумен Миколаївського Крупицького монастиря під Батурином. Відомо близько 20 його робіт, у тому числі гравюри на пошану гетьмана Івана Мазепи.

№ 42.

№ 43.

...в останній стилізації звучить... — Саме в такому вигляді й була подана заява зразу після виходу статті М.Євшана “Жан-Жак Руссо (1712-1912)” в примітці під першою сторінкою статті В.Правобережця (Липинського) “Кілька уваг з приводу книжки д.Васілевського” (“ЛНВ”, вересень 1912, т.59, стор.333).

№ 44.

...один примірник книжки д. Вадиму Модзалевському... — Модзалевський Вадим Львович (1882-1920) — український історик-генеолог та архівіст, укладач відомого “Малороссийского родословника” — генеалогічного та біографічного словника української старшини Лівобережної України XVII-XX століть.

№ 45.

...для статі про Древинського... — Древинський Лаврентій (кінець XVI — початок XVII століття) — шляхтич з Волині, громадський діяч, захисник православ'я, учасник Берестейського собору 1596 року, член православної делегації до короля Зигмунта (Жигимонта) III. Член кількох православних братств. У 1633-1637 роках — співзасновник Богоявленського монастиря зі школою, шпиталем і друкарнею у Кременці.

До Чернігівського Музею... — В цей час директором чернігівського музею імені В.Тарновського працював В.Л.Модзалевський.

№ 46.

...фундаторів Загаєцького монастиря... — Стаття “Раїна з Козерад Боговітинівна, дружина Константина на Ярмолинцях Ярмолинського, фундатора православного Загаєцького монастиря в 1637 р. (з портретами)” мала увійти до планованого В.Липинським першого тому історичних студій та монографій.

...“На переломі”, або що... — Праця “Dwie chwile...” займає 97 сторінок друку. Вона з'явилася українською мовою після революції в значно розширеному вигляді під назвою “Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. Історичні студії та монографії. — Том 3” (304 сторінки) і була видана “Дніпросоюзом” (Київ—Відень, 1920). Перевидана у 1954 році видавництвом “Булава” і у 1991 році Східноєвропейським дослідним інститутом ім.В.Липинського у співпраці з Інститутом української археографії Академії Наук України як науково-критичне видання.

...або може Видавнича Спілка... — “Українська видавнича спілка”, заснована у Львові, діяла під керівництвом М.Грушевського, І.Франка та В.Гнатюка. Видавала книжки наукового та белетристичного змісту, з 1905 року перебрала видавництво “ЛНВ”.

№ 47.

№ 48.

№ 49.

...перечитати розвідку Кояловича... — Коялович Михайло (1828-1891) — російський історик, професор Петербурзької духовної академії. Праці присвячені історії української та білоруської церкви, написані з офіційної урядової точки зору.

...Бартошевича... — Бартошевич Юліян (Bartoszewicz Julian, 1821-1870) — польський історик, автор “Szkic dziejów kościoła ruskiego w Polsce” та низки статей на українські теми до енциклопедії Ольдебрандта.

№ 50.

...на взірць “Укр. Жизни”. — “Украинская жизнь” — літературно-науковий і загальнополітичний місячник, виходив у Москві російською мовою (1912-1917). Офіційний видавець — Я.Шереметинський, головні редактори — О.Саліковський та С.Петлюра. Друкувалися М.Грушевський, С.Єфремов, О.Лотоцький, Д.Донцов.

№ 51.

...Високоповажаний Пане Професоре!.. — Олівцем вгорі листа М.Грушевським перераховані адресати, яким він надіслав т.8, ч.1 “Історії України-Руси”: “Липинському, Ковалевському, Дживилегову, Бібл. унів[ерситету], Коцюбинському, Могилянському”. Див.: лист В.Липинського до М.Грушевського від 4/17.V.1913 (ч.192, стор.XXX), а також підрахунки у нижньому правому куті листа.

№ 52.

№ 53.

№ 54.

№ 55.

...уникнути прикрого непорозуміння... — Під час виборів до керівних органів НТШ на загальних зборах у Львові у 1913 році була зроблена спроба усунути М.Грушевського від головування у товаристві з огляду на буцімто авторитарні методи його керівництва та використання свого чільного становища у власних цілях. З приводу цього була видрукувана анонімна брошура. Серед головних організаторів цієї акції були С.Томашівський, В.Шухевич, В.Щурат. Більшість представників Наддніпрянської України й Галичини стали на бік М.Грушевського, підкреслюючи безпідставність звинувачень на його адресу. Тим не менше М.Грушевський зрікся головування у НТШ та редагування його видань.

В.Липинський в середині 1920-х років у листуванні з Д.Дорошенком часто згадував цей драматичний епізод. Погіршення його стосунків з С.Томашівським повернуло його до спогадів про цю подію (див.: В.Липинський, “Архів”, т.6 [“Листи Д.Дорошенка до В.Липинського”], [Філадельфія 1973], стор.108-109,349).

№ 56.

ПОКАЖЧИК ІМЕН*

- Алешо О. — 364
Амброзіус, Йоганна — 345
Андрейчин А. — 124, 207, 357
Антонович, Володимир Боніфатійович (В.Б.) — 19, 26, 33, 52, 54-55, 76, 98, 103-104, 107, 122-123, 129-130, 132, 134-143, 150, 165, 171, 174, 209, 211, 273-274, 276, 284, 333-334, 349, 351, 353, 358, 375, 392, 394
Антонович-Мельник (Мельничка), Катерина Миколаївна — 76-77, 80, 217, 349, 375, 389
Анучин, Дмитро Миколайович — 106, 172, 352
Апостол, Данило — 391
Арабажин К. — 249, 383
Аристов — 62
Аркас М. — 273, 275, 389
Армашевський, Петро Якович — 129, 139, 141, 143, 358
Атаманенко В. — 330
Афанас'єв (Афанас'єв), Олександр Миколайович — 119, 356
- Бабенко, Володимир — 83, 350
Баб'як П. — 344
Багалій, Дмитро Іванович — 127, 333, 351, 358
Байбуза, Тихон — 174, 366
Баранович Л. — 391
Барвінський (Барвінський), Олександр — 10, 107, 165-167, 169, 185, 189-190, 330, 353
Батурич А.П. — 330
Бачинський — 161
Беднарський К. — 147-148, 155-158, 160-161, 205, 362
Бестужев-Рюмін (Бестужев-Рюмін), Костянтин Михайлович — 114, 354
Бестужев-Рюмін М. — 395
Біднов Василь — 350
Білоус — 258
Біляшівський (М.Княжевич, М.Кн., М.К.), Микола (Микола) Теодотович (Федотович, Федорович) — 8-9, 11, 16-20, 22-23, 25-27, 29-37, 39-67, 69-71, 73-91, 151, 172, 329, 332-349, 365
Біхер К. — 245, 382
Бобринський, Олексій Олександрович — 32, 36, 124, 126, 336, 358
Богданко — 341
Богданський А. — 340
Богун, Іван — 318
Бодянський (О.) — 288

* Пряма цифра вказує на сторінку тексту, курсивна — на сторінку приміток. Ініціали та криптоніми, яких нам не вдалось розшифрувати, включені до загального списку в алфавітному порядку.

- Бойчук, Михайло — 221, 376
Бонкалов А. — 262, 386
Боржемський — 213
Борковський, Василь — 148, 294, 298, 301
Борковський, Олександр — 362
Боряк О. — 343
Боян — 196, 370, 390
Братковський, Данило — 279, 389
Буридан, Жан — 378
Бурлака, Галина М. — 7, 9-11, 13, 227
Бюр — 241, 244-245
- Вацдель — 127
Василевський (Васілевський), Лев (Леон) — 273, 302, 304, 306, 309, 394, 396
Вебер (М.) — 245
Величко, Григорій (Гриць) — 100, 119, 121, 124, 131, 152, 154, 198, 283, 355-356
Величко, Самійло — 283, 391
Венгер, Янчій — 40
Веретельник, Андрій — 165, 177-178, 184, 231, 364, 378
Верхратський (І.) — 67, 347
Веселовський Б. — 261, 385
Вестерфельд, Ян ван — 391
Виговський І(ван) — 288-289, 301, 391
Винар, Любомир Р. — 7, 10-12, 225, 227
Винниченко (Володимир) — 299
Вишневецький-Байда (Д.) — 304, 394
Вишневецькі — 174
Владимирський-Буданов М.Ф. — 336
Влодарський, Александр — 39-40, 42-43, 45-47, 56, 58-62, 338
Вовк (Volkov, Лупулеску), Федір (Хведір, Theodore) Кіндратович (Кондратович) — 8-9, 11, 19, 69, 73-75, 78-80, 82-83, 91-101, 103-104, 106-108, 110, 112, 114, 117, 120, 122-125, 127, 130-131, 133, 135-137, 139, 142-144, 149, 152, 154-156, 159, 162-165, 168, 170-172, 174-178, 182, 184-186, 189-221, 334-348, 351-354, 357-359, 362-365, 368-369, 371-375, 395
Возняк, Іван Степанович — 202, 255, 371
Возняк, Михайло Степанович — 263, 265, 386-387
Волконський — 46
Волошиновський, Йоаким — 280, 390
Вольська, Францішка — 274, 299-300, 302, 304, 323
Вольський, Сигизмунд — 49, 341
Вороний М. — 272
Воронков І.А. — 330
- Ганкевич М. — 381
Гарматій, Григорій (Гриць) — 205, 371
Гарматій, Лука Васильович — 200, 204-205, 368, 370-371
Ге, Микола Миколайович (Ник. Ник.) — 187, 189-190, 192-196, 204, 206, 368
Гильченко, Микола — 105, 110, 352
Гирич, Ігор Б. — 8-11, 20, 272, 275

- Гладилович, Дем'ян — 103, 107, 352
Гнатюк, Володимир Михайлович — 67, 95, 98, 126, 129-131, 136, 140, 143, 146, 148, 152, 162, 164-168, 173-174, 179, 188-189, 201-204, 208-209, 212, 214, 218, 227, 253-254, 267, 269, 275, 346-347, 354, 357-358, 363, 367, 384, 388, 396
Гнатюки — 209
Гнатюкова — 269
Гоголь, Микола — 308, 310, 395
Головацький, Яків Федорович — 129, 359
Голубовський П. — 351
Гонтар Т. — 346
Гончарова В. — 203, 371
Горб-Ромашкевич, Семен Кузмич — 122
Городцов, Василь Олексійович — 172, 365
Гранат — 317, 323
Гребеняк, Володимир — 265, 387
Гребінка, Євген — 259, 385
Гринецький — 381
Гриша О. — 123, 140, 357
Грінченко, Борис Дмитрович — 151, 231-233, 272, 275, 378, 389
Грушевська, Катерина (Кулюня) — 204, 371
Грушевська (Вояківська), Марія Сільвестрівна — 17, 19, 80, 87, 89-90, 134, 143, 213-214, 217-218, 374
Грушевський, Марко Федорович — 166, 188, 364
Грушевський (Грушівський, Hrouchevsky, Hruszewski), Михайло (Mykhailo, Michal, Michel) Сергійович — 7-12, 16-20, 22-24, 25-27, 29-45, 52-53, 56-57, 59-91, 94-96, 98-101, 103, 105, 106, 116-117, 119-120, 122, 125-126, 130-131, 133-134, 137, 139, 142-144, 147-149, 152, 154-156, 159-162, 164, 166-170, 173, 176-177, 179, 183-185, 187-188, 190-191, 184-195, 197-198, 200, 202-206, 208, 210, 214-216, 218-219, 221, 224-230, 256, 268-269, 272-275, 298-299, 329-345, 347, 350-352, 358, 362-366, 369, 371-372, 374-377, 379, 381, 384, 386-391, 393, 395-397
Грушевський, Олександр Сергійович — 10, 73, 239, 348, 381
Грушкевич, Ярослав Теофілович — 197, 200, 208, 370
Гулевич — 286
Гуменюк М.П. — 346

Галаган, Павло — 367
Галаховський (Галяховський), Данило — 288, 290-291, 300, 392
Годар — 94
Гондіус — 283
Грабський, Станіслав — 256, 385
Гутген-Чапський, Емерик — 284-285, 287, 391

Давидяк — 381
Дальберг — 391
Дарвін Ч. — 96-97
Деген, Євген Вікторович — 61, 345
Дей О. — 380, 382
Дембінський, Станіслав — 29, 331, 335

- Деметрикевич, Владзімеж — 166, 168, 364
Дешко — 119
Дживилегов О. — 397
Джиджора, Іван Миколайович — 10, 265, 384, 387
Дикарев (Дикарів, Крамаренко), Митрофан Олексійович — 110, 123, 127, 135-137, 142-145, 152, 159, 354, 361
Довнар-Запольський М. — 351
Доманицький, Василь Миколайович — 170, 224, 233, 272, 275, 280, 291, 365, 379, 389-390
Донцов, Дмитро Іванович — 225, 264, 386, 397
Дорошенко (В.Л-ко, Д.Л-ко, В.Д., Дорош, Ладим, Ладько, Божко, Журба, Вол. Лікаренко, Володаренко, Білоцерківець, Лучаник, Немирич, Українець), Володимир Вікторович — 8-9, 223-230, 232-240, 242-246, 248-251, 253-257, 259-267, 269, 330, 377-388
Дорошенко, Дмитро Іванович — 221, 224, 254, 340, 376, 384, 397
Дорошенко, Петро — 283, 287-289, 291, 301-302, 391
Драгоманов, Михайло Петрович — 100, 107-108, 126, 128, 131, 137, 140, 182, 245, 253, 267, 334, 353-354, 382, 384, 387-388
Древинський, Лаврентій — 274, 317-318, 321-326, 396
Дудикевич — 381
Дунин-Борковський В. — 391
Дурбак — 224
- Епшель В. — 382
Ерн В. — 257, 385
- Євшан М. — див. Федюшко М.
Єрліч (Єрліч, Єрлич), Йоаким — 293, 393
Єфименко, Олександра Яківна — 26, 29, 31, 42, 46, 333, 336, 339, 349
Єфименко, Петро Петрович — 80, 349
Єфремов, Сергій Олександрович — 220, 272-273, 275, 375, 383-384, 389, 397
Єфремов Ф.А. — 249-250, 258
- Жебуньов, Леонід Олександрович — 263, 386
Житецький, Павло Гнатович — 177, 346, 367
Жук, Андрій — 224, 272, 274
Жукова — 231
Жукович — 322
Журба (Ладим Журба) О. — 339, 378
- Залізник, Микола К. — 220, 227-228, 242, 246, 375, 377, 382
Зарецький І.А. — 31-33, 36, 336
Зварич В.В. — 349
Зиновієв К. — див. Климентій Зиновієв
Зубрицький, Михайло — 204, 206, 371
- Ібн-Фадлан, Ахмет — 100, 114-115, 355
Ігель, Лейба — 50
Іловайський Ф.І. — 175, 177, 366
Ільїнська В.Н. — 333

- Кайндль, Раймунд Фрідріх — 129, 130-131, 159, 358
Кальдерон — 187
Каманін (Каманин), Іван Михайлович — 23, 109, 251, 293-294, 321, 330, 354, 383, 386, 393
Камінський — 200
Кан — 99
Карбасніков М.П. — 258, 385
Карл X, Густав — 392
Карлович, Ян Александр — 43, 45, 339
Карманський П. — 255, 384
Квітка-Основ'яненко, Григорій Федорович — 253, 384
Кизеветтер, Олександр Олександрович — 249, 383
Кисіль, Адам — 274, 293, 297, 300, 302, 318
Кіржаєв С.М. — 16
Клеменц, Дмитро Олександрович — 165, 364
Климент — 170
Климентій Зиновієв — 385
Кобів Ю. — 347
Ковалевський, Максим Максимович — 96, 108, 169-170, 186, 211, 220, 353, 365, 370, 375, 395, 397
Коваленко — 263
Ковалинський В. — 348, 350
Когут, Лев — 378
Когут-Веретельник — 232
Козловський, Всеволод Олександрович — 231, 233, 240, 244, 250, 378
Колеса, Олександр Михайлович — 67, 347
Комаров М. — див. Уманець М.
Кондаков Н.П. — 53, 55, 343
Коперник М. — 392
Кордуба, Мирон Михайлович — 10, 13, 126, 129, 134-137, 140, 153, 155, 157, 202, 227, 239, 357, 381
Корольова О. — 379
Корсаков — 265
Корш, Федір — 243, 382, 395
Кос, Михайло — 186, 193, 368
Косач (Косачівна, Леся Українка), Лариса Петрівна — 171, 365
Косінчук — 287
Костанді А. — 52
Костомаров, Микола Іванович — 108, 175-177, 353
Костюк С.П. — 346
Котляревський, Олександр Олександрович — 116, 355
Кохановський В. — 340
Коцко, Адам — 382
Коцюбинський Михайло — 397
Коялович (Д.) — 321
Красинський (Красінський) В. — 341, 392
Красинські (Красінські) — 48-49, 290-291, 341, 292
Кревецький (Кривецький), Іван — 227, 231, 233-235, 246, 266
Кривонос М. — 283, 288, 291, 391
Кримський, Агатангел Юхимович — 139, 360
Крип'якевич, Іван Петрович — 227, 243, 227, 243, 381

- Кричевський, Василь Григорович — 88, 91, 283, 289, 296-297, 311, 315, 321, 350
Кричевський (Krzyszewski), Михайло (Michał) — 391, 393, 395
Крупецький — 286
Кузеля, Зенон Франціскович — 55, 97, 212, 246, 250, 258, 364, 373-374, 382
Кулаковський, Юліан Андрійович — 74, 348
Куліш, Олександра Михайлівна — 383
Куліш, Пантелеймон Олександрович — 108, 179, 251, 262, 308, 353, 383
Кульженко, Василь Стафанович — 81, 298, 350
Купчинський, Олег А. — 10
Курінний П. — 334
Кучер Р. — 330
- Лазаревський, Олексій Матвійович — 127, 174, 359
Лапуста Т.О. — 350
Левицький (Василь Лукич), Володимир — 121, 125, 154, 265, 356-357, 362, 387
Левицький (Нечуй-Левицький), Іван Семенович — 257
Левицький К. — 10, 147, 163, 200
Левицький, Орест — 389
Лешкий, Богдан — 313, 395
Лесевич, Володимир — 170, 186, 365
Липинський (Правобережець В., Civis), В'ячеслав Казимирович — 8-9, 12, 272-275, 277-280, 282-287, 289-307, 309-319, 321-327, 389-394, 396-397
Литвинова-Бартош (Литвинова, Литвиниха), Пелагея Яківна — 158, 163, 165, 363-364
Лікаренко — 238
Лозинський Михайло — 286, 392
Ломаковський (Ломака), Василь — 129, 358
Лотоцький, Олександр Гнатович — 219, 375, 397
Лучицький — 179, 182
Ляхоцький (Кузьма), Антон — 111, 114, 267, 354, 388
Ляхоцький В.П. — 20
Лют — 193, 369
Львов-Богачевський — 249
- Мазепа, Іван — 91, 283-284, 288, 290, 293-294, 297-298, 302, 307, 310, 314, 391-392, 396
Майборода, Раїса — 9, 21, 329, 333
Максимович, Михайло Олександрович — 123, 140, 142, 144-145, 154, 220, 361
Манувріє Л. — 97
Марков П. — 333
Марон, Публій Вергілій — 378
Марцинковський, Казимір — 60, 62
Масарик Т. — 275
Масонов — 79, 349
Массон — 159
Матушевський Ф. — 275

- Матвієв (Матвеев) А.О. — 54, 343
Машков (Мошков) В.А. — 56, 344
Мельник, Микола — 347
Метлинський (Метлінський), Амвросій Лук'янович — 308, 395
Мечніков, Іван — 353, 365, 370
Микитка І. — 226
Микола (Николай) II — 74
Милавський — 63, 90
Михайло — 209, 238, 261
Михальчук, Костянтин Петрович — 221, 273, 376
Мігура (Мигура), Іван (Іларіон) — 314, 396
Міклашевський А.М. — 89, 296
Мілюков, Павло Миколайович — 172, 175, 179, 353, 365
Міхаловський — 296
Міцкевич, Адам — 349
Міщенко Ф.Г. — 166, 364
Міяковський, Володимир В. — 224
Могилянський, Микола Михайлович — 123, 299, 357, 397
Могильченко М. — 140, 361
Модзалевський, Вадим Львович — 316, 396
Монастирський А. — 358
Морбах — 204
Морган Л. — 354
Мосора, Михайло — 126, 131, 140, 148, 153-154, 156, 358
Муравйов С. — 395
Мушин — 213
Мякотин (Мякотін), Венедикт Олександрович — 172, 365
- Назаріїв, Олекса Фелотович — 249, 377, 383
Наулко, Всеволод І. — 9, 11, 101
Наумович, Іван — 117, 355
Негрі, Ада — 345
Немирич (Немірич), Юрій — 288, 291, 391-392
Немещенко — 290
Нечуй-Левицький І.С. — див. Левицький І.С.
Ніковський А. — 272, 389
Німчук В.В. — 20
Новицький, Олекса — 254, 384
- Огоновський Ом. — 57-58, 342
Олег — 369
Олександр (Александр) III — 100, 165, 206-207, 214, 216, 218
Олесницький, Євген — 255, 384
Олізари — 277
Ольдебрандт — 397
Осадчий Т. — 250, 383
Осінчук, Михайло — 297, 392
Оссовський (Оссовський), Готфрід — 73, 342
Оссолінський — 289
Оуен Р. — 97
Охримович, Володимир — 255, 384
Павлик, Михайло — 148, 362

- Павлова, Марія Василівна — 216-217, 374
Павловський І(ван) Ф. — 263, 386
Палієнко М. — 348
Паллас, Петро Симон — 140, 361
Паньківський, Кость Федорович — 137, 140-141, 144-145, 157, 160-161,
231, 360, 378
Папроцький, Бартош — 341
Парилович, Іоан — 213, 374
Партицький, Омелян — 47, 340
Перепятих — 293
Перетц, Володимир М. — 257, 385
Петлюра, Симон В. — 224, 397
Петров, Микола І. — 251, 383
Петрушевич Євген — 13
Покровський, Олексій — 123, 357
Поліщук — 362
Попіль І. — 200-202, 370
Потоцький, Станіслав — 289, 293
- Радзейовський, Леон — 274, 394
Радзівіл (Радзивил, Радивил, Я.) — 337, 391
Раковський, Іван — 95, 168, 200-202, 206, 210, 212-213, 230, 363, 368,
374
Рачинський, Антін — 36-38, 337
Рильський Тадей — 273-274
Ріттих, Олександр Федорович — 121, 357
Роберті О.В. — 186, 368
Ружинський (Рожинський), Богдан — 48, 341
Роздольський, Осип — 221, 254, 376, 384
Роксоляна — 283, 290, 298
Ролле (Rolle), Антоні — 52, 57
Романчук Ю. — 10
Ромничка — 82
Рубакін Н. — 250, 383
Рудченко (Панас Мирний, Іван Білик, І.Яковенко), Іван Якович — 26,
30-35, 42, 44, 47, 119, 262, 334, 355-356, 385
Русецькі (Русецькі) — 296-297, 393
Русов (Русів), Олександр Олександрович — 111, 165, 200, 206, 354, 368
Руссо, Жан-Жак — 396
Рябков, Павло Захарович — 118, 356, 373
- Савченко, Федір Якович — 267, 388
Саліковський Олександр — 397
Салтиков-Щедрін, Микола — 378
Самоквасов, Дмитро Якович — 217, 375
Сахаров — 79
Свенельд — 369
Свенціцький (Павло Свій, Павлин Стахурський, Д.Лозовта), Павлин —
274, 306, 394
Свідзинський К. — 341
Сигізмунд (Зігмунт, Зігмунт, Жигимонт) III Ваза — 79, 349, 396
Сирочинський (Левко Чорний, Левко Гончаренко), Лев — 303, 394

- Сідлецький Л. — 274
 Сінькевич (Сінкевич, Сенкевич) Г. — 39, 338
 Скакун О.Ф. — 333
 Скарбов — 34
 Скарга, Петро — 395
 Скворода, Григорій Савич — 257, 385
 Слуцький С.С. — 336, 338, 343
 Смаль-Стоцький, Степан Осипович — 201, 220, 370-371
 Смолій В. — 273
 Сморков — 201
 Соколовський Кр. — 331
 Сохань, Павло — 9, 13, 272-273
 Сперанський М.Н. — 343
 Стадник Микола — 292, 301, 392-393
 Станевич, Антон — 291, 293
 Стахович А. — 249, 383
 Стебницький, Петро Януарійович — 218, 375
 Стецький, Іврій — 50, 342
 Стешенко, Іван Матвійович — 67, 82-83, 347
 Стриджакова Н. — 349
 Стрілець — 252
 Студинський, Кирило Йосипович — 67, 73, 268-269, 275, 347
 Супранівський — 255
 Сушко, Олександр — 206, 252, 372, 384
- Талько-Гринцевич, Біан — 123, 140, 156, 357
 Тампель — 211
 Тарасевич О. — 392
 Тарновський, Василь Васильович — 40, 64, 339, 345
 Тейлор Е. — 96-97
 Терлецький, Остап — 175, 178
 Терхен — 122
 Тетеря, Павло — 288, 291, 391
 Тимченко, Євген Костянтинівич — 73, 348
 Тиховський — 76
 Тишкевич, Михайло — 278-279, 390
 Тищенко (Тищенко-Сірий, Сірий Ю., Лавров, Лаврів Павло Пилипович),
 Юрій — 225, 246, 298, 382, 385, 393
 Толстой І. — 53, 58, 343
 Толстой Л.М. — 345, 381
 Томашівський, Степан — 209, 227, 252, 255, 275, 282, 325-326, 373,
 384, 390, 397
 Томашівські — 209
 Трегубов, Єлисей Кипріянович — 65, 346
 Труш, Аріядна Михайлівна — 64-65, 267, 387
 Труш, Іван Іванович — 209, 346, 349, 373, 387
 Туховський, Павло — 349
 Уваров О.С. — 346-347
 Уварова (Уваровша) П.С. — 65-67, 175, 336, 338, 343, 346, 366
 Уманець (Уманець, Комаров), Михайло — 31, 56, 121, 124, 336
 Уманець, Федір — 356

- Федорченко, Іван** — 239, 381
Федюшка (Євшан М.), **Микола Осипович** — 235-236, 239, 260, 264, 275, 305-309, 312-315, 379-380, 394, 396
Федькович, Осип Юрій — 253, 384, 394
Філевич (Филевич), **Іван Порфирович** — 44-47, 51, 56-57, 60, 78, 339-340
Філіпов, Михайло Михайлович — 366
Філіпова Ю. — 101
Франко, Іван Якович — 19, 66-67, 95, 108, 110-111, 113-114, 126, 130, 132, 141, 148, 152-153, 161, 164, 166, 173, 175, 182, 199, 206, 212, 224, 236, 239, 265-267, 344, 346-347, 349, 353-354, 358, 363, 373, 380-381, 387, 396
Франко, Оксана — 101, 369, 373
Фредро — 390
Фрідляйн — 316
- Ханенко, Богдан Іванович** — 70, 74-75, 348
Ханенко Варвара М. — 348
Хвойка, Вікентій В'ячеславович — 79, 123-124, 126, 129, 142, 150, 155-157, 160, 162-164, 175, 177-178, 191, 198, 209, 349, 357
Хмельницька, Ганна — 290-291
Хмельницький, Богдан — 175, 283, 288-289, 296, 302-304, 311, 316, 320, 324, 366, 391-393, 395
Хмельницький, Юрій — 283, 288-290, 302, 391
Хоментовський, Владислав — 29, 335
Хоткевич, Гнат — 242, 252, 381, 384
Худаш М.І. — 347
Хшаловський — 194, 369
- Цегельський Л.** — 385
- Чайковський Юл.** — 265
Чапські — див. Гуттен-Чапський, Емерик
Чарнецький — 130
Чацький, Тадеуш — 48, 54, 62, 341
Чернявський М. — 79, 349
Чикаленко Є. — 379, 389
Чорторійські (Чарторійські) — 287-289, 322, 392
Чубинський (Чуб), **Павло Платонович** — 111-112, 354
Чуковський К. — 249, 383
Чупринка, Григорій Оврамович — 240, 381
- Шахматов, Олексій Олександрович** — 87-88, 350
Шеболдасва (Шеболдієва, Рашевська), **Інна Никандрівна** — 104, 109, 160, 352
Шевченко Т.Г. — 241, 249, 255, 345, 383, 390, 394
Шеремецинський Я. — 397
Шишманов, Іван — 387
Шишманова, Лілія Михайлівна — 267, 387
Шкрибляк, Микола — 130, 359
Шкрибляк, Василь — 348
Шкрибляк, Федір — 249

- Шкрибляк, Юрко — 359
 Шкрибляки — 74, 348
 Шовкопляс Г.М. — 348
 Штейнгель, Федір Рудольфович — 17, 50, 71, 79, 342-344
 Штерн фон, Ернст — 168, 205, 365
 Шухевич, Володимир Осипович — 116-117, 129, 131, 134-135, 151, 156, 159, 162-164, 166, 168, 170, 187, 191, 194, 206, 210, 355, 363, 397

 Щербак, Олександр Юхимович — 40, 338
 Щербаківський, Данило Михайлович — 19, 86, 88, 232, 350, 378
 Щоголев, Павло Єлисейович — 262, 386
 Щукін (Щукин), Іван Іванович — 176-177, 179, 366
 Щурат, Василь Григорович — 67, 265, 348, 387, 397

 Юринець, Володимир — 255-257, 259, 384
 Юркевич, Йосип — 278-280, 300, 390
 Юркевич, Левко — 245, 273-274, 382

 Яворницький (Еварницький), Дмитро Іванович — 44-46, 339
 Ягеллони — 335
 Яновська (Щербачова, Ф.Екуржа, Омелько Реп'ях), Любов Олександрівна — 142, 361
 Яролинська, Ірина — 318
 Яролинський, Костянтин — 318
 Яролинські — 274
 Яроцький (Чекин А.), Василь — 260, 385
 Ярошевський (Степан Загородний), Богдан — 272, 277-280, 389
 Ястребов, Володимир Миколайович — 36, 117, 337, 356
 Ястребов, Микола Володимирович — 337

 Baye de (Бай, Жозеф) — 110, 354
 Bardach (Бардах) J. — 337
 Bartoszewicz (Бартошевич), Julian (Юліан) — 321, 397
 Behlen (Беглен) — 217
 Bogišić (Богишич), Baltazar (Балтазар) V. — 132, 134, 136, 170, 359
 Bouer (Бауер, Буае), Paul (Поль) — 130, 178, 359
 Branicki (Браницький), Ksawery (Ксаверій Владислав Олександр Костянтин Анджей Леон) — 278-279, 390
 Broca (Брок), Paul (Поль) — 94, 97, 205, 352, 354, 369, 372
 Bujak (Буяк) Fr. — 333

 Calderon (Кальдерон), George (Георг) — 187, 368
 Capitan (Капітан) D. — 189-191, 369
 Chłapowski (Хлаповський) Kr. — 331, 335
 Courtene (Куртене), Vanden de (Вандент, Бодуен де) — 127, 359
 Cynarski S. — 335
 Czołowski (Чоловський), Aleksandr (Александр) — 19, 27, 334-335
 Czvetnar (Czvernar, Czvernow), Andris — 50, 342
 Czvetnar (Czvernar, Czvernow), Nikel — 50, 342
 Čenek (Ченек), Zibrt (Зібрт) — 127, 130, 359

- Dąbrowska G.** — 342
Danilowa — 50
Dante (Данте) — 90
Déchelette — 217
Drissmons — 217
Dzieduszycki (Дзидушицький, Дідушицький, Володимир) — 129, 131, 136, 150, 359
- Frehu** — 114
- Jabłonowski** (Яблонівський), **Aleksander** (Александр) **W.** (Валеріанович) — 19, 26-27, 30-34, 43, 45-46, 49, 56, 58, 61, 274, 277, 286, 296, 303, 311, 315, 317, 320, 324, 326, 331, 333, 336-337, 340, 389, 391
Jakubowski (Якубовський) **J.** — 334
Janko — 51
- Gadaczek** (Гадачек, Карло) — 188, 368
Gaidoz H. — 121, 124, 356
Gawronński (Гавронський, Равіта-Гавронський, Равіта) **Franciszek** (Францішек) — 303, 394
Giard — 211, 373
Grabowski (Грабовський), **Michał** (Міхал) — 308, 395
Grochowski (Гроховський) — 219
- Hami** (Гамі) **E.T.** — 353
Haur (Гаур) **J.K.** (Я.К.) — 330
Heger (Герер) — 353
- Karwasińska** (Карвасинська) **J.** — 329, 331
Katzner, Herry — 69
Kolberg (Кольберг), **Oskar** (Оскар) — 119, 121, 124, 126, 129-131, 133-134, 356
Kołodziejchuk, Edmund — 263, 386
Korytkowicz (Кориткович) — 51
Korwicki (Корвицький) — 51
Krauss (Краус), **Friedrich** — 127, 133-134, 359
Kubala (Кубаля), **Ludwik** (Людвик) — 296, 393
Kutrzeba (Кутшеба) **St.** — 330
- Lang** (Ленг) **A.** (Ендрю) — 114, 355
Leger (Леже) — 121, 124, 130, 356
Leskiewicz (Лескевич) **J.** — 330
Lesnodorski (Леснодорський) **B.** — 337
- Maleszyński** (Малещинський) **K.** — 337
Mason (Месон), **Otis** (Отіс) — 112, 354
Mejsseks (Мейссекс), **Ioan** — 283
Mortillet (Мортільє), **Adrian de** (Адріан) — 353
Mortillet (Мортільє), **Gabriel de** (Габрієль) — 97, 202, 217, 371
Müller (Мюллер), **Jophus** — 217
Muszkowski (Мушковський) **J.** — 341

- Nanke** — 277
Niederle (Нідерле, Нідерле, Любор) — 71, 104, 127, 130, 133, 156, 211, 348, 352, 362
Niemesgenco — 300
- Padura** (Падура), **Tymko** (Тимко) — 273, 308, 395
Paris (Парис), **Gaston** (Гастон) — 127, 132-133, 171, 183, 189, 360
Pawiński (Павінський, Павинський, Станіслав-Адольф) — 25, 27, 30, 56, 331, 333, 336, 344, 389
Pietrzak M. — 337
Poliak Fr. — 132, 360
Prochaska (Прохаска), **Antoni** (Антоній) — 35, 337
Prochaska (Прохаска) **F.** — 334
Ptaszycki (Пташицький), **Stanislaw** (Станіслав) — 26, 334
Pulaski (Пулаский) **Fr.** — 296, 341
- Rambaud** (Рамбо, Альфред) — 127, 170, 359
Reingart — 217
Rockhill, William — 112, 354
Rolland (Ролланд М.Е.) — 132, 139, 359
Rolle (Ролле, Антоні Юзеф) — 52, 57, 343-344
Rostun, Wasil — 11
Rostun, Tetiana — 11
- Schlumberger** (Шльомберже), **Gustave** (Густав) — 130, 170, 357
Sebillot (Себійо), **Paul** (Поль) **M.** — 130, 132, 359
Sidor — 51
Sucheni-Grabowska A. — 329
- Török** — 191, 369
Tretiak (Третяк, Третьяк), **Józef** (Й., Юзеф) — 307, 395
- Zajczkowski** (Заячковський) **St.** — 337
Zaleski (Залеський, Залський), **Bogdan Józef** (Богдан Юзеф, Бож) — 273, 275, 305-310, 312-313, 315, 394-395
Zygmunt (Сигизмунд) **II August** (Август) — 29, 335, 337
Zeiss — 191
Zielińska T. — 331, 335
Żytkowicz H. — 331, 335
- Weinert A.** — 332
Wierzbowski (Вержбовський), **Teodor** (Теодор) — 50-59, 62, 342
Własta (Власта), **Jozef** — 51, 55, 343
Wołodkiewicz (Володкович), **Konstantyn** (Костянтин) — 278-279, 390
Wołyniak — 56, 58
Wyczański A. — 329

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Михайло Грушевський. Фото 1901 р.	5
2. Микола Біляшівський	15
3. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від 9 грудня 1894 р.	24
4. Лист М.Біляшівського до М.Грушевського від 17 грудня 1894 р.	28
5. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від 22 червня 1902 р.	68
6. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від 18 лютого 1905 р.	72
7. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від 1908 р.	77
8. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від листопада 1909 р.	81
9. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського від листопада 1909 р.	82
10. Лист М.Біляшівського до М.Грушевського від 14 червня 1910 р.	85
11. Федір Вовк	93
12. Лист М.Грушевського до Ф.Вовка від першої половини 1895 р.	102
13. Лист М.Грушевського до Ф.Вовка від 5 травня 1898 р.	153
14. Лист Ф.Вовка до М.Грушевського від 8 квітня 1903 р.	180
15. Лист Ф.Вовка до М.Грушевського від 8 квітня 1903 р.	181
16. Володимир Дорошенко	223
17. Лист В.Дорошенка до М.Грушевського від 18 квітня 1910 р.	229
18. Лист В.Дорошенка до М.Грушевського від 30 травня 1910 р.	230
19. Лист В.Дорошенка до М.Грушевського від 28 травня 1911 р.	247
20. Лист В.Дорошенка до М.Грушевського від 30 листопада 1927 р.	268
21. Вячеслав Липинський	271
22. Лист В.Липинського до М.Грушевського від 24 березня 1908 р.	276
23. Лист В.Липинського до М.Грушевського від 21 березня 1911 р.	292
24. Лист В.Липинського до М.Грушевського від 6 червня 1911 р.	295
25. Лист В.Липинського до М.Грушевського від 12 листопада 1911 р.	299
26. Лист В.Липинського до М.Грушевського від 14 грудня 1912 р.	319

ЗМІСТ

	стор. текстів	стор. комент.
<i>Любомир Винар. Епістолярні джерела грушевськознавства: рік 2001</i>	7	
<i>Libomyr Wynaar. Epistolary sources to hrushevs'kyi studies: vol. II</i>	12	
<i>Павло Сохань. Другий том епістолярію М.Грушевського</i>	14	
Листування Михайла Грушевського та Миколи Біляшівського	15	329
Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка	93	351
Листи Володимира Дорошенка до Михайла Грушевського	223	377
Листи Вячеслава Липинського до Михайла Грушевського	271	389
<i>Коментар</i>		329
Показчик імен	398	
Перелік ілюстрацій	411	

Наукове видання

Листування Михайла Грушевського

Том 2

Підписано до друку 24.07.2001.

Формат 70 x 100 1/16. Папір офс. Друк офс. Гарн. Peterburg
Умовн. друк. арк. 33,54. Обл. вид. арк. 33,86.

Жовківська друкарня видавництва
Отців Василян «Місіонер»

80300, м. Жовква Львівської обл., вул. Василянська, 8

Зам. № 408